

**Oudheden en gestichten van Zeeland : behelzende de
oudheden, opkomsten, en benaamingen van de eylanden
onder Zeeland behoorende, en van de steden en dorpen, in
die eylanden gelegen ...**

<https://hdl.handle.net/1874/179242>

O U D H E D E N
E N
G E S T I C H T E N
V A N
Z E E L A N D.
E E R S T E D E E L.

ke
OUDHEDEN EN GESTICHTEN
VAN
ZEELAND,

Behelzende

De Oudheden, opkomsten, en benaamingen
van de eylanden onder Zeeland behoorende,
en van de Steden en Dorpen, in die eylanden
gelegen: beneffens de Stichtingen der
geestelijke Gebouwen, Kerken, Ab-
dyen, Kloosteren, Kapellen: de
Kerk- en Klooster-oversten,
geleerde Mannen, enz.

E E R S T E D E E L.

*Van de Oudheden en Gestichten van de eylanders
Walcheren, Noortbeveland, Wolfertsdijk,
en de daar gelege Steden en Dorpen.*

Uyt het Latijn vertaald,
En met AANTEKENINGEN opgehelderd,
Door H. V. R.
Met Kopere Platen.

T E L E I D E N,
By CHRISTIAAN VERMEY 1722.

VOORREDE
 VAN DEN
 VERTAALDER,
 OF
 INLEIDING
 OP DE
 OUDHEDEN EN GESTICHTEN
 VAN
 ZEELAND.

MYn voorneemen is wederom, tot beter
 ophelderinge van't gene in dit werkje
 verhandelt of ook met korte woorden
 te pas gebragt word, eenige zaaken voor af te
 onderzoeken; die niet weinig tot de verklaa-
 ring van de Zeeuwsche Oudheden kunnen hel-
 pen. Ik zeg eenige zaaken: want alles over
 hoop te haalen, dat eenige gemeenschap met
 de gemelde Oudheden mag hebben, koomt
 hier niet zeer gelegen: en, die beluſt mogt
 zijn om dieper in dit onderzoek te treden,
 zal by den geleerden *Mr. Zwerius van Boxhorn*

V O O R R E D E.

en *Smallegange* te recht kunnen geraaken. Mijn inzicht is voornamentlijk sommige zaaken, die geen volkome zekerheit hebben, of die door 't vonnis der geleerden noch niet uytgeweezen zyn, wat naarder na te vorschen. Nochtans, hoewel dit mijn voornaamste oogwit is, acht ik het niet ondienstig, ook het eene en 't andere, dat geen *dispuut* schynt te lijden, uyt *Boxhorn* of andere Schrijvers met geene of geringe veranderingen uyt te schrijven: te weeten als het zaaken zijn, die al te nauwe verbintenis met de Zeeuwscbe Oudheden of Geschiedenissen hebben, om voor by gegaan te worden: en als ik oordeelen zal dat ze een nauwkeurig liefhebber niet gaarne zoude missen. Echter zoek ik doorgaans geen beslechtend vonnis te geeven: dit zoude my altijd, daar de beste Schrijvers dikwils zoo oneens of verlegen zijn, niet passen: en men mag in 't oordeelen niet vorder gaan, als de bewijsstukken strekken.

INLEI-

I N L E I D I N G

O P D E

O U D H E D E N

V A N

Z E E L A N D.

§. I.

*Of het foreest Wasda, in den beruchten Brief
van Keizer Lodewijk vermeld, met recht,
van sommigen genomen word voor
het tegenwoordige Zeeland.*

In den bekenden brief van Lodewijk, Kei-
ning van Allemanje/ word aan Graaf Dide-
rijk, op het verzoek der Koninginne Emma,
geschonken het foreest Wasda. Over dit
Wasda konnen onze beste Schrijvers malkan-
der niet verstaan: want de Heer J. ^a Douza
en Petrus ^b Scriverius, vooz al steunende op
de gelijkheit van den naam / beweeren dat
het foreest Wasda niet anders is als het land
van Waas. Wat het naamwoord foreest of
nemus belangt / daar mede zijn ze niet verles-
gen: want onder een foreest / zegt de edele
Douza, wierd in die tijden alles begreepen /
dat omtrent of tusschen een foreest gelegen

^a Annal. Holl. lib. 5.

^b Inleiding op de Graaven, enz.

waſ / weiden / ſtroomen / vlakke velden / enz.

Noch ſteunt J. Douza hier op / dat onze Graaven zoo langen tijd om het bezit van dat landschap / en de aangrenzende landen / geoorlogt hebben. Wat recht / zegt hy / zouden onze Graaven anders gehad hebben / of wat titel hadden zy hy te brengen / om dat landschap te eigenen? Ik wil wel beliennen dat ik / hoewel ik dit Wasda hoordeezen op Zeeland / met uitsluitinge van 't land van Waas heb gediuidt / door het naerder overleg van de gemelde redenen / al bytot het geboelen van J. Douza en Sriverius heb beginnen te hellen.

Maar de redenen hoor Zeeland dienen ook gehooft en opgetwogen worden. Door eerst in de oude Koning / daar deze gifte van Koning Lodewijk aangetogen staat / word duidelijk gezegt: Wasda is Zeeland. Die getuigenis / ik beken 't / geldt meer als niemendal: maar men neemt somtijds de brpheit wel / van noch beter en vermaarder Schrijvers tegen te spreken / als de oude Koninkschrijver is.

2. Boxhorn, die zich opentlijk tegen 't eerste geboelen en J. Douza verklaart / doet ook gelden dat het land van Waas op dien tijd door Wichmannus, Graaf Diderijks Schoonbader / bezeeten wierd. Koning Lodewijk, wil hy zeggen / zal 't den Schoonbader niet ontnomen hebben / om het aan den Schoonzoon te geeven.

Om hier op te antwoorden / dient in acht genomen / dat de gemelde brief doorgaans toegeschreeven word aan Lodewijk, Koning van Alemanje: maar dat anderen / als de
Heer

Heer Menso ^a Alting, den Koning Lotharis niet zonder waarschijnlijkheit booz den begeever van 't gemelde Graaffschap houden. Zoo wy 't eerste gevoelen willen volgen / is geen van beide de Wichmans, de Oude te weten of de Jonge / onder den gemelden Lodewijk in 't bezit van dat Graaffschap / ja zelfs niet in de wereld geweest. Indien wy 't met den Heer Alting houden / zoo is die giste geschiedt in 't jaar 968, of 969. Maar toen waren beide de Wichmans al uyt de wereld verhuist: zyn-
de de laatste / om zijne weerspannigheit tegen Keizer Otto, in 't jaar 967 gedoodt ^b door eenen Mizacha: die Ottoos vriend was / en van de Schijbers booz een Dozt der Slaaben opgegeeven word. Zoo konnen dan de Wichmans hier in de weeg niet koomen / of Graaf Diderik uyt het bezit van 't gemelde land van Waas houden.

3. Z. Boxhorn meent daar ook boozdeel uyt te trekken dat het land van Waas / in de brieven van die eentwe / noit Wasda maar altijd Wasa wort genoemd. Maar / zullende bewijs van zijn zeggen geeven / weet hy maar eenen brief by te brengen. Ik zeg dan dat de naamen der plaatzen / in die oude brieven / altijd zoo gelijkvormig niet geschreeben worden: 't welk door hondert en duizend boozbeelden beweezen kan worden. Zoo zal men Brachantia, en Bratuspantia, Holland en Holtland, ^d Memphisum en Menapiscum, Walchra en Walachria, geschreeben vinden.

^a Germ. infer. part. 2. V. Hollandia.

^b Meyerus ad ann. 967.

^c Meyerus ibid. &c.

^d Dat is Vlaanderen, of een groot gedeelte van Vlaanderen.

Ik kan dan niet anders zien / of het geboe-
len van J. Douza en P. Sriverius mag ten min-
ste hoor zeer waarschijnlijk gehouden worden:
en ik zal de eene reden van J. Douza noch hoor
eene aanmerking trachten te versterken / of
liever in een klaarder licht te stellen. Wat
recht / zegt hy / zouden onze Graaven anders
gehad hebben / om zich den eigendom of het
bezit van dat landschap aan te matigen? Of
met wat reden zouden zy daar om zoo lang
geoorlogt hebben? Maar ik zeg noch meer;
hoe zouden de Graaven van Vlaanderen hen
zoo lang in een gerust bezit van dat land ge-
laaten hebben? Dat onze Graaven het land
van Waas in bezit hebben gehad / vinden wy
meer als eens by den naarfstigen Historyschry-
ver: Meyerus: en daar is nooit verschil over ge-
weest; hoor dat onze Graaf Floris de Vlaamsche
koopluden / zoo als Meyerus en Marchantius
het vertellen / hoor te zwaare tollén begon te
belasten. Dit heeft den Vlaamschen Graaf Phi-
lips, een moedig en dapper Vorst / allereerst
eengezet om gewapender hand in 't land van
Waas te vallen. En als dezelfde Graaf Flo-
ris naderhand / te weten in 't jaar 1165, ge-
vangen wierd; heeft hy het verdrag / dat in
't jaar 1167 tusschen de twee Graaven geslo-
ten wierd / op deeze hoorwaarde aangeno-
men; dat hy / het verdrag breeken- / alwat
hy in Vlaanderen bezat zoude verliezen. Dus
bleef hy het land van Waas noch in 't bezit
houden: Maar / alzo hy het verdrag / dat
hem tegen zynen wil opgedrongen was / na-
derhand geen gestand wilde doen; is hem een-

deijkt het gemelde land geweldiger hand afgenomen.

Het gene Meyerus schryft dat onze Graa-
ben het land van Waas van de Vlaamsche
Graaben te leen hielden / zullen wy nu niet
onderzoeken; hoewel het van de andere kant
betweezen kan worden, en hy het f zelf elders
genoeg te kennen geeft / dat de Keizers de
rechte leenheeren daar ober waren.

Eindeflyk schryft des meergemeld Meyerus,
dat het land van Waas / 't welk bynae tot het
jaar 1241 toe onder de Keizeren en de Graa-
ben van Holland had gestaan / en geen zekere
heuren of land-rechten had gehad / in 't ge-
melde jaar zijne heuren van de Vlaamsche
Graaben heeft gekreegen.

Om dan alles in 't kort te zeggen; de Hol-
landers hebben het land van Waas zoo langen
tyd ongemoeid bezeten: hoe dat ze daar aan
gekomen zijn / kan men niet geen zekerheit
zeggen: men vindt een brieef van Koning
Lodewyk, van 't jaar 868 / daar het landschap
Wasda aan den Graaf van Holland opgedra-
gen word: en Wasda, wat den naam aangaat /
staat zeer wel op Waas. Zoo schijnt het dan niet
qualijk geraaden dat Wasda in den gemelden
brieef niet anders te zeggen is als Waas.

Maar wy zoeken niets te verdonkeren/
maar willen de tegenbewyzen zoo wel als de
bewyzen opgeeven: eene zwaarigheid zoude dit
alles wel schynen ober hoop te smyten; en
Boxhorn in 't gelijk te stellen. In 't jaar 1007
heeft Keizer Hendrik II het eiland Walcheren /
of gelijk anderen willen gansch Zeeland / aan
den Graaf van Vlaanderen geschonken. Dit

f Ad an 124;

g Ibid.

heeft de gelegendheit gegeven aan alle die
 oorlogen / die zoo langen tyd en met zulke bin-
 nighheit / over het bezit van Walcheren en van
 Zeeland gevoert zijn geweest. Want / gelijk
 niet alleen de ^b Hollandsche maar ook de
 Vlaamsche ; Historischyberg aanmerken / de
 Hollanders wilden zich aan die giste / doo:
 Hendrik II gedaan/geenzins kennen. De Keizer/
 zeiden zy / had daargeen vergeeven aan: Wal-
 cheren / of Zeeland / was hen lang te voren
 gegeven doo: Keizer Lodewyk II enz. Was
 Zeeland of Walcheren aan de Hollanders /
 zoo als zy 't verston den / gegeven doo: Lode-
 wyk II: zoo moeten de Hollanders zelf / zal
 iemand zeggen / het meergemelde Wasda doo:
 Walcheren of voor Zeeland genomen hebben.
 Dit schynt ook doo: te slaan: want men zal
 nergens vinden / althans ik meen het niet / dat
 Lodewyk I ooit een andere giste aan Gzaaf Di-
 deryk of aan ons Vaderland heeft gedaan.
 Maar al wat hier omtrent eenige belemme-
 ring mag baaren / zal in de volgende Af dee-
 linge weggenomen worden.

Menso ^k Alting die ook Zeeland doo: Was-
 da verstaan wil hebben / om eenige gelijke-
 nis of overeenkomste in de naamen te vinden /
 beweert dat Wasda zoo veel te zeggen zy als
 Westdeel ; als zijnde het wester gedeelte
 van de landen / aan Gzaaf Dideryk opge-
 draagen. Die benaming is zoo qualijk niet
 uytgebonden ; en zal aanstonds ook breeder
 betweezen worden.

^b Boxhorn enz.

ⁱ Marchant. de Reb. Flandr. Meyerus ad ann. 1007.

^k Part. 2. verbo Hollandia & Wasda.

§. II.

Of Zeeland van ouds vereenigt is geweest met Vlaanderen.

Sommige Schryvers hebben 't al aange-
merkt / of liever by giffinge opgegeeven / dat
Vlaanderen en Zeeland / van ouds nauwe-
lyks van mallander gescheiden zijn geweest.
Meyerus, sprekende van den H. Willebror-
dus Bisschop van Utrecht / en daar by voe-
gende hoe dat Biervliet in Vlaanderen / Hulst /
Arel / Hasnon / enz. onder het Bisdom van
Utrecht behoorden / zegt by die gelegend-
heit : Ik geloof dat 'er op deezen tyd nauwe-
lyks eenige Zee tusschen de Vlamingen en
de Kleine Vriezen, dat is de Hollanders en
en de Zeeuwen, is geweest. Dat zeit hy op
het jaar 690 : maar ik zouw noch meer geloof-
ben / en uyt Meyerus durben betweeren / dat
'er noch in de elfde eeuw geen groote of aan-
merkenswaardige scheiding tusschen Vlaan-
deren en Walcheren is geweest. In 't jaar
1058 hebben de Monniken van Wynoksber-
gen het lichaam van de Santinne Leewina
langs de dorpen en kasteelen / aan de kust van
Vlaanderen gelegen / rond gedraagen. In
deeze reizen / zoo als Meyerus schryft / heeft
Godt dooz het toedoen van die H. Maagd
veele wonderwerken gedaan ; dewelke dooz
Drogo, die op dien tyd leefde en Bisschop van
Terroane was / tydloopig beschreeben zyn.
Uyt deezen Drogo, die den onnuegang by

Zeeland
van ouds
door geen
zee van
Vlaanderen
gescheiden,

* Vid. Meyer ad hunc ann.

woonde / heeft Meyerus 't een en 't andere uytgeschreeven : hoe dat 'er te Durne / by Aeffingen / te Aldenburg / te Wutherke of Wytherke / eenige menschen in 't aanzien van den gemelden Bisschop Drogo geneezen zyn. Van volgt 'er uyt den zelven Drogo : Op 't eyland Walcheren , daar een overvloed van alle dingen , een groote menigte van menschen , en kracht van deftige paerden is , is *Ramboldus* , die lam en doof was , geneezen. Te Brugge zyn de Priesters het heilig lichaam , by wyze van een ommegang , te gemoet gegaan enz.

Hier ziet men het omdraagen van 't gemelde lichaam langs de kusten van Vlaanderen beschreeven. Van Durne / Aeffingen / en Aldenburg / wierd het naar Middelburg gebracht / van Middelburg ging het naar Brugge : daar word van geen oberbaaren of overscheepen gesproken : 't land was zoo vast aan malkander / dat de reizigers ober al weg konden. Doch hier zou de bloet de Lieve in de weg schynen te komen : maar daar kon men zekerlyk niet wagens en paerden ober. En Vaernewyck verzekert ons in zijne kronijk dat 'er by zijnen tyd te Gent noch vzeven bewaart wierden / rakende de de wagens / die van Brugge , ober Biervlied , op Antwerpe reeden. Daarom heb ik maar gezegt dat Walcheren en Vlaanderen van ouds door zoo een zee van een niet gescheiden zyn geweest.

Maar wat behoeven wy ons niet gisfingen te behelpen ; daar we zekerder bewys ter hand hebben Ol. ^b Vredius, een Vlaamsch Historischryver / en een naarstig opzoeker der

^b Sigill. Comit. Flandr. sub initium.]

Vaderlandsche Oudheden / heeft een kaartje van 't oud Vlaanderen nagelaaten / 't welk de Heere Smallegange in zijne Kronyk ook te pas gebracht heeft : en daar Vlaanderen met het land van Waas afgebeeld staat / zoo als het geweest is ten tyde van Karel den Kaalen. In dit kaartje ziet men Walcheren / Noord- en- Zuid- beveland / en de omleggende plaatsen / duidelyk en zonder eenige paalscheidinge gehecht aan 't land van Waas.

Men ziet 'er zelf / dat het land van Waas onder het rechte Vlaanderen niet begreepen was : zoo dat ons zeggen / dat het epland. Walcheren aan Vlaanderen vast was / verstaan moet worden van 't land van Waas / 't welk tegenwoordig onder Vlaanderen gerekent word. Men ziet hier dat Vlaanderen van den bloed de Somme beginnende / niet border sprong als tot den bloed de Liebe : en dat deeze bloed een scheidpaal was tusschen Vlaanderen en 't land van Waas / of van Walcheren.

De vordere bemerkingen kan de Leezer zelf ligtelyk maaken : ik heb 'er maar by te voegen dat deeze kaart alle zwarigheid omtrent het land Wasda schynt weg te nemen : de eené meent / Zeeland is het rechte Wasda : de andere / dooz de gelijkenisse van den naam gedreeven / zeit 'er neen op / en meent dat het land van Waas booz 't oude en 't rechte Wasda gehouden moet worden. Dit kaartje wyft het proces npt : want / zoo als men nu zonder schroom staande mag houden / Wasda begrypt het land van Waas ; en dat gedeelte van Zeeland / 't welk hier tusschen de Liebe en de Schelde afgebeeld staat. De Leezer die dit werkje / en eenige deelen van de voorgaande Oudheden en Geschieden

ſichten gelezen zal hebben / zal aanſtonds wel batten dat de betekening van Wasda, dus vaſtgeſtelt zijnde / een groot licht aan onze hiſtorien geeven zal / en menige zwaarigheid zal doen verdwynen.

Wanneer dat Walcheren van Vlaanderen afgeſcheiden iſ / zouw miſſchien zoo ligt niet aangewezen konnen worden. Sommigen zeggen dat het aan Vlaanderen iſ vaſt geweest tot het jaar 980 : wanneer Keizer Otto de duinen doorgegraven / en zijne graſt met ſluizen bezet zoude hebben. Wy willen dit geenſins tegenspreken : maar het voorgeſelde omdraagen van S. Lewina komt dan weder t' onpaſſe : doch die graſt / die nu zoo wyd geworden iſ / zal eerst niet meer zyn geweest ; als een gemeene graſt.

Dit aldus gelegen zijnde / zouw het zyn bedenken hebben / of onze aldereerste Graaven niet in 't land van Waas en te Gent t' huns en hooren. Ik beken dat dit geboelen my nooit zeer ſmakelyk voorgekoomen iſ / en ik ſtel het noch ſlegtſ al giffende en tropfelende voor. Maar men moet door de eene of de andere zwaarigheid byten : en hoe men 't hier ſchikken wil ; men zal nergens / om zoo te ſpreken / heeſthoofdſ upthooven. Scriverius, over het Goudſche Koningſje / iſ gauch niet breed van dit zeggen. Eindius, in zijne Koningſje van Zeeland / zoekt het ook daar henen te wenden. Klaas Kolyn heeft van Dideryk I niet geweten. Het bewind over dit nieuwe Kasteel, zegt de Koningſje van " S. Bavo , dat iſ over Gent / 't

e Zie Walch. Arcadii.

* Ad ann. 936.

welk van ouds niet anders wierd genaemt / is niet door Kasteleinen gevoert maar door Graaven: en onder deeze Graaven stonden vier dorpen, met de plaatzen onder die dorpen behoorende: te weten Afnethe, Bocholt, Axel, en Hulst: en daar benevens het gansche land van Waas. De Graaven van 't nieuwe Kasteel / dat is van Gent / hadden 't gebied over 't land van Waas; en onze Graaven hadden 't gebied daar over.

Ik zal 'er dit maar by voegen / dat het nieuwe Kasteel / of Gent / onder de Graaven van Vlaanderen niet gekomen is voor 't jaar ^e 1110.

^e Meyerus ad dict. annum.

§. III.

Of de Zeeuwen van ouds bekend zyn geweest onder den naam Suevi.

Andoënus Bisschop van Rowanen / die het leven van zijnen tydgenoot S. Eligius beschreeven heeft / vertelt van hem hoe dat hy het geloof in Vlaanderen verkundigt heeft: en voegt 'er dan by; ook zyn de Suevi en die van Antwerpen, met meer andere volkeren, door hem tot het geloof gebragt. ^a Miræus ^b Emdius, ^c Matthæus houden 't voor een zekere zaak dat hier door de Suevi geen ander volk verstaan kan worden als de Zeeuwen. Maar Boxhorn, daar hy dat geboelen verhaalt / voegt 'er by: doch dat word van haar meer ge-

^a In fastis Belg.

^b Lib. 2. Cap. 1.

^c De Nob. lib. 1.

zegt als beweezen. Ik meen ebenwel dat de gemelde Schyppers hier gelijc in hebben; en dat men / in de woonplaatsen der oude volkeren aan te wyzen / dikwils genootzaakt is op veel lossen betwysredenen aan te gaan.

Audoenus spreekt van de Vlamingen / van die van Antwerpen / en van de Suevi, die het geloof omtrent op eenen d door den arbeid van S. Eligius ontvangen hebben: zoo waren dan die volkeren zoo verre van malkaander niet gelegen: en de Zeeuwen / zoo als ieder weet / zijn dicht by Vlaanderen en by Antwerpen gelegen. Een tweede / de naam van Suevi zelf wyft de Zeeuwen als met de vingeren aan: te meer daar de nederduitsche W door de Latinisten doorgaans verandert word in V. Door een derde reden kan dienen dat de Suevi en Siliambers / volgens Suetonius, door Augustus in de Galliën zijn overgeboeyt; daar zy eenige landerpen naast den Rhyen te bewoonen en te bebouwen kreegen^d: geen wonder dan de naam van Suevi in Zeeland overgebleeven is. Doch op dit derde betwys zou ik niet al te sterk willen dringen: misschien is de naam van Zeeuwen niet gekoomen van de Suevi: maar om dat die naam Zeeuwen zoo wel geleek naar den latynschen naam Suevi, konnen de Schyppers der middelste eeuwen / die somtyds zeer aardig of lieber misselijc in het verstaalen der eigene naamen wisten te subtilizeeren, den naam van Suevi om die gelijkenisse aan de Zeeuwen toegepast hebben.

Dozders worden de Suevi in de oude Schyppers wel meer beneffens de Vlamingen vermeldt: zoo dat ze dicht by Vlaanderen gelegen

^d Sueton. in vita Augusti.

moeten hebben. Dus leest men by *e* Meyerus, en elders / dat de Noormannen de Menapiers en de Sueven, daar ze meest tegen ingenomen waren / in 't jaar 880 gruwelijk geslaagen hebben. De Menapiers zijn zekerlijk de Vlaamingen / of een gedeelte van de Vlaamingen: en door de Sueven zullen naar alle schijn de Zeeuwen moeten verstaan worden. Want hier omtrent zal geen ander volk gebonden worden / daar de naam van Sueven beter op passen zouw.

Het is evenwel waar dat *f* Meyerus alle deeze Suevi, daar we zoo even van gesproken hebben / in Vlaanderen schijnt te plaatsen: want op een andere plaats / daar hy van dat verstaan der Menapien en Sueven ook gewaagt / spreekt hy aldus. De naam van Sueven schijnt over gebleeven te zijn in de naamen van de dorpen Suevezele en Suevegheim: dewelke van hen (de Sueven) schijnen afkomstig te zijn. Ik beken dat dit zeggen van Meyerus de twijfeling van Boxhorn al zeer zouw kunnen stijben: maar ik zouw 't evenwel met de Zeeuwen houden. De Zeeuwen waren een volk / dat met de Menapiers tegen de Noormannen aanspannen kon / en magtig genoeg was om een leger in 't veld te brengen. Maar dat het volk van twee geringe dorpen zoo een leger te veld zoude gebracht hebben; en neffens de Menapiers, als of het ook zoo een magtig volk waar / vermeldt zoude worden / dat schijnt wat te stooten. Wil iemand dat de naamen van die twee dorpen ook afkomstig zouden zijn van de voorszgelde Suevi, of van andere Suevi die deeze landen niet tot hunne

e Ad ann. 880.

f Ad ann. 649.

gebaukenisse gekreegen maar met de wapenen in de buist overwonnen hebben / daar zouw ik zoo veel niet tegen hebben.

Ik heb gezet dat dooz de Menapiers de Vlamingen / of een goed gedeelte van de Vlamingen / verstaan moeten worden. Hier van heb ik tijdloopig genoeg gehandelt in mijne Aantekeningen op de Oudheden van Kennemerland en Amstelland: ik zal 'er hier maar byvoegen dat bynaar gansch Vlaanderen / volgens Meyerus, van ouds Mempiscum of Menapiscum wierd genoemd. Dat zal van sommige tijden verstaan moeten worden; of te zeggen zijn dat de naam Menapiscum, dat is het land van de Menapiers, nu in een breedere dan in een nauwere betekeninge genomen wierd. Want op andere plaatsen maakt hy een duidelyk onderscheid tusschen Menapiscum of Mempiscum, en 't regte Vlaanderen: hoewel dat ze beidegaar in Vlaanderen / zoo als Vlaanderen t'hans genomen word / gelegen waren. Al het gene daar de zeebloed somtijds over hen liep / wierd volgens ^b hem van ouds Vlaanderen genoemd: al 't andere / hoewel in het tegenwoordige Vlaanderen gelegen / was begrepen onder den naam en het landschap Mempiscum.

Maar om weder tot de Zeenamen te keeren; Reigersbergen i weet ons te vertellen dat de Van Borselen afkomstig zouden zijn van eenen Lippolt, Hartog van Zwaben: dewelke dooz den Griekschcn Keizer Nicephorus geweldiger hand verdoorden was: enz. Dit schryven van Reigerbergen word dooz Box-

^a Meyer. ad ann. 649.

^b Intro libro 1.

^c Kronijk 2 Capitt.

horn met kragt van redenen en bondig tegenge-
 sproken. Alk heb 'er dit maar op te zeggen /
 dat deze afkomst der Van Borselen, zoo als ze
 doo? J. k Eyndius opgegeeven word / den Leezer
 zoo fabelachtig niet voo? en koomt. Hy ver-
 meldt eerst de gifte van het foreest Wasda,
 daar top boben van gesproken hebben: dan
 vertelt hy dat de inwoonders van Zeeland / te
 weeten de Deenen / de Wilten / en de Slaa-
 hen / om den nieuw-aangestelden Heer uit het
 land te weeren / hunne magt t'samen geboegt
 hebben: en dat Leopoldus, de tweede zoon des
 Hartogs van Sueben / het hoofd van deeze
 krijgsmagt is geweest. Het geen te fabelach-
 tig luidt / is hier wel uytgelaaten: maar daar
 hoopt meer tot een verhaal / om voo? een zeker-
 re waarheit aangenomen te moeten worden.

§. IV.

*Of Hercules en de Grieken uyt het landschap
 Doris in Zeeland gewoont hebben.*

Als men een zaak wat opschikken wil / en
 de glorie van zyn Vaderland tracht op te ha-
 len / kan men dikwils noch iets by brengen /
 dat noch eenigen glimp aan de zaak schijnt te
 geeven. Men weet hoe gemeen dat het onder
 de Koningen en by veel volkeren plagt te
 weeze / hun geslagt tot de Trojaanen toe
 op te tellen. Een Koning / die Hector tot
 geen Stamheer had / een volk dat niet Tro-
 jaansch van afkomst was / wierd om zoo te
 spreken niet gerekent. Anderen in geen min-
 der getal hebben hun adel van Hercules wil-

len afhaalen. De Gauloizen, de Germaanen, de Italiaanen, enz. zwetzen altemaal eben zeer op hun boozhader Hercules. Eyndius wil de Zeeuwen ook in deeze eere niet misgedeelt hebben. Onder de oudste inwoonders van Zeeland moet volgens hem Hercules, en deszelfs nakomelingen / met de Doriffchen / getelt worden. Dit tracht hy uyt Amm. Marcellinus te betwijzen: welke Marcellinus, den oorsprong van de Gaulen onderzoekende / en 't een en 't ander hy malliander haalende / eindelyk zegt dat volgens het verhaal van sommige Schryvers de Doriffchen / den ouden Hercules volgende / de plaatzen van de Gaulen by den Oceaan gelegen met ter woon beslaagen hebben. Indien hy zeide / alle de plaatzen van de Gaulen omtrent den Oceaan gelegen, dan hadden 't de Zeeuwen blak. Ja de Hollanders zelf / althans zoo verre als het eyland der Batabieren strekt / zouden ook een deel van die glorie kunnen eigenen. Misschien zouw men ook de plaatzen omtrent den Oceaan gelegen booz alle de plaatzen kunnen neemen: en 't is waar dat zulkte spreekwijzen somtijds op een onbepaalde wijze vertaalt moeten werden. Laat het ons dan van alle de plaatzen aan den Oceaan gelegen verstaan; en vervolgens Zeeland met het eyland der Batabieren daar onder begrypen; dan hebben wy tot noch toe maar dat sommige Schryvers dit geloofd en by geschrift nagelaaten hebben: maar straks zullen wy naar der betwijfeling opgeeven. Anderen hebben in tegendeel geschreeven dat de Gallien van ouds van eigene inwoonders betwoont zijn geweest. Aborigenes in his regionibus quidam primus esse visos firmarunt.

runt, Celtas nomine regis amabilis, & matris ejus vocabulo Galatas dictos. Dat Aborigines daar inboorlingen te zeggen is blijkt uyt den zin / en word ook van Henricus Valeſius aldus begrepen. De Drasiden, of / zoo als anderen geſcezen willen hebben / de Drufiden, dat is de Druïden, zeiden ook dat de Gallen / vooreen gedeelte / inboorlingen waren; maar dat 'er ook andere volkeren uyt de buitenſte eylanden / en uyt de Opperhijnsche oorden / waren bygekomen: welke volkeren / door de geduurige oorlogen of door het overſtroomen van de zee verdrzeven zijnde / zich in de Gallien neergeſlagen hadden. Andere zeiden ook dat ſommige Grieken / na het verdelgen van Troje / zich herwaarts begeeven hadden; en in 't bezit van deze landen / toen open ſtaande / getreeden waren. Men wet wat Tacitus van Ulyſſes verhaalt; te weten hoe dat hy volgens ſommiger verhaal / na den Trojaanſchen oorlog over al omzwervende / ook in Duitsland zoude aangekomen zijn. Dat laat zich zoo al zeggen: en de ſchoone naam van de Oudheit kan aan veel hertellingen noch een glimp geeven. Maar ik wil daar geen zwaarder koning over vellen / als Tacitus: die 'er een ieder van laat gelooven dat hem belieft.

Om dan tot de naarder betwijzen van Hercules overkominge te koomen: de ingezetenen dezer landen, zegt Ammianus, geeven dit voor 't alderzekerſte op, en wy hebben ook gezien dat het op hunne gedenktekenen geſneeden ſtond, te weten dat Hercules Amphitrions zoon henen gereiſt is om de wreede tyrannen Gerion en Laurifens aan kant te helpen.

Dat hy die twee tyrannen overwonnen hebbende, zich verzaamt heeft met hoogedele Vrouwluiden, en met dezelve veele kinderen heeft gewonnen: dewelke aan de landen, daar zy 't gebied over hadden, hunne naamen gegeven hebben. Dat schijnt wat nader hy te komen: de eenpaarige overlevering der ingezetenen: de getuigenis der oude gedenksteen: en dan noch de kolommen of zuilen van Hercules op of omtrent de Driessche kust: het opschrift Herculi Maculano, of Magulano, te West-kapelle gebonden / de Legerplaats van Hercules, enz. Dat begint 'er immers na te gelijken.

Ik wil 'er niet al te kragtig tegen inleggen: en ik wil wel bekennen dat deeze kusten / ja die van Hoogduitsland zelf / door de Grieken / en Feniciers bezogt zijn geweest. Waar zouden die Grieksche letters van daan gekomen zijn / die volgens Jul. c. Caesar in de legerplaats van de Zwitzers / of Helvetii, gebonden wierden; en daar we beneden noch breeder van spreken zullen? De Sueven of Zwaben plagten de Godinne Isis hoogstatelijk te bieren: waar ze dit bieren van een breemde Godinne van daan gehaalt hadden / weet d' Tacitus niet te zeggen: maar het beeld / dat de figuer van een scheepje had / gaf volgens hem genoeg te kennen dat die godsdienstigheid of dienstpleeging met een schip overgekoomen was. Tacitus zegt zelf; ze zeggen dat Hercules by de Germaanen is geweest: en hy spreekt het niet tegen.

Ik zal 'er dan niet tegen zeggen: en zal het ook niet tegenspreken dat Hercules zich hier

c Lib. 1. Bell. Gall.

d De Monib. Germ.

omtrent eenigen tijd opgehouden kan hebben. Evenwel / indien men alles zoo nauwkeurig wilde onderzoeken / en als boetje boetje na treden / gelijk t'hans in andere vertellingen en historizaken geschiedt / men zouw'er al wat op te zeggen vinden. De overlevering en't gemeen zeggen der ingezetenen / als 'er geen andere blyken by zijn / word wel meer uytgejoubt. Wat weten sommige Driessche Jaarboeken / en zoo wel Deensche als Zweedsche Historyschryvers / uyt de oude veerzen van hunne boezouders te vertellen; 't welk t'hans niet hooger geschat word als de zoete vertellingen van Ovidius.

Doch zoo vies wil ik nu niet wezen: en ik wil wel bekennen dat die oude getuigenissen altijd zoo ligt niet verwoorpen moeten worden.

Maar moet men daarom ook aanneemen het zeggen van eenen Parthenius, by D. Valerius vermeld: te weten dat Hercules, met de hoepen van Geryon te rug koomende / en door het landschap daar nu de Celten woonen reizende / gekoomen is by eenen Britannus: dat de dochter van Britannus, Celtine genaemd / op Hercules verliefde; en niet en ruste boez dat ze een zoon by hem gekreegen had: ja dat ze om haar oogwit te bereiken / de hoepen van Geryon ergens had weten te verbergen; en niet weder wilde geeven / boez dat ze zijne omhelzingen genooten had: dat de zoon / uyt deeze omhelzinge gebooren / Celtus wierd genoemd / en dat deeze Celtus den naam aan de Celten gegeven heeft? Begint dat niet by naar de historie van eenen Amadis de Gaule te gelijken?

e In Eroticis lib. In notis ad Am. Marcellin.

Maar om eene omstandigheid moet alles niet verworpen worden: zoo veel Nederduitsche woorden / die zekerlijk uit de Grieksche taal gesproten zijn / en nooit by de Romeinen in gebruik zijn geweest / geeven die niet een krachtiger bewijs dat het verhaal van Timagenes, wegens de overkomst der Grieken / zoo niet afgekeurt moet worden? En wy zullen beneden noch zekerder en onwidersprekelijker getuigenissen opleveren / dat de Grieken hier zekerlijk gehandelt en hups gehouden hebben.

Doch 't geen 'er vorder van deezen Hercules aan te merken staat / zullen wy beneden / daar we van de Goden deezer landen zullen spreken / te pas brengen.

Maar / om dat ik van den oorsprong der Gallen of Gauloizen heb beginnen te spreken / en dat Zeeland op den Gallischen bodem gelegen was / zal ik noch met een woord aanraaken hoe dat de Gauloizen / naar hun eigen zeggen / afkomstig waren van Dis of Pluto. Dat ze dit zeiden / en op zulke een afkomst roemden / hebben wy uit Jul. ^f Caesar, die dat geteeten kan hebben / en wel geweest heeft. Volgens J. G. ^g Vossius, die het wel schijnt getroffen te hebben / wilden zy daar door te kennen geeven dat ze uit de aarde gesproten waren: want naar het zeggen van ^h Cicero was al de kracht en de natuur der aarde den Vader Dis, of Pluto, toegevoegd.

^f De Bell. Gall. lib. 6.

^g De Idol. lib. 2 cap. 62.

^h De Natur. Deor. lib. 2.

§. V.

Of de Toxanders in Zeeland gewoont hebben? en of Zeeland voor het oude Toxandria moet gehouden worden.

Dit zullen wy met korte woorden moeten afdoen; dewyl de bewyzen / die voor en tegen ingebragt worden / weinig ingetalzyn; en'er by de oude schryvers weinig gewag van de Toxanders en Toxandria te vinden is.

Dat de Zeentwen de rechte Toxanders zyn / en Toxandria nergens als daar gezocht kan worden / is allereerst op de baen gebragt / en met beele redenen beweert / door Ph. ^a Cluverius. Hy verhaalt eerst hoe dat Plinius het langhairig Gallie in drie soorten van volken verdeelt, die door vloeden van den anderen gescheiden zyn. Van de Schelde tot de Zeine, zegt Plinius, is gelegen het Belgische Gallie... en wat laager: van de Schelde af, in de buitenste plaatzen, wonen de Toxanders met verscheide benaamingen: daar nae enz. In 't latyn staat: a Scaldi incolunt extra Toxandri plurimis nominibus: 't welk ik meen dat aldus overgezet moet worden / gelijk als ik het zoo eben overgezet heb. Cluverius, om 'er zyn boordeel by te doen neemt die woorden in deze betekeninge op / dat de Toxanders aan de buiten kant van de Schelde / of ober de Schelde gezeeten waren. Hy bekent zelf dat die manier van spreken wat kort en duister is: maa; hy blyft 'er evenwel by. Volgens onze vertaaling is 'er geen duisterheit: Plinius is aan

^a Lib. 4. c. 17.

de zuidzyde van de Schelde beezig / met de Belgiffche Provincie te beschryben : hy heeft / daaz beezig zijnde / en de volkeren aldaar optellende / over de Schelde niets te verrichten. Hy zegt dan: van de Schelde af / in de buitenste plaatzen / dat is in de uiterste plaatzen van 't baste land / tegen de Schelde aan / woonen de Coranders. Myne vertaling dunkt my dat ligter / verstaanbaarder / en natuurlijker is / als die van Cluverius : en dewyl de Coranders aldus op die plaatzen blyden woonen / die hen door de Schrypberg altyd of ten minste doorgaans toegewezen zyn ; dunkt my voeder dat zy / op het enkelid gezeg van Cluverius , niet gehouden zyn nieuwe woonplaatzen in Zeeland te gaan zoeken.

De plaats ypt het 6de boek Jul. Cæsar bygebragt dient gansch ter zaakie niet : en bewyft ten hoogste maar dat Zeeland al bewoont was ten tyde van Jul. Cæsar : daar worden geen Coranders genoemd ; en daar word van geen Coranders of Corandria gesproken.

Evenwel zegt Cluverius ; dat de Toxandren aan de Menapiers gegrenst hebben , blykt klaar ypt de voorgemelde plaats van Jul. Cæsar : daaz Jul. Cæsar nochtans / gelijk gezegt is / geen enkelid woord van de Coranders gewaagt. Alleenlyk verhaalt hy hoe dat hy T. Labienus gebood met drie Legioenen naar de zee kant te trekken , in die gewesten , dewelke aan de Menapiers grenzen. En wat laager verhaalt hy hoe dat Ambiorix in 't heimelyk boden door 't gansche land heeft gezonden , met bevel dat ieder een voor zich zelve zorg had te draagen : waar op een gedeelte in 't bosch van Ardenne , een gedeelte in de naast gelegene moerassen , is ge-

gevlugt: die naast aan den Oceaen, woonden hebben zich in de eylanden verscholen, die door den vloed gemaakt worden.

Die gewesten aan de zee kant, die aan de Menapiers grenzen, zegt Cluverius, zijn de Zeenwische eylanden. Ik zal het ook zeggen: maar volgt daar uit dat de Coranders daar woonden? Dat woord met geen enkelheid woord te kennen gegeven. Die eylanden, zegt hy wederom/ die door den vloed gemaakt worden, zijn de eylanden van Zeeland. Dat zal ik al wederom ook zeggen: maar dat is de vrage niet: de vrage is / of de Coranders hunne woonplaats op die eylanden hadden; daar word wederom geen enkelheid woord van gesproken.

Zoo zie ik van geen reden om van 't gemeene gevoelen / dat ik aanstonds opgeeven zal / af te wijken. En dat Plinius alleenlijk van de volkeren / die binnen of bezupden de Schelde gelegen zijn / spreken wil / schijnt uit het gevolg noch border te blijken. Van de Schelde af, in de buitenste plaatzen, wonen de Toxanders met verscheide benaamingen: daar nae de Menapiers, de Morinen, enz. Eerst, dat is naast de Schelde / woonden de Coranders: dan volgden de Menapiers / de Morinen enz. Ergo, altemaal van de Schelde af te rekenen. En / had hy de inwoonders der Zeenwische eylanden willen vermelden / hy had zekerlijk wel een woord van die eylanden gesproken.

Om nu tot de rechte woonplaats van de Coranders te komen; het gemeene gevoelen is, zegt P. ^b Divæus, datze dat gedeelte van Brabant beslagen hebben / 't welk t' hant den

^b Antiq. Belg. pag. 41.

naam draage van de Kempen : en 't welk de Menapiers lang te vooren bezeeten hebben. Want aldaar zijn tegenwoordig noch schoone gedenktenen overig van den naam der Toxanders : als een dorp , met naame Tessenderloo , paalende aan Brabant. Daarenboven heeft Keizer Otto , in een brief van 't jaar 974 , aan de Monniken van e Gent geschonken de dorpen Noordwijk en Iteghom / in Tessenderland gelegen. Nu is het zoo / dat beide die dorpen gelegen zijn in de Kempen / by het stedeke Herentals / niet verre van 't vooznoemde Tessenderloo.

Zoo dat wy 't 'er vooz houden mogen dat ten minste een gedeelte van de Kempen de rechte woonplaats is van de oude Toxanders : zoo nochtans dat ze zich nu en dan border uytgebreidt / en de Menapiers zuidwaarts en westwaarts op doen verhuizen hebben. Want dat de Menapiers / vooz datze een vaste woonplaats in Vlaanderen kreegen / dikwils hebben moeten verhuizen / en vooz een magtiger holk plaatze maaken of woken / staat by alle historischpers vast.

§. VI.

Of de Arborichen , Aborichi , van ouds in de Zeeuwfche eylanden gewoont hebben : of , op een andere wyze , of de Zeeuwen van ouds Arborichi genoemd zyn geweest.

Ik had in myne aantekeningen ober dit

e Meyerus ad ann. 974.

merk

werkje al onderzocht / of de oude Arborichi,
 of Arborijken / Zeeland bewoont en bezeeten
 hebben. Naderhand heb ik myne gedagten
 over die vrage noch eens laten gaan / en de
 woorden van sommige schryvers wat naader
 overwogen: en ik begon te twyfelen of ik hen
 geboelen van Mezeraï, die Armoryken en Ar-
 borichi door den zelfden naam en 't zelfde volk
 genomen heeft / niet al te schielijk toegeballen
 hen. Ik heb de moeite dan genomen van dat
 verschil noch eens te verhandelen / en op het
 papier te zetten; zonder my aan myne aan-
 neminge te binden. De Lezer mag het beste
 kiezen: in een onzekere en duistere zaak mag
 men wel tweemaal raaden.

De Arborichi worden onder anderen ver-
 meldt by ^aProcopius: daar hy verhaalt hoe
 dat de Germaanen, dat is daar te zeggen de
 Franken / ziende geen kans om de Arborichen
 te overwinnen / verzocht hebben in een bond-
 genootschap met hen te treden / en dat bond-
 genootschap door onderlinge huwelijken te be-
 vestigen. Hy voegt 'er by dat de Arborichen zich
 de aangebode vrendschap wel hebben laaten
 geballen; en een verbond met de Franken aan-
 gegaan hebben. Maar wat door een volk dat
 deze Arborichen zijn geweest / en wie door hun-
 ne nazaaten gerekent moeten worden; daar
 over zijn / om zoo te spreken / zoo veel ge-
 boelens als 'er Schryvers zijn. Ortellius zoekt
 hen een woonplaats op onder de Gallische Bel-
 gen: Anderen / als ^bVelferus, die nochtans
 al twyfelende spreekt / en Mezeraï, gelooven
 dat de Arborichen dezelve zijn met de Arma-

^a Lib. 1. Goth.

^b Ad Fragment. Tabulae Peutinger. lib. 8.

rijken:

rijken: en men weet dat Armorica by meest de Fransche Schrybers / zoo niet by altemaal / genomen word voor klein Britanje: hoewel dat volgens Mezerai alle de genen / die aan de zee woonen / Armoryken zijn / en Armoryken genoemd wierden. Doch, Eyndius houdt de Zeeuwen voor de rechte Arborichen: en de geleerde Ant. d. Matthæus is'er meer voor als tegen. Ik moet ook bekennen dat de woorden van Procopius gemakkelijk op de Zeeuwen gepast kunnen worden: De Rhyn, zegt hy / valt hier door zijne uytwateringen in den Oceaen. . , de Germaanen hebben hier van ouds gewoont, een barbaarsch volk, t'hans Franken genaamd: 't welk de Schryvers in den beginne niet zeer waardig achten, om het (door hunne schriften) bekend te maaken. Dicht by hen woonen de Arborichen: en voorby de Arborichen: oostwaart op, hebben de Barbaaren: Thoringers genaamd, door de vergunning van *Augustus* hunne woonplaats gehad. Niet verre van dit volk, naer 't zuiden toe, hebben de Borgonjers gewoont. Voor by de Thoringers woonen de Sueven (Zwaben) en Alemannen, zeer strydbaare en magtige volkeren.

De Franken woonden omtrent de monden van den Rhyn: 't welk niemand ontkennen zal; en die het ontkennen woude / zoude uyt ^e Vopiscus alleen ten volle overtuigt kunnen worden. Daar aan volgden de Arborichen: dat past voor eerst wonder wel op de Zeeuwen. Voor

^c Lib. 1. cap. 18.

^d De Nobil. lib. 1. cap. 22.

^e *Terra batavia a diversis Francorum Regum gentibus occupata.* En elders *Multa Francorum milia, qui Batavium invaserant.* Agathias schryft ook in 't zyn eerste boek dat de Franken by zynen tyd aan de Rhynkant woonken.

de Thoringers / die oostwaarts aan de Arborichen grensden / kan men gemakkelijck Congren verstaan; en Ant. Matthæus doet het zoo ter gemelde plaatze. Daa? zijn wel andere Coringers of Turingers geweest: en zyn 'er tegenwoordig noch. Maar dat de Congren / 't zy om dat ze upt de Thuringers gesproken waren / 't zy om de gelykenisse der naamen / ook Turingers zijn genoemd / hebben wy vooreerst upt de getuigenisse van f Bollandus en Henlchenius: daarenboven word de Stad Congeren / by g Aegidius in 't leven der Congersche Bisschoppen / de hoofdstad van de Turingers genoemd.

En om dit in 't voer by gaan ook aan teroeren / Eyndius en Ant. Matthæus houden 't voer zeer waarschynelijck dat de woonplaats en 't gebied van deze Turingers of Congren gesproken heeft tot Dordrecht toe; en dat Dordrecht zoo veel te zeggen is als Turingdrecht. En dit kan daa? voer bevestigd worden; dat Dordrecht in de oude brieven vermeld staat onder den naam van Thuridrecht. Ook worden de Congren by Gregorius Turonensis, meer als een? / Turingers genoemd.

Zoodan / om 't noch eens te zeggen / alles past op de Zeeulven: op de Armorphers / zou men daa? voer klein Britanje / zou verstaan past het niet. Waar komen daar de Franken / de Turingers / de Borgonjers / te pas?

Maar of de naam Arborichi dezelve is met Obotriti, 't welk Ant. Matthæus en Eyndius voer zeker houden / daar zou ik wat aan twijfelen:

f Comment. prævio ad vitam S. Sigeb. tom. 1. febr.

g Cap. 13.

h Lib. 2. cap. 9. &c.

felen: Doch / dewyl het in dit onderzoek twi-
feling te pas of te onpas kan koomen / zal ik 'er
geen ja of neen op zeggen.

Indien we dan vast stellen dat de Arbori-
chen hunne woonplaats in Zeeland gehad heb-
ben: zal het den Zeeuwen tot geen geringe
glorie versterken / dat hunne boozacten
dooz de Fzanken / daar alles boozzwigte en beef-
de / niet overwonnen konden worden: dat ze /
bande Fzanken: met hunne gansche kriggs-
magt aangedast zynde / niet alleen blyken van
hunne dapperheit / maar ook van hunne ge-
getrouwigheit booz de Romeinen / volgens het
zeggen van Procopius gegeven hebben: en
eindelyk / dat de Fzanken en Arborichen / dooz
een bondverwantschap en onderlinge huwelij-
ken met malkander bezeemgd / volgens den
zelven Schryver tot een een magtig volk aan-
gewassen zijn. Procopius voegt 'er noch by /
dat de andere Romeinsche Soldaaten / die op
de grenzen van de Gallien ter bewaaringe ge-
legerd waren / alzooy niet weder naar Rome
konden keeren / en tot de byanden / die Ariaa-
nen waren / niet wilden overgaan: zich zel-
ven met hunne kriggsbendels / en met alle de
plaatsen / aan de Arborichen en Germaanen
of Fzanken overgegeeven hebben. Zoo hebben
de Arborichen dan de Gallien zoo wel bemag-
tigt als de Fzanken: maar / na dat ze een volk
met de Fzanken geworden waren / hebben ze
metter tyd den naam der Franken ook aange-
nomen.

i Procop. ut supra.

§. V I I.

*Van het verplaatzen der Zeeuwen, en
eenige naastgelegen Batavieren,
Vlamingen, enz.*

Karel de Groote, hebbende de Saren / die aan beide de oevers van de Elbe woonden / meernaalen overwonnen / en wel ziende dat 'er op hunne onderwerping en hooge beloften geen staat te maaken was / is te rade geworden het puikje van hun volk / ten getale van 10 duizend mannen / uyt hun vaderland te doen verhuizen. Hy heeft a hen de kusten van Vlaanderen / Zeeland / en Holland / voor een vaste woonplaatze aangewezen. Daarentegen heeft hy een grooten hoop van Zeeuwen / Batavieren / enz. derwaarts gezonden / om de geminde plaatsen te bezitten en te bebouwen. Crantzius ^b, die het ook verhaalt / en ook zegt dat ze op den Gallischen bodem geplaatst wierden / voegt 'er by dat deeze dus verplaatste Saren als een nietwe queekerp van 't Brabantfche en Vlaamsche volk is geweest. Hy had 'er wel mogen by voegen / van de Zeelanders en Batavieren: want dat ze zoo wel de kusten van Zeeland en Holland / als die van Vlaanderen en Brabant / te bewoonen gekreegen hebben / blijkt uyt Rhegino,

^a Vide Rhegin. ad ann. 804. Anonym. apud Pithæum. Aimon. P. Amyl. &c.

^b In Saxon. lib. 2. cap. 19.

en andere Schryvers. Paulus e Amylius ;
 deeze verplaatzinge te pas brengende / spreekt
 'er aldus van. De Sassen, wederom overwon-
 nen, hebben zich zelve aan den Koning on-
 derworpen; en hebben zijne zachtaardigheid
 dikwijlder beproeft als zijne strengheit. Hy
 had het gansche volk kunnen uitroeyen, op dat
 ze de vrede niet altijd zouden stooren; maar
 hy heeft het bloed, en den naam der Sassen,
 liever willen spaaren. Doch, om ze onder zijn
 gezigt te hebben, en om 'er het oog op te hou-
 den; heeft hy den adel, en die van eenig aan-
 zien waren, met de vrouwen en kinderen, over-
 gevoert in de d Gallische Nederlanden. Hy
 gaf hen de zeekusten te bewoonen: en deed
 die zeekusten bewaaren door den Zee overste
Lydericus. Deze Zee-overste wierd by hen Al-
 myralus genoemd: welke naam ik niet en weet
 of niet uyt het Grieksch in't Latijnsch is ver-
 draait

Dit verplaatzen is volgens P Amylius tot
 drie reizen toe geschiedt: hoewel dat Aimoinus,
 en eenige andere Schryvers / maar van eene
 verplaatzinge getwaagen. Dat het ten minste
 tweemaal is geschijnt / blijkt uyt den naam-
 loozen Schryver / by Pirhaeus uytgegeeven:
 want die spreekt noch van een latere ver-
 plaatzinge of oberboeringe; wanneer het der-
 de gedeelte van alle de Sassen / over en om-
 trent de Elbe woonende / heeft moeten verhuu-
 zen. De Sassen, zegt hy / te Sinifelde by een
 gekoomen, zijn door Karel ten onder gebragt:
 en daar op is de derde mensch van dat volk el-
 ders henen gevoert.

e Het *Belgium Gallicum* wierd zeer dikwils, en door-
 gaans, tot den middelsten, of Leidschen Rijn toe uytgestrekt.

Wel

Wel is waar dat Aimoinus, van die verplaatzing sprekende / van geen Vlaanderen / Satabie / Zeeland / of Friesland gewaagd: en hy zegt slegtſ dat ze naar Frankrijk zijn geboert. Maar 't is kennelijk dat de gemelde landen / tot den Rijn toe / onder Oost-Frankrijk / of Austrasia, begrepen waren: daarenboven blijkt het uit de woorden van de andere Schryvers dat hy aldus verstaan moet worden.

En hier op steunt het dat Eyndius, A. Matthæus, en sommige andere Schryvers / den naam Arborichi afleiden van de Obotriten. De Sassen / aan de Elbe woonende / en door Karel den Grooten verplaatst / wierden door een groot gedeelte Obotriten genoemd. Zy houden 't voor zeker / of zeer waarschijnlijk / dat de Zeeuwen door de Arborichen van Procopius moeten gehouden worden: en dus / meenen zy / dat de naam Arborichen gesneden of verdraapt is uit den naam Obotriten: of / zoo als Eyndius het hebben wil / dat de naam Obotriti een verdraapte naam is / en gesneden is uit den naam Arborichen.

Voorders staat hier aan te merken dat de Sassen / of Obotriten, noch niet by waren met dat verplaatsen. Hy heeft hen ook onbequaam verklaart om de goederen van hunne ouders en magen te erben; en om testamenten te maken. En dit scheen hen noch dieper aan 't hart te gaan / als het missen van hun Vaderland: doch wat zy klaagden; Karel luisterde naar geen klagten / en was in zyn leven niet te verzetten ^d.

Ja deeze straf van niet te erben / en geen

^d Zie Aimoin, lib. 5.

erfgenaamen aan te stellen / raakte ook de Driezen volgens het schrijven van Aimoinus ^e; en vervolgens de Hollanders en de Zeeuwen ook.

Men kan wel denken / en Crantzius, P. Æmilius, en andere Schryvers / merken het ook aan / dat deeze landen / Holland / Zeeland / Vlaanderen / Brabant / door het overkoomen van zoo veel Sassen zeer volkrijkt zijn geworden. Doch dit laatste ballingschap der Sassen / om hen zoo te noemen / en het beneemen der erfensissen / heeft niet langer geduurt als omtrent den tijd van 10 jaaren. Lodewijk de Goede, in zijn vaders plaats gekomen / en tot goeddaardigheid van natuurs wege genegen / heeft allen den Sassen / die naar hun vaderland mogten zoeken / verlof gegeven om weder derwaarts te keeren. Daar by heeft hy hen / zoo wel als de Driezen / van de gemelde straffe omtrent de erfensissen ontslagen. Aimoinus, daar hy ^f dit alles vertelt / voegt 'er by: Dit wierd van sommigen voor een mildadigheid, van anderen voor onvoorzigtigheid aangezien. De laatsten zeiden dat de volkeren, uyt hun aard fors en ongetemd, door zulke breidels beteugelt moesten worden, . . . Maar de Keizer meende, zy zouden des te nauwer aan hem verbonden zijn, hoe dat hy ze grooter weldadigheid bewees. Ook is hy in zijne hoop niet bedrogen: want die volkeren zijn hem naderhand altijd ten uystersten onderdanig en genegen geweest.

J. Couza ^g, dewelke dit ook verhaalt / gebruikt deze straffe of ontervingen der Driezen

^e Ibid.

^f Lib. 5. cap. 10.

^g Annal. Holl. lib. 2.

tot een kragtig bewijs / om dat beruchte
 boozregt / dat Karel den Driezen om humar
 trouwe diensten en dappere daaden gegeven
 zoude hebben / van valsheit te overtuigen.
 Doch dit zal ik nu noch booz noch tegen
 spreken; zullende / zoo de Heer my het leven
 spaart / de gelegendheid noch eens krijgen om
 daar wijdblooperiger van te spreken.

Wonders staat hier aan te merken dat niet
 alle de Sassen / en waarschiynelyk niet de
 grootste hoop / weder naar 't vaderland ge-
 keert zullen zijn. Een gedeelte zal zich hier
 als vast geplant hebben door het trouwen: an-
 deren zullen 't hier alzoo wel / en dikwyls be-
 ter / gehad hebben als t'huys. Sommigen
 zal het zoo veel niet gescheelt hebben / waar
 zy woonden: anderen zullen beter zin gehad
 hebben in deeze luchtstreek / als in de gunst
 lucht van Ditmarsen en Holstein. Dat dit de
 waarheit is / en dat 'er zekerlyk veel en hier
 gebleeven zijn / schijnt daar ontweerspreke-
 lyk upt te volgen; dat deeze landen volgens
 de voorgemelde getuigenis van Crantzius en
 P. Aemylius door deeze overkomsen der Sassen
 zoo volkerijk zijn geworden.

Ik zeg als de lucht van Ditmarsen en Hol-
 stein: want de gemelde Sassen / geliyk upt de
 woorden der meeste Schryvers betweezen kan
 worden / en geliyk Meyerus en anderen duid-
 lyk getuigen / woonden ober de Elbe; daar
 de Ditmarsen, Holsteinders, en eenige der na-
 buurige volkeren woonden.

't Staat ook aan te merken dat de Admi-
 raal Lydericus, dien toe boven hermelde hebben /
 Graaf van Haarlebeek en de eerste Forester
 van Vlaanderen is geweest. Deeze naam is

hem gegeven; om dat het land en 't foreest van Vlaanderen hem door Karel den Grooten te leen gegeven wierd: en om dat hy / als Forestier of Boschbewaarder / gehouden was op de gemeenerust te passen; de struikroovers te verdrijven; den aanbal der bynden of zee-rooveren af te weeren / enz. ^b

Maar dat ik van hem spreek / is slegts om de gesteltenisse van Vlaanderen / zoo als 't omtrent die tijden was / met een woord of twee aan te haalen.

Ik vind geschreeven, zegt *Meyerus*, dat *Odoacer*, de Zoonszoon van *Lidericus*, aan ieder zijner onderdaanen zoo veel lands gegeven heeft, als hy bebouwbaar konde maaken. Hier uyt schijnt te blijken dat Vlaanderen / hoewel lang te booren bevolkt / en door het overzenden van zoo vele Sassen noch volkrijker geworden / echter omtrent deeze tijden noch geen volks genoeg heeft gehad om al het land te bebouwen: of ten minste dat de ingezetenen / die beter gezind waren om van den roof te leeven / en de kost van den bynd te haalen / noch geen al te groote lust tot de bouwery gehad hebben. Het zelve zouw men met goede reden van de nabuurige volkeren / als van de Zeelanders / ook mogen gissen; want de aard der Zeenwien / Vlamingen / en Batavieren / als altemaal uyt Duytsch bloed / en voor een gedeelte uyt de Sassen en Franken gesprooten / kon zoo veel niet verscheelen: en de nabuurige volkeren leefden doorgaans op de zelfde wijze.

Dat de Cimben hier ook huis gehouden hebben / behoeft ik nu niet te bewijzen: daar

^b Meyer, lib. 2.

is wijdloopig genoeg van gesproken in onze Doozrede op de Oudheden van Kennemerland.

Van de Noymannen is 't ook bekend dat ze deeze eplanden eenigen tijd bezeeten hebben: want na dat; Egihardus, die hier als Graaf regeerde / in 't jaar 837 dooz de Noymannen verslagen was; wierden de ingezetenen genootzaakt het hoofd onder dat woefte volk te buigen; en in een soot van slaverny te leeven.

Maar gelijk Zeeland dikwils van uytlanders bevolkt is geweest; zoo heeft het somwijlen ook vreemde landen helpen bevolken.

Dooz eerst schrijft ^k Eyndius dat Karel de Groote, als hy de Sassen ober de Elbe woonende naar deeze en de nabuurige kusten deed trekken / de inwoonders der zelve kusten naar het land der Sassen verzonden heeft. Dit zal ik niet vozder tegenspreken / als dat ik het by geen Historyschrijver binden kan: en dat het niet het schryben van Crantzius en P. Aemylus niet al te wel schijnt t'samen te staan. Zy schryben dat deeze kusten (van Holland / Zeeland / Vlaanderen) dooz de overkomsfe der Sassen veel volkrijker zijn geworden: 't welk nochtans / by aldien de ingezetenen dezer landen weder in hunne plaatzen zoude gezonden zijn / on'er slegt om zoo te spreken een ruiling was geschiedt / geen plaats zoude schijnen te hebben: en zoude Zeeland / by voozbeeld / zoo veel verlooren hebben dooz de ontvolking / als het dooz de bevolking gewonnen had. Men zoude de aanmerking van die twee Schrij-

ⁱ Egchard. in vite Caroli M. Annales Fvld. 8cc.

^k Lib. 1, cap. 18.

bergs ober 't hoofd konnen zien / indien men het schryven van Eyndius door eenig Historyschryver bevestigd vond: zulke aanmerkingen gelden dikwils niet meer / dan ze van den Lezer aangenomen worden. Maar zoo lang als 'er geen redenen zijn / om hen ongelijk te geeven; zal 't bedrigste zijn / zich aan hun zeggen te houden.

Evenwel bind ik iets by Meyerus 't welk / door eenige opmerkingen geholpen / het zeggen van Eyndius door een gedeelte zouw konnen waarschijnlijk maaken. Ik vind geschreeven zegt / Meyerus, dat eenige menschen door Koning Karel en door *Lydericus* uit Vlaanderen verdreeven zijn om hunne hardnekkigheid; om dat ze tot onzen godsdienst niet begeerden over te gaan: zoo nochtans dat hunne kleine kinderen gehouden wierden; om in de Christelijken godsdienst onderweezen en opgebracht te worden. Ik meen dat het Hunnen en Wandaalen zijn geweest.

Door eerst is het zeker dat Meyerus veel dingen van Vlaanderen verhaalt / die ook in Zeeland en Holland voorgevallen zijn: maar om dat hy slegts van Vlaanderen te spreken had / en alleen de Historie van Vlaanderen beschreef / ging hy somtijds / in iets te verhaalen / buiten Vlaanderen niet. Om maar een voorbeeld by te brengen / daar hy van de verplaatzing der Sassen spreekt / zegt hy slegts / dat ze de zeekusten van Vlaanderen te bewoonen gekreegen hebben: en wat laager; dat Brabant en Vlaanderen daar door vry volkrijker zijn geworden. Het is nochtans uit de Schryvers zeker dat 'er ook

een goed gedeelte naar Zeeland en Holland gezonden is. Ten tweede word dit door Meyerus over het zelfde jaar en op de zelfde plaats verhaalt / daar het verplaatzen of verzenden van de Holsteinders / of van de Sassen over de Elbe woonende / door hem beschreeven word. Zoo zijn 'er dan in 't zelfde jaar / te weteu 804, Sassen in Vlaanderen (en ook in Holland en Zeeland) aangekomen : en andere menschen uit Vlaanderen (en vervolgens waarschijnlijk ook uit Holland en Zeeland) om hunne hardnekkigheid weg gezonden.

En / om ook de zwaarigheid / die ik tegen het zeggen van Eyndius ingezagt heb / op te lossen; zoo is 'er zekerlijk zoo veel volks niet weg gezonden als 'er uit Holstein overgekomen is. Het schuim wierd maar doorgezonden ; om de rest door hunne vuiligheid niet te besmetten. Ten tweede; die menschen / die uit deeze gewesten verzonden wierden / moesten hunne kleine kinderen achter laten. En dus kan de overkomst der Sassen / of dit betwifelen van sommige inwoonders / evenwel gedient hebben om deeze landen volkrijker te maaken.

Evenwel zouw 'er noch een groot onderscheid / omtrent een andere omstandigheid / tusschen het zeggen van Eyndius en dat van Meyerus overblijven. De eerste zeit dat Karel de Arborichen , dat is volgens hem de Zeelanders / om hunne groote diensten te beloonen / en hen gunst te bewijzen / naar Holstein / hun oorspronkelijk Vaderland / verzonden heeft ; en datze niet beter en wenschten / als naar het land hunner voorvaderen wederom te keeren. Doch volgens Meyerus is het een slechte gunst

getreest. Maar dit zal geen groote verandering in de zake maaken.

Noch is 'er omtrent het jaar 1160 veel volks upt Vlaanderen / Zabant / Holland en Zeeland / op het verzoek van Henricus Leo, Hartog van Saxon / naar Wandalie en Wageren getrokken; om die landen / die dooz het verdragen der Wandaalen open stonden / te bevolken. Meyerus, ^m die dit upt Albertus Hamburgensis verhaalt / voegt 'er by dat de Vlaamingen (en vervolgens ook de Hollanders / Zabanders / en Zeeuwen) booz een gedeelte weder naar die landen zyn gekeert / daar hunne booz-ouders eertyds uptgekoomen waren. Dezelve Albertus ⁿ Hamburgensis, die de gemelde verhuizing inde Beschrybinge van Saxon verhaalt / zegt op een andere plaats dat de booznoemde Henricus Leo of Hendrik de Leeuw, na dat hy de Wandaalen en Obotriten overwonnen en verdreeven had / het gansche land der Obotriten onder zijne kinglys oversten heeft verdeelt: dat Hendrik van Schaten, wien Meklenburg te beurte gevallen was / na dat hy Berno daar tot Bisschop aangesteld had / een groot getal van bondsluiden upt Vlaanderen (en ook upt Holland en Zeeland) ontboden heeft.

Daarenboven heeft Urson of Ursus Hartog van Brandenburg / naar het schryven van den zelven Albertus, omtrent den zelfden tyd een goed getal van inwoonders upt Holland / Zeeland / en Vlaanderen ontboden / om dezelve landen noch meer te bevolken.

^m Ad ann. 1160.

ⁿ Apud Meyer.

* In Wandalia.

Het zelfde woord ook bevestigt door Helmoldus: dewelke verhaalt dat Adolf, Hertog van Holstein / om zyne landen aldaar te bevolken / naar alle de gewesten van Vlaanderen / Holland / Zeeland / Utrecht / Friesland / en Westfalen / boden heeft afgevaardigt; om de genen / die geen ruimte van landerpen hadden / of te bekrampen woonden naar zyn land te noodigen. Daar zouden zy / zoo als hy beloofde / een zeer goed en vruchtbaar land van hem krygen. De Hollanders kreegen het landschap Urmeste bewoonen / de Friezen Sulle, enz.

Elders ⁹ vertelt hy ook hoe dat Albertus Ursus, zoo eben vermeld / die het land der Brabanten / Stadecrotanen / en veele andere volkeren by de Havel en de Elbe woonende / onder zijn gebied had gebracht / naar Utrecht / en de plaatsen aan den Rhyu leggende / nitsgaders naar de Zeekusten alhier / boden heeft gezonden: en dat die boden een geweldige menigte van volk / zoo Hollanders en Zeeuwen / als Vlamingen / medebragten. Die Hollanders en Zeeuwen / aldaar aangehoomen / kreegen de steden en blekken / daar de Slaaven uyt gedreeben waren / te bewoonen: en hebben het Bisdom van Brandenburg en van Havelberg / naar het schryven van Helmoldus, door 't vermeerdering der kerken / en de groote vermeerdering der tienden / zeer verbeterd. De Hollandsehe aankomelingen / zoo als hy byder schryft / begonnen ook ontrent den zelfden tyd de zuidzyde van de Elbe van de stad Saltveldele af te bewoonen; zynde altemaal moerassig en wepachtig land. Dezelve Hollan-

⁹ Chron. Slavon. l. 1. c. 57.

⁷ Id. c. 89.

ders / daar hy waarschyndelyk ook de Zeeu-
wen onder begrypt / bezaten ook de streek /
die Balfemerland en Werscimerland word ge-
noemt / tot het woud van Bohemen toe.

Deeze aankomelingen zyn daar rijk en wel-
baarend geworden ; zoo als Helmodus met
deze woorden getuigt : De Slaaven zyn aller-
wegen verflagen en verdreeven : en daar op zyn
van de zeekusten kloeke en ontelbaare menschen
gekoomen , om het land der Slaaven te bezit-
ten : en om 'er steden en kerken te bouwen :
die daar ryker geworden zyn als iemand zoude
denken.

Ik zouw 'er zeer aan twyfelden of onder de
Vlamingen / die omtrent het jaar 1109 door
het doorbreeken van de dyken en het inbreeken
van de zee gedwongen wierden hun Vaderland
te verlaaten / en een woonplaats in Engeland
te gaan zoeken / ook de Zeeuwen niet begree-
pen moeten worden. Ik zal eerst de woorden
van Polydorus Vergilius , daar ik dit uyt ge-
trokken heb / opgeeven ; en het dan bozder
aan 't oordeel van den Lezer stellen.

Alzoo de Oceaen, zegt de gemelde ⁷ Polydo-
rus , omtrent deezen tyd de zeekusten op een
ongewoone wyze overstroomde , zyn 'er veelen
van de Vlamingen , aan de zeekust woonende ,
uyt hun vaderland verdreeven , en zyn in En-
geland aangelandt. Daar hebben zy van den Ko-
ning *Hendrik* een plaats om te woonen verzocht,
en het ooster gedeelte van 't eyland in bezit ge-
nomen. Maar vier jaaren daar na zyn ze by wy-
ze van een volkplanting naar 't wester gedeelte
van Wallis gevoert.

Dooz eerst zal de Oceaen / op zoo een on-

⁷ Sub Henrico I.

gewoone

gewoone wijze ou tegen de natuur overftroomende / Zeeland zoo wol blank gezet hebben als Vlaanderen. Een tweede / dat Zeeland aan Vlaanderen plagt gehegt te wezen / dat het land van Waas onder den Graaf van Holland en Zeeland ftand / dat er tuffchen de Zeeuwen en Vlamingen gelijk ft bewyzen kan een groote gemeenfchap was / en dat de Vlamingen de fterkte in getal en in vermogen waren / en fomtyds het land van Walcheren bezeeten hebben / kan gebiedt hebben om beide die volkeren fomtyds onder den naam van Vlamingen te begrypen : gelijk alle de Nederlanders naderhand by de Franffen en andere uitlanders onder den naam van Vlamingen begreepen zyn geweest. En dit kan Polyd. Vergilius des te ligter gedaen hebben; om dat de grootste hoop beftaan zal hebben uit Vlamingen. Wat hier van zo of niet / Meyerus , die het zelve ook uit Pol. Vergilius verhaalt / boegt 'er deeze bemerking by : Ik meen dat hier van daan komt , het geene wy in de Engelsche jaarboeken gefchreeven vinden , te weeten dat het gemelde eyland (van groot Britanje) van acht of negen volkeren bewoont is geweest , van Britten , Engelschen , Schotten , Pikten , Gotten , Saffen , Deenen , Noormannen , en Vlamingen. Indien mijne giffing waar is / of voer zeer waarfchynelyk aangenomen word / zal de Leezer wel willen toeftaan / dat de Zeeuwen hier wederom fchillen onder den naam van Vlamingen.

Maar by gelegendheit van deeze Vlamingen en Zeeuwen / die door den Oceaan om zoo

1 B, Pol. Virgilius ftat, prater naturam.

2 Ad ann. 1109.

te spreken in ballingschap gedreeben wierden / acht ik my verplicht eene aanmerking te maaken tegen Henricus Valefius. Deeze dooz geleerde Schryver / booz wien ik zoo veel achting heb als iemand booz hem hebben kan / lacht 'er wel hartelyk mee / dat de zee magts genoeg zoude hebben / om de ingezetenen uyt hun vaderland te verdryben. Amm.
 24 Marcellinus spreekt ergens van eylanders / en Overyfische volkeren; die dooz de geduurige oorlogen en dooz 't overstromen van de zee uyt hunne landen verdreeben zijnde / in de Gallien waren gaan wonen. Dat verhaalen ze van de Kimbren of Cimbren en van de Ambronon ook , zegt *Henricus v Valefius* daar op, zoo als *Strabo* en *Festus Pompejus* getuigen : maar die fabelen zijn al overlang wederleit door *Possidonius*. Want gemerkt dat de zee dagelijks gewoon is te ebben en te vlooden , en dat op zekere en vaste uren , en gemerkt dat zulke vlooden allen die aan de zeekusten wonen overkoomen , zonder hen eenig letzel te doen ; zoo staat het geenszins te gelooven , dat , ik zeg niet een geheel volk , maar een eenig mensch , zoo bot en dom geweest zoude zijn ; dat hy 't daarom noodig geacht zoude hebben , zijn vaderland te verlaaten.

Deeze plaats van Polydorus Vergilius , en
 25 diergelijke plaatzen uyt andere Schryvers / zal Valefius niet geleezen hebben : of / zoo hy ze al geleezen heeft / zal hy 't ook als een fabel verworpen hebben / gelijkt hy dat van de Kimbren als een fabel verwierpt. Wy weeten in Holland en Zeeland dooz een droebe

24 Lib. 15.

25 In Notis ad Am. Marcell.

onderbinding beter : en zoo heele schoone landsdoutmen en eplanden / die noch onder 't water begraaben leggen / en daar de inwoonders die 't ontblugten konden ook uptgedreeben zijn / zyn alleen genoeg om H. Valefius in zijn lachen te stuiten.

§. VIII.

Dat de Sassen al voor de gemelde verplaatsing in deeze eylanden , en in de aangrenzende landen , gewoont hebben.

Wy hebben upt Melis Stoke, dat deze landen beneden Nymwegen van ouds bekend stonden onder den naam van Peder-Saxen :

Oude bouken hoor ik ghewaghen
Dat all 't land beneden Nymagen
Wilen Neder-Sassen hiet.
Alfoo als die stroom verschiet
Vander Mase van den Rhync,
Die Schelt was dat west-end zyne
Alfoo zy valt in de zee.

By Gregor. ^a Turonensis staat beschreeven hoe dat 'er onder koning Childerinus een oorlog is ontstaan tusschen de Sassen en Romeinen : hoe dat de Sassen den stypd verlooren ; hoe dat hunne eplanden ingenomen / en alle de ingezetenen doodgesmeeten wierden.

Dit past allerbest op de Zeeuwsche en Hollandische eplanden ; die toen naast de Franken gelegen waren ; en al meer van de Franken aanstoot geleden hebben.

^a Lib. 2. c. 19.

Ook past het allerbest op de Zeeuwen en Hollanders / 't gene Sidonius ^b Apollinaris van de zeeroovers der Sassen schijft: hoe dat ze met hunne rooffcheepjes de zee onheiligh hielden; en hoe dat de minste roever zoo goed voer zijn werk was als het hoefst van de zeeroovers: hoe dat ze altemaal / en op eenen en den zelfden tijd / beheelen gaben en gehoorzaamden; en zoo wel voer meesters als voer leerlingen / op het stuk van rooverij / vaften te speelen. Hoe onberziens dat ze de schepen aantasten; hoe behendig dat ze in 't ontsnappen waren. Met de gevaaren van de zee, zegt hy / hebben ze niet alleen kennis, maar een volkome gemeenschap. Want, om zijne woorden meer naar den zin als naar de letter te vertaalen / laat het zoo hard stormen als het stormen wil, dan hebben ze niet te vreezen dat men hen aantasten zal: en niemand denkt 'er op dat hy van hen aangerast zal worden. Als zy al in 't midden van de zeegolven en van de steile klippen eenig gevaar zoude loopen; zy blijven even bly en welgemoed. Hy voegt 'er by hoe dat ze voer een groutwelijke manier hadden den tienden man / van de genen die ze gebaangen gekreegen hadden / voer allerhande tormenten te dooden.

Dat hy voer de Sassen de Zeeuwen en Hollanders verstaat / schijnt daar klaarder uit te blijken; dat de Armoryken / die op de Fransche zeekusten woonden / voer den inbal van de Saxische zeeschuimers bedugt waren: voer welke zeeschuimers / zoo als Sidonius elders getuigt / het slegts een spel was / op de Britsche zee met een leere scheepje te zweeben / en

^b Ad Nammatium.

den Oceaan met een genaaide burs te krumffen. De Zeeuwen en Hollanders woonden aan de Britsche zee / zijn altijd upsteeckende zeeluiden geweest; en plagten / zoo als Melis Stoke getuigt / onder den naam van Neder-Sassen begrepen te worden. En op wat voor Sassen konnen de volgende woorden van Paulus Diaconus anders geduidt worden / als op de Hollanders en Zeeuwen? De Sassen aan de stranden van den Oceaan en in ongenaakbaare moerassen gezeeten, en die om hunne dapperheit en gezwindheid te vreezen-zijn, zoo als ze gereed stonden om een inval op de Romeinsche landen te doen, zijn door *Valentinianus* aan de grenspaalen der Franken verplettert. Aan den Oceaan / in ongenaakbaare moerassen / by de grenzen der Franken / kan dat op een ander volk als op de ingezetenen der gemelde landen passen? Wordere betwijzen / dewijl de zaak geen groote zwarigheid en lijdt / en van niemand dat ik weet tegengesproken word / zal ik nu niet opzoeken.

Ik heb 'er dan maar by te voegen dat het geene Abbas Urspergensis en Egihardus van de Sassen verhaalen / ook op de oude Zeeuwen en Hollanders moet gepast worden; Zy gaan niet ligt uytheemsche of ongelijke huwelijken aan; en hebben aldus getragt om een eigen en onvermengde naatzie te maaken, die zich zelve in alles gelijk zoude weezen. En daar van daan koomt het ook dat ze altemaal in de gedaante en grootte der lichaamen, als ook in de kleur van 't hair, op het groot getal der menschen gelet, malkander zeer gelijken.

*Of de Hunnen en Wandaalen in Zeeland,
en de omleggende landen wel-eer huis
gehouden hebben.*

Wy hebben hier boven gezeyt dat die luiden/
die onder Karel den Grooten om hunne hardnech-
tigheit upt deeze landen verdreeven wierden/
volgens de gedagte van Meyerus Hunnen en
Wandaalen zijn geweest. Of de Hunnen/ die
top nu de voorszang zullen geeven / hier huis
gehouden hebben / of niet / daar kan ik geen
zeker bescheid van geeven. Zoo zal ik my dan
met eenige gissingen / en niet het zeggen van
jonge Schryvers / moeten behelpen : en ik
hoop dat de Leezer niet meer zal eischen / als
ik geeven kan.

Doch / eer we iets van de Hunnen zeggen /
dient de Leezer ten minste een ruwe kennis
van dat woeste volk te hebben. Hier toe zal
't genoeg zyn / de woorden van eenen Schry-
ver of twee by te brengen. Volgens het zeg-
gen van Am. Marcellinus plagten de Hunnen /
een onmenschelyk volk / boven de Maetiffche
moerassen aan de N. zee te wonen ; zoo ras
als de kinderen gebooren waren / werd hun aan-
gezicht met het mes diep opgesneden / om het
opwasschen van 't hair of de baerd te belet-
ten. Dus worden ze oud , zegt A. Marcellinus,
zonder baard te hebben , even als gelubden ,
en zy zyn evenwel niet minder als schoon.
Door dien ze altemaal in een gedronge en vaste
lichaamen , en dikke nekken hebben , zyn ze
vervaarlijk mismaakt en als krom gebogen ; zoo
dat

dat gy ze voor tweevoetige beesten zoud aanzien; of voor die menschenbeelden, die op de kanten van de bruggen staan; en met den diffel op een lompe wyze van hout zyn gemaakt. Zy zyn zoo rouw van leven, dat ze geen vuur noch toegemaakte kost van noode hebben: maar zy leeven alleen van wilde kruiden, en van half-raeuw vleesch, van wat voor beesten dat het zy. Dit vleesch persen zy een korten tyd tusschen hunne dyen, en deruggender paarden; daar zy het zoo wat warm laten worden. Van verhaalt hy hoe dat ze onder geen dak en woonden; maar dat zy de huizen schuwden / als grasscheden / die van 't menschelyk gebruik afgezonderd waren: zodaanig / dat 'er zelfs geen huisje / met riet opgehaald / by hen te vinden was. Zy zweefden en zweefden maar dooz bosschen en bergen; daar zy koude / honger / en doofst / van hunne kindsheit af leerden verdraagen. Zy zouden onder geen dak gaan hebben / als in den uitersten nood: want zy meenden dat ze daar niet veilig en waren. Hunne klederen waren van linden / of van wilde rotte bellen gemaakt. Zy trokken een slecht rokje aan; 't welk niet eer uptgezokken wierd / booz dat het gansch versleeten was / en by stukken en brokken van malkander viel. Zy hadden schoenen aan / die zonder leest en eenig satzoen gemaakt wierden; zoo dat ze hen in 't gaan belemmerden. Doch zy zaten meest altijd te paard; zoo wel by nacht als by dag. Moesten ze eeten / dzinken / koopen / verkoopen / slaapen / of by malkander raad houden / 't geschiede altemaal te paard. Daar was niemand onder hen / die de hand oit aan de ploeg geslagen had: want zy deden

D

niet

niet als van't eene op het andere reizen; zonder een vast huis / zonder wet / zonder voorraad te hebben. Jeder had sleepts zijne wagen: daar de vrouwen op naaiden / kinderen wouwen / baarden / en hunne kinderen groot maakten. Als onredelijke dieren / zegt hy / wisten ze gansch geen onderscheid tusschen goed en quaad / tusschen eerbaar en oneerbaar. Zy waren draapachtig en duister in hun spreken / en wisten van geen godsdienst. De geldzucht was hun voornaamste drift; daarom was roffen en moozen hun dagelijksch en gewoont werk.

Sidonius Apollinaris spreekt 'er niet heel gunstiger van. 't Was / volgens zijn zeggen / een kreed / roofachtig / en ontembaar volk; en het wierd / zoo als hy getuigt / voor een barbaarsche naatzie gehouden. Elders ^a spreekt hy ook van dat schynen en kerben der wangen van de pas geborene kinderen; en hy schijnt te kennen te geeven dat de kinderen / dewelke dus gesuceken en gekerst worden / geschreit of geweent zouden hebben / als onechte of ontaarde kinderen verkopen werden / althans B. ^c Rhenanus verstaat het zeggen van Sidonius Apollinaris aldus. Maar daar zal Sidonius van gesproken hebben als een Poëet: want ik geloof dat ze anders weinige kinderen zouden gehouden en groot gemaakt hebben.

Hy voegt 'er op de eerste plaats hy dat de moeders den neus der jonge kinderen met een

^a In Panegy. ad Anthem. Caesar.

^b In In Paneg. Aviti.

^c Rer. Germ. lib. 2.

^d Vulnera vel si quis pangit, cui fesse perire est: aut ferro peragrassè genas, vultuque minaci rubra cicatricum vestigia defodisse.

band/ of zwagtel/ als plat drukten; op dat de helm te beter op het aangezigt zoude passen/ of sluiten; en niets in de weeg zoude vinden.

Zp waren zeer kort van ^e gestalte; / zwart van gedaante; hunne oogen waren niet ^g groo- ter als zwarte stipjes: 't geluid/ dat ze met den mond maakten/ ^h geleek naar geen stem of woorden; 't was maar een naar en verbaars- lijk geschal; of een gedruys/ daar men niets van verstaan of nazeggen kon.

't Is dan niet om aan de Zeeuwen/ noch ook aan onze Hollanders of aan de Vlamingen/ gelegendheit tot stoffen te geeven/ dat ik hier een woonplaats voor de Hunnen opzoeken wil.

't Is eer om onze Nederlanders te beklaagen/ indien ze deze woest en barbaarsche menschen/ die 't alles eerst te buur en te zwaard vernielt hadden/ noch in hunne buurschap/ ja in 't hartje van hun land/ hebben moeten gedoo- gen.

Om dan tot de zaak te koomen; het is be- kend dat de Hunnen en andere volkeren/ on- der Attila, dit gansch Gallie/ tot den Rhyn toe/ afgeloopen/ gestroopt/ en als gebilt hebben omtrent het jaar 450. Na dat Attila door Aëtius in 't jaar 453 geslagen en ypt de Gallien herdreeven was; heeft het overblyf zel van Attilaas leger/ onder i Odoacer, eer dat hy zich meester van Italie maakte/ Gallien we- derom afgestroopt. En dat hy tot in Vlaan- deren/ en border/ ingedrongen is; blykt daar ypt dat volgens het schryven van Meyerus,

^e Sidon. Apoll. ib. Johan. Magn. de Reb. Gothor. lib. 6.

^c 25.

^f Ibid.

^g Joh. Magn. ibid.

^h Vide Meyer. ad an. 471.

ⁱ Ibid.

die het ypt onder Schrybers heeft/ veel volk is / dat aan de Belgische zee-kusten woonde / met hem naar Italie opgetrokken is.

Hier ypt hebben we althans dat de Hunnen deeze landen bezogt en doorgestroopt hebben. Of nu by die gelegendheit eenige Hunnen / 't yn na het verslaan van Attila , 't yn omdat ze buit genoeg vergadert hadden / zich alhier en hier omtrent neergezet hebben ; dat beken ik / zoude niet meer als voor een gissinge konnen voorgeslaagen worden. Maar / indien de Hunnen hier gehuist en gegoed zijn geweest / gelijk sommige Schrybers te kennen geeven / zoo yn yn 'er by de eene of andere gelegendheit gekoomen. En / desopl onze Schrybers van geen andere oerhoimste der Hunnen iets weten te vertellen ; dunkt my / behoudens beter oordeel / dat men zich aan de voorgeselde gissinge zouw mogen houden.

Meyerus , gelijk we reeds gezien hebben / meent dat het Hunnen en Wandaalen waren / die Karel de Groote ypt deeze landen om hunne hardnekkigheid deed verhuizen. Hy geeft op meer anderen plaatzen te kennen dat de Hunnen in Vlaanderen / en daar om strecks / huisgehouden hebben.

En 't staat aante merken dat Rigotus Clericus, of liever yn verhofter Guilelmus Armericus, schryvende oer 't jaar 1180, en sprekende van Elizabet Koninginne van Frankryk / haar de dochter noemt van den Graaf der Hunellen. Door de Hunellen , zegt Meyerus daar op / verstaat hy de Henegouwers ; dewelke / zoo als ik gis , aldus genoemd worden naar de Hunnen.

Dat de Hunnen hier om strecks / als in 't diepste

diepste van Duytsland naar ons toe te reke-
nen / in Westfalen enz. door gedrongen zijn /
en aldaar lange jaaren een vaste woonplaats
gehad hebben / is volgens het zeggen van den
Heer Jod. Herm; & Nunningh zeker genoeg.
Hy bewijst ¹ het onder anderen uit verscheide-
ne gedenktekenen en overblyfselen der Hun-
nen / en Hunnische werken / die noch huiden
in wezen zijn. Als uit Hunnelingen in West-
falen / dat een voornaame woonstede der Hun-
nen was ; uit verscheide sloten en kasteelen /
in 't gebied van Vreden en Horstmaar, die ook
noch in wezen zijn / en hunne benaaming ze-
kerlyk van de Hunnen gekreegen hebben.

Hier zouw 't in bedenking kunnen koomen /
of de naamen van verscheide plaatzen / zoo in
Vlaanderen als in Zeeland / endaar omtrent /
die volgens de Schryfberg van Hont en van
Otto zouden koomen / niet afkomstig zijn van
deze Hunni : Hontenesse ^m in Vlaanderen /
de Hont en Hontsbos in Zeeland / en meer an-
dere plaatzen / konnen die hunne naamen niet
zoo wel gekreegen hebben van de Hunnen / als
van Hont enz. ? Het is maar een voozslag /
daar ik geen dank of ondank van hebben
wil.

Maar noch een andere voozslag / of gissing /
die by veel Lezers misschien noch beter in-
gang zal vinden. Die Schryfberg / die van
dat gevoelen zijn / dat de Hunnen in deze lan-
den gewoont zouden hebben / verstaan daar
door de beruchte Hunnen ; die we zoo eben be-
schreeven hebben : en niemand van hen heeft

^k In Sepulcreto Westphalico Mimigardico pag. 64 65.

^l Id. pag. 84.

^m Zie Meyer, ad ann.

van andere Hunnen getweeten. Doch ik twijfel zeer of ze hier in het spoor niet byster zijn; en aan de Hunnen / die in deeze landen bekend zijn geweest / wel kennis hebben gehad. Laat het ons nu voor een betweeze zaak aanneemen dat de Hunnen hier geland en gehuisd zyn geweest; wat behoeft men de Hunnen uyt Pannonien / of uit de Noetissche Moerassen en verder / van daan te haalen; indien het niet onwaarschynelyk ja gansch waarschynelyk is / dat hier een ander slag van Hunnen uyt naburiger landen / in latere tyden / en tot meermaalen toe / aangehoomen is / en huisgehouden heeft? Ieder weet hoe dikwils dat de Noormannen deeze landen bezogt / en 'er eindelyk ook post gebat hebben: en hoe dat verscheide naamen / zoo in Holland en Zeeland / als in Vlaanderen / ja in Brankryk zelf / volgens veele en deftige Schryvers / van deeze en geene volkeren der Noormannen zyn afgevaalt. De naam van Holland en Zeeland zelf zoude volgens die Schryvers van daar overgebracht of overgehoomen zyn. Van de naamen van Rugen, Schagen, Denemarken, en van meer andere plaatzen / behoeft ik niet te spreken: die iets in onze historie gelezen heeft / zal het zekerlyk weten. Doch is 't een bekende zaak dat onder de Noormannen / die hier zoo dikwils gerooft / geblaekt / en vermoordt hebben / niet alleen de rechte Noormannen of Noorwegers / maar ook de Deenen / Jutten / Zweeden / enz. begrepen worden: daar is elders wydsloopig genoeg van gesproken.

Doorts vindt men by Joh. ⁿ Magnus, dat

ⁿ Joh Magnus ut supra.

'er ook in 't noorden van Scandinavie / boven 't Helsingerland / in Middelpeith / een kloek een zeer dapper volk plagt te wonen / 't welk hy zyn eigen en rechten naam Hunnen werd genoemd. Deeze Hunnen worden van hem grootelyks genoemd wegens hunne sterkte / kloekhartigheid / en liefde tot de vryheit. Ja , zegt hy / hadden onze Vorsten hen met ongewoone schattingen willen quellen , zy zouden eer hun bloed , als een enkele penning , gegeven hebben. Indien alle de volkeren van Scandinavie / door den grooten buit verlokt / van tyd tot tyd op de been zyn geraakt ; om deeze en de naburige landen te bezoeken / en 'er hun fortuin gelielyk zy het verstonden te zoeken ; waarom zouden die Zweedsche Hunnen / zoo een stout een frydbaar volk / en zekerlyk zoo heet op goud en zilber als alle de Noormannen / stil gezeeten hebben ?

't Is waar / onze Kronykboeken spreken van die Noordsche Hunnen niet / ik bekent 't : doch zy noemen ook de inwoonders van Halland / Zeeland / Rugen , Schagen niet. Maar / om dat die Noordsche volkeren zoo dikwyls in ons land geballen zyn / en het langen tyd booz hunne woonplaats gehouden hebben ; is het zoo qualijk van onze Schryvers niet gegist / dat 'er sommigen van die hoofdbogels overgekoomen zyn uit Rugen , Schagen , enz. die den naam aan ons Rugen / en aan Schagen in Noordholland / gegeven hebben. Het zelve zeg ik nu van de Hunnen.

Van deeze Noordsche of Zweedsche Hunnen / of ten minste van de Noormannen daar zy onder begreepen waren / weet men jaar by

dag aan te wijzen / dat ze hier aangelandt en het land in bezit genomen hebben. Van de eerste Hunnen weet men maar te vertellen dat ze hier al roovende en moordende dooz getrokken zijn; zonder dat 'er het minste bewijs by de Historyschryvers gebonden word / dat zich eenigen van die Hunnen hier neergeslagen hebben. Dat moet men maar al gissende zeggen. En dan moet men noch gelooben dat die Hunnen / die hier zoo schrikkelijki aangegaan en alles te vuur en te zwaard verdelgt hadden / na het verslaan der Hunnen / en dicht by hunne grootste vanden de Frankien / hier een geruste en heilige woonplaats gebonden en behouden zouden hebben. Ik beken / men kan daar al iets op antwoorden / anders zouw ik die gissing van de regte Hunnen niet opgegeven hebben. Men kan by voorbeeld zeggen / dat ze van de andere Hunnen afgeballen en onder de Frankien of Romeinen dienst genomen hadden / enz. Maar ieder ziet dat de laatste gissing / wegens de Noordsehe Hunnen / veel gemakkelijker / en om zoo te spreken / by gladder is: en dat daar in zoo veel niet te gissen en te onderstellen valt.

Wat de Wandaalen belangt; wy hebben boven gezien dat die hardkoppen / dewelke dooz Karel den Grooten upt deeze landen verdreeven wierden / volgens de meening van Meyerus, ten deele bestonden upt Wandaalen. Zoo dat de Wandaalen ook / indien wy op het zeggen van Meyerus staat mogen maken / een vaste voet in deeze landen gehad moeten hebben. En dit moet den Lezer zoo ontwaarschijnlijki niet voorhouden: want vooreerst is het bekend dat de Wandaalen over al ont-

omgezworven hebben / en daarom Wandaalaars genoemd zijn geweest. Ten tweede hebben de Wandaalen / gelijk onder anderen in de Kronijk van Helmoldus gezien kan worden / zich tot aan de Zond toe uptgestrekt: en zoo is het wel te gelooven dat ook eenige Wandaalen onder de Noormannen dienst genomen / en zich by de eene of d'andere gelegendheit hier neergezet zullen hebben.

Ten derde is de naam van Wandaalen / gelijk de geleerde ^p Pagi al aangemerkt heeft / somtijds ook gegeven aan de Hunnen. Zoo staat 'er by ^q Flodoardus. Onder dezelfde vervolginge der Wandaalen, of liever der Hunnen, enz. Na sommige geleerden / als, Chiffletus, ^r Grotius, ^s Pagi, hebben aangemerkt dat meest alle de Schytsische en uptheemsche volkeren / tot de Gotten en Noormannen toe / by sommige Schryvers van de middelste eeuw bekend staan voor Wandaalen. Zoo staat 'er by den Monnik ^t Ulmarus te leezen. Gy kost merken dat het gansche land bloeide; en dat gansch Vrankrijk, na de overstroming der Wandaalen, huppelde en danste. Der Wandaalen / zegt hy / en hy meent de Noormannen. Maar hoe dat de Wandaalen by Meyerus genomen worden / laat ik onbeslist. Ebenwel gelijk ik meen dat de Hunnen / daar Meyerus van spreekt / de Noordsche of Zweedsche Hunnen / of liever de nakomelingen van die Hunnen zijn geweest; zoo zouw ik wel zoo ge-

^p Pagi ad ann. 407.

^q Hist. Rhemenf. lib. 1. cap. 8.

^r In Paulino illustrato, part. 2. cap. 27.

^s Prolog. ad Hist. Gothor. Wandal. &c.

^t Ad ann. 404.

^u In Translatione S. Vedasti.

negen zijn om de Wandaalen / by Meyerus vermeld / voór de Wandaalen aan de Zond woonende / dat is wederom voór húnne na- neeven / te neemen. Dan is't altemaal eben vlak en klaar / hoe en wanneer dat ze hier mogen aangekoomen zijn / en by wat gele- gendheit dat ze hier post gebat hebben.

Grotius, ter gemelde plaats / houdt het ook voór vast dat de Wandaalen zich hier en hier omtrent neergezet hebben ; en hy raemt dat de naam Waalen een verkorting is van Wandaalen. Indien we dit voór de waarheit mog- ten aanneemen / daar ik evenwel aan twijfe- len zoude / zouw men misschien kunnen zeggen dat ook het eyland van Walcheren / in't La- tijn Walachria, die benaming van de Wan- daalen gekreegen heeft ; en dat Walachria zoo veel te zeggen is als der Wandaalen alhier ; doch hier zal ik niet te sterk op dringen.

Meyerus zegt ergens dat de oorspronke- lijke naam van Gent, of Gant, eigenlijk is Want : en dat dit Want ook afkomstig is van de Wandaalen. Dit is het zeggen van Meyerus : dan of hy 'er gelijk in heeft / en op zekere bliken steunt / kan ik niet zeggen.

§ X.

Van de taalen, die in deeze eylanden van ouds gebruikelijk zijn geweest.

Zeeland is van ouds onder de Gallien ge- rekent : want de Gallien / zoo als elders ge- zegt en betweezen is / plagten tot den middel- sten tijd toe te springen. En hierom is het dat

dat het eyland der Batavieren / gelijk Cluverius en anderen wel bewijzen / en t'hang van niemand geloochent zal worden / op den Galliffchen bodem gelegen was: hoewel dat de Batavieren / als uit Germanie afkomstig / vooreen Germanisch volk gerekent wierden. Het staa dan vast dat Zeeland / in oude tijden / onder Gallie gerekent wierd: is het naderhand onder Driegland gerekent / gelijk in dit werk verzekert en beweezen word / dat is maar te zeggen dat de Driezen hunne magt tot op den Galliffchen bodem uptgebeydt hebben; de Galliffche bodem was evenwel en bleef de Galliffche bodem. Zoo staat het dan ook te denken dat de landzaaten van Zeeland / eer dat het Germaniffche of Duytsche inwoonders kreeg / en zoo lang als het vooreen gedeelte van de Gallien gerekent wierd / de Galliffche taal gebuikt zullen hebben.

Maar wat een taal dat de Gauloizen gesproken hebben / te weten eer de Gallien vooreen de Romeinen t'onder gebragt waren / daar is geen bescheid van te vinden. En zoo is het ook met de taal der oude Spanjaarden gelegen. Daar zijn 'er evenwel, zegt B. Rhenanus, dewelke gelooven dat de oude taal der Gauloizen niet veel verscheelt van de spraak der Britten, dewelke in Engeland Wallen genoemd worden. Hier toe kan het zeggen van Tacitus ^b te pas gebragt worden: dat de Gauloizen waarschijnlijk dit landschap (Britanje) ingenomen hebben: dat ze omtrent eene soort van Godsdienst hadden; en dat 'er in de spraak geen groot onderscheid was.

^a B. Rhenanus *Rer. Germ.* lib. 2.

^b *In vita Agric.*

Wonders dat de taal der Gauloizen verscheiden was van de taal der Duitschers of Germaanen / hoewel dat sommigen van een ander verstand zijn geweest / schijnt genoeg te blijken uit het zeggen van J. ^c Caesar / dat Ariovistus, die een Duitscher van afkomst was / in de Gallische taal al by erbaren was geworden.

Echter zouw dit alles noch geen volkomen bewijs schijnen te geeven / dat de Zeeuwen de Gallische taal gesproken hebben : want Jul. ^d Caesar zegt ergens dat de Belgen / de Aquitaanen / en de Celten / zoo wel in de wetten en landsgebruyken / als in de spraak / onder malkander verscheelden.

Maar hier dient geweten dat de Belgen / naar het zeggen van J. Caesar, en zoo als ze hem zelf verzekert hadden / voór 't grootste gedeelte uit de Germaanen gesproten waren : en dit zal men van de Zeeuwen ook ligtelyk toe staan. Maar ik spreek nu van ouder tijden / eer dat de Germaanen noch een voet lands in de Gallien bezaten / of 'er eenige volkplantingen na toe gezonden hadden.

Ik beken dat men hier wat met ter gis / en als al tastende / te werk moet gaan ; ik stel slegts het waarschyjnelykste voór : of / om beter te spreken / en ik zoek de waarheit zelf ; en ik deel den Lezer eben zoo veel mede / als ik gebonden heb.

Het is dan waarschyjnelyk dat de Gauloizen / voór dat de Germaanen of andere volkeren hier post gebat hadden / eene taal ge-

^c Comment. lib. 1.

^d Lib. 1.

spoken hebben; en dat deeze taal ook gebu-
helijk is geweest by de Zeeuwen.

Dat de Griekſche taal / hoewel lange ja-
ren voor Christus geboorte / ook in Zeeland
en daar omtrent geſproken is geweest / zoude
daar upt ſchijnen te volgen; dat de Grieken
hier / gelijk hier voor aangewezen is / waar-
ſchijnlijk gewoont hebben. En hier zou-
men 't dan van daan kunnen haalen / dat 'er
zoo veel woorden in onze taale voor koomen /
die t'eenemaal Griekſch ſchijnen te zijn / of
ten minſten van de Griekſche taal af te daa-
len. Ik weet wel dat andere Schrybers / als
Hadr. Junius, S. van Leeuwen, en veel die
hen voorgegaan of op het ſpoor nagevolgt
zijn / hier een heel andere uitlegging verzin-
nen. Zp betweeren dat de Grieken / zoo wel
als de Latijnen / zulke woorden van de Schij-
tiſſche taal / die zp voor de moeder der Dui-
tſche taale houden / overgenomen hebben. Ik
wil wel gelooven dat de Grieken / zoo ze hier
te lande gewoont hebben / eenige Dui-
tſche woorden onder hunne taal gemengt zul-
len hebben: dat gaat altijd zoo. Maar ik
ben 'er gansch voor dat de meeste woorden /
die zoo wel in de Dui-
tſche als in de Griek-
ſche taal gebu-
helijk zijn / van de Griekſche
taal afdaalen / en oorspronkelijk Griekſche
woorden zijn. Dat ik van de Griekſche woo-
den meen / dat meen ik ook van de Latijn-
ſche / die in onze taal gebu-
helt worden. De
Latijnſche woorden / die by voorbeeld by de
Romeinen gebu-
helijk waren / zijn daar in
gebu-
helt geweest / eer dat ze noch veel kennis
aan de Dui-
tſchers en Schyten hadden: en
de Latijnſche taal was 'er al lang geweest / eer
dat

dat ze misschien met een Duyscher gesproken hadden. Het zelfde staat ook van de Grieken te denken. Wil men beweeren dat de Duyschers in Italie / voozdien tijd / ongezworben / en hunne taal daar ingeboert hebben / dat diende eerst betweezen / eer dat men t vooz een historissche waarheit opzwingen wil. Ten tweede: men weet dat de Feniciers / en daarna de Grieken / vooz de grootste voortzetters en liefhebbers der geleerdheit en der wetenschappen gehouden worden: zoo is het dan niet te denken dat ze hunne taal by de Schijten / een woest en ongeletterd volk / behoeften te gaan zoeken.

By Adr. Junius en S. Van Leeuwen staat een goed getal van zodanige woorden opgeteld; die dezelsde beteeking in de Grieksche en Nederduysche taale hebben: als phtonge, tonge / kloos, klooster / klothlein, klossen / kloutwen / graphlein, graben / amelchein, melken / stornuein, stroopen / lapein, lepperen; al slozpende zuipen / charasein, krassen / griphoun, grijpen / stibein, stijven / stuphein, het linde met stijfzel stijven / karabos, krabbe / strophos, strop / olkas, hulk / purgon, burg / nephelle, nebel / platos, plat / kolpos, dat zy vooz een kolk neemen / treblos, stribbelig / phledon, een fielt / zoo als zy 't verstaan / halkan, hakken / phrissein, breezen / koptein, koppen / astappen / naar hunne uytlegging; lampas, lamp / malacos, mals / strophe, streepen / threnos, jammer / gekierm / daar het woord traanen van koomen zouw. By S. Van Leeuwen staat noch een goede lijst van andere diergelijke woorden aangehaalt: welke lijst men noch merkelyk zouw konnen vergooten: vooz

boozal / indien men in de afkomsten of oorz-
 spronkelijkheden der woorden op te zoeken /
 zoo wat toegeekend wil zijn / gelijk men om-
 trent de oorspronkelijkheden der Latijnsche
 naamen dikwils weezen moet. Zoo kan doch-
 ter / booz het uytlaaten van de letter a / afge-
 leidt worden van Tugather; zieden van zeein;
 leste van loistos. Maan komt zekerlijk van
 't Dorissche mana, papier van papyros; stel-
 len van itellein, dat is zenden: gelijk mettre;
 dat ook in 't Latijn zenden beteekent / by
 de Franzen te zeggen is stellen of zetten. Zoo
 is deur het zelve met thura; steenen of steu-
 nen met stenein, buer met pur, plat met pla-
 tos. Booz een zeggen de Grieken en / i booz
 twee duo booz drie tria. En waarom zouw
 zee niet kunnen afgeleid worden van zee zie-
 den / lachen booz de herzetting van een letter
 of twee van gelao, kozen van coro, dat is
 herzadigen / bal van ballein,werpen opwer-
 pen / opgeeven; schikken van stichisein, nieuw
 van neos, bron van bruo, dat het springen of
 opwellen van 't water beteekent? Zouw reden
 niet mogen afgeleidt worden van rheo, ik zeg-
 ge / ik spreek; fraeg van oratos, behagen van
 ago, dat ook vermaaken beteekent / gat van
 chao, dat is een opening hebben / gespleeten
 zijn / douw van deuo, hebogtigen / werk van
 ergon, glas van hualos; stikken van stiso, in fu-
 turo, stixo steen van steia steentie: bergaeren van
 ageiro, uur komt zekerlijk van hora, spoeden
 van speudein, dier van ther, leggen van lego-
 mai, heel van holos, gieten van cheein, rym
 van rythmos, zingen van sigao, sigoo, heet van
 aithos, kamer van kamerai; aarde of eerde

e Mittere.

f In Neutro gen.

van

van era; ader / te weeten een koren air / van
ather, scheel van skellos, dat onder anderen
verdraaid te zeggen is.

Merin scheelt zoo heel niet van thermos,
schop van Scapto, spitten; braeden van bra-
so: waar koopt kloppen anders van daan
als van kolaptein, aassen als van aazein, uit
aassen / brennen als van bremein? Keer-
nen en kirnaan, dat mengen betekent / kragt
en kratos, lief en philos, hart en cardia, geen-
wen of gaapen en chao, tieren en threïn,
hagel en chalasa, ellendig en eleinos, gaerne en
chara dat blydschap en niet blydschap betekent /
phrazo en praaten / barys, dat sommige varys
uyspreeken en zwaar / scheelen gansch niet in
de betekeninge / en zeer weinig in 't schryven
en in de uyspraak. Verlaten en ^gleto, moe-
lijk en molos, dat arbeid zeggen wil / moeite
en mothos, pfer en sideros, schaphos en schip /
hangen en ancho dat wurgen betekent / ach-
ten en agein, konnen en konnein, los en lulis
dat losmaking te zeggen is / dienen en dia-
conein (elisis litteris co) leeg en lagaros, laag
te en lagoon, spyzen en plisein, dat is niet
kleine beetjes te eeten geeven / mengen en mi-
gnuein, deeren en teirein, klimmen en kli-
max, een ladder of trap / pyxis en bufsche /
hoilos en kupl / koomen ook in de betekeninge /
en in 't schryven of in de letters / gansch ober-
een. Neemen / en nemein, dat ook houden en
bezitten betekent / scheelen niet veel in den zin.
Jeder ziet dat linnen van linon, dat is vlas /
mesten van meshoo, hol van hoilos, Engel
van Angelos af daalen. Zou men woonen
ook niet mogen af leiden van mone; een woon

stede / nar van ^h naros , ruiffchen en geruiffch
 van roifein en roifos , roeren van roein of roo-
 mai , teken van tekmar , darren / dat is dur-
 ben van tharreïn , koomen van komizeïn , dat
 ook gaan betekent : anker van agcura / dat
 men ancora uytspreeken moet. Konner flaet op
 komein , dat zorgen betekent ; bewaaren op
 ouros , dat is een bewaarder / stad op stadios ,
 dat is hegt en vast ; stormen op horme een groot
 geweld / sterck op stereos , dat is ftyf en vast /
 abound op aphanes , duifter : ster op alter ; po-
 ten of boeten op podes : dypben op tribos , by
 sommigen trivos , dat een weg te zeggen is.

Misschien zoudde naam van bosch ook kon-
 nen gesproken zijn uyt boske , 'twelke het wei-
 den van koepen / schaepen / enz. betekent ; ont
 dat men de koepen in de bosschen plagt te drin-
 ken / daar overbloed van gras en weiden was.
 Doeg hier by de naamen van zoo veel dieren /
 boomen / kruiden / enz die uyt de Grieksche taal
 overgenomen zijn ; zoo zal men 't niet konnen
 tegenspreken dat een goed gedeelte van onze
 taal haar oorsprong uyt de Grieksche taal ge-
 nomen heeft.

Hi is de braeg wat ommeegang dat wy in
 de oude tyden met de Grieken gehad hebben /
 om zoo veel woorden van hen over te neemen.
 Zal men zeggen dat de oude taal der Gauloi-
 zen veel woorden van de Grieken had ontleent ;
 en dat de Nederduytschers / die van tyd tot
 tyd in de Gallien indrongen / veel zulke woo-
 den uyt de Gallische taal overgenomen heb-
 ben. Dat waar een los en reukeloos zeggen ;
 en kan alzoo ligt afgeveert als voorgeslagen
 worden. Men zal geen het minste bewys tot het

^h Nare is in 't Grieksch een zottinne te zeggen.

ondersteunen van dat zeggen konnen opgeeven. Zal men zeggendat de Grieksche taal / in oude tpden / zeer gemeen is geweest; en zoo wel by 't slegste volkje / als by Heeren en luiden van aanzien / gesproken wierd? Dat en heeft zijne waarheit wegens het Oosten / althans tot den Euphrates toe: maar van 't westen zal het niet betweezen worden.

De Leezer / hoop ik / zal het niet kwalijk neemen / dat ik op de algemeenheit en uytgestrektheit van de Grieksche en Latynsche taal wat langer blyve staan: behalven dat het in dit onderzoek van de oude taal der Zeeuwen en aangrenzende volkeren te passe koomt; is het een stoffe die om haar eige nuttigheit wel wat breeder verhandelt mag worden. Dat de Grieksche taal in 't Oosten / tot den Euphrates toe / omtrent en na de tpden van Christus zeer gemeen was / en doorgaans gesproken wierd / hebben wy booz eerst daar uyt dat de predikaatzien / die daar gedaan zyn / altemaal gedaan zyn in de Grieksche taal. Men zie alle de Oudbaders na; daar zal 'er geen een gebonden worden / die daar te lande in een andere taal gepredikt heeft. Geen een Schryver / kerkelyk of wereldlyk / zal 'er booz den dag gebragt worden / daar ngt blyken zouto dat 'er aldaar in een andere taal gepredikt is geweest: en zekerlyk zal men niet gepredikt hebben in een onbekende taal. Ten tweede zegt S. Hieronymus zeer duidelijk dat de Grieksche taal dooz het gansche Oosten gebruykelyk was. Hier nebens zijne eigen woorden Behalven de Grieksche taal, die in gansch het Oosten gesproken word, hebben de Galaten noch een eige

i Prolog. secundo libr. commentarior. in epist. ad gal.
taal,

taal, die bynae de zelfde is met de taale van Tderierschen. Ook heeft S. Paulus in 't Griesch aan de Galaten geschreeven: en niemand zal zeggen dat hy hen in een onbekende taal geschreeven zal hebben.

Maar dat door het gansch Oosten / daar de Grieksche taal gesproken wierd / verstaan moet worden het Oosten tot den Euphrates toe / zoo als het Oosten in die tyden dikwils genomen wierd / schynt hier uyt duidelyk te blijken: Origenes, tegen ^k Celsus schryvende / spreekt aldus:

Indien een Griek de Egiptenaaren en de Syriëren in de gezonde leere wilde onderwyzen, zouw hy hunne taal zien te leeren: want hy zouw liever een taal spreken die de Grieken Barbaarsch noemen, als dat hy, zyne eige taal sprekende, hen geen voordeel zouw kunnen doen. Zoo waren der dan Egiptenaaren en Syriers / die de Grieksche taal niet verstonden. Dat zullen die Syriers zijn geweest / die over den Euphrates / of ten minste verre van Antiochie woonden; want Syrien / gelijk de geleerden weten / word by de Schryvers nu in een breed der dan in een nauwer betekeninge genomen. Anders zouw het zeggen van Origenes tegen dat van S. Hieronymus streyden. En 't zal noch naarder blyken dat de Syriers / tot omtrent den Euphrates toe / de Grieksche taal verstonden / en gesproken hebben. Dat de Grieksche taal aan deeze zyde van den Euphrates / maar niet aan de over zyde / verstaan en gesproken wierd / blykt uyt de akten der Synode van Berptyus / die in de tiende zittinge der kaiserdomsche kerkvergaderinge gelezen

^k Lib. 7. contra Cels.

wierden. De zaak van Ibas, Bisschop van Edesse / die door zijne Geestelijkheid over verscheide zaaken beschuldigt werd / was aan drie Bisschoppen te onderzoeken gegeven: aan Photius, Bisschop van Cyprus; aan Eusthatus, Bisschop van Berptus; en aan Uranius, Bisschop van Himeria / in 't Osroenische. Volgens die akten verzogten de Beschuldigers dat het gene in 't Grieksch gezet zoude worden / op dat Uranius het verstaan zoude / vertolkt mogt worden in 't Syrisch: en daar op zeggen Photius en Eusthatus; Maras, die hier tegenwoordig is, zal al het gene zoo geleezen is aan Uranius in zyne eige taale uytleggen. Als dat gedaan was / verzogten die twee Bisschoppen dat het gene Uranius gezegt had in de Syrische taal / hen vertolkt mogt worden in de Grieksche taal.

Dit schijnt een klaar bewijs te zijn dat de Grieksche taal de landtaal niet en was / en onder 't volk niet zeer gebruykelyk was / over den Euphrates: daar Uranius, een Bisschop over den gemelden bloed / de landtaal van zijn Bisdom verstaan zoude hebben. Ook schijnt 'er klaar uyt te volgen dat het Grieks de landtaal of de gemeenespraak van Syrien aan deeze zijde van den Euphrates was: want hoe zouden twee Bisschoppen van dat Syrien / om het Syrisch te verstaan / tolken van noode gehad hebben?

Ebenwel werd de Syrische taal ook aan deeze zijde van den Euphrates / ja tot Antiochie toe / onder 't volk gesproken. Dit blijkt uyt den bekenden Theodoretus: dewelke van een klooster dat tusschen Antiochien en Be-

reen gelegen was spreekende / daar van ges-
ruigt dat ze den lof des Scheppers aldaar zong-
gen; de eene in 't Griesch de andere in de taal
van 't land. Het zal 'er waarschynelyk ge-
gaan zyn / gelijk het by voorbeeld te Brussel
gaat. De Duytsche taal is 'er de landtaal:
De Fransche is 'er ook gemeen / en mag op een
zekeren zyn ook de stadstaal genoemd worden.
Eventwel is 'er hier en daar / en in zekere oor-
den van de stad / noch een gemeen man of bur-
ger te vinden / die in de Fransche taal ongeoes-
fend ja gansch onerbaren is.

Noch spreekt ^m hy van een klooster / dat by
de stad Zeugma gelegen was. Zeugma was
gelegen op den oever van den Eufraat; 't kloos-
ter stond ten hoogste een groote uure gaans
aan deeze zyde van Zeugma. In dat klooster
waren twee Oversten: de eene had het gezag
over de genen die slegt de Grieksche taal ver-
stonden: de andere over de geenen / die alleen
de landtaale konden spreken. Die de Griek-
sche taale spraken / zullen wat verre van den
Eufraat / te weeten aan deeze zyde / gebooren
zyn. De anderen zullen gebooren of opgeboerd
zyn dicht by / 't of over den Eufraat.

Wat Egipten belangt; te Alexandrien / en
in het rechte Egipten / was de Grieksche taal
ook gemeen; en was daar gemeen gewoorden
sedert dat de Grieken Egipten overheert had-
den; maar in 't landschap Thebais was ze
niet bekend / of ten minste in geen gebruik.
ⁿ Palladius, een Griek / die de kloosters van
Egipten ging bezoeken / moest den H. Johan-
nes van Egipten, die zeer groote en aanmerke-

^m lb. cap. 5.

ⁿ Vide Vitas Patrum.

lyke dingen wist te voorzeggen / door eentolk
naanspreken.

Als Paphnutius den H. Antonius, die in 't
landfchap Thebais woonde en opgevoedt was/
zouw gaan bezoeken; moest hy een tolk ge-
bruyken / om met hem te kunnen fpreken.
Meer diergelyke betwopen zouw in uyt Ruf-
finus, en andere Schryvers / kunnen by brengen.

Hier uyt volgt dan 't geen ik te betwopen
had / dat de Griekfche taal / hoewel dat ze in
Afie tot den Euphrates toe zeer gemeen was /
en fchier de oberhand gekreegen had / even-
wel ober al niet gebruykelyk was / of vooz de
landtaale gehouden kon worden. Ten twee-
de / hoe gemeen dat ze daar wezen mogt / dat
is geen betwop vooz het Weften: en men zal
het niet betwopen dat ze hier in gansche landen
de oberhand genomen heeft. Ik zeg in gan-
fche landen: want van byzondere fteden / die
in Italie of in de Gallien door de Grieken ge-
ficht en gebouwt mogen zijn / wil ik nu niet
fpreeken. Varro heeft van Marfeilje als iets
byzonders aangemerkt dat die fad / om
het naar de letter ober te zetten / drie taelig
was: dat is / dat 'er de Gallifche / de Latyn-
fche / en de Griekfche taal gefproken wierd.
De Gallifche en de Latynfche taal wierd door
gansch Gallie gefproken: de Griekfche ging te
Marfeilje in zwing / om dat Marfeilje door
de Grieken gebouwt en bevolkt was geweest.
Was de Griekfche taal ook zoo gemeen in de
Gallien geweest / Varro zouw geen reden ge-
had hebben om dit / als iets byzonders / van
Marfeilje aan te merken; en om die fad al-
leen drietaalig te noemen:

o S. Athanas. in vita S. Anton.

Zoo zouw het dan by sommigen misschien zijn bedenken hebben / of die Griekſche woorden niet al ten tijde van de Doriffchen / daar we boven van geſproken hebben / in onze taal zijn ingefloopen. Ik werp het ſlegts eens op: en 't iſ wat verre gezocht; ik heb 'er niet tegen: en dan ſteekt 'er deeze zwaarigheid noch in; dat de Duptſchers al heel vroeg in deeze eylanden poſt gevat zouden hebben. Maar iſ die zwaarigheid zoo groot wel / om het gemelde boozſtel daarom zoo verre weg te werpen?

Eventwel zijn die woorden op de eene of andere wijze van de Grieken gekoomen. Walafridus Strabo, die ten tijde van Lodewijk den Goeden geleefte en geſchreeven heeft / ſchrijft het ten deele aan de eerſte Geloofs-berkundigers toe; dewelke niet alleen het geloof / maar ook veel woorden en ſprekwiſen / onder de Duptſchers gebragt hebben. Hy ſchrijft het ook aan de Gotten toe; dewelke / als ze het Chriſten geloof omhelſden / in Griekenland verkeerden en woonachtig waren. Dat kan 'er veel toe geholpen hebben / maar ik meen dat men de eerſte oorzaak by hooger moet zoeken. De Griekſche letters / die al ten tijde van J. Caſar omtrent Duptſland gebruikelijk waren / en meer andere gedenkteeken / moeten ons naar een onder oorzaak doen omzien. Die deeze eer aan de Doriffchen niet zoude gunnen; of misschien zouw denken dat die overkominge van de Doriffchen / om dat 'er Hercules ook in 't ſpel woord gebragt / al te fabelachtig ſchijnt te luiden; die zal miſſchien zoo veel tegen de Grieken in 't gemeen niet hebben. Men weet hoe dat ze tot in de Gaulen toe volkplantingen gezonden hebben;

en hoe dat Marselje door hen gesticht en bevolkt is. Maar zy hebben veel verder koop-handel gedreeben; en hebben hunne magt ook heel verder uytgebreidt. Bp S. ^p Hieronymus, die het uyt Varro en andere Schrybers getrokken heeft / staat te leezen hoe dat de Grieken door de gansche wereld volkplantingen gezonden / op alle de zeekusten koophandel gedreeben / en Marselje in de Gaulen gesticht hebben. Ja hy bewijst dat ze niet alleen de westste zeekusten van 't oud Illyricum, en van Septie zelf / maar ook den Britannischen Oceaan overheert hebben. Zoo zijn ze dan buiten alle twijfel in deeze landen ook geweest; en hebben hier / naar alle schijn / het gebied geboert.

Andere oorzaken behoeft ik niet op te zoeken: aan deeze eene zal de Leezer genoeg hebben. En waarom zouw iemand / indien 't hem luste / dat zeggen van S. Hieronymus niet kunnen gebruiken / om de overkomst van de Dorissen / daar boven van gesproken is / endie men om de groote oudheit nauwelijks durft betweeren / staande te houden?

Wy hebben gezegt dat de Grieksche letters van ouds by de Zwitzers in gebruik zijn geweest: maar aanmerkelijk is het 't gene Iodocus ² Willichius schryft / dat de Duitschers ten tijde van Karel den Grooten de Duitsche zaaken met Grieksche letteren geschreeven hebben; dewelke nochtans in den beginne / geelyk het doorgaans gaat / zeer rout en onge-schaafd waren. Alle de akten, zegt hy / en alle de rekeningen, tot den tijd van Keizer

^p In Traditionib. Hebr. super Genes.

² Comment. in C. Tacit. n. 7.

Rudolphus toe, zijn in 't Grieksch geschreeven: onder *Rudolphus* wierden de Duytsche brieven met Latijnsche letteren geschreeven. Dit blykt / naar zijn zeggen / onwedersprekelyk uyt de alleroudste rekeningen / enz.

En by *Job* v. *Erhemius* staat te leezen dat *Walbaldus*, Koning der *Franken* / de geschiedenissen van zijn Vaderland in zijne moederlyke taale beschreeven heeft: maar dat de letteren / die hy gebruikte / groote gelijkenis hadden met de Grieksche letteren; behalven dat hy de epsilon, de ypsilon, en de gamma, in 't schryben 't onderste boven draaide. *Agrippa* schryft dit aan die *Franken* toe / die de *Galien* onder *Marcomirus* en *Pharamondus* veroverd hebben. Wat daar van zo; dit is gewis / en *Aimoinus* schryft het uytdukkelyk / dat Koning *Childericus* begeert en beboelen heeft dat de *Franken* de Grieksche letteren theta, phi, chi, en omega in 't schryben zouden hebben te gebruiken. *Gregorius* v. *Turonensis* schryft het ook; maar noemt hier andere letteren.

Men staat te onderzoeken of de *Zeeuwen* van ouds ook de Latijnsche taal verstaan en gesproken hebben: en dit schijnt vast genoeg te gaan.

Dat de *Romeinen* hier ook meester geworden zijn / en bezettingen gehouden hebben / blykt uyt de gedenksteen en / die op 't eiland *Walcheren* en elders gebonden zijn. Dat alleen is bewijs genoeg: want daar zo de heerschappy

v De Francor. litteris.

f De vagit. scient. lib. 1. cap. 2.

i Lib. 3. cap. 40.

v Hist. lib. 1. cap. 44.

hadden / daar begeerden zy ook dat hunne taal heerschen zouw. Hier ober wil ik ^m Lipsius maar vooz mijn zegsman bybrengen: De Latijnsche taal, zegt hy / is omtrent 600 jaaren zeer naauw gehuift gebleeven: maar naderhand is ze in korten tijd over al verspreidt. Dit is ten deele geschiedt door de volkplantingen; ten deele, om dat men aan veele van die volkeren, die men zoo lang voor Barbaaren gehouden had, het recht der Roomsche burgerye verleende: waar door zy genoodzaakt wierden de Roomsche taal te spreken. Dus heeft die taal, tot groote nuttigheit van 't menschelijk geslagt, zoo een groote voortgang gedaan, dat ze ten tijde van *Plutarchus*, zoo als die Schrijver getuigt, over al gesproken wierd. Doch dit is voornamentlijk van 't Westen en 't Noorden te verstaan? Want de Grieken, en die van 't Oosten, stonden zoo gereed niet om een taal aan te neemen, die zoo fraay niet en was als hunne eige taal. Maar wat die van Africa, de Gauloizen, de Pannoniers, en de Britten belangt, die hebben de Latijnsche taal met blijdschap aangenomen, en hunne oude taal al lengskens laten vergaan. *Apulejus*, in zijne *Florida*, zegt het van Africa: en de Sermoenen van *Cyprianus*, van *Augustinus*, en van andere Oudvaders uyt dat geweste, dienen 'er tot een bewijs van. Wat de Gallen of Gauloizen aangaat, *Strabo* schreef al ten tijde van *Augustus* dat ze geen Barbaaren genoemd moesten worden; daar ze de zeden en de spraak der Romeinen aangenomen hadden. Het zelfde schrijft hy van de Spanjaarden; gelijk *Vellejus* ook doet van de Pannoniers. En het blijkt uyt *Tacitus*

^m De Rect. pronunc. Ling. Lat.

dat

dat de Britten, die zich te vooren te groots kenden om de Latijnsche taal te spreken, door *Agricola* zoo verre gebragt wierden, dat zy 'er welsprekend in zогten te weezen. Hier behoeft ik niets by te voegen; en ik besluit daar op dat de *Larynsche* taal ten tijde der *Römeinen* ook in Zeeland / en in alle de eplanden van Zeeland / gesproken wierd. Maar daar op volgt niet dat 'er geen andere landtaal in gebruik is geweest.

Eer ik van die andere taal gaa spreken; moet ik aanmerken dat die woorden van *Lipsius*, dat ze hunne eige taal allengskens te niet lieren gaan, zoo wat met bescheidenheit moeten aangenomen worden. De *Batabieren* / gelijk *B. Rhenanus* niet reden geloofst / en de rest van het tegenwoordige *Nederland* / hebben ook de *Latijnsche* taal aangenomen / en gesproken. Maar daarom hebben ze hunne *Nederlandsche* taal niet laten vergaan. De *Gallische* taal is ook zoo plotzeling niet te niet gegaan: althans moest ze noch in weezen zijn geweest ten tijde van den beruchten *Ulpianus*, dat is tusschen het jaar 200 en 300: want deze * *Ulpianus* zegt ergens dat een erfenis over de hand niet alleen in de *Latijnsche* en *Grieksche*, maar ook in de *Punische* en *Gallische* taale, gemaakt kan worden. De *Syrische* taal / gelijk boven betoezen is / is ook noch langen tyd / niet tegenstaande het inkruppen van de *Grieksche* taal / in weezen gebleven.

Maar / om weder tot de *Gallische* taal te komen / 't is wel gelooben dat die taal na de aankomste der *Franken* een nieuwe krak ge-

* *Fidicomm. ff. de legatis 3.*

kreegen

kreegen heeft; en metter haast te gronde ge-
 baaren is. Eventuel hebben de Frankén booz
 het behouden of de heerschappye van hunne
 taal niet gezogt; gelijk de Romeinen gezogt
 hadden booz de heerschappye van de Latijn-
 sche taal. Een tegendeel blijkt het uyt Gre-
 gorius Turonensis, en uyt andere Schryvers/
 dat ze blygens op de spraak die daar de ober-
 hand genomen had / ik meen op de Latijn-
 sche taal / geballen zijn; maar dat dit Latijn/
 't welk te boren al wat geleden had / dooz die
 onbeschaafde kriggsvolkeren zoo ellendig mis-
 handelt en gerabbaakt is / dat daar uyt een
 andere taal is ontstaan.

In Hoogduytsland is het met het inboe-
 ren van de Latijnsche taal / zoo niet toege-
 gaan; om dat de Romeinen in 't hartje van
 Hoogduytsland zoo geen vaste voet gehad
 hebben: en hebben der aldus hunne taale
 geen loop konnen geeven.

Eer ik van de Latijnsche taal scheide; moet
 ik hier noch aanmerken dat die taal / daar ze
 beneffens de landtaal gebruikelyk was en ge-
 spoken wierd / noch meer onder de fatzoene-
 lijke en welgestelde luiden / en misschien onder
 de burgers / in zwang ging en booztgezet
 wierd als onder de boeren. Dit staat ten
 eersten aanzien / en zonder bewijs / wel te
 gelooben: de Romeinsche taal was zekerlyk
 de taal der Majestraaten / en de hoftaal. De
 luiden / die wat zijn of wat willen zijn / schik-
 ken zich allermeeft naar het Hof. Stedelin-
 gen / die'er onder woonen / leeren de taal ook
 dooz den onneming: de boeren / die van 't Hof
 niet veel goeds of quaads te verwachten heb-
 ben / doen ook de moeite niet om zich naar
 's Hof

's Hof's wijze te boegen. Maer ik vind 'er ook een bewijs van by Augustinus: want hy verhaelt, aen den Paus Cælestinus hoe dat hy te Fussale / zijnde geen stad / maer een kasteel daer veele dorpen onder hoorde / een Bischof aengesteld had. Ik zocht naar een Priester, zegt hy / die bequaam voor die plaatze was; en die ook ervaren was in de Punische taal. Zoo moest hy dan naar iemand zoeken / die in de Punische tael erbaren was: en vervolgens waren d'er in dat gedeelte van Africa / die de Latijnsche tael verstonden; maer in de Punische tael / dat de landtael was / onbegrepen waren. Evenwel moest 'er een Bischof wezen / die de Punische taal verstond: zekerlijk daerom / om dat het Bisdom altemaal upt dorpen bestond / daar de Punische taal gesproken wierd.

Maar in de steden dreef de Romeinsche taal zodaanig hopen / dat ze van alle de stedelingen verstaen wierd / en de Punische tael somtijden niet. Dit blijkt wederom upt de woorden van den H. Augustinus: want / willende in een van zijne 2 preeken een Punisch spreekwoord by brengen / zegt hy tot zijne toehoorders dat hy het in de Latijnsche tael bybrengen zal; om dat ze de Punische niet altemaal verstonden: Latinè vobis dicam, quia Punicè non omnes nostis. Daar was 'er niet een / tot de slegtste ludjes toe / of hy verstond de Latijnsche tael: daer waren d'er die de Punische tael niet en verstonden.

Het slot is dan dat de Latijnsche tael / die

y Epist. 209. novæ edit.

2 Scim. 24. super verbis Apost.

zoo algemeen was / ook in Zeeland / ten minste van een goed gedeelte der ingezetenen / gesproken is geweest. B. Rhenanus geloofte het ook dat de Congren / de Betasiers / en andere Duytsche volkeren / die hun Vaderland verlaeten en zich in de Gallien / aen de Rhijn / neergeslagen hadden / de Duytsche en de Latijnsche taal gebuykten. Het selve mag men van de Batavieren en de Zeeuwen zeggen.

Of het aan deezzen onnuegang niet de Romeinen moet toegeschreeven worden dat de Duytsche tael zoo veel woorden uyt het Latijn overgenomen heeft / van of dit geschiedt is ten tijde van Karel den Grooten, die de Nederlanden en een groot gedeelte van Hoogduytsland beheerschte / dat laet ik een ander onderzoeken. Ik zal hier slegts / ten dienste van den ongestudeerden Leezer / eenige Duytsche woorden opgeeven; die uyt de Roomsche tael afkomstig zijn / en 't landschap der onde Latijnen vooz hunne geboorteplaats moeten erkennen. De Leezer moet vooz af maer weten dat de medeklinker *D* uytgesproken wierd als een *W*; en de *C* / zelfs vooz een klinker / als een *U*; zoo als by *Lipius* nagezien kan worden.

Misschien zal'er wel iets onderloopen dat van het Grieksch afkoomen kan / en dat ik zelf van 't Grieksch afgeleid heb: dat doe ik daerom / om dat het zijn bedenken zouto kunnen hebben of onze voorouders zulke woorden uyt de Grieksche of uyt de Latijnsche tael in *Nederduytsche* woorden verandert hebben.

Abies, abeel.	Chorda, koozt.
Ager, akker.	Creta, krypt.
Altare, altaer.	Crabbatus, krabbe.
Alter, ander.	Crustum, koozt.
Anas, eend.	Cuprum, koper.
Angustus, anxt.	Cupa, kupp.
Anguilla, ael.	Carcer, kerker.
Armus, erm.	Crux, kruys.
Asellus, ezel.	Calx, kalk.
Avena, aber / haver.	Damno, doemen.
Augustus, oogstmaend.	Draco, draak.
Auris, oor / hoorren.	Edo, eeten.
Axella, orel.	Eleëmosyna, dat ook Grieksch is / aelmis.
Breve, brief.	Ejulo, huplen.
Bestia, beest.	Ebur, ivoor.
Boiæ, boepen.	Evum, eeuw en hier van eeuwigheyt.
Bos, os.	Fenestra, venster.
Braccæn, broek.	Flamma, vlam.
Butyrum, boter.	Floccus, blok.
Calvus, kael.	Fluo, bloeden.
Capo, capuyn.	Fullo, vollen.
Casus, kaas.	Furca, vork.
Catena, ketting.	Fructus, vrucht.
Capla, kasse.	Ficus, bng.
Castanea, kastanje.	Frico, torphen of vryben.
Caulis, van ouds by sommige.	Granum, graen.
Colis, kool.	Gramen, gras.
Constare, kosten.	Gula, gulsh.
Cocus, kok.	Gabalus, misschien galg.
Corbis, kooft.	Gerræ, geuren.
Cæsar, keizer.	Habeo, hebben.
Corona, kroon.	Hærus, heer.
Cortina, gordyn.	
Copula, koppel.	

Hora,

Hora, uur.	Oleum, olie.
Haustrum, Hoftrum,	Ostrea, Oesterz.
hoozen.	Palus, pael.
Hinnus, Hinnulus,	Pario, baren.
hinne.	Pellis, bel.
Jocari, joliken.	Par, paer / pareu.
Jugum, jol.	Pater, vader.
Junior, jong.	Penna, pen.
Læva, lefter hand.	Pilum, ppl.
Leo, leeuw.	Piscis, vifch.
Longus, lang.	Piper, peper.
Lego, leezen.	Pluma, pluym.
Lingo, Lictus, likken.	Pix, pii / pek.
Magister, meester.	Plaga, plaeg.
Mancus, mank.	Plecto, blegten.
Mamma, mam.	Planum, pleyn.
Macer, mager.	Planà, plank.
Mantellum, mantel.	Porta, poort.
Mare, meer.	Puteus, put.
Mater, moeder.	Pondo, pond.
Mola, mole.	Pustula, puift.
Metallum, metaal.	Pressare, perffen.
Moneta, munt.	Prædico, preeken of
Monstro, monfteren.	prediken.
Mus, muis.	Pyrum, peer.
Mustum, most.	Rudus, rouw.
Minor, minder.	Rapa, raep.
Marmuro, morren.	Rectus, recht.
Moneo, maanen / ber-	Remus, riem.
manen.	Rosa, roos.
Medium, middel.	Rota, rad.
Meiri, meten.	Rapto, roben.
Murus, muur.	Sacharum, zuiker.
Morus, moerbep.	Saccus, fak.
Nebula, nebel.	Sal, Salt, op zyn hoog-
Nomen, naem.	dupts / by ons zout.
	Salus,

Salus, salig.	Tener, teer.
Satio, versaden.	Turris, tooren.
Satum, saven.	Vallus, waggelen.
Scribo, schryben	Vallus, wal.
Schola, schole.	Vannus, wan.
Scævus, scheef.	Vas, vat.
Sigillum, zegel.	Væ, wee.
Sicula, sikkel.	Vellus, vel.
Sermo, sermoen.	Ventus, wind.
Sedeo, zitten.	Verum, waer.
Securus, zeker booz	Via, ban ouds
veilig.	Veha, weg.
Solea, sool.	Vidua, weduwe.
Sparus, speer.	Vietus, week.
Spatiarī, spanseeren.	Viginti, twintig.
Spuo, spuutwen.	Vinco, winnen.
Speculum, spiegel.	Volo, wollen in 't
Stramen, stroo.	hoogduits / by ons
Spuma, schuym.	willen.
Sugo, suigen.	Vulgus, volk.
Stabulum, stal.	
Stare, staen.	
Strata (via strata lapi- dibus) straet.	Veele woorden, die voor geen zuiver duytsch gehouden mogen worden, zal ik over- slaan.
Tabella, tafel.	
Tracto, trekken.	
Tego, Tectum, dek- ken.	

Doeg hier by dat verscheide Nederduytsche
woorzen niet alleen een 'er dezelfde betekening /
maar ook een groote gelijkluidendheit en oover-
eenkomst / met de Latynsche woorzen heb-
ben: Zoo dat men / om zoo te spreken / niet
alleen uyt de spraak / maar ook uyt het wee-
zen / oordeelen zouw dat ze van 't zelfde geslachte
af

afkomstig zijn. Oculus en oog / nasus en neus
 mas en man / Sol en zon / lux of lucet en
 licht / licht / Cornu en hoorn / Nepos en Nees
 be / porcus en varken / major en meer of meer
 der / vehere en vaeren / occo en eggen / stipo
 en stoppen / sensus en zin / lardo en leet / bele
 digen / Scintillo en schynen / glaber en glad /
 uligo en buyl / stabilis en stadig / stringo
 en streng / dentes en tanden / vastus en woest /
 truncus en stonk / turma en drom / stema
 ma en stam / of af komste / molestus en
 moepelijk / scelus en schelm / genu en knie / am
 bulo en wandelen / gelijk ze eene betekening
 hebben / zweemen ook al by van gedaante
 naar malkander. En 't is bekend hoe dat de
 woorden tot een breemde taalobergaande / en
 met een onkundige tong uytgesproken / door
 gaans verdraept / ontciert / en als gerabraakt
 worden : ik heb 'er zelf wel aan getwyselt of
 bril niet een verhooring mogt zyn van perspi
 cillum.

En waarom zoudt roede niet konnen koo
 men van rudis , dat een soort van een roede
 was / en droomen van dormio , slaapen. Eeren,
 dat op sommige plaatzen gebruikelijk is / en
 ploegen betekent / koomt van aro. Oordt ,
 booz zeker geweest / schynut van ora af te koo
 men / 't welk onder anderen ook oever bete
 kent. Bidden en bedelen scheelt ook zoo veel
 niet van peto , noch kop van caput. Tenuis is
 zoo breemd niet van dun / noch domo van tam
 en temmen / noch volueris van vogel / noch
 barba van baerd.

Dit zal genoeg zijn booz een schetse ; en
 den Lezer die 'er lust toe heeft / gelegende
 heit

heit tot vozder onderzoek konnen geeben.

En om noch iets van 't Grieksch te zeggen; Memora, koomende van meno is ook meenen en denken te zeggen: phronein, ten goede genomen / schynt al vry op vriend te slaan. Phreiro gelijkt al zeer naar bederven / en is het zelve te zeggen: hule en holt / dat is hout of bosch / cunes en honden / zijn ook zoo vreemd niet van malkander. Men weet dat de C wel meer achter gelaaten word / als in Catti, Hatti of Hessi, Clodewyk en Lodewyk, Clotharius en Lotharius enz.

Om dan eindelijk tot de Duytsche tael te ^{van de} koomen / en de oudste tyden daer te laeten; ^{Duytsche} het is zeker dat de Sassen en Frankien / en an- ^{taal.} dere Duytsche volkeren / de Duytsche tael in deze gewesten / en ook in Zeeland / voozde vyfde eeuw ingeboort hebben. Al 't geen van de Duytsche volkeren / die hier hups gehouden hebben / boven in 't breede verhandelt is / dient ook om deeze waerheit te bewijzen. Dierhalven zal ik / om dit zeggen bast te stellen / geen andere betwys reden en overhoop haelen; maer zal alleen uyt eenige sehetzen trachten aen te toonen hoe verre dat de oude Duytsche tael aen onze tegenwoordige tael gelijk of ongelijk is geweest. Ik beken dat ik weinig niemws ober die stoffe zal konnen opleveren: Verstegen, en anderen / hebben 't attemael of meest al gezeit / dat ik meen te zeggen. Maer men vertelt het eenigzins op een andere wijze: men maekt 'er eenige bemerkungen op / men haelt 'er eventwel noch setwies by; en zoo kan een verhael van oude zaeken als wat niemws / of als een niemwe vertelling / somtijden noch ingang vinden. Non nova,

Sed novè , zegt Vincentius Lirinenses.

Dat de Sassen/ en andere Duitschers/ dezelsde tael gesproken hebben / die wy tegenwoordig spreken / zouw ik niet durven te betwopen neemen: want of men een tael die zoo verandert is/ als van de oude Duysche tael bewezen zal worden / en die daer door zoo merkelyk van de onze verscheelt / ebenwel noch dezelsde tael met de onze mag noemen / dat zouw eerst te onderzoeken staen / en dienen uytgewezen te worden. En op dien voet zouw men misschien ook mogen zeggen dat het Fransch / het Spaensch / het Italiaensch / eene en dezelsde tael zijn / met de Latynsche tael. Ik zal dan liever zeggen dat onze tael uyt de oude Duysche tael gesproten is; en dat het niemand wonder moet geeven dat zy / zoo wel als veel andere taelen / ja als de Grieksche tael zelf / in zoo een reeks van eeuwen / en door het vermengen van andere volkeren / zoo eene verandering uytgestaen heeft.

Men kan 'er niet zonder waerschynnelijcheit byboegen / dat het onderscheid tusschen die staeltjes / die zoo bygebracht zullen worden / en tusschen onze tegenwoordige tael / geen zeker betwys en geeft / dat 'er zoo een onderscheid / eben groot / en eben om zoo te spreken aenstootelyk / tusschen onze tegenwoordige tael / en die van onze voorvaders / moet vast gestelt worden. Alle die staeltjes van de oude Duysche tael zijn uyt de oude Hoogduysche tael genomen. Is het wel zeker dat de tael van onze voorvaders / of om in Zeeland te blijven / dat de tael der oude Zeentwen / zoo hardluidend en zoo bars is geweest / als de tael van de oude Duitschers? Ik durf 'er wel neen

neen op zeggen: en dat op het gezag van B. b. Rhenanus; dewelke getuigt dat de spraek van de Duptschers / die aen de zeestranden en in de eylanden woonden / zachter was als de tael van de andere Duptschers / die dieper in Hoogduytsland woonden.

En dan durf ik 'er noch wel byboegen dat onze landzaeten / de Hollanders / de Zeeuwen / de Brabanders / de Utrechtenaers / enz. noch zachter spraek gehad hebben als de Duptschers / die ook niet verre van de zee-kusten / maer bet naer 't noorden / van ouds plagten te woonen. Dit schynt / niet zonder waerschyndelykheit / hier uyt te volgen; dat de alleroudste brieven / handvesten / keuren / die we in onze Kzoningboeken vinden / merkelyk zachter en zoetluidender zijn als de oudste brieven / handvesten / en keuren van de Vriezen en bozdere Duptschers / aen de zee-kant woonende. Is dat onderscheid iust opgekoomen / toen men hier te lande begon te schyppen? Ik meen van neen / en dat zouw men al niet hebben weten te passen. Daerenboven zijn onze Kzoninghschyppers / als Klaas Kolyn, Melis Stoke enz. / op verre nae zoo hard en onberstaenbaer niet / als de staeltjes / die uyt de oude Duptsche tael aengehaelt worden.

En derde zouw ik half denken dat of de Schyppers zelfs / of de Wtschyppers / of zoo-genaemde Kopisten, om quansups een zwier aen hunne woorden en zinnen te geeven / daer dikwils een valschen draep / of een onaerdige lap aen gegeven hebben / 't welk booz al in de Dichters schyn plaets te hebben. K. Kolyn, die eerst lit booz liet

had gespeelt / schryft op een andere ^d plaets
 liet. Nu schryft hy unde, fane, vanne, gre-
 va, greefschepe; dan en of ende, van, greve,
 grave, greefschap. Op de eenne plaets schryft
 hy in borennes ons Heren / op een tweede plaets
 in 't fjaer der geborennes, dat begint 'er wat be-
 ter na te gelijken. Eindelijks spreekt hy / ge-
 lijk wy bynae zouden spreken / als men schreef
 Godts geboorte jaeren: en op een andere ^b plaets
 na ons Heren geboorte, Nu zal hy gewalt
 schryben / dan gewelt, nu Here, dan Heare,
 nu sesde, dan sefede, nu bornen, dan barnen:
 nu ni, dan niet, nu ave, dan af, nu ploen,
 en in 't meerboudig getal ploenen, dan plagt
 en plagten. Op de eenne ⁱ plaets spreekt hy
 als een Hoogduytscher; si haben, ie habe;
 das k zi haben overgeven, elders spreekt hy als
 een rechte Nederlander / Naemaels heeft Fi-
 derick enz. En dat doet hy niet altyd / ja
 zelden / om te konnen rymen / of om de maet
 van de beerzen te hebben: zoo als de Leezet
 bevinden zal. Hier uyt schynt een van beiden
 te volgen / of dat de Nederduitsche tael toen
 al zeer naer de tegenwoordige taal begon te
 gelijken / maer dat 'er noch wat van 't Hoog-
 duytsche onder liep: of dat K. Kolyn de Hoog-
 duytsche tael / gelijk sommige Schryvers noch
 eenigzins doen of gedaen hebben / om quan-
 fums niet al te plat te spreken / wat heeft
 willen naboorzen. Hoe het zy; het blykt dat
 de Schryvers dikwils de hardste uytspreek in
 't spellen volgden / al was de zachter ook in
 gebruik.

^d Pag. 260.^f Pag. 263.^h P. 258.^k P. 253.^e Pag. 259.^g P. 277.ⁱ P. 252.^l P. 261.

Ik heb meermaelen bemerkt / dat 'er tus-
schen onze oudste handbesten / brieven / en
heuren / dikwils een groot onderscheid is / rae-
kende de klaerheit der uytdrukkingen / en de
zuiberheit van de tael. Van twee brieven / die
even oud zijn / zal de eene nauwelijks van een
onbedreeven Lezer verstaan konnen worden;
de andere zal zoo gemakkelijk verstaan wor-
den / en de uytdrukkingen zullen zoo glad en
effen zijn / als of de brief in onze tyden opge-
stelt waer. Die 'er aen twyfelt / zal in 't Latyn-
sche werk / en ook boor een gedeelte in dit
Duytsche / al eenige blijken van myn zeggen
binden. * Is dat geen bewys dat de gladste
uytspraak / al was ze al in 't gebruik / door de
Schryvers en opstellers van brieven / niet
altyd gevolgt en wierdt? Waer uyt dan voeder
volgt dat de hardluydende en barsse uyt-
drukkingen van oude brieven en geschriften / zoo
als ze in veele boeken gebonden worden / geen
volkomen bewys en geeven dat onze taal / ten
tyde van zulke Schryvers / zoo bars en stoo-
tend in 't uytspreeken viel. En gelijk dit
plaets schijnt te hebben omtrent de geschrif-
ten van de elfde / twaelfde / en dertiende eeu-
we; waerom zouw men met de gedagte niet
wat hooger op mogen klimmen; en denken
dat de Schryvers / die een honderd jaer of twee
vroeger geleest hebben / ook zoo een krul in 't
hoofd hadden / of zoo men 't anders uytleg-
gen wil / ook zoo rouw in 't spellen waren /
als de eerst gemelde Schryvers?

* Men zal misschien zeggen dat die brieven, die zoo ver-
staanbaar zyn, vertaalingen zyn van Latynsche brieven; dat
is somwylen waar, maar niet altyd, gelyk duidelyk bewezen
kan worden.

Om slegts een bewijs van mijn zeggen op te geeven; MELIS STROKE zal den Leezer / die in 't leezen van oude Duytsche boeken noch niet al te bedreeven is / by wat duister en onberstaanbaar boo: koomen. Maar 't beliebe zoo een Leezer de Voorrede van den zelven Melis Stoke slegts eens met een zwenk door te loopen; ik geloof niet dat hy ergens zal blijven staan / of veel behoeven te denken of te dutton / om achter den zin te koomen. Gehalven dat 'er jesten boo: gesten of geschiedenissen staat / en dat hy niet fabelen maar favellen spelt / gaat de gansche Voorrede zeer glad en effen / zonder ergens te horten of te stooten; of zonder den Leezer eenige belemmering te geeven.

Met dit alles wil ik niet zeggen dat onze landtaal niet / of zeer weinig / verandert zoude zijn. Neen / zoo stout / en ook zoo onbedreeven / ben ik niet. Ik wil daar maar heffen; 1. dat alle die schetzen van de oude Duytsche taal / die den Leezer zoo duister en byzemd boorkoomen / niet altijd en in alles behoeven te slaan op de Nederlandsche taale: 2 / dat men de verandering / die in de Nederlandsche taal zekerlyk boorgeballen is / hoewel dat ze naar allen schijn by groot en merkelyk is / eventwel zodanig niet behoeft te begrooten / als sommige Schrybers schynen te doen / en als ypt sommige overblyfselen van de oude Duytsche taal ten eersten aanzien zoutw schynen te volgen. Hoe verre dat die verandering gaat / of gegaan is / wie zal ons 't rechte beseheid daar op geeven? 't Is boo: eerst genoeg dat we / in 't oordeel daar over te stryken / niet al te boobaartig te werk en gaan.

Om

Om dan tot de zaak te koomen / en eenige staaltjes van 't oude Duutsch op te geeven; zullen we met het verhaal van Abbas ^m Stadenis beginnen: De Sassen wetende wat de Thuringers voor hadden, maaken kleine messen gereed, en gaan daar mée naar het gesprek. Zy hadden eerst dit teken onder malkander besproken dat ze / als ze deze woorden Nemet juwen saks zouden gehoord hebben, vliegens op de Thuringers zouden aanvallen, en hen met de gemelde messen zouden dood steeken. 't Is aldus ook gedaan; en daarom zijn zy, naar zóo een soort van een mes, ook Saxen genoemd. Saks is een oud Saksisch woord; en was / zoo sommigen willen / als een Seissen gemaakt. Het andere / Nemet jouw, saks, luydt omtrent eben eens / als men t'hang op zijn plat Hollandsch spreken zouw.

Het Vader ons, in 't oude Saksisch / schijnt ten eersten aanzien wat te stooten: maar / die wat neemen en geeven kan / en die weet dat de spellingen ook in onzen tijd zeer verscheiden en dikwils zeer wanstellig zijn / zal het in de uitspraak al eenigzins na de tegenwoordige Nederlandsche taal weeten te draapen:

Feader ure thu the eart on heofenum / Si
thin nama ghehalgod / Co cume thin rike /
Gewurthe thin willa on eorthan swa / swa
on heofenum / urne deaghamlican hlaf sple
us to deag / an forgyf us ure gyltas / swa
swa we forgyfath urum gyltendum / and ne
geleadde thu us on costnunge / ac alyf us of
effle / So thlice.

² Welk aldus op zijn Nederlandsch zouw luiden:

Vader onze, der aarden en des hemels, zy

^m Ad an. 917.

dijn name geheilgd, toekome dijn rijke, geschiede dijn wille op aarden, gelijk als in den hemel, ons dagelijks lavenis geeft ons dees dag, en vergeeft ons onze schulden, gelijk als wy vergeven hare schulden, en leidet ons niet in bezoeking, maar bevrijd ons van des, Het zy zo.

Het Wees gegroet, en S. Jans Evangelie, kommen by Verstege op het 107 3de nagezien worden.

Het Evangelij boek / door Otfridus in de oude Duitsche taal overgezet / en over 900 jaaren oud / zal ons ook eenig begrip van de oude Duitsche taal doen hebben: wy zullen d'er slegts eenige beerzen upt trekken.

Nu wil ich scriban unser heil

Evangeliono deil

So wil nu hiar bigunnon

In Frenkiska zungen. (Zangen.)

Scheelt dat zoo veel / ik zeg niet van het tegenwoordige Hoogduitsch / maar ook van ons Nederduitsch?

En wat laager:

Hiar hores jo (of jr of gn) zi guate

Was gos imo (jouw) gebiete

Thas wir imo hiar zungun

In frenkiska zungen.

Nu freuwes si hes alle (vengde ze aan allen)

Zo wer so wola wolle

Joh wer si hold in muate

Francono thuete.

Noch wat laager worden de Franken / in
hoenheit of kloekmoedigheid / by de Romeinen
vergeleeken:

Sie (sp) sint so same kuani (hoen)

Selptu thio (die) Romani

Nu darf man thas ouch redino (redenen / zeg-
gen)

Thas kriachi (de krijg) nith es widaron.

En op een andere plaats

Zi wafane snelle (snel ter wapenen)

So sint thil thegan alle.

Thegan is by de Franken / naar het zeggen
van B. Rhenanns, een kloek en sterk man te
zeggen / en daar uyt is de naam Degambertus
of Dagobertus gesproten.

Men moet hier wederom in acht neemen
dat het heerzen zijn / en de heerzen zijn al-
tijd / om zoo te spreken / wat wuitzer of
zwieriger van taal / en dikwils wat duisterder
om verstaan te worden. Ten tweede dient 'er
weder op gelet dat het Hoogduytsch is; en
by geholg dient het tot geen volkomen betwijf-
el of tegen de taal die hier te lande gespro-
ken wierd.

Noch ik moet hier een staaltje van de oude
Duytsche taal uyt Nithardus opgeeven; met
dit beding evenwel / dat de Leezer al wederom
onderscheid tusschen Hoog- en Neder- duyts
zal gelieven te maaken; hoewel ik ook we-
derom bekenne dat de Nederduytsche taal /
zoo als ze in die tijden gesproken wierd / ze

^a Ap. Pitæum.

kerlyk

kerlyk ook geen kleine verandering geleden moet hebben. Ik zal vooz af een staaltje geeven van de oude Fransche taal: ik meen van die taal/dewelke in de negende eeuwē/dat is omtrent vier honderd jaar na den inval der Franken / in Dzykryk gesproken wierd: en om dat het een boeren Latijn was / de Romeinsche taal wierd genoemd.

Lodewijk en Karel, de zoonen van Lodewijk den Goeden, zouden de vrede over en weer maaken / en met eede bevestigen. Daar op deed Lodewijk den volgenden eed in de Romeinsche of Fransche taal:

Pro Domino amur, & pro Christian populo, & nostro commun Salvament, dist di en avant in quant ds. savir & prodir me dunat si Salvarai eo cist meon fradre Karlo, & in cad-huna cosa si cum om p. dreit son frada Salvar dist ino quid i mi altre si fazet & abluðher nul plaid nunquam prindrai qui meon vol eyss meon fradre Karlo in damno sit.

Als Lodewijk dus gesproken en gesworen had; heeft Karel den zelven eed / met dezelfde woorden / in de Fransche of zoo genaamde Romeinsche taal gedaan:

In Godes minna induites Chranes folches ind vnser bedhere gealtnisi von tesemo dage fram-mor desso fram so mir got gewiz ei indi madh furgibit so haldh ith is an minen bruher scal inthi utha zermig solo madno indunit laherem in nothe in mit hing nege gango theminam wil-son imo ce scadhen werhen.

Hier npt schijnt te volgen dat de Fransche taal / die tegenwoordig de Fransche taal wordt genoemd / al byz vroeger als sommigen denken een taal op haar zelve geworden is. De geleerde Arnaldus meent ergens ^o dat het Latijn in 't Fransch beginnen te veranderen is vooz den tijd van Bernardus; dewelke gestorven is in 't jaar 1157. Maar de taal / die Karel de Kaale zoo eben gebruykte / schijnt niet anders te zijn als een begin van de Fransche taal / of een outwerwetsch Fransch. Wy hebben ^p elders getoont dat zoo een taal 't boeren Latijn plagt genoemd te worden: maar de naam geeft geen verandering in de zaak.

Ook wil 'er Arnaldus niet aan twijfelen of het Latijn wierd in Frankryk / ten tijde van S. Bernardus, doorgaans en schier van ieder een verstaan: om dat zijne brieven / die hy aan allerley slag van volk / zelf aan vrouwen luiden geschreeven heeft / altemaal geschreeven zijn in de Latijnsche taal. Ik heb daar weinig tegen: en zijne reden schijnt byz dooz te slaan. Maar wat wil dan die Synode van Tours zeggen / die onder Karel den Grooten gehouden is / en den Bisschoppen beveelt dat ze de 2 preekreden / om van ieder een gemakkelijker verstaan te worden / op een klare wijze zullen hebben over te zetten in de boersche Romeinsche / of in de Duytsche taal?

Npt het bevel van die Synode schijnt ook te volgen dat de Duytsche taal / ten tijde noch van Karel den Grooten, en in Frank

^o De la lecture de l'Ecrit. S. liv. 1. chap. 8.

^p Hist. van 't Utrecht. Bisd. pag. 268.

^q Homilias.

rijs / van ieder een verstaen en gesproken
wird.

Ik zal 'er noch een staaltje by voegen uyt de
Uytbreidinge over het Hooglied van Salomon,
detwelke omtrent of vooz het jaar 1070 in de
oude Frankissche taal geschreeven is dooz den
Abt Willeramus.

Cusse her mich mit themo cusse sines mun-
des. Thicco gehiezzet mir sine cuomst *per*
Prophetas : nu cume her selyo , ande cusse
mich mit thero suoze sines *Evangelij* : Wan-
da bezzere sint thine spune themo wine , sic
stinchen mit ther bezzesten *salvon*. Thiu suoze
thinere *gratia* is bezzera than thiu skarpe the-
ro legis , also his quijt : *Lex per Moisen* , enz.
Thiu selva genatha is gemisket mit *variis do-*
nis Sancti Spiritus : mit then thu machost *ex*
peccatoribus , enz. Thin namo is uzgegozen
oley. Thin namo is wide gebreydet , wanda
vano thir *Christo* heizze wir *Christiani*. Vano
thiu minnon thich the juncfrouwan : that sint
the sielan the ther jügethet sint in thero dou-
pha , and gewadet mit *veste innocentia*.

Ik voeg 'er de uytlegging by van Paulus
Merula ; die den gemelden Willeramus eerst in
't licht gegeeven heeft :

Hi cusse mi mit den cusse sines mondes /
dicke beloofde hi mi sine coomst dooz de Pro-
pheten / nu comt hi selve / ende cussset mi mit
het soete sines *Evangelij*s : wand dine spenen
sint beter dan wine / si ruken mit den besten
salven / de soetheid dincr genade / is beter dan
de scarpts des *Wets* / also hi seit : de *Wet* is
dooz

door Moysen gegeven / genade ende waerheid
 is door Jhesum Christum geworden : deselve
 genade is gemenget met versceiden gaben des
 H. Geests / mit dien makest du van sondaren
 rechtvaerdige / van verdoemelijke / vergel-
 delijke : dijn name is uptgegoten olij / dijn
 name is wide ghezeidet / wand van di Chris-
 to / hieten wy Christenen / van dies minnen
 di de juncfrouwen / dat sint die sielen die daer
 herjeuchdet zyn inden doope / ende gecleedet
 met het cleed der onnoselheid.

Ik heb 'er maar by te voegen dat myn zeg-
 gen / dat het onderscheid tusschen de tegen-
 woordige en de oude Duytsche taal zoo groot
 niet en is als 't iemand ten eersten inzien toes-
 schijnen zouw / niemand behoeft te stooten.
 Behalven de redenen / die reeds bygebragt
 zyn / heb ik ook Paulus Merula op mijn zyde.
 Die geleerde Schryber / in zijne Mantekenin-
 gen over Willeramus , maakt deeze bemer-
 king / dat 'er vier dingen zyn die het geschrift
 van Willeramus duister maaken : twee van die
 duisterheden ontstaan upt het geduurig ge-
 buyk van medeklinkers / of dubbelde letters ;
 te weten van th , ph , en z. Door th , by
 voorbeeld in themo , thu , then , than , thine ,
 thero , enz. gebuyken wy de d ; en wy zeggen
 en schryben den , du , dan , dijn , der , enz.
 Door ph , by voorbeeld in lauphen , deupha ,
 gebuyken wy de p , en wy schryben loopen ,
 doop. De z is by ons in de t berandert : en
 hier upt schijnt P. Merula welte besluiten dat de
 z de kragt enden klank niet en heeft van sd ,
 gelijk Clenardus meende : maar beter obereens

hooring heeft met de letteren ds of ts; 't welk Antesignanus betweerde.

De twee andere duisterheden ontstaan upt het gebruik van de medeklinkers; dewelke van Willeramus (hoeg 'er by / en van de andere Duytsche Schryvers) aan 't einde der woorden geklampt / of in 't midden ingelastcht wierden. Indien we deeze manier van schryben / zegt P. Merula, door de uytpraak verbeteren / of de woorden naar onze wijze uyt spreken; zullen wy duidelyk zien dat die oude Duytsche taal eene en dezelfde taal is met de onze. Nocht dient hier op gelet dat Willeramus, en de andere Schryvers / geduurig de letters ne gebruiken daar wy en zouden schryben.

Omtrent den zelven tyd zijn de Psalmen in de Duytsche taal overgezet / upt welke Duytsche Psalmen de beruchte Lippius, wien het handschrift te leezen gegeven was / eenige outweretsche en half versletene Duytsche naamen en woorden / getrokken heeft. De lyst zoude hier al te groote plaats beslaan daarom zal ik 'er slegts eenige woorden en naamen upt lippen; daar men onze tegenwoordige taal / indien ik zoo spreken mag / als in gedoodberst ziet. Abalgi, gramschap / van belgon, zich belgen / quaed woorden. Belgistuthi, belgd u / after, volgens: afterallo, over al / alendi, eylanden zoo als Lippius het verstaat: ik zouw liever zeggen Eylanders / als of men zeide / waterluiden / want dat A water betekende / is den geleerden bekend / en hondert maal gezegt.

Anagen, beginzel; Anagenni, in 't begin
Ana;

Anagen, of anagin, boo: begin: aubardon, een bpl / misschien een helbaerd. Anluccon, 3p hebben open gedaen / belucon, 3p hebben gesloten / antlok, openbaert: hier van hebben wy noch ontluiken, enz. Antomi, toom, misschien om dat de toom in de hand gehouden word / at spgs / atoda eeten / alca asche / afgotali der vergeetenisse / arug verkeerd / arg / ahridon 3p hebben verbolgt / misschien van tyen, optyen. Anastandunt, 3p staan op: baldo, bolatico, met goet betzoutwen: beghithe doo: de belpdenisse / hier van biecht: beswickeide, berergeruis / 't geen iemand doet bezwijken: bilithires, pottelalikers / gebilithe, doo: het beeld / van bielt of beeld / biwie, waarom / bismar, schande / misschien van bis, quaed / en maer of mare gerucht. Spella en bispilla, een parabel / buokestaf, letter / boekstave / burgilli, graf / daar de luiden gebergt of gebozen worden.

Barida, bottende / spzuitende / misschien gebaert wordende / te weeten van de aarde / betillidi, hy zontw uderuellen / fellon sal, hy zal vellen: beko, beproeft / begegunte, ik heb begonnen / bescediwith, hy zal verduistert of beschadwt worden; besuich, doet hem vallen / misschien is beswopen hier een werkwoord.

Kellera, spyskamer / spinne / cocare, koken / krepinda, krimpemde gedierten / kunnea, kunni, geslagt / kuolmeer, boter / als of men zeide koefmeer.

Dfiant, de duivel: dat is de byand / drugina, bedrog / drumbon, met trompen / duiri, deuren / duom, gerecht / duomot / gepluiden

split bonnis / duomis , kerk of dom / due-
lont , 3p doolen.

Egislíkis , psselyk / eino , alleen / einodes /
eenzaamheit / eintilce de oude of de antphen /
eiter , vergif / misschien erter , elclendig , wpt
lander / eldi , ouderdom / ureldi , gzoote ou-
derdom ; want ur wierd gebzuikt om te vergzoo-
ten : erceter , de artzen / ervry , bloer / als
of men zeide aerdbry / zegt Lipsius : ereve ,
erfenis / ewethon , eenwig.

Fakinga , baak / farbrokamissi , obertreedin-
gen ; als of men zeide verbrekkingen (van de
wet) . Furdruncon , vol gedrouken / farwatha-
na , verbloekte / farwer , die verbloekt heeft /
enz. Men zegt noch verwaaten.

Farleggeni , te onschuldigen / fastira , ver-
sterkt / vaster gemaect ; farthroza , verdriet /
terreno , verre / feteracco , der bederen / fio ,
bee / fu , geld / van bee ; gelijk pecunia van
pecus : filohardo , geweldiglich van veel en hard :
finistre duisternis / frihof hoozhof / om dat een
ieder daar bry mocht binnen koomen / fremit-
borono , vreemdelingen / als of men zeike vreemd
geboorenen / fruo , broeg.

Fuylitha , vuiligkeit / fullethon , overvloed /
van vol : futhon , aan't Zuiden / zoutw'er in't
handschrift niet futhon gestaan hebben ? furi-
tekein , boozteken / fakonlas , hy zal sluime-
ren / wy zeggen noch baak / fardiligo , ver-
delg / ferterron sal , hy zal verderben / ferwer-
than zal / hy zal vergaan / hy zal verwoeden.

Garo , gara , gereed / garivon , gerben : ge-
drust , ontzoerd / geberge , slaaphameren /
van bergen : gegravamissi , gesneede beelden /
van graveeren / gehuorda , die hoerery bedree-
ven hebben / hier van hoer. Gelends , bywoon-
der

hier als gelande, gemerke merkpaaen: genuh-
 ne, overbloed / hier van genoeg / gescendidi,
 beschaamd gemaakt / gelifre, gezigt / gescar-
 toth, vertweezen / misschien tot een geldboete / tot
 schade / gewede, klederen / gewaerd / gewin, be-
 zitting; gewitti, wetenschap / gewitscopi, ge-
 tuigenissen / gipondi, openstaande / gaapen-
 de: ghiwepene, wapenen / glider, glad / glude-
 ri, nederballing / als of men zeide uitglijding /
 gothehten, gedagten: gruova, groef; guolika,
 guilike, gloet / goelijk is nu moop of schoon
 te zeggen: *givil, gihil, uolika; hiepi, hiepi*
 Gefungan, *gg* zult byvoegen / gemeini, ik
 zal mede deelen / gemeen maaken / geweran,
 verlossen / hier van weeren / gequicer, maak
 levendig / hier van bequikken / en quikzilver /
 als leebend zilber / gerwon, gereed maaken /
 gelpuridos, *gg* hebt nagespeurt / getimbrit,
 het woort getimmerd / gewyt, gezegend / gi-
 minisoda, *hy* zalt verminderen / gigeroda, *hy*
 heeft het gereed gemaakt / gifwinden, *zy* heb-
 ben zich gehaast / hier van gezwind / gomarda,
hy heeft wonderlyk gemaakt / van maer / mae-
 re, of geruche.

Hafa, een heek / haft is volgens Lipsius in
 die betekenings noch gebruykelyk omtrent Ken-
 len. Harman door lasteringe / haregon, door na-
 pter of haat / harongon, gramschap / heitin-
 ga, wensch / gewensch / hiervan zegt Lipsius,
 loomt het ffransche souhaiter. Heren, hairen
 kled / als of men zeide hairen, hereberge,
 legerplaats: en dit is de oorspronkelyke bete-
 kening van herberg / ieder weet wat herberg
 t'hang zeggen wil / hiera hier.

Hiert, hert: hiwilce, huisgezin / als of men
 zeide hups / hulpilos, arm / hulpeloos.

Ibewanda, die achterdocht heeft: wanda van
waanen: jemer, in der eeuwigheit / hier van
nimmer / noit: jo, altpd / jobin, ikben. Int-
loue, hy heeft open gedaan / anlucon, zy heb-
ben ontsloten / van luyk of dek / irferron sal,
gy zult verbaesd maaken / misschien zal bae-
ren / booz breed en ongewoon genoomen /
hier van afkomstig zijn / Irquicke, wek op /
Irquickon sal te, gy zult leeven maakend / irruort
werthe, hy worde beroert.

Lap, rand van 't kleed / legerstede, bedstede /
leperen, lippen: letiston, leste / liva leben / lyf-
wara, levenswaeren / lokkis, hairlokken /
losen een loos mensch / losonga, loosheden /
los, lot / luecumin, luttel min / luticon en
luzzilon, aan de kleinen: ludon, geluid gee-
ven / klinken.

Manferefte, Majesteit / als of het was /
mangkragt / mangon, wangen / en Liphus
stopfelt of 'er niet wangen moet staan / melm,
stof / mulm / meitere, de meeste / muodis,
moed / gmoed / muos, spys / kost / hy ons
woord het booz moes genomen.

Naio, ter nauwer nood / neoh nochte:
nenwiht, drugniet / als die van geen gewigt
of waarde is / ninneth, neen / Niewergin en
Niergin is volgens Lipsius ober al te zeggen;
ik zouw het anders booz nielwerg of nergens
neemen: niet, bezit; hier van koomt genieten.

Ovirhoriga, die niet gehoorzaam zijn / ovi-
ta, van het oost / ougontoonen / oigi, toon /
van de oogen naar t gevoelen van Lipsius.
Ordon, hy woonde / van de horden der Tar-
taaren / zoo wy Lipsius wederom gelooven
willen / en de afkomste van dat woord zoo ber-
re gezogt moet worden.

Quena, hupshroun / quiccase, dieren / als
 of men zeide / quikvee, dat is leebend vee: quat,
 hy heeft gezeit / quethe, hy zegge; quit zeg,
 Wy zeggen noch quetteren / zegt Lipfius, dat
 is / zoo ik het wel verftae / quakken / ramme-
 len / kaecken: quezzodos, gy hebt verbrpzelt /
 hier van koomt quetzen.

Radiwagon, wagen / als of men zeide radt-
 wagen: miffchien / volgens den zelven Lipfius,
 wil het Ritwagen of rpwagen zeggen / en daar
 zoude rheda ook van koomen.

Ref de buik / revis van de buik / ripoton,
 dooz de rypheit: wy zeggen noch ryp / ribart-
 dos, gy hebt ontdekt / wy zeggen noch open-
 baaren / respias, berisp / als of het waar ril-
 pias, ruecont zy rookten.

Saca, een faak / falda, saldo, groeten / waar-
 fchnelijkt van 't latynfche faluto, falethu,
 ielithon, tabernakel faletten is / hy ons noch
 obergebleeben / maar de betekening iets ver-
 andert; fammung, fynagoog / van verzamelen /
 scale, kneegt / scachon, dooz fchaamte / fcap-
 hon, fchaepshok / scama, eerbied / fcefti, pp-
 len / miffchien van fchaften / of fhagten: fche-
 peno, een rechter / fcerni uptjouwing / fcern-
 begekking / fcheeren is noch zeer gebruykelyk.
 Scimo (miffchien feino) fchyn, felot, slot / fe-
 nifte, zachtmoedig / ferin aan den verdruk-
 ten: Wy zeggen zeer doen: fetti, stoel / van
 zitten / fethelgang, ondergang / als men / om
 zoo te fpreken / gaat zitten of duijen / iidin-
 zeede / fivolwardus fevenbout / figimari, over-
 winnaar / van zege / flapigravi 't graf / flahz-
 ta, geflagt / fpeftis, fpiessen / fprinco fpink-
 haan / fpelkouting, parabel / fhowingen,
 dooz bestraffinge / fhouwen is hy ons voort-
 dryben /

dryben / staf swert , een soort van een degen /
sulithon ziltigheid / pikel / wat zult en zulten
is / weet ieder een. Suero, pyu / zeer / fule ,
zupl / pylaar / smerenne , smeer ; snewe sneuta /
seedewon , beschaduwten / schuldan , zy hebben
bekeeben / hier van beschuldigen / seute hy
heeft geschudt. To-store , gy zult berdelgen
stoozen / stiktan , gy zult bouwen of stichten /
tincan , zy ruiken / stukidot , hy heeft opge-
stookt.

Tehegenliche , mannelyk / wy zeggen noch
degelyk / booz eerlyk enz. thiat volk / thiedes
volkeren / thierno , den jonge dochteren / wy
zeggen noch deerne : thio , dyc / tothiti , tot :
touteres , tooveres / triumbon , trompen / trom-
petten : twifolda , een die tlopfelt.

Thinoda , hy diende / thianin wi , laat ons
dienen / tholon , zy zullen lyden ; tholindon ,
de lydende / tholodit , als ik geleden had / dat
schynt zoo wat naar dilden te gelijken / thu-
tolitani booz reizen / doolyden zegt Lipsius.

Undirthudig onderdanig / unluoti , morpe-
lyk ; misschien onzoet / Un tot daar toe / un-
ies ter tyd toe / umbwath , waarom / urkun-
don , de getuigen / urkuntchap , getuigenis /
ursagon , ontschuldigen / veel zeggen / uriston ,
uyttersten / wala , wal , afgrond / kolk ; wan ,
hoop , hier van hoort waanen. Werold , de
eeptu / wige gerecht / wirschapandis , van die
goede riere maakt / waardschap , booz gast-
maal / is noch in gebuys / witherlacco , te-
gen party / zoo veel als wederzegger / witut
wet ; witti , boozigtigheid / wiolango , hoe
lang / woligis , och of : misschien / ich wolds ,
urrethon , ongerechtigheden / zoo veel als onrecht /
yferdi , uitgang / misschien hoort uitbaard
hier van.

Vardilgodos, *g*g hebt verdelgt / vorfwer,
hebt leetweezen als of men zeide berouwet /
uitwallen, untwellen, van de fonteynen / want
das, *g*g dagt / hier van hooft waanen / wat,
kleed / hier van gewaad.

Hier nevens noch eenige outwerfetsche wooz-
den die ik uyt Willeramus en andere Schry-
vers getrokken heb.

A.

A Ana thaz, zonder dat / hier van on, in
onschuld / onmagt / enz.

Adelich, niet deelachtig. Ambechten, werken.

Avel, boos / ondeugend / hier van euvel

Apheldera, appelboom. Ephila, appelen.

Alleroslaght, allerhande / van allerhande slag.

Allizana, altijd. Acizrit, vet.

Arunti, boodschap. Anarathi, unradt, onraad.

Amiuzzi: aangezigt.

Arunti, erns, aarentijd / oegst.

B.

Bitherre, kloek; hier van komt berve (in
translatione speculi Saxon) daar van schijnt
bravi, of bzaaf / afkomstig te zijn.

Bruothere, broeders.

Bituwan, beduwen / bedwingen.

Bewollan, bebuplen.

Bilethe, beeltenis / gedaante / form.

Bilichlich, billijk. Bouwon, woonen.

Buen, woonen. Brothe, broosheit.

Beldida, koenheit, baldadigheid.

Bidolben, begzaaben.

* Van *aphel* en *tree*: *tree* is by de Engelsche, en Deenen,
een boom te zeggen. P. Merula ad Will. pag. 25.

Bisouffit, *erseust* / *ertrenet* / *berzoopen* / *dron-*
ken. Bitun, *beiten*, *beiden*.

Bilidi, *bild*, *beeld*.

Brusti, *gebresthe*, *gebrekelyk* / *mank*.

Buren, *zich buren*, *zich beuren* / *opstaen*.

C.

CHuani, *koani*, *koen* / *stout*.

Cheine, *geen*.

D.

DOychene, *tekenen*. Drothin, *vriend*.

Drut, *drute*, *bemind*.

Dualm, *bedwelmt*. Doychne, *deugd*.

Dagamusz, *imbis*, *ontbijt*.

Dische, *tysch*, *tafel* / *disch*.

E.

EPhila, *appelen*.

Er, *metaal*.

Ezzan, *eten*. Erist, *eerst*.

Eerhaft, *verheben*.

Egezlich, *gsselyk*.

Erskinan, *verscheenen*.

Enqueten, *betalen* / *vergelde* / *hier van quij-*
ten.

Einoti, *woestijn*.

Erteslicha, *ettelyke*.

Ebonon, *eben*.

Ewo, *wet*.

Ewarto, *Priester* : *ewart*, *wethouder van e*,
dat is wet / *en ward*, *bewaarder*.

Ernsti, *gunst*.

F.

FEizzith, *bet*.

Filu, *heel* / *zeer*.

Eliz, *blyt* / *blytighheit*.

Fluoghe, *bloek* / *verbloeking*.

Flugh, *vlugt*.

Farawi, *herwe* / *kleur*.

Fiari,

Fiari, **bier**. Fruma, **broomen**.
 Forafagon, **boorzegger**.
 Forachta, **forcht: breeze**.
 Fischisse, **bifch**.
 Follichomin, **volkomen**.
 Firthan, **verthon, verdaan / verlooren**.
 Frammort, **frummet: vrucht / nut**.
 Furdir, **furbas, boorzaat / boordeel**.
 Fronifga, **erhzam, eerzaam**.
 Frewida, **frouden, vreugden**.
 Flizun, **fleiften, bliezen**.
 Fuazin, **fuffen, voeten**.

G.

GEwidron, **quellen / aantasten: waarschijn-
 lijk van weer, oorlog**.
 Gizijugen, **zege**. Guatemo, **goede**.
 Geantfristot, **geantfrister, vertaalt: als of
 men zeide vervriescht, gelijk men zegt ver-
 duptfchen**.
 Gestigan, **gestegen / opgestegen**.
 Gegathema, **kamer**.
 Gegarewet, **bereidt / men zegt noch / blaas
 gerwen**.
 Getighan, **degelijkt**.
 Gekoze, **en koze, gepzaat / hier van koozen**.
 Guodlichant, **zijn 'er mede bergendeegt, van
 goed en lichen, behagen**.
 Geruste, **toerusting**.
 Geseeret, **gequest / zeer gedaan**.
 Gesknifdan, **gesneufd**.
 Gard brunno, **put of born in den Hof / in de
 gaarde**.
 Gederan, **deeren / leed doen**.
 Gethuagan, **afgebraagd**.
 Getavela, **zolders / van Tabula**.

Gruoenent, 3p zijn groen: 3p groepen.
 Gebathoth, gewassen / van bathon, baden.
 Gebare, gebaar.
 Gezeldo, by anderen / gezelt, leger.
 Gewasldum, de gestalte en lengte van een
 mensch.
 Genuagi, genoeg.
 Gearzatant, 3p meesteren / genezen.
 Gesniheleden, gekneusd.
 Glasfaze, glaze bat / dat is lantaarn.
 Gacinot, bedagt.
 Goldfare, goudvertwig.
 Geba, gaben.
 Guallichi, geweld / pragt.
 Gomman, heman, huysheer.
 Gomon, mensch.
 Gomcheit, menschheit.
 Ginoz, genoot / bennoot / makker.
 Gspan: 't zelve met Ginoz.
 Gaganten, gegund.
 Girithi, bericht.
 Gieman, niemand. Gifti, gabe.
 Giscefti, gescefte, gescepf, boening / uytvoe-
 ring.
 Gouma, acht, wart, waarde / achting.
 Goumen, gomen, hoeden / houden / bewaa-
 ren.
 Giwati, waat, getwaad / kleeft.
 Githigini, deugdzaamheit.
 Githingi, anschlag, geding / proces.
 Gizeino, betekent.
 Gilitho, zede / gewoonte.

H. **H**Erdrisse, herde / kudde.
 Herdan, weiden.

His quijt, hy zeit / chaquites, ~~hy~~ zeide.

Hold, trouw / men zegt noch / houw en
trouw.

Huoden, mijden.

Horechent, ~~hy~~ knisteren.

Her verid, hy kooit / hier van misschien van
ren.

Holeran, holen.

Hengon, toelaten / gehengen.

Herduomes, heer / heerschap.

Hevige, beele / groote: hier van hevig.

Herhavet mich gefreuwet, verheugt.

Himole, hemel.

Her wardit, hy kijkt.

Heiteren, hellen / lichten / flukkeren.

Halze, kreupel / lam.

Herost, Hereften, Overste.

Hafta, zwanger.

Herizogen, Hertogen.

Heriscas, Herscast, heye / knude / menigte.

Hiluh, verheel, verholen.

Hugi, hegi, habe, habe / rijkdom.

Houbit, hoost.

I Ch jegeroda, ik begeerde.

Ir drophed, die draafd.

Junena, bebinden.

Ile thin, haast u wy zeggen noch plen.

Imniza, bebinden / getwaar worden.

Ich slasto, ik verslappe / slaftheyde / slappig-
heit.

Ich richt, ik recht op.

Ich wanda, ik meende / ik waande.

Ich erquikto, ik wekte: als of het was er-
quikte.

Jamer, jammer / ellende.

Jagiwedat, iegelyk.

Jammer, immer / immerg.

Jaman, iemand.

Itale, pdel.

Innoto, iets.

Indathi, unthaden, ondaaden / quaade daaden.

Intfiangin, ontbangen.

Interetha, unchredent, ongereed.

Irhuggen, geheugen.

Iroboron, beroberen.

Ju, nu: ves u lieden.

Iwo, ewer, ulwe / op zijn boersch jouw.

K.

KUphar, koper.

Knuckkent, by andere quikkent, 30 leven.

Kapfetun, sahen, begaapen / bekijken.

Koratha, Korothi, verhooren.

Kunne, Zibbe, geslagt.

L.

Linebergon, tralien van linnen / en bergen / om dat ze van linnen gemaakt wierden / of van line / een touw / enz. zie Merula.

Lineberga, leuning.

Liumunt, saam / gerucht / vermaarthheit.

Lisken, lesken lesschen.

Lisno, zaft / ligt.

Lichtfaz, lamp: of men zeide lichtvat.

Loghon, blammen: hier van logthee / zie

Merula, pag. 155.

Lioth licht.

Luit, Leut, luiden / volk.

Lachan, laken.

Lidi, glider, ledemaaten.

Locheda, hy lokte.

Lihen, bergelijken.
Lantwalton, lantheeren. Luzzelon, kleine.

M.

MAn Gravit, men gzaaft.
zi Manneggemo guatis, tot meenigen goede.
Mich verthruzet, my verdziet.
Magathe, maagd.
Michelon, groot / misschien van 't Grieksche
Megalos.
Mahela, bruid / hier van gemaal.
Maheldaga, troutodag.
Muothon, vermoepen.
Mithewara, meehwarig / mee gaande.
Mennisco, mensch.
Mannagern, meenigerley.
Manodo, maand.
Mari, vermaard.
Marun, vermeerderen.
Mannilich, menighligh, meenige.
Miloch, melst.
Miffi, ir, ubel, mis / kwalijk.
Muafz, moeg.
Manflago, manslag.

N.

NAtha, genade.
Nuzzi, nut.
Ne gebriffent, daar gebreken niet.
Nachan, genaken.
Neheyn, niet een.
Ne douch, 't en deugt niet.
Naph, nap / beker. Nie, noit.
Niwanne, niet behoefstig: upt ni, of ne, en wan-
ne, dat gebrek betekent / als blijkt in wan-
gunst / wanhoop / wantrout. Zie Merula
pag. 134.

Nafa neug. Nidereda, vernedert.

Nithana, beneden.

Niazen, nieffen, nutten / nuttigen.

O Vefes, vruchten / oost.

Ovene, boven.

Overthruze, herdriet.

Odo, oder, of.

Ormuat, ootmoed.

Ougtun, vertoonen.

P Ruantha, profant / profiand / levensmide-
deleu.

Pedi, fufzrit, fteig / boetfchap.

Q Ueman, koomen.
Radfragoda, ih vzaagde raade.

R Adhis, rag.

Rhiduam, rphdom.

Re dio, gereed. Rafsta, beftaast.

Redenen, vertellen.

Rinnun, loopen / rennen.

Rinit, reinig.

Rinan, lidan, lyden / verdzaagen.

Ruzi, ranffe, traure (treurighheit gekypt).

Riu, reuw, rust.

Rouwes, thu rouwes, gy rust.

S Chada, fchaduw.

Steincken, ruiken. Stanca, renk.

Samalicho, tamelijt.

Slapho, flaap. Silabar, fiber.

Sines unthanked, zijns ondancs / ongaert.

Sume,

Some, sommig.

Sither, sedert.

Skella, klincken.

So ludhent mer, zoo behagen my / men zegt
noch omtrent en den zelven zin / dat lijkt
of gelijkt my niet.

Suevyt, drijft / verdrijft.

Stubbe, stof. Wy hebben elders getoont dat
de Nederlanders de P. en de B. van de hooge
duytschers dikwils veranderen in een P.

Samo trado, met gelijken tred.

Smechcent, zo smaken / proeven.

Seszogh, festig.

Steyga, trap / weg / hier van stegger / steeg.

Slozhaft, gesloten / als of men zeide / Slot-
haftig, als manhaftig / krijgsachtig.

Smetelichon, zachte / smiddige.

Secheduom, ziekte.

Scuohe, schoen.

Stanewurze, rupkende krupden van Stank,
reuk, en wurze, wortel.

Suonere, breedzaam van zoen.

Sumestund, somtijds.

Sar, zwart, boozwaar.

Salida, zaligheid.

Samanothi, verzaamd.

Sarphe, scharpte.

Sedals, zetel.

Selidon, zaal.

Sluzila, sleutel.

Suar, zwaar.

Suchur, zwager.

Sueveyt, drijft / verdrijft.

T.

Thionontes, dienende.

Thankan, danken.

Thiu

Thurgdam, volmaakt / als doorgedaan perfectum.

Thimsternisse, duisternisse / men zegt noch deernsterig.

Thrade, trots.

Thu roechest, ge zocht: hier van het oude woord rochten, roeken; daar ons roekeloos uitgesproken is.

Turg iterig, doozocht.

Thiarnodan, dewelke genoten.

Thrade, rag / dwaal.

Thurft, noodzakelijk / hier van ons duyst / en by verzetting / duyst in noodduyst.

Thunen, borden / gedpen.

Thiob, diest.

Thionost, dienst.

Thehein / geen.

Thegane, dienaar.

Thriastunton, driemaal.

Tharberth, manglette, hy derfde / had gebrek aan.

Thiarniduam, maagden van Thiarna, maagd / deerne.

Thicco, dikwils. Truchenne, erkaubwen.

V.

VEdenen, vertellen.

Vuatena, of vrafana, wapenen.

Vortheron, booz ouders.

Vernumst, de reeden / 't verstand / hier van vernuft.

Verwardet, bedorven / van verwarren / zoo als Merula geloofst / ik zouw half dencken van verwoorden.

Ungestiuro, storinge.

Unlemfte, onsaft.

Vahs, hair / hier van bezel / bezeltje.

Un-

Unhorrollene, onberooydeeld.

Unkusthi, onkupsheit.

Untar, onder.

Umbi, om.

Undon, wellen / optwellen.

Unwunna, ongemak / ondiensf.

W.

Wider, tegen / hier van wederleggen.

Wine, lief.

Wanbon, buyk / hier van misschien wambag.

Weynegon, kleine.

Weg-huis, kasteel / sterkte / schans.

Weg, was oorlog of gebegt te zeggen.

Wocher, bygt / hier van woeker.

Wizen, bezien.

Wizzon, wy weten.

Waren, gaan / wandelen: en hier van daan
waren, dat is het wederkomen en verschijnen
van geesten.

Warnissi, waarheit.

Wewon, de helsche py.

Wertisal, trubal, beroerte / opschudding.

Wih, heilig / hier van wyden.

Wifun, gewoonte / wyze.

Worolt, werelt.

Wuntar, wonder.

Wisduam, wysdom / wysheit.

Z.

Zich buren, zich opbeuren opstaen.

Zene, tanden.

Zuifleda, hy twyfelde.

Zelt schara, velt leger / van zelte, tent / en schare.

Ziere, frag / hier van verciere.

Zid, tijd.

Zehanzug: twintig.

Zoo iemand lust heeft / die kan meer dierge-
lijke staaltjes in Otfridus en Willeramus opzoeken.
Waar upt ik dan wederom ligt beslupten
zouw; of dat het een mode van dien tyd was/
een zekeren draep / of gemaklike zwier / of sleep
aan de woorden te geeven: of ten minste dat
die gemakkelijker en eenvoudiger uitspraak /
en spelling / by veelen al gebruykelyk was.

Maar hier moet wederom in acht genomen
worden / 't geen boven aangemerkt is / dat de
Nederduytsche taal vry zachter en zoerluiden-
der was als de Hoogduytsche: ten tweede dat
de Schrybers / daar derze woorden / meest upt
getrokken zyn / te weten Otfridus en Wille-
ramus, de eigene en zelfste woorden daar zy
sontyds zoo een hortende draep aan geeven /
op een andere plaats veel eenvoudiger en by-
nae naar de tegenwoordige spelling uytdruk-
ken. Ik heb het hier boven in Klaas Kolyne
aangemerkt; en eenige staaltjes van dat ver-
anderen der uytdrukkingen upt hem aange-
togen.

Men zal ook by Willeramus, zuster,
zuester, en zuster, gespeld vinden. Dan
zal hy ni en nie, dan recht upt niet schry-
ven. Dan gebruykt hy ockere hooz ook: dan
schryft hy veel eenvoudiger ouch, enz.

Houbit is by Otfridus hoofd te zeggen:
Willeramus nadert meer tot ons / en schryft
hoivet.

Dit zy genoeg wegens de taal der oude Zeeu-
wen: want om hier de inbeeldingen van eenen
Goropius Becanus en van Adr. Schriekius op te
haalen / en tegen hen te toonen dat de Neder-
landsche taal zoo oud niet is als de Wereld
zelf / en van Adam niet gesproken is geweest;
waar

waar zouw dat henen willen? Behalven dat
weinig Leezers / zoo als ik vertouw / met
zoo een onderzoek gediend zouden wezen; en
het niet van noode zouden hebben.

§. XI.

*Van de oude zeeden en gewoonten van de
Zeelanders.*

Hier zal ik het een en 't ander uyt Reigers-
bergen moeten uptschrijven / hebbende geen
reden om zyn zeggen op dit stuk in twyfel te
trekken; zoo nochtans dat ik 'er hier en daar/
als het pas geeft / iets byvoegen zal.

Tusschen de mannen en vrouwen was geen
groot onderscheid van kleeven; de mans droe-
gen een kilokke / of hupk / of mantel / boven of
onder de heel met een met een knoop of haek
vast gemaakt; 't was een hupk zonder mou-
wen; zeer eng en naauw om 't lijf: zoo dat
men / zegt Reigersbergen, bynae alle de leden
konde zien. Dit staat op het zeggen van Ta-
citus; en misschien heeft het Reigersbergen, uyt
Tacitus genomen. Sommige manljuiden / die
naar de zee toe woonden / hadden bellen van wil-
de dieren aan: die hier op dien tyd met menigte
gebonden wierden. De vrouwen droegen lan-
ge kleeven / sluitende om het lijf / met nauwe
moutwen / en kleine ploepkens: zy hadden
linde doekjes of mutsjes op het hoofd; die zy
onder de heele vast spelden. Aan de zeekant
droegen ze veel witte ronde honetten boven op
de linde mutzen / tot een teken dat ze getrouwt
waren; de jonge ongetrouwde maggen droe-
gen

gen veel linde bandtjes / zoo dat men het hair
wel bloot zag leggen.

Dat de oude Duijtschers bellen in de plaats
van klederen droegen / staat by alle de Schry-
vers vast. En die bellen waren volgens J.
Caesar zoo kort / dat een groot gedeelte van 't
lichaam naakt en onbedekt was. Seneca
schrijft ook dat ze boo: een groot gedeelte bloot
en ongekleet gingen.

Zelfs moet Odoacer, Koning der Herulen /
in de vyfde eeuw noch zulke bellen van wilde
beesten gedraagen hebben: want de Bisschop
Severinus moedigt hem met deeze woorden aan/
om de togt op Italie te onderneemen. Trek
naar Italie, Odoacer, trek 'er na toe: nu hebt
gy slegte vellen van beesten aan, dan zult gy
veel weg te geeven hebben. De bellen / die
ze boo: klederen droegen / waren doorgaans
beeren / stieren / herten / wolven / lynxen / en
wilde barkens bellen; en 't hair van die bel-
len / gelijk Cluverius ^d betwysst / stond altijd
buitewaarts gekeert.

Maar zouden zy die bellen van beesten uit
armoede gedraagen hebben? Ik meen van neen/
en Tacitus zegt het niet. Ik weet wel dat
sommigen de woorden van Tacitus aldus ver-
staan willen hebben / en 't schryben van Pro-
copius zouw hen ten eersten aanzien schijnen te
helpen; te weten dat de Schrikfinnen / een
Schandinavisch volk / een beesten leven plag-
ten te leiden: dat ze geen klederen hadden om
zich te bedekken / geen schoenen om aan de
voeten te doen / geen wy: om te drinken /

^a Lib. 4. de bell. gall.

^b Lib. 1. de ira c. 11.

^c Apud Paulum Diacon. lib. 17.

^d Germ. Ant. lib. 1.

geen land-brugten om te eeten. Maar hoor
eerst / wat Tacitus belangt / die zegt niet dat
ze die vellen upt armoede droegen. Hy zegt
zelfs dat de rijksten anders gekleed gingen als
de anderen. De Schrikfinnen, gelijk Joh.
Magnus betoest / gingen zoo bloot niet / als
Procopius zich had laten diers maaken. De
klederen of vellen die zy draagen / zegt hy /
zijn kostelijker als die van de grootste Vor-
sten / zijnde vellen van Sabels en Hermynen.
Geen een onder alle de Schrikfinnen / zegt hy
voeder / 't zy mans of vrouwspersoon / 't zy
jong of oud / 't zy arm of rijk / of hy draagt
zodaanige vellen / dewelke daar als om niet
te bekoomen zijn. Wil men een ouder Schrij-
ver hebben / Jornandus f schrijft van de Zwee-
den / of naar zijne spelling Suethans, dat ze
de kostelijste vellen naer alle de kusten van de
wereld verzonden: en dat ze alomte hermaard
waren door hunne schoone zwarte vellen: dan
hoeft hy 'er hy dat ze zeer armelijc leefden /
maar zeer kostelijc gekleed gingen.

En men leeft by Joh. Magnus van een Zweeds-
schen Koning / die somtijds eens met een leger
in 't diepste van die koude gewesten trok; daar
hy grooten rijkdom / en onder andere zeer kos-
telijke beesten vellen / van daan haalde. Zoo
zoutw ik dan gelooven: dat dit draagen van
beesten vellen hunne armoede niet moet toes-
geschreeven worden: maar / zy hielden door-
gaans weinig of niet van den arbeid. Jaag-
gen / en somtijds visschen / en boorders ten oor-
log gaan / was hun eenigste handgebaar. Wees-
ven en spinnen was weinig onder hen bekend.

^e Hist. Succ. lib. 8. c. 36.

^f De Rebus gestis.

Om beesten vellen te hebben / behoeften zy niet te weeten / en gingen maar ter jacht; dat hun leven was. En dat 'er allerhande vellen / als van wolven / beeren / harten / stieren / onder hen gedraagen wierden / schynt daar door geschiedt te zijn / dat 'er onderscheid tusschen rijken / middelmatigen / en armen was. Die 't best betaalen konden / naamen 't beste : die geen raad en wist om 't dierste te betaalen / moest zich met slechter behelpen. En al kost het beste ook van de onermogendste gebatigen worden / dat zal toen gegaan hebben gelijk nu : Die onvermogen de deden 't aan de rijken over : 't was ieders staat niet / 't beste te draagen.

En zoo die vellen dragt zoo arm en gering waar geweest; ten minste zouw Odoacer, een Koning der Herulen / noch gelds genoeg by een gekreegen hebben / om een degelijk kleed te laten maaken. Maar / zal men hier tegen inbrengen / waarom zegt de Bisschop Severinus dan, nu hebt gy slegte vellen van beesten aan, enz. Daar op zal ik zeggen dat de vellen / hoe schoon en treffelijk dat ze waren / by de Duitschers / en voor al by die Noordse heidolkeren / niet geacht wierden / om dat ze die schier kringen konden als ze wilden; en als by der hand hadden; de dragt der Romeinen was evenwel zwoeriger en prachtiger / enz.

Maar naderhand / als men die vellen zo begon te trekken / zyn ze wel haast wyzer geworden; zoo verre als men dat een wysheit noemen mag. De achting en waardij van die vellen is zoo veel hooger gesceigert / als ze te voren laager was geweest. Wy hebben boven gezien hoe dat zy 'er sterke koopmanschap in dree

dreeben. Karel de 8 Groote vroeg ^gWinterg een bofstrok van sabel vellen. ^hBy Helmoldus * staat te leezen hoe dat de menschen van zijnen tyd zoo begeerig waren naar 't bont van hermynen; als of 'er 't opperste geluk in bestond.

Albertus ^hKrantzius, die de woorden van Helmoldus uitschrijft / past ze ook zijnen tyd toe. Ook plagten de seven kleurbofsen / als ze naar hunne waardigheit opgeschikt waren / in 't bont te gaan / of zulke vellen aan te trekken. Althans hangen zy ergens / naar de getuigenis van Hackenberg, op zoo een wijze uitsgeschilderd.

Wonders behoeft men over dit draagen van heesten vellen zoo verwondert niet te zijn / of de Duptschers daarom bodz geen Barbaaren upt te maaken. Men zal by Homerus op meer als eene plaats kunnen vinden / hoe dat de oudste Gsleken zich in den begiune met vellen van leeuwen / wolven / panterz / ja van schaapen en geiten / plagten op te schikken.

De vrouwen plagten ook / naar het zeggen van Tacitus, bloots arms te gaan / en het bovenste van de borst niet te dekken. En Willichius, die in de seftiende eeuw geleest heeft / getuigt in zijne Aanteekeningen over Tacitus, dat deeze manier van zoo bloot te gaan onder de vrouwluden van Silesien en Polen pas vier jaaren te voren was afgeraakt.

Wonders schrijft Cornelius Battus, zoo als Reigersbergen getuigt / dat men by zijnen tyden platte lande van geen kostelijkhheit / als van fluweel / satyn / zyde / of damast en wist:

^g Eginhart in ejus Vita

* Chron. Slayor.

^h Wandel. 1. 2. c. 18.

ⁱ Germ. media dissert. II.

dat wierd noch by manluiden noch by vrouwen / dan die van adel waren / gedraagen. Het gemeene volk droeg laken van zijn eigen maakzel: het cieraad der vrouwen bestond in een vergulden riem / om 't middel van haar lpf / en in schoone ringen. De meiskens / zegt hy vorder / quamen onbesmet en ongeschonden in 't bruijlofsbedde. En zoo 'er al eenigen zoo wat heene geleest hadden / of heimelijkt tot schande gekoomen waren / die konden aan den man niet koomen; al waren ze noch zoo schoon / rijk / en beballig.

De kinderen wierden niet uptgeplykt voor dat ze bolwaffen waren. Ja Hugo Bruys, by Reigersbergen aangehaald / weet ons te zeggen dat men den jongmannen in Zeeland geen wof of bynd plag te geeven / eer dat ze tusschen de 30 en 40 jaaren oud waren. De jongelingen / zoo als er vertelt word / mogten den baard niet laten scheeren / eer dat ze een byand des lands verslagen of ontwapent hadden.

Dunne spys was cerrijds gering en slegt / zonder met kruiden of saussen toebereidt te worden / en zonder eenige lehkerng / alleenlyk bestaande in een slegte potaadje van erten / boonen / kool / en warmoes. Ik zoude ook liefs gelooven / dat zy 't zoo breed niet en hadden / om veel aan lehkernpen en kostelyke saussen te hangen. Haer brood was van rogge / gerst / of tarwe: haare toespys was kaas / biter / eperen / versche wip / melk / vleesch. Op t land / zoo als veel geleerden geschreeven hebben / dronk men niet dan borne of welke / dat is schoon water upt putten of gragten. Men plagt van ouds / naar het zeggen van Reigersbergen, in Zeeland weinig bier te
druy

dzinken eer dat het met hoggescheper npt Hol-
land quam. Zoo moet dan het ligen van de
fles/ daar de Zeeuwen volgens Levinus Lem-
nius zulke meesters in zijn/ en dat hy zoo aar-
dig en omstandig beschrijft/ van de laetere tij-
den verstaan worden. De vrouwen zouden
dat kunstje/ naar zijn zeggen/ zoo wel kennen
als de manlieden. Doch/ zegt hy verder/
zp doen het niet om zich dronken te drinken/
maar om hy mallander vrolijk te zijn/ en de
nebelen des gemoeds te verdrijven. Want/
zoo als hy voortgaat/ in dit land zijn veele
krozele/ droefgeestige/ weerbarstige/ zwaar-
moedige menschen: welke gesteltenissen hy de
Blamingen en Zabanders onbekend zijn: als
die niet dooz het droefig gesterute van Satur-
nus en Mars, maar dooz de blijde en heilzaa-
me sterren van Jupiter en Mercurius, beschee-
nen worden. En daarom is het dat de Zee-
uwen/ zegt hy die zelf een Zeelander is/ om
die moepelijtheden des gemoeds te verdrijven/
hun beste doen om vrolijk te leeven/ en die
quellingen van 't gemoed dooz braabe teugen
weg te spelen.

Doozt's zoutw'er volgens den zelven Lem-
nius nergens zoo een behendig en schander volk
zijn als de Zeeuwen. Dooz al/ zegt hy/ zijn
ze zeer sneedig en loos om allerhande bedrie-
gers/ listige beuzers/ dooztrapte blepers en
pluymstrijkers/ te ontdekken en te achterhaa-
len. Die bedrievers mogen noch zoo arg en
olijk zijn: zp mogen noch zoo aardig weeten
te praaten/ te streelen/ met de tong te spee-
len; zp zullen de Zeeuwen niet ligt bedorren.
Ja hy weet de loosheit/ de listigheit/ de

De occultis mirac. lib. 4. c. 2.

schalkheit / de olijfheit der Zeeuwen / niet genoeg op te haalen ; en hy kan 'er nauwelijks woorden genoeg toe binden / om ze te beschrijven.

Wy zullen dat alles ten scherpste / en juist naar de letter / niet aanneemen : hy kan wel meer lustig wat opgeeven. Wy hoorbeeld ; op de Hollanders heeft hy 't lustig gelaaden. Wil zijn de Hollanders en de Zeeuwen naast malkander gelegen ; de Hollanders eventwel zijn op verre na zoo fors / zoo sterk / noch zoo verstandig niet ; en moeten op het stuk van verstandigheid / snedigheid / loosheit / gauwigheit / en in behendigheid om koophandel te drijven en omgeld te winnen / verre achter staan. Ja een Hollander is eenboudig / onvoorzigtig / onbedagt / onwaardig / vaddig / luy / slaperig / lomp / en niet minder als loos. Wy zullen dat in de beste voutwen schijken ; en gelooven dat hy / als hy dit op 't papier stelt / een korzelige buy tegen de Hollanders gehad zal hebben. Maar de loosheit en snedigheid der Zeeuwen / zoo in den koophandel als elders / wil ik geenzins tegen spreken : die lof koomt hen zekerlijk toe ; en zy zouden 't menig uytlander teraadten geeven. 't Gene hy van de droefgeestighet en knorrigheit der Zeeuwen schrijft / neemen wy ook met bescheidenheit aan / en honden ons verzekerd dat het daar gelijk elders gaat ; te weten dat 'er luythertigen en zwaargeestigen dooz malkander loopen. Daar zijn tijden / dat de eene soort meer in 't oog zal loopen ; en daar zijn weer andere tijden. Men is op dit stuk doozgaans al te hoorbaarig in het malken van algemeene regels.

Wy keeren weder tot Reigersbergen. De
rijkste /

rijkste / die in de landsteden woonden / laafden haaren dofst met een soort van bier / dat van gerst / of haver / en schoon water was gekookt. Maar de rijksten / die in de zeefteden woonden / dronken ook wijn / die met de schepen ingezagt werd.

Het gene Reigersbergen vordert Tacitus verhaalt / en op de Zeeuwen past / zullen wy slegts overslaan : ten deele om dat Tacitus in iederz handen is : en ook om dat het in 't gemeen op alle de Duytschers staat. Ik heb maar iets aan te merken op het gene hy van de vrouwenliden zegt : te weten dat de vrouwen by de Hollanders en Zeeuwen in groote waarde gehouden wierden : en dat ze den raad en de voorzigtigheid der vrouwen dikwils niet versmaadt en hebben : dat is / dat ze de vrouwen ook wel hoorden spreken / en naar haaren raad wel wilden luisteren. Dit schijnt zy wederom gemeen gehad te hebben met de Duytschers : maar Willichius die dit van de Duytschers in 't algemeen verhaalt / en het ngt Tacitus getrokken heeft / verre van hen daar over te prijzen / stelt het vooreen belachelijke zaak te noemen. Doch dit is belachelijk , zegt hy , dat de Duytschers en Lacedemoniers de vrouwen in de openbaare raadvergaderingen lieten komen ; dat ze haar mede namen naar den vollen raad : om hen in 't uitvoeren der voorvallende zaaken te helpen : en dat ze veele dekreeten naar 't goed-dunken van de vrouwen maakten. Zoo hebben ook de Celten en Gallen , zegt hy / allerhande krakeelen en binnelandsche tweespalten beslegt door de tusschenkomst der vrouwen.

¹ Comment. In Tacit. S. X. V. I.

Dermits Reigersbergen alles op de Zeeu-
wen en Hollanders past / 't gene by Tacitus
in 't algemeen van de Duytschers geschreeven
wordt; mag men d'er op het zeggen van den
zelven Tacitus wel byvoegen dat ze gansch
geen liefhebbers van de wetenschappen zijn
gewees. En dit zal waarschijnlijk de reden
zijn / dat onze eerste Schryvers doorgaans
zoo weemoedig over 't gebrek van onder
geschikten klaagen. K. Kolijn, en meer
anderen / weten dat gebrek niet genoeg te
beklaagen. Maar dit verachten van de ge-
leerdheit is sedert het inboeren van 't Christen-
dom wel haast vergaan: en zoo al is 'er Ka-
rel de Groote werkzaam in geweest / dat de
lust tot de geleerdheit / die onder de Duyt-
schers al aan 't onbouken was / meer en meer
aantwakkeren zouw.

Maar wat de vrouwenpersoonen aangaat;
die wierd het noch een langen tijd daar nae
tot schande gerekent / naar de geleerdheit te
trachten. Zoo al hebben der de Pruissen / de
Lijfstanders / en de Sassen / naar het zeggen
van ^m Cluverius, op gestaan / dat het de vrou-
wen leelijk stond / eenige wetenschappen te
kennen. Onder de Sassen / gelijk de Leezer
wel toestaan zal / begrijp ik ook de Hollan-
ders en de Zeeuwen. Hunne reden was dat
de geleerdheit / in de vrouwen / zorgelijk was
voor de kuisheit: zy vreesden dat de vrou-
wen / zoo al te veel leezens / te loos zouden
worden.

Zoo dan / het gene wy dus verre van de
Duytschers uyt de Schryvers aangetekent
hebben / zal ook eenigzins plaats gehad heb-

ben in de Hollanders en Zeeuwen. Zp waren ook Duytschers van afkomste : en zullen den Duytschen aard zoo ten eerste niet uitgeschudt hebben. Maar ik zouto evenwel gelooven dat ze hier in een zachter lucht en dicht by de Sauloizen woonende / wel haast by zachter van ommevang en beschaafder zijn geworden. Dus moet men't ook met zekere bepalinge aanneemen / 't gene sommige Schryvers volmondig zeggen ; dat het spinnen en wol bereiden de Duytsche vrouwluiden tot een schande gerekent wierd. Dat mag zijne waarheit eenigzins gehad hebben in Zweeden / en alle de Noordsche gewesten. Daar wierd de godin Frigga , die als de Venus van de Duytschers was / met een zwaard in de eene / en een hoog in de andere hand uptgeschildert ; tot een teken dat de vrouwluiden / zoo wel als de mannen / altijd gereed ten oorlog moesten staan. Maar Joh. Magnus , die dit getuigt / boegt 'er evenwel by dat die volkeren aan sommige gesternten den naam van Friggaas Spinrok en Spinnewiel gegeeven hadden. Een zeker bewijs dat het de vrouwluiden / ja Frigga zelf / volgens hun begrip / niet misstaan zal hebben / de handen aan 't spinrokken te slaan. Veel min zal 't de Nederduytsche vrouwen / die by wat beschaafder waren / misstaan hebben. En 't blijkt upt Tacitus dat de vellen van de wilde en tamme dieren / daar toe zoo eben van gesproken hebben / alleenlijk de dragt der manluiden is geweest.

Meer andere dingen worden hier en daar / en by sommige Schryvers / van de zeden der

n Vide Willichium §. N.

• Lib. 1. cap. 9.

Duptschereu gebonden; die men noit belof-
zen zal dat op de Nederlanders / en in 't by-
zonder op de Zeeuwen / gepast kunnen wor-
den. Zoo schryft Pomp^p Mel^a dat de Dupt-
schers / uit huune kindsheit getreeden en
mannen geworden / zich niet zekere rokken
of met basten van boomen bedekten. Dat mo-
gen sommige Pruissen / of Laplanders / of
zulk slag van Duptschers / gedaan hebben : en
noch zouw ik 'er zeer aan twijfelen maar dat
de Zeeuwen / de Hollanders / de Gelderschen /
de Menapiers / enz zulk^s gedaan zouden
hebben / dat wensch ik beweezen te zien.

Zoo zouw men honderd gebruiken kunnen
opstellen / die by voorbeeld by de oude Pruis-
sen / by de Wandaalen / by andere Duptschers
in zwatig gegaan hebben / en eventwel by onze
landzaaten onbekend zyn geweest. Zoo schryft
Procopius^q dat de vrouwen van de Duptschers /
omtrent de Oostzee woonende haare mannen
niet begeerden te overleeven; maar dat ze / zo
ras als de mans den geest gegeven hadden /
zich zelven gingen verhangen / of in 't vuur
sprongen; of de ponjaard in haare borsten sta-
ken. En 't is de waarheit dat 'er in de Tweed-
sche^r Historien zelfs van een Koninginne ge-
spzoken word; die na de dood van haaren man
Asmundus niet langer wilde leeven; maar om
hem zelfs in zyn graf gezelschap te houden /
haare toeblygt tot de dagge nam. Dit schijnt
wederom niet zeer op de Zeeuwen te passen.

Dit merkt ik daarom aan; om dat Reigers-
bergen in sommige zaaken Tacitus^r segts

^p Lib. 3. cap. 3.

^q Vide Hackenbergi German. med. diss. 5.

^r Zie Joh. Magnus lib. 2. c. 10.

uutschrijft; en dat hy 't gene Tacitus in 't algemeen van de Duytschers zegt / in 't byzonder den Zeeuwen toepast. Hoe verre dat dit gaat / en de Zeeuwen de zeden van de Duytschers behouden hadden / wie zal ons het rechte bescheid daar van geeven? En daarom wil ik wel bekenen dat het gene ik uit Tacitus aangetogen en onze landzaaten toegepast heb / insgelijks met een zekere bepalinge / en zonder recht te weten hoe verre dat het gaat / moet aangenomen worden.

§. XII.

Of het afgoden beeld, dat S. Willebrordus in 't eyland Walcheren aan stukken brak, het beeld van Mercurius is geweest; by welke gelegendheit veele byzonderheden, omtrent de afgoden der Germaanen en Gallen, opgeheldert worden.

Dat het beeld van Mercurius door S. Willebrordus in 't eyland Walcheren aan stukken gebroken wierd / is het zeggen van Beka, van Melis Stoke, en van meer andere Schryberg. Hier nevens de woorden van Melis Stoke:

Tot West-Kapellen, daar hy quam
En aanbedende vernam
Mercuriose, over eenen Godt
Dat beelde door ons Heeren gebot brak hy...

En dit komt volkomenlyk over een met het schryven van Tacitus, dat de Duytschers onder alle de Goden een byzondere eere betoonden

zen aan Mercurius; zoo verre dat zy hem ook menschen offerden. Maar ^a Buchelius kan 'er qualijk in vallen dat ze Mercurius, den Godt der kooplieden / der welspreekendheit / en der dieben / zulke offerhanden zouden opgedraagen hebben. Zoo eenen Godt / meent hy / pasten zulke bloedtoffers niet. En daarom zoutw hy veel eer gelooven dat Tacitus, als in de taal en de zeden der Germaanen niet genoeg erbaren / zich op de gemelde plaats vergzeepen heeft. Hy houdt het voor waarschijnlijker dat de Duytschers hunne Goden een Hoogduytschen naam gegeeuen hebben; en zoo vroeg geen kennis gehad hebben van de Godden der Romeinen. Zyn zeggen koomt eindelijk daar op uit / dat de Godt / diende Germaanen door zodaanige bloedtoffers eeren of verzoenen wilden / by hen den naam heeft gedaagen van Heerman, dat is de Godt der heirlegeren. En deeze Heerman was eigentlijk Mars, die zekerlijk de Godt van de leger was / en door het offeren van menschen bepredigt wierd. Mercurius, wil hy zeggen / was geen bloedgierige Godt; maar hield meer van geld en goed. Boxhornius, die dit geboelen van Buchelius ook vermeldt / en het niet van de hand schijnt te wijzen / voegt 'er noch een gissing by / die niet ganschelyk verworpen dient. Van dat woord Heerman, zegt hy / hebben de Schryvers Hermes gemaakt / t welk in 't Grieksch Mercurius betekent.

Dat zeggen van Buchelius en Boxhorn wil ik zoo sterk niet tegenspreken; en des te minder noch / om dat ik zie dat de hooggeleerde J. G. Vollius, die wel op de rol van de aller

^a In Bek. p. 13.

^b De Idololatr. lib. 1. c. 37.

geleerdste en schranderste Schrybers gezet mag worden / ook daar henen schynt te willen. De Germaanen, zegt hy / hebben Mercurius Godsdiensstelijk geviert; of ten minste een Godheit, die zy naar het zeggen van Paulus Diaconus Wodan noemden; en die de Romeinen in hunne taal Mercurius genoemd zouden hebben. Maar of zy dit met goede reden gedaan hebben, daar twyfel ik aan: want ik zie niets, daar ik uyt besluiten kan, dat Wodan by de Germaanen het bewind over de geleerdheit, of welsprekendheit, of den koophandel, gehad zoude hebben. Hy wil liever gelooven dat Wodan, die hy de Duijtschers gebiert wierd / genomen moet worden voor Mars. Maar / om nu hy Vossius te blijven / dat geldt eigenlijk maar den afgod Wodan; en die Wodan zouw naar de gissing van Vossius verkeerdelijk genomen zijn voor Mercurius. Maar daaruit volgt noch niet / datze ook niet Mercurius / behalven Wodan en Mars, aangebeden hebben. En Vossius, zoo het schijnt / wil dat ook niet onthennen: want hy zegt uitdrukkelijk dat / zoo als hy de zaak begrijpt / sommige Hoogduitschers meer werks zullen gemaakt hebben van Mercurius, anderen van Mars. Al't gene hy noch hoeder zegt / dient maar tot bewijs dat Wodan, de gemelde Godt der Germaanen / een andere Godtheit was als Mercurius.

Om dan tot de zaak te koomen; al te sterkt / gelijk ik heb beginnen te zeggen / zal ik 'er niet tegen inbinden: en ik beken dat Buchelius ten eersten aanzien / en zoo men de getuigenissen van de oude Schrybers ter zjde moegt stellen / waarschyntlyk de Leezers op zyn hand zoude krygen. Maar dat Tacitus, zonder ge-
I noeg-

noegzaame kennis van de zaaken der Germaanen te hebben / zoo losselijk henen zoude geschreeven hebben; en dat hy 'er minder op get zoude hebben / als Buchelius en Boxhornius doen / dat de bloet offeren beter den krijgs-
 haftigen Mars, als den geldzuchtigen Mercurius scheenen te boegen / dat kan noch in my niet koomen. Ik wil Tacitus niet vooz onfeilbaar houden; maar ik stel hem zoo ligt niet / dat ik hem om eene zwaarigheid of twee / om zoo te spreken / de zak zoude geeven: en ik geloof dat ik / tot hier toe / de meeste Leezers op mijne zijde zal hebben.

Zoo schrijft Tacitus dan dat de Germaanen eene zonderlinge achting vooz Mercurius hadden / en hem ter eere menschen slagteden. De Aizonijkschrijber Melis Stoke schrijft dat Mercurius in 't eyland Walcheren godsdienstelijk wierd gebiert / J. Beka, om veele andere Schrijvers vooz hy te gaan / schrijft het zelfde. De tegenwerpingen / dunkt my / behoorden al by te klemmen / ja volkomentlijk dooz te slaan; om tegen zoo veele en zoo vermaarde Schrijvers in te leggen.

Dat meer is / Klaas Kolyn, die onlang vooz den dag gekoomen is / en ons in veele zaaken van ons Vaderland te recht kan helpen / spreekt eben eens als Melis Stoke. De lezer zal het waarschnelyk lieft wylt zijn eigen mond willen hooren / c.

In dat kerstelijke gelove
 Als hun Gode van bove
 Gepreket van Sint Willeboert
 Ti (wien) Pippyn alsoe hi hoert

Zant in borennes ons Heren
 Seshondert en negentich viere,
 Ti Friesen goede te doen kont
 Totte Weskaple hy vont
 Een godse Wodin anbeden
 Mercuriose na heydense zeden,
 Den i brac, unde terstont
 Wort i swarelke wont
 Van ti Mercuriose wachte
 Efter preekte i mit krachte.

Daar zullen Buchelius en Boxborn hoort bescheid op geeven; en zeggen dat Klaas Kolyn de zaak niet beter geweten heeft als de andere Schryvers: en dat zy 't op dit stuk met hem niet en houden.

Dat laat zich al zeggen: maar ik zie noch niet eenen Schryver hoor den dag hoornen hoor de andere kant; daar ik 'er reeds een goed getal hoor 't gemeen zeggen opgelevert heb. En wat de opwierpingen betreft / die zy tegen Mercurius inbrengen / die zullen misschien / gelijk onder gezien zal worden / zoo zwaar niet reus weegen.

Maar dit zouden zy / in deze getuigenisse van Klaas Kolyn, tot hun baat kunnen neemen / en tegen Kolyn misschien doen gelden / dat hy den afgod Wodin of Wodan hoor Mercurius neemt; daar J. G. Vossius zoo veel tegen te zeggen heeft. Maar Wodin of Wodan zy Mercurius, of hy zy Mars, of noch een andere zoo genaamde godtheit; het schijnt uit K. Kolyn te blijken dat ze Wodin, onder den naam van Mercurius, aangebeden hebben. Zoo is 'er Mercurius evenwel aangebeden / en 't gansche eyland was toen van geboelen dat

'er geen onderscheid tusschen Wodin en Mercurius gemaakt konde worden.

Voeder weet ik niet of de betwopen van J. G. Vossius, dat Wodan en Mercurius twee onderscheide Godtheden zijn / by ieder een wel grooten ingang zullen vinden. Wy zien dat de Zeeuwen daar geen onderscheide Godtheden van maakten: alle onze voorouders hebben ze ook voor eene en de zelfde Godtheit gehouden / want de zelfde dag / die op zijn latynsch genoemd wierd dies Mercurii; wierd in het Duytsch genoemd Woensdag, dat is / zoo als Vossius het zelfverstaat / Wodensdag. Dat eenpaarig gevoelen van onze voorouders / zonder dat 'er iemand opt iets op te zeggen gebonden heeft / kan ik wederom zoo ligtelyk niet ter zyde stellen. Al de redenering van Vossius koomt hier op uit / dat Mercurius, hoewel een heidensche Godt / slegts de bode der Goden was / en een minder Godt was dan de kinderen van Saturnus. Maar Wodan, zegt hy / is zoo veel te zeggen als Godt / enz. Dat zo altemaal zoo: Mercurius, om nu op zijn heidensch te spreken / was ebenwel een Godt. Daar en boven betwist hy zelf dat Wodan of Wode dezelfde Godt is met den Egyptischen Thoyth of Thoat: de Duytschers zoo meent hy / hebbende **E**tweg gesmeeten / en een **W** in de plaats gestelt. Zoo is Thout by hen verandert in Wote, dat is Woran, Wodan; en van Wot is eindelyk gekomen het Duytsche woord Godt. Dat laat ik altemaal doorszieten / en zal op alles ja zeggen: maar Vossius helpt my zelfte recht / en brengt een plaats by uit ^d Eusebius, dat die zelfde Thoyth, die by de Egypte-

^d Præpar. Evang. lib. 1. c. 9.

naaren Thoyth wierd genoemd, by die van Alexandrie genoemd wierd Thoth: 't welk de Grieken vertaalt hebben Hermes, dat is Mercurius. Indien dan Wodin, of Woden, of Wodan, dezelve is met Thoth of Thoyth, 't welk doo; Vossius zelf bewezen word; en indien Thoyt dezelve met Hermes of Mercurius is; zoo hebben onze Schrybers gelijk / en het spreekt van zelfs / dat Mercurius en Wodan voo; een en den zelfden asgod gehouden moet worden.

Daar en boven is het niet gansch onwaarschijnlijk dat de Thoyt der Egyptenaaren / en de Thout van die van Alexandrien / dezelve is met den Teutates van de Gauloizen. Lucanus ^e en ^f Lactantius schryben van den deezen asgod Teutates, dat hy met menschen bloed bebreedigt wierd. De brage is wat voo; een Godtheit dat hy is geweest. Vossius ^g houdt 'er voo; dat Teutates geen andere Godtheit was als Mercurius; en dit bewyft hy / met groote waarschynelykheit / uyt een plaats van ^h Livius; dat 'er hy 't nieuwe Karthago een graf gebonden wierd; 't welk het graf van Mercurius Teutates wierd genoemd. By 't nieuwe Karthago wierd Mercurius Teutates genoemd; in Egypten had hy den naam van Thoyt of Thout; behoeft men dan wel onderscheid te maaken tusschen Thout en Teutates?

Maar om noch andere bewyzen voo; teeren van Mercurius op te zoeken; men leest in 't leven van ⁱ S. Amandus, en hy ^k Meyerus, dat 'er ook te Gent / en daar om streeks / outaa-

^e Lib. 1.

^g De Idol. lib. 1. c. 35.

ⁱ Ap. Surium.

^f Lib. 1. c. 11.

^h Lib. 26.

^k Ad ann. 633.

ren van Mercurius gestaan hebben / deswelke ; na het bekeeren van de landzaaten / altemaal afgebozien wierden. Een getuig teken dat Mercurius in Vlaanderen / dat naast aan Zeeland paalde / godsdienstelijk en hoogstatelyk gebiert is geweest. Is Mercurius zekerlyk in Vlaanderen gebiert / en vindt men oude getuigenissen dat hy ook in Walcheren naast aan Vlaanderen gebiert is geweest / zoo schijnt 'er geen reden om dit laatste in twyfel te trekken. Althans menig Aeezer zoude het aldus begripen. Doch Meyerus , de Beschryver van Amandus leven / ja de Gentenaars / en alle Vlamingen zullen misschien al zoo weinig geweten hebben wien dat ze zoo vierden / als het van de Zeeuwen boorgegeeven word.

Maar 't gezag van Jul. Caesar zal misschien wat hooger gelden ; en zoo ligtelyk niet afgewezen worden. Het is bekend dat Zeeland / hoevel ten tyde van Jul. Caesar misschien al van Duytsche volkeren bewoond / evenwel in de Gaulen / of op den Gallischen bodem / gelezen was. Is Mercurius dan in de Gaulen gebiert / zal men ligt begripen dat hy ook in Zee land gebiert is geweest. Zoo zegt Caesar dan dat de Gallen onder alle de Boden niemand zoo godsdienstig vierden als Mercurius : en hy voegt 'er de reden by / die by hem nagezien kan worden. Alle de Schrybers staan op malkander / en geeven / zoo als 't my boorhooft / een krachtig betuig boor Mercurius.

• Hierop zien ook de verzen die op Gent gemaakt zyn geweest , en van Meyerus op 't jaar 668 bygebragt worden ,
*Hanc Clarinae veteres dixere coloni ,
 Gordani , populique truces coluers Sicambri :
 Mercurio Caesar , Christi sacravit Amandus.*
 p. Comm. belli gall. l. 6.

Eben

Ebentwel / indien de redenen van Buchelius zoo krachtig en dringend zijn dat 'er de getuigenissen van zoo veel Schryvers vooz zwingten moeten; wil ik ook gaarne zwingten / en my gebangen geeven. Hy doet voornamentlyk gelden dat die wreede bloedtoffers Mercurius, die de Godt der welsprekendheit en der koopluiden was / niet wel geboegt zonden hebben. Ik spreek zoo als ik het meen / die reden doet zich niet qualijk op; en zouw / indien 'er niets in de weeg en quam / by wat ingang binden. Maar / indien we ook by andere Schryvers binden dat Mercurius dooz het offeren van menschen gebiert is geweest; indien we noch verder bewijzen konnen dat ook de outaaren van Jupiter, van Apollo, van Diana, van het bloed der gekeelde menschen gerookit hebben; zoo dunkt my dat die opwerping / hoe schoonschijnend dat ze zy / ebentwel van zelfs vervallen moet. Dat Jupiter en Apollo op zoo een wijze gebiert zijn geweest / hebben wy upt Dionysius ^q Halicarnassæus, 't geen ^r Eusebius ook dooz zijne getuigenis bevestigt. Men verhaalt dat Aristomenes drie honderd menschen tefens / en daar onder Theopompus, den Oppergodt Jupiter geoffert heeft. Hoe dat Diana eerst in 't Azimische Cartarpe / en naderhand te Aricie / dooz het offeren van menschen gebiert is geweest / zal de Leezer by ^s Servius en J. G. ^v Vossius beschreeven vin-

^q Antiq. Rom. lib. 1.

^r Præp. Evang. lib. 4. cap. 16.

^s Vide Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 26.

^t In illud 2. Æneid. sanguine placatis ventos & virgine caesa.

^v De Idol. lib. 1. cap. 35.

den. Van Saturnus, die dooz het offeren van kinderen ge-eert wilde wezen / en als te paapen was / zal ik nu niet spreken : dat was een oude knorrige godheit. Bacchus, die men zeggen zouw dat beter niet lekkeren wijn als met menschen bloed gediend zoude wezen / wierd evenwel by de Grieken dooz het slagten en opofferen van menschen gebiert. Ja in Arcadie wierden jonge teere vijsters aan't outaar van Dionysius, of Bachus, ter dood toe gegeeßelt. In de kerkegeheimenissen van ^w Apollo, wien de bloedgierigheit al zoo weinig paste als Mercurius, wierd evenwel een mensch ter dood gebragt. En als Diodorus x Siculus schrijft dat de Druïden de misdaadigen / na dat zy ze vijf jaaren lang in bewaringe gehouden hadden / aan staken vast bonden; en / om ze den Goden op te offeren / met andere eerstelingen op groote houdstapels verbzanden; dan geeft hy te kennen dat de andere Goden / zoo wel als Mars, met zoo een onmenschelijckheit gediend waren. Ja die wijze en goevertiere Pallas, die Patronesse en Godin der wetenschappen / begeerde te Laodicea y dooz het offeren van een reine maagd gebiert en beezedigt te worden.

Maar om tot Mercurius zelf te koomen; Tertullianus z schrijft updukkelijck dat volwassene luiden by de Gallen / Mercurius ter eere / pleegen geslagt te worden. Dat de Gallen of Gauloizen deeze gewoonte hadden / en Mercurius dooz het offeren van menschen plagt

^w Vide Alex. ab Alex. ibid.

^x Ap. Vossium loco citato.

^y Alex. ab Alex. ut supra.

^z Apol. cap. 9.

ten te bieren / staat ook by Minucius ^a Felix te leezen. Teutathes, dewelke volgens het schryven van ^b Lucanus en ^c Lactantius zoo wel als Hesus en Taranes, van de Gauloizen door menschen bloed moest bebedigt worden / was volgens J. G. Vossius dezelfde Godheit met Mercurius.

Meer behoef ik niet over hoop te haalen / om te toonen dat Mercurius, en de zachtmoedigsten der Goden / als Jupiter, Apollo, Pallas, met menschen bloed gediend zijn geweest.

Wat de andere opwerping belangt / te weten dat de Duytschers zoo vroeg geen kennis zouden gehad hebben aan de Goden der Romeinen; en dat ze die kennis eerst zouden gekreegen hebben / toen ze de legers der Romeinen volgden; die opwerping / zeg ik / schijnt ook niet genoeg door te slaan; en is door eenigen van de reeds ingebragte bewijzen al eenigzins wederlegt. Maar wy willen d'er noch wel een woord of twee in 't byzonder van zeggen. Door eerst koomt het my zeer misselijk en onwaarschijnlijk voor dat zoo deftige Schryvers / van de Goden der Duytschers of Germaanen sprekende / en dezelve om zoo te spreken met hunne namen en toenaamen noemende / altemaal in de regte naamen van die Goden gedwaalt zouden hebben. Men moet / in het veroordeelen van goede Schryvers / niet al te voorbarig te werk gaan: men heeft dikwils en zeer dikwils bevonden dat ze gelijk hadden; daar ze / als 't grootste ongelijk van de wereld hebben de / beschuldigt en als uitgejouwt wierden.

^a In Octavio.

^c Lib. 1.

^b Lib. 1. cap. 21.

Een tweede koomt het mij eben misselijk voor dat zulke Schrybers / die op alles eben oplettend zijn / en de woorden die ze zullen schryven eerst als in een goudschaaltje weegen / de naamen van de Duytsche / Gallische en andere Goden zoo blak ikt zonder eenige haeringe / zonder den Leezer eens te waarschoutwen / zouden opgegeeven hebben in de Latijnsche taal ; indien de Duytschers noyt van zulke Goden hadden hooren spreken. Tacitus, by voorbeeld / had den Leezer ten minsten moeten waarschoutwen dat de Heerman van de Duytschers in alles over een quam met den Mars van de Romeinen en Grieken ; en dat by hem / om die reden / een Latijnsche benaaming gaf. Van was alle dubbelzinnigheit weg : dat had hem maar een woord te kosten. Om dat Pusan, een Godtheit der Sineesen / een groote obereenkomst heeft met de Godinne Cybele ; daarom zal Kircherus niet schryven dat Cybele by de Sineesen ge-eert en aangebeden word. By schryft ^a alleenlyk dat de geleerden / die wat meer als Jan Alleman schijnen te weeten / zich verzekerd houden dat de Pusan der Sineesen eene en dezelfde Godtheit is met de moeder aller Goden ; welke moeder der Goden by de Egyptenaaren onder den naam van Isis, by de Grieken onder den naam van Cybele wierd geëert.

En waarom zouden de Germaanen / eer dat ze dienst onder de Romeinen genomen hadden / en voor den tyd van Tacitus, geen kennis gehad hebben aan de Romeinsche Goden. Wy hebben gezien hoe dat de Grieken tot in

^a Chin. illustr. part. 3. cap. 2.

de Gaulen / ja tot in Duytsland / koopmanschap gedreeben / en ten minsten de zeekusten bezeeten hebben : is het niet wel te denken dat ze hun wangelooft / en het bieren van hunne Goden / daar zoo wel zullen ingeboert hebben als hunne waaren ? Men weet hoe dat ieder volk op zijne Goden plagt te zwetzen ; en hoe dat de Grieken / op het stuk van zulke zwetzen / wel booz aan mogten staan. Wy hebben boven upt Tacitus gezien hoe dat het beeld en het bieren van Isis in Germanje van buiten / en dooz vreemdelingen / ingeboert is. Dionysius e. Halicarnassæus getuigt ook dat de Celten / daar de Germaanen onder begrepen wierden / Saturnus booz een Godtheit hielden. Dat de Boheemers / als ze noch in de duisternisse des Heidendoms zaten / aan Jupiter, Mars, Bellona, en Pluto eenen ezel plagen te offeren / blijkt upt Cosmas f Pragensis. Saxo g Grammaticus en Johannes h Magnus vertellen ons veel van de hamers van Jupiter (Mallis Joviales) die by de Deenen en Zweden in hooge achtinge waren.

Het is evenwel waar dat de Duytschers ook Duytsche naamen aan de Goden gegeeven hebben. Wy hebben boven getoont dat Mercurius op zijn Duytsch genoemd wierd Wodan of Wodin : Jupiter was doorgaans bekend onder den naam van Thor.

Tacitus ; verhaalt ergens hoe dat Castor en Pollux by de Maharwalen / een volk van Hoogduytsland / gebiert wierden : maar hy voegt

e Autiq. Rom. lib. 1.

f In Chronico Bohem.

g Lib. 13.

i De Germ.

h Lib. 1. cap. 12.

'er aanstonds by dat het naar de uytlegging der Romeinen Castor en Pollux waren. Zoo hadden die Goden dan andere naamen by de Duytschers of Germaanen: en 't was maar het gevoelen van de Romeinen / dat het geen andere Goden waren als Castor en Pollux. Dat zoude / zoo verre / eenig stut aan 't ander gevoelen schijnen te geeven: de Romeinen / zal men zeggen / kunnen daar in gemist hebben; ja J. G. k Vossius is 'er kragtig booz dat dit een verkeerde bebatting / en een misberstand / van de Romeinen was. Men zal noch verder dzingen / en zeggen; hebben zy daar in misgetast; zy kunnen zich ook omtrent de andere Goden vergist hebben.

Dat de Duytschers ook Duytsche naamen aan hunne Goden gegeven / heb ik reeds toegestaan. Dat de twee Goden / by de Maharwalen aangebeden / Castor en Pollux waren / durst Tacitus niet blak uyt verzekeren: 't waren Castor en Pollux, volgens de uytlegging en de bebatting der Romeinen. Dit is alles waar: maar die zelve Tacitus, die hier zoo omzigtig spreekt / en niet blak uyt durst spreken; die durst onbeschroomd en blak uyt zeggen dat Mercurius by de Germaanen of Hoogduytschers boven alle de Goden gebiert en aangebeden wierd. Een teken / zoo als het zeer waarschijnlijk is / dat hy 't van Mercurius zekerlyk geweeten heeft / van Castor en Pollux niet. En die waarschijnlijkheit is des te grooter; om dat de Duytschers / gelijk beweeten is / kennis aan de Romeinsche Goden gehad hebben om dat Mercurius in de Gallien ook eben hoogstatelyk gebiert is geweest: om

dat de Duptschers ook goddelijke eer betweezen hebben aan Mars, Jupiter, Saturnus, enz.

En/ de zaak op zijn scherpste genomen/ de eerste Duptschers hadden al van geen Jupiter, Mars, en Mercurius getweeten; en de Romeinen hadden de naamen van hunne Goden aan de Goden van de Duptschers by giftinge gegeven; ja/ om noch verder te gaan/ zy hadden daar in gemist; de zaak/ wat die van Walcheren aangaat/ zal op het zelfde upthooven. De Duptschers/ die met de Romeinen onder Julius Caesar, Augustus, en andere Keizers in een geduurigen oorlog waren/ hebben zekerlijk honderd middelen gehad om kennis van de zaaken/ den staat/ den Godsdienst/ het gemeene best der Romeinen te krijgen. Zoo hebben zy de Romeinen dan hooren zeggen dat de Thor van de Duptschers dezelve godheit was met Jupiter, Wodan met Mercurius, enz. Dat zullen zy eenboudig geloofd en aangenomen hebben: want hadden zy 't niet geloofd en aangenomen/ dat zoude by Tacitus aangemerkt staan: en hy zouw 't niet zulke verzekeringe niet geschreeven hebben dat ze die Romeinsche Goden met zulke plegtigheid vierden. En dus is 't heel waarschijnlijk dat ze die Romeinsche Goden/ die ze met zulk een pracht en staatze ober al gevierd en aangebeden zagen/ zelfs onder de Romeinsche benaemingen hebben beginnen aen te roepen. Dat schijnt daar upt te blijken/ dat by hoo:beeld/ Mercurius, gelijk betweezen is/ by de Blamingen en in Walcheren aangebeden wierd; dat Isis al een godinne gebiert wierd by de Germaanen; dat Hercules al een godtheit

heit ge eert wierd in 't epland Walcheren: daar men zijn eigen naam op een gedenksteen gebonden heeft; dat 'er in Vriesland/ ter gedagtenisse van Hercules, kolommen of zuilen opgerecht waren.

Misschien zouw iemand hier een andere opwerping willen inbrengen / dewelke ten eersten aanzien 't meest van allen zoude schijne dooz te slaan; ja menig Leezer schier als onwederlegge-lyk zoude boozkoomen. Wy hebben ons van 't gezag van Saxo Grammaticus, van Johannes Magnus, en van andere Schrybers bedient; om te toonen dat Jupiter en andere Romeinsche Goden by de Hoogduytschers en Noordsche volkeren bekend en aangeroepen zijn geweest. Maar die zelfde Schrybers / getuigen / en schijnen 'er de waarheit aan te zeggen / dat by boozbeeld Thor en Othyn of Wodin Noordsche menschen en gautwe tobenaars zijn geweest / die dooz duibelary en zwarte kunst de menschen begoochelt en goddelijke eer verkreegen hebben. Waren 't geboorene Noozmannen en tobenaars / zoo zal men denken / hoe kan men den eenen booz Jupiter den anderen booz Mars aanzien hebben. Men wist waar dat ze gebooren en groot gemaakt waren; men zag ze by hun leven / en men sprak ze; en zy waren van aber tot aber toe bekend. Zoo zouw men zeggen dat de naamen van Jupiter, Mars, Mercurius, den Noordsche Goden / of lieber tobenaars / ten onrecht en uyt onkunde torgestapt zijn geweest.

Hier op heb ik eerstelyk dit te antwoorzen;

1 Saxo Gramm. lib. 6. Hist. Dan. & Joh. Magn. hist. Suet. lib. 1. cap. 10.

dat Deeze opwerping / ze zo zoo krachtig en noch krachtiger als men hebben wil / al zoo veel tegen Buchelius geldt als tegen het gemeen gevoelen. Want volgens gemelde redeneeringe zouw Mars hier zoo weinig te pas kunnen koomen / en by de oude Duytschers al zoo weinig bekend zijn geweest / als Mercurius.

Maar dat neemt de zwaarigheid evenwel niet weg / hoe dat de Duytschers Jupiter, Mercurius, Mars, en dat gansche geboedzel van afgoden / gekent en gebiert kunnen hebben onder de naamen van Thor, Wodan, Othyn enz. Men zouw 'er dit antwoord kunnen op geeven; dat de oudste Duytschers / die de gemelde afgoden Thor, Wodin, enz. eerst hebben beginnen te bieren / dezelve wel gekent / ja gezien en gesproken hebben; maar dat de nakomelingen van die oudste Duytschers hoe langer hoe minder van de afkomste / en geboorteplaats / hunner Goden geweten hebben. Zo hoordeu 't eene en 't andere van hunne wonderdaaden vertellen / en dat was het al / dat zo 'er van wisten. Men weet dat de Grieken en Romeinen zelf / die zoo veel geleerder en geschaafder waren / van veel zaken aangaande hunne goden met geen zekerheit wisten te spreken. En dus heeft men die woeste en onerbaren volkeren ligtelijk kunnen wys maaken dat de Goden / die ze onder den naam van Thor en Wodan vierden / inder daad geen andere Goden waren als Jupiter en Mercurius.

Ten tweede / indien eenige Duytschers hunne Goden al voor inlandsche Goden mogten aangezien hebben / of by overleveringe verstaan mogten hebben / dat ze by voorbeeld in

Zweden of in Gotland gebooren waren / die konnen zich ligtelyk ingebeeldt hebben dat die Goden / daar de Romainen zoo veel ophefs van maakten / in Scandinavie gebooren en opgevoedt waren. En dit moet vooz geen losse gissinge of vooz een wild zeggen aangezien worden: de Gotten / zoo als ^m Dion, Ablavius, en Jordanes getuigen / zwaften daar geweldig op / en zeiden 't volmondig / dat de vooz logsgod Mars, dien zy by de Grieken in zulk een aanzien bonden / in 't land der Gotten gebooren was.

Ik heb al lang genoeg vooz Mercurius gepleit: maar / eer dat ik hier van scheide / heb ik noch iets van die tobergoden te zeggen; waar uyt blyken zal hoe dat de oude Duytschers / of ten minsten de Deenen en de Zweeden / zich van die goochelaars en bedriegers lieten verleiden: en hoe goetkoop en gemakelyk dat de goddelijke eer by dat moeite volkt te verkrijgen was. Dit komt in de Beschryving van de Zeeuwfche eylanden niet teneemaal te onpas. De Zeelanders / vooz zoo veel al ze Duytschers van afkomste zijn / waren van een en 't zelfde volk merde Duytschers / Noorwegers / Deenen en Zweeden: zy spraken van ouds eene taal / enz. Vooz eerst vindt men by de gemelde Schrybers / behalven Thor, Oehyn, Frigga, noch veel Goden vermeld; die vooz dezelfde kunstenaars / en slimme streeken / tot die hoogste trap van eere opgeklimmen waren.

Maar 't geen het aardigst van allen is / en by klugtig schijnt te luiden / die Goden kostten malkander vooz een tijd of vooz altijd af

^m Apud Joh. Magn. lib. 1. cap. 9.

zetten:

zetten : en dan was 'er dikwils al veel aan
 vast / om weder in 't getal der Goden te koo-
 men. De Goden van de Gotten / zoo als
 die Schrijvers vertellen / hadden een groote
 gemeenschap met de Goden die by Byzantium,
 daar nu Konstantinopolen staat / gebiert en
 vooz Goden gehouden wierden. Want de By-
 zantynsche Goden / als ze wisten dat de Got-
 tische Goden hunne opperwaardigheid door
 eenige eubeldaad bezoedelt hadden / hadden de
 magt om die niet alleen af te zetten / maar ook
 om hen het land te ontzeggen / en naar hun
 goeddunken te straffen. En dit hebben zy / vol-
 gens die Schrijvers / dikwils en met de uiterste
 strengheit in 't werk gestelt. Want zy vreesden
 dat de ondeugd en de schelmerpen van die bas-
 terd-goden om zoo te spreken / hen ook geen
 goed zoude doen : en dat hunne goddelijkheit
 ook daar door zoude lyden. Doch die straf was
 altyd niet vooz 't gansche leven : sommigen
 moesten een / twee / of drie maanden / of anderen
 zoo veel jaaren / of langer / van de gewaan-
 de Godtheit versteeken blyven. Maar som-
 nigen van die afgezette Goden moesten onder-
 tusschen / wilden zy niet van honger en kom-
 mer vergaan / de kost op een slegte en oncer-
 lijke wyze zoeken : en dat was dan een groot
 belet om weder in 't waardige genootschap der
 Goden te koomen. Doch dat belet was dik-
 wils noch te boven te koomen : dan wisten die
 afgezette Goden de Oppergoden door gebley /
 of door groote gediensstigheden / dikwils noch
 te winnen. En / als dat al niet gelukken
 wilde / dan hadden zy die oppergoden de han-
 den maar te vullen. Ja / hoe zy rustiger in
 't geeven waren / hoe zy wederom een hoo-
 ger

ger plaats onder die gewaande Goden verkreegen.

En volgens de opmerkinge van Johannes Magnus moet het niemand wonder geeven/ dat het Noordsche volk zich door dat gespuys van goden zodaanig by de ooren liet leiden; daar de Egyptenaaren/ de Grieken/ en de Romeinen/ die zoo veel wyzer en beschaafder waren/ veel ondegender menschen/ als Jupiter, Mars, Venus, als Goden aangebeden hebben.

§. XIII.

Van eenige andere afgoden, die by de Zeeuwen, en in 't algemeen by de Duytschers en Noordsche volkeren, geviert zyn geweest.

Dat de Zon van de oude Duytschers zeer feestelyk geviert is geweest / is buiten geschil; en Jul. ^a Cæsar schryft duidelyk / dat ze de Zon, Vulcanus, en de Maan, als Goden eerden. Maar 't gene hy 'er by voegt / dat ze geen andere Goden kenden/ als die ze met de oogen zien konden/ en dat ze van geen andere Goden/ als van de Zon / Vulcanus / en de Maan/ ooit hadden hooren spreken / daar in schijnt hy zekerlyk ongelijk te hebben; en hy word op dat stuk met goede redenen tegen gesproken. Maar wy zullen den Leezer niet ophouden met dat zeggen te wederleggen: het gene wy reeds gezegt hebben / en noch zeggen zullen / zal genoeg zyn om den Leezer een ander begrip te doen hebben.

Om dan tot de Zon te keeren/ de Sassen/

^a De bello gall. lib. 6.

daar de Zeeuwen booz een goed gedeelte upt
gesproten zijn / maakten byzonderlijk hun
werk van de Zon te bieren. Als ze in Bri-
tanje aangekoomen waren / en dooz den Ro-
ming aldaar ober hunnen Godsdienst onder-
bzaagt wierden / gaben ze tot antwoord: ^b Zoo
'er naar onzen Godsdienst gevraagd word; zoo
weet dat wy, volgens de gewoonte onzer voor-
vaderen, de Zon aanbidden. En / indien men
op het zeggen van Irenicus ^c staat mag maa-
ken / is 'er te Saltveld een beeld van de Zon ge-
biert geweest; 't welk daar dooz Jul. Caesar op-
gerecht was; en tot de tyden van Karel den
Groeten toe heeft gestaan. Dit beeld slikt
de in 't ronde van brandende fakkel; en het
hoofd was rondom met blinkende straalen be-
zet. In Zweden / Noorwegen / en die kon-
de gewesten / wierd de Zon insgelijks met groo-
te plegtigheid gebiert: en deeze verbodigheid
booz die hoofd sterre was zoo diep in 't
gemoed van die volkeren ingedrukt: dat ze /
als ze nu van een heerlijker licht / te weten
van 't H. Evangelii en 't Christen geloof / be-
scheenen wierden / de opgaande Zon ^d eben-
wel noch langen tyd aangebeden hebben. Zoo
als ze de Zon zagen opkoomen; bielen ze op
hunne knien / en bedankten haar booz het
licht / de warmte / en de bozdere weldaaden /
die ze dooz het opkoomen van de Zon genoaten.
Dat de Maan by de Duytschers ook booz
een Godinne gehouden wierd / heeft geen be-
wys van noode: en wy hebben het reeds upt
Jul. Caesar verstaan. Van den naam van

^b Werner. Rolevins de situ Westph. l. i. c. 6.

^c Exeget. Germ. apud Hachenberg dissert. 8.

^d Olaus Mign. Rer. Goth. lib. 3. c. 2.

maandag / die ook tot een betoep kan strek-
ken / wil ik nu niet spreken; anderen hebben
dat ten overbloed gedaan. Ook leeft men by
• Beda dat de Engelschen / een Saxisch volk /
als ze in Britanje aangekomen waren / hun-
ne Godin Eostra daar feestelijk plagten te vie-
ren. Hy voegt 'er by dat ze de maand April /
naar de gemelde Godin / Eostarmonath ge-
noemt hadden: en dat Eostarmonath by zijnen
tyd zoo veel te zeggen was als de Paasch-
maand. Hier upt besluiten de ^f Schryvers dat
Eosthar, of anders Elthar of Osthar, dezelf-
de Godtheit was met de Maan. Ik heb daar
niet tegen; en weet 'er ook niet tegen te zeg-
gen: maar dan zal de maan een dubbelden
naam by de Sassen gehad hebben: want dat
ze ook bekend was onder den naam van de
Maan / blijkt upt den naam van maandag.

Volgens sommige ^g Schryvers zouw 'er van
ouds te Lunenburg een kostelijke en prachtige
Tempel van de Maan gestaan hebben: ja /
zoo als zy boorgeeven / zouw Lunenburg al-
dus genaamd zijn geweest van Luna, dat is
de Maan. Lunenburg was ook in 't oude
land der Sassen gelegen / de Zeeutwen zijn on-
der de Nedersassen begreepen: Dus mag men
upt het vieren van de Maan / dat by de Bo-
ben - sassen zoo gebyghelijk was / wel niet
eenige waarschyndelijkheid besluiten / dat de
Zeeutwen die gewaande Godtheit ook niet on-
gebierd gelaaten hebben. Ook wil ik wel ge-
looben dat de Zeeutwen / en de nabuurige
volkeren / ook niet vry zijn geweest van een

• De ratione tempor. c. 13.

^f Zie Hachenberg German. media diff. 8.

^g Irenicus lib. 12. David Chytr. Hachenbeg.

andere by geloofbigheit omtrent de Maan / dewelke booz deezen onder veel heidenen sterk in zwang heeft gegaan. De zaak dient wat hooger opgehaalt / en zal hier zeer wel te pas koomen. De Heidenen ^b plagten zich in te beelden dat de toberaars magts genoeg hadden om de Maan / ten tyde van haare zwoeming / dooz hunne toberzangen upt haaren hemel te doen nederdaalen : ja dat ze de Maan / zy mogt 'er lust toe hebben of niet / dihtwils zoo dedden ter aarde daalen. Dit dedden zy daarom / op dat de maan haare kragten / dooz een naarder en krachtiger inbloed / zoo veel te beter zoude byzetten aan de kunden : welke kunden dan een wonderlijke kragt hadden / tot het pleegen van allerhande tooverkunsten. De menschen booz die toberpen verbaard / en ook om de maan te hulp te koomen / ⁱ maakten op dien tyd een groot en onaangenaam geluid / zoo dat alles van 't kloppen en stampen als daverde. Aldus zoude de maan / zoo als zy zich inbeelden / de toberzangen niet hooren ^k Livius, ^l Tacitus, en veel Poeten / weten van dat tieren en kloppen ook te spreken. Livius zegt dat die van Capua zoo een gerinkel maakten ; gelijk als men onder 't zwoemen van de Maan / in 't midden van den nacht / op kopere ketels klopt. In 't midden van den nacht / zegt hy / want dan waaren die zwarte kunstenaars op de been / om de Maan aldus te beleezen en te betooveren. Plutarchus, en Seneca , die 'er ook van spreken / zeggen dat het gedaan wierd om de zwoemende

^b Zie Voss. de Idol. lib. 2. c. 20.

ⁱ Plin. lib. 2. c. 11.

^k L. 26.

^l Lib. 1. Annal.

Maan te hulp te koomen. Deeze zottigheid / gelijk alle bygeloobigheid doorgaans op de gemoederen kleeft / was veel van de Christenen niet te verleen. Predikaatzien / bemaaningen / Synoden / die tegen dat misbruik in 't werk gestelt wierden / scheenen in 't eerst eben weinig te helpen. Maximus, Bisschop van Turin, heeft 'er een gansche ^m Predikaatzie over gedaan / daar hy geweldig tegen zijne toehoorders optbaart / die de Maan in hare raaminge door een naar en geweldig geschreeuw hadden willen te hulpe koomen. In de Synode van Liptines of Lessines, van 't jaar 743, word ook van 't bezwijmen van de Maan gesproken: en dewijl het daar Vinceluna word genoemd; staat het te denken dat men die woorden de zwijmende Maan plagt toe te roepen; en haar aan te maanen dat ze de victorp in dien grooten strijd moest zien te behouden. S. Eligius, die hier by de Zeeulwen ook gepredikt heeft / heeft ook een ordonantzie uptgegeven ⁿ dat niemand / onder het taamen van de Maan / zoude hebben te schreeuwen / of zoo een getier te maaken. Tot de vergadering van Lessines waren alle Bisschoppen van Nederland beroepen: en diensvolgens zal dat gebruik / van de Maan aldus toe te roepen / hier omstreeks gebruikelijk zijn geweest. Ik weet wel dat deze Synode van den geleerden Papenbrochius ^o boozen berdichte Synode gehouden word; dat 'er / naar zijn zeggen / nooit zoo een Synode in de wereld is geweest: en dat alle de akten booz, valsche en berdichte akten moeten gehouden worden.

^m Homil. de defectu Luna,

ⁿ Apud Audæm. in ejus vita.

^o Propyl. n. 30 & 31.

Maar de geleerde J. p. Mabillon heeft de reden van Papenbrochius zoo wel opgelost, dat niemand / die hem gelezen heeft / daar meer aan twifelen zal. S. Eligius heeft die ordonantzie zekerlijk ook boo: de Christenen / dien hy 't geloof verkondigde / gemaakt: en dat geeft wederom een groot nadenken dat ze ook gemaakt is boo: de Zeeuwen. Ten minste heeft men upt die Synode / en upt dat bevel van Eligius, dat die gewoonte hier om streeks in zwang heeft gegaan: en men weet hoe dat zulke bygeloobigheden / boo: al die zoo plegtig zijn en zodaanig in 't oog loopen / metter haast als een buurtje voortloopen / en tot de naabuurrige volkeren overslaan. En dit is / wat de Zeeuwen belangt / des te waarschijnelijker / om dat die gewoonte ten tijde van Beda zeer gemeen was in Engeland. Zy gelooven, zegt 9 Beda, dat ze de Maan, als ze verduistert word, door hun geschreeuw, door hunne snooden handel, of door hunne heiligschendinge manieren, kunnen beschermen. Dat geloofden ze in Engeland: en ieder weet wat een over-eenkomst en verwandschap dat 'er tusschen de Nedersassen en de Engelschen was. Upt het bovenstaande volgt ook dat de Zeeuwen / ende aangrenzende volkeren / deze bygeloobigheit noch gepleegt hebben / en 'er waarschijnlijk van te scheuren waren / als ze 't Christen geloof al ontfangen hadden.

't Is met dit beschermen van de Maan gegaan / gelijk het in de Noordsche landen / als Denemarken / Zweden / Gotland / gegaan is met het beschermen van de Goden. Als

p De Re Dipl. l. 2. c. 25.

9 De Remed. peccator. c. 21.

het donderde / quamen die woeste menschen
 wel gewapend en geharnast / met bogen en
 pijlen / upt hunne hupzen loopen : en schoo-
 ten naar den Hemel wat ze schieten mochten.
 Want / zoo als hunne Schrybers vertellen /
 zp maakten malkanderen wijs dat hunne Go-
 den van andere Goden beoogt en beboch-
 ten wierden : daarom waren zp blegengs op
 de been / om hunne Goden te helpen. Daar
 bleef het niet by : zp hadden pzere hamers /
 van een ongemeene grootte / gereed staan ; die
 zp Jupiters hamers noemden. Zoo ras dan /
 als zp 't hoorzen donderen / begonnen zp met
 die hamers te kloppen / dat hen het hooren
 en zien verging : en ze maakten een geraas
 van de andere wereld. Van konden zoo wel
 de vrandlijke als hun eigen Goden hooren
 dat ze ook in de wapenen waren. Men zal
 misschien denken dat dit gebruyk / zoo ras
 als 'er 't licht des geloofs had begonnen te
 schijnen / van zelfs opgehouden is : maar die
 oude gewoonten zitten doorgaans te vast ge-
 woxteld / om zoo ras uptgeroeit te worden.
 Dat gebruyk / van zulk een geraas met die
 hamers te maaken / heeft by de Zweden en
 Gotten geduurt tot het jaar 1130 toe ; als
 't Christen geloof daar al langen tijd de ober-
 hand had gehad. En / dat te verwonderen
 is / de koning Magnus , die de gemelde ha-
 mers van kant hielp / en dat kloppen affschaf-
 te / is daarom by dat volk noch langen tijd
 daar na aangezien geweest vooz een roober
 van geheiligde of hemelsche zaaken. Dit is
 althans het schryven van J. Magnus : maar
 om recht upt te spreken / ik zouw 'er eenig-

† Joh. Magn. lib. 1. cap. 13. Saxo Gram. &c.

zing

zing aan twijfelen of dat ſchrijven booz de zuivere nette waarheit / en naar de letter / moet opgenomen worden. *Misschien* zijn zy daar over t'onbiede geweest / dat hy die oude gedentekenen / die uit haar zelbe niet goed noch quaad en waren / die overblijfselen huns niet boozvaderen / zoo schielijk uit de wereld heeft geholpen. Men had ze misschien konnen bewaaren; gelijk men wel onde afgodenbeelden bewaart / zonder den afgodendienst daarom booz te staan. *Althans* konnen zy het zoo begreepen hebben: en dat zy het in der daad aldus begreepen hebben / en anders niet op dat verbeelden van die hamers te zeggen hadden / zouw ik daarom wel gelooven / om dat *Joh. Magnus* wel meer zeer oneigentlijk spreekt. By boozbeeld / als hy die hamers daar na wederom ophaalt; en 't weg doen van die hamers vertelt / gebruikte hy deeze woorden: Onder meer andere rooveryen heeft hy de hamers van *Jupiter*, die de Zweeden door een Heidensche geloovigheit in eere gehouden hadden, door een heiligschendig bestaan weg genomen en ontheiligt. Was dat dan een heiligschendig bestaan: en wierden die hamers ontheiligt / om dat ze niet langer tot bygeloovigheit dienen mogten? Dat is zekerlijk naar den zin van de eerste uitvinders der gemelde hameren gesproken: en *Joh. Magnus* geeft elders blyken genoeg / dat hy een goed *Christen* en een geleerd *Bisschop* was. Maar moet men zijne woorden veranderen / en als geweld aandoen / om hem te ontschuldigen; laat het ons geoorloofd zijn / zijne woorden ook wat te veranderen en te verdraagen / om de Zweeden der twaalfde eeuw van zoo een Heidensche

sche blindheit by te spreken. Of ik zoudt wel liever gelooven dat sommige Christenen / maar van 't slapste en onbetendste slag / en die de Heidensche bygeloovighite noch niet vergeeten waren / of vergeeten wilden / zoo eene Heidensche taal gevoert zullen hebben.

Omdat we de ojder der planeeten volgen / zullen wy de derde plaats onder de Goden van de Duytschers / en vervolgens van de Neder-Sassen en ook van de Zeeuwen / vergunnen aan den oorlogsgod Mars. Naar 't gevoelen van Verstege zoude Mars dezelfde zijn met Tuisto, by Tacitus vermeld / en naar dezen Tuisto zoude de dingsdag zijn genoemd. De dingsdag / zegt hy / wierd in de oude Saxische taal geschreeven Tywes-deag; waar voor de Engelschen Tuisday zouden schrijven. Ik beken 't / Tywes-deag en Tuisday scheelen niet veel van dingsdag: maar ik wenschte evenwel noch zekerder blijkt te hebben dat Mars en Tuisto voor eene en dezelfde godtheit gehouden wierden. Althans vinde ik dat de Schryvers doorgaans groot onderscheid tusschen Mars en Tuisto stellen. Hackenberg, die ook van de Goden der oude Duytscheren geschreeven heeft / J. G. Vossius, en Tacitus zelf / spreken van Mars en Tuisto, als van twee onderscheide godtheden. Volgens Vossius is Hesus, die by Lucanus en Lactantius onder de Goden der Celten gerekent word / de Duytsche naam van Mars geweest: zodaanig te weten dat hy / om recht op zijn Duytsch te spreken / Hees of Hies wierd genoemd. Van Hies, zoo als hy het gist / is gekoomen Hiesdag of Hysdag: daar zy / gelijk in meer andere wooz,

f Horrensque feris altaribus Hesus. Luf. lib. 1.

den

den geschiedt is / een t, of een d, booz gezet hebben: en zoo is Hyfdag veranderd in Thyfdag of Dyfdag.

Sommige Duptschers / zoo als hy 'er by boegt / noemen dien dag Erich-dag; 't welk een groote overcenkomst heeft met den Griekschen naam van Mars, te weten Ares: en ook afkomstig kan zijn van Eris, twist / of kraakel.

Om mijn geboelen te zeggen; dingsdag van Tyivesdeag schijnt zoo verre niet gezogt: maar dan zoude de dingsdag genoemd zijn naar Tuisto; en Tuisto zoude de zelfde godtheit zijn met Mars; daar ik als noch mijns stem niet aan geeven kan.

Dingsdag van Hesus is verder gezogt: althans zal het meenig Leezer aldus booz koozen: maar de Leezer / die op de afleidingen en oorspronkelijkheden der naamen en woorden eenigzins heeft gelet / zal wel gemerkt hebben dat sommige naamredenen noch misselijkker luiden / enten eersten aanzien noch meer schijnen te stooten.

Dooztz word Mars van de Tenkters / by Tacitus, de booznaamste der Goden genoemd: en 't is zeker dat alle de Duptschers een zondervinge eer aan Mars beweezen. Die van Scandinavie meenden: dat ze hem geen aangenaamer en schoonder offerhande kosten opdraagen / als den eersten byand / dien ze in den oorlog gebangen hadden. En / zoo wy Althamerus gelooven zouden / hebben de steden Marspurg in Hessen / Marsburg in Zwaben / Mersburg is Misnie / haare naamen van Mars gekreegen. En Marcellinus, by Su-

1 Procop. lib. 2. rer. Getic.

rius, vertelt het als een zekere zaak dat 'er te Duurstede / of Wijk te Duurstede / een Tempel van Mars heeft gestaan; daar het oude wangeloof noch by zynen tyd niet t'eenemaal achtergelaaten wierd.

Hoe dat hy ook by de ^v Slaaven en Poo-
len / by ^w de Hunnen en Wandaalen / gebiert
is geweest / behoeft ik hier niet op te haalen :
ieder zal wel gelooven dat al wat Heidensch
was / hem zeer godsdienstelyk gebiert zal
hebben.

Maar 't gene * Witichindus van de Sassen
schryft / mag de Nedersassen / en vervolgens
ook de Zeeuwen / zekerlyk ook toegepast wor-
den : te weten dat ze eene byzondere eerbie-
digheit betweezen aan den afgod Mars; die by
hen / eben als Hercules, met kolommen upt-
geschildert wierd.

Van Mercurius, daar ik boven zoo tydloo-
pig van gesproken heb / lust het my niet meer
op te haalen : en 't zouw den Leezer ook maar
lastig vallen. Ebenwel mag ik den vermaar-
den afgod Irmus, of Ermenseul, die by de Sassen
in zulk een achtinge en aanzien was / en van
sommige Schrybers^z booz Mercurius gehouden
wordt / zoo niet ongemeld booz by gaan. In 't
leven van Karel den Grooten, en in de Jaarboe-
ken booz Pithæus uptgegeeven / staat te leezen
dat Karel, hebbende het kasteel Eresburg vero-
vert / een afgodenbeeld der Sassen / met naa-
men Irmenseul, aan stukken gebroken en ver-
bryzelt heeft. Irmenseul, zeggen eenige Schry-
vers / is niet anders te zeggen als de zuil van

^v Vile Cromer. lib. 3.

^w Bonfinius l. 9.

* Chron. Sax. l. 1.

^y Kirchmeyer over in Tacit. &c.

Hermes : en Hermes , gelijk ieder weet / is de Griekische naam van Mercurius. Anderen ^z meenen 't beter te raaden / en zeggen dat Irmenseul zoo veel is als iver mang heul. Dat past / naar hun zeggen / allerbest op Mars : die by de Duptschers booz de heul / en laatste toeblugt / in alle zaaken en verlegendheden gehouden wierd. De boozstanders van dit geboelen trekken een sterk betwysupt de beschrybinge van 't gemelde afgodenbeeld / dewelke by * Crantzius en Seb. ^a Munsterus gebonden word. Volgens die beschrybing was het over 't gansche lpf getwapend ; . . . Op de bozst / die eventwel ongetwapend was / stond een beer afgebeeld / om de onbezweeke kloekhartigheid van den afgod af te beelden. Op de schild was een Leeuw geschildert / die op geen van alle de Goden zoo wel kan passen / als op den afgod Mars. Doch anderen houden 't booz veel waarschynnelijker dat Irmenseul eigentlijk te zeggen is Arminius Suil , of Hermans Suil , 't welk David ^b Chytræus staande heeft gehouden ; en J. G. ^c Vossius booz zeer waarschynnelijk houdt. Vossius zoude wel gelooven dat de gemelde Zuil / eerst ter eere van Arminius , als een dapper held en boozrechter der Duptsche brpheit / opgerecht is geweest ; maar dat de Duptschers naderhand Mars of Hercules , onder den naam van Arminius , hebben begonnen te vieren.

Doch indien Wernerus ^d Rolevinc de waarheit schryft / hebben de Sassen niet alleen Mars en Hercules , maar ook Mercurius en Apollo ,

^z Ap. Hachenberg. diff 8.

* Sax. lib. 2. c. 11.

^a Cosmogr. lib. 3. c. 433.

^b Orat de Westphal.

^c De Idol. l. 2. c. 32.

^d De situ & morib. Westph. l. 2. c. 3.

onder den naam van Irmensuil ge-eert : zoo nochtans dat Mars boozden booznaamsten van allen gehouden wierd. In 't gemelde Standbeeld van Hermesuil , zegt hy / stonden vier gesneeden beelden ; dat van *Mars* , dat van *Mercurius* , dat van *Hercules* , en dat van *Apollo* : maar dat van *Mars* , als den voornaamsten van allen , had aan de plaats haaren naam gegeven.

By Rhegino vindt men ook Hermensuil gespeld ; 't welk best op den naam van Herman , of Harmen , of Harminius schijnt te slaan. En in een oud * woorden boek word de volgende uitlegging gebonden : Irmensuil / een kolossusbeeld , of een zeer hooge zuyl van Arminius. En 't gene Crantzius van zeker standbeeld schrijft / kan op niemand zoo geboegelijst gepast worden als op Arminius. Hy verhaalt dat 'er op een plaats / bezope genaamd / een standbeeld is gebonden met dit opschrift : Dux Ego , etc. dat is. Ik ben de Overste van 't volk der Sassen : den genen di my vieren , be-loof ik een gewisse viktoria.

Iemand die belust was om wat nieuws op te werpen ; zoude kunnen zeggen dat alle de booznoemde Schryvers het qualyk geraaden hebben ; en dat hier geen Mars , geen Mercurius , geen Arminius te pas en koemen / dat Irmensuil naar de eenboudigste uitlegging / en zonder den naam van dien Godt zoo te ra-braaken / niet anders te zeggen is als de zuil van Irm , of Irmus. Irmus , zouw hy kunnen zeggen / was een byzondere Godt van de Sas-sen / zoo als hy Saxo Grammaticus te leezen staat. Wat hoeft men dan Irm of Irmens zoo te verdraapen / en zwaarigheden te maaken /

* Apud Hackenberg diss. 8. n. 6. f Lib. 1.

daar geen de minste zwaarigheid te vinden is? Zoo zoude iemand kunnen spreken; en hy zouw misschien niet altemaal ongelijk hebben. Maar zouw Saxo Grammaticus zelf/ hebben de iets van gemelden Irmensuil geleezen/ daar dooz niet bedrogen zijn geweest/ en zich verkeerdelijk ingebeeldt hebben dat de Sassen eenen Godt Irmus aangebeden hebben? Evenwel schynt hy met kennis van zaken te spreken: en hy telt noch meer afgoden op/ die hy geen andere Schryvers gebonden worden. Ik laat een ander wederom zijn oordeel hier over bel-
len/ ik zal my liever gesloten houden.

Jupiter is by de Duptschers/ en daar onder by onze Nedersassen/ gebiert geweest onder den naam van Thor. Deeze naam van Jupiter, te weten Thor, word ook by s Lucanus gebonden onder den naam van Taranus. Dat dooz Taranus aldaar Thor, en verboogens Jupiter, verstaan moet worden; is het zeggen van de geleerden; en word onder anderen daar uit bewezen/ dat de donder by die van Wallis in Engeland/ naar het schryven van S. i Bochartus en J. G. k Vossius, noch tegenwoordig Taran word genoemd. Deeze Thor had by de Duptschers/ zynen zetel inde lucht/ en het gebied over donder en blixem/ wind/ en regen/ zonneshijn en ontweer/ enz. Thor, zegt Ericus m Olaus, als zijnde de grootste en de magtigste der Goden, zat in t midden, en hooger als de anderen Goden.

g Et Taranus Scythiae non minor ara Dianae lib. 1.

h Saxo Gramm. J. Vossius &c.

i Geogr. Sacr. lib. 1. cap. 42.

k Lib. 2. cap. 33.

l Adam Brem. apud Hockenb. Diss. 8.

m Hist. Succ. lib. 1. cap. 1.

Hy was afgebeeldt als een naakt mensch; hebben de in zijne linker hand seven sterren. Joh ⁿ Magnus schrijft ook dat hy afgebeeldt was met een kroon op het hoofd / en een scepter in de hand: en dat er twaalf sterren in 't ronde afgebeeld stonden. Hoe dat hy in Dene-
marken gebiert is geweest / en hoe dat 'er om-
trent de Elbe en de Oost-zee verscheide tem-
pels / hem ter eere / opgerecht waren / staat hy Saxo ^o Grammaticus in 't breed beschreeven.
Maar wat zijne kroon belangt; Stephanus ^p
Stephanus, schrijvende over Saxo Grammati-
cus, verzekert dat het geen kroon / maar een
blam was; dewelke als een zon rondom zijn
hoofd afgebeeld stond; eben gelijk de hoofden
der Heiligen pleegen wtgeschildert te worden.
Sommigen ^q zeggen ook dat hy geen scep-
ter / maar een gloepende of vierigen hamer /
in zijne rechterhand droeg. J. r Schaefferus is
van gevoelen dat Thor met recht genomen
word / ja genomen moet worden / booz Jupi-
ter: maar dan moet Jupiter, zegt hy / weder-
om genomen worden booz de Zon. De sterren,
die in Thors Slinker hand afgebeeld staan, wat
betekenen die anders, zegt hy / als dat hy een
zeker gebied over de sterren heeft? En het
twaalf getal der sterren, wat betekent dat an-
ders als de 12 maenden, in dewelken hy zij-
nen loop voleindigt: Dat zoude over een kroon
men met de oudste Godtgeleerdheit van de Fe-
niciers: te moeten / dat de Zon de eenigste Godt
des hemels is; en dat de Planeeten / en boz

ⁿ Lib. 1. cap 9.

^o Lib 13. &c.

^p Apud Christoph. Hartknoch de diss, Pruss.

^q Ibid,

^r In upsal ant. cap. 6.

^s Seldenus prologem. de die Syris, c, 3.

derre sterren / de zonne ten dienste staan / en op haare wenken passen. De Egyptenaars / zoo als * Seldenus betwist / spraken omtrent eene en de zelfde taal met de Feniciers. Dit moet den Leezer niet vreemd en wonderlijk voorkomen / dat ze Jupiter zouden genomen hebben voor de Zon: by J. G. Vossius staat wijsloopig betweezen hoe dat de naamen der Godden / by de ouden als door malkander dwaalden; en hoe dat eene dikwils genomen wierd voor den anderen.

De naam van Thor is volgens J. G. v. Vossius en Phil. w. Cluverius afkomstig van donderen: hoewel * anderen betweeren dat de donder aldus genoemd is naar den afgod Thor. Wat 'er van zijt / dit gaat vast dat de donderdag zijne benaaming van dezen Dondergodt gekreegen heeft.

Dat Venus van onze landgluiden gebiert is ^{Venus} geweest onder den naam van Frea of Friga; of / om effender en zekerder te spreken / dat Friga eben eens by de Duitschers gebiert is geweest als Venus by de Grieken en Romeinen / staat by de Schijvers vast. En gelijk de ster Venus by de Grieken en Romeinen nu voor een Godinne / dan voor een Godt / maar door gaans voor een Godinne gehouden wierd / zoo is Friga ook somwijlen als een Godt / doch door gaans als een Godin / aangebeden. Zoo is 'er te Upsal in Zweden / ten tijde van Adam, y Bremenfis, een tempel van louter goud opge-

* Ibid.

v Lib. 2. cap. 33.

w Germ. ant. lib. 1. cap. 26.

x Scheffer. Upsal. ant. c. 6.

y Adam Brem. apud Hachenberg.

boutot booz de afgoden Fricco en Wodanus : welke Fricco zoo als zy geloofden / den menschen niet anders als brede en alderhande wellustigheid bezogde. Als 'er een paar zoude trouwen / wierd zijn beeld van de huiloftsgaaten gekzoont / en niet slagtoffers ge-eert. Doch boozgaans wierd ze als een Godin gebiert : en 2 booz de Godinne van de schoonheit / liefde / wellustigheid / en 't hutweljk gehouden.

Ericus 2 Olaus schrijft daarenboven dat ze booz de vruchtbaarheid der aarde / en booz een goed gewas / aangeropen wierd. 't Gene Paulus 6 Warnefridi schrijft / dat ze ook booz de Godinne der oorlogen gehouden wierd / zouw hier eenigfins schijnen tegen te strijden : maar hy voegt 'er zelf een goede uitlegging by : te weten dat ze over de oorlogen te zeggen had / om de zelbe af te weeren / of te doen ophouden. De zelfde Schrijver zegt noch boz der dat ze de hunsvrouw van Wodan of Mercurius was : en Saxo 6 Grammaticus , die haar ook dikwils bermeldt / weet ons te vertellen dat ze / naar 't bozbeeld van de Paphische Venus , haar lichaam booz ieder een ten beste had : om aldus / booz haare gerieffelijkheid / tot de Godtheit te koomen.

Maar dat ook de rechte Venus van de Saksen gebiert en aangebeden is geweest / blijkt uit het schryven van Lilius 4 Gyraldus en Al-

2 Joh. Magnus Hist. Suet. lib. 1. cap. 9.

6 Apud Hartknok. ibid.

6 De Gest Longobard. l. 1. cap. 8.

c Lib. 1. 7 & 8.

d In Hist. Decorum, Syntagm. 3.

bertus * Caantzius. By beide die Schryfberg staat te leezen dat het beeld van Venus / zoo als het hier beschreeven staat / in een tempel by de Sassen te pronk stond / en aangebeden wierd. Zy stond naakt op een wagen; hebbende een kroon van mirtus om het hoofd / en een brandende toortze op de borst. In de rechter hand droeg ze 't afbeeldzel van de wereld / in de linker hand drie goude appelen. Rchter stonden de Gunst-godinnen / met de handen in malikander geblogten; daar ze appelen in droegen. Zy zagen van malikanderen af; en booden aldus haare geschenken aan. Daar stond een wagen by; daar twee zwaanen en twee duiven booz gespannen waren. Crantzius zegt bozder dat het gemelde beeld te Maagdenburg heeft gestaan: en hy meent dat het hier gebragt is dooz de Rorwelen / als Drusus Nero en zyn zoon Germanicus het bewind hier hadden.

Saturnus was ook een Godtheit by de oude ^{Saturnus} Duyschers / en in 't byzonder by de Sassen. Saterdag / gelijk ieder een wel batten zal / is niet anders te zeggen als Saturnus dag. Hachenberg f heeft er wat tegen dat ze deeze Godtheit in de Hoogduysche taal zouden genoemd hebben Satar of Sater. 't Is waar dat Sater oorspronkelyk geen Hoogduysch en was; maar zy konnen den Latynschen naam Saturnus ligtelyk in hunne taal aangenomen / en op zyn Hoogduysch met eenige verhoortinge nits gesproken hebben.

* Saxon, lib. 2, cap. 12.

f Ibid.

^b Cicero wist in zijnen tijd al te zeggen dat Saturnus voornamentlijk naar 't Westen toe wierd gebiert: en Herodotus ^b Halicarnassæus verzekert ons dat de Celten / en de andere volkeren naast aan 't Westen gelegen / Saturnus plagten te bieren; en door het offeren van menschen te verzoenen. J. ⁱ G. Vossius, die Alb. Crantzius tot zijn zeggman heeft / zouw wel geloben dat Crodus, die by de Sassen ook aanbeden wierd / geen andere Godtheit was als Saturnus. Hier nevens de woorden van Crantzius: De Sassen hebben op het slot Hartesborg een afgodenbeeld aanbeden, 't welk genaamd was Crodus (by de Latijnen had hy den naam van Saturnus.) Hy had de gedaante van een oud man; en droeg in de eene hand een wiel, in de andere een emmer. Door 't wiel wierd de eendragt des volks, door den emmer de overvloed van alles berekent. Saxo / Grammaticus getuigt het ook dat Crodus, behalven andere afgoden / van de Sassen aanbeden wierd. De naam Crodus, zoo als Vossius gelooft / is maar een verdraaping van Chronus: 't welk in de Grieksche taal ind te zeggen is / en ook voor Saturnus, die een Seissen droeg / genomen wierd. Dezelfde Vossius houd het daar voor dat de Sassen kennis aan Saturnus gekreegen hebben door de Grieken / die aan den Donauw woonden. Daar heb ik gansch niet tegen: en ik heb ook niets tegen het zeggen van Crantzius, dat we onder Venus al opgegeeven hebben; te weeten

^g De Nat. Deor. l. 3.

^b Antiq. Rom. l. 1.

ⁱ Lib. 2. cap. 33.

^k Lib. 1.

^k Saxon. lib. 2. cap. 12.

dat het beeld van Venus, 't welk te Maagdenburg te pronk heeft gestaan / door de Romeinen aldaar is gebragt. Maar laat dan ook dat zeggen eens ophouden / 't welk wy boven reeds aangeroert hebben / dat de Duytschers zoo vroeg geen kennis gemaakt zouden hebben met de Goden der Romeinen. Doch dir zy slegt in 't voorby gaan gezegt. Het beeld van Cronus, zoo als het by G.^m Fabricius beschreeven word / schijnt ook op niemand te passen als op Saturnus. Hy zegt dan dan Cronus in de Jaarboeken beschreeven word als een Landgodt, hebbende de gedaante van een Maeyer, met een linnen gordel om het lijf: draagende in zijne rechter hand een pot (of eimer) met roozen; en in de linker hand het wiel van een wagen. Door dat wiel wil ik veel liever met Vossius den snellen omloop van en tijd verstaan / als met Crantzius en Verstege de eendragtigheid der Sassen.

Dit zelve beeld van Crodus, zoo Alb.^m Crantzius getuigt / is naderhand door Karel den Grooten onder de voet / en aan stukken gesneden. En deeze Crodus, pas te voeren noch een vermaarde en ontzachelijke Godt / is naderhand tot zulke een kleinachting / ja verfoeying / by de Sassen gevallen; dat ze aan een vuile en schendige zaak / om ze op 't hatelijkste en leelijkste uyt te drukken / geen erger naam wisten te geeven / als die van Crodo.

Voorders staat van deezen Saturnus te weten dat hy / volgens sommige Schrijvers /

^m Origin. Saxonicarum l. 1.

ⁿ Ibid. Lib. 2. cap. 12.

Koning van Italie is geweest. De groote
 • Vossius schijnt daar wat tegen te hebben:
 maar booz eerst Eusebius telt aldus de eerste
 Koningen van de Aborigines op: Janus, Sa-
 turnus, Picus, Faunus, Latinus.

Ten tweede hebben we althans uyt ^p Vir-
 gilius en ^q Macrobius dat Janiculum in Italie
 booz Saturnus is gebouwt: zoo dat het / tot
 dat 'er naardere tegenbewijzen ingezagt wor-
 den / ten minste booz zeer waarschijnlijk ge-
 houden mag worden.

Noch staat 'er van Saturnus aan te merken /
 't gene de geleerde Vossius zeer wel aange-
 merkt heeft / dat booz Saturnus waarschyn-
 lyk afgebeeldt is Adam. Booz eerst / 't gene
 de Poëten van de goude eentoe / ten tijde van
 Saturnus, zoo smakelijk weten te vertellen /
 past volkomentlijk op de tijden van Adam.
 De Heidenen / gelijk ^r Tertullianus en / Lac-
 tantius aanmerken / kenden geen ouder Godt
 als Saturnus: volgens de ^s H. Schryft is 'er geen
 mensch geweest booz Adam. Adam, als hy
 zijne naaktheit merkte / ging zich booz 't aan-
 schijn des Heere verschuilen; Saturnus, booz
 Jupiter blugtende / ging in 't Latium, of het
 Landschap oer Latijnen / schuilen. Adam
 wierd uyt het Paradijs en uyt zijn rijk gedre-
 ven. Saturnus moest insgelijks zijn rijk ver-
 laten. Toen Adam aldus verdreeven was /
 nam die gelukkege staat der eerste natuure een

^p Lib. 1. cap. 12. & 18.

^q Æneid. 8.

^r Saturn. lib. 1. cap. 7.

^s In Apol.

^t Lib. 1.

einde : toen Saturnus zijn rijk ontruimen moest / was het ook met de goude eeuw gedaan.

Adam, uit het Paradijs gebannen / moest de aarde bebouwen ; en heeft die kunst / in zeg de landbouw / zijne nazaaten voorgewezzen. Saturnus word by de Heidenen ook voorden uptbinder van den akkerbouw gehouden ; en daarom word hy ook met een Seiffen uitgebeeldt. Adam, word Gods zoon genoemd ; om dat hy geen anderen vader erkende dan Godt : Saturnus was naar hun zeggen de zoon van Coelus, dat is den Hemel. Adam is van het slijk der aarde gemaakt : Saturnus zoude ook / zoo als de Poeten het vertellen / de aarde (Tellus) tot zijne moeder gehad hebben.

Het schijnt ook dat Noë, zoo als dezelve Vossius bemerkt / eenigzins afgebeeldt is door Saturnus. Noë had na den Zondvloet het gebied over den ganschen aardbodem : Saturnus heeft dat gebied ook gehad. Noë had drie zoonen ; Saturnus ook. De kinderen of de nazaten van Noë hebben het aardrijk onder malikanderen verdeelt ; dat hebben de drie zoonen van Jupiter, te weten Jupiter, Neptunus, Pluto, eben eens gedaan. Zy hebben de wereld, zegt v Lactantius, zoodanig verdeelt ; dat het gebied over 't Oosten voor Jupiter zoude zijn : maar dat Pluto, die *Agessilaus* genaamd was, het gebied zoude hebben over 't Westen ; want het Oosten, van waar het licht voor de menschen opgaat, schijnt het bovenste gedeelte te weezen : gelijk als men het Westen voor 't

v Luc. 3 : 8.

v Lib. 1. de Fals. Bel.

nedergedeelte aanziet. Als Diodorus Siculus dan zegt dat Vulcanus, in de heerschappye ober Egypten/ opgevolgt is door Saturnus; zal hy ¹⁰ Noë, maar niet Adam, door Saturnus verstaan hebben. Want Adam was voor Vulcanus, of Tubalcain, Heer van de wereld en van Egypten geweest.

Maar die verdeeling van de wereld tusschen de drie kinderen van Saturnus, en 't gebied ober 't Westen dat Pluto ten deele geballen is / zoude dat niet kunnen dienen / om een andere uitlegging aan 't zeggen van de Sauloizen te geeven? Wy hebben d'er boven van gesproken: en geraant hoe dat zy / naar hun eigen zeggen / uyt vader Dis of Pluto afkomstig waren. Wy hebben ook te verstaan gegeven / hoe dat hun zeggen verstaan konde worden. Maar zoude het niet al zoo natuurlijk en eigen zijn dat ze Pluto, als hun eersten Koning en Beheerscher / voor hun Vader en Stamheer gehouden zullen hebben?

Hercules.

Maar nu een woord van Hercules gesproken: van Hercules, zeg ik / daar 't alle onde en niemte Schijberg zoo druk van hebben; en op wien ieder landschap wel zouw willen roemen. Hier is hy gebooren: daar heeft hy zulke en zulke monsters verslagen: daar heeft hy tyraunen en ondeugende menschen van kant geholpen. Daar heeft hy die en die steden verobert. Ja / is hy ergens maar eens ter loops doorgetrokken; heeft hy daar de y beste en edelste dochters voor zijne byslapen ge-

¹⁰ Vide Voss. de Idol. lib. 1. cap. 27.

¹¹ Zie boven, pag. 22.

braght; heeft hy 'er zijne onechte kinderen tot
Oversten en Koningen aangesteld / al eers ge-
noeg: t was Hercules. En zoo men alles geloo-
ben moet / dat 'er van Hercules geschreeven
staat; moet hy niet gegaan maar geblogen
hebben: en dan heeft hy er eventwel / op ver-
re na / geen tijd toe gehad: maar dat zal aan-
stonds uitgelegt worden.

Zoo is 't geen wonder dan dat Hercules ook
by de Duitschers / en onze Nedersassen / ge-
kent en gebiert is geweest: Tacitus zegt het
in zijn boek van de Germaanen. Het zeggen
is, zoo spreekt hy / dat Hercules ook by hen is
geweest: en als ze ten strijde zullen gaan, roe-
men zy hem door hunne gezangen, als den eer-
sten van alle helden. Doch dit zouw men ook
aldus mogen vertaalen: Het zeggen is dat 'er
ook een Hercules by hen is geweest: en dan be-
hoeft men zijn schrijven van den rechten Her-
cules niet te verstaan.

Doch eer dat we het bieren van den Her-
cules der Germaanen naarder beschrijven;
dient 'er iets van den berugten Hercules ge-
zegt te worden. Daar omtrent staat voor eerst
te weten dat 'er verscheidene Herculeffen zijn
geweest; dewelke door de Poëten / en op hun
voortbeeld door andere Schrijvers / door mal-
kander zijn gemengt. Diodorus & Siculus spreekt
'er van vier: ^a Cicero en ^b Arnobius hebben
d'er ses gekent: ja Varro levert 'er drie en-
veertig op. Maar die vier / of die ses / zijn
de bermaardsten geweest; en men zal de an-
deren misschien 't grootste ongelijk niet doen;
zoo men hen voor bloopers laat doorschiet-
ten.

^a Bibl. lib. 4.

^a De Nat. Deor.

^b Lib. 4. adv. Gent.

Du / al wat die vier / of die seg / uytgevoert hebben; dat hebben de Poeëten / en andere Schryvers / op de iijst van eenen Hercules gestelt: en daar dooz is 't geschiedt dat de daaden van Hercules zodanig in geral aangeswaffen zijn / dat 'er misschien wel vier Herculeffen werks genoeg aan gehad zouden hebben. Dat is aldus bygekoomen: daar wierd zoo veel van den eersten Hercules gesproken / en zijne daaden wierden zoo geroemt / dat ieder land eenen Hercules wilde hebben. Was 'er dan iemand die in sterkte en dapperheit uytgemunt had / die kreeg wel haast den naam of toenaam van Hercules. De Chebaansche Hercules zelf / de vermaardste van alle de Herculeffen, heeft dien naam van zijne kindsheit af niet gedzaagen. Zijn rechte en eerste naam was / Alcides; en hy heeft den naam van Hercules allereerst gekregen / als hy van 't orakel raad quam vzaagen.

Hoe dat Hercules in de Galliën getweest zoude zijn / is booven aangeraakt.

Maar de Leezer moet hier gewaarschoutwt worden dat ^d Livius die reis dooz de Galliën booz een fabel houdt / en dat Vossius het ook van den Chebaanschen Hercules niet en geloofst. Dat 'er eventwel een Hercules de Galliën doozgetrokken is / schijnt te blijken uyt het zeggen van ^e Mela; daar hy schrijft hoe dat Hercules in de Galliën / tusschen de Rhone en Marseilje / tegen de zoonen van Neptunus gestreeden heeft. Dooz deze zoonen van Neptunus zal men waarschijnlijklyk Dooften dienen te verstaan / die 't gebied over enige eylanden

^e Vide Voss. lib. 7. cap. 36.

^d Lib. 5.

^e Lib. 2. cap. 5.

hadden / of magtig ter zee waren. De gemek-
de twee zoonen / te weten Bergios en Albios,
geeven Vossius eenig nadenken dat alles in dit
verhaal niet eben pluss is: maar / dat daar
gelaaten / hy bekent ebentwel dat de naam van
Hercules, daar 't land van Arkel naar ge-
naamd is / en de gedenksteen van Hercules
Magusanus op 't eyland Walcheren gebonden /
tot een betuys dienen dat Hercules hier te
lande ten minste gebiert is geweest.

Tegen het zeggen van Livius zouto men het
zeggen en de bewijzen van Amm. Marcellinus
konnen doen gelden: maar in zoo een duistere
zaak wil ik liever een ander hooren spreken /
als een los en onvoorzigtig konnis strijken. Ik
koomen dan tot de godsdienstigheid / die onze
voorzouders aan Hercules betweezen hebben.
Wy hebben de getuigenis van Tacitus over
het vieren van Hercules reeds gehoozt: maar
of ze den rechten Hercules, of ten minste een
van de vier of ses gemelde Herculeffen, gebiert
hebben dan of ze die eer aan een Duptscher
zelf / die den naam van Hercules om zijne dap-
perheit verdient had / betweezen hebben; dat
is zoo zeker niet: Vossius meent dat het een
Duptscher is geweest; 't welk andere Schrij-
vers; als g Hachenberg, Jud. h Willichius,
ook booz 't zekerste houden. Ik zouto mijn ze-
gel aan dat geboelen ook gaarne hangen; en ik
zie 'er geen groote ongerijmtheit in. Dit al-
leen zouto ik 'er tegen hebben dat het gemelde
geboelen / gelijk ik reeds te kennen gegeeven
heb / daar op booznamentlijk schijnt te steu-
nen / dat de Duptschers de Romeinsche en

^g Dissert. 8.

^h Notaz in Tacit.

Griekſche Goden zoo vroege niet gekent zouden hebben. Maar dewijl betweezen is dat de Grieken hier omtrent / ten minſte op de zee-kuſten / lange jaaren vooz Tacitus koopmanſchap gedreeven en hups gehouden hebben : waarom zoude het zoo ontwaarschijnlijk zijn / dat ze het vieren van hunne Goden / en verbolgens ook van Hercules , hier ingeboert hadden ?

Indien ik mijn voozdeel durfde trekken uyt het ſchryven van Joh. Magnus ; dan zoude de Chebaanſche of de vermaardſte Hercules zekerlyk bekend zijn geweest by de Gotten en Zweden : en dan waar het wel te begrippen dat die kennis ligtelyk kon medege-deelt zijn aan de Duiſchers. Zijne vertelling koomt hier op uyt dat de Amazonen / 't welk naar zijn zeggen Gottiſche heldinnen waren / zonder aanzegginge van oorlog vooz Hercules beoorlogt en geſlagen wierden : dat Penaxagoras Koning der Gotten / om wraak over dit ongelijk der Amazonen te neemen / en het op Hercules te verhaalen / een magtig heyr vergadert had : dat Hercules , vooz 't gevaar en de uytkomſte des oorlogs bedugt / vooz een plegtig gezantſchap voozſlagen van vrede heeft gedaan ; en Auge, Penaxagoras zuſter / ten huiwelijk liet verzoeken : dat Penaxagoras , na een rijpe en lange beraading / hem de vrede en zijn zuſter vergunde : dat uyt dit huiwelijk de beruchte Telephus gebooren is enz. Maar de Leezer zouw aan zulke vertellingen zoo weinig geloof ſlaan als ik : en Joh. Magnus , had hy zijn zeggen geloofbaar willen maaken / zouw al andere getuigen moeten opgelevert hebben / als een deet naamlooze en on-

bekende Gottiffche Shijberg. Dit moet ik
evenwel in 't voorbygaan aantekenen dat hy
het eene gedeelte van zijne vertelling / te we-
ten dat de Amazonen Gottiffche wijben of
heldinnen zijn geweest / by welc up P. Oro-
lius, Jornandes, en Ablavius schijnt te bewijzen.

Dat bewijs dan / up Joh. Magnus, zal ik
daar laten; en my alleenlijk houden aan 't
gene ik van de Grieken bygebracht heb. En
dan wil ik evenwel het verschil / of het een
Griekfche of een Duytsche Hercules is ge-
weest / noch gaarne onbessist laten. Ik
zoude al groote en doofslaande bewijzen ter
hand moeten hebben / om den grooten Vossius
blak tegen te fpreken.

Zoo is 'er dan een Hercules by de Duyt-
fchers / en ook by onze voorouders / als een
godheit aangebeden geweest. Deze godsdien-
stigheid heeft noch lange jaaren na Tacitus
stand gehouden: want Theodo, Hartog van
Beyeren / heeft een bosch met een berg / dicht
by den Donau / ter eere van den Alleman-
niffchen Hercules ingewijdt / en naar den zel-
ven Hercules genoemd: en hy heeft bevolen
dat Hercules aldaar / volgens 't oude gebruik /
geviert zoude worden. Doch fprekt hy van
een koperen standbeeld van Hercules, 't welk
in Zwaben / binnen zeker klooster / plagt be-
waart te worden; en by zijnen tijd naar Tirol
is geboert. Dan zegt hy bozder dat 'er een
dorp / en ook een slot / in Beyeren is; 't welk
noch by zijn tijd Almstein wierd genoemd: en
dat een bloed / daar omtrent / ook den naam
van Alleman droeg. Waar up schijnt te blij-
ken dat Hercules, in de middelste eeuwen /

^k Aysentin, Annal. Boior. lib. 3.

Alleman of Alman wierd genoemd: en dit geeft / Altamerus ook ergens te kennen. Dit schijnt het geboelen van Vossius merkelyk te styven: want / zal men zeggen / had Hercules by de Duptschers een Duptschen naam / en wierd hy daar geen Hercules genoemd; zoo is hy waarschyjnelyk geen Griek / noch geen rechte Hercules / maar een Duptscher geweest. Daar op kan ik antwoorden dat hy ook Hercules genoemd is geweest: want / zoo als Vossius zelf bekend / 't land van Arkel is zoo veel te zeggen als 't land van Hercules: en daarenboven hebben wy een zeker bewijs uyt den steen van Westkapel. En wat den naam van Alman of Alleman belangt; het is wel meer gebeurt dat de Heidenen noch een bynaam aan hunne Goden gegeven hebben. Hoe veel bynamen had Jupiter by de Romeinen? Doch / gelijk gezegt is / dit verschil wil ik wel aanroeren; maar zal 'er geen party in kiezen.

Dit is nu in 't gemeen van alle de Duptschers gezegt: dat de Zeeuwen / de Hollanders / enz. Hercules ook voor een godheit gehouden hebben / behoeft niet verder betweezen te worden. De steen van Westkapel dient alleen tot een genoegzaam bewijs: en wy hebben gezien hoe dat het land van Arkel / naar het zeggen van Vossius, aldus genaamd is naar Hercules: een genoegzaam bewijs / zoo als hy t althans begrijpt / en meer anderen het begripen zullen / dat Hercules hier te lande gebiert is geweest.

Hier wil ik mijn afscheid van al dat gespuys der Goden nemen: te meer om dat ik van

be byzondere Goden der Sassen / als ^m Hammas, Irmus, Flinnus, Siba, niet veel te vertellen heb.

^m Zie Saxo Grammat. lib. 1.

§ XIV.

Of de Zeeuwen ook onder Hengistus en Horsus naar Britanje zijn gezeilt; en dat eyland in 't gezelschap van de Engelschen, Saxen, en Futen, verovert hebben.

De Leezers / die in de oude geschigten eenigzins erbaren zijn / zullen zekerlijk dikwils gelezen hebben hoe dat Vortigerius of Vitigerius Koning van Britanje / ziende geen kans om de Schotten en Pikten het hoofd te bieden / de Sassen en Engelschen upt Duptsland te hulp geroepen heeft : en hoe dat die Duptschers / na dat ze onder hunne Bebelhebbers Hengistus en Horsus de Schotten en Pikten geslagen en afgetweert hadden / de wapenen tegen de Britten zelf gekeert hebben / en van helpers byanden zijn geworden : eindelijk hoe dat ze het gansche land / dooz 't geweld der wapenen / en dooz hunne overmagt / ten onder gebragt hebben. Dit staat by de Schryvers zoo vast / en word in zoo veel geschigtboeken beschreeven / dat ik dooz eerst geene getuigenisse zal behoeven aan te haalen.

Maar wat wil S. Van a Leeuwen dan zeggen / als hy op den gemelden overtocht aldus schijnt te schimpen :

^a Batav. Ill. pag. 674.

Ge

GElijk onder de Koningen en Veld-oversten der Batavieren voor de tijd van Claudius Civilis versierde Veld-oversten by de oude Hollandse Chronijk-schryvers sijn ingedrongen, als Bato ende Hefius, hebben deselve ongelukkige Waarsleggers ons na de tijd van Claudius Civilis verscheide versierde Vorsten socken op te dringen, als onder anderen eenen *Engistus*, Broeder van *Horsus*, by sommige der Anglen en Saxen Koning, andere seggen uyt Koninglijke Stamme, andre noemen hem Koning der Vriesen, dewelke in 't Jaar 449. naar Christus met sijn Broeder *Horsus*, soo andere schryven 457. en andre omtrent het Jaar 400. doch het en komt op geen vijftig jaar aan, het Eyland van Groot Britanniën vermeerstert en na sijnen naam Engistland, nu Engeland genoemd soude hebben, en van daar herwaarts over komende, den Burg tot Leyden gebout, en het vervallen Kasteel Wiltenburg, by den Kaifar Valentinianus ter neder geworpen, wederom soude herbout hebben, als breder te sien is by den Karmeliter Monnik van Haarlem, *Joannes a Leydis Chron. Belgic. lib. 1. cap. 8, 9, 10.* en de oude Hollandse Chronijk 2. divis. cap. 22. 23. sulx wy hier voor in 't lange hebben tegengesprooken, en daarom met den ouden Schryver in sijn nader verklaringe van oud Batavien desen Engistus en Horsus voor onbekent en de gantse Historie buyten geloof stellen.

Daar schijnt hy niet alleen het opbouwen van de Leidsche Burg / en 't herstellen van Wiltenburg / maar ook ten togt naar Groot Brittanje / en al wat 'er van Hengistus en Horsus geschreeven word / ober hoop te sijnjen. *Ja hy*
houd

houdt Hengistus en Horfa booz onbekend: en stelt die gansche Historie blyten geloof. Ebenwel had hy zelf / in 't begin ^b van zyn werk / dat veroveren van Britanië uyt Procopius en Beda verhaalt: en de naamen van Hengistus en Horsus of Horfa uyt Beda opgegeeven. Ik heb dan maar te zeggen dat meest alle Schryvers / Engelsche / Duytsche / Italiaansche / Fransche / die togt van de Engelschen / Sassen / Jutten / en het veroveren van Britanië / eben eens in 't lang verhaalen / geelyk wy zoo eben met korte woorden gedaan hebben. De getuigenis van Beda alleen / die 't best van allen geteeten kan hebben / en ook geteeten heeft / zal genoeg zyn om den Leezer hier uyt den dut te helpen. Daar ik ebenwel booz af noch by te voegen heb / dat alle de Engelsche Schryvers eben eens spreken als Beda. Hier nevens Bedas eigene woorden / uyt het Latijn overgezet: In 't jaar na de Menschwording onzes Heere CCCCLXIX, als Maximiaan over 't Westen heerschte, is het volk der Engelen en Sassen, zijnde door Vitigerus Koning der Britten uytgenoodigt, met drie lange schepen in Britanië geland. Daar op hebben zy het Ooster gedeelte van 't eyland, op het bevel van den zelfden Koning, tot hunne woonplaats in bezit genomen: even als of zy voor 't Vaderland quamen vechten: 't welke zy in tegendeel zouden overweldigen. De Sassen hebben den vyanden, die uyt het Noorden quamen, slag geleverd, en de overwinning verkreegen. Zoo ras als deeze tyding in hun land gekomen was, en als men daar ook zeker bericht kreeg van de vruchtbaarheid des eylands

en de vadzigheid der Britten; is'er vliegens een grooter vloot met gewapend volk toegerust; om'er meer manschap naar toe te zenden: welke manschap, met de eerste bende gevoegd, een onverwinnelijk leger heeft uytgemaakt. Deze aankoomelingen hebben op de vergunning der Britten een woonplaats onder hen genomen: met dit beding, dat ze voor de rust en 't welvaren des Vaderlands tegen den vyand zouden stryden; en dat de Britten hen behoorlyke bezolding zouden geeven. De aankomelingen bestonden uyt drierhande Volkeren, de magtigste van gansch Duytsland: te weeten uyt Sassen, Englen, en Jutten. Hunne eerste Veld-Oversten, zoo als men geschreeven vindt, zyn geweest *Hingist* en *Horfa*. Als'er dan gansche benden van de gemelde Volkeren, als om strydt, naar dit eyland quamen aangelooopen; zoo begosten die vreemdelingen geweldig aan te wasselen: zodaanig dat ze den ingezetenen zelf, die hen geroepen en uytgenoodigt hadden, geen kleine vreeze begosten aan te jaagen. Daar op hebben zy met de Pikten, die ze al oorlogende hooger op hadden doen wyken, schielijk en voor een tyd een verbond aangegaan, en gingen de wapenen tegen hunne bondgenooten keeren. Voor eerst dwongen zy de ingezetenen, om hen overvloediger levens middelen te beschikken; onder bedreiginge, ze zouden anders het verbond breeken, en het gansche land verwoesten.

Dan verhaalt hy vozder hoe dat zy het by geen dreigementen lieten; maar alles / van de reene zee tot de andere / te vuur en te zwaard vernielden: hoe het gansche eyland een bloedbalk en een moordtoneel was geworden: hoe dat ze
 aller

allerhande geboutwen / zoo van 't gemeene land
als van byzondere burgers / om verre wier-
pen; de Priesters aan de outaaren dood sloe-
gen; de Bisschoppen / zoo wel als 't gemeene
volk / doo? 't vuur of het zwaard ombazten enz,

By Polydorus ^d Vergelius, die 'er noch om-
standiger van spreekt / staan de woorden van
Gildas Sapiens aangehaald / die al op 't zelfde
opthoonen. Deeze Gildas weet geen woorden
te vinden om de onboozzigtheid en dommig-
heit der Britten die zulke woiben uptnoedig-
den / en de ondeugendheid van de Englen en
Sassen / lelijk genoeg af te maalen. En 't
staat wel te leeten dat deeze Gildas zijn werke
je / naar de rekening van den geleerden U-
serus, geschreeven heeft in 't jaar 563: zoo dat
hy geen hondert jaaren / na de overkomsste der
Sassen / moet gebooren zijn; en van beele zaa-
ken als ooggetuige zal gesproken hebben.

Het zal dan onze landsluden / of de Neder-
sassen / tot zoo een grooten roem niet gerekent
worden. indien zy ook onder die Duytschers
naar Brittanje overgebaaren zijn; en in 't over-
weldigen van dat land deel gehad hebben. Wy
moeten naar de waarheit oordeelen; en / in 't
bonnis vellen / naar geen genegendheit of
landgenootschap zien. Als byend in hups te
koomen / en daar erger als de wreedsste byand
de beest te speelen / is geen eers genoeg. Ook
is het geen kunst / ligtgeloobige menschen te be-
driegen / en de zwakke te verduiken.

Maar eer / of geen eer / 't is onze post nu
maar de oudheden van ons land na te speuren;
en vervolgens te onderzoeken of 'er onder Hen-
gistus en Horsus ook Zeenwen / Hollanders /

^d Hist. Angl. lib. 3. • Vide Cave Chartophyl. Eccl.

Strichtenaars / ja Driezen / en Gelderschen / naar Britanje overgestoken zijn ; en tot het heroveren van dat land geholpen hebben. Om hier van te oordeelen / moet men maar onderzoeken wat voor volkeren dat onder den naam van Englen / Sassen / en Jutten of Diten / begrepen zijn / en verstaan moeten worden. Maar dat onderzoek is ligter te noemen als te doen : want wat voor oude Schryvers dat men opstaat ; 't is al van Englen / Sassen / en Jutten of Diten / dat ze spreken ; zonder ons naarder opening te geeven. Wat de Englen en Jutten of Diten belangt ; die hebben zekerlyk hooger op gewoont / en onder die namen kunnen onze voorvaders niet geschoen hebben. Ook zal men nergens van Englen of Diten leezen ; die hier of hier omtrent woonachtig zijn geweest. Zoo zal het dan op de Sassen aankoomen : met dewelken onze voorouders / gelijk meermaals bewezen is / grootte gemeenschap gehad hebben. Maar om op order voort te gaan / en de zwarigheden een voor een op te ruimen / zoo verzekert Ubbo Emmius voor eerst / en de zaak spreekt als van zelfs / dat 't naam van Sassen van ouds heel ruimer betekening heeft gehad als tegenwoordig. Onder den naam van Sassen / zegt hy / wierden de Sassen alleen niet begrepen / voornamentlyk by de Nptlanders : maar alle de genen / die aan den Oceaen / omtrent de Elbe / de Wezer / de Eems / en den Rhyjn / gezeeten waren / wierden onder den naam van Sassen begrepen / en Sassen genoemd. En zoo vindt men by de oude Schryvers / het zijn noch al de woorden van Ubbo Emmius , alles op

de rekening van de Sassen gestelt / het gene de andere volkeren in 't gezelschap van de Sassen opgeboort hebben. En dit ziet men noch dikwils dat de zwaksten onder den naam van de magtigsten schuilen; en alles aan de lesten toegeschreeven word. Als men daar by bedenkt dat deeze landen zoo veel naarder aan Britanje gelegen waren; dat onze voorouders immers zoo goede zeeluiden en zeeschuimers zijn geweest / als de rechte Sassen; dat onze Schrijvers / als de gemeene Koningh / Chronicon Magnum Belgii, en meer andere / onze voorzaaten ook onder de oberweldigers van Britanje tellen; dan dunkt my dat de waarschyjnelykheit van onze gissing al grooter en grooter word. Maar om by geen waarschyjnelykheit en gissing te blijven; Beda schryft uytdukkelyk dat Wilfridus, Wigbertus, Willebrordus, het geloof aan onze voorouders mondeling verkundigt hebben. Zoo hebben zy makenderen dan verstaan: een gewis teken dat ze uyt eenderley volk gesproten waren. Ja hy zegt uytdukkelyk dat de Englen en Sassen / die in zynen tyd Britanje bewoonden / ook van de Driezen afkomstig waren. Nu is het een bekende zaak dat onze voorouders / de Hollanders / de Zeenwen / de Stichtenaars / enz ook begrepen wierden onder den naam van Driezen. Hier nevens de woorden van Beda: Hy (*Egbertus*) nam ook het voornemen van Gods Woord te doen verkundigen aan eenige volkeren, die het noch niet gehoord hadden. Hy wist dat 'er veel zodanige volkeren in Duytsland gevonden wierden; uyt dewelken de Englen en Sassen, die thans in Britanje woenen, zoo als ieder weet, gesproten en af-

f Lib. 5. cap. 10.

M 3

komstig

komstig zyn. En 't is om deeze reden, dat ze van de nabuurige Britten verkeerdelyk Duytschers worden genoemd. Deeze volkeren zynde Vriezen, de Rugianen, de Deenen, de Hunnen, de oude Sassen, de Boructers, enz. Daar hebben wy het rechte bescheid; en behoeven naar geen andere bewyzen om te zien. Te voren had hy alle de volkeren onder de algemeene benaaminge van Englen / Jutten / en Sassen begreepen: hier geeft hy te kennen wat al volkeren dat onder die algemeene benaamingen begreepen waren.

Zoo spreekt ook Marcellinus, in het leven van S. Suidbertus: Suidbertus, zegt hy / was ten uysterste begeerig naar de zaligheid van alle menschen; doch voornamentlyk van de heidensche Vriezen en Sassen; om dat de Engelschen (in Engeland woonende) uyt hen gesprooten waren. En in 't zelfe werk / daar hy van de H. H. Willebrordus, Suidbertus, en meer andere Geloofspredikers spreekt / zegt hy: om dat die heilige Leeraars, in Engeland uyt het geslagt der Vriezen en Sassen gesproten waren; daarom konden zy hen 't Evangeli bequaamelyk in de Duytsche taal verkundigen. Alaar der bewys zal niemand eissen; want dat de Zeeuwen en Hollanders ook booz Vriezen gerekent wierden / is zoo bekend / en in dit werk zoo dikwils te pas gebragt / dat hier over geen de minste zwarigheid gemaakt kan worden. Ik zal / om honderd en honderd andere getuigenissen over te slaan / den Leezer slegts wyzen tot den berugten Menso & Alting; dewelke uytdrukkeelyk schryft dat alle de volkeren aan den Oceaen gelegen / van de Elbe af

g Notit. Germ. inf. part. 2. vide Fresta.

tot

tot de Schelde toe / sedert dat een volkplanting der Franken over den Rijn gekomen / en met de Batabieren in een verbondschap getreden was / begreepen is geweest onder den naam van Drieland.

Ik weet zeer wel dat Marcellinus, dien ik tot mijn zeggman bygebragt heb / de rechte Marcellinus niet en is; endat die Schryber zich zelven den naam van dien heiligen kyzersgezanten onrecht aangematigt heeft. Maar ik weet ook wel dat hy evenwel een oud Schryber is; dat hy doorgaans de waarheit schryft; en maar nu en dan / en als hy ongeluk / van 't rechte spoor afwykt. Maar / men mag hem zoo laag stellen als men wil / wy kunnen hem gemakkelijk missen: en al was 'er geen ander bewys voor handen / wy zouden 't met de getuigenisse van den Eerwaardigen Beda gemakkelijk kunnen stellen.

Doegt hier nu by de getuigenis ^b van Procopius; te weeten / dat het eyland Britanje, by zijnen tyd / door drie talrijke volkeren bewoont is geweest; ... door Englen, Vriezen, en Britten. Alles staat op malkander; en ieder betwys in 't byzonder is klaar genoeg om de waarheit van ons zeggen buiten alle twyfel te stellen.

Ik weet wederom zeer wel dat Britanje of Britia, in de gemelde woorden van Procopius, van sommige geleerden een ander landschap betekent als het groote en vermaarde eyland van Britanje: en ik bekien dat: ik 'er wel eer ook niet vreemd van ben geweest dat 'er een landschap / Britten of Brittia genaamd / tusschen ons land en Britanje gelegen zoude

^b De bello Goth. lib. 4.

ⁱ Aantek. op 't 1 deel van Batavia Sacra.

hebben. Maar by dat gevoelen ben ik niet lang gebleeven; en heb het naderhand / zoo my dunkt / krachtig genoeg tegengesproken.

Hoe het vorder met de Englen en Sassen in Britanje afgeloopen is; hoe dat zy / eer dat ze het ^k hoekje te boven waren / de handen vol werks gehad hebben; en hoe dier dat haar dit beroveren gestaan heeft; zal de Leezer in de Engelsche Jaarboeken wijd en breed beschreeven vinden. Ik zal'er maar byvoegen dat de inboozlingen of Britten / na dat zy 't omtrent 150 jaaren staande gehouden / en den Sassen genoeg te doen gegeven hadden / eindelijk hebben moeten zwigten; en genootzaakt zijn geweest zich ten deele in 't landschap Walis te gaan verschuilen / ten deele nieuwe woonsteden ober de zee / en op de kusten van Dyankryk / te gaan zoeken.

En wat de taal belangt; dat de Engelsche taal tegentwoozdig zoo veel van onze taal verschceelt / zal de Leezer wel inschikken; als by weet dat ze zoo veel veranderingen uptgestaan heeft. Door eerst hebben de Englen en Sassen eenigen tyd breedzaamig hups gehouden met de Britten; en by die gelegendheit zyn'er zekerlyk Britsche woorden in hunne taal ingesloopen. Daar naa hebben de Deenen het eyland lange jaaren bezeeten: en toen heeft de Saxische taal zich wederom moeten voegen naar de Deensche. Eindelijk zyn de Franssen / onder Willem I, in 't bezit van 't eyland gekoomen: en toen is de Engelsche of Saxische taal als tenemaal buiten haar satzoen geraakt.

k Voorberichten op Bat. Sacr.

VOOR.

Eyndius drijft dat de Ingezeten-
nen van de-
ze landen
Zelanders
zijn ge-
noemt naar
de Zelan-
ders in De-
nemarken :
daar ze aller
eerst den
naam van
Cauchi,
en na het
aanneemen
van het
Christen
geloof de
naam van
Arborichi,
zouden
gedragen
hebben.

Van dit gevoelen is *Eyndius* in het eer-
ste boek van zijne Zeeuwsche Kronijk : daar
hy het gevoelen van *Junius*, die de oude
ingezetenen van Zeeland en voornamentlijk
van Walcheren voor de *Matthiaci* wil ge-
houden hebben, wederlegt. Daar tegen
drijft hy, en tracht het ook aan het 14
Hoofdstuk met vele bewijsredenen te be-
vestigen, dat Walcheren en Beveland be-
woont zijn geweest door de (2) *Kauchen*.
En aan het 18 Hoofdstuk beweert hy, ik
weet niet op wiens gezag steunende, dat
deze *Kauchen*, na het aanneemen van het
Christene geloof, den naam van *Arborichi*,
of op zijn Nederlandsch, van Herborige of
Herbortigen, gekreegen hebben. (3)

De Noormannen, een volk der Zueven,
en de Deenen, hebben voorhenen deze lan-
den bezeten. *Van dezelve*, zegt gemelde
Schrijver aan het 20 hoofdstuk, *is de naam*
van Zeeland, en de landeryen der eilanden,
zodaanig als ze tegenwoordig zijn, tot ons
gekomen.

Van het zelfde gevoelen is Ant. Matthæus,
in het 2 Boek *de Nobil* aan het vijfde hoofd-
stuk: *Naar deze Noormannen*, zegt hy, *een*
volk uyt den (4) Zueven (in't Latyn Zuevi)
worden de inwoonders van Zeeland noch ten
huidigen dage Zeën of Zewen genoemd Zoo
dat deze eilanden volgens hem den naam
van Zeeland niet zouden gekregen hebben,
om dat ze aan de Zee gelegen zijn; gelijk
door

doorgaans geloofd werd: maar aldus zouden genoemd zijn naar de gemelde *Zeeuwen*.

Doch dit gevoelen word afgekeurd door ^b Alting: *Als of quansuys de Vriezen*, zegt hy, *eerst van de Noormannen de zee hadden leeren kennen.*

Deze benaaming, zegt hy vorder, is veel laater; en na dat *Diderijks* nakomelingen den titel van *Graven van Holland* al aangenomen hadden, eigen geworden aan de inwoonders van *Walcheren*, van *Beveland*, van *Schouwen*, van't *Land van Tertolen*, enz.

En dat de naam van *Zeelanders* of *Zeeuwen* (als een eige en niet als een gemeene benaaming) door *Melis Stoke*, en eenige andere Schrijvers, aan die van *Walcheren* en de nabuurige eylanders al voor de 12 eeuw toegepast is geweest, dat is geschiedt door een vroeger gebruik van een naam die laater opgekomen is: gelijk de Geleerden weeten dat het somwijlen omtrent *Holland* is geschiedt.

Zoo als *Eyndius* schrijft zoude de *Rhijn*, of gelijk anderen willen de *Maas*, daar zy zich met de *Schelde* vereenigden, met haare killen en zee-gaten, en daar by de *Ocean*, van ouds de grenspaalen van deze eilanden zijn geweest.

Zy hebben van ouds, en eer dat de *Graven* van *Holland* en *Zeeland* noch opgekomen waren, haare *Landsheeren* gehad. Want

^b Alting, not. Germ. inf. part. 2. p. 221.

het gansche landschap, 't welke nu bekend is onder den naam van Zeeland, heeft niet altijd gezamentlijk, gelijk het nu geschiedt, onder eenen Heer gestaan. Het is niet onwaarschijnlijk dat ieder eiland zijnen eigen Heer heeft gehad: gelijk *Miræus* in zijne Kronijk uyt de Jaarboeken van *Pithæus* wel schijnt te bewijzen. En het blijkt uyt gewisse gedenk-schriften dat Walcheren tot Landsheer heeft gehad *Egihardus*; dewelke door de Noormannen in 't jaar 738, na het bemagtigen van deze eilanden, is gedoodt.

Een lange reeks van deze Landsheeren staat by ^c Eyndius, en noch wijdloopiger by ^d Reigersberg en Boxhorn, opgetelt: welke Histori-schrijvers den aard en de zeden der Ingezetenen beschrijven; en, gelijk doch doorgaans van de Schrijvers gedaan word, hunne landsluiden hemelhoog verheffen.

Jason a Pratis, een Geneesheer van Terveer, heeft in deze veerzen, dewelke voor de Zeeuwsche Kronijk te leezen staan, den lof der Zeeuwen uytgedrukt:

Si cupis ingenium gentis novisse....

Gens addicta Deo, cæta, simplex, moribus aptis.

Nec pauci castæ Palladis arma colunt.

^c Chron. Zeland. l. 2.

^d In hunne Kronyken van Zeeland.

Waar door betekent word dat de Zeeuwen godsdienstig, loos, opregt of eenvoudig, en welgemanierd zijn: en dat veelen van hen de wapenen van de kuyssche Pallas volgen; dat is de wetenschappen beoeffenen.

Onder het Heidendom, zegt *Reigersberg*, hebben zy *Hercules* en *Mercurius* ^{Hunne Godsdienst.} aanbeden. Den eersten riepen zy aan voor het aangaan van een veldslag: den laatsten eerden zy als den Beschermheer van hunne dijken. Dan Christen geworden zijnde, als ze order gaven om ergens eenig land te bedijken; waren ze volgens *Boxhorn* gewoon een stuk lands voor Godt en den armen uyt te zonderen: het welke zy volgens oude brieven *Fron-akker*, dat is Gods of 's Heeren-akker, noemden. Voor al waren de Zeeuwen godsdienstig omtrent de eeden: en hadden geen grooter schrik als voor meenedigheit, of 't gene eenigzins naar meenedigheit scheen te zweemen.

De dochters wierden zuiver en onbesmet ^{Kuysheit,} naar het bruidsbedde geleidt. Die eens geschonden waren, al waren ze noch zoo schoon en rijk, konden noit tot het huwelijk geraaken. Zy wierden noit gepaart, voor dat ze volwasschen, en ten minste dertig jaaren oud waren: op dat ze te sterker en gezonder kinderen zouden baaren.

De moeders waren gewoon haare kinde- ^{Voorzigtigheit,} ren zelf te zoogen: en 't was een schande, de kinderen buiten noodzakelijkheid van

Eenvoudig-
heit en op-
regtigheit,

minnemoeders te laten zoogen. (5).
De Zeeuwen zijn altijd gehouden voor
eenvoudige, opregte en openhartige men-
schen. En daar is het spreekwoord ook van
gekomen: *Goed rond, goed Zeeuws.*

Zy waren van ouds gewoon alle maan-
den een landdag te houden, en over den
welstand des Vaderlands raad te pleegen.
Daar had ieder vryheit van te spreken, en
zijn gevoelen te uyten: waar uyt dan door
de Oversten van den landdag wetten wier-
den gemaakt; niet om over het volk te
heerschen: maar om voor des zelfs welva-
ren te zorgen. Echter waren zy vry streng
in de onmatigheden, naar gerade der mis-
daaden, te kastijden.

hunne
zucht voor
de gereg-
tigheit,

Van deze zucht tot de geregtigheid heb-
ben zy hun werk naderhand ook gemaakt:
dit hebben zy ook willen betekenen door
een penning, dewelke op hun bevel ge-
slagen is in 't jaar 1555: en waar op twee
gelijke weeg schaalen, hangende aan het
wapen van Zeland, staan afgebeeld met
deze spreuk: *Dat de weegschaal gelijkma-
tig, en de gewigten evenwigtig zijn.*

en voor de
weten-
schappen.

Dat ze al over lang liefhebbers van de
kuyssche Zanggodinnen of Werenschappen
zijn geweest, blijkt uyt de Geleerde Man-
nen; waar van wy een goed getal, ieder
in het beschrijven van zijne geboorteplaats,
zullen opleveren.

Doch

Doch dat deze landaard, zoo wel als andere volkeren, ook zijne gebreken heeft gehad, blijkt genoeg uyt de historien, geschiedenissen en voorvallen van deze eylanden; en uyt de wetten die 'er van tijd tot tijd tegen de ongebondendheden zijn uytgekomen.

Zy zyn egter niet zonder gebreken geweest.

Hoe dat zy in een blinde en domme afgoderye gestoken, en *Hercules* en *Mercurius* als hunne Bescherm-goden op een uytspoorige wijze ge-eert hebben; konnen wy, om nu geen andere Schrijvers te melden, genoeg bespeuren uyt de volgende woorden van onzen landsman *Melis Stoke*: dewelke daar met eene verhaalt hoe dat *S. Willibrord* die afgoden-beelden verbroken en het land van afgoderye gezuivert heeft:

So sende hy in den Landen schiere

Willebrode, die eerst bekeerde

De Vriezen, en 't Gelove leerde

Tot Westkapellen, daer hy quam

En aanbedende vernam

Mercuriose over eenen Godt.

Dat beelde door ons Heeren gebodt

Brak hy

Het is een bekende zaak hoe flordig dat het ten tijde van *Lodewijk den Goeden* in Zeland, en voornamentlijk in Walcheren, is toegegaan; als 'er zoo veele het geloof verlieten; zich in vuile onkuysheden wentelden, en bloedschendige huwelijken aangingen.

Zy zyn ongestadig in de leere van Christus te volgen.

V O O R R E D E.

Om tegen die onkuysheit en bloedschande te voorzien is de *H. Frederik*, de achtste Bisschop van Utrecht, naar Zeeland gereist; en heeft daar een Vergadering beroepen: daar hy de strengheit der kerkelijke tucht te werk heeft gestelt, en de uytspoorige geiligheit beteugelt.

Hunne
achteloos-
heit om-
trent den
Godsdienst.

Baldricus Bisschop van Kamerijk verhaalt ons hoe weinig dat de Water-vriezen, zoo als hy de Zeeuwen noemt, bezorgd waren om de Kommunie omtrent Paasschen te ontvangen: en hy vertelt uyt den mond van *Albaldus* of *Adelboldus*, *S. Fredericus* nazat op den Stoel van Utrecht, dat de *Water-vriezen* deze gewoonte omtrent hunne *Parochiekerk* hebben, dat 'er zeer weinigen, of misschien niet een, het *H. Sakrament* op *Paaschdag* willen nuttigen.

Zyn gene-
gen tot
kettery,

Als de snoode aarts-ketter *Tanchelinus* uyt de stad Antwerpen, dewelke hy met zijne kettery vergiftigde, door den Hartog *Godofridus* verdreven was; heeft hy zich, zoo als *Anselmus* by *Mobanus* getuigt, naar Walcheren en de omleggende eylanden be-
geven: en heeft daar ook eenigen tijd huis-
vesting gevonden; tot dat hy van daar is
verjaagt door de gezellen van *S. Norbertus*.
En misschien hebben de Norbertijnen uyt
dezen hoofde verlof gekreegen om zich neer
te slaan in de hoofdstad van Walcheren;
en aldaar een deftige Abdy, daar we aan

stonds wijdloopiger van zullen spreken, op te regten.

Daar by zijn de Zeeuwen van ouds vech-
achtiger, twistachtiger, wraakgieriger en
stijfkoppiger geweest, als de nabuurige vol-
keren.

Zyn twist-
achtig en
stijfkoppig

Baillet, over den 18 July, schrijft den
moord van *S. Fredericus* aan de inwoon-
ders van Walcheren toe met dese woorden:
De bloedschenders, konnende de bestraffing
van Fredericus niet verdraagen, hebben
uyt het eiland Walcheren twee moordenaars
naar Utrecht gezonden; dewelke den heiligen
Bisschop met daggen dood gepriemt hebben.

Boxhorn zelf geeft den vechtachtingen
en koppigen inborst van dien landaard ge-
noeg te kennen. Dezelve blijkt uyt de Or-
donantzien, dewelke onder den Roomfchen
Koning *Willem II*, en onder des zelf zoon
Floris V, over deze zake zijn uytgekomen:
doch voornamentlijk uyt het Formulier van
vrede, 't welke aan de krakeelende partyen
en aan hunne bloedverwanten voorgestelt,
en door dezelven met eeden is bevestigd;
en 't welke by *Boxhorn* ter gemelde plaat-
ze staat aangehaald. In de Latijnsche brie-
ven van die eeuwewierd het aangaan van
zodanige vrede genoemd *Treugas facere*.

Doch sedert dat de Zeeuwen tot het Ge-
loof bekeert zijn, heeft de beoeffening en
de tucht van den Christelijken Godsdienst

f Chron. Zel. part. 2. pag. 81.

Dan deze
gebreken
zyn voor
een groot
gedeelte
uitgewischt
door het
geloof en
de zede-
tucht van
Christus.

de verouderde gebreken der landzaaten voor
een groot gedeelte uytgewischt, en hunne
aangebore gaven tot beter fatsoen gebragt.
Zodaanig dat de Zeeuwen naderhand groo-
te eerbiedigheit voor de Geestelijke zaaken,
en geen kleine mildaadigheit tot de Kerke-
lijke Bedienaars getoont hebben. Dit blijkt
volkomentlijk uyt de prachtige Abdy, twaalf
mans- of vrouwen-kloosters, en twee aan-
zienlijke Kapittelen, dewelke in de hoofd-
stad alleen zyn gesticht: en uyt verscheide
anderen, dewelke te Zirikzee, Tertolen,
Terveer, te Soeburg, in de Kapel, te Nieu-
werkerk, en misschien op meer andere
plaatzen van de Zeeuwscbe eilanden, als
er het Katolijk Geloof gevolgt wierd, ge-
bloeit hebben, en zeer aanzienlijk waren.

Het Geloof
is hun eerst
verkundigt
door S. Wil-
lebroord:
waarom zy
onder het
Bisdom en
den Dom-
prooft van
Utrecht
gestaan
hebben.

De H. *Willebrord*, om nu van S. *Eligius*
en van de andere Geloofs- verkundigers,
dewelke in het eerste deel van *Batavia Sa-*
cra vermeldt staan niet te spreken, is de
eerste of althans de voornaamste geweest,
dewelke het Christen Geloof in deze eilan-
den heeft ingevoerd. En uyt dezen hoofde
hebben dezelve, nu Christen geworden
zijnde, sedert de eerste oprechtinge van 't
Utrechtsche Bisdom onder den Stoel van
Utrecht gestaan.

En gelijk de nazaaten van S. *Willebrord*,
te weeten de Bisschoppen van Utrecht, de
zorg in het Geestelijke over deze Kerken
hadden; zoo hebben dezelve Kerken het

CANTIVM
Dubrisa

MARE GERMANICVM

Page

CAROLVS CALVVS IMP.
BALDVINO FERREO ET
IVDITHAE FILIAE SVAE
CONIVGBVS REGIONEM
SOMONAE SCALDI OCEANO
QVE INCIVSAM FLANDRIE
NOMINE APPELLATAM
IN DOTEM TRADIT.

ANO. 861.

FRETVM BRITANNICVM

Samare Vel Somora fl.

CAME

RACE

SIVM

H

Scala miliarium Germanicarum

zoo genoemde *Cathedraticum*, of het regt 't welke den Biffchoppen om hunnen Stoel te eeren gegeven word, aan gemelde Biffchoppen opgebragt. Ik heb een handschrift van het jaar 1555, het welke den Heer *Lap van Waveren* toebehoort heeft; waar in uytgedrukt staat wat dat iedere Kerk den Biffchop jaarlijks plagt te betaalen.

Deze Domprooft, gelijk ook de Dekens, had daar aanzienlijke goederen en een groot regtsgebied.

Uyt laft van gemelden Biffchoppelijken Stoel van Utrecht had de Domprooft van Utrecht het bewind over de Zeeuwfche Kerken. Dezelve bezat groote landeryen, leenen, tienden en andere regten in de Zeeuwfche eilanden: welke goederen op een gefelden dag verhuurt wierden: en wel zodaanig dat de pacht op den beftemden dag nootzakelijk moest opgebragt worden. Al het Kerkelijk Regtsgebied quam den Domprooft alleen toe over gansch Zeeland: dewelke dan *Provisors* of Dekens in zijne plaats aanftelde: doch zoo dat 'er fomwijlen ook anderen door de onderhoorige Priefters verkozen wierden.

Deze Dekens hadden een groot gezag en regtsgebied. Dus getuigt *Boxhorn* zelf dat de Deken van Middelburg kennis nam van de gefchillen tuffchen de Stedelingen en Landluiden; en dat hy de proceffen uytwees.

Zelfs mogt het Roomfche Hof de ingezetenen in den eerften regtshandel niet dagvaarden voor haare vierschaar. Want behalven

halven dat de Land - Oversten en Graven van Zeeland door verscheide ordonantzien, dewelke by *Reigersberg* in zijn Kronijk te leezen staan, voor den vrydom en het regt hunner onderdaanen gezorgt hadden; zoo heeft ook Paus *Sixtus*, volgens de getuigenis van gemelde Kronijk, in het jaar 1482 een Dekreet uytgegeven dat geen *Middelburger*, van wat staat dat hy waar, 't zy leek of geestelijk, en om wat reden dat het ook mogt zijn, in de eerste regtspleeginge buiten zijne stad zouw mogen gedagvaart worden.

Vier Dekens-
schappen in
Zeeland.

Een nieuw
Bisdóm,
staande
onder het
Aartsbis-
dom van
Utrecht, te
Middelburg
opgeregt.

Men had dan in deze landen vier Dekens; en vervolgens vier zoo genoemde Dekens-
schappen; want zoo veel staan 'er opgeteld in een ongedrukt Boekje van de Kamer van *Utrecht*; en in de *Ordonantien der Utrechtsche Kerke*, dewelke ook met de hand geschreven onder ons berusten: alwaar dezelve aldus opgetelt worden: *Het Dekenschap van Walcheren; het Dekenschap van Schouwen; het Dekenschap van Zuytbeveland; en het Dekenschap van Borselen*; 't welke t'hans meerendeels door het Zee-water is ingeslorpt.

Doch als het Bisdóm van *Utrecht* in 't jaar 1559 door *Paulus IV* tot de waardigheit van een Aartsbisdóm wierd verheven; zoo is 'er in Zeeland, gelijk by de nabuuren, een Bisschoppelijke Stoel staande onder het Aartsbisdóm van *Utrecht* opgeregt.

Zwe-

Zwederus Boxhornius ; als in de zaaken van onze Kerk niet zeer bedreven zijnde, heeft dit nieuwe Bisdom, 't welke dus van het oude afgescheurt was, in zijne Aante-keningen op de Zeeuwsche Kronijk van Reigersberg niet al te wel verdeelt. Dewijl hy de eilanden van Voorn en Flakké ten onregt plaatst onder het Bisdom van Middelburg.

Want volgens de Bulle van *Paulus IV* Nauwkeurige verdeling van dit Bisdom volgens de Bulle van Paulus IV. bestaat dit Bisdom in 't geheel uyt tien steden, behalven honderd dorpen onder die steden leggende; en beslaat in zijne langte 56 duizend en in zijne breedte 23 duizend schreeden.

Deze steden zijn *Middelburg*, *Vlissingen*, *Terveer*, (van ouds *Kampveer*) *Armuiide*, *Zirixzee*, *Brouwershave*, *S. Maartensdyk*, *Tergoes*, en *Romerswaal*; 't welke nu door het Zeewater is overstroomt.

In de Bulle van *Pius IV*, dewelke op die van *Paulus IV* gevolgt is, en met groote doch vergeeffsche onkosten in Holland, Zeland, Braband, ja in Italie en te Romen zelf, is opgezocht, staan behalven de gemelde steden ook de dorpen en kasteelen van dit Bisdom uytgedrukt.

Doch dit verlies zullen wy vergoeden door handschriften, dewelke uyt de Domkerk van Utrecht zijn gekomen. Waar uyt wy noch dit voordeel zullen trekken; dat de steden en dorpen, dewelke in de Bulle van *Pius* zonder eenige order der Dekenschap-

schappen opgetelt worden, aldaar staan uytgedrukt volgens den rang van ieder Dekenſchap; waar omtrent wy niet en vinden dat naderhand eenige verandering is gemaakt. Ook zullen wy de voornoemde dorpen en vlekken, daar gemelde handſchriften miſſchien mogen gemiſt hebben, ieder onder hunne hoofd-eilanden plaatzen. Wy gaan dan beginnen met het Dekenſchap van Walcheren.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Dat is zoo niet te verſtaan dat men Vrieſland oit, volgens de gemeene manier van ſpreken, of by eenig Hiſtoriſchrijver, Zeeland heeft genoemd; want daar zal men geen een voorbeeld van vinden: maar, gelijk hier uytgeleit word, dat men Vrieſland in ſeven zeelanden, dat is landſchappen aan de zee gelegen, heeft verdeelt. Maar hier van breeder in de *Inleidinge*.

2. Door de *Kauchen*. Dat de *Mattiaci* geen Zeeuwen zijn geweest heeft *Eindius*, Heer van Haemſtede, vry wel bewezen: ten eerſte om dat de *Mattiaci* volgens *Tacitus* over den Rhijn, van de Galliſche kant af te rekenen, gewoont hebben: ten anderen, om dat de Romeinen, volgens *Plinius* in de velden van de *Matthiaci*, eenige zilvere mynen en ook warme baden, ontdekt hebben: 't welke geenszins kan paſſen met den aard der Zeeuwiſche eilanden. En daarom worden de *Mattiaci* door *Divius*, *Cluverius*, *Cellarius* enz. naar Hoogduytsland, om daar woonplaatzen op te zoeken, gewezen. Maar of hy het zoo vaſt heeft, met de kleine *Kauchen*, want de groote hebben zekerlijk diep in Hoogduytsland gewoont, in Zeeland te plaatzen, daar zouw men eenigzins kunnen aan twyſelen. Althans getuigt *Ptolomeus*, in de beſchrijvinge van oud Germanie, dat na de Vriezen de kleine *Kauchen* volgen, en tot den Wezer toe woenen; en dat de groote *Kauchen* hunne wooning van den Wezer tot de Elve toe hebben: dat is al wat ver-

re van Zeland. En *Tacitus* oud Germanie ook beschrijvende, en van Vriesland noordwaarts op trek-
kende, plaatst de Kauchen onmiddelijk na de Vrie-
zen. Evenwel is het ook waar, en wy heb-
ben 'er in 't eerste Deel al iet van aangeroot, dat *Pli-
nius* ook van Kauchen gewaagt, dewelke in het ei-
land der Batavieren woonden. *In den Rijn*, zegt
hy, *ter lengte van byna bonderd duizend passen, legt het*
aller-edelste eiland der Batavieren en dat der Kaninesaten;
en noch andere der Friezen, der Kauchen, der Frisiabo-
nen, der Sturieren, der Marsaken. Ik gis dat deze Kauchen
van minder vermaardheit waren als de groote Kauchen;
en dat de kleine Kauchen een soort van Kauchen op
haar zelven, afkomstig van de eersten, zijn geweest:
want indien men alle de plaatzen der oude Historischrij-
veren naziet, dewelke eenig gewag van Kauchen maa-
ken, zullen 'er weinige gevonden worden, dewelke
op onze Kauchen kunnen passen. Maar of deze Kau-
chen juist in de Zeeuwsche eilanden gewoont zou-
den hebben; daar zie ik geen zeker bescheid van: en
ik geloof niet dat 'er iemand eenige vastigheid van
zouw kunnen geeven. De redenen van *Eindius*, die
deswegen al veel over hoop haalt, zijn niet meer als
zwakke gissingen; en zijn althans niet beter gegrond
als de gissingen van *Adrianus Junius*, die de Goylan-
ders gaern voor de Kauchen zoude houden. Doch
hier van ook breeder in de *Inleidinge*.

3. Met reden zegt de Auteur, *ik weet niet op wat*
gezag steunende. Dat de naam *Arborichi* zoo veel te
zeggen zouw zijn als *Herborigen*, zal by geen Schrij-
ver, die voor *Eindius* tijd geleefd heeft, gevonden
worden. Ik geloof ook niet dat het noodig is zulke
vergezogte naamredenen met ernst te wederleggen.
Daar zijn 'er, als *Wendelinus* in zijne *Leges Salicae il-*
lustratae, dewelke den naam *Arborichi* afleiden van
Arbores, boomen; en de Brabanders voor de *Arbo-*
richi houden: om dat Braband van ouds, zoo wel
als eenige omleggende landen, vol hout en bosschaad-
jen is geweest. Ja hy wil dat Braband een verkor-
ting zy van *Arborichbant*, dat zoo veel te zeggen is
als de landpaalen der *Arborichen*. Dit zoude wat
schijn kunnen hebben indien de naam *Arborichbant*
in eenig oud Schrijver te vinden was. Maar geen

een, die het minste gewag ooit van Arborichant heeft gemaakt. Indien men hier nu by voegt dat geen oud Schrijver van de Arborichen heeft gesproken als *Procopius* alleen; maar dat 'er verscheiden, als *Zozynus*, in zijn sesde Boek; *Julius Caesar*, in zijne Gedenkschriften; *Hirtius*, in zijn achtste Boek *Plinius*, in zijn vierde Boek; de Beschrijving van 't R. Rijk (*Notitia Imperii*) gewag maaken van de Armoryken (*Armorigi*); 't welk te zeggen is, aan de zee gelegen: en dat deze Armoryken zich tot langs de Gallische kusten tot den Rhijn toe uitgestrekt hebben; zoo zal men ligtelijk den beruchten *Mezerai* toevallen, dat de Arboryken van *Procopius* dezelfde zijn met de gemelde Armoryken. Nu is dan de vrage of deze Arboryken of Armoryken de inwoonders van Zeland zijn geweest. Dat ze daar gewoont hebben schijnt genoeg te volgen uit de woorden van *Procopius*: hy zegt dat 'er by den Rhijn, daar hy zich in den Oceaan stort, verscheide moerassen waren; waar omtrent de Franken woonden: Daar heeft men de Vrieten en de Hollanders enz. Naast de Franken, zegt hy, woonden de Arborichen; en stonden onder het gebied der Romeinen: ten oosten van deze Arborichen woonden de Thuringers; of, zoo als *Mezerai* gelezen wil hebben, de Tongerschen. Na de Thuringers, wat zuidewaart, volgen de Borgonjers, dan de Zwaben, Alemannen enz. Maar indien de Arborichen dezelve zijn met de Armoryken, gelijk my al zeer waarschijnlijk voorkomt, hebben ze veel grooter plaats, althans van den beginne af, beslagen. Want *Jul. Caesar* getuigt dat alle de burgerlijke vergaderingen der Gallen, dewelken aan de zee paalden, Armoryken genoemd wierden. *Hirtius*, ter voornoemde plaatze, geeft dien naam aan alle de plaatzen, dewelke op de uiterste grenzen van de Gallien aan de zee kusten gelegen waren. *Plinius* verzekert dat Aquitanie dien naam ook heeft gehad. Doch of de naam van Arborichen of Armoryken mettertijd wat nauwer betekening heeft gekregen, en binnen de Zeeuwsche eilanden besloten is geweest, dat zoude misschien niet zonder eenigen schijn van reden gezegt, doch niet ligtelijk bewezen kunnen worden.

Van deze Arborichen staat noch te weeten dat ze den aanval der Franken eenigen tijd wederstaan hebbende, eindelijk met hen in een verbondschap zijn getreden; en naderhand gansen Gallie overmeestert en van 't Roomsche Rijk afgescheurt hebben.

Noch dient geweeten dat sommigen den naam van Holland, of liever Holtland, van deze *Arborichen* willen afleiden: zeggende dat de ingezetenen om de de menigte der boomen *Arborichi* genoemd wierden: gelijk als we reeds aangeroert hebben: en dat men naderhand deze Latijnsche of half Latijnsche benaaming heeft verandert in den Nederduitschen naam van Holtland: waar over *Divæus* in zijne *Antiquitates Galliae Belgicae* kan nagezien worden. Doch dit schijnt niet al te wel over een te koomen met de gemelde woorden van *Procopius*, dewelke de Franken aan de uytwateringen van den Rhijn, dat is daar Holland nu is, en naast hen de *Arborichen* heeft geplaatst: hoewel dat ze een gedeelte van het tegenwoordig Holland konnen beslagen hebben. Maar dat *Divæus* daar in de plaats van *Arborichi* gelezen wil hebben *Abodriti*: van dewelken men weet dat ze de bondgenooten der Franken zijn geweest: en dat ze de Sassen en Deenen altijd beoorlogt hebben; daar heeft hy mis in getast. Want die *Abodriti*, anders ook *Obodriti* genaamd, woonden over de Elve; gelijk uyt *Aimoinus*, *Helmoldus*, en meer andere Schrijvers, ligt bewezen kan worden. Doch *Procopius* spreekt van *Arborichi* die naast de Franken, aan de monden des Rhijnstrooms, woonden, en gehuisvest waren.

4. Een volk der Zueven: in het Latijn staat *Zuevorum*. Door de Zuevi zouden nu de Zwaben verstaan worden: maar 't is kennelijk dat de Noormannen uyt de Zwaben niet zijn gesproten. Het zijn de Zweeden ook niet: want die worden nergens Zuevi, maar altijd *Sueci*, *Sueciones*, of by de oudste Schrijvers *Suitones* genoemd. Zoo zal *Ant. Matthæus* dan gesproken hebben van de Zueven of Zweven, in 't Latijn *Suevi*, dewelke ten tijde der Romeinen aan de Oostzee, by *Tacitus* bekend onder den naam van *Mare Suevicum*, tusschen de Elve en de Weissel gewoont hebben. Doch hoe wel dat 'er zekerlijk veele van dat volk onder de Noormannen, als ze deze landen qua-

men afstroopen, geweest zijn : zoo is het echter zeker genoeg dat de Noormannen voor het grootste gedeelte uyt Noorwegers, Deenen, Zweden, Jutten, enz. bestaan hebben.

5. Al deze lof word door Tacitus in 't gemeen aan alle de Germaanen gegeven : en dewijl de inwoonders van Zeeland naar allen schijn, en wel zekerlijk, ook uyt de Duitschers zijn gesproten, mogen zy zich den lof der zelve ook wel toepassen.

D E K E N S C H A P V A N W A L C H E R E N.

Westmunster,	Buttingen,
S. Pieters Kerk,	S. Mariaas kerke,
S. Niklaas Klooster,	Melis kerke,
Het Begijnhof,	Zoutland,
Arremuiden,	Werendijk,
Sand-dijk,	S. Jans kerk aldaar,
Welsfinghem,	S. Boudewijns kerk,
Ryethen,	Poppoos kerk,
Nyewerve,	Poppendam,
Ooster-Solborg,	Domborg,
Wester-Solborg,	S. Aachten kerk,
Oost-Kapel,	Gripskerke,
West-Kapel,	Gapinghen,
Oud-Vlissingen,	S. Allards kerke,
Nieuw-Vlissingen,	Poppenberg,
Koudekerke,	Bredam,
Hoogland,	Veris,
Biggenkerke,	Schelhacht,
Krommenhock,	Kleverskerk,

Wissenkerke,	Nieuwland.
Kampen,	Kats,
Zoeterlengerkerke,	Offlet,
verdronken.	Sabbingen,
Geersdijk,	Oosterland,
Wellis,	Dirkshoek,
Emelisse,	Westkerke,
Kortgeen,	Oudersdijk,
Schoenboom,	Dekens kapelle,
Eykeningen, anders	Nieuwe Polder.

WALCHEREN

Is ^a westwaart het uiterste eiland der Driessche Zelanden: en heeft uit dien hoofde van ouds den naam gehad van Wasda. Dat het eertijds tot de Oude Schelde en de haren Zuin heeft behoord blijkt uit de Gragt / dewelke door Otto den Grooten (1) tusschen beiden is geschoten / en nu tot een groote Zeeboezem is aangewassen.

Dit eiland is door den Abt van Externach Walachra, door den Monnik Sigebertus Walchaum, door een onmeloozen Schrijver by du Chêne ^c Walachria, door de Jaarboeken van Fulden Walchra genoemd geweest. Otto II in een openbrieven van 't jaar 974 schrijft Walachria, gelijk het noch tegenwoordig op zijn Latijnsch woord genoemd: den zelven naam heeft het ook by Melis Stoke, en by onze oudste Kronijkschrijvers.

^a Alting. Germ. infer. part. 2. pag. 195.

^b In vita S. Willibrordi.

^c In scriptorib. rer. Normann.

Naam-
rede.

Dit zelfde epland zouw volgens sommiger gissing aldus genoemd zijn geweest naar zekeren Afgod/ die aldaar wierd aangebeden. Want in een oude ongedrukte Kronijk/dewelke in Kobels Boekerpe onder meer andere verbode boeken bewaart worden / staat volgens Eyndius te leezzen dat Walcher van ouds een naam is geweest van Mercurius.

En 't is waar dat Mercurius van de ingezetenen ge-eert is geweest als de Bescherm-godt van de Zee-kust; en dat de Zeestranden voornamentlijk onder zijne bewaaringe gestelt wierden/ als of hy Wallen-heer was geweest: want dat de oevers in onze taal wallen genoemd worden / is aan niemand / die het Nederduytsch verstaat en aan de zee-kant woont / onbekend.

Althans staat by den reeds gemelden Abt van Epternach te leezen dat S. Willebrord op het epland Walcheren een Afgoden-beeld heeft gebroken; 't welke volgens de getuigenis van Melis Stoke het beeld van Mercurius is geweest.

Alting ^d houdt het voor waarschijnlijker dat deze eplanders Walkres of Walkers zijn genoemd / om dat ze zich dagelijks met wallen tegen den Oceaen moeten beschutten.

Doch dit is dan van Zee-duppen te verstaan/ niet van Dijken; dewelke in grooter menigte by de Zeeblanders gebonden worden. (2)

^d Notit. Germ. inf. part. 2. pag. 196.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Te weeten de Hont, of de Westerscheld. Deze graft zoude den naam van de Hond gekreegen hebben van het geraas der baaren, dewelke als een hond schijnen te bulderen. Doch de Heer *Alting* houdt het voor alzoo waarschijnlijk dat het naamwoord *Oste-*

niana, op zijn Zeeuwfch *Hottoniana*, by wijze van verkorting veranderd is in Hont. Dat zouw meerder fchijn van waarheit hebben, indien het woord *Ottomaniana* in het fpreken van de Nederduitsche taal te pas was gekomen: maar op zijn Nederduitsch kan men het anders niet genoemd hebben als Ottoos graft, of de graft van Ot, of van Otto: of miffchien op zijn Zeeuwfch, Hottoos-graft, enz. Ik zie niet hoe dat men Ot, of Otto, of Hotto, by verkorting heeft konnen veranderen in Hont.

2. De naam van Walcheren word van anderen noch anders uytgeleit: doch alles fchijnt even verre gezogt. Volgens *Levinus* zouw het naarden eerften waaghals die dat eiland heeft beginnen te bewoonen en te beploegen, of naar de Waalen die daar koopmanschap quamen drijven, of naar het Prinsdom van Walles in Engeland, aldus genoemd zijn geweest. Anderen, gelijk by den Heer Smallegange te leezen is, ziende dat Walcheren een walvifch in zijn wapen voert, willen den naam van dezen walvifch afleiden. *Adriaan Hofferus*, dewelke sommige van deze giffingen by gemelden *Smallegange* in een Latijnsch gedicht vermeldt, twijfelt ook of het aldus niet zouw genoemd zijn van *wallen* en *keeren*, om dat de inwoonders de zee door wallen moesten afkeeren. De giffing van *Smallegange* fchijnt ook zoo vreemd niet te wezen; te weeten dat het zijnen naam zoude ontleent hebben van de menigvuldige op- en af-loopende wateren, ftalen, moeraffen, poelen, enz. die aldaar voor de bedijking der landen zeer overvloedig zijn geweest: want zulke poelen en moeraffen zouden van ouds den naam gehad hebben van *Walen*; 't welke hy bewijft uyt den ouden vertaalder van Beka; dewelke deze woorden, *habens lacus & stagna*, aldus vertaalt: hebbende walen en meeren. Dan *Adriaan Schriek* (in zijne *Origin. Celtobelg.*) is van gevoelen dat de naam zoude afkomstig zijn van *Waey-laegre*; te weeten van waajen en laegte: om dat de winden in de laage en waterige landen van het noch onbedijkte Walcheren zoo geweldig plagten te stormen en te bulderen.

MIDDELBURG.

Middelburg
eerste stad
van Walche-
ren: daar
de Staaten
van Zeeland
vergaderen.

VAN Erasmus en Opmeer genoemd MIT-
TEL-BURG, (1) is de eerste / de groot-
ste en de rijkste stad van Walcheren / ja
van gansch Zeeland; en de hoofd-stad van het
Bisdom dezer eilanden. De stad is aldus ge-
noemt om dat ze midden in het eiland legt: geijkt
als ze / na het ophomen van Vlissingen / ook mid-
den tusschen Vlissingen en Ter Veer is gele-
gen. De Staaten van het land houden al-
daar hunne Vergaderingen: en dat ze al in de
tiende eeuw rijkt en weeldig is geweest / blijkt
uyt de uytspoorige danielheit der Kanonnik-
ken / die daar zoo het gemest waren.

Daar is wel-
eer een rij-
ke Abdy
geweest: uyt
dewelke de
Kanonnik-
ken om hun
opgebonden
leven zijn
verjaagt;
en Premon-
streitshee-
ren in hun-
ne plaats
gestelt.

Deze Kanonnikken / weinig in getal / on-
gebonden van leeven / en door hunne brood-
dronkenschap alles verquistende / zijn door Go-
debaldus den XXIV Bisschop van Utrecht /
die ook ober Zeeland te zeggen had / uyt Mid-
delburg verjaagt. Welke kerkhoogd / om
hunne plaats te vullen / enige Kanonnikken
(2) van de Premonstreits-orden in t jaar 1128
van Antwerpen heeft ontboden: dewelke / na
dat de ketterp van Tanchelinus (3) door S. Nor-
bertus, den stichter van gemelde orden / uytge-
roeit was / in t jaar 1124 / uyt vergunninge
van den Proost Hildolfus en van de andere
Kanonnikken / in S. Michiels kerk waren ge-
trokken: zijnde gemelde Kanonnikken overge-
gaan tot de kerk van O. L. Vrouw. ^a

Ongetwijffelt zal de eerste pber van die zeer
heilige orden Godebaldus bewogen hebben / om

^a Mirai Chron. Belg.

die nieuwe Kanonniken in de plaats van de Reguliere Kanonniken te stellen. Maar mischien heeft 'er deze reden ook toe geholpen / dat / vermits Tanchelius, gelijk wy upt Sande-
rus aangemerkt hebben / naar Zeeland was ge-
blugt; goed is gebonden de gezellen van Nor-
bertus, die dezen Wartschetter allereerst ver-
wonnen had / tegen hem af te zenden.

Dit klooster is door Willem Roomsche Ko- De Abdy
ning / en Graaf van Holland en Zeeland / om- toegewijdt
trent het jaar 1257 tot een Abdy opgerecht / aan de H.
heerlijk ophehaalt / en rijkelyk begiftigt: 300 Moeder
als by Gazæus in zijne kerkelyke Historien van Gods, en aan
Nederland / aan het 493 zydje / staat aange- S. Niklaas.
tehent. Dezelve Abdy is ter eere van de H.
Moeder Gods en van S. Niklaas ingewijdt.

Boxhorn, die geen zekerheit heeft wanneer
de Abdy allereerst (4) opgerecht is / brenkt in
zijne Kronijk ^b van Zeeland te voorschijn een
brieef van Koning Willem (5), van 't jaar 1250:
daar dezelve gewag maakt van eenen Nicolaus
Abt te Middelburg; en deszelfs gerechtigheit
omtrent de onderdaanen der Middelburgsche
Abdy bevestigt en beweert.

Deze Abdy is zeer vermaard en rijk van in- Deze Abten
komsten geweest: en heeft van overlang een waren zeer
kerk met een spitzen en moopen toren gehad. machtig.
De timmerraadje / de outaaren / de schilderpen
en het maakzel der kerke / waren altemaal on-
gemeen pachtig en kunstig; en verrukten de
oogen der toekijkers / die van alle kanten
quamen aangelooopen.

De Staaten van Zeeland hebben aldaar van
't begin af hunne Vergaderingen gehouden.
Ook heeft Philips de Schoone, de vierde C.

^b Pag. 134.

berste der Ridderlijke order van 't Gulde-blies/
aldaar in 't jaar 1505 een vergadering van ge-
melde order heroepen.

De Boekery van gemelde Abdy was niet al-
leen de oudste / maar ook de rijkste en groot-
ste / van gansch Zeeland.

De Abdy was zoo rijk van inkomsten / dat ze
in landerpen en zaatlanden / waar in het kleinste
gedeelte van haare goederen bestond / 354 ge-
meeten en 23 roeden / in Zeeland alleen / heeft
bezetten.

Hun gezag. De Abt / als de grootste magt en het mee-
ste gezag in Zeeland hebbende / heeft ook de
eerste plaats onder de Staaten van Zeeland
bekleedt. Op de Landtdagen zat hy allernaast
den Graaf van Zeeland / aan deszelfs rech-
ter zijde ; terwijl dat de Kommandeur van de
Duytsche order de linker zijde van den Graaf
dekte. Buiten hunne toestemminge / en die van
den Adel / kon 'er geen schatting in Zeeland
uytgeschreeven worden.

De Abt droeg met den Adel het derde deel
in de schattingen : de twee andere deelen wier-
den door de groote steden opgebracht. De Gra-
ven / als ze ingehuldigt wierden / waren ge-
woon aan de voeten van den Abt een eed te
doen op Gods heilige Evangelien.

De Abt en de Abdy hadden buiten de stad-
besten twee landhoeven leggen / ieder als een
uytstreekend kasteel. Westhobe diende tot een
vertrek voor den Abt : Munikhuizen voor
den Abt en voor de Abdy-heeren.

Voorrech-
ten der
Abdy.

De Kerkoversten hebben deze Abdy niet min-
der als den Abt begunstigt.

En wel byzonderlyk zijn haar zeer groote Afsaten vergaant dooz de Roomsche Pauzen.

Ook is de Abdy in 't jaar 1530 aan het rechtsgebied van den Aartsbisschop van Keulen en van den Aartsdiaken van Utrecht onttrokken geweest. De Bullen / dewelke deze ontheffing behelzen / worden onder de andere papieren van S. Michiels Abdy te Antwerpen bewaart.

Aldaar is ook te zien een Bulle van Innocentius IV ; dooz dewelke de Abdy van O. L. V. te Middelburg aan de magt van de gezanten des Roomschen Stoels word onttrokken.

Gregorius IX. heeft in 't jaar 1233 aan den Abt van O. L. V. te Middelburg / en van gelijken de Abten van S. Michiels te Antwerpen / van Volkertsberg en van Koutwenberg (6) strenge bevolen / dat ze de Premonstreits-orden / zoo wel in 't Hoofd als in de Ledematen / volgens het booschrift van den Apostolischen Stoel zouden hebben te herboornen. Dit bevel staat te lezen in het derde Boek ^d van de Boekzaal der Premonstreitsheeren.

Na dat deze herboornig dooz den Abt van O. L. V. te Middelburg / en dooz de andere Abten die hem toegevoegt waren / achtervolgens het Pauffeljk bevel voltrokken was ; is aan den Abt van Premonstreit wel scherpe bevolen : Dat hy de Pauffeljke ordonantzien , dewelke in het algemeen Kapittel door gemelde vier Abten afgekundigt waren , zoude hebben te onderhouden, en van ieder een te doen onderhouden. Dit bevel staat in gemelde Boekzaal aan het 660 zydje.

^d Bibliot. Præmonstr. lib. 3. Privil. 57. pag. 659.

En door de
Graven van
Holland en
Zeeland
zijn ver-
leent,

en voor al
het recht
van voor-
stellinge.

Dit recht is
naderhand
nauwer be-
paalt.

Volgens Reigersberg heeft Koning Willem deze Abdy niet alleen rijkelyk begiftigt met landerjen en tienden: maar heeft haar ook geleerde mannen bezorgt om de Kerke te bestieren.

Daar hy heeft hy haar vergunt / als 'er eenige Kerken in Holland en Zeelanden zouden open staan / dat de Abt alsdan regeerende / zodaanige kerken van Harders en Kapellannen zoude (7) voorzien. Het welke / zegt hy / noch hedensdaags geschiedt. Dat de Abten van Middelburg dit regt van Voorstellinge over Holland en Zeeland zouden gehad hebben / word ook bevestigd in de ongedrukte Zeentwofche Kronyk van den hoog - edelen Heer Vander Hoeven: hoewel dat hy geen opene brieven tot bewijs van zyn zeggen oplevert.

Het schijnt dat de Abten van Middelburg van dit regt met verloop van tijden afgestaan / en het zelve alleenlyk over eenige kerken behouden hebben. Onder anderen hebben zy het behouden over de Parochi-kerk van S. Jacob in 's Gravenhage; over de Kapelle te Eiken duinen / onder de Haagfche Parochi staande; en over S. Antonis Kapelle te Schevelingen: zoo als blykt upt ongedrukte brieven van S. Michiels Abdye te Antwerpen: waar van ik een affchryft heb bekomen. Noeh heeft gemelde Abt dit regt behouden over eenige Kerken van Zeeland.

Volgens een ongedrukten Brief / den welken ik ter hande heb en alhier laat volgen / heeft de Abt van Middelburg dit regt noch geoefent over een kapelle van de kerk te Rijkhem.

De Brief luidt aldus:

e In het tweede deel van zyne Kron 85.

WY *Johan van Westkapelle*, door Gods genade Abt van O. L. Vrouws Abdy in de stad Middelburg onder Walcheren, behoorende tot de Premonstreits Order, en leggende onder het Bisdom van Utrecht; maaken bekend aan allen, en ieder in 't byzonder, dewelke den tegenwoordigen Brief zullen leezen of hooren leezen; dat wy, zonder de magt der gemagtigden die wy reeds aangestelt hadden in te trekken, tot onze gemagtigden en zaakverrigters, met magt van wederom anderen te magtigen, aangestelt en benoemt hebben, gelijk wy mits dezen aanstellen en benoemen, de eerwaardige en voorzienige mannen en Heeren, *Meeſter Helias Noorden* Kanonnik van S. *Maria's* kerke te Utrecht; *Meeſter Willem Buzet*, en Heer *Petrus Burey*, ieder met volle magt voor zijn hoofd: om voor ons te arbeiden, en ons te verdedigen, in ons regt van begeevinge of voorſtellinge, en voornamentlijk in het regt van voorſtellinge tot de kapellany behoorende tot O. L. Vrouws outaar in de Parochi-kerk van Riethem . . . alwaar wy onlangs door eenige afkondigingen, dewelke niet zeer regtmatig over deze zake zijn gedaan, ontrufft en geſtoort zijn geweest. En wy belooven mits dezen dat wy voor goed en aangenaam zullen houden alles wat de voornoemde gemagtigden, of iemand van hen, gedaan en beſchikt zullen hebben; en dat wy hen ſchadeloos zullen houden. Gegeeven onder ons gewoonlijk zegel het welke op den tegenwoordigen brief is gedrukt. In 't jaar des Heere een duizend, vier honderd, acht en ſestig, den 13 van October.

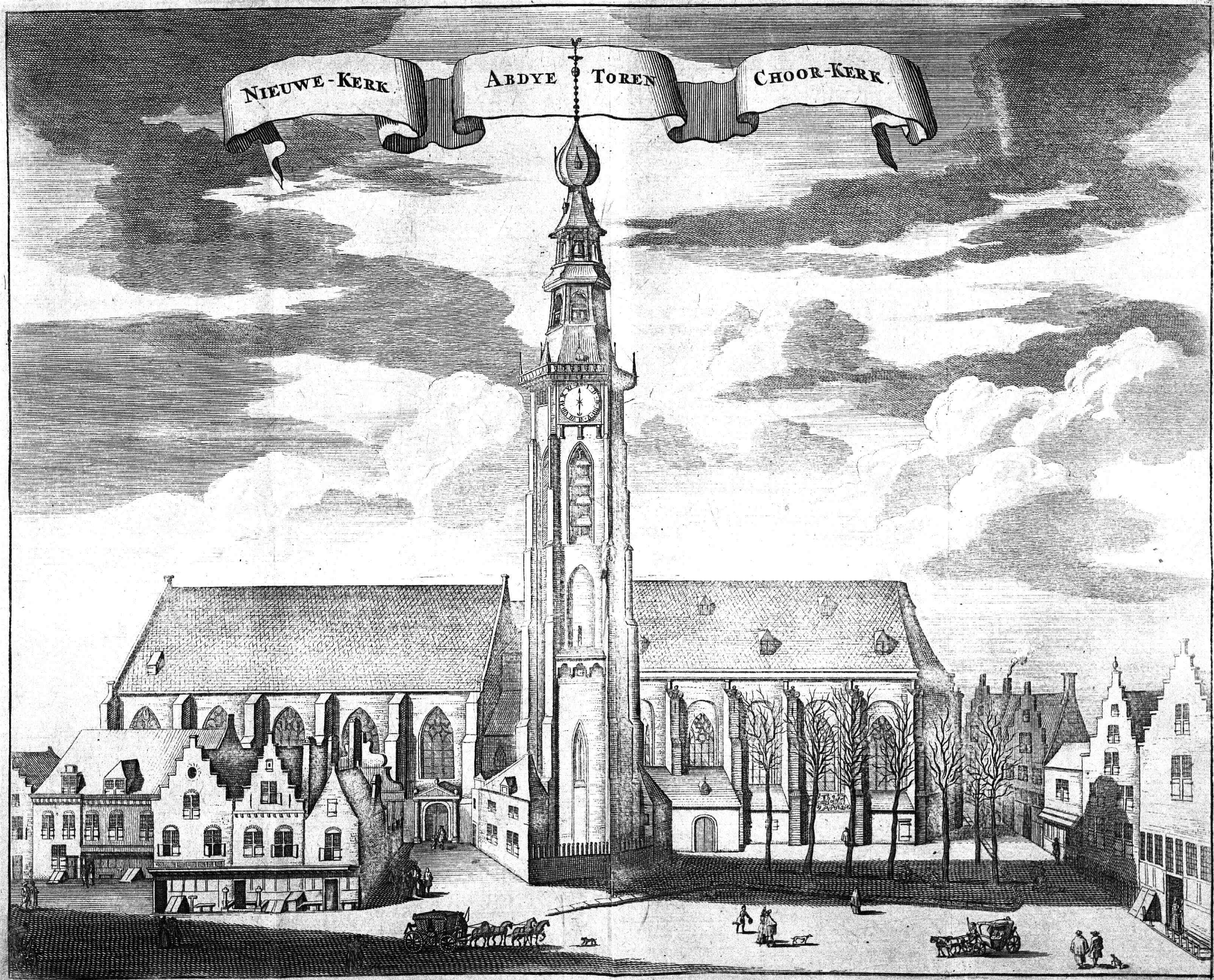
Een nieuwe
lijst van de-
ze Abten.

Niemand heeft tot noch toe een nette lijst van deze Abten opgegeeven. Boxhorn wil ons in zijne Zeeuwsche Kronijk/ op het 153 zijde/ zoo een lijst opbeilen; dewelke hy uyt de Historie der Nederduytsche kerken/ dooz Gazæus in het Fransch beschreeven/ zouw getrokken hebben. Doch in den Utrechtschen druk van deze Historie/ dewelke in 't jaar 1614 is uytgehoemen/ en waar van ik een afdrukkel heb/ heb ik diergelijke lijst niet konnen vinden. Het is waar dat Valerius Andreas, in zijne Nederlandsche Boekzaal/ getuag maakt van een Valencijsche druk: doch die is ook van 't jaar 1614.

Smallegang heeft in zijne Kronijk van Zeeland de lijst van deze Abten/ zoo wel als meest alle zijne andere Beschryvingen/ voornamentlijk die wat ouder eeuwen raaken/ uyt Boxhorn getogen. Zoo heb ik dan zoo een lijst in de S. Michiels abdye/ daar die van Middelburg uytgesproten is/ doen opzoeken. Zp is daar ook gebonden: en is dooz de naarstigheit van een treffelijk Heer/ en dooz de gunst der Kanonnikken/ voltallig gemaakt uyt de Pausselijke Bullen; dooz dewelke de gemelde Abten bevestigt waren geweest: en die al daar ook bewaart worden.

Op een zeker briefje zonder naam enz. stond het volgende aangetekend:

De allereerste Abt van O. L. Vrouws kerke te Middelburg is geweest *Walterus*, zijnde te voren Kanonnik geweest van S. *Michiels* kerke te Antwerpen. Raakende dezen Abt dient nagezien te worden de Bulle van *Eugenius III*, berustende onder de Middelburgsche pampieren, en spreekende van het overvoeren van een Ab-

dy uyt Wijk in 't land van Altena: alwaar te voren, gelijk de hoogwaardigste Heer onze Prelaat my verhaalt heeft, Templieren hadden gestaan. Dan deze Abdy is met toestemminge van den Bisschop van Utrecht en van dezen *Eugenius* overgebracht tot de Abdy van Middelburg.

De Bulle begint aldus:

Eugenius, Dienaar der Dienaaren Gods, aan zijne beminde zoonen, *Walterus* Abt van Walcheren, en aan deszelfs Broeders, heil en den Apostolischen zegen.

Dan deze Bulle/ hoewel door den gemelden zeer destigen Heer met alle naarstigheid gezogt/ is nergens gebonden. * Doch de Lezer zal die nu vinden in de lijst der Abten van de Bollandisten.

Hier hebt gy dan het gevolg der Middelburgsche Abten:

I. Heer Albad, eerst Prior in een klooster van Augustijner Monniken / onder den Bisschop van Terroane / en Robregt, Graaf van Vlaanderen: volgens Boxhorn en Smallegang.

II. Heer Madekinus 1156: volgens Wichmans in zijn Brabantia Mariana.

III. Heer Florentius, in 't jaar 1190: volgens de Lijst dewelke gebonden is in S. Michiels Abdye te Antwerpen.

IV. Heer Arnoldus, 1220.

V. Heer Pieter van Biggerkerke, 1239.

VI. Heer Niklaas, 1250. volgens Boxhorn en Smallegang.

VII. Heer Viglius Doedius, 1266.

VIII. Heer Jacob de Insula, 1288.

IX. Heer Henricus, 1315. volgens de Bul-

* Vertaald.

len

30 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

len der **St. Pauzen** / dewelke gebonden is in **St. Michiels Abdope te Antwerpen.**

X. Heer Nicolaus, Hugoos zoon / 1316. volgens de lijst.

XI. Heer Zuederus, 1320. volgens Boxh. en Smallegang.

XII. Heer Niklaas van Gent, 1323.

XIII. Heer Olivier van Liere, 1328.

XIV. Heer Niklaas van Hogeland, 1334.

XV. Heer Johan vander Gocs, 1344. volgens de Bullen der **St. Pauzen.**

XVI. Heer Aarnout Allertse, 1345.

XVII. Heer Pieter van Dam, 1355.

XVIII. Heer Pieter Hock, 1358.

XIX. Heer Hugo Boose, 1386.

XX. Heer Willem vander Does, 1398.

XXI. Heer Willem Gerardijns, 1405.

XXII. Heer Niklaas vander Koulster, 1432.

XXIII. Heer Pieter van Damme, 1453. volgens de Bullen der **St. Pauzen.**

XXIV. Heer Floris, Aarnouts zoon / 1459.

XXV. Heer Pieter Dudayn, 1467. volgens Boxhorn en Smallegang.

XXVI. Heer Jan Dankkaart, 1484. volgens de Bullen der **St. Pauzen.**

XXVII. Heer Jan van 's Gravezande, 1486.

XXVIII. Heer Jan Westkapel, 1496. volgens de Bullen der **St. Pauzen.**

XXIX. Heer (8) Pieter vander Kapelle, 1503.

XXX. Heer (9) Maximil. de Borgonjer, 1525.

XXXI. Heer Pieter Nicolai, 1530. hy was een zoon van den Heer Nicolaas Everaartszoon van Gripskerken: volgens Goudhoeven en Boxh.

XXXII. Heer Kornelis van Gocs, 1537. volgens de Bullen der **St. Pauzen.**

XXXIII. Heer Floris van Schoonhove, 1540.

XXXIV.

XXXIV. Heer (10) Matthias van Heeswijk,
1549.

XXXV. Heer Niklaas de Castro, 1571.

Petrus Nicolai, of Pieter Klaasse, naar zijne
geboorte stad bygenaamd van Middelburg, Lee- Onder de-
zelfen zijn
beroemde
Schrijvers
geweest.
raar in de Godheit en in de Geestelijke Reg-
ten; en Niklaas Hoogland, worden ook van
Boxhornius, op het 459 zydje van zijne Zeeuw-
sche Kronijk/ onder de Abten van Middelburg
en onder de vermaarde Schrijvers van Zeeland
gerekent. De laatste / te weten Niklaas van
Hoogland, heeft een Kronijk van de Reguliere
Kanonnikken van de Premonstreits Orde ge-
schreeven.

De kerk van de Abdy / zijnde de vermaard- Dekerk der
Abdye was
een kloo-
sterkerk.
ste van alle de kerken der gansche stad / en in
de wandeling de Klooster-kerk genaemd / was
ook een Parochi-kerk : en wierd door Kanon-
nikken van de Premonstreits Orde / dewelke
ter benoeming van den Abt stonden / bedient.

Floris, Keizer Willems broeder / Doogd van Alwaar
Floris, Kei-
zer Willems
broeder,
en Keizer
Willem
zelf, begra-
ven zijn;
Holland / dewelke zijn leven in een toernooi
heeft gelaaten / is volgens Melis Stoke schry-
vende over het jaar 1258 te Middelburg / en
ongetwifeld in deze Abdye / begraaven. Ja
dat het lichaam van Koning Willem zelf uit
Vriesland / daar hy verflagen was / herwaart
is gebracht getuigt Opmeer ^f met de volgende
woorden : Zijn lichaam, het welke de Vriezen
begraven hadden, is door zijnen zoon Floris naar
de Abdy van de Premonstreits-Heeren te Mid-
delburg overgevoert.

Floris van Schoonhove, Abt te Middel-
burg / heeft op bevel van Maria, Landvoog-
^f Operis Chronogr. p. 657.

desse

en een
prachtige
tombe ter
gedagtenis-
se van Ko-
ning Wil-
lem is op-
gereg.

Daar was
een vikary
aan S. Ka-
tarinaas
outaar.

desse van Nederland / omtrent het jaar 1542
een prachtige tombe t' zijner eere opgerecht :
zoo als by gemelden Opmeer te leezen staat.
Van volgens Boxhorn zoude dit geschiedt zijn
in het jaar 1546.

Volgens het handschrift van den Utrechts-
sche Dom is onder anderen in deze S. Niklaas
kerk een vikary geweest aan S. Katarinaas ou-
taar; dewelke in 't jaar 1529 bekleedt wierd
door Otto van Polanen, den nazaat van den
Heer Adriaan Simonz.

Paus Pius IV, zoo als beneden uyt zijne
Bulle gezien zal worden / had deze kerk / als
zoo prachtig en rijk van inkomsten zijnde / eerst
geschikt om de Katedraale kerk van het nieu-
we Bisdom te worden.

Maar als S. Pieters kerk naderhand tot de-
ze waardigheid verheben wierd; is O. L.
Woutw of S. Niklaas kerk / met haare inkom-
sten / den Bisschop van de nieuwe Katedraale
kerk voor zijn onderhoud toegewezen.

Word eerst
door een
brand

In het jaar 1492 is te Middelburg een
schrikkelijke brand ontstaan; waar door meer
als 200 huizen / en daar onder het nieu- ge-
bouwde klooster der Bogarden / zijn afge-
brandt. Toen is ook het grootste gedeelte van
deze zoo prachtige Abdye benevens die schoone
Boekerp / alwaar een overgroot getal van
Zeeuwfche Gedenk-schrijften bewaart wierden /
onder de aschen begraven. Zp is naderhand
wederom opgebouwt : maar door de beeldstoy-
mery / die ten tijde der Nederlandsche Beroerten
zoo schrikkelijk gewoedt heeft / is de prachtige
tombe van Keizer Willem, met alle die koste-
lijke outaaren en zeer kunstige Schilderpen /
jammerlijk vernielt.

en daar na
door de
beeldstoy-
mery lelijk
geschon-
den.

Als de blixem in 't jaar 1712 in den toren geslagen was/ en daar uyt brand was ontstaan/ zijn de andere werken van dat deftig gebouw/ en het overschot der oude gedenkstukken/ door dezen tweeden brand ganschelijk verteert : zoo dat het geen wonder en is dat 'er tegenwoordig zoo weinige zaaken / dewelke tot opheldering van de historie der Middelburgsche Kerke kunnen dienen/ gebonden worden.

* Wy zullen hier laten volgen een uyttrekzel uyt de Levens der Heiligen van de bekende Hollandisten / 't welk ons toegezonden is door den Eerw. Heer Jacobus Krijs ; daar de opkomst van de Abdy / met het vervolg der Abten / omstandig beschreeven word.

§. I.

Hoe dat de Abdy van Middelburg in de 12 en 13 eeuw een begin genomen heeft.

Tot noch toe hebben wy de S. Michielskerk van Antwerpen gezien als een blijde moeder van twee dochters : nu moet het toneel verandert worden / en zullen we Rachel zien weenen over haare kinderen van Middelburg ; om dat ze niet meer in 't leven zijn ; en dat een woedend dier / de Kalviniaansche sekte / hen verflonden heeft. Walcheren / het eerste en westelykste der Zeeuwfche eylanden / in 't gezicht van de Vlaamsche Zee-kust gelegen / heeft tot hoofd-stad Middelburg : dewelke in de twaalfde eeuw / gelijk alle de andere Neder-
Middelburg de hoofdstad van Walcheren,

* Vertaaler.

§ Dat is van 2. Abdyen, uyt de Abdy van S. Michiel voortgekomen : te weten de Abdy van Averbode en die van Tongerlo.

Naamrede.

landsche steden / noch een kleine stad was / maar nu tot een groote stad aangewassen is. Sommige Schryvers / meenende dat het heerlijk is zoo eene afkomst te hebben / betweeren dat ze haaren naam gekreegen heeft van eenen Metellus , een krijgsgenoot van Julius Cesar. Doch ik zouw 't 'er voor houden dat ze dien naam gekreegen heeft van haare gelegendheit : want by aldien men de polders met de zandplaten voor de polders leggende / die in de Wereld-beschrijvinge van Blaeuw aangewezen en door de wandeling de Middelburgsche polders genoemd worden ; by aldien men die polders / zeg ik / dewelke slegts door eene zeer smalle engte van 't land gescheiden zijn / en voordezen misschien niet gescheiden waren / ook onder Walcheren begrijpt / gelijk ze door gaans daar onder begreepen worden ; dan zal men bevinden dat Middelburg het middelpunt is van 't gansche epland : en dat haar naam volkomenlijk over een kooimt met haare gelegendheit. Ook is ze gelegen in 't midden van twee strand-steeden : te weten tusschen Ter Meer aan de noordzijde / en Zirixzee^b aan de zuidzijde.

Jacobus Meyerus , dewelke in de voorgaande eeuw te Brugge wegens zijne geleerdheit in aanzien was / en de Jaarboeken van Vlaanderen geschreeven heeft : en die tot het jaar 1552 toe geleefd hebbende / alle de landregisters en pampieren van gansch Vlaanderen / en waarschijnlijk ook van Zeeland doorzocht heeft / heeft ons een ouder naam van Middelburg opgegeeven. Want aldus schrijft hy

^b Dit zal een drukfout zijn : en voor Zirixzee zal moeten gelezen worden Vlissingen. *Versaelder.*

ofter het jaar 1123. *Albaldus* Abt of Prooft van Formifele, dit is eene Abdy van Reguliere Kanonnicken / by Wyeren in Vlaanderen gele- Reguliere Kanonnicken te Middelburg.
gen / na dat hy het bewind 22 jaaren loffelyk had gevoert, en te Testrep (eene plaats by Oostende, tegenwoordig door de Zee verslonden) veele goederen voor 't klooster aangewonnen had, is te Walreghem, dat is te Middelburg in 't eyland Walcheren, Abt geworden. Het waren eerst Reguliere Kanonnicken: maar naderhand zijn ze Premonstreit - Heeren geworden.

Johan Beka, die de *Kronyk van Utrecht* tot omtrent het jaar 1400 geschreeven heeft / daer hy het leven van *Godeboldus den XXIV Biscop* van Utrecht beschryft / geeft de oorzaak van deze hunne verandering met de volgende woorden te kennen: Ook heeft deeze Bisschop de Reguliere Kanonnicken, die te Middelburg woonden, om hun ongebonden leven verdreeven: en heeft religieuze Monnikken, van de Premonstreit Order, uyt *S. Michiels Abdy* te Antwerpen, in hunne plaats ontboden. Premonstreit-heeren in hunne plaats gekomen.

Willem Heda, die de *historie van Utrecht* tot het jaar 1524 geschreeven heeft / spreekt even eens als Beka, en gebruikt bynaar dezelfde woorden: Te Middelburg, zeit hy / eene stad van Walcheren, heeft hy de Reguliere Kanonnicken om hunne ongebondendheit doen vertrekken; en heeft eenige Religieuzen van de Premonstreit Order uyt Antwerpen ontboden, en in hunne plaats gestelt.

Johan Reigersberg van Kortgene, in zijne *Nederlandsche Kronyk van Zeeland* / dewelke te Antwerpen gedrukt is in 't jaar 1550 / en met vermeerderinge en verbeteringe te Middelburg

Burg herdrukt is in 't jaar 1634 / spreekt op de zelfde wijze als Beka en Heda. In het 10 hoofdstuk van deze Kronijk staat te leezen / dat 'er in 't jaar 1121 te Middelburg eene by een komste is geweest van Reguliere Monnikken: en dat zy omtrent deeze tijden verplaatst zijn / en Premonstreit-Heeren in hunne plaats gezonden wierden.

Hoe het verder met Alboldus van Formisele gegaan is / vindt men by Meyerus niet beschreeven; dewelke ons de eerste kennis van dien man gegeven heeft. Hy boegt 'er alleenlijk by dat in zijne plaats by de Reguliere Kanonniken van Formisele gekomen is *Isaak*: dewelke het bewind 17 jaaren lang loffelijk en met grooten arbeid heeft gevoert; en veele tijdelijke goederen voor de kerk aangewonnen heeft: zijnde godvruchtig, vernuftig, en nimmermeer ledig. Diensvolgens / zoo de tucht der Reguliere Kanonniken ergens gebloeit heeft / zoo heeft ze te Formisele gebloeit / maar niet in Walcheren. En Godeboldus Bisschop van Utrecht / begeerig om de tucht alhier te verbeteren / zal Alboldus Abt van Formisele betwogen hebben / om zich aldaar te laten verplaatzen. Maar het quaad zal niet te geneezen zijn geweest: en ik vermoede dat de Bisschoppen en Abten / ziende dat die van Walcheren upt baldaadigheid van geene herbozminge wilden hooren spreken; en naar den Abt / die hen van buiten toegezonden was / niet begeerden te luisteren; te raade zijn geworden de ongehoorzaame Kanonniken te verdrijven / en hier en daar in andere kloosters van Reguliere Kanonniken te steeken; en dan eenige Premonstreit-monniken van Antwerpen

pen te ontbieden. Doozts geloof ik dat Alboldus zelf in deeze order getreden is ; en dus booz hun eersten Abt of Hoofst op 't eiland Walcheren mag gehouden worden : zullende misschien geleest hebben tot het jaar 1140. Miræus i schrijft dat de Religieuzen van deze nieuwe order in de plaats van de Reguliere Kanonniken gekomen zijn in 't jaar 1128 : misschien om dat Waltmannus , dewelke in dat jaar tot Abt ober de Premonstreitmonniken van Antwerpen ingewijdt was / toen eerst volkomen recht verkreegen heeft om eene volkplanting naar Zeeland te zenden.

Hoe dat het zo ; de zaken die we verhaalt hebben schijnen / om uytgeboert te konnen worden / langer tijd te bereiffchen als een jaar of twee. Hunne eerste woonplaats / en vervolgens ook die van de Kanonniken hunne boorzaaten / is niet geweest de kerk van de H. Maagd Maria ; dewelke toen al eene parochiekerk was / en als het middelpunt is van de gansche stad. Maar zo hebben ergens op een andere plaats te Middelburg gewoont ; welcke plaats nu bezwaarlijk zouw konnen gebonden worden. Om uyt die eerste woonplaatze te verhuizen / en het bestier van de gansche parochie te aanbaarden / hebben zo allereerst verlof verkreegen van Eugenius III ; dewelke Paus geworden is in 't jaar 1145. Een ongedrukt register van hunne gedenkschziften / van dewelke wy ons bedienen / welk register in deze zelfde eentwe geschreeven is / daar het onder anderen de Bulle van Paus Eugenius en den inhoud der Bulle vermeldt / geeft aan de plaats / daar ze uyt vertrokken waren / den naam

Hunne eerste woonplaats is niet geweest by de Mariaas kerk.

i In Chronico Præmonstrat.

van Wijk in 't landschapje Altena. Doch deze aantekening is valsch; niet alleen om dat 'er 'thans geen landschapje in gansch Walcheren bekend is onder den naam van Altena: maar ook om dat alle onze Kronijkboeken daar in over een koomen / dat de Bisschop Godeboldus de Premonstreit-monnikken te Middelburg heeft geplaatst. Nu het gemelde landschapje is meer als 12 mijlen van daar gelegen; en in dat landschapje / by Heusden over de oude Maas / legt een dorp Wijk genaamd: zijnde de laatste hoek van Brabant / by de hedens daagsche Maas en Waal / tegen Bommelerwaert. Maar zouw men niet kunnen zeggen dat Walrighem ('t welke Meyerus meent dat de eerste naam is geweest van Middelburg) liever de naam is geweest van een Wijk of dorpeje / dicht aan de stad gelegen; en dat de Reguliere Kanonniken / en naderhand de Premonstreit-monnikken / daar gewoont hebben? Voorders dat die plaats / naderhand in de stad betrokken zijnde / haaren naam verlooren heeft: en dat dit de reden is dat Beka en Heda geen gewag van deze Wijk en maaken; en slegt's schijven dat hun klooster te Middelburg stond?

Zy zijn
eerst in
O. L.
Vrouws
kerk ge-
trokken
onder den
Abt Wal-
terus.

Lijst der
Abten.

Voorders geeft ons de gemelde Bulle van Eugenius III zeker bescheid wie dat geweest is die Walterus, dewelke in de Historie der verhoeringe van S. Norbertus genoemd word de eerste Abt der Middelburgsche kerke: want het opschrift houdt aan

* I. *Walterus*, Abt van Walcheren en aan deszels Broederen. De inhoud der Bulle / zoo als wy die uit het geschrift dat bynae vergaan was getrokken hebben / was zodaanig

* Wy hebben zoo even gehad dat Albaldus de I. Abt is geweest.
als

als hier volgt: Gelijkerwijs de onrechtmaatige beden geen uytwerking moeten hebben, zoo moet de billijke smeeking der genen, die iets verzoeken, niet afgeslagen worden. Uyt den brief van onzen eerwaardigen broeder *Har. . .* (*Heribertus die tot het jaar 1150 geleefd heeft*) Bisschop van Utrecht, hebben wy verstaan dat gyl. genegen zijt uw klooster tot een andere plaats over te brengen; daar gy geruster zoud konnen leeven, en Godt met grooter vryheit zoud konnen dienen: aan welk voornemen onze voorgemelde Broeder zijne toestemming gegeven heeft; en al schriftelijk toegestaan heeft het zelve na deezen in 't werk te stellen. En wat ons belangt, nadien 't onze pligt is het gene wel gedaan is te bekrachtigen; zoo is het dat wy, uwe begeerte in acht neemende, het verlof tot uwe verplaatsing, dat onze Broeder voornoemd ul. om goede redenen gegeven heeft, door 't gezag van den Apostolischen Stoel bevestigen: met dit bevél nochtans dat wy of onze nazaaten, in de zaaken die ons toekoomen, om die verandering niet benadeelt en werden. Gegeeven te Romen by S. *Pieter* den 23 Mey. Het jaar was 'er niet bygetekend; 't welk nochtans voor *July* 1153 / zijnde het sterfsjaar van *Eugenius III*, uytgebonden moet worden. Alleenlijk stond 'er de 23 *Mey*: en 't was geschreeven op parkement / dat nauwlijks een handbreed in de lengte en breedte kon haalen: en aan 't welke van onderen een looden zegel gehangen was. Deze en veele andere Bullen / uyt de stadspampieren van *Middelburg* gekomen / zijnde meerendeels oorspronkelijke of origineele brieven / heb ik gevonden by een goed vriend / die een liefhebber is van

zodaanige zaaken. Deze vriend heeft my het gezigt en 't gebruik van die brieven gaerne toegestaan: en was verblijd dat de tijd gekoomen was / dat dezelve in 't licht konden gebracht worden / zonder dat zijn naam of persoon behoeften gemeldt te worden. Zijn voornemen is die brieven aan de Premonstreit-monniken weder te behandigen / indien 't Gode misschien believen mogt hen ten eenigen tijde wederom in 't bezit van hunne woonplaats te stellen.

Onder deze brieven was een geschrift van de voorgeaande eeuw; zijnde opgesteld sedert de verstrooping der abdye / en behelzende een lijst der Middeldburgsche Abten. Het eerste jaar van ieder Abt stond 'er by getekend: maar / 't geen te verwonderen is / 't was nergens gezekkelijker als omtrent het einde; daar men het naukeuriger zoude verwacht hebben. Van dit geschrift zullen wy ons bedienen daar we geen andere bewijsstukken by der hand zullen hebben: en wy zullen d'er het grootste gedeelte der voornoemde gedenkstukken tusschen hoegen. Indien we hier toe verscheide afdeelingen besteeden moeten; de Liefhebbers der Oudheden / zoo als ik hoop / zullen 't ons wel ten beste willen houden.

Eer dat we het vervolg van *Janningus* opgeeven, zullen wy hier tusschen beiden zeggen dat, zoo veel als bekend is, het tweede plaats op deeze Abten moet gegeven worden aan eenen

II. *Madekinus* of *Madekin*: dewelke dit ampt al bekleedt heeft in 't jaar 1156. Dit hebben wy uit het *Brabantia Mariana* van *Au-*

k Dat is tusschen 1500 en 1600: want dit stuk van de *Acta Sanctorum* is gedrukt in 't jaar 1695. *Vertaald.*

l Vertaald.

gusti-

gustinus Wichmans , daar deeze woorden te leezen staan : Wegens deeze plaats (Wechteren) heeft Heer Johan Maas , Onderprior te Park , het volgende aan ons geschreeven : *Wy hebben verstaan dat de pastory van Wechteren in ons klooster (van Park) ingelijft is in 't jaar 1156: want de Eerw. Heer Philippus, de tweede Abt van Park, heeft in 't jaar 1156, zijnde het veertiende van zijne regeering, en het acht-en-twintigste jaar na de stichting des kloosters, een landhoeve gekocht in Veldonk, met meer andere goederen aldaar gelegen. Dit heeft hy gekocht van den Eerw. Heer Madekinus, Abt van Middelburg, in de tegenwoordigheit van de Eerw. Heeren, Emelyn Abt van Antwerpen, als zijnde den Vader-Abt van deezzen Madekyn*

Hier dooz verbaalt de zwaarigheid wegens de lange regeering van den Abt Walterus : die den geleerden Janningus zoo in den wege was. Wy zullen echter / om geen verwarring te maaken / de eigen woorden van Janningus hier laten volgen; en 'er slegts hier en daar eenige verbeteringen byvoegen.*

De gemelde lijst begint met eenen Florentius of Floris ; en stelt het begin van zijne regeering op het jaar 1190. Wy zullen hem booz den tweeden † Abt rekenen : want / zoo als 't schijnt / mag het booz een zekere zaak gehouden worden / dat die waardigheid booz hem bekleedt is geweest dooz eenen Walterus ; van wien wy zeker bescheid vinden in de Bulle van Eugenius III ; Doch hier aan zouw men kunnen twijfelen / of hy onmiddelyk booz Florentius Abt is geweest. Is

* Dus verre de Vertaaler.

† Madekin mede gerekend is hy de derde.

hy't geweest/ ^m moet hy het bewind ten minste 40. jaaren lang gevoert hebben; zijnde in 't bestier getreeden/ eer dat de Pzemonstreitheeren/ achtervolgens de pausselijke vergunning/ naar S. Mariaas kerk verhuisden. En misschien is is hy de eerste geweest/ dewelke van Antwerpen/ als Abt/ naar Middelburg gezonden is na de dood van Abboldus: van wien Meyerus niet geene zekerheit kan zeggen of hy Abt is geweest of Pzoost. En zoo wel als deze Abboldus geleest kan hebben tot het pausdom van Eugenius III toe/ zoo kan hy ook veel vroeger gestorven zijn: en ondertusschen kan de Abt van Antwerpen de Pzemonstreit-monniken van Middelburg/ tot Walterus toe/ geregeert hebben door eenen Pzoost/ of meer Pzoosten; wiens naam/ of welker naamen/ dan onbekend zouden zijn. Want het is waarschijnlijk te gelooven dat Walterus 70 jaaren lang geregeert zoude hebben; te weten van dat de vorder eerst in Zeeland aangekomen is/ tot Florentius toe. (Die zwaarigheid is nu zoo even opgelost.) Ondertusschen wenschte ik dat de Bulle van den Tegenpaps/ Victor IV, noch in wezen was; want een stukje van deze Bulle/ op linden papier geschreeven/ vertoont niet anders als de jaartekening 1162/ en een looden zegel dat 'er onder aan gehangen is. Niet alleen zouw men daar de reden vinden/ om dewelke de Bulle geschreeven was; maar ook zouw 'er misschien de naam van den Abt uptgedrukt staan. (De reden zal waarschijnlijk gezien hebben op de kerkischeuring: en daarom zullen de Pzemonstreitheeren / upt

^m Wy hebben gezien dat Madekinus Abt is geweest voor deezen Florentius.

berfoepinge van die scheuring / de Bulle zelfs in stukken gescheurt hebben.) Nu / indien de naam van den Abt onderscheiden waar van Walterus naam / zoude daar upt volgen dat hy niet lang in 't leven gebleeven is na de gemelde verhuizing : indien het dezelfde naam was / zouw het duidelyker blyken dat het begin van zijne regeeringe gebragt moet worden tot het pausdom van Eugenius III.

Maar laat ons eindelijk een einde van 't gissen maaken ; en laat ons gaan optellen de nazaaten van Walterus, dewelke metterdaad of ten minste volgens onze beste kennis de eerste (de tweede) Abt is geweest. Wy zullen dan voor den derden Abt opgeeven /

III. Florentius : dewelke volgens de gemelde lijst ingewijdt is in 't jaar 1190 : als Balduinus , de broeder van den Hollandschen en Zeewtschen Graaf Floris , op den Bisschoppelyken Stoel van Utrecht gezeeten was. Op deezen tijd leefde Willem van Stripen, de sesde Abt van de S. Michiels-Heeren te Antwerpen ; en Clemens III, die de Roomsche Kerk regeerde. Het waar te wenschen dat 'er eenige brieven van gemelden Willem van Stripen, of van Clemens III, overgebleeven waren : hoe wel dat 'er eenige (raakende dit klooster) zijn overgebleeven van Innocentius III. Onder anderen is 'er een brief (van deezen Paus) die bynaer van ouderdom onleesbaar is geworden : zijnde geschreeven op een parkement van een halve boet (in de lengte) en met een looden zegel bezegeld op den eersten dag van April / in 't elfde jaar van zijn Pausdom / in 't jaar des Heere 1208. In deezen brief word aan Nicolaus de Prutris , Zangmeester en Scholasticus der

44 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

der Utrechtsche Kerke / op het verzoek banden Abt en de Broeders / bevel gezonden om eenige verongelijkingen / die hen door sommige Klerken en Leeken aangedaan wierden / te beletten. Dan is 'er noch een grooter brief (van den zelven Paus) op een parkement van anderhalven voet geschreeven / en insgelijks bezegeld; doch daar de helft van het blad afgescheurt is. Het jaar is 'er ook afgescheurt; zijnde den brief getekent op den 28 Januarij. Op de rugge staat met een latere hand aangetekend: Dit is eene bevestiging (van ons voorrecht) dat het ons geoorlofd is ons deel te nemen in allerhande erfgoederen, even als of ze ons in de wereld te beurt vielen: en dat de Abt zal vermogen de Broeders, die iemand geslaagen of gesmeeten hebben, te ontbinden; ten zy dat 'er verminking of bloedstorting op gevolgt waar. In de helft / die noch ongeschonden is / staat te leezen dat de brief geschreeven is aan de eerw. Broeders, den A. (dat is den Aarts-bisschop) de Proosten, Dekens, Aartsdiakens, Priors, en de vordere Oversten der Kerken van het Aartsbisdome van Keulen. De inhoud bestaat hier in dat het ook aan de Kerkelijke en Kloosterlijke personen geoorlofd is / zich zelven op eene regelmatigte wijze te verweeren: maar ik bind 'er niets van 't gemelde erfrecht. En de brief schijnt den Abt van Middelburg niet verder te raaken / dan hoor zoo veel hy ook een Kerk-overste was. Verder in wat aanzien deze kloosterkerk was / zijnde toen de eenigste kloosterkerk van gansch Middelburg / blijkt daar uit dat 'er na deezen tijd zoo menig Graaf begraven is geweest. Want in 't jaar 1218 / zoo als de Schryvers getuigen / is 'er begraven

Alci-

Aleidis de eerste huisvrouw van Willem, die naderhand Gzaaf geworden is. Naderhand zijn 'er van tijd tot tijd noch meer begraaven; dewelke 't hunner plaatze zullen opgegeeven worden.

IV. Arnoldus, dewelke Abt geworden is in 't jaar 1220. Zekere bulle van Innocentiusⁿ III, gegeeven den 18 Julij / in 't 9 jaar van zijn Pausdom / behoort tot het vierde jaar van deezzen Arnoldus. In zijn eerste jaar / den derden Januarij / is overleden Ada, de weduwe van Gzaaf Floris III, dewelke door den Abt Arnoldus begraaven is in de Abdye van Middelhurg. Tot den regeerens-tijd van deezzen Abt behoort eene bezegelde bulle van Honorius III, een handbreef groot / en van den volgenden inhoud: Honorius Bisschop enz. Als 'er iets van ons verzocht word dat regelmatig en billijk is, dan zijn wy billijkheits- en redelijkheits- halve gehouden, de zorgvuldigheid onzer bedieninge in 't werk te stellen, op dat het uytgevoert mag worden. Hierom is het, beminde zoonen in Christus, dat wy onze toestemming aan uwe rechtmaatige beden goedwillig geeven, en door den inhoud dezes gebieden dat niemand ul. voor de wijdinge van de Abten uws kloosters, tegen de ordonantzien der algemeene Kerkvergaderinge, iets zal hebben af te persen. *Hy* ziet op den 66 regel der vierde Kerkvergaderinge van Lateranen: aan welke Vergaderinge aangezigt was dat sommige Bisschoppen, by het afsterven van de Regenten der kerken, dezelve kerken onder het interdikt stelden, en niemand

ⁿ Dit zal zekerlijk een drukfout zijn, en voor Innoentius III geleezen moeten worden Honorius III: dewelke toen in 't 9. jaar van zijn Pausdom getreeden was. *Vertaelder.*

in 't bezit der kerken lieten stellen, eer dat men hen een somme gelds opgebracht had. Zoo word dan in dit brieft verklaart dat dit dekreet (der Lateraansche Kerkvergaderinge) ook plaats moet hebben omtrent den Abt van Middelburg. Het brieft is gegeven te Tivoli, den 11 Mey, in 't jaar 1225, zijnde het 9 jaar van zijn Pausdom, en het tiende jaar na het houden van de gemelde Kerkvergadering.

V. Petrus van Biggenkerke, Abt geworden in 't jaar 1239. Men leest dat Innocentius IV den 5 Mey 1246 / zijnde het derde jaar van zijn Pausdom / eenen brieft uptgegeeven heeft ten voordeele van deezen Abt Petrus: behelzende dat de Abt niet gehouden is upt krachte van eenige bevelen / al waren die van den Roomschen Stoel gegeven geweest / tegen zijnen wil en dank iemand aan te neemen. Zoo eenen brieft heb ik niet gezien: maar wel een anderen brieft te Lyons gegeven in 't jaar 1250 / zijnde het zevende jaar van zijn Pausdom. In deezen brieft word den Abt van S. Pieter te Gent bevel gegeven om / na behoorlijk onderzoek der zake / den Abt van Middelburg te verdedigen tegen de berongelijkeningen van eenen Hendrik van Koudekerke Priester / Hendrik van Vorne Ridder / en van meer andere personen. Noch heeft dezelve Paus den 9 February in 't jaar 1252 / zijnde het 9 jaar van zijn Pausdom / te Rome eene ordonantie uptgegeeven dat geene Pausfelijke Punciussen den Abt en de Kloosterbroeders (van Middelburg) zullen hebben te bezwaaren / zonder uptdringhelijk bevel van den H. Stoel.

Doch dit alles heeft de Abdy minder geholpen als de gunst van Graaf Willem II: dewelke

ke in 't jaar 1248 / als hy pas 20 jaaren oud was / tot Koning der Romeinen verkoozen wierd. Behalven dat hy veele en groote boozrechten aan de stad zelf gegeven heeft; zoo heeft hy veele landerpen en tienden / onder Holland / Briesland / en elders gelegen / aan de Abdye geschonken: en heeft daar hy bevolen / als de Pastorpen in dezelve landen open zouden vallen / dat dan de Abt / die het betwint op zoo een tijd voeren zouw / de Pastoor's en Kapellaanen booz die kerken uyt zijne Abdye zoude kiezen. En dit was noch in gebuyk ten tijde van Reigersberg , zoo als hy in 't 28 hoofdstuk van zijne Kronijk getuigt.

Willem
Roomsch
Koning , is
als de twee-
de stichter
van deze
Abdy ge-
weest.

Dan heeft hy noch een andere gunst / van geen kleine aangelegendheit / van den gemelden Paus booz de Abdye verkreegen: dewelke ik uyt den oorspronkelijken brief getrokken heb / en hier wil laten volgen:

Innocentius enz. aan den Abt enz. Acht geëvende op de standvastigheit van uwe trouw (ten tijde van de gemelde kerkischeuring / dewelke dooz den afgezetten Keizer Frederik en dooz zijne aanhangers staande gehouden is tot het jaar 1287 toe) dewelke gyl. zoo als wy door toedoen van onzen allerlieftsten Zoon o W. den doorluchtigen Koning der Romeinen verstaan hebben, tot de Roomsche Kerk in haare strubelingen ongeschonden behoudt; zoo verleen wy ul. uyt krachte van den tegenwoordigen brief dat geen gemagtigde van den Apostolischen Stoel, en geen ondergemagtigde, als de uytvoerder van zoo een gemagtigde, ja zelfs ook geen *Conservator* door den gemelden Stoel

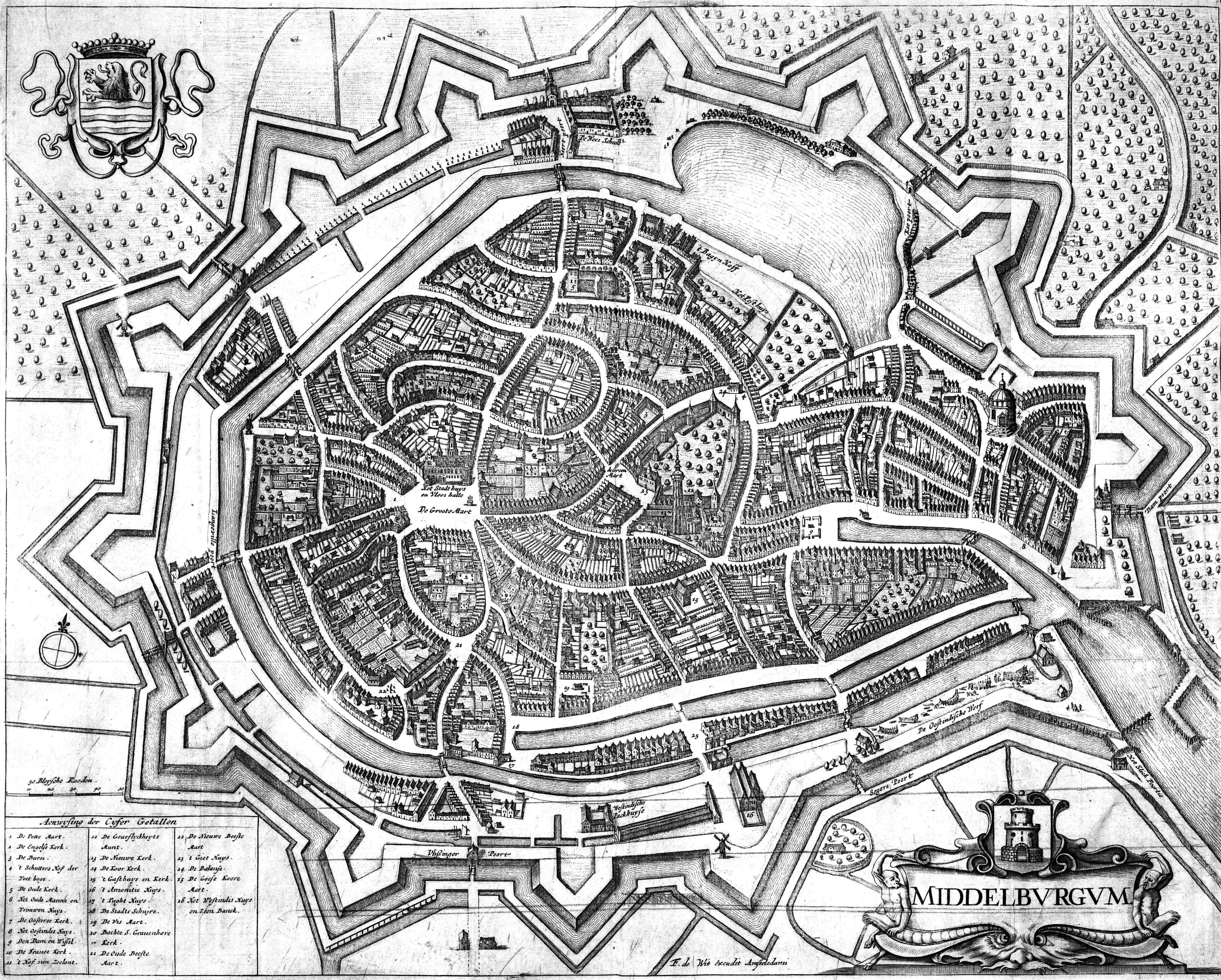
o Dat is Willem, die tegen den afgezetten keizer verkoozen was.

aan-

aangesteld en gelaftigd , magt zal hebben om een banvonniss , of opschorfing , of interdikt , tegen ul. af te kundigen ; zonder daar toe te hebben een byzonder bevel van den zelve Stool ; welke vergunning over vijf jaaren van geener waarde meer wezen zal. Gegeeven te Perugia , den 5. February , in 't negende jaar van ons Pausdom , in 't jaar 1253 na Christus geboorte.

Dezelfde Koning / zoo als Reigersberg ter gemelde plaatze verhaalt / heeft verscheide Nonnekloosters gesticht : als Zoetendaal in Walcheren ; 't welk drie quartieren uurs van Middelsburg / noordwaart op / gelegen was / en booz de vierde dochter van S. Michiels Abdeye gerekent wierd. Van heeft hy noch gesticht het Klooster van Loosduinen / en meer andere : want hy had verscheide dochters ; die hy dan van zulke ampten verzorgde ; te weten na dat ze zich alvorens Gode in zoo een klooster toegheest hadden.

Maar dooz dien Margareta , Gravin van Vlaanderen / beweerdte dat Koning Willem haar booz het Graaffschap van Zeeland / en booz namentlijd booz Walcheren / manschap schuldig was ; en hy zulk onthende / en geen manschap wilde doen ; zoo schijnt het dat de Abt van Middelsburg by deze gelegendheit eenige moepelijkheden gehad zal hebben omtrent sommige landgoederen in Vlaanderen gelegen. En daar op zal hy waarschiynlijk / om van die moepelijkheden verlost te worden / zijn best gedaan hebben om dooz den Abt van S. Pieter te Gent geholpen te worden / en zal daar toe de boozpraak van den Paus verzocht hebben. Vorders word Koning Willem in 't jaar 1256 ver-

Aenwysing der Cyfer Gestallen

1. De Poort Mart.	12. De Graefscheyts Aant.	23. De Nieuwe Beeste Mart.
2. De Engelse Kerk.	13. De Nieuwe Kerk.	24. 't Giet Nuyt.
3. De Surse.	14. De Koor Kerk.	25. De Balarie.
4. 't Schutters Hof der Voet boog.	15. 't Gasthuys en Kerk.	26. De Goele Koorse Aant.
5. De Oude Kerk.	16. 't Amontie Nuyt.	27. 't Nuyt Nuyt.
6. 't Oude Aant en Vrouwen Nuyt.	17. 't Nuyt Nuyt.	28. De Stadts Schuyre.
7. De Oosters Kerk.	18. De Stadts Schuyre.	29. De Vis Mart.
8. 't Oostendts Nuyt.	19. De Vis Mart.	30. Dachte S. Grauenhore Kerk.
9. Den Dam en Wifel.	20. Dachte S. Grauenhore Kerk.	31. De Oude Beeste Mart.
10. De Franse Kerk.	21. De Oude Beeste Mart.	
11. 't Hof van Zeeland.		

MIDDELBURGVM

F. de Wit excudit Amstelredamum

verlaagen van de Vriezen, die te Medenblik dicht by Holland woenen. Het zijn de woorden van Albertus Stadenfis, die zijne Kronijk in dit zelbe jaar eindigt: en 'er noch by voegt: dat ze hem op een onbekende plaats begraaven hebben; daar we aanstonds breeder van zullen spreken. In zijn plaats is Graaf geworden zijn zoon Floris V, noch geen volkomen jaar oud zijnde / en staande onder de voogdy van zijnen Oom of Vaders broeder Floris. Doch als deeze voogd kort daar op gestorben / en te Middelburg in O. L. Vrouws kerk begraven was / en doordien dat 'er veel na de voogdyschap stonden / hebben de lande van den jongen Graaf veel te lijden gehad / niet zonder schade van de abdye zelf. Echter bespeurt men uyt eene bulle van Urbanus IV, gegeven den 30 Januarij 1263 / zijnde het tweede jaar van zijne regeering / dat ze noch grooter schade geleden heeft door de al te groote toegeevendheit van de twee voorgaande Abten: hebbende Paus Urbanus noodig geacht door de gemelde bulle te vernietigen alle de overbreemdingen van de vaste goederen der abdye / mitsgaders de al te langdurige verpachtingen; die de voornoemde Abten gedaan hadden.

VI. Viglius Doedius in 't jaar 1266. In 't eerste jaar van dezen Abt is overleden Elizabeth van Bronswijk, weduwe van Koning Willem, en te Middelburg by de Premonstreitheeren hoogstatelijk begraven. Willemszoon / Graaf Floris, die toen noch jong van jaaren was / en ouder geworden de dood van zijnen vader door een merkelyke neerlage der Vriezen gelvoken heeft / hebbende uyt een ge-

D

van

vangen Dries verstaan / waar dat zijn vader
begraaven lag / heeft zijne gebeente doen op-
graaven : en heeft dezelve / na datze behoor-
lijk afgewasschen waren / by zijn moeders graf
statelijk doen begraaven. Reigersbergen voegt
'er by dat dit graf door den Abt Floris van
Schoonhoven in 't jaar 1445 veel prachtiger
is opgehaalt.

§. I I.

De Abten van de 14 eeuw, tot het midden
der vijftiende eeuw toe ; en hunne
verrichtingen.

Hun paro-
chirecht
gehandbaaft
tegen den
Aartsdiaken
van Utrecht.

VII. Jacobus de Insula , Abt geworden in
't jaar 1288 / heeft in 't jaar 1315 te strijden
gehad met den Aartsdiaken van Utrecht : de-
welke de Pozbertijner Kanonniken van de pa-
rochiskerken onder hun bewind staande wilde
herooben. Doch zg hebben zich / ter hand-
haavinge van hunne rechten / op den Aposto-
lischen stoel beroepen ; dewelke door de dood
van Clemens V open was gevallen ; zijnde het
smeekschrift getekend den 21 January. Ten
tijde van den zelfden Abt in 't jaar 1312 is
Middelburg met grachten en wallen boozien
door Willem de Goede , den derden van dien
naam ; die daar ook een tweede parochiskerk
heeft gesticht. Deze kerk / dewelke den naam
van S. Pieters kerk had / wierd ook om 't ge-
nootschap der Kanonniken dat daar in opge-
recht was Oostmunster genoemd.

De contrak-
ten der voo-
rige Abten,

VIII. Niklaas Hugoosz. dewelke Abt gewor-
den is in 't jaar 1316. De Paus Johannes XXII
heeft aan den Abt van S. Paulus klooster te
Utrecht /

Utrecht / ten voordeele van deezen Abt Ni-
 klaas Hugoosoon, den volgenden brief geschree-
 ven: Tot onze kennis is gekomen dat de Abt die tot na-
deel van de
 en het konvent der Abdy van Middelburg, van Abdy ge-
maakt wa-
ren, door
den Paus
Johannes
XXII ver-
nietigd.
 de Premonstreit Order, en onder 't Bisdom van
 Utrecht gelegen, als ook hunne voorzaaten,
 de tienden, landeryen, huizen, wijngaarden,
 beemden, weiden, bosschen, molens, renten,
 gerechtigheden, rechtsbannen, en meer ande-
 re goederen van 't zelve klooster, tot groot na-
 deel van 't zelve klooster, aan eenige klerken
 en leeken, te weten sommigen voor hun le-
 ven, anderen voor een langen tijd, anderen we-
 derom voor altoos, in pacht of onder een jaar-
 lijksche rente opgedraagen hebben: en dat zo-
 daanig dat daar brieven over gegeven en open-
 baare akten over gemaakt zijn, die zy met ee-
 den bevestigt en 'er boeten (tegen de overtree-
 ders) bygevoegt hebben: en het zeggen is dat
 eenigen (**van die klerken en leeken**) daar over
 bevestigbrieven, naar de gemeene form, van
 den Apostolischen Stoel verkreegen hebben.
 Dierhalve, aangezien het onze pligt is aan de
 benadeelde kloosters hulp te bieden; zoo bela-
 sten wy uwe Bescheidendheit door deezen A-
 postolischen brief dat gy zult hebben te weeg
 te brengen dat de goederen des kloosters, die
 gy bevinden zult dat op eene onbetamelijke wij-
 ze vervreemdt of t'zoek gemaakt zijn, niet te-
 genstaande de voorgemelde brieven, akten, ee-
 den, rechtverzaakingen, boeten, en bevesti-
 gingen, weder te recht koomen, en aan 't
 voorn. klooster op eene regelmatige wijze in
 eigendom wedergegeven werden: zodaanig dat
 gy de tegenstreevers, zonder acht op hooger
 beroep te geeven, door kerkelijke strafvonnif-
 sen

sen beteugelt; en de getuigen die u opgegeeven worden, by aldien zy uyt gunst, of haat, of vreeze, niet te voorschijn koomen, zonder plaats aan hooger beroep te geeven, door diergelijke strafvonnissen dwingt om getuigenis aan de waarheit te geeven. Gegeeven te Avinjon, den 9 October, in 't tweede jaar van ons Pausdom, zijnde het jaar des Heere 1317. Het parkement is noch heel en gaaf / en daar hangt noch een groot looden zegel aan. Daar word noch een andere bulle gebonden / dewelke dezelfde Paus den 1 November 1320 / in 't 4 jaar van zijn Pausdom / geschreeven heeft aan den Oeken van S. Pieters kerke te Middelburg; en daar hy 't zelfde / doch met korter woorden / belast.

IX. Nicolaus de Gandavo (Niklaas van Gent) Abt geworden in 't jaar 1323.

X. Olivier van Lier, Abt geworden in 't jaar 1328.

XI. Niklaas van Hoogeland, Abt geworden in 't jaar 1334. Deeze Abt heeft een Kronijkje geschreeven van de Zalige Mannen van zijne Order: t welk ik / zoo ik het magtig had konnen worden / gaarne in 't licht zouw gegeeven hebben. Ik had eenige hoop opgebat dat ik het in de Abdye van Everbode zouw gebonden hebben / . . . en ben onderrecht dat Christophorus Butkens, Prior van S. Salvators klooster te Antwerpen / het selve in zijn leven bezeten heeft. Doch deeze doorgeleerde en zeer naarstige man / die door zijne geschriften den Adel van Brabant zoo deftig opgeheldert heeft / heeft veel handschriften gehad / dewelke na zijne dood weg zijn geraakt. Althans zijn neef en erfgenaam heeft deeze kronijk onder zijn ooms boeken niet gebonden.

Derder heeft Paus Benedictus XII, wissende de Abdy van Middeburg te recht helpen/ den 29 Mey 1335/ zijnde het eerste jaar van zijn Pausdom/ en ook het eerste jaar der regeeringe van Niklaas Hoogland, aan den Abt van S. Bartholomæus van Eekhout te Brugge geschreeven / dat hy alle mogelijke middelen te werk zoude stellen om de goederen der Middeburgsche Abdye / dewelke op een onbehoorlijke wijze verbeemdt waren / wederom te krijgen.

XII. Aarnout Allertsz. Abt geworden in 't jaar 1343.

XIII. Pieter van Dam, Abt geworden in 't jaar 1355.

XIV. Pieter van Hoek, Abt geworden in 't jaar 1358. In 't veertiende jaar van zijne regeeringe / te weten in 't jaar van Christus 1374 / heeft Urbanus V in 't 12 jaar van zijn Pausdom / den 3 Julij / bevel gezonden aan den Deken van S. Salvators kerke te Utrecht dat hy de goederen der Abdye upt de handen van de onwettige bezitters zouw zien wederom te krijgen. Een diergeijkt bevel had hy in de maand Januari 1373 / zijnde het dertiende jaar van zijn Pausdom / afgezonden aan den Zangmeester der Antwerpsche kerke. ^p

XV. Hugo Boose, Abt geworden in 't jaar 1386: hy wiens tijd men begonnen heeft een derde Parochiakerk ter eere van S. Maarten te bouwen/ dewelke Westmunster wierd genoemd. Want/ door dien dat het getal der geloobigen

^p Dit vertaale ik zoo als ik het vinde. Maar daar is zekerlijk een drukfout of twee in de jaargetallen. Urbanus V is Paus geworden in November 1362, en gestorven in December 1370: en hy heeft niet langer gezeeten als 8 jaaren. *Vertaald.*

dagelijks grooter en grooter werd / zoo hadden ze niet genoeg aan twee Parochiëkerken.

XVI Willem van der Does, Abt geworden in 't jaar 1398 / heeft in 't jaar 1401 eene bulle verkreegen van Bonifacius IX, om van 't rechtsgebied des Bisschops ontslagen te worden. De bulle was gegeven den 26 Augusti 1401 / in 't twaalfde jaar des Pausdoms van gemelden Bonifacius, en was van den folgenden inhoud:

Bonifacius, enz. ter eeuwige gedagtenisse der zake. De goedwillige goedgunstigheid vanden Apostolischen stoel is gewoon deszelfs onderdanige en nedrige kinderen, die den Heere onder eene religieuze kleedinge dienen, van alle kanten te verzorgen; en hen, op dat ze door geen onbehoorlijke quellingen of belastingen geplagt zouden worden, door de hulp van eene byzondere bescherming en bezorging te handhaven. Hierom is het dat wy, door de gebeden van onze beminde zoonen, den Abt en het konvent van S. *Mariaas* klooster te Middelburg, van de Premonstreitorder, onder 't Bisdóm van Utrecht, op dit stuk bewogen zijnde, en ook om zekere en rechtmatige oorzaaken die ons gemoed daar toe aanzetten, het gemelde klooster, en alle deszelfs leeden, met alle de kerken, kapellen, en plaatzen, onder dat klooster staande en van 't zelve afhangende; mitsgaders met de personen en huisgenooten in die plaatzen woonende, of daar toe behoorende, zoo tegenwoordige als toekomende; mitsgaders de bezittingen, landeryen, hofsteden, en wat andere goederen dat het zy, roerende of onroerende, waar dat ze gelegen mogen zijn, die den Abt, het konvent, en deszelfs leden, 't hant gerechtlyk toebehooren, of die zy

nadeezen op eene rechtmatige wijze door de goedheid des Heere mogen verkrijgen; en vorders ook het voorn. klooster zelf, den Abt die het dan weezen zal, mitsgaders de perſoonen en huisgenooten voornoemd, van alle rechtsgebied, ſchattinge, heerſchappye, overheit, en eigendom des Aartsbiſſchops van Keulen, des Biſſchops, des Prooſts, en des Aartsdiakens van Utrecht, die het nu zijn of nadeezen zijn zullen; en vorders (van 't rechtsgebied enz.) der andere Overſten en Prelaaten van dezelfde order, als ook der ordinariſſe en gemagtigde Rechteren, zoo geestelijke als wereldlijke, die over den Abt en het konvent, en over de kerken, kapellen, leden, plaatzen, perſoonen, huisboden, bezittingen, hofſteden, landeryen en goederen des zelven kloosters eenig rechtsgebied hebben, uyt krachte van 't Apoſtolisch gezag, en door den inhoud dezès, voor altoos ontheffen en ontslaan.

En den Abt, het klooster en 't konvent, de kerken, kapellen, leden, plaatzen, perſoonen, huisboden, bezittingen, hofſteden, landeryen, en goederen voornoemd, met alle hunne gerechtigheden en al hun toebehooren, nemen wy aan onder het recht en den eigendom van *S. Pieter* en van den voornoemden Stoel; en wy ſtellen al het zelve onder de beſcherminge (van *S. Pieter* en van den *R. Stoel*) en onder onze eige beſcherminge: begeerende dat hunne perſoonen en goederen onmiddelijk zullen ſtaan onder den *R. Stoel*: zodaanig dat geene Aartsbiſſchoppen, Biſſchoppen, Prooſten, Aartsdiakenen, Rechters, eigene Overſten der plaatzen, of wat andere kerkelijke of wereldlijke perſoonen dat het zy, zullen vermogen, tegen

56 OUDHEDEN EN GESTCIHTEN

den Abt, het konvent, het klooster, de kerken, kapellen, leden, plaatzen, perſoonen, bezittingen, hofſteden, landeryen en goederen voornoemd, die den Abt, het klooster, het konvent, en de leden voornoemd eenigzins toebehooren, als zijnde van de ordinariſſe magt ontheven, eenige banvonniffen, of vonniffen van opſchorſſinge of van interdikt uyt te ſpreken, nochte eenige magt of rechtsgebied tegen dezelven te oeffenen; zelfs niet uyt hoofde van misdaad, noch van een kontrakt, noch van de zaak zelf, over dewelke gerechtelijk of buiten het gerecht twiſt zoude vallen: waar ter plaatze dat het misdaad bedreeven of het kontrakt aangegaan wag weezen. Daarenboven verklaaren wy dat alle rechtſvorderingen, en vonniffen van kerkelijken ban, van opſchorſſinge, of van van interdikt, dewelke tegen den Abt, het konvent, het klooster, of de kerken, kapellen, leden, plaatzen, perſoonen, en huisboden voornoemd aangevangen of ook afgekundigt mogten worden, nietig en gansch krachtelooſ zullen zijn. Het zy dan geen menſch geoorlofd enz.

Dat dit aldus gedaan is; en dat deeze brief uyt het Pauffelijke register genomen / en voorsz allen die 'er aan gelegen was / en die tot het aanhooren gedaagt waren / te Romen in 't jaar 1530 / den 17 Mey / onder Paus Clemens VII / voorgelezen is / is verklaart en bevestigd dooz Hieronymus de Ginutiis, Biſſchop van Worcheſter / Kamerling van den Paus enz. Deeze verklaring heeft hy gegeeven op het verzoek en aanhouden van Albertus Pius, Kanonnik te Utrecht: dewelke / zoo als ik vertrouw / dooz die van Utrecht daar toe gemagtigt

tigt zal zijn geweest; om dat 3p/ 300 als het schijnt/ de oorspronkelijke akte van hunne ontseffinghe verlooren hadden.

XVII Wiggerus Gerardijs, die tot die waardigheid verheven is in 't jaar 1405. Deze Wiggerus heeft twee Kanonniken van S. Mariaas kerk/ te weten Winter Janszoon en Niklaas Niklaaszoon, als des kloosters gemagtigden/ gezonden tot Henricus Poelwijk, Abt van S. Salvators klooster te Utrecht. En hebben de gemelde twee gemagtigden den Abt van S. Salvator, uyt naame van den Abt en het klooster voorschreeven/ met alle ootmoedigheid gebeden dat hy hen wilde geeven de tienden die onder Zwalinghem gelegen waren; mitsgaders de tienden die Hendrik Bruijsche en deszelfs voorzaaten van hem en zijne Abdye te leen gehad hadden/ en die de voornoemde Abt en 't konbent (van Middelburg) van hem en zijne voorzaaten/ de Abten van S. Paulus Abdye/ te leen plagten te houden. De Abt van S. Paulus heeft hen deze tienden den 17 Februario 1406/ na dat ze manschap en den eed van getrouwigheit gedaan hadden/ toegestaan en gegeeven: onder beding dat ze jaarlijks/ op het feest van de H. H. Remigius en Bavo, zouden betaalen ses ponden zwarte tournoizen en 18 denieren.

Voorders is de gemelde Abt Wiggerus genootzaakt geweest den 11 Mey 1418 zekere zaak/ tegen den Bisschop en den Proost van Utrecht/ te betrekken voor den Apostolischen Stoel. De Bisschop was genaamd Frederik Blankenheim, de Proost/ Zweder van Kuilenburg, die naderhand ook Bisschop getwozden

7 Dat is Premestreitheeren. *Vertaald.*

is. Den 10 Mey 1412 wierd hem bebel gegeven om benevens den Abt van Sion de ophouwing van het klooster van Koningsdaal te beginnen. Den 9 Julij 1418 heeft Martinus V aan den Abt van S. Jacobus te Luch / en den Deken van S. Donatianus te Brugge / bebel gezonden om alle mogelijke blijt aantewenden dat de gerechtigheden en goederen / die de Abdge van Middelburg op eene onrechtvaardige wijze onthreemdt waren / aan dezelve wederom gegeven wierden. Dit zelve bebel heeft de gemelde Paus den 1 Julij 1428 / zijnde het tiende jaar van zijn Pausdom / vooz de tweede maal gezonden aan den Deken van Brugge.

Onder denzelven Abt hebben de Middelburgerz / en de ingezetenen van de andere Zeeuwsche steden / ziende dat die van Zierzee vooz den overzeeschen koophandel rijk en magtig wierden / en hen boven het hoofd wiesfen / ook schepen beginnen te bouwen / om over zee te koopmanschappen. En vooz dit middel zijn ze ook in rijkdom zeer toegenomen.

XVIII. Niklaas van der Koulster, Abt geworden in 't jaar 1432 / heeft de zaak wegens de gemelde wedergeebinge in 't derde jaar zijner regeeringe vooz de Kerkvergaderinge van Bazél gebzagt. De Kerkvergadering liet daar op de volgende Bulle afgaan: die wy wyt een parkement / dat noch toe wel bewaart is geweest / getrokken hebben: De H. Kerkvergadering van Bazél, in den H. Geest wettiglijk vergaderd, en de algemeene Kerk verbeeldende, wenscht aan de beminde zoonen der Kerke, den Abt van S. Michiels klooster te Antwerpen,

pen, en den Deken van S. *Donatianus* kerk te Brugge, onder het Bisdom van Kamerijk en Doornik, en aan den Officiaal van Utrecht, de zaligheid en den zegen van den Almagtigen Godt. Wy geeven gaerne onze toestemming en toonen gaerne alle behoorlijke gunst aan de rechtmatige beden der genen, die iets met nedrigheit verzoeken: voornamentlijk aan die beden, dewelke dienen om de zodaanigen te handhaaven en buiten schade te houden, die den Heere door een zucht tot het godvruchtig leven onder eene religieuze kleedinge dienen. Van wegens de beminde zoonen der kerke, den Abt en het konvent der Middelburgsche Abdye, . . is ons een verzoek voorgesteld, behelzende dat door de boosheit der tijden, door de achteloosheit van (eenige) voorgaande Abren, en van eenige anderen die 't bewind over het klooster gehad hebben, sommigetienden, renten, huizen, landeryen, weyen, gerechtigeden, rechtsbannen, bezittingen, en andere goederen, die den Abt, het konvent, en het klooster voornoemd, wettiglijk toekoomen, tot groot nadeel van 't klooster verkocht en vervreemdt zijn: en wel zodaanig dat 'er somwijlen borgtogten, verzekerbrieven, en openbaare akten over gegeven, mitsgaders rechtverzakingen gedaan, en 'er boeten by gevoegt zijn geweest. Vorders dat sommige geestelijke en wereldlijke personen hun werk dikwils maaken van den Abt en het konvent voornoemd, en ieder persoon van 't klooster in 't byzonder, over de gemelde en meer andere goederen, die hen (*den Abt, het konvent enz.*) in 't gemeen en een voor een toebehooren, te quellen, te ontruften, en te beledigen: zelfs niet regensstaande de

de ordonantzie van Paus *Innocentius*, beginnende *ad reprimendam*: en niet tegenstaande de zoogenaamde *Carolina*, dewelke in de algemeene Kerkvergaderinge van Konstants, ter bescherminge van de Geestelijkheid en geestelijke personen, aangenomen is geweest.

Hierom hebben de Abt en het konvent voornoemd ons ootmoediglijk gebeden, wy zouden ons doch gewaardigen hen en 't gemelde klooster tegen 't bovenstaande behoorlijke hulp te bezorgen. Zoo is het dan dat wy, voor hun verzoek welgenegen zijnde, uwe bescheidenheit door dit geschrift beveelen dat gylieden, of anders een of twee van uluiden, door u zelve, of wel door iemand anders of meer anderen, uw beste zult doen dat alles en ieder in 't byzonder, dat op de voorschreeve wijze verkocht of vervreemdt is, door uw gezag weder in eigendom keere tot het klooster, en dat de Abt en 't konvent in hun voorigen staat herstelt werden: vorders dat gyl. verklaart dat zoodaanige beledigers, quelders, en verstoorders, vervallen zijn in de kerkelijke straffen en vonnissen, die in de voorgemelde ordonantzien uitgedrukt staan. Eindelijk dat gy, zoo dikwils als gy van den Abt, het konvent, en de personen voornoemd, daar toe verzocht zult worden, en in andere gelegendheden, en na dat gy allen en ieder in 't byzonder daar zult by geroepen hebben, die 'er by moeten geroepen worden, over het bovenstaande, en over alles dat hunne goederen, personen, en zaaken aangaat, volkomen recht zult hebben te doen; met de tegenstreevers, zonder acht op hooger beroep te geeven, door kerkelijke strafvonnissen te beuegelen; niet tegenstaande de ordonantzie van

Bonifacius VIII zaliger gedagtenisse, en alle andere Pausselijke ordonantzien: niet tegenstaande ook de borgtogten, verzekerbrieven, en akten voornoemd, en alles wat hier tegen mag strijden: en schoon of aansommigen, 't zy in 't gemeen of hoofd voor hoofd, door den Apostolischen Stoel vergunt mogt weezen dat ze onder geen inderdikt gestelt, en (in hunne bedieningen) niet opgeschort of met den ban geslagen mogen worden door brieven, dewelke deze vergunning niet volkomentlijk, uytdrukkelijk, en van woord tot woord vermelden. Gegeeven te Basel, den 13 Augusti, in 't jaar na's Heeren geboorte 1435.

Op de vouw was getekent:

JO. VAN DYK.

Van 't parkement was op de Pausselijke wijze een looden zegel gehangen; want de gemelde Kerkvergadering matigde zich de Pausselijke magt volkomentlijk aan. Ende wijl ik de afbeelding van 't gemelde zegel tot noch toe nergens gebonden heb / zoo wil ik het den Lezer hier wel vertoonen / met het zegel van Oloudus Abt van S. Michiels Abdy / die een van de gemagtigden was.

Hier staat het zegel der Bazelsche Kerkvergaderinge, benevens dat van den Abt Oloudus, by den Eerw. Schrijver afgebeeldt.

De gemelde Oloudus, om 't bebel der Kerkvergaderinge in 't werk te stellen / heeft den 3 Augusti 1437 zeer wijdloopige opene brieven afgebaardigt: maar of de Abdy-Heeren van Middelburg daar by meer opgedaan hebben tegen de onrechtvaardige bezitters / als met zoo menige bebelen der voorsz. Pauzen / daar zouw ik zeer aan twijfelen.

An

In 't jaar 1436 heeft de Abt / volgens het
schrijven van Reigersberg , groot gebaar ge-
loopen / door dien het volk tegen hem / tegen
den Ontbanger van Bewester-Schouwen / en
tegen de Majestraat oproerig geworden was.
Maar Frank van Borsselen Graaf van Oosters-
band / en Hendrik van Borsselen Heer van Ter-
Deer / die 's nachts met een deel gewapend
volk heimelijk in de stad gekomen waren / heb-
ben hem upt het gebaar geredt / en den op-
stand gestilt : zijnde de stokers van den op-
stand ten deele weg geblugt / ten deele ont-
halst.

Noch heeft Paus Calixtus III in 't jaar 1455
voor den Abt en des zelfs Broeders een wyde
loopig brieft afgebaardigt : doch de inkt is
zodaanig vergaan / dat het brieft niet lees-
baar is.

§. III.

De vordere Abten van de 15 eeuw. Hoe dat
het Haagsche Maagdenklooster onder 't
opzicht van den laatsten dezer Ab-
ten gestelt is geweest.

XIX. Floris Aertszoon, Abt geworden in 't
jaar 1459.

XX. Petrus van den Damme, dewelke over-
leden is in 't jaar 1464. Dat hy in dit jaar
gestorven is hebben wy upt den brief van Phi-
lips Hartog van Borgonje; daar hy alle de lees-
nen / die Petrus van den Damme bezeeten had/
den 8 Augusti overdraagt aan zijnen nazaat
Johannes. Het zelve staat ook in den bevesting-
brief van Paulus II, dewelke getekent was den

12 Maert van 't zelfde jaar / en aanstonds opgegeeven zal worden. Maar de toenaam (van den Damme) dewelke in den bries van Hartog Philips uytgedrukt staat / is achtergelaaten in den bries van Paulus II. Deeze Abt is mischien naar zijnen vader ook genoemd geweest Pieter Klaasz. Welke Pieter Klaasz. achter de Kronijk van Reigersberg onder de Geleerde Zerkuwen vermeld staat als Leeraar in de Godskunde / en Abt van Middelburg. Wy konnen niet zien dat 'er door dien Pieter Klaasz. iemand beter verstaan kan worden als deeze Pieter van Damme; en 't lust ons niet de lijst der Abten / om zijnent wille / te vergrooten.

XXI. Johan van s Gravezande is Abt geworden in 't jaar 1464 / maar niet 1468 / gelijk als 'er verkeerdelijk in de ongedrukte lijst staat / die wy anders gewoon zijn te volgen: zullende die fout hier zekerlijk in gekroopen zijn door de onoplettendheit van den uytgeschijver. Dat hy Abt geworden is in 't jaar 1464 blijkt ontwersprekelyk uyt het oorspronkelyke Dekreet van Paulus II, dat op perkement geschreeven / en / volgens gewoonte / met een looden zegel gewapent is. Hier nevens het Dekreet:

Paulus Bisschop, de dienaar van Gods dienaaren, (wenscht) de zaligheit en (geeft) den Apostolischen zegenaan alle de Leenmannen van *S. Mariaas* klooster te Middelburg, van de Premonstreit Order. Met den raad onzer Broederen, en uyt krachte van ons Apostolisch gezag, hebben wy *S. Mariaas* klooster te Middelburg, van de Premonstreit - Order, onder 't Bisdum van Utrecht gelegen, en toen openstaande door de dood van wijle Heer *Petrus*; die zijne dagen buiten 't Hof van Romen geëindigt heeft, op hui-

huiden opgedraagen aan den persoon van onzen beminden zoon, *Johan van 's Gravezande*, die een Kanonnik in 't gemelde klooster is, zijn geloften aldaar heeft gedaan, de behoorlijke jaaren heeft, en door onze beminde zonen, het Konvent des gemelden kloosters, met eenpaarigheid van stemmen tot Abt verkooren is. Wy hebben hem dan tot Abt over 't zelve klooster aangesteld; en hebben hem het bewind, de bestiering, en de bediening des kloosters, zoo in Geestelijke als tijdelijke zaaken, volkomentlijk aanbevolen en toevertrouwt: zoo als in onzen brief, die daar over gemaakt is, breeder uytgedrukt staat. Dierhalven beveelen wy ul. in 't algemeen door deezen Apostolischen brief dat gy den gemelden Abt *Johannes*, volgens de eerbiedigheid die gy ons en den Apostolischen Stoel schuldig zijt, vriendelijk aanneemt, hem de behoorlijke eer betoont, en bezorgd zijt om hem de gewoonlijke getrouwigheid, en de diensten en rechten die gy hem schuldig zijt, te bewijzen. Anderszins zullen wy het vonnis of de straffe, die de gemelde Abt *Johannes* tegen de wederspannigen uytspreeken of vast stellen zal, goedkeuren; en zullen dezelve, door Gods hulpe, tot eene behoorlijke voldoening toe, onverbreekelijk doen onderhouden. Gegeeven te Romen by *S. Pieter*, in 't jaar van 's Heeren Menschwordinge 1464, den 15 Maart, in 't eerste jaar onzes Pausdoms.

En was op de voorwe getekend:

JO. DE BUCCABELLIS.

Deeze zelbe Joh. de Buccabellis heeft toen ook naar Middelburg gezonden een parkementen brief/ met het looden zegel van den Paus toegesloten/ en behelzende het formulier van den

den eed / die doo? Johan van 's Gravezande gedaan moest worden aan den Apostoliffchen stoel. Dit formulier / met zijn eigen naam ondertekend / en met het zegel der Abdye bezegeld / moest hy weder naar stromen zenden. Het lood / aan beide de parkemente hieken hangende / verbeeldt op de eene zijde de Apostelen Petrus en Paulus , nederzittende : op de andere zijde word Paulus II zelf verbeeldt / zittende op eenen throon ; en de smeeke? in 't openbaar aanhoorende. Deeze gehoorgeeving staat ook op eenige van zijne penningen verbeeld ; openbaare gehoorgeeving. Maar die woorden staan op dit zegel niet : doch boven staat geschreeven : Paulus II : zoo als ook gezien kan worden in de Historie der Pausen / die Claudius du Molinet uyt de medallien opgeheldert heeft. Op deeze gelegendheit zal ik aantekenen dat deeze Paus Paulus , zoo als 't my hoorhoort / de form der loode bullen / by zijne hoorzaaten gebuikt / alleereerst verandert heeft. Want van 18 bullen onder de oude pampieren van Middelburg gebonden / die wy gezien en behandelt hebben / en die altemaal ouder waren als Paulus II , was 'er niet een die anders gemerkt was / als dat op de eene zijde de naam van den Paus / en 't getal van den naam getekent was ; en op de andere zijde de naamen en hoofden der Apostelen Petrus en Paulus op eene zeer rouwe wijze afgebeeld stonden.

De inhoud van den eed was dusdaanig : Ik Johan van 's Gravezande , Abt van S. Mariaas klooster te Middelburg , van de Premonstreit-order , onder 't Bisdome van Utrecht , zal

van deezen stond af getrouw en onderdanig zijn aan den H. *Petrus* en de H. Apostoliffche Roomfche kerke; mitfgaders aan onzen Heer, Paus *Paulus II*, en deszelfs nazaaten, die op een wet-tige wijze zullen inkoomen. Ik zal niet handdaadig zijn aan den raad en de toestemminge enz. **Eben eens/** gelijk in 't Roomfche Pontifikaal / 't welk op 't bebel van Pius IV te Venetien gedrukt is in 't jaar 1561 / voorgeschreeven word omtrent den eed van alle de Abten / die op order van den Paus gewijdt moeten worden / en ontheeben zijn van de Biffchoppelijke magt. Zoodaanig een Abt was de Abt van Middelburg; en zoodaanige zijn tegenwoordig alle de Premonftrere-heeren / dewelke daarom altemaal den eed doen uyt het gemelde Pontifikaal. Maar nu is 'er dit byboegzel bygekoomen; 't welk in 't jaar 1595 daar bygeboegt is door Clemens VIII: En by aldien ik tot eenige vreemding (van kloosterlijke goederen) mogt koomen; ben ik gewillig om de straffen, die in zeker Dekreet daar over voorgeschreeven zijn, te onderftaan. Dit alles voorgelezen zijnde / word de eed door den verkooren (Abt) gedaan. Doch onder de bulle / daar wy nu van handelen / stond geschreeven: Zoo helpe my Godt, en deeze heilige Evangelien: welke Evangelien den verkooren Abt aangeboden wierden / en van hem met beide de handen moesten aangeraakt worden. Deze parkemente bulle / des welke dus bezegeld te Middelburg gebzagt / en aldaar zonder de handen van 't zegel te breeken geopent was; is niet wederom naar Romen gezonden / zoo als het schijnt dat de meening van den Paus was geweest: maar de bulle is by den Abt gebleeven. Doch ik zouw

gelooben dat hy in de plaatze van de bulle zijn eigen eed / ook op parkement geschreeven / en met zijn eigen zegel en het zegel der Abdeye bezegeld / zal wederom gezonden hebben. Ook twijfel ik 'er niet of weinig aan / of de H. Maagd en Moeder Gods heeft op dit zegel verbeeld gestaan: nochtans heb ik tot noch toe niet eene akte gebonden / daar zodaanig een zegel aan hing: 't welk ik anders op koper zouw hebben doen snijden; en den Lezer / gelijk ik boven het oud zegel van S. Michiels abdeye gedaan heb / zouw medegedeelt hebben.

Ik zouw hier den verly-en-verleen-brief van den gemelden Hartog Philips konnen opgeeven: maar dewijl ik beneden zoo eenen brief van Karel V meene op te geeven; heb ik den brief van Hartog Philips achtergelaaten. Deze Johan van 's Gravezande, niet zijn voorzaat / heeft in 't jaar 1467 Karel den Stouten gehuisvest en tot Graaf van Zeeland gehuldigt. Daar op heeft Karel verscheide nieuwe voorrechten aan de Middelburgers toegestaan: de welke door dezelve voorrechten / en door den dagelykschen aanwas van 't stads welvaeren aangemoedigd / begonnen hebben / een nieuwen en zeer voortreffelyk Stadthuis op te bouwen: 't welke zy in 't jaar 1474 met nieuwe muuren en met een doorgaande galderij omstrooken / en met zeer schoone deuren vereiert hebben.

In 't doorgaande jaar / te weten den 17 Augusti 1466 / had Andreas de Spirtibus, van Viterbio, . . . Pausselyke Puncius en Commissaris in alle de landschappen van Frankryk / in Borgonje en alle de landen des Hartogs

Bulle van
Sixtus tegen
de Turken,
tot noch toe
niet in 't
licht gegee-
ven.

van Borgonje / en in alle de aangrenzende rij-
ken / heerlijkheden / steden / bisdommen / lan-
den / en plaatzen / uyt Brugge eenen zeer wijde
loopigen brief geschreeven aan den Abt Johan
van 's Gravezande. Deze brief liep op het in-
zamelen van geld ten behoeve van den Turks-
schen oorlog; en behelsde eenige aflaten / des-
welke ten dien einde voorgesteld wierden. Hier
nevens het begin van den brief: Aan den in
Christus beminden Johannes, Abt van S. Mariaas
klooster te Middelburg, . . . de eeuwige za-
ligheit in den Heere. Nademaal wy pligtshal-
ve gehouden zijn aan alle Christene geloovigen,
die zich in de gemelde plaatzen bevinden, en
naar de ziele ziek en onpasselijk zijn, bequaame
geneesmiddelen en ter zaligheid dienende te be-
zorgen. Door eerst magtigt hy den Abt Jo-
han van 's Gravezande tot het verkiezen van een
Biechtvader; dewelke de magt zoude hebben /
om alle kerkelijke straffen en bonnissen / ter
uytvoeringe van de Pausselijke bulle / te ver-
nietigen: zijnde de bulle gericht aan alle de
Bislaaten der kerken; onder dewelke hy met
reden oordeelde dat de Abt van Middelburg /
als het hoofd der Zeeuwische Geestelijkheid /
ook gerekent moest worden. Deze bulle van
Sixtus, dewelke in den brief van Andreas gansch
uytgedrukt staat / begint met deeze woorden:
Dewijl wy door de schikking van de Godde-
lijke goedertierendheit tot den top des Apostel-
schaps geroepen zijn

Ma dat Karel verslaagen was; is Maximi-
liaan, Keizer Frederiks zoon, in 't jaar 1477
met des zelfs eenigste dochter Maria getrouwt;
en heeft daar hy alle zijne erflanden ten huwe-
lijk gekreegen. Daar op heeft hy den eed / als
Graaf

Graaf van Holland en Zeeland / te Middelburg gedaan in handen van den Abt Johan. Dezelve Abt heeft ook den Vorst Philips, die uyt dat huwelyk gebooren was / gehuldigt in 't jaar ^b 1502: wanneer hy (Philips) van half May af tot de hermis van Middelburg toe alle de rechtzaken der genen / die by hem quamen / binnen de Abdy van Middelburg afdeed. Maar die byengde is gestoot geveest dooz den droebigen brand / dewelke de gansche Abdy ten tijde van deezen zelven Abt vernielde. Doch in 't jaar 1494 / zoo als Reigersbergen schryft / heeft men de afgebrande Abdy wederom met een kloeken moed beginnen op te bouwen.

XXII. Johan Dankaarts, dewelke dooz den uytfschryver of voltrekker van de lijst / zoo wel als Petrus, dooz onkunde of achteloosheit overgeslaagen is / is ons bekend geworden dooz de volgende bulle van Innocentius III; dewelke deeze Paus uyt Romen gegeven heeft in 't jaar 1484 / zijnde het eerste jaar van zijn Pausdom: Innocentius Bisschop, de dienaar van Gods dienaaren, aan onzen eerw. Broeder den Bisschop van Utrecht (te weten David van Borgonje) heil en Apostolischen zegen. Vermits het klooster van de H. Maagd Maria, te Middelburg door de dood van wijle Johannes, die daar Abt is geweest, en buiten 't Roomsche Hof gestorven is, tegenwoordig geenen Abt tot opzigter heeft, zoo is het dat wy het bewind van 't zelve klooster aan onzen beminden zoone Johan

^b Hier is wederom een drukfout in 't Latijn; Johan's Gra-
vezande, gelijk uyt de lijst der naastvolgende Abten blijkt, was
al overleden voor 't jaar 1484. Daarenboven is Hartog Philips,
Mariaas zoon, volgens onze Kronijkboeken hier niet ingehuld
voor 't jaar 1494. Zoo dat in een van de volgende Abten over
die inhuldiging gestaan zal hebben. *Vertaald.*

Dankaart, wiens persoon ons en onzen broederen uyt hoofde van zijne verdiensten aangenaam is, met den raad der zelve broederen, en uyt kracht van ons Apostolisch gezag, opgedraagen hebben; en hem tot Abt over het zelve klooster aanstellen: zoodaanig dat wy hem het bewind, de bestiering, en de bediening van 't zelve klooster, zoo in 't geestelijke als in 't tijdelijke, volkomenlijk aanbeveelen: zoo als in onzen brief, die daar over gemaakt is, wijdloopiger uytgedrukt staat. Gemerkt dan dat uwe gunst aan den voornoemden *Johannes* zeer dienstig zal weezen, om het bewind over 't zelve klooster, dat volgens het ordinaris recht onder u staat, met een goeden uytflag te kunnen waarneemen, zoo bidden en vermaanen wy uwe broederlijkheit met nadruk, en wy beveelen u door dezen Apostolischen brief, dat gy den Abt *Johannes* en het klooster voornoemd, onder uwe ordinariſſe rechtsmagt staande, uyt eerbiedigheid voor ons en voor den Apostolischen Stoel, die hen uwer gunste zeer hartelijk aanbeveelen, in 't uytbreiden en handhaven van hunne rechten zodaanig begunstigt, dat de gemelde Abt *Johannes*, door uwe hulp ondersteund, zich met des te grooter voordeel mag quytten in het bestieren van 't voorgemelde klooster: en dat gy daar door de goddelijke barmhertigheid, en onze gunst en genegendheit, als mede de gunsten genegendheit van den Apostolischen Stoel, te overvloediger moogt verdienen.

XXIII. Johan van Westkapel is insgelijks in de ongedrukte lijst (der Abten van Middelburg) overgeslagen: maar dat hy omtrent deſſen tijd Abt is geweest / is ons duidelyk gebleeken uyt een deſtig parchementen boek van

S. Barbaraas klooster in 's Gravenhage. Dooz aan (in dit kloosterboek) staat een afschryft / insgelijks op parkement geschreeven / van een zeer plegtelijke akte : waar by de Nonnen van 't gemelde Barbaraas klooster zich begeeven hebben onder de rechtsmagt van den Abt van Middelburg : zijnde het gemelde afschryft ondertekend dooz den Notaris Maarten Huisman, en van hem tegen het origineel vergeleeken. De gansche akte verdient wel ten dienste der nakomelingen hier ingelast te hebben :

In Gods naame, Amen. Het zy door den inhoud der tegenwoordige akte aan een ieder kennelijk en bewust dat in 't jaar na 's Heeren geboorte 1496, in de 14 indiktie, den 20 dag van September, te vijf uuren of daar omtrent na den middag, in 't 5 jaar des Pausdoms van onzen Allerh. vader Paus *Alexander VI*, voor den eerwaardigen en religieuzen vader en Heere in *Christus*, *Johan Westkapel*, Abt van *S. Mariaas* klooster te Middelburg, van de Premonstreit-order, en voor my Notaris en de ondergeschreevene getuigen, die daar by verzocht en ontboden waren, in eigen persoon verscheenen zijn de religieuze en godvruchtige vrouwluiden, *Geertruid Niklaas dr. Priorin*, *Delia Andries dochter*, *Adriana Hendriks dr.* *Mary Willems dr.* *Machteld Niklaas dr.* *Hillegaerd Jans dr.* *Beatrix Jans dr.* *Mary Niklaas dr.* *Martyntje Ysbrands dr.* kloosternonnen : daarenboven *Mary Willems dr.* *Hillegaerd Gerrits dr.* en *Machteld Huigens dr.* Leekezusters ; verbeeldende, zoo als zy zeiden, het Konvent en 't Kapittel van *S. Barbara* in den Haag, van de Premonstreit-order ; dewelke kapittels gewijs, zoo als zy zeiden, en zoo als dat gebruykelijk is, door de

ingeeving des H. Geests byzonderlijk vergadert waren geweest over eenige kontrakten, artykelen, en uytdrukkingen, die op zeker papiertje in de moederlijke taale geschreeven stonden; en zoo ter bewaaringe en tot meerder luister van 't kloosterlijk leven, als ter vermeerderinge van de godvruchtigheid der gemelde zusters, opgesteld waren. Als dan (*de gemelde kontrakten, artykelen, enz.*) door my openbaar Notaris onderschreeven aan de voornoemde Nonnen en Zusters opentlijk voorgelezen waren; zoo hebben zy met een vasten en voor beraamden wille, zonder door geweld, list, bedrog, of slinksche streken misleidt te zijn; maar na dat zy, zoo als ze verzekerden, zeer dikwils wijze en zeer rijpe raadslagen daar over genomen hadden, op de beste manier, wijze, rechtsgebruyk, en form, als ze zulks best en op het krachtigste konden en moesten doen, gemeenerhand en ieder van haar in 't byzonder, voor haar zelve en voor haare navolgers; dewelke, zeg ik, door eede, dien zy in 't jaar, in de maand, op den dag als boven, in handen van haaren Overste, den bescheiden en godsdienstigen man *Johan Olard*, afgelegt hebben, en nu wederom in handen van den Notaris en Priester hier onder geschreeven vernieuwen, belooft en gezworen hebben, zoo als ieder van haar, 't byzonder mits deezen belooft en zweert, dat ze alle het onderstaande en ieder van 't zelve in 't byzonder, zoo als het op het gemelde papieren briefje geschreeven staat, en door haar beëdigd en opentlijk vertoont is, in alles en overal vast en onverbreekelyk zullen onderhouden. De inhoud van 't gemelde papieren briefje luydt

aldus

aldus van woord tot woord in onze moederlijke taale.^c

Ik *Geertruyd Niklaas dochter* (en de anderen boven vermeld) verbeeldende althans het Kapittel van *S. Barbaraas* konvent in den Haag, onder 't Bisdom van Utrecht, doen kond aan alle luiden, die den tegenwoordigen brief zullen leezen of hooren leezen, dat wy, na een goed beraad en overleg, Kapittelsgewijs over de volgende punten, zaaken, en artykelen vergadert zijnde, om onze religie en levenswijze op te beuren en te verbeeteren, en om Godt in de religie ('t kloosterlijk leven) bequaamer en vieriger te dienen, ons en ieder van ons in 't byzonder, voor ons zelven en voor onze nazaaten, begeeven en onderworpen hebben, en nu tegenwoordig begeeven en onderwerpen, onder de onderdaanigheid en gehoorzaamheit van onzen eerw. vader in *Christus*, Heer *Johan van Westkapel*, Abt van O. L. Vrouws konvent te Middelburg; onder en met eenige bedingen en voorwaarden, die hier onder volgen.

Voor eerst zal onze eerw. vader in *Christus*, de Abt van 't gemelde *Mariaas* konvent te Middelburg, binnen ons voornoemde Nonnen-konvent hebben en behouden het opzigt en de vaderlijke zorg van alle zoo tijdelijke als geestelijke zaaken; ook over den Proost en de Nonnen; zoo wel de Leeken als de Zusters: en hy zal gehouden worden voor den Vader-Abt^d van 't zelve klooster; met zodaanig een voorrecht, als ieder Vader-Abt van de Premonstreit-order over

^c Dewijl de Eerw. Schrijver dit briefje uyt het Nederduytsch in de Latijnsche taal overgezet heeft, en wy het Nederduytsche briefje niet ter hande hebben, zijn wy genootzaakt zijne vertaaling wederom te vertaalen. *Vertaaler.*

^d Pater-Abbas.

zijne zoonen en dochteren heeft; En in 't by-
 zonder wy Nonnen en Leekezusters van 't
 voorn. klooster, die 'er nu zijn of naderhand zul-
 len koomen, verzaaken voor ons en onze nazaa-
 ten aan al het recht, dat wy hebben of mogten
 waanen te hebben, omtrent 'de verkiezing of
 den eysch van onzen Overste: en wy belooven
 onder eede, dien wy daar over in handen van
 den eerw. Heer onzen Overste voornoemd pleg-
 telijk gedaan hebben, (welke Overste den eed
 allereerst gedaan had in handen van onzen eerw.
 Vader-Abt) wy belooven, zeggen wy, dat wy
 ten geen en tijde, door ons zelve of door ie-
 mand anders, in 't openbaar noch in 't heime-
 lijk, of op wat andere wijze dat 'er bedagt kan
 worden, iets tegen deeze onze belofte zullen
 onderneemen, en dat we geene dispensaatzie
 daar over zullen verzoeken; ja ons van zoo eene
 dispensaatzie niet zullen bedienen; alwaar het
 zake dat ze ons van den allerh. Vader den Paus
 uyt eene vrywillige vergunninge mogt gegee-
 ven worden. Maar de voornoemde Vader-Abt
 alleen, en niemand in 't gemeen met hem, zal
 met zijnen vryen wille onzen raad en onze toe-
 stemming mogen eischen, zoo dikwils als het
 noodig zal weezen. En als de Proostdy van
 ons klooster, by afstand, of sterven, of opeen
 andere wijze, zal openvallen, zal hy (een nieu-
 wen Proost) over ons aanstellen: zoo als onze
 eerw. Vader in *Christus* voornoemd, te weeten
Johan van Westkapel Abt van 't Middelburgsche
 klooster, zich betrouwende op het beproefde
 leven, de deugdzaamheit, voorzigtigheit en
 naarstigheit van den godsdienstigen man, Broe-
 der *Johan Allerts*, die in 't voorschreeven Mid-
 delburgsche klooster, van de Premonstreit-Or-
 der,

der, zijne geloften gedaan heeft, den zelven Broeder *Johan* tegenwoordig in Gods naame tot Prooft van ons klooster aanstelt.

Doch by zoo verre dat de voornoemde Br. *Johan*, of iemand van zijne nazaaten, ten tijde van zijne Prooftdye of regeeringe niet wel en leefde, de goederen van ons konvent verquiste, of op een andere wijze tegen zijne kloostergeloften zondigde; dan zal de voorgemelde Vader, de Abt van 't klooster te Middelburg van de Premontreit-Order, die de Vader-Abt van ons konvent is, den zelven Broeder *Johan Allerts*, of die dan deszelfs nazaat is, van de Prooftdye, het bewind, en de regeeringe des konvents afzetten, en een ander in zijne plaatze aanstellen; en hy zal den zelven broeder, als zijnde zijn onderdaan, volgens de inzettingen der Order en de grootheit van zijne misdaad kastijden en straffen. Zoodaanig dat de gemelde Vader-Abt van 't Middelburgsche klooster en van ons konvent van *S. Barbara*, alleen, ten volle, en volgens zijn vryen wil en welbehagen, zoo eenen Prooft mag aanstellen en afzetten, zonder iemands raad of toestemming daar over te vragen. Vorder zal geen persoon in dit ons konvent ter beproevinge mogen aangenomen worden, ten zy dat ze zulks eerst en voor allen verzocht en verkreegen zal hebben van onzen eerw. Vader-Abt, den Abt van Middelburg. En ingevalle de Prooft of de Priorinne hier tegen deden, zullen zy, by aldien onze Vader-Abt voornoemd het dienstig oordeelt, zwaarlijk gestraft en daarenboven afgezet worden.

En wat het bezoeken van ons *Barbaraas* konvent aangaat; onze Vader in *Christus*, de Abt van Middelburg voornoemd alleen, zal volkomen-

mentlijk en altijd beoeffenen het ampt van klooster-schouwer, met het gedrag van den Prooft, van de Nonnen, en van de Leeke-zusters onzes konvents te onderzoeken; en het klooster, zoo wel in 't hoofd als in de ledemaaten, en zoo wel in 't geestelijke als in 't tijdelijke, naar de inzettingen van de Premonstreit-Order op te neemen: en hier toe zal niemand anders, dan die door hem gemagtigt zal zijn, bevoegd weezen.

Daarenboven zullen wy Nonnen en Leek-zusters, die 'er nu zijn of naderhand zullen koomen, ten eeuwigen tijde op het allernauwste opgesloten zijn en blijven: zodaanig dat geen mans- of vrouws-perfoon, 't zy van den geestelijken of wereldlijken staat, oyt by ons zal mogen inkoomen, ten zy in gevalle van nootzakelijkheid. En in zoo een gevalle zal 'er by de Zuster (die bezogt word) eene of meer van onze Zusters tegenwoordig zijn. Zodaanig dat de vrouwluiden binnen onze opsluiting zullen mogen koomen in de volgende gelegenheden: Als onze Zusters ingekleedt worden, of hunne geloften doen; op onze kerkwijdinge: of als 'er een lijk ter begraaffnisse by ons zal ingebragt worden: behoudens dat de vrouwluiden, die aldus binnen onze afsluiting koomen, niet zullen mogen gaan in de slaappleats, en binnen de gemelde afsluiting niet zullen mogen eeten of drinken. Ook zullen onze Nonnen van de Premonstreit-Order niet mogen koomen by de gemelde afsluiting, en met de onze niet mogen spreken, ten zy dat ze den nauwen Regel onderhouden. Doch van de manluiden zal alleenlijk onze Vader-Abt nu en dan by ons mogen inkoomen met zijne goede bekenden, die hy van Middelburg zal mede gebragt hebben: of met

met eenige andere perſoonen , die hy daar toe verkiezen zal. Alle welke voorchreeve punten en artikelen , en ieder der zelve in 't byzonder, wy Priorin, en de gemeente des gemelde konvents , uyt onzen eigen naam en uyt den naam van onze nazaaten , met eede aan handen van onzen Prooft voornoemd belooft hebben, en belooven , zonder eenig verzuim te zullen onderhouden : zoo als wy ook op deezen dag onzer plegtige profeſſie in 't openbaar en uyt-drukkelyk belooft hebben.

Tot oirconde en ter getuigeniſſe der waarheit van al het bovenſtaande hebben wy, Priorin en gemeente voornoemd, het zegel van ons gemelde konvent aan dezen brief gehangen. En tot meerder vaſtigheit en zekerder onderhouding van de bovenſtaande punten en inzer-tingen hebben wy onzen eerw. vader in *Chriſtus*, Heer *Johan van Weſtkapél*, den tegenwoordigen Abt van Middelburg, gebeden, alle de gemelde punten door zijn gezag en met zijn zegel te willen beveſtigen : het welke ik, *Johan van Weſtkapél*, ter bede der Priorinne en gemeente voornoemd, in 't jaar, in de maand, op den dag, als boven, gedaan heb op eene akte, die ten zelve einde opgeſtelt was.

Over al het welke, en ieder van 't zelve in 't byzonder, de voorn. Nonnen en Leekezusters, in 't gemeen en elk afzonderlyk, begeert en verzocht hebben, en heeft ieder in 't byzonder voor haar zelve en voor haare nazaaten begeert en verzocht, dat ik openbaar Notaris onderſ. zoude maaken eene openbaare akte, of meer openbaare akten, op de beſte form, met zulke bewoordingen als daar toe bequaam en dien-

dienstig zijn, en naar het voorschrift van ervaren luiden. Ook hebben de gezeide Religieuze Nonnen en Leekezusters, in 't gemeenen hoofd voor hoofd, voor haar zelve en voor haare nazaten, begeert dat de voorgemelde akte en akten, ter eeuwige bekrachtinge, bevestiginge, en getuigenisse, met de zegels van den Abt van Middelburg voornoemd en van het gemelde klooster bezegelt zouden worden. Dit alles is gedaan in 't groote huis, zijnde althans de kerk en de kapittel-plaats des gemelde konvents; in 't jaar, in de indiktie, in de maand, op den dag, op de uure, onder het Pausdom, op de plaatze, als boven; ten overstaan van de eerzaame, voortreffelijke, en aanzienlijke Heeren, Meesters, en Religieuze mannen, *Willem Jakobszoon*, Prooft van het klooster of konvent *Zoetendale*, gelegen in de oorden van *Walcheren* van de *Premonstreit*-order: van *Jakob Houtenisse*, Minnebroeder en Voorlezer van de *H. Schrift*: van *Aarnout Boot*, Leeraar in beide de *Rechten*: en van *Marcellus Tolini Mendonk*, Licentiaat in beide de *Rechten*, als geloofwaardige getuigen enz.

Ik *Niklaas Simonfz. van Noortwijk*, Priester onder 't Bisdome van *Utrecht*, en door 't gezag van den Apost. Stoel openbaar Notaris, om dat ik by zekere kontrakten, stellingen, en punten, van den voorn. Heer in *Christus*, den Abt van *Middelburg*, en de voorgemelde Religieuze Nonnen en Leekezusters, mitsgaders by den afstand der Prooftdye, de belofte van gehoorzaamheit, de onderwerping, de eed-zweering, en al het bovenstaande in 't byzonder, als dat alles op de voorgemelde wijze gedaan en verricht

wierd,

wierd , benevens de voorn. getuigen tegenwoordig ben geweest , en het zelve aldus heb zien en hooren geschieden ; daarom heb ik de tegenwoordige akte , die ik met eigen hande geschreeven heb , daar over opgesteld , en tot deeze openbaare form gebragt ; en heb dezelve ter bevestiginge en getuigenisse van al het bovenstaande , benevens de voornoemde getuigen , met mijn gebruykelijk zegel en eigen naam ondertekent en onderschreeven.

§. IV.

*De vordere Abten tot het oprechten van't
Bisdom toe.*

XXIV. Pieter van de Kapelle Abt geworden in 't jaar 1503 : wien in 't zelfde jaar den 12 Mey magt gegeven is om aan de kloosterzusters / onder zijn bewind staande / zoo dikwils als de ziekte zulks vereyschen mogt / dispensatie of verlof te geeven om verbode spijzen te gebruiken.

XXV. Maximiliaan van Borgonje is Abt geworden in 't jaar 1520 : Reigersberge , over het gemelde jaar schryvende / spreekt aldus van deezen Abt : Maximiliaan van Borgonje , de zoon van Boudewyn Basterd van Borgonje , van Romen weder gekomen , wierd door het Hof aangestelt tot Abt van Middelburg ; en is daarenboven Abt van S. Gislain in Henegouwen geworden. De gemelde Boudewyn was de basterdzoon van Hartog Philips ; en hy is de stamheer van 't adelyk geslagt de Fallais geweest. Daar is noch een leen-en-verlof-brief in wezen van Karel V , getekend den 12 Mey 1520.

1520 / waar by dezelve Keizer het huis Westhoben / met dezelfs toebehooren / aan zynen neef Maximiliaan, en aan zijne nazaten voornoemd / op den zelfden voet te leen geeft en opdraagt; als Pieter van de Kapelle, en dezelfs voorzaten / het zelbe bezeten hadden: te weten met de jaarlijksche belastinge van een rooden Dalk en vijf Hollandische ponden.

Reigersbergen, schryvende over het jaar 1534 / en hebbende alborens verhaalt de dood van Paus Clemens VIII, gaat aldus voort in zijne kronijk: Op den zelfden tijd is te Brussel in Brabant overleden *Maximiliaan van Borgonje*, en is in een loode kist naar Middelburg op 't eyland Walcheren gevoert; daar hy in de Abdy begraven is. De edeldom en geleerdheit van den voornoemden Prelaat worden door *Desiderius Erasmus* en *Adrianus Barlandus* gepreezen. Hy heeft de Abdy in zijn leven in veele deelen verbeterd, en was een zeer voorzigtig man, en daar by van een goed gedrag. Hy heeft door den voortreffelijken Schilder, *Jan de Maubeuge*, doen schilderen dat schoone schilderstuk, 't welk in de kerke der gemelde Abdy op het hoofdoutaar staat; en wiens gelijk in 't gansche Kristendom niet gevonden word. De bekende Duitcher *Albert Durer* (dooz de wandeling Alberduer genaamd) is, om dit stuk te bezien, van Antwerpen naar Zeeland gevaaren: en heeft de gemelde schildery ten hoogste gepreezen: zeggende dat hy niet diergelijks in deze Nederlanden had gezien. Ik durf het qualijk hoopen dat deze schildery noch ergens in wezen is; en dat ze van de woede der beeldstormeren / die de kerken van Middelburg den 21 Augusti 1566 zoo groutwe

lijkt overhoop haalden / zoude bevrjdt zijn geweest. De gemelde Jan van Maubeuge mengde zijne kleuren met water / zoo als zijne andere schilderpen uytwijzen : te weten die deftige kringhechting in de kerkt van Tongerlo ; en de aanbidding der drie koningen / dewelke op 't outaar der Hof-kapelle te Brussel staat.

XXVI. Kornelis vander Goes , Abt geworden in 't jaar 1535 / is insgelijks door den uyt-schryver van onze meergemelde lijst overgeslagen. Maar dat hy hier Abt is geweest hebben wy uyt de onwraakbaare getuigenisse van Karel V : ik wil zeggen uyt zijnen openbries / de welke veel wijdloopiger is als een andere openbries van den zelven Keizer : van den welken wy gewag gemaakt hebben onder den voorgaanden Abt : en die / eben als de eerste / in de Nederduitsche tale op een parlement geschreeven was. Aan deezen oorspronkelijken bries / die noch gaaf en geheel was / hing het zegel des Keizers / als Graaf van Holland en Zeeland / zijnde het selve zegel gedrukt op rood wasch. De bries / dewelke ten dienste van den Keizer wel vertaalt mag worden / was van den volgenden inhoud:

KAREL , by Gods genade Koning der Romeinen , (hier volgen zijne vordere tijtels / die doorgaans in zijne brieven voorkoomen) Wy doen een ieder kond dat wy , behoudens ons eigen en een anders recht , door onzen tegenwoordigen open brief aan onzen lieven en in Christus beminden , Heer Kornelis van der Goes , by Gods genade Abt van Middelburg , alle de ondergeschreeve gedeelten van leenen , ambachten , landeryen , huizen , en tienden , die welcer onze beminde neef Maximiliaan van Borgon-

je, Abt en voorzaat van gemelden *Kornelis*, in zijn leven van ons te leen ontvangen heeft, gegeven hebben; op dat hy, *Kornelis van der Goes* voornoemd, en zijne nazaaten de volgende Abten, dezelve van ons, en van onze erfgenaamen en nazaaten, de Graven en Gravinnen van Holland en Zeeland, te leen zouden houden, met het zelfde leenrecht, als onze neef, de voorge-
melde *Maximiliaan*, die te leen gehouden heeft, volgens den inhoud van andere brieven, gena-
de gunsten, en schikkingen, die in ons register deswegen bewaart worden.

Voor eerst in 's Heeren Arenskerke 16 ambachts gemeeten. In 's Heeren Boidenskerke 19 gemeeten en 35 ambachts roeden. In Domburch 24 gemeeten en 117 ambachts roeden. In Oostkapel over de verwaaide duinen 2547 gemeeten, en 243 ambachts roeden. Op het land van *Willem* aldaar, dat wel eer de kinderen van *Jakob* toegekomen heeft, 27 gemeeten, en acht en veertig en een half ambachts roeden. In 's Heer Aertskerke 59 en een half ambachts gemeeten. Onder Kruningen in Noordbeveland 123 gemeeten, en 53 ambachts roeden. Op Geersdijk 449 gemeeten, en 194 ambachts roeden. In Wissekerke 129 gemeeten.

De gemelde parceelen lands, t'zamen genomen, bedraagen 3541 ambachts gemeeten: waar voor de gemelde Abt, volgens het bede-recht, ons schuldig is het volgende: Voor eerst voor 't verly van 454 ambachts gemeeten, de 200 gemeeten gerekend op 25 pond zwarte Tournoizen, 56 ponden en 5 schellingen zwarte Tournoizen. Dus zijn 'er noch overig 3091 gemeeten, en 237 ambachts roeden; en daar voor moet hy,
te

te weeten voor ieder verly, ons betaalen 20 pond zwarte Tournoizen : bedraagende t'zamen de somme van 309 ponden , en 5 schellingen zwarte tournoizen.

Noch een tiende op Noordbeveland , onder Zoetelingskerke , de Caetkens-tiende genaamd, voor dewelke hy ons schuldig is 20 Engelsche schellingen , bedraagende 5 ponden , 6 schellingen , en 8 denieren zwarte tournoizen. Noch een huis op Westhoven , met een stuk lands daar toe behoorende: en daar voor moet hy ons, in de plaatze van een roode valk , betaalen 5 Holl. ponden. Dit bedraagt met malkander 370 ponden , 16 schellingen , 8 denieren zwarte tournoizen : ieder ter waardye van 40 grooten onzer Vlaamsche munt; en dan noch 5 Hollandsche ponden , ieder pond wederom ter zelve waardye.

En is de voornoemde Abt gehouden deze somme te betaalen in handen van onzen Ontvanger van Bewesterschelde in Zeeland , te weeten *Adriaan van der Heetvelde* : dewelke wederom gehouden is om ons eene nauwkeurige rekening deswegen te doen ; ter plaatze , en op die wijze , als 't ons believen zal. Vorders zal de gemelde Abt , hebbende eene quitancie van den gemelden Ontvanger bekoomen , van ons ontslagen zijn van het betaalen der somme , en geen andere quitancie van noode hebben.

Vorders heeft *Adriaan Kornelisz. van Poppendamme* , van wegen en uyt naame van den gemelden Abt, ons over het bovenstaande de manschap en den eed gedaan , in de tegenw. en ten overstaan van de volgende bewindhebbers des leenhofs van Holland: *Pieter Bol* , opzigter van de Rekenkamer in den Haag: *Kornelis Baerthout* ,

Janszoon, Pieter Willemsz. Antonis le Burg, en Baerthout Outena. . . . Gegeeven den 22 October, in 't jaar des Heere 1536.

Op de houtu stond geschreeven:

Door den Keizer; ter berichtinge van zijnen Stadhouder, en van de Bewindhebbers der Hollandsche leenen.

Onder stond geschreeven:

Damas.

XXVII. Matthæus van Heeswijk, Abt geworden in 't jaar 1549: van wien wy het volgende by Reigersbergen geschreeven vinden: Omtrent den zelfden tijd, te weten dat Philips van Oostenrijk op het bevel van zynen vader Keizer Karel de Provinciën van gansch Nederland doorreisde om 'er als Vorst gehuld te worden / is *Matthæus van Heeswijk* tot Abt en Prelaat van Middelburg gekozen. 't Is een geleerd en voorzigtig man, wien Godt in zyn bestier allerhande voorspoed wille verleenen. Als de Vorst (*Philippus*) den 20 September (1549) in de haven lande, zyn *Maximiliaan van Bor-gonje*, als Stadhouder van Holland, en Zeeland, de Prelaat van Middelburg, en *Johan van Kru-ninge*, met de Staaten van Zeeland, hem te gemoet gegaan. . . en hebben hem met een groote staatzie ter kerke geleidt. Aldaar heeft de Prelaat den kerkdienst verricht: en als dezelve geëindigt was, en de Staaten van Zeeland op het pleyn voor hun Stadthuys verscheenen; zoo heeft de Abt den Vorst op eene daar toe bereide plaats, in 't gezigt van al het volk, den eed afgenomen: en heeft hem daar na gehuldigt tot Graaf van Zeeland.

Het zelve zal ook geschiedt zyn den 16 May

1500;

1500 ^a; wanneer Karel zelf te Middelburg gehuldigt wierd: hoewel dat Reigersberge, over 't gemelde jaar schryvende / niet en verhaalt dat de Dorst zoo eenen eed / in de handen van den Abt / zoude afgeleidt hebben. Want zoo als Johan Blaeuw in zijn Coneel der Nederlandische steden over Middelburg schryft: Het gezag en 't voorrecht van deezen Prelaat was zoo groot, dat hy alleen in de openbaare byeenkomsten der Staaten van Zeeland, uyt naame van de gansche Geestelijkheid stemde.

§. V.

De Abt van Middelburg tot den I Bisschop van Middelburg verkooren. Hoe dat het vorder met de Abdye afgeloopen is, na dat de Anders-gezinden de stad bemagtigt hadden.

XXVIII. Nicolaus de Castro, te Loben gebooren. Deze de Castro, die Leeraar in de Godkunde en Kanonnik in S. Jans kerke te Utrecht was / was al in 't jaar 1559 geschikt om de eerste Bisschop van Middelburg te zijn: en ook om het Opper-bestier der Abdye / die toen open stond / te bekleeden. Hy heeft echter zijne Wijding niet ontvangen vooz het jaar 1562: wanneer hy / op S. Stevens dag / te Mechelen gewijdt is dooz den eersten Martg-Bisschop van Mechelen / den Kardinaal de Granvelle. Daar op is hy den 4 Januarij 1563

^a Dit zal wederom een drukfout zijn, en verandert moeten worden in 1515. Want Karel V is eerst gebooren in 't jaar 1500, en Prins van deze landen gehuldigt in 't jaar 1515. Zie Marchantius in zijn Flandria. Haraeus enz. Vertaalter.

hoogstatelyk te Middelburg ingehaalt; zoo als dit alles in de Kerkelyke Historie van onzen Heribertus Rosweidus beschreeven staat. De oorzaak van dit lang dyaalen is geweest het verschil / dat men met die van Utrecht had; om dat Zeeland / van ongedenkbare tijden af / onder den tijtel van een Arts-**Diaken**schap onder Utrecht had gestaan. Na dat Nicolaus dan (voor Bisschop) aangenomen was / heeft hy groote moeite gedaan om het onkrupd der uyt zijn Bisdom uyt te roepen. Alzoo het klooster van Zoetendale ten tijde van deezen Nicolaus verzorgd moest worden van een nieuwen Proost; heeft hy aan zijnen Vikaris / in de Abdy van Middelburg / den volgenden brief gezonden:

Nicolaus de Castro, door de genade van Godt en van den Apostolischen Stoel Bisschop van Middelburg, en daar by Prelaat of Overste van 't klooster der H. Maagd *Maria*, van de Premonstreit Order, in de gemelde stad van Middelburg, (wenscht) aan onzen in *Christus* beminden Broeder *Lambertus Schyllink*, Proost van 't voorn. klooster, de zaligheid in den Heere. Gemerkt dat de Prelaaten van 't gemelde klooster, onze voorzaaten, gewoon zijn en altijd gewoon zijn geweest, als de Proostdy van het klooster Zoetendale, op 't eyland Walcheren, van de Premonstreit Order, door den afstand of het overlijden vanden Proost des zelve kloosters, of op wat andere wijze dat het zy, openstaat, de verkiezinge, bevestiginge, en inleidinge (van den nieuwen Proost) beneffens den Abt en Prelaat van S. *Michiels* klooster der stad Antwerpen by te wonen; en tegenwoordig te zijn by de plegtigheden en dienstplegingen, dewelke

welke in en omtrent het bovenstaande gebruykelijk zijn:

Zoo is het dat wy, begeerende het recht van ons Prelaatschap dat in ons Bisschopdom ingelijft is niet te verwaarloozen, en steunende op uwe wettigheid, voorzigtigheid, bescheidenheit, en beproefde voorzienigheid, u hebben willen volkome magt geeven, zoo als wy u door den tegenwoordigen brief magtigen, om in 't gemelde klooster van Zoetendale, dat door de dood van den Religieuzen man *Johan van Heusden*, den laatsten Proost en Overite des zelve kloosters, open staat, de verkiezing en benoeming van een nieuwen Proost des gemelden kloosters van onzentwege en met ons gezag te mogen en te kunnen bywoonen, en onze plaats aldaar te bekleeden, als of wy by de gemelde verkiezing en benoeming in eigen persoon tegenwoordig waren: en vorders om alles zoo in 't gemeen als in 't byzonder te verrichten en te bezorgen, 't welk in de voornoemde zake nootzakelijk of eenigzins dienstig mag weezen. Gegeeven te Middelburg, onder ons zegel ter zaaken, dat aan den tegenw. brief gehangen is in 't jaar des Heere 1570, op den 26 dag van de maand November.

Deze brief geeft ons twee zaaken te kennen: voór eerst / dat het gemelde Maagdenklooster / 't welk een afzetzel was van S. Michiels Abdy te Antwerpen / en noch in 't jaar 1436 zijn laatsten Proost / en kozt daar op ook eenen Abt / van daar gekreegen heeft / in deze eeuw gestaan heeft ter beschikkinge van den Middelburgschen Abt. Ten tweede / dat de voornoemde Bisschop zich zelve den naam niet aanmatigt van Abt / maar enkelijck van Proost:

om dat hy ooit tot Abt is ingewijdt. Zoo dat hy het huisbestier des klooster gelaaten of overgegeeven heeft aan den Proost : 't welk ook eenigen tijd gebruikelijk is geweest in de Abdye van Tongerlo : en noch tegenwoordig onderhouden word in de Abdye van Afflighem.

Dat deze stad (Middelburg) niet uit eige beweginge van den Koning afgeballen is ; maar enkelijk door dwang / en na een langdurig beleg / in 't jaar 1574 heeft moeten zwichten ; dat is ze zekerlijk verschuldigt aan de waakzaamheit van dezen Abt. Dit verdriet heeft hy zelf niet gezien ; zijnde daar in gelijck aanden heiligen Augustinus : dewelke ook te Hippone / als de stad van de Wandaalen belegerd wierd / overleden is. Rosweidus , over 't gemelde jaar schrijvende / verhaalt dat hy (in 't zelfde jaar) overleden is den 5 Juny : en in het koor der Abdijkerke begraven is geweest. Eenige jaaren voor zijne dood , het zijn noch de woorden van Rosweidus , had hy , met de toestemminge van zijn Kapittelen van de voornaamste Monnikken , Johan van Stryen by uitersten wille benoemt , om hem zoo wel in 't Bisschopdom als in 't bestier der Abdye op te volgen. Welke Johan van Stryen vervolgens , zoo als *a Castro* overleden was , Bisschop van Middelburg is verklaart. Doch na de overgave van de stad wierd hy aanstonds gedwongen / om met Wereldlijke en Religieuze Geesteljkheit te betrekken. Doch achtervolgens de voorwaarden der overgave wierd hem toegestaan / al den kerckelijken en wereldlijken inboedel mede te neemen. Doch of hy ook de zeer schoone boekerij / dewelke volgens het schrijven van Johan Blaeuw in de Abdye was / mede genomen heeft / daar weet ik niet van te zeggen.

zeggen. Of Johan Blaeuw moest gezien hebben op die boekery / daar Reigersberge van spreekt; en dewelke / zoo als dezelve Reigersberge schryft / met de kerke afgebrandt is in 't jaar 1412.

XXIX. Johan van Stryen, Licentziaat in de Godtgeleerdheit / heeft zijne bevestiging van kromen bekomen in 't jaar 1577: Van den 15. Augusti 1581. is hy te Namén / in de Minnebroeders kerk / tot Bisschop ingewijd door den Bisschop van Namén / François de Walloncapelle. Doch / vernits de stad in de magt der Andergezinden bleef / heeft hy noit bezit konnen neemen. Zijne overige jaaren heeft hy te Loben gesleeten; daar hy President was van 't onlangs gestichte Konings-kollegie. Hy heeft omtrent tot het einde der 16. eeuw toe geleefd: want in 't begin der volgende eeuw is Karel Philips de Rodaan, Abt van 't Benedictijner klooster Enham in Vlaanderen / tot Bisschop en President benoemt geweest. Doch om dat het niet te hoopen stond dat de Bisschoppelyke Stoel van Middelburg weder onder de gehoorzaamheit des Konings koomen zoude; is hy omtrent de maand Juny 1602. aangesteld tot Bisschop van Brugge. Hy bleef echter / als bestierder van 't Middelburgsche Bisdom / de zorg noch waarneemen over de leenen en rechten / die noch niet gevallen waren onder de magt der bondgenooten. Dus binden wy dat Matthæus Irfels, Abt tot Antwerpen / en Steven van Wijk, een Bredaasch burger / door hem gemagtigt zijn om te Steenberg en te Munikhoven zeker landgoed te verhuuren / en eenige renten te ontbangen: zijnde de magtbrief te Mechelen getekent den 12. Julij 1607. Ondertusschen verbeterden

F 5

de

de zaaken der Katolijken gansch niet in Zeeland : maar de nieuwe gezindheit / nu volkomen meester geworden / en volgens haare manier geen onderscheid tusschen heilig en onheilig maakende / heeft de Abdy in een Raadhuis en in andere plaatzen / ten dienste van 't gemeen / verandert.

Ik keer weder tot de verwoesting van de Abdy : om dat twee jaaren te voren de Martelaars van Gorcum vooz 't geloof ter dood zijn gebracht. Twee van deeze Martelaars waren kinderen (of Religieuzen) van deeze Abdy; en hebben op 't uiterste van Holland / in het doorp Monster / het ampt van Zielbestierders bekleedt : zijnde de eene de Pastoor / de andere de Onderpastoor / van 't gemelde doorp b de Pastoor was genaamd Hadrianus Becanus (Adriaan van der Beek, of van Beek); de Onderpastoor / of Kapellaan / Jakob Lacopius. De eerste was te Hilverenbeek in de Brabantse Kempen geboren : de tweede te Oudenaarden in Vlaanderen: allebeide van een stichtelyk leven / en van een uytsteekenden pber. Dit is vooz al in hen aanmerkelijk geweest / dat / gelijk de Jooden / om onzen Zaligmaaker te dooden / hem vooz 30 penningen of zilberlingen (denarii) gekocht hebben; de ontdankbaare onderdaanen van deeze twee vrome Priesters hen niet hebben willen loskooopen vooz een tonne biers van 30 denieren (denarii). Want de Watergeuzen / of wederspannige Zeeroovers / die maar geld van de gevangenen zochten te maaken / hadden aan de gemelde onderdaanen aangeboden / deeze twee Priesters vooz 300 een tonne biers los te laten. Ge

b Dit verhaal hebben wy hier en daar wat ingekort.
Vertaaler.

Gelyk zy daar in / op zekere wijze / gelyk
 zyn geworden aan Christus, zoo was het
 billijk dat ze ook / in een zekeren graad / ge-
 lyk wierden aan hunnen heiligen Martgader
 Norbertus. Want gelyk die destige man geze-
 gepzaalt heeft over de kettery van Tancheli-
 nu op het stuk van 't allerheiligste Sacrament;
 alzo hebben deeze zijne kinderen gezegepzaalt
 oer de kettery van C. Zy wierden van de
 Andersgezinden ondervraagt en zeer gequelt
 oer de daadelijke tegenwoordigheid van den
 Heere Jesus Christus in 't Sakrament des
 outaars: en dewyl zy de waarheit der zake uyt
 het Evangelij van S. Jan en de brieven van den
 Apostel Paulus krachtiglijk betweezen; wierden
 zy / vooz alle belooninge / gescholden / gesla-
 gen / gegeeßelt / en in een naare kerker ge-
 worpen. De Graaf de Lumey, ziende dat 'er
 niet disputeeren en niet hardigheit niet te win-
 nen was / liet den moed daarom niet gelyen / en
 zocht hen met beloften en bleyingen te win-
 nen. Vooz al had hy Jakob Lacopius gaerne
 omgezet / zijnde pas 30 jaaren oud / en daar
 hy zeer behallig van reden / en moop van ge-
 daante. Maar beloften of dreigementen;
 't hielp alles eben weinig. En alzo de Lumey
 den gemelden Lacopius te gemoet boerde dat
 hy wel-eer van zijn geloof geweeten was; zoo
 antwoorde hy niet een onversaagd gemoed / en
 op eene Christelyke wijze / dat den genen die
 Godt beminnen alles / tot de zonden toe / be-
 hulpsaam is ter zaligheit.

De Graaf Lumey, van gramschap als ver-
 woed geworden / deed alle de gevangen / twee
 aan twee gebonden / buiten de poozten banden
 Byel brengen: daar zy in een boerenhutje aan
 een

een lange balk opgehangen wierden. Alle de Martelaars zijn wonderlijk versterkt geweest door de vermaningen van onzen Adrianus Becanus: dewijl in zijne woorden / en in zijn geslaet en gedrag / uitscheen eene uytsteekende godvruchtigheid met eene groote nedrigheid vermengd; en daar benevens de kloekmoedigheid van een rechten Martelaar / in het verdragen van allerhande beledigingen. Zijn Medebroeder Lacopius, om dat 'er geen plaats meer overig was aan de balk / werd aan de ladder opgehangen.

Hoe dat het met de Religieuzen / die uyt de Abdye geweeten waren / afgeloopen is; en hoe 't ook gegaan is met den geestelijken en wereldlijken inboedel / dewelke volgens de verdrag-punten der overgave door alle de Geestelijkheid mocht weg geboert worden; staat eenigzins af te neemen uyt twee brieven / dewelke gebonden zijn onder de pampieren van den boozgemelden Matthæus van Irffel: welke van Irffel wel-eer Religieus was geweest in de Abdye van Middelburg: maar in 't jaar 1614 Abt is geworden van S. Michiels klooster te Antwerpen. De eerste brief / dewelke geschreeven was aan Prins Mauris, was van den volgenden inhoud: *Matthæus van Irffel*, Prelaat van S. Michiels Abdye te Antwerpen, geeft met alle eerbiedigheid te kennen, verstaan te hebben dat in de schatkamer van den Hoog-Edelen Heer, *Philips e Willem van Nassouw*, die nu overleden is, bewaart word een outaarkleed, van zijde, goud, en kostelijke gesteenen gemaakt; waar in geborduurt is het Avond-

c Dit was de oudste broeder van Prins Mauris; dewelke Katholijk gebleeven is, en te Brussel was overleden in 't jaar 1618.
maal

maal des Heere, met de bruiloft van Cana. Het heeft voordeezen toebehoort de Abdye van Middelburg, van de Premonstreit-Order: en is van daar genomen, wanneer de Heer *Jan van Stryen*, Bisschop aldaar, genootzaakt was met de Religieuzen der zelve Abdye uyt de stad te wijken, en zich naar de stad Breda begaf.

Doch wanneer deze stad ingenomen wierd, (te weten in 't jaar 1590 / door het bekende turffschip) is 't gemelde outaar-kleed gevonden in een burgershuis, by 't kasteel van Breda, daar het verftoken was: en heeft de voornoemde *Philips Willem van Nassouw* (dewelke ter gelegendheit van het bestand van 't jaar 1609 in zijne stad van Breda aangekomen was) het gemelde kleed in zijne kapelle gebruikt. En dus heeft men op het zelve niet meer gedacht: want niemand van zijn huisgezin wist wien dat het toebehoorde; en niemand liet 'er zich aan gelegen leggen om het te weten. Doch nu, dewijl de voornoemde verzoeker, ten tijde dat de Religieuzen van de Premonstreit Order uyt Middelburg moesten vertrekken, aldaar een Religieus was en zijne geloften gedaan had; zoo is het dat hy, zijnde nu Abt van *S. Michiels* klooster te Antwerpen geworden, dat kleed gaarne zoude gebruiken ten dienste van zijne kerk. Want van alle de genen die uyt Middelburg geweeken zijn, is 'er niemand meer in 't leven die daar eenig recht zouw kunnen op hebben, als hy alleen. Dierhalve bidt hy uwe Hoogheit, die het zelve doch niet en gebruikt en noit gebruiken zal, aan den bewaarder van 't zelve kleed bevel te geeven, om het den verzoeker ter hand te stellen, dewelke met zijne Religieuzen gehouden zal zijn voor Uwe Hoogheit te bidden.

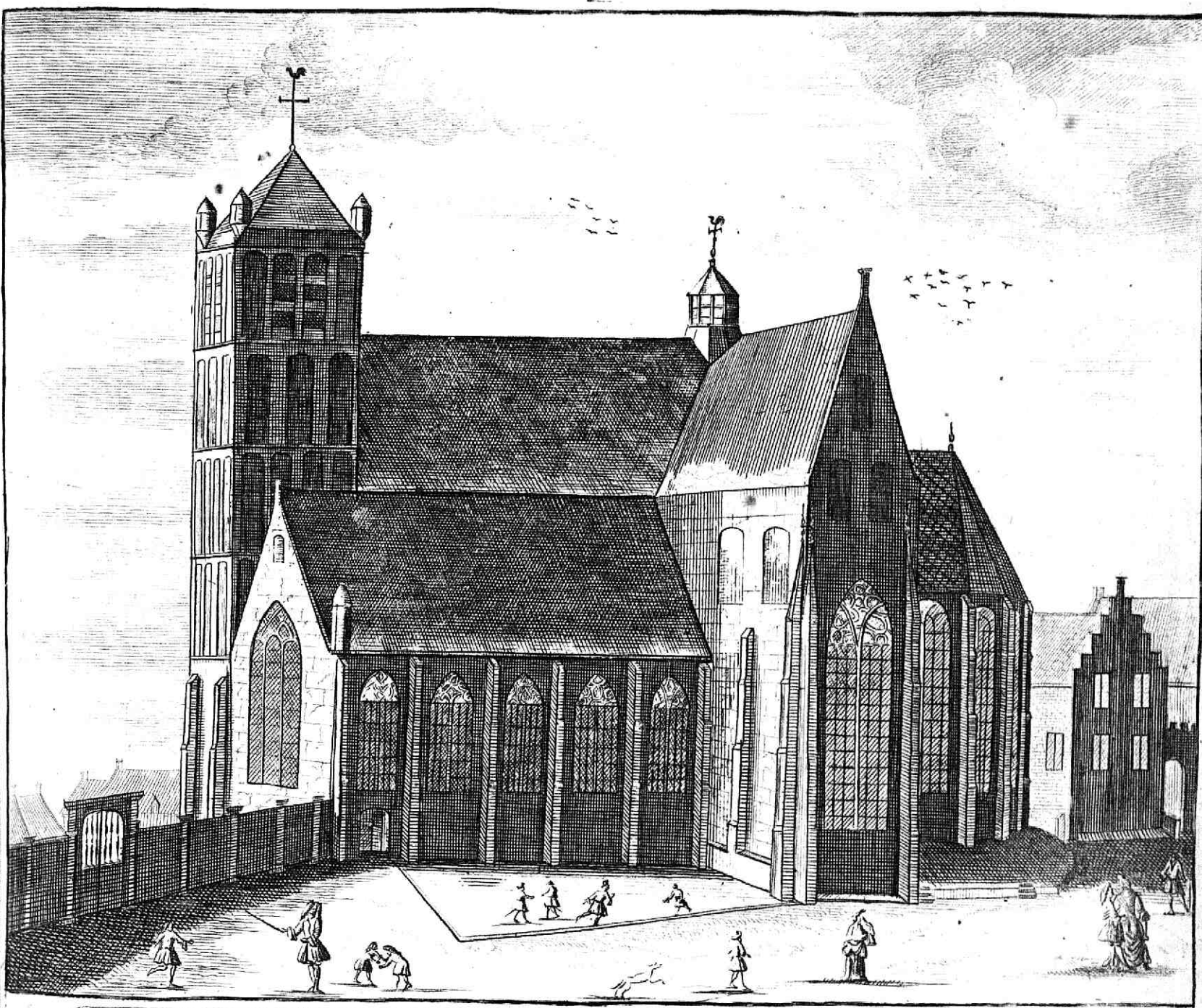
De

De tweede brief / die aan Van Yffel zelf in de ^d Nederlandsche taale geschreeven was / raakt eenige vaste goederen; dewelke / als zijnde in Zabant gelegen / noch niet gekomen waren onder de magt der Andersgezinden. Deeze brief was van den volgenden inhoud. Wy *Johan Drusus*, Abt te Park, Vikaris van den Abt van ^e Premonstreit (die de Generaal der order is) en door 't Hof gemagtigd om 't opzigt op de goederen van 't Middelburgsche klooster te hebben, geeven volkome magt aan den Heer *Matthaeus Irfelius*, Abt van *S. Michiels* klooster te Antwerpen, om te ontvangen, te tekenen, en te sluiten, de rekeningen van den eerzaamen man *Steven van Wijk* over zijne bestieriuge; die hy waargenomen heeft uyt last van den Hoogen Heer *Johan van Stryen*, en van den Hoogw. Heer *Karel Philips de Rodoan*, Bisschoppen van Middelburg; mitsgaders uyt last van onzen voorzaat, Heer *François van Vlierden*; dewelke, by het openstaan van den Stoel, door zijne Majesteit gemagtigt was om de goederen des gemelden kloosters, zoo veele als 'er onder 't gebied van Steenberge, van Wijk, en van de omleggende plaatzen gelegen zijn, te bewaaren: en dat zonder iemands nadeel, en buiten verbintenis van goed te maaken of te betaalen, 't gene na het sluiten van de rekeningen den voornoemden *Steven van Wijk* mogt toekoomen, als hebbende meer uytgegeeven als ontvangen: behoudens nochtans deszelfs recht, om

^d Dewijl wy den Nederduitschen brief niet en hebben, zijn we genootzaakt de Latijnsche vertaaling wederom te verduitschen. *Vertaald.*

^e Premoustreit, in 't Fransch *Premonstré*, is een Abdy in Frankrijk; en 't hoofd van de gansche Order. *Vertaald.*

het

Divi Petri ecclesia Middelburgi.

het zelve op zijnen tijd en plaatze wederom te eiffchen; zoo als hy dat goedvinden zal. Gegeeven te Brussel, den 3. July 1618. Tot oir-konde enz.

Dus verre de Bollandisten.

De andere Parochi-kerk / dewelke Gode ter gedagtenisse van den H. Petrus is toegewijdt / is al in aanzien geweest van het jaar 1284. Want volgens een Nederduitschen brief / dewelke zoo aanstonds zal bygebragt worden / heeft Floris, Graaf van Holland en Zeeland / dezelve kerk in het gemelde jaar gegeeven aan de Ridders van de Duysche order / dewelke dezelve bedient hebben tot het jaar 1310. Doch vermits deze Ridders andere goederen van den Graaf ontbangen hadden / hebben zy de gemelde kerk weder aan hem afgestaan / om daar een Kapittel van Kanonniken te stichten.

De andere Parochi-kerk, te weten die van S. Pieter, heeft een Kapittel gehad.

Dolgens een ongedrukten brief / die onder my berust / stond het vergeeuen van het Pastoor-schap en van de Kanonniksden aan de Grauen van Holland en Zeeland.

Deze S. Pieters kerk / dooz de wandeling Oost- en ook Noord- munster genoemd / had den naam van Munster; om dat ze in 't rond met een kollegie of klooster (in het Latijn Monasterium) van Kanonniken betimmerd was.

Want Willem, niet die Keizer geweest is gelijk Miræus in zijn werkje de Collegiis Canonicorum verkeerdelyk opgeeft / maar de derde van dien naam en bygenaamd de Goede, heeft hier in 't jaar 1311. een Kapittel van 14. Kanonniken en van eenen Deken gesticht; gelijk Barlandus in zijne historie van de Holland-sche Grauen / en Miræus zelf in zijne Kronyk van

van Nederland / getuigen. Het gebouw van deze kerk is volgens Boxhorn voltrokken geweest in het jaar 1316.

Deze Parochi-kerk / of Oud-Poortmunster / heeft 749. gemeeten / 98. roeden en 3. voeten land bezeten.

Pieter de Vos, Kanonnik van deze kerk, is voorhene Choorbisschop en Aartsdiaken der Utrechtsche kerke geweest.

Pieter de Vos, Meester in de vrye Kunsten en Kanonnik van S. Pieters kerke te Middelburg / is in 't jaar 1540. van Georgius van Egmond, Bisschop van Utrecht / door den volgenden brief aangesteld tot Choor-bisschop en Aarts-Onderdiaken van de kerk van Utrecht:

Georgius enz. wenscht aan den eerwaardigen en in Christus beminden Meester, *Pieter de Vos*, Meester in de Kunsten, Kanonnik van de Kollegiaale kerk van S. Pieter te Middelburg, onder ons Bisdome behoorende, de eeuwige zaligheid in den Heere. Uwe geleerdheit, eerlijk leven en stichtelijke zeden, en de vordere verdiensten van uwe vroomigheit en deugdzzaamheit, dewelke wy in uwen persoon zien uytstijnen, beweegen ons om u onze gunst mildelijk te betoonen. Hierom is het dat wy goedgevonden hebben het Koorbisdome van onze kerke van Utrecht, 't welk ook een Aarts-onderdiakenschap in dezelfde kerk is, en tegenwoordig door de dood of den vrywilligen afstand van wijle Mijnheer *Assuerus van Kerventhen*, Proost van Deventer die het laatst bekleedt heeft, of op wat andere wijze dat het zy, openstaat; en wiens begeevening, of wat andere schikking dat het ook zy, ons als Bisschop van Utrecht, gelijk kenbaar is, toebehoort; aan u, uytinzigt van uwe voorgemelde verdiensten, met

met al deszelfs toebehooren en geregtigheden, te begeeven, en door den inhoud dezès begeeven, en in den naam des Heere opdraagen. Daarom vermaanen wy de eerwaardige, voortreffelijke, en van ons in Christus beminde Heeren, den Deken of den Onderdeken, en het Kapittel van onze kerke van Utrecht voornoemd, dat ze u, of iemand die door u wettiglijk gemagrigt zy, uyt kragt van de begevinge en benoeming in dezen brief bevat, in de lichamelijke, dadelijke en werkelijke bezitting van het gemelde Choor-Bisdom, en van al deszelfs toebehooren en geregtigheden, hebben aan te neemen, te stellen, en in te geleiden met de behoorlijke en gewoonlijke plegtigheden: na dat ze alvorens van u, of van uwen gemagrigden voornoemd, den gewoonlijken en gebruykelijken eed volgens de inzettingen en de gewoonte der voornoemde kerk zullen ontvangen hebben.

Gegeven enz. in 't jaar 1547, op den tweeden van December.

Wy zullen hier eenige Dekens laten volgen/ 300 beele als 'er tot onze kennis zijn gekomen:

1356 Heer Philips van Leiden.

1460 Heer Jacob Thomasz.

1485 Heer Carolus Soillot, dewelke ook Deken van Geervliet is geweest / en overleden is in 't jaar 1491.

1500 Heer Kornelis van Wissekerke.

1537 Heer Urbanus Herding, Pastoor van Noortwijk.

1560 Heer Jan van Kranevelt is de eerste Deken geweest/ na dat deze kerk tot een kate- draale kerk is opgerecht; en is overleden in 't jaar 1573.

1573 Heer Adrianus Bonser van der Goude / daar na Pastoor van Dinxmuide in Vlaanderen / en Kanonnik van Iperen ; daar hy overleden is in 't jaar 1592.

Naderhand is 'er een derde Parochie-kerk, te weeten die van S. Maarten, bygekomen; daar ook een Kapittel is gesticht.

Doch dewijl dat de burgerij van Middelburg in getal al meer en meer aangroeide ; en dat 'er om het bloeyen van den koophandel veel volks van alle kanten naar die stad afzakte : hebben zy in 't jaar 1390 noch een andere kerk / ter eere van S. Maarten, beginnen te bouwen : dewelke in 't jaar 1479 / op den 7 Juny / door Keizer Maximiliaan en zijne huyshoudster Maria verciert is met een Kapittel van 12 Kanonniken. Deze kerk had den naam van Westmonster : om dat de Kanonniken rondom de kerk in 't gemeen en als in een klooster (Monasterium) leefden.

De Graven van Zee land hadden het regt om hier een Harder voor te stellen.

Het regt van voorsstellinge tot deze kerk quam op zekere voorwaarden den Graaven van Holland en Zeeland toe : zoo als blijkt uit den volgenden brief van Graaf Willem, dewelke door hem in de Nederduitsche taale is uitgegeeven :

Willem, Grave van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, ende Heer van Vriesland, maken cont ende kennelik allen luden, want die gifte vander kerke van Westmonster in Middelburgh ons es, ende ons toebehoirt, soe hebben wy voer ons ende voer onse naecomelingen onser gemeene porter van Middelburg gheoorloft, dat wy ende onse naecomelingen nimmermeer geestelijke noch gheordine man setten en sullen, noch geven onse kerke van Westmonster in Middelburg voorleit : ende soe wanneer dat dese kerke verscinet of open

open waer, ende onse porten ende goede luden van Middelburgh ons bidden voer eenen goeden kerkelijken man, ende ons dunket dat die kerke ende onse consciencie in bewaret zien; ende oec onse goede luden van onse porten van Middelburgh eerbaerlijc zien, soe willen wy gerne hore beden hoeren, ende haer die kerke omme Gots, ende omme hoire bede wille geven, sonder allerhande arghelift. In oirconde desen brief bezeghelt mit onsen zeghele. Gegeven tot Bauvyt in Henegouwen, op sinte Petersdag, ingaende oegst, in 't jaer ons Heeren 1328.

By dezen open-brief zullen wy noch een anderen brief van den zelven Graaf voegen:

Wy *Willem* Grave van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, ende Heere van Vriesslant, maken cont allen luden, want die eene helfte van der kerke van Middelburgh in Middelburgh open worden was by Meester *Willem Stuvejands* doot, daer die presentatie oft toebehoirt onser gemeenen poort ende onser goeder luyde van Middelburgh als onsen openbrief inhoudt, die zy van ons hebben; ende want wy die voirsz. kerke gegeven hadden *Gerrit van Rossem* eer sy ons gemeene presenteerden, ende wy ons briefs van der presentatie voersz. niet en gedagt: soe baden wy onser poerten voirsz. dat sy dese gifte gestade houden willen; ende sy hebben om onser bade willen, onser liever gesellinne der Graevinne, ende *Willem* ons zoens gegonnen ende gegeven *Gerrit van Rossem* haere presentatie vander voirsz. kerke tot dese tyd, behouden alleen hore rechte als haer brief liout,

G 2

die

100 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

die sy van der presentatie vander voirsz. kerke van ons bezeghelt hebben. Voirt hebben wy onser gemeenre poert voirsz. geoerlft, zoe wanneer dat die kerke van Westmonster open woirt, dat men eene helft deelen zal in twee, ende dat wy hem daer toe helpen sullen dat se gedeelt worde, also verre als zy 't aen ons versoecken.

In oirkonde desen brief bezeghelt met onse zeghelen; gegeven tot Valenciene, des Saterdaghes na onser Vrouwendag in Septembre, in 't jaer ons Heeren 1334.

Dan deze kerk is nu om verre gesmeten, en in een markt verandert.

Doch na dat de Spanjaarden door den Prins van Oranje verdreeben waren; is deze kerk in 't jaer 1575 gansch en geheel afgebroken / en in een markt verandert. De steenen / het pzerwerk / de klokken / en al het overschot is op het bebel der Majestraat voor een geringe prijs / te weeten voor 1820 guldens / ten behoeve der armen verkocht aan eenen Pieter Pieterfsz.

Thomas Mertvorst, Kanonnik van S. Maartens kerk, heeft in de Synode van Utrecht uyt naame van het Kapittel een Verklaaring gedaan.

Onder de Kanonnikken van S. Maartens kerke vindt men gewag gemaakt van Thomas Mertvorst, Meester in de Kunsten / Kanonnik in de Kollegiaale kerk van S. Maarten te Middelburg / en door den Deken en het Kapittel van S. Maarten afgezonden naar de Provinciale Synode / dewelke door den Martz bisschop Schenk te Utrecht beroepen was in het jaer 1565. Daar zijnde heeft hy uyt naame van het gemelde Kapittel de volgende verklaring schriftelijk gedaan:

Ik antwoorde door dezen tegenwoordigen brief dat ik alles, en ieder in 't byzonder, welke door de Kerkvergadering van Trente vastgesteld en besloten is, zoo omtrent het geloof

loof als omtrent de hervorming der zeden en de bediening der hoogwaardige Sakramenten, openlijk aanneeme: en dat ik alle ketteryen, dewelke door de kerkelijke Wetten en door de algemeene Kerkvergaderingen, en wel byzonderlijk die door deze Kerkvergadering van Trenten veroordeelt zijn, in 't openbaar verfoeye en vervloeke: behoudens altijd de voorrechten en vrydommen van mijne Heeren, den Deken, den Onderdeken, en het Kapittel voornoemd, dewelke door gemelde Dekreten niet uytdrukkelijk zijn ingetrokken: behoudens ook de gunsten en voorrechten, dewelke nadeezen door onzen Allerheiligsten Heer den Paus en door den Apostolischen Stoel aan dezelve verleent, vernieuwt of gematigt zullen worden.

In deze Parochi-kerk wierd een aanzienlijk In deze kerk
stuk van het H. Kruys bewaart / zijnde in een wierd 's jaar-
kasje gesloten / en met kristal bedekt: het lijks een
welke van ouds jaarlijks vooz de godburch- aanzienlijk
tigheit der geloobigen ten toon wierd gestelt / stuk van het
en in een plegtigen ommeegang omgedragen. H. Kruys
ommege-
dragen.

De Armupders / gelijk wy onder Armupde breeder zullen toonen / waren gehouden / se-
derd dat ze onder Middelburg gestaan hebben / het H. Kruys jaarlijks dooz hunne gilden
het H. Kruys jaarlijks dooz hunne gilden en op hunne eigen kosten ten toon te stellen /
en op hunne eigen kosten ten toon te stellen / en weder op te sluiten; gelijk Boxhorn zelf in
en weder op te sluiten; gelijk Boxhorn zelf in zijne Kronijk van Zeeland getuigt.

Daar en boven moesten 'er drie Schutters- gilden van Armupden met wagens / wape-
gilden van Armupden met wagens / wape- nen / trommels en sluiten / op dezen jaarlijks
nen / trommels en sluiten / op dezen jaarlijks schen ommeegang te Middelburg verschijnen.
schen ommeegang te Middelburg verschijnen.

Daar waren ook verscheide outaaren / gelijk Daar waren
ook in de andere steden van Zeeland / vooz verscheide
broederschappen of gilden van allerhande am- Broeder-
schappen hachtg-

aan ver-
scheide al-
taeren.

bachtglinden en Schutters: welke gilden met groote voorrechten en bydommen voorzien waren.

De Schutters van S. Sebastiaans handboog-
gilde zijn door Philips, Hertog van Oostenryk
en Bourgouje / in 't jaar 1501 met groote voor-
rechten begunstigt: op dat ze deze edele oeffe-
ning / dewelke daar al van ouds in zwang
heeft gegaan / des te blijtiger zouden betrach-
ten. De openbrief dien aangaande staat aan-
gehaald in de Byboegzels van Boxhorn op het
tweede deel van Reigersbergs Kronyk / aan het
363 en 364 zydje. May zullen hem alhier laten
volgen:

PHILIPS by der gratie Godts, Hertoghe van
Oostenryck, Hertoghe van Bourgongen, &c.
Allen den genen die dese jegenwoordighe sul-
len sien, saluyt. Van wegen den Coninck, De-
kene, ende alleghemeyne Schutters van de edele
Hantboghe van S. Sebastiaens gilde, binnen on-
se Stadt van Middelburch, is ons ghetoont
gheweest, hoe dat voormaels de edele Hantbo-
ghe inde selve Stede grootelick seere gheert,
gheuseert, ende gehanteert is gheweest, ende
is daer toe binnen den mueren van de voorsz.
Stadt, een seer schoon Hoff, ghestoffeert van
diversche deelen ende langhe staken, maer o-
vermits dat den selven Hoff niet vry en is, vele
goede mannen, soo van voorsz. gilde, als ande-
ren, hem beduchtende of sy yemant staende
achter den doelen, ofte staken by zijden, ofte
lijdende tusschen den selven, by ongevall met
geschut quetsende, ofte doodt schoote, darmen
kenlieden, oft ymmers den ghenen die dat ghe-
daen hadde, soude moghen vanghen, ende te-
ghen

ghen dien willen procedeeren crimenelick, oft anders, latende de Boghe varen. Ende is daerom den selven Boghe inde selve Stadt nu als niet gheuseert noch ghehanteert, ende is gheschaeppen den voorsz. gilde daer by te niette te gaen, het en zy daer op versien, ons oodtmoedelick daer af biddende: Doen te weten, dat wy den faecken overgemerckt hebbende op den advys van onse welgeminde Bailju, Burghemeesters, Schepenen, ende Raedt vande voorsz. Stadt van Middelburch, ende om anderen redenen ons daer toe porrende, wy den selven supplianten genegen wesende tot heuren voorsz. supplicatie hebben verleent, gheconsenteert, ende willeceurt, verleenen, consenteeren, ende willeceuren uyt sonderlinghe gratien mits desen hen, ende heuren naerkommelingen, ofte gebeurde dat zy, ofte yemandt van henlieden, ofte anderen schutters in toekomende tijden schietende in 't Hoff voorseyt, te doele ofte ten langhe stake, yemandt by ongeval (des Godt verhoede) met gheschut quetsende, soo dat doodt, ofte andere inconvenient naer volchden (behoudelick dat sy dat uyt hate, nijt, ende uyt wille niet en sullen gedaen hebben, ende oock dat altoos als sy schieten sullen den eersten ende voorgaenden schutter, van doele te doele, ende van een staecke ten anderen, eer hy schieten sal gheroepen sal hebben met luyder stemme, datmen hem gehoort sal mogen hebben, *staet buyten*, ofte diesgelijcx,) dat in die gevalle den genen die dat gheschut gheschooten sal hebben, den genen die met hem schieten sullen, noch den anderen die den speelen sullen aansien, en sullen jegens ons, noch Justicie misdoen, noch in eenighen boeten ofte reparatien, crimi-

neel ofte civile, daerom ghevallen zijn, noech tot eenigen reparatien jegens ons, ofte partye, ghehouden werden. Behoudelick oock dat de voorsz. supplianten, Ons ende onse Officieren sonderlinge ten bystandicheydt van Justitie sullen moeten dienen, altoos als sy dies versocht sullen wesen, soo sy daer toe by den eersten institutie vande selven gilden ghehouden ende verbonden gheweest hebben. Ontbieden daeromme onse voorsz. Bailju van Middelburch, ende allen anderen onse Richteren, Justicieren, ende Officieren jeghenwoordigh ende toekomende, heurlieder Stedehouders, ende elck van hun in 't bysonder, soo hun dat aengaen moghen sullen, dat sy den voorsz. supplianten, in de naam als boven, van onsen voorsz. gratie, consente ende vryheyt, in de namen voorsz. doen, laten, ende ghedoghen, volkomelijck, vreedelijck, ende eeuwelijck ghenieten, ende ghebruycken, sonder hem te doen, ofte ghedoghen ghedaen te zijne, nu ofte intoekomende tijden, eenigh hinder, letsel, ofte ongebruyck in lijve, oft in goede, ter contrarie, want het ons alsoo ghelieft. Des r'oirconde, hebben wy onsen zeghel hier aen doen hanghen. Ghegheven ter Veere, den sesten dach der Maendt Junio, in 't Jaer ons Heeren 1501, was gheteeckent by mijnen Heere den Eerts-Hertoghe, *Dublioul*, vt. ende onder uythanghende een groot zeghel van rooden wassche, in een parquementen steerte.

Waar van 'er eenigen noch in wezen zijn. Oock is het Riederijkers-gilde van Middelburch al van ouds vermaard geweest / en is 'er noch in wezen. Het is ingestelt en met verscheide de boozregten boozzen in het jaar 1430: en heeft

heeft een huis op de markt regt ober het
Stadhuis: Voerende booz wapen/ Het Bloem-
metje van Jesse, en booz zinspreuk: Bloeyende
in de minne.

Behalven deze Parochi-kerken zijn 'er te Middelburg verscheide Kloosters geweest / die ook hunne kerken hadden: maar van Jacob de la Torre , Aarts-Bisschop van Efesen / ook gewag maakt in zijn Roomich Verhaal , en zich beklaagt dat hy de aftekeningen der zelven niet had konnen bekoomen.

Behalven deze Parochi-kerken zijn 'er ook verscheide kloosters met hunne kerken geweest.

Wij zullen die opgeeven volgens de kennisfe
en de gedenschriften / die wy dienaangaande
bekomen hebben.

Dooz eerst hebben de Ridders van de Duysche Orde en de Templieren zeer oude kerken te Middeburg gehad.

De Duytsche Ouder had in 't jaar 1249 in Malcheren buiten de stad Middelburg / in de heerlijkheit van Zantboorde / een kerk met een klooster gebouwt op een erbe / 't welke door Niklaas van Putten een Burger van Middelburg / en door des zelfs huyshoudt / aan gemelde Ouder was vereert. Als daar op Graaf Floris , Keizer Willems zoon / en meer andere vermogende luiden verscheide goederen / vrijdommen en waardigheden aan de Duytsche Ouder verleent hadden ; en Graaf Floris daarenboven in 't jaar 1284 de Parochi-kerk van S. Pieter aan dezelve Ouder had gegeven : heeft de Kommandeur / de Heer Herbern van Dronghen , het Klooster en de kerk / dewelke buiten Middelburg stonden / doen afbreken / en een huysh met een kapelle binnen de stad Middelburg doen timmeren. Dit heb ik aangete-

De Duit-
sche order
heeft' er een
zeer oude
kerk gehad,

dewelke van
buiten bin-
nen de stad
is gebragt.

getekent gebonden op een oud Nederduitsch
briesje / het welke ik hier ook laat volgen:

Van den Huyze van Middelburch.

" Item in 't jaer ons Heeren 1249 fundeerden die Duytschen Oirden een kercke ende Convente van der Oirden in Walcheren tot Santvoorde buiten Middelburch, op een erve dat een eerbaer borger van Middelburch, ende sijn wijf der Oirden gegeven hadt. Ende dese was geheiten *Claes van Putten*. Dair na so gaff Grave *Florens* van Hollant Coninck *Willems* soons desen huyse meer goets. Ende gaf hem groote digniteyt, ende die heergewade van al Zeelant, van allen heerlicken goeden die men van den Graven te leen hout. Als die Grave van Holland of sijn oudste soon ter hooger vier schaer sit binnen Middelburgh, sit de Abt van Middelburgh aen de rechter sijde, ende die Commandeur van de Duytsche Oirden aen de lichter sijde. Oock gaf desen Grave *Florens* desen huse haer lant vry van schote, van bede ende van heervaert. Ende Heer *Henrick* Heer van Voorn gaff oock der Oirden den heergewade van den lande van Voorn. Ende dese selve Grave *Florens* voorsz. gaff oock der Oirden die Parochie-kerck tot Noortmunster St. Peeters tot Middelburgh 1284. Ende in 't jaer † 1310 so gaf die Oirde die kerck weder in Grave *Florens* handen, want hy in de selfve kerk een Collegium stichte, ende hy versach den Oirden weder mit anderen goeden. Ende in 't jaer 1317 deden Heer *Herbern van Dronghen* die Lantcommandeur dat huys ende de kerck buten Middelburch afbreken, ende

" Matth. Fundat. Ecclesiar. pag. 567.

† Dit zal een drukfout zijn: Graaf *Floris* was in 't jaer 1310 al verscheide jaeren dood geweest.

dede

dede dat huys mit een Capelle binnen Middelburch setten.

Dit Kommandeurschap / staande onder het Provinciaale Kommandeurschap van Utrecht / heeft noch tot deze laatste eekunten toe gebloeit.

Wy zullen hier eenige Kommandeurs van dezen huize laten volgen; die tot onze kennis gekoomen zijn.

1317 Heer Herbern van Drongen.

1452 Heer Wilhelmus.

1463 Heer Dirck Enghusen; die in dit jaar overleden is.

1596 Heer Jakob van Egmond, in dit zelve jaar overleden.

De Templiers / den H. Johannes tot Paatroon hebbende / hebben ook van ouds een woonplaats te Middelburg gehad / met een kerk dewelke ter eere van S. Jan was ingewijd: waar van de S. Jans-straat haaren naam heeft gekregen. Het schoone klooster der Templieren is door de Heeren van Borselen gekocht; en volgens ^b Boxhorn aan de Broeders van den derden Regel van S. Franciscus Ouder gegeven; dewelke te boren op de duinen / by het doorp Duinenhoek, gewoont hadden. Klooster en kerk der Templieren, is naderhand aan de Franciscanen van den derden Regel gegeven.

Hun klooster was volgens ^c Reigersberge door Niklaas van Borselen Heer van Brigdam en door des zelfs voorzouders gesticht en bezigtigt geweest. Zelfs is gemelde Niklaas aldaar in 't jaar 1357 na zijne dood begraaven. Deze Broeders / die naderhand herbozmt en tot de onderhouding van de strenge tucht gebragt zijn / hebben aldaar tot de laatste tijden toe gewoont. Dezelve zijn daar na onder de Observanten, of onderhouders van de nauwe tucht gebragt.

^b pag. 168.

^c Kronijk van Zeeland 2. deel, aan 't 162. zijde.

In het klooster der Eremyten van S. Augustinus order wierd eertijdseen hostie bewaart, dewelke wegens mirakelen berucht was.

Ook is 'er van ouds een klooster geweest van de Erempeten van S. Augustinus Order. In het zelfde wierd een gewijde Hostie van 't Allerheiligste Lichaam onzes Heere J. C. bewaart; zijnde vermaard wegens een mirakel / het welke aan dezelve in 't jaar 1374 was geschiedt. Na dat de nieuwe gezindheit te Middelburg de oberhand heeft gekregen / is deze Hostie naar Loben gebracht: alwaar dezelve / of ten minste de helft daar van / met een stuk van het tafellaken daar de drie droppelen bloedg noch ten huidigegen dage op gezien worden / bewaart word in het klooster van de Augustijner Monnikken. Dezelve word alle jaaren / op den eersten Zondag in de Vasten / in een plegtigen ommeegang omgedragen. Wegens deze Hostie kan Miræus ^d nagezien worden.

Ook zijn 'er kloosters van Bogaarden, Celbroers, van geestelijke Maagden enz. geweest.

De Bogaarden en de Celbroers / dewelke tot het oppassen van de zielen en het begraven der dooden gebruikt worden / hebben ook sedert de vijftiende eeuw een woonplaats te Middelburg gehad.

Daarenboven zijn 'er ook kloosters voor de Geestelijke Maagden geweest: Als S. Aagten huys / zijnde de woonplaats der Zwarte Zusters: 't welke gesticht is in 't jaar 1528^e / en Bachtensteene wierd genoemd. Van was 'er noch Bachtgravenhove, zijnde wel-eer de zetel der Zeeuwosche Graaven geweest. Van sommigen houden Bachtensteene en Bachtgravenhove voor een en 't zelfde huys. Eindelijk was 'er ook een Begijnhof.

^d Fast. Belg. & Burg. pag. 323.

^e Uir klooster of S. Aachten huys was in den jaare 1466 al in wezen: want in het zelve jaar wierd aan de Nonnen by Testament 12 guldens gemaakt;

Deze

Deze kloosters zijn na de verandering der Regeeringe tot andere gebruiken verandert. S. Jans kerk is door de Middelburgers afgebroken om hunne habe te vergrooten. S. Aagten huys en het Begijnhof zijn geschildt om 'er een nieuwe Schutters-doele van te maaken. (11)

Behalven deze kerken / die 'er van ouds gestimmert zijn / is 'er in 't jaar 1562 door Jakob Hendriksz. van Grijskerke en zijne huysvrouw Jannetje Hendriks, upt kragt van hun upterste wille / in de S. Jans straat een school gesticht voor de arme jonkheit / om 'er te leeren leezen / schryben en cyferen. Doch is 'er door de Regeering van Middelburg een Latijnsch School opgerecht.

Paderhand / te weten in 't jaar 1611 / is 'er ook een doorluchtig School voor de Wetenschappen / en voornamentlijk voor de Godsgeleerdheit / gesticht: waar toe het koor van de Nieuwe Kerk is geschildt.

Dan is 'er noch een Gasthuys / een Weeshuys / een Oudmannetjeshuys / een Spinhuys en een Dolhuys.

Doch om weder tot de Katedraale Kerk te keeren; zoo is eerst van allen tot dezelve verheven geweest

NICOLAUS DE CASTRO,

Bisschop van Middelburg.

^a Nicolaus de Castro, anders Verburgh, een Brabander / is te Hoben geboren; en was de ^{Zijne geboorte plaats.}

^a Suffridus Petri in Append. ad Hedam. Arn. Havensius de erect. novor. Episcop. Val. Andreas in Fastis Acad. & alii.

3001

zoon van een Bedél of Deurwaarder der Hooge Schole van Loben. Dewijl hy dan een schoone gelegendheit had om te studeeren / heeft hy zijn verstand gescherpt om alle deftige wetenschappen te leeren. Na dat hy zich dan in het leesen der Latijnsche en andere taalen treffelijk had gequeeten / is hy eindelijk ook Licentziaat in de Godheit te Loben geworden: en heeft de oeffeningen der Hooge Schole al dikwils tot profijt van zijne toehoorders en met zijnen eigen lof waargenomen. Daar na is hy Oberste geworden van 't Kollegie van Buslidius; 't welke gesticht is om de jeugd in de drie geleerde taalen door openbaare Leeraars te laten on-
 derrechten. Niet lang daar na is hy Kanonnik van S. Mariaas, of gelijk Havenlius en Valerius Andreas willen van (12) S. Jans kerke / te Utrecht geworden. Vervolgens is hy door Koning Philips gemagtigt / om de nieuwe gezindheden / die in Holland opgekomen waren / (13) uyt te roepen. Eindelijk / als de kerke van Middelburg vande Utrechtsche wierd gescheiden / en tot een Bisdom staande onder het Wartsbisdom van Utrecht wierd opgeregt; is hy door den zelven Koning tot Bisschop van Middelburg benoemt. Als dan de Pausselijke toestemming en bevestiging op 's Konings benoeming was gebolgt / is hy in 't jaar 1560 / en niet 1561 gelijk Suffridus schrijft / de eerste Bisschop van Middelburg geworden / zoo als blijkt uyt de volgende Bulle. (14)

Zijne ampten.

Hy word door den Koning tot Bisschop van Middelburg benoemt.

Hy word van den Paus door Bulle zijne bevestigd.

PIUS, de dienaar der dienaaren Gods, wenscht aan zijnen beminden Zoone *Nicolaus de Castro*, verkozen Bisschop van Middelburg, de eeuwige zaligheid, en zijn Apostel-ampt wel te bekleeden.

kleeden. Het is zoo dat *Paulus IV* onze voor-
 zaat zaliger gedagtenisse de Kerk van O. L.
 Vrouw, Munster genaamd, van de Premon-
 streit Order, in de stad Middelburg, en be-
 hoorende onder het Bisdom van Utrecht, tot
 een Katedraale Kerk, die over de Middelburg-
 sche kerk zoude regeeren, en onder den Aarts-
 Bisschop van Utrecht, die 'er op zoo een tijd
 zoude zijn, als onder haaren Metropoli-
 taan zoude staan, met aanwijzing van een Bisschoppe-
 lijke en kapitulaire tafel en van de vordere voor-
 regten van een katedrale kerk, met het overleg
 van zijne Broederen, van welker getal wy ook
 waren, en om zekere en van hem gemelde re-
 denen, door zijnen brief had opgeregt en aan-
 gestelt: en dat hy aan onzen, en toen zijnen
 doorluchtigsten Zoon in *Christus*, *Philips* Koning
 van Spanje, en aan des zelfs nazaaten de tijde-
 lijke Heeren van dat gedeelte van Nederduits-
 land, het welke gemelde Koning *Philips* toen
 ook door erfenisse bezat, het regt door den zel-
 ven brief had vergunt om tot de zelve kerk,
 voor die reize en voor iedere reize als zy zoude
 openvallen, aan den Roomschen Paus die 'er
 op zoo een tijd zoude zijn een bequaam per-
 soon, die de hoedaanigheden aldaar uytgedrukt
 zoude hebben, te benoemen: en dat wy ge-
 melden Bisschoppelijken Stoel, en de Bisschop-
 pelijke en kapitulaire tafel, met alle en iedere
 voorregten van een katedraale kerk, met een
 diergelijk overleg van onze Broederen en vol-
 gens de volheit der Apostolische magt, op hui-
 den door andere brieven van de gemelde kerk
 Munster tot de kollegiale kerk van *S. Pieter* te
 Middelburg hebben overgebragt, zullende noch-
 tans het regt van benoeming aan gemelden Kon-
 ning

ning *Philips* en aan des zelfs nazaaten blijven; en de voornoemde kerk Munster haar eersten staat behouden: en dat wy dezelve *S. Pieters* kerk tot een katedraale kerk, met dezelfde katedraale voorregten, en op dezelfde form en wijze gelijk de gemelde kerk Munster daar toe opgeregt was, voor altijd opgeregt en aangestelt hebben; zoo als in de gemelde brieven breeder staat uytgedrukt. Dewijl deze kerk dan voor de eerste reize open staat; zoo is het dat wy, met een vaderlijke zorgvuldigheid bezorgd zijnde om gemelde kerk van Middelburg ten spoedigste en met een goede uytkomst van een Bisschop te voorzien, en niet begeerende dat dezelve de ongemakken die met een lang openstaan vermengt zijn zoude afwachten, en na dat wy ons met onze broederen beraaden hadden om een persoon, die 'er bequaam en dienstig toe zoude zijn, over de kerk van Middelburg aan te stellen, eindelijk onze oogen hebben laten vallen op U, Licentziaat in de Godheit, en met de Priesterlijke waardigheid bekleedt; dewelke ons door den voornoemden Koning *Philips*, volgens de magt die wy hem toegestaan hadden, door zijnen brief daar toe waart voorgesteld: en van wiens zuiver leven, eerlijk gedrag, voorzigtigheid in geestelijke en oplettendheit in tijdelijke zaaken, en veele andere deugden ons geloofwaardige getuigenissen gegeven worden. Al het welke behoorlijk by ons overwogen zijnde, wy gemelde kerk met uwen persoon voorzien, en u tot Bisschop en Zielharder over de zelve aanstellen enz. Gegeven te Rome by *S. Pieter*, in het jaar na *Christus* Menschwordinge een duizend, vyf hondert en sestig, op den tienden van Maart, in het tweede jaar van ons Pausdom.

Dolgens deze Bulle is de Parochi-kerk van S. Pieter te Middelburg tot een katedraale kerk opgeregt / en den Bisschop van Middelburg toegevezen ; daar Paulus IV , Pius boorzaat / de klooster-kerk van O. L. V. die t'zamen ook een Parochi-kerk was / tot die waardigheid eerst verheben had. Echter zijn de inkomsten van deze rijke Abdye den gemelden Bisschoppeijken Stoel toegevezen : (15) en de Bisschop zelf is naderhand altijd ook gehouden booz den Abt van den Abdye.

De verkoren Bisschop heeft aanstonds dooz De nieuwe Bisschop eenen gemagtigden bezit van het Bisdom van neemt bezit van zijn Middelburg en van de gemelde Abdye genomen : en is te Mechelen in 't jaar 1562 / op Bisdom , en van S. het feest van den eersten Martelaar S. Steven, Niklaas dooz den Kardinaal Granvelle Bisschop ge- Abbye. wijdt. Hy heeft de plegtigheid van zijne wijdinge zelf uyt Mechelen aan zijnen vriend Gislens, te Utrecht woonende in dezen brief beschreven :

NICOLAUS A CASTRO,

Bisschop van Middelburg,

Wenscht aan den voortreffelijken en deftigen
H E E R,

MYNHEER GISLENUS SCHRYVERS,

Griffier van den Raad van Utrecht zijnen
vriend, veel heil en zegen.

M Ynheer Griffier en hoogachtbaare Vriend. Beschrij-
Wy zijn al vry voorspoedig in Brabant aan- ving van
gekomen ; hoewel dat wy vier volle dagen on- deze pleg-
derwege gesukfelt hebben eer dat we te Brus- tigheid.
sel quamen. De nachten reken ik niet : want
H de

dewijl dezelve langer waren als de dagen; en het niet geraadzaam scheen ons in de duisternissen voor de prijkelen der wegen bloot te stellen; zoo hebben wy onze reis laater voleindigt als wy gehoopt hadden. Zoo ras als we te Brussel aangekomen waren, heb ik my flux begeven naar het Paleis van den doorluchtigsten Heer den Kardinaal; om hem te ondertasten, of hy zich zoo verre wel zoude willen vernederen van ons de Wijding te bedienen. Dit heeft hy ons, na dat we hem gegroet en het middagmaal met zijne Uytmundendheit gehouden hadden, zeer gaarne toegestaan: en heeft ons den dag van *S. Steven*, zijnde den sesden dag na zijne intrede, voorgeschreven, om ons te Mechelen te laten vinden met Mijnheer *Curtius* Bisschop van Brugge: wien hy zijnen dienst al had toegezeit, eer dat ik voor hem verscheenen was. Na dat ik twee of drie dagen te Brussel had geseeten, alwaar de Bisschops kleederen (dewelke in het Roomsche Ceremoni-boek gemeldt staan onder den naam van *Paramenta*) moesten vervaardigt worden; heb ik my naar Loven begeven. Daar na ben ik te Mechelen aangekomen twee dagen voor Kersmis. Op de staatzie zelf is de Hoogmis met een groote en ongewoonlijke plegtigheid gezongen door den Hoogwaardigsten en Doorluchtigsten Heer en Kardinaal, den Aarts-Bisschop van Mechelen. Als de Mis ge-eindigt was, ben ik benevens den Hoogwaardigsten Aarts-Bisschop voornoemd genoodigt op een hoogstatelijk maal; 't welke de Majestraat van Mechelen op het Stadhuys had laten gereed maaken. Op den volgenden dag, dewelke tot onze Wijding bestemt was, zijn de Hoogw. Heer de Aarts-Bisschop van Brugge en Ik door de

de handen van den Doorluchtigſten Kardinaal, dewelke den Wij-biſſchop van Kamerijk, en Mijnheer den Abt van Grimbergen (den laaſten als bygevoegden Prelaat) gekozen had om de Wijding by te wonen, gewijdt in *S. Rombouts* kerke, in het gezigt van het volk en van de voornaamſte Heeren der ſtad; dewelke in zulke menigte ter kerk waren gekomen, dat het Koor en de naaſte plaatzen by het Koor hen allen nauwelijks konden vatten. Na dat de wijding verrigt was, zijn wy met een groot gevolg geleidt naar het paleys van den Doorl. Heer Kardinaal; alwaar een zeer prachtige maaltijd was klaar gemaakt. 's Anderen daags hebben Mijnheer de Biſſchop van Brugge en ik de Heeren, welkers goedgunſtigheit en mildaadigheit wy beproeft hadden, aan ons huis onthaalt. Op onze wijding zijn ook twee Heeren Kommiſſariffen van Middelburg tegenwoordig geweest; namentlijk de Burgemeester *Seraarts-kerke*, en de Penſionaris: dewelke afgezonden waren om my te verzellen, en om onze wijding uyt den naam der ſtad met hunne tegenwoordigheit te vereeren: en dewelke bevel hadden om my te geleiden en op weg te vergezelschappen, tot dat ik te Middelburg zoude zijn aangekomen. Wy hebben met malkander overleit dat we overmorgen ſamen zullen gaan naar de quartieren van Vlaanderen; om dat geoordeelt word dat we van daar gemakkelijker en met minder gevaar naar Zeeland zullen overvaaren. Wy hopen dat wy, met Gods hulpe, en indien 'er geen beletzel voor en valt, onze intrede te Middelburg zullen doen, en de kudde die ons van den Heere toebetrouwt is zullen zien, op den eerſten dag van January. Vaar wel Heer Grif-

fier : en indien gy onzen dienst in eenige zaak van noode mogt hebben , ontziet u niet een vriend te gebruyken , dewelke verpligt is alles voor u te doen dat hem mogelijk is. Groet Mijnheer den President , *Diemen* , *Grisperre* , en onze andere vrienden en makkers. Te Mechelen op Allerkinderen dag in 't jaar 1562. Uw dienstwilligste vriend en dienaar *Nicolaus de Castro* , Bedienaar der Middelburgsche Kerke.

Hy heeft een zwaar geschil met den Proost van Utrecht over het Geestelijk regtsgebied

Kort na dat hy bezit had genomen / en noch in het zelfde jaar en de zelfde maand / is 'er tusschen hem / en den Dom-Proost met het Dom-Kapittel van Utrecht / een zwaar geschil gerezen over het kerkelyk regtsgebied in Zee-land. Want booz de oprichting van dit Bisdom had de gemelde Proost benevens het Dom-Kapittel aldaar een groote magt gehad : en was gewoon Dekens in zijne plaatze derwaart te zenden : enz.

't Welke voor de Landvoogdesse is gebragt.

Als dit geschil van weerskanten booz Margareta van Parma , Landvoogdesse van Nederland / was gebragt ; en dooz gemagtigden was overwogen : is het eerst in dezer voege bemiddeld : zoo als uyt den volgenden wettigen brief / den welken ik uyt de papieren van den Dom bekomen heb / gezien kan worden.

N Adien 'er voor de Hartoginne van Parma en Placenza , de Landvoogdesse van deze land-schappen van Nederduitsland , en voor haare Kommissarissen , tusschen den Hoogw. Heer den Bisschop van Middelburg van de eene , en den Proost en Aartsdiaken benevens het Kapittel der Metropolitaansche Kerk van Utrecht van de andere kant , een geschil was ontstaan over het

het kerkelijke regtsgebied in Zeeland : is 'er door gemelde Kommissarissen een zekere middel of wijze ontworpen , volgens dewelke de partyen malkander zouden kunnen verstaan , en het gemelde regtsgebied behoorlijk en ordentlijk zouw kunnen geoeffent worden. Welke wijze aan beide de partyen medegedeelt, en van dezelve met alle naarstigheit onderzocht en overwogen zijnde , is ten deele van weerskante goedgekeurt en aangenomen : doch zoo dat ze over eenige zaaken niet genoeg hebben kunnen over een koomen : als , onder meer andere punten , over het opschrift : het welke de gemelde Bisschop beweerde dat zodaaig moest opgesteld worden , dat het niet vorder strekte als tot den persoon van den tegenwoordigen Aartsdiaken , maar niet van zijnen Medehelper (*Coadjutor*) ; en zulks , op dat hy niet zoude schijnen in eenigen deele buiten zijne Bulle te gaan. Doch de Aartsdiaken beweerde dat het aldus behoorde opgesteld te worden , dat het zoo wel den persoon van zijnen Medehelper als zijnen eigen persoon bevatte : met een byvoeginge dat zulks niet mogt strekken tot nadeel van zijne nazaaten , nochte van het gemelde Dom-kapittel der Metropolitanaansche Kerke van Utrecht. Dan het Kapittel dreef noch vorder dat het op deze wijze moest opgesteld worden , dat het niet minder zoude slaan op de nazaaten van den Aartsdiaken als op den Aartsdiaken zelf ; en dat het ten eeuwigén tijde zoude duuren : te weeten op dat het Aartsdiakenschap , na de dood van den Aartsdiaken en van zijnen Medehelper , niet zoude te niet gaan ; of in een waardigheit, die den blooten naam van waardigheit zoude hebben , mogt veranderen : gemerkt dat de goederen van zijne

Prooſtdye , by een dieren tijd , niet genoegzaam zijn voor de dienſten van de Domheeren der Metropolitaaſche kerke van Utrecht : en dat de inkomſten van het Aartsdiakenſchap , om dezelve te helpen , verbonden zijn : zoo als men van dit alles , en van al het andere daar toe behoorende , breeder beſcheid kan hebben uyt de ſchriften en artikelen , dewelke over deze zaak van weerskanten zijn overgelevert in de handen der gemelde Kommiſſariffen. Zoo is het dat haare Hoogheit , wilende dat ieders recht gehandhaaft , en het kerkelijk regtsgebied behoorlijker wijze geoeffent werde , de beſchikking van deze zaak en van dit verſchil heeft gelaaten , en door den tegenwoordigen brief wederom laat , aan de uytſpraak van zijne Katholijke Majesteit : op dat , zoo door zijne gemelde Majesteit als door den heiligen Apoſtoliſchen Stoel , alles zoodanig geſchikt en beſtelt werde , als volgens een ieders regt billijk zal geoordeelt worden. Op dat 'er echter ondertuſſchen een zekere wijze zy , op dewelke het bovengemelde regtsgebied behoorlijk en ordentlijk mag beoeffent worden : en om alle gelegendheit van vorder twiſt en verſchil tuſſchen gemelde partyen , en van verargeniſſe , dewelke daar uyt , voornamentlijk by deze gevaarlijke tijden , onder het volk zoude kunnen ontſtaan , af te ſnijden : zoo heeft gemelde haare Hoogheit , uyt naame van zijne Koninklijke Majesteit als den opperſten Beſchermerheer der Kerken , by voorbaat en zonder het regt of bezitting , 't zy van gemelde Biſſchop van Middelburg , 't zy van den Artsdiaken of deſzelfs Medehelper en nazaaten , 't zy eindelijk van het Domkapittel der Metropolitaaſche kerke van Utrecht , te verkorten : geord-

doneert,

doneert, en ordoneert als noch, dat het gemelde kerkelijk regtsgebied in Zeeland zal geoefent worden op de volgende manier en wijze. *Voor eerst*, in de kennisneeming van gemeene zaaken, zullen gemelde Bisschop van Middelburg en Aartsdiaken op de gewoonlijke wijze hunne *Provisors* en Dekens, ieder de zijne, magtigen; den welken de kennisneeming en beplechting van alle gemeene zaaken in den eersten regtshandel zal toebehooren. Dezelfen zullen in huwelijks zaaken, en als 'er iet anders van grooter belang zal voorvallen, volgens het oude gebruyk hun vonnis niet eerder strijken, voor dat ze kennis van de zaak zullen gegeven hebben aan den Officiaal van den Bisschop van Middelburg en aan den Officiaal van den Aartsdiaken voornoemd, indien ze zich in Zeeland bevinden; of aan hunne Byzitters: hoedaanige een Byzitter dat 'er altijd van wegen den Aartsdiaken of deszelfs Officiaal zijn verblijf te Middelburg houden zal: welke Byzitter dan, in gevalle van eenige moeyelijkheid, kennis van de zaak aan hen alle beiden, of aan een van beiden, zal konnen geeven. En deze Opzigters en Dekens zullen niet aangestelt worden met zekere jaargelden, dewelke zy den Bisschop van Middelburg en den Aartsdiaken voor de beoefeninge van hun ampt zullen moeten opbrengen; maar ten tegendeel zal haar een zekere vereering toegelegt worden: en zullen zy dan gehouden zijn, ieder aan zijnen Heer, gelijk van ouds gebruykelijk is geweest, jaarlijks rekenschap van hunne bedieninge te geeven: welke bediening zy in 't gemeen zullen waarneemen; zoo dat de een buiten kennis van den anderen niets ontfangen zal. Doch wanneer de partyen zich

H 4

van

van de vonnissen of tusschenvonnissen der voornoemde *Provisors*, of Dekens, naar hooger regtbank zullen beroepen; zal de beroeping volgens de oude manier, en met de oude en tot noch toe gebruykelijke lasten en voordeelen, vervallen aan den voornoemden Bisschop en Aartsdiaken of aan hunne Officiaalen: en zal het proces dan door dezelve, of door hunne Byzitters voorn. opgemaakt en uitgewezen worden: waar van zy echter alvorens kennis zullen kunnen geven als boven. *Vorders*, raakende de instelling of bevestiging der genen, dewelke eenige kerkelijke bedieningen verkregen hebben, en de processen die daar aan vast zijn: vermits die zaak den Aartsdiaken alleen ten allen tijde heeft toebehoort; zal daar in ook geen verandering gemaakt worden, en zal de instelling door den Aartsdiaken zelf of door zijnen Official, indien zy op de plaats tegenwoordig zijn, of anders door den voornoemden Byzitter, verrigt worden: welke Byzitter echter ook in dit geval zal mogen raad vraagen en kennis geeven, zoo verre als hy het noodig zal achten. *Maar* alle de genen dewelke by den Aartsdiaken, of by deszelfs Official, of by den Byzitter, hunne instelling zullen willen haalen in kerkelijke ampten, dewelke vervoegd zijn met last van zielen (teweten indien 'er geen verschil en is over het recht van voorstellinge) zullen zich alvorens moeten vertoon en aan den gemelden Bisschop: dewelke hun geloof, leeringe en gedrag, onderzocht hebbende, hun een brief over hunne bequaamheit zal mede geeven voor den Aartsdiaken, of voor deszelfs Official, of voor den Byzitter. Dezen brief zal hy zonder wettige reden niet mogen weigeren: en zonder den zelven brief zal niemand,

mand, wie het zy, in zijn ampt ingestelt worden. Doch raakende de geenen, dewelke tot enkele kerkampren benoemt zijn, hunne bequameigheit zal aan het onderzoek, en aan het gewisse van den Aartsdiaken, van deszelfs Officiaal, of van den Byzitter, gelijk tot noch toe gebruykelyk is geweest, gelaaten worden. *Wat nu de gerechtigheden der instellinge belangt*; dezelve zullen volgens de regte waardy der kerkampren, zoo als die tegenwoordig is, geschat worden: waar over de genen, dewelke in gemelde ampten ingestelt worden, een getuigenis zullen vertoonen van den *Provisor* en Deken; of van de Majestraat, onder welkers gebied zulke kerkampren gelegen zijn. En indien de Aartsdiaken, of zijn Officiaal, of de Byzitter, en die zijne instelling bekooft, omtrent de schatting niet eens kunnen worden, zal men zich gedraagen aan de schatting en matiging van den Officiaal des Bisschops en Aartsdiakens, of van deszelfs Byzitter. Ook zal de Aartsdiaken gehouden zijn eens ieder jaar door zich zelve (indien hy het eenigzins kan bybrengen) of anders door een bequaam persoon, de Zeeuwsche kerken te bezoeken, en te vernemen of ze altemaal hunne Bedienaars hebben: of die Bedienaars op een wettige wijze tot hunne ampten zijn gekomen: en of ze de behoorlijke geleerdheit, deugdzaamheit, en geschiktheit van zeden hebben: op dat, indien'er misschien ietwes is dat niet al te ordentlijk toegaat, daar tegen door behoorlijke middelen mag voorzien worden. Indien hy dit ieder jaar niet zal gedaan hebben voor den eersten van September, zal de Bisschop zijne plaats waarnemen op de kosten van den Aartsdiaken zelfs: te

H s

weeten

weeten voor zoo veel als de rechten der lastgeevingen, dewelke de kerken uyt dezen hoofde schuldig zijn, en de andere regten, niet ver genoeg zullen strekken. Vorders, dewijl de spraak gaat dat 'er in Zeeland verscheide Pastoryen open staan, dewelke of teenemaal zonder Harders zijn, of althans geen wettige Harders hebben, het welk ten deele toekoomt door de armoede der Pastoryen, welker inkomsten en vruchten grootelijks vermindert zijn: ten deele door de schuld van de Harders of van de Patroonen der kerke, dewelke een regelmatige en wettige instelling verzuimen of ontwijken: waar uyt dan verscheide misbruyken, niet alleen omtrent de geestelijke personen zelf, maar ook omtrent de Schoolen en andere kerkelijke zaken ontstaan: zoo zullen de gemelde Bisschop en Aartsdiaken, zoo ras als het mogelijk zal zijn, in de plaats van een gewoonlijk bezoek gelijk als ze jaarlijks doen, en op de daar toegestelde kosten, zoo verre als dezelve zullen strekken, en het andere met hun eigen geld betaalende, alle de Kerken en Scholen, en alle kerkelijke ampten, door het gansche Bisdom van Middelburg gaan bezoeken; om deze dingen gelijker hand en met gemeen overleg, zoo veel als 't mogelijk zal zijn, te verbeteren. En indien 'er eenige al te magere kerkampten mogen zijn, dewelke gevoeglijk vereenigt en gepaart kunnen worden; zullen zy, na dat ze de genen, die het regt van voorstellinge toekomt gehoord hebben, zulks aan zijne Majesteit of aan haare Hoogheit bekend maaken. En by aldien 'er eenige zijn, over dewelken de genen die het regt van voorstellinge hebben geen zwaarigheid en maaken; zal de Bisschop, *na dat hy zulks*
aan

aan zijne Koninklijke Majesteit, of aan haare Hoogheit voorgesteld, en kunnen wil verstaan zal hebben, daar omtrent schicken ('t gene hy dienstig oordeelt.) De voornoemde Bisschop en Aartsdiaken zullen ook overleggen of de regten van aanneeminge, van de eerste verrigtinge der kerkelijke diensten, en uytblijvinge, dewelke uyt de bedorvendheit schijnen gesproten te zijn, in 't geheel of ten deele behooren afgeschaft te worden of niet. En dit alles, gelijk gezegt is, is dus geschikt by voorbaat, en zonder iemands rechten te benadeelen; ter tijd toe dat het, of by toestemming van partyen, of door zijne Heiligheit en zijne Koninklijke Majesteit, of by wijze van vergoedinge voor een zekeren tijd of voor altijd, of op een andere regtmatige en wettige manier, anders zal geschikt worden. Gedaan te Brussel, op den 12 January 1562.

Was geteekent,

MARGARETA.

En aan de linker zijde
Pelatozze.

Is met den oorspronkelijken Brief / zoo als
boven geteekent en onderschreven zijnde /
vergeleken; en gebonden met den zelven
over een te komen /

Door my

Pelatozze.

Als de Proost van Utrecht deze ordonnan-
tie niet en gehoorzaamde: maar in tegendeel
een binnigen brief daar over aan den Bisschop
van

Middelburg had gezonden; heeft de Bisschop den volgenden brief aan zekeren vriend geschreeven; om zijn oordeel te weten wat dat er in deze zaak gedaan diende:

NICOLAUS DE CASTRO,

Bisschop van Middelburg.

Te Middelburg den

14 van Maart in

't jaar 1583.

Van de Zeeuwen niet te dagvaarden voor de kerkelijke Vierschaar te Utrecht; en van het geschil over deze dagvaarding tusschen den Bisschop van Middelburg en den Proost van Utrecht.

ONze Eerw. Aartsdiaken en Proost van Utrecht heeft ons een brief gezonden zijnde, met zijn eigen hand geschreeven, en vol scheldwoorden en lasteringen: om de uitspraak en het vonnis, 't welk door Mevrouw de Hartoginne onze doorl. Landvoogdesse; of, om beter te zeggen, door zijne Majesteits geheimen Raad over het gebruyk en de beoeffening van het regtsgebied was gegeven en uytgesproken, op dat het goed verstand tusschen hem Aartsdiaken, en my, ongekreukt zoude blyven; en op dat myne onderdanen van die flaverny en last, dewelzy tot noch toe gedragen hebben, ontheven zouden worden: te weten, dat ze niet meer gehouden zouden zijn naar Utrecht te reizen; en voor den Officiaal van Mijn Heer den Proost van Utrecht, dewelke aldaar woonachtig is, te verschynen: maar dat Mijn Heer de Proost gehouden zal zijn, zelf zijn verblyf by ons te nemen; of een ondergemagtigden in eenige plaats van ons verblyf te houden; om benevens onzen Officiaal op het stuk van beroepingen recht te doen aan de partyen, en om gezamenlijk door

hunne uytſpraak alle voorvallende moeilijkheden af te doen: zoo als voor de oprechting der nieuwe Bisdommen de Officiaalen van den Bifſchop en van den Prooſt, dewelke toen hun verblyf te Utrecht hadden, tot noch toe gedaan hebben. Want het is billijker geoordeelt dat de Aartsdiaken, die het oog van den Bifſchop genoemt word, zynen Bifſchop volge, als dat het tegendeel zoude geſchieden. Hy zegt en hy ſchryft dat hy deze voorwaarden van eendragt, en al 't gene daar by gevoegt is, als onvaardig en door onzen Vikaris valſchelijk opgegeven, niet begeert aan te nemen of op te volgen. Waar in hy niet alleen de Commiſſariffen van zyne Koninklijke Majesteit beledigt, zijnde zeer voorzigtige en onbesproke mannen: te weten Mijnheer den Prefident Viglius, Mijnheer Kantzelier Nigri, en Hopperus: dewelke de gemelde voorwaarden met het grootste geduld van de wereld aangehoort hebben, en verſcheide maanden met de redenen en tegenredenen te hooren belet zyn geweest: maar ook de doorl. Landvoogdesſe, en zyne Koninklijke Majesteit, door welker gezag alles bekrachtigt is, verongelijkt. Doch ik ſta in twyfel wat dat my te doen ſtaat. Want het is niet geraadzaam dat ik van het gemaakte akkoord zoude afſtappen: en de zaaken, dewelke door beroeping aan de Officiaalen van den Bifſchop en van den Aartsdiaken vervallen zyn, blyven tot groot nadeel der partyen, dewelke recht eiffchen, opgeſchort: dewyl hy zelf niet wil verſchynen, nochte iemand in zyne plaats ſtellen. Ook vrees ik dat mijn Officiaal alleen de magt niet en heeft om de zaaken, dewelke ons en den Aartsdiaken in

't ge-

't gemeen toebehooren, af te doen. Nochtans geloof ik dat dit zoude kunnen geschieden, indien Mijn Heer de Aartsdiaken, geregteijk en wettiglijk verzogt zijnde, iemand in zijne plaats weigerde aan te stellen: en ik ben van gevoelen dat ik tot straffe van zijne halssterrigheid, als hy dus weygerig bleef van zelf te verschynen of een ander in zijne plaats te zenden, iemand anders in zijne plaats zouw kunnen stellen. Maar om dat dit van de rechten afhangt, zoude ik deezen weg niet durven inslaan zonder den raad en het overleg van Rechtsgeleerden. Ik heb over deze twyfelinge raad gevraagd van een Burgermeester van Mechelen; dewelke my den raad gaf van een brief van uytvoeringe te lichten. Dan hy staat zelf in twyfel, en hy vreest dat de uytvoering van zoodanigen brief wel door een beroeping zoude kunnen opgeschort worden: en dan zouw ik alle die onkosten te vergeefs gedaan hebben. Het is een verwarde zaak; en dewelke grooter nadeel kan doen aan mijne onderdaanen als aan my. Dierhalve verzoek ik uw oordeel over deze zake te mogen verstaan.

Een andere
uytspraak
door de
Landvoog-
desse by
voorbaat
gegeven.

Doch alzo de gemelde Proost en Aartsdiaken / mitsgaders het Kapittel / die 'er zich aan gelegen lieten leggen dat het recht van den Aartsdiaken ten eeuwigen tijde ongekenkt mocht blijven / voorgaben dat het al te lastig en van al te schadelijken gebolg zoude zijn / een Byzitter in Zeeland in zijne plaats aan te stellen; en verbolgens met de gemelde uytpraak niet te vrede waren: is 'er in het volgende jaar te Brussel / op bevel van de Landvoog

voogdesse / een ander bonnis op voorraad gegeven; zijnde van den volgenden inhoud:

De Hartogin van Parma en Plazenza, wegens zijne Katolijke Majesteit Landvoogdes over deze landen, heeft het verhaal der Kommissarissen gehoord over het verschil, 't welk tusschen den Bisschop van Middelburg, eischende dat zekere ordonnantie van haare Hoogheit, van den 12 January des voorgaande jaars, mogt uytgevoert worden, van de eene; en den Prooft en Aartsdiaken der Metropolitaansche kerke van Utrecht misgaders het Kapittel der zelve kerke, van de andere hant is gerezen. Dit verschil is hier uyt ontstaan dat de voornoemde Aartsdiaken, Deken, en Kapittel, beweeren dat, indien 'er over het kerkelijke rechtsgebied in Zeeland, waar van in gemelde Ordonantie gehandelt word, ietwes tusschen de partyen zal besloten worden; het zelve, om alle moeyelijkheden voortaan te vermyden, volgens het gene voor dezen al voorgesteld is, voor altijd moet bestendig blyven: zoodaanig dat gemelde Aartsdiaken en alle deszelfs nazaaten het voornoemde kerkelijke rechtsgebied ten eeuwigen dage ongekreukt behouden. Op dat het niet mag gebeuren indien het anders geschied, of indien 'er na de dood van gemelden Aartsdiaken en van deszelfs Medehelper wederom een nieuwe moeyelijkheid te verwachten is, of indien het gemelde rechtsgebied aan deszelfs nazaaten onttrokken word, dat het Aartsdiakenschap der gemelde Metropolitaansche kerke teenemaal ontbloot worde, en den naam alleen van een Aartsdiakenschap behoude: en dat het Kapittel zelf, wien het Aartsdiakenschap eigentlijk toebehoort, en aan 't wel-

ke

ke deszelfs inkomsten voor den dienst der Domeinen verbonden zijn, niet alleen in haare zekerheit en vestenisse, maar ook in de zaak zelf, benadeelt werde. Hier by voegen zy dat, indien de Aartsdiaken gehouden is een zekeren Bvzitter of een Officiaal in Zeeland aan te stellen; gelijk de gemelde Ordonantie begeert, het Aartsdiakenschap door al te groote onkosten zal uytgeput worden, en meer schade als voordeel zal hebben: ja dat ook andere Bisschoppen, te weten die van Haarlem, van Gent, en van Roermonde, naar het voorbeeld van den Bisschop van Middelburg, het zelfde zullen eischen; het welke oneindige onkosten zoude veroorzaaken. En dit alles onder geen ander voorwendzel als van het gemak der onderdaanen: daar nochtans voorgeslagen is, hoe dat dezelve op een andere wijze kunnen geholpen worden: te weten aldus, dat, in de plaats dat ze tot nu toe buiten de provincie naar Utrecht zijn gereist om aldaar te pleiten; het gansche proces voortaan in Zeeland zal opgemaakt, en opgemaakt zijnde eens naar Utrecht aan den Aartsdiaken of aan deszelfs Officiaal om het te onderzoeken, zal gezonden worden. Daarenboven, dat gemelde Aartsdiaken door de voornoemde Ordonantie ook hier in tegens het oude gebruyk bezwaart word; dat, indien de Aartsdiaken en de gene die in een kerkelijk ampt moet ingestelt worden, malkander niet kunnen verstaan over de rechten der instelling; men gehouden zal zijn, gelijk in de Ordonantie staat, naar den Officiaal van den Bisschop van Middelburg en van deszelfs Aartsdiaken te loopen, om die rechten van hen te laten schatten: want dat

dat 'er byna niemand zal wezen, als zulks kenbaar zal zijn, dewelke daar over geen verschil zoude maaken: waar door het geschieden zouw dat de Aartsdiaken, tot groote vermindering van zijn gezag, onder de magt van gemelde Officiaalen zouw vervallen: dat hy vervolgens, dit aldus zijnde, verzoekt dat dit in acht genomen, en tegens het gezeide behoorlijk voorzien worde: en zulks volgens een zeker voorschrift, 't welk door het voornoemde Kapittel in de maand January laastleden is overgezonden: van hetwelke de gemelde Heer Aartsdiaken, en de Heer Kornelis van Nyenroide, Kannonnik der voornoemde Metropolitaansche Kerke, en afgezondene van het Kapittel der zelve kerke, verklaarden dat ze volgens hunnen last niet af mogten wijken. Daar by verzoekende, indien 'er aan gemelden Aartsdiaken, Dekan en Kapittel iets onttrokken moet worden ('t welke zy niet en hoopen) dat het zijne Koninklijke Majesteit believe order te stellen om zulks te vergoeden, en om hen uyt dien hoofde een zeker altydduurend en regtmatig jaargeld toe te leggen. Waarop door den voornoemden Heer Bisschop van Middelburg geantwoordt is, dat dit alles al voor de voornoemde Ordonantie was ingebracht: en dat 'er nu niets opgeworpen word, waar over toen niet wijdloopig gehandelt is. Ja dat het gene gezegt is van een eeuwigduurende Ordonantie te maaken, en dat de nazaaften van Mijn Heer den Aartsdiaken hun rechtsgebied in Zeeland ten eeuwigen dage ongekrenkt moeten behouden, regelrecht srydig is tegen de Pauselijke Bulle, van dewelke men geenszins gezind is af te wijken; maar dezelve in alles op te volgen: dat 'er nu niet anders te ver-

I

han-

handelen is, als hoedanig dat het rechtsgebied in Zeeland, zoo lang als het leven van Mijn Heer den Aartsdiaken zal duuren, door hen allebeiden in 't gemeen best zal beoeffent worden. En wat belangt dat de Aartsdiaken een Byzitter in Zeeland dient te houden; dat dit een hoognoodige zaak is: en dat het nieuwe Bisdom onder anderen voornamentlijk om deze reden is opgerecht, op dat de ingezetenen niet zouden gehouden zijn buiten hunne provincie te reizen, voornamentlijk in zaaken van minder belang, en dewelke haast mogen hebben: dat ook de onkosten van zoo een Byzitter te houden niet groot zullen zijn, indien ze vergeleken worden met de voordeelen, dewelke de Aartsdiaken tot nu toe uyt het Zeeuwsche rechtsgebied heeft genoten. Eindelijk omtrent de rechten van instelling, dat het een volflage noodzakelijkheid is, indien de Aartsdiaken en die hunne instelling ontfangen omtrent de rechten niet eens kunnen worden, dat 'er mannen zijn, dewelke over de schattinge en matinge van die rechten kunnen aangesproken worden. Waar by de Bisschop van Middelburg voegde, dat hy in alles dat 'er gezegt was het gedunken enden wille van haare Hoogheit zoude afwagten, en zich aan dezelve in alles wilde gedraagen. *Haare Hoogheit* dit alles, en meer andere zaaken daar toe behoorende, verstaan en aandagtelyk overwogen hebbende; en begeerende dat ieder het zijne onvermindert zal behouden: en daar by dat het kerkelyk rechtsgebied op de behoorlykste wijze beoeffent; en alle oorzaaken van misnoegen tusschen de kerkelyke persoonen, zoo verre als het doenlyk is, weggenomen en teenemaal vernietigt werden; heeft het volgende ver-

verklaart, zoo als het ook door deezen Brief verklaart word: vooreerst, wat de verzogte altydduurendheit belangt; en dat de nazaaten van den voornoemden Aartsdiaken het gemelde kerkelijk rechtsgebied in Zeeland ten eeuwigentyd onverminderd zouden behouden; dat die zaak den Pausselijken stoel, en de Bullen door gemelden stoel uytgegeven, mitsgaders den wille van zyne Koninklijke Majesteit, op wiens verzoek deze oprechting van het nieuwe Bisdom van Middelburg is geschied, is raakende: dat het vervolgens in haare magt niet en is, zulks te veranderen: maar dat deze zaak, gelijk doorde voorgemelde Ordonantie van de maand January laastleden verklaart is, aan den gemelden Apostolischen stoel, en aan zyne Koninklijke Majesteit, moet voorgesteld worden: alwaar haare Hoogheit gaarne haar best wil doen, ten einde het gene recht en billijk is geschiede; en zoo wel voor de schadeloosheit en de vastigheit van het voornoemde Kapittel der Metropolitaansche Kerke van Utrecht; als voor den luister, de achtbaarheid en de handhavinge van het voornoemde Aartsdiakenschap, zoo veel als mogelijk is, gezorgt werde. En de meening van haare Hoogheit is dat, vermits geduurende dezen tusschentijd, en voornamentlijk by deze hachelijke en zorgelijke tyden, het kerkelijk rechtsgebied behoorlijk dient beoeffent te worden, dat de bovengemelde Ordonantie by voorraad en zonder eenig nadeel der partyen, gelijk daar breeder uytgedrukt staat, zal onderhouden worden. Waar by zy verklaart dat het gene daar staat, van een Byzitter te Middelburg door den Officiaal aan te stellen, niet moet verstaan worden van den Officiaal die een volkomen rechtsgebied

132 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

bied heeft; maar van zoo een, die kleinder en dagelijks voorvallende zaaken, die geen uytstel en lyden, en dewelke de moeite niet waard en zijn om daar over naar Utrecht te reizen, uyt naame van den Aartsdiaken met den Bisschop mag afdoen, en van de andere zaaken aan den Aartsdiaken of deszelfs Officiaal kennis kan geeven: zoo dat hy ten dien einde door den Aartsdiaken van een zekere en bepaalde magt voorzien kan worden. En indien 'er eenig verschil over de rechten der instelling mogt ontstaan, het welke wy hoopen dat niet zal gebeuren, zal men zich daar over begeeven tot de voornoemde Officiaalen van den Bisschop en van den Aartsdiaken, zoo als in de bovengemelde Ordonantie van de maand January vastgesteld is. En indien het gebeurt dat gemelde Aartsdiaken, Dekens en Kapittel, zich beledigt mogten achten, door het gene de H. Apostolische stoel of zijne Koninklijke Majesteit zullen ordoneeren, of tegenwoordig door deze of door de voorgaande Ordonantie beledigt mogten zijn; zal haare Hoogheit gaarne haar beste doen dat zulks door zijne Koninklijke Majesteit, by gelegendheit en op zijnen tijd, in acht genomen en goedertierendlijk verbeterd mag worden.

Gegeven te Brussel den 6 van de maand September, in 't jaar eenduizend, vyfhonderd, drie-en-festig:

Was aldus getekent,

MARGARETA.

En wederom J. de La Torre.

Deze

Deze kopy / met den bovengemelden oorspronkelijken brief vergeleken zijnde / is verbonden met de zelven over een te koomen /

Door my,

Lamzweerde

Notaris.

Van dit bonnis heeft de Bisschop Nicolaus gelweg gemaakt in een brief / denwelken hy den 4 van February / in 't jaar 1564 / over dezelve zaak upt Middelburg heeft geschreven aan den bovengemelden Gislenus.

Mijnheer Griffier, de Aartsdiaken en Proost van Utrecht heeft my groote quelling aangedaan, eer dat hy te beweegen was, om alhier een Officiaal aan te stellen; dewelke van zijnent wege met mijne Officiaalen het kerkelijk rechtsgebied zoude beoeffenen, de Pastoors en Vikarissen zoude instellen, en het bezoeken der kerken, gelijk hy amptshalve gehouden is, zoude waarneemen. Doch ik heb twee of drie Ordonantien, en eindelijk ook een vonnis by wijze van voorraad, verkreegen; zoo als uwe voorzigtigheid uyt de nevensgaande kopy zal kunnen bespeuren: Nu moet dit vonnis aan den Heer Proost bekend gemaakt worden. Maar om dat het vonnis gesloten is in een toegelakten brief, wiens opschrift aan hem houd, en dat hem de tijd van ses weeken word voorgeschreven, binnen denwelken hy gehouden is alhier iemand in zijne plaats te stellen (te weeten een Byzitter, want die van Utrecht zullen hem den naam van Officiaal niet willen geeven) om in de plaats van den Officiaal alles te doen, 't welke de Officiaal van Utrecht voor dezen voor de Zeeuwen heeft gedaan: zoo nochtans dat de Zeeuwen niet meer ge-

bouden zullen zijn, om eenige instellinge, dispensatie, onderzoekinge, of om het nazien van processen, zich naar Utrecht te begeeven, of buiten ons Bisdóm te gaan: zoo verzoek ik dat gy den toegelakten brief, met het ingesloten vonnis, door den Deurwaarder van uw hof doet aanbieden aan Mijnheer den Proost; en een bewijschrift van die aanbiedinge, met de uytdrukkinge van den tijd, laat maaken: welk bewijschrift dan aan mijnen broeder kan overgezonden worden, dewelke het zelve aan my wel zal behandigen. Ook kond gy hem den wijn en de vordere gerechtigheden doen betaalen. En indien uwe voorzigtigheit mogt oordeelen dat de Deurwaarder het zelve niet zouw willen doen; zoo wensch ik dat gy Mijnheer den President verzoekt dat hy hem zulks, indien het noodig is, wil gebieden: en dat gy my, met de gewoonlijke groetenisse, in zijne gunst wilt beveelen.

Maar als de Proost of Martsdiaken / en het Kapittel van Utrecht / ook verscheide zwaarrigheden tegens dit Vonnis opwierpen; is dit derde en laatste Vonnis door Margareta van Parma uitgegeeven:

Derde
Vonnis.

NA dat aan de Hartoginne van Parma en van Plazenza, van wegens zijne Koninklijke en Katolieke Majesteit, Landvoogdesse van deze Nederlanden, verslag was gedaan van de klagten en bezwaarnissen der Eerwaardige en Hoogachtbaare Prelaaten en Kapittelen van de vijf Kerken van Utrecht tegen den Hoogwaardigen Vader in Christus, den Heer Bisschop van Middelburg, ter oorzaake van het dekreet en de ordonantie dewelke door haare Hoogheit in de zaake van gemelden Bisschop ter eener, en

en van den Aartsdiaken en het Domkapittel van Utrecht ter andere zijde, zijn uytgegeeven op den 12 January van het jaar 1562; en ter oorzaake van de uytlegginge der gemelde ordonantie, dewelke daar op gevolgt is op den 6 van September in 't jaar 1563, en ook naderhand, op order van haare Hoogheit, uytgevoert is geweest: en na dat haar daar by verflag was gedaan van de aanbiedingen en voorslaagen doorden gemelden Aartsdiaken en de Domkerk gedaan om de zaak des te beter tot een akkoord te brengen: en daarenboven noch van het antwoord, 't welke gemelde Bisschop van Middelburg, zoo op de gemelde klagten als op de gedaane en ingeleverde aanbiedingen en voorlagen, heeft gegeven, *zoo is het dat haare Hoogheit*, de zaak volkomentlijk onderzocht en overwogen hebbende, hoewel zy noch niet anders kan oordeelen als dat de gemelde ordonantie, benevens de uytlegging der zelve, regtmatig, billijk en redelijk is; zoo dat alle vordere klagten met reden behoorden op te houden; om dat zy echter bemerkt dat door de gemelde aanbiedingen en voorlagen omtrent het zelfde einde bereikt word; en van gemelde ordonantie metter daad weinig word afgeweken; ja dat door dezelve voor het oude gebruyk, mitsgaders voor de vrede en eendragt der partyen, zoo veel als doenlijk is, word gezorgt: geordoneert en bevolen heeft, zoo als zy door dezen brief ordoneert en beveelt (doch behoudens altijd de schikkinge van den Apostolischen Stoel en van de heilige Kerkvergaderinge ven Trenten, mitsgaders de vordere bevelen van zijne Koninklijke Majesteit voornoemd) dat voortaan het volgende, zonder het recht en de bezitting der partyen te bena-

I 4 dec.

deelen, wederzijds by voorraad zal onderhouden worden : Voor eerst wat het gemeene rechtsgebied tusschen den voornoemden Bisschop en den Aartsdiaken betreft; beveelt zy dat het zelve, in den eersten rechtshandel, door de *Provisors* van den Bisschop en de Dekens van den Aartsdiaken, op de gebruykelijke wijze, zal geoeffent worden: dewelke nochtans in de huwelijksche en in andere moeyelijke zaaken, volgens het oude gebruyk, geen uitspraak zullen doen, als na dat ze alvorens de Officiaalen van den Bisschop en van den Aartsdiaken om raad zullen aangesproken hebben. En indien de partyen zich van de vonnissen der gemelde *Provisors* en Dekens naar hooger vierschaar mogten beroepen; zal de beroeping niet aan den Bisschop en den Aartsdiaken gezamentlijk, gelijk voor hene geschiedt is, maar aan den Bisschop van Middelburg alleen vervallen; wien het onderzoeken en het afdoen van die zaak, met de aankleevende voordeelen en lasten, zal toebehooren. Maar wat het byzonder rechtsgebied van den Aartsdiaken, mitsgaders de zaaken van de kerkelijke ampten, en de instellingen der genen dewelke eenige kerkampten bekomen hebben, betreft: dewyl de Aartsdiaken alleen in deze zaaken altijd te zeggen heeft gehad; zullen dezelve tot zijn rechtsgebied alleen, of tot dat van zijnen Officiaal, behooren: zoo nochtans dat in het schatten van de rechten der instellingen geen acht zal gegeven worden op de oude waardy der kerkampten; maar op den tegenwoordigen tijd en inkomsten: en dat die hunne instellingen verzoeken, deswegen een getuigenis van den *Provisor* of Deken, of van de Majestraat der plaatze daar de kerkampten gele-

gelegen zijn , aan den Aartsdiaken of aan des zelfs Officiaal zullen moeten vertoonen. En zal de Aartsdiaken , of de Officiaal , wel toezien dat dit schatten van de rechten billijk en redelijk gedaan worde: op dat haare Hoogheit daar over geene klagten mag koomen te hooren; en aldus ganootzaakt zy , op een wettige wyze een schot daar voor te schieten. Daarenboven zal hy zorg draagen dat'er geene anderen tot kerkelijke ampten gevordert werden , dan welker deugdzaamheit en eerlijk gedrag hem bekend is door de getuigenis van vroomen menschen; en welker geleerdheit en bequaamigheit hy ondervonden zal hebben door een nauwkeurige ondervraging: ten zy dat'er misschien eenigen zijn , dewelke kunnen toonen dat ze goedgekeurt zyn door het oordeel des Bisschops: naar dewelken hy dan , indien hy het dus verstaat , geen verder onderzoek zal behoeven te doen. En wat de vordere zaaken belangt , dewelke door den Aartsdiaken voornoemd en door het Dom-Kapittel , zoo omtrent de vergoeding als wegens de derde rechtspleeging en de bygevoegde plaatzen , verzogt zyn; die zal haare Hoogheit , op het verzoek van gemelden Aartsdiaken en Dom-Kapittel , aan zyne Majesteit voordraagen; en zal 'er ook over schryven aan den Aarts-Bisschop van Utrecht , en aan de anderen dewelken die zaaken aangaan : en zy zal gaarne en goedertierendlyk alle moeite aanwenden; dat het gene recht en billijk is mag geschieden. Eindelijk beveelt zy dat in die zaaken , dewelke door de tegenwoordige Ordonantie niet verandert zijn , de bovengemelde Ordonantie van het jaar twee-en-estig , met de uytlegginge der zelve , in allen deele bestendig,

I 5

dig, onverandert en ongekreukt zal blyven : en dat zoowel het eene als het andere, zonder vorder uytstel te neemen, behoorlijk zal uytgevoert worden. Gedaan te Brussel, op den vier-en-twintigsten van de maand July, in het jaar des Heere een duizend, vyfhonderd, vier-en-festig.

Was ondertekent,

MARGARETA.

En hoeder is de tegenwoordige kopy met den oorspronkelijken brief / als boven getekend en onderschreven / vergeleken ; en bevonden met den zelven obereen te koomen /

Door my,

Lamzweerde,

Notaris.

De partyen hebben zich naar deze Ordonantie gevoegt.

Naar deze Ordonantie hebben de partyen zich naderhand gevoegt : en dezelve is te Middelburg / zoo lang als 'er de Katolijke Godsdiens stand gehouden heeft / onderhouden geweest.

Naderhand heeft hy de Provinciaale Synode van Utrecht bygewoont.

Als naderhand de Aartsbisschop Schenk een provinciaale Synode tegens den 12 van October / in 't jaar 1565 / te Utrecht had heroepen ; is 'er Bisschop Niklaas ook / met de andere onderhoorige Bisschoppen / door den vooznoemden Aartsbisschop ontboden geweest.

Hy is 'er ook op den gestelden tijd verscheenen : en heeft de Synode van de eerste zitting af / tot de elfde of de laatste toe / bygewoont : ook heeft hy dezelve / als Bisschop van Middelburg

delburg / op den 30 van October ondertekent.

In de eerste zittinge heeft hy aan de Synode een lastbrieven vertoont : doo; dewelken de Domdeken en het Domkapittel van Middelburg den Erwaarden Heer en Meester Thomas Mertvorst / Kanonnik van de Kollegiaale kerk van S. Maarten te Middelburg / naar de gemelde Synode afgezonden hadden.

Deze lastbrieven / gelijk als wy reeds gezien hebben / is aan de Vergadering ook vertoont doo; gemelden Mertvorst. Na dat de Synode geëindigt was / is de Bisschop Niklaas weder naar huss getrokken.

't Huis gekomen / heeft hy in 't volgende jaar 1566 / in de maand November / een Synode van zijn Bisdom gehouden. In deze Synode heeft hy / zoo als Havenius verhaalt / de kerkvergadering van Crente afgekundigt : en heeft verscheide Hoofdstukken uit dezelve getrokken ; en naar de Pastoors / om van hen afgelesen te worden / gezonden. Dit alles heeft hy in 't selve jaar te Loben doen drukken by Welleaens.

Op den zelsden tijd heeft Kornelis Mierop, De Proost en Wartsdiaken te Utrecht / de volgende stukken raakende de Leere en kerkelijke Tucht naar alle de plaatzen van zijn Wartsdiakenschap / en vervolgens ook naar de Zeemische eilanden als onder het selve Wartsdiakenschap behoorende / verzonden / om aldaar onderhouden te worden.

Cornelis van Myerop, Doctor in beyden Rechten, duer Gods ghenaden ende des Stoels van Romen Domproost t'Utrecht, alle geestelicke

ftelicke plaetse onder ons ende onse Archidiaconie reforterende Saluyt,

1. Alsoo onlanx tot Trenten gehouden is geweest het Generale Concilium, ende by ons Heylige Vader Pius Quartus Paus van Romen geapprobeert ende geconfermeert, ende daar nae by de Hoocheyt van de Hertoghinne van Parma, Placense ende Regente in de plaetse zijner Koninglyke Majesteit, onser aller genadichsten Heere over die Landen van herwärts over, seecker ordinantie ende accoert is gemaect met die Prelaten, Dekens ende Capitulen van de vyff Goidshuysen van Utrecht, aengaende de administratie vande Geestelycke Jurisdicctie opt voerscreven Heylich Concilium.

2. Soo ist, dat wy ons willende regulieren nae voerscreven Concilium ende ordinantie ofte accordt daer op als voerscreven gemaect, overmerckende dat onder die decreten vant voerscreven Generale Concilium enighen worden bevonden die grootelyke roeren ende aengaen die manieren van leven, soe van geestelicke als werlicke personen en tgemeen welvaert ende ruste vande Catholique Kercken ende by ons ter cause van onse Archidiaconie behooren gepubliceert ende neerstelyke doen onderhouden worden. Soe est dat wy u luyden by desen ordoneren en bevelen dat een yege-lycke van u luyden respectivelyk in syn districte ende kerke onder tsermoen ofte alst ghemeen volk meest inde kerke is, ende bisonder den eersten sonnedach na leveringe van desen, opentlick publicere ende behandige dese navolgende punten ende articulen, doen de dselve zeer scherpelyck onderhouden.

3. In den eersten aangaende t'Heylige Christen

sten geloove, Dat ghy luyden ende een yegelycke van u luyden respectuelycke in zyn qualiteyt verclaert ende beveelt die gemeente ten tyde ende plaetse voerscreven, dat indien zy haarluyden sielen willen salich maken, dat zy int geloove ende gebruycken der zelve heyliche Sacramenten int bidden voer den levenden ende dooden, ende allen anderen puncten die Kersten religie aengaende, hem sullen voegen ende schicken nae die leeringe ende maniere over xvc. jaeren gehouden in die oude gemeyne Heylige Kercke, die daar staet onder die gehoirsaemheyt vanden Heyligen Stoel van Rome, gelyck breeder int Heilige Concilium verhaelt word, ende een yegelyck van uluyden respectivelyk, ende bysonder die Pastoren, den gemeenten ter eerster bequamer tyt ende stonde doen voerhouden, leeren, predicken ende onderhouden.

4. Item dat onse Officiaal, Dekens ende andere geestelycke Officiers allen Pastoren ende anderen gebeneficeerden wegens benefitien, *die de Jure vel ex fundatione residentiae* requirerende syn, zullen doen personelycken resideren, ten zy, sy eenige redenen hebben ter contrarie, waer van zy ons voerscreven Officiaal, Dekens ofte Officiers sullen binnen den tyt van zesse weken adverteren, ende voerts doen alle geestelicke personen in habiten, leven ende anders haer zeer scerpelycke reguleren na de manieren int heylich Concilium voerscreven die geestelykheyt geprescribeert, ende dit op die pene van voerscreven onsen Officiers by ous arbitralyck gestraft te worden indien zy in gebreke ofte negligentie worden bevonden.

5. Item omme t'geen voerscreven is ende andere

dere punten vant Concilium te beter r'onderhouden, soe wordden belast allen geestelycken Officieren ende Pastoren dat zy theylich Concilium gedruet by hem hebben binnen den tyt van een maent na de publicatie van desen, op de peyne van twee oude Vrankryscche schilden.

6. Voerts aengaende die reformatie den gemeynen volcke betreffende, want uyt het misbruyck vande houwelicke groot quaat, turbatie, schandale, bysonder uyt heymelycke trouwe inder consciencie es ryfende, om die voertaen te beletten, soe is daer off geordineert inder manieren hier nae beschreven.

7. In den eersten dat voertaen allen heymelycke trouwen nul, crachteloos ende van onweerden syn, ende in rechte noch nae die consciencie nyet moegen staen ofte effect forteren.

8. Dat heymelycke trouwe, is, ende wordt genoempt, die welckmen doet ofte aengaet sonder bywesen ofte tegenwoerdichheid vanden Pastoer ofte enich andere Priester by desselss Pastoers oft zynen Ordinarius ofte Overste consent daer toe gestelt, ende twee ofte drye getuygen daer toe geroepen.

9. Ils voerts bevolen dat alle trouwe sal moeten geschieden voor ofte inde Heylige Kercke openbaere, ende dat onder den dienst Gods ofte ten tyde als den dienst Gods gewoenlyck is te geschieden.

10. Dat nyemandt en sal moegen openbaerlyk voere ofte inde Heylige Kerke getrouwt wordden ende die heylige Benedictie ontfangen van yemanden, dan alleenlyk van synen eygen Pastoer, ten ware dat die selve Pastoer oft zynen Ordinarius ofte Overste enich ander Pries-
ter

ter daer toe gestelt ende consente gegeven hadde.

11. Die Pastoor wordt belast een boek te houden ende neerstelyck int Heylich Sacraments-huys ofte andere bequame plaetse inde Kercke te bewaeren, daer inne hy moet overteykenen ende scryven die namen nyet alleenelyk vande gehouden personen, mer oeck vande getuygen die int trouwen ofte contracteren ende vergaderen van man ende wyff in huwelycke state, ofte daer die trouwe reciproce gegeven wordt, tegenwoerdich syn geweest, met goede specificatie vanden tyt ende plaetse daer tselve gebeuren sal, ende sulcx met syn hant ende naem onderteykenen; ende als alsulcken boeck vol wesen sal, sal die Pastoor gehouden syn tselyfde met perfecte date, synen naem ende twee getuygen geteyckent, te leveren die Kerckmeesters, diet tselyfde tot een eeuwige memorie sullen by haer kercken-brieven in haer kercken-archiven ofte kisten bewaeren.

12. Item dat die ghene die inden huwelyken staet sullen begeren te vergaderen, gehouden sullen syn al eer zy sullen moegen versamen te doen by haerlieden eygen Pastoor binnen die kercke onder die Hooch-misse op drye heylige dagen aen een volgende by drye huwelycke proclamatie, brieven, ædicten oft geboden haer voerscreven huwelyck vercundigen, ten ware dat om redenen die selve proclamatie ende by consente vanden Ordinaris ofte Oversten worden vercort.

13. Die Ordinaris ofte Overste wordt gehouden swaerlyck te straffen allen Pastoren die daer sullen hebben gestaen over eenich huwelyck

lyck daer min dan twee of drye wettige getuygen sullen present geweest hebben, sullen eensgelycx gecorrigeert worden nyet alleenlyck die ghene die sonder de tegenwoerdicheyt van haren eygen Pastoor malcanderen haer trouwe sullen geven, maer oick die getuygen die by sulcke trouwe present sullen zyn geweest sonder by-wesen vanden eygen Pastoor oft yemandt in syn plaetse gecommiteert als boven.

14. Dat het decreet vanden Heiligen Concilie van Trenten roerende die heymelycke trouwe wtgegeven, eerst curs ende loop sal hebben oft effect forteren, nae dat dertich dagen vanden eersten dach vander publicatie sullen syn overstreken.

15. Dat oick voortan die besloten tyt nyet langer dueren en sal dan vanden Advent tot drie Koningen dage, ende van asschen woensdach tot beloken Paesschen incluyt.

16. Dat oick in den Heyligen Doopsel om yemanden over die vonte te heffen alleenlyck sal toegelaten worden een mans ofte vrouwe persoon om compater, ende commater ofte gevader ende gemoeder te worden, oft ten alderhoochsten twee personen een man ende een vrouwe.

17. Dat alleenlyck gevaerschap ofte geestelycke maeschap wordt gecontraheert ofte gemaect tusschen die gedoopte, des gedooptes vader ende moeder, ende tusschen de ghene die den gedoopten vander vonte heffen, insgelycx tusschen den dooper ende den gedoopten ende des gedooptes ouders als vader ende moeder.

18. Die Pastoor als hy yemant sal doopen is gehouden te leeren die compater ende commater ofte gevader ende gemoeder ofte gevaders
wat

wat geestelycke maeschap ofte gemaeschap in den Doopsel wordt genaempt, op de peyne van swaerlycke gecorrigeert te wordden, indien daer negligentie, ignorantie ende onwetenheyt (nyet tegenstaende het geestelyck maeschap) eenich houwelyck aengegaen worde, ende is tot dyen fyne den Pastoor sculdich te houwen ende neerstelyck te bewaeren een boeck, daer in hy sal moeten teekenen die namen vanden gedoopten ende vande heffers ofte gevaren, in allen puncten als int xi. artickel vant boeck vande trouwe verordineert is.

19. Item dat het geestelycke maeschap spru-
tende wt het Heylige Sacrament des Vormsels,
hem nyet vorder en streckt dan alleen tot den
vormer ende gevormde, des gevormdes vader
ende moeder, ende den ghenen die den gevorm-
de presenteren voer den Bisschop om gevormt
te worden; ende voerts hier mede worden af-
gedaen alle andere beletselen die tegen den hou-
welyken staet souden moegen tenderen ofte
vallen.

20. Item tusschen den schaecker ende ge-
schaeckten soe lange die geschaeckte in des
schaeckers macht ende gewelt es gheen houwe-
lyck en sal moegen wesen ofte staen; ten wae-
re die geschaeckte op haeren vryen voete ende
plaetse gestelt zynde; inden schaecker als hae-
ren echten man consenteerden. Nyettemin sal
soe wel die schaecker als alle dghenen die raedt,
daet ofte ghonste tot die schaeckinge gegeven
hebben metter daet inden ban syn; ende ten
eeuwigen daghen *infames*; ende *in capaces*, of
te ombequaem omme eenige digniteyten of
te overicheit te bedienen; ende sal hier en bo-
ven die schaecker; isy die geschaeckte in
K hem

hem als haeren man consentere oft niet, gehouden syn die geschaecte te doteren ofte mit mede gave te beghiffigen tot seggen van den Rechter.

Widus stond onderschreiben

Uyt last van den Eerw. Heer, den Prooft en Aartsdiaken van Utrecht; en was ondertekend,

P. VAN DE WYEL,

Notaris.

Waar tegen
de Provisor
van Zuid-
beveland
een protest
uytgeeft.

Tegen deze Ordonantie van den Prooft en Aartsdiaken Mierop heeft de Provisor van Zuidbeveland het volgende Protest in de Latijnsche taale uytgegeven / en aan alle zijne onderhoorige Pastooren en Priesteren gezonden.

De *Provisor* en ordinaris Rechter van het rechtsgebied in Zuidbeveland aan alle en iedere Priesteren, Pastooren, Onder-Pastooren, Regenten der kerken, Notarissen, Boden, en alkerhande kerkelijke personen onder ons rechtsgebied staande, dewelke kennis van dezen onzen Brief zullen krygen, zaligheid in den Heere, die de zaligheid van allen is. Aangezien dat onze Hoogw. Heer, de Bisschop van Midelburg, verstaan heeft dat de Hoogw. Heer, de Prooft en Aartsdiaken van Utrecht voorheeft, tot nadeel of liever tot vermindering en krenking van het Bisschoppelijk gezag en rechtsgebied, in alle de Parochien en Kerken van zijn Bisdome af te kundigen en door ul. te doen afkundigen een Ordonantie raakende de afkezing en de onderhouding van de Dekreeten der

H.

H. Kerkvergaderinge van Trente : en dat 'er zijne Hoogwaarde volgens haaren pligt aangelegen is dat daar uyt, en ook misschien uyt de verscheidendheit der Ordonantien, geen verargernis of verwarring in de kerke en onder het volk van zijn Bisdom mag ontstaan (nadien gemelde Hoogw. Bisschop zijnen pligt omtrent die zaak, in de laatste Synode van zijn Bisdom, dewelke in de maand November gehouden is, ten volle heeft gequeeten) hier om is het dat wy, na dat wy ul. de gedagtenis vernieuwt hebben van de waare gehoorzaamheit, dewelke gy achtervolgens het dekreet van gemelde kerkvergaderinge van Trenten, aldus beginnende, *de rampzaligheid der tijden nootzaakt ons enz.*, in de voornoemde Synode van ons Bisdom aan den Roomschen Paus als Christus Vikaris plegtelijk hebt beloofd: mitsgaders van het aanneemen en het onderhouden van de dekreeten der gemelde Trentissche Kerkvergaderinge, waar toe gy ul. ook heiliglijk verbonden hebt: dat wy, zeg ik, ul. altemaal, en ieder van ul. in 't byzonder, op de deugd der heilige gehoorzaamheit, en op den ban, mitsgaders op de boete van 100 Philips-guldens dewelke naar het goeddunken van gemelden Hoogwaardigsten Heer tot godvruchtige werken zullen besteedt worden, uyt een byzonderen last en bevél van meermaals genoemden Heer verbieden, dat niemand van ul. van wat staat en aanzien dat hy zy, zich hebbe te vermeeten of te verflouten de gemelde Ordonantie van den Eerw. Heer Proost, of eenige andere Ordonantien dewelke van wegen den zelve Heer Aartsdiaken mogten uytkoomen, voor dat gy zekerheit hebt dat zulks door onzen Hoogwaardigsten Heer Bisschop toegestaan

K 2

is,

148 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

is, ergens binnen of buiten de kerk af te leezen, of te doen afleezen: ten waar dat gy 't liever had in de voornoemde boeten en strafvonnissen te vervallen: zullende de Fiskaal van ons Hof ongetwyffelt tegens de wederspannigen, die ons tegenwoordig verbod niet zullen gehoorzaamen, met alle strengheit te werk gaan en gerechtelijk doen te werk gaan, tot verklaring en bewijzing dat ze in gemelde boeten en straffen vervallen zijn. Gegeven te Romerswaal, onder ons zegel op den tegenwoordigen brief gedrukt, Zaterdag na den Zondag Oculi, in 't jaar 1566 gemeene styl. Aldus onderkend, P. E. *Provisor*. Uyt last, J. Lettert Notaris. Achter op den brief stond het volgende; en Zaterdag na *Oculi* heeft de Heer *Provisor*, hier achter op geschreven staande, uyt bevel zoo als hy verzekerde van den Vikaris des Bisschops van Middelburg, aan Mijnheer den Deken van het rechtsgebied van Zuitbeveland op dezelve straffen geboden dat hy de afleezing der Ordonantie van Mijnheer den Aartsdiaken nergens zou laten geschieden enz. Gedaan in de tegenwoordigheid van Frank van Kampen en van Aarnout Hendriksz. als getuigen, en van my Notaris, zoo als ik getuige.

Was ondertekent /

LETTERT,

Notaris.

Hy heeft een schoon *Pallium* vereert aan **Tot een teken van de oude eendragt en vriendschap had deze Bisschop al te voren een schoon *Pallium*, 't welke hy door zijnen broeder**

der had laten maaken / aan den Deken en s. Mariaas
 het Kapittel van S. Mariaas Kerk vereert ; Kerk te
 het welke zo in het Koor van hunne Kerk / be- Utrecht,
 neffens het Pallium van een zekeren Kardinaal
 hebben opgehangen : zoo als ze hem in
 den volgenden brief te kennen geeven :

Hoogwaardigste Heer ,

DEwyl ons deze gelegenheit van Heer Johannes
 de Castro, uwe Eerwaardigheids broeder, voor-
 gekomen is, hebben wy niet konnen nalaaten uwe
 Hoogwaarde te bedanken voor zoo een schoon Palli-
 um, het welke uwe Hoogwaarde aan ons, tot een
 grooten luister en eer van onze Kerk, heeft geschon-
 ken, en door gemelden haaren broeder op zoo fraaye
 wijze heeft laten opmaaken. Wy hebben aan't zel-
 ve de eerlijkste plaats gegeven, die wy konden beden-
 ken, en dewelke aan zodanige gifte bestaande. Want
 wy hebben het in het Koor van onze Kerk, boven
 de Priesters plaats en beneffens het Pallium van
 Mijnheer den Kardinaal, doen ophangen. Indien uwe
 Hoogwaarde geen groot bebaagen in deze plaats mogt
 hebben, zal zy zelf een andere mogen kiezen daar
 zy het wil opgehangen hebben. Indien wy ook
 bequaam zijn om uwe Hoogwaarde eenigen dienst te
 doen, zal zy ons altyd bereidwillig tot alles vinden.
 Ondertusschen zullen wy ook ons uysterste beste doen
 om te bezorgen dat aan uwe Eerwaardigheids Broe-
 der de penningen ten eersten door de Schatmeesters
 van onze Kerke betaalt werden, dewelken hy voor
 baar verschoten heeft, of noch staat te verschieten.
 Ondertusschen bidden wy den zeer goeden en grooten

^a Misschien van Mijnheer Willem Enkevort, die ook
 Bisschop van Utrecht is geweest.

Godt dat het hem believe, uwe Hoogwaarde noch langen tijd klóek en gezond voor ons te bewaaren.

Metter haast, te Utrecht
onder het Signet van
onzen Deken, den 15
Augusti 1564.

*Uwer Vaderlijke Hoogwaardigheit allergenegenste
Dienaars,*

De Deken en het Kapittel van S.
Mariaas Kerke te Utrecht.

Duncanus heeft aan hem, als hy noch Kapittelheer van deze Kerk was, een boekje opgedragen, dat het u niet te pas zal koomen, dewelke ten top der geleerdheit, en veel hooger als ik, zijt gestegen.

In al den tyd, dat hy Bisschop is geweest, heeft hy met groote zorgvuldigheid op zijne kudde gepast, en een voorbeeld van een uytstekende vroomigheid gegeven.

Martinus Duncanus heeft aan Bisschop Nicolaas, als hy noch Kapittelheer van deze Kerk was, een boekje opgedragen van de manier om zuiver Latijn te spreken. Ik beken zegt hy in het begin der Opdracht, dat het u niet te pas zal koomen, dewelke ten top der geleerdheit, en veel hooger als ik, zijt gestegen.

Bisschop zijnde heeft hy, zoo als Gazarus in de Kerkelijke Historie van Nederland aan het 491 zijde getuigt / met groote zorgvuldigheid de genen nagevorscht, dewelke zijn Bisdom en zich zelve met ketteryen bestonden te besmetten: en heeft een deftig voorbeeld van vroomigheid, en byzonderlijk van goedertierendheit en beleefdheit, gegeven.

Als hy nu begon oud te worden heeft hy een testament gemaakt: en na dat hy met het Domkapittel / en met de voornaamste Koninkliken van O. L. Vrouws Abbdye / raad had gepleegt; heeft hy alles voorzigtiglijk bestelt / 't welk konde dienen om een bequaamen na

nazaat / zoo op zijnen Bisschoppelijken Stoel
als in zijne waardigheid van Abt / te krijgen.

Als Middelburg naderhand door het leger Hy sterft van de roode loop, word in den Dom begraven.
van den Prins van Oranje zeer nauw belegert
was / en onze Bisschop naar het martelie
sualite / is hy met de roode loop behangen.
Dezelbe ziekte heeft hem ook weg gerukt: en
hy is te Middelburg gerustiglijk in den Heer
ontslapen op den 16 Mey / in 't jaar 1673;
na dat hy 70 jaaren was oud geworden; en
zijn Bisschoppelijk ampt den tijd van twaalf
jaaren godsdienstiglijk had bekleedt. Hy is in
den Dom begraven: zonder dat hem / om den
bedrukten toestand der tijden / een Grafschrift
is gemaakt. Grammajus heeft twee beerzen
op hem gedicht; dewelke wy alhier / in de
plaats van een Grafschrift / wel willen ter
neer stellen:

A Castro ^a ad Burgum properat, Præsulque
Zelandiæ

Est: per terram æquè ac per mare ^b Falco
volat.

^c Het welk zoo veel te zeggen is als dat A
Castro, op zijn Nederduitsch Vander Burg,
naar de Burg / dat is Middelburg / henen trok:
dat hy Bisschop in Zeeland is geworden: en
dat de Valk zoo wel ter zee als te land boven
bloog.

Valerius Andreas getuigt in zijnen ^d Acadæ

^a A. Castro, op zijn nederduitsch Verburch.

^b Zinspeeling op het Kollegie van de Valk; daar hy Professor was geweest, eer dat hy Bisschop van Middelburg is geworden.

^c Gramaye in Lovanio p. 23.

^d Fasti Academ.

mischen Tijdwijzer dat Bisschop Niklaas in het Kollegie van de Dalk een beurs heeft gesticht voor de Studenten in de Filosofie.

Hy is om zyne kloekmoedigheid en andere gaven ook door de Andersgezinden geprezen geweest.

Noch word'er van hem verhaalt dat hy / wanneer hy in 't jaar 1566 door de Maeststraat van Middelburg verzoegt wierd de razerij van het bolle volk voor een wijle tijds te ontwijken; en getwaarschoutwt wierd dat hy anders groot gevaar van zijn leven zoude loopen; met een onbezweekte en onberzaande kloekmoedigheid heeft geantwoord. *f* Ik bid ul. laat het my weeten als die moordenaars herwaart aankoomen: op dat ik mijn Bisschoppelijk gewaad aangetrokken hebbende, onder mijne kudde mag gekent, en als een Bisschop voor mijne kudde mag gedoodt worden. Nochtan was de pber van den Bisschop met voorzichtigheit gepaast: en hierom word hy van s Boxhorn zelf geprezen als een zeer geleerd en wijs man; dewelke de onderneemingen des Hartogs van Alba / zoo veel als 't hem mogelijk was / altijd heeft tegengehouden.

In 't jaar 1562 / den 17 Februarj / heeft deze Bisschop uyt Middelburg eenen brief geschreeven aan Gisleus Schrijvers van den volgenden inhoud:

OP den voorleden zondag heb ik de eerste Bisschoppelijke Misse gedaan; daar de Heeren van de Stad, en andere kerkelijke personen, tegenwoordig zijn geweest. Gisteren en van daag heb ik een groot getal burgeren gevormt: en morgen zal ik, met Gods hulpe,

f Raissius in Belgio Christiano.

s Chron. van Zeeland aan 't 55 zijde.

wederom vormen. Ik ben verblijd, dat het volk met zoo een groote godvruchtigheid koomt aanloopen, enz.

't Was omtrent deezen tijd dat die van den kerkeijken staat / de Reguliëre zoo wel als de Wereldlijken / het Plakkaat van den tienden penning van de hand weezen / en opentlijk verlaarden dat ze hunne goederen en inkomsten aan zoo een Plakkaat niet konden onderwerpen. Zp steunden voornamentlijk daar op dat het door de Pausselijke Bulle / de Coena Domini, op den kerkeijken van verboden word / zoodanige lasten te betaalen of te ontbangen / zonder de toestemminge van den Roomschen Paus.

Dit antwoord heeft de Hartog van Alva zeer eubel genomen: en als hy verstaan had dat de gemelde Bulle / met oorlof van den geheimen Raad / gedrukt was; wierd hy zeer grimmig tegen den President Viglius. Ja sommigen verhaalen dat Viglius / om die reden / gebaar heeft geloopt van zijn hoofd te verliezen.

Dit is althans zeker dat zijn Geheimschryver de la Torre, om dat hy het verlof tot het drukken van de Bulle getekent had / door d'Alva een gansch jaar in zijn ampt is opgeschoot; en dat hy langen tijd voor noch erger heeft gebreeft.

Ja Viglius / schryvende aan den Raadshier Hopperus / getuigt dat La Torre om dat ondertekenen te Brussel gebangen heeft gezeeten. In dezen brief telt hy ook onder de tegenstreebers van het Plakkaat den Vikaris van den Bisschop Nicolaus a Castro. Eenige kerkeijke personen, zegt hy / kanten zich tegen

den hondersten penning; en voor al de * Vikaris van den Bisschop † van Middelburg, u wel bekend. Deeze heeft de zaak zoo behertigt; dat het, zoo als 'er gezegt word, de oorzaak van zijne dood is geweest. En onze Geheimschrijver *La Torre* is uyt de gevangenisse noch niet ontslaagen: wordende beschuldigt dat hy, als hebbende zonder de toestemminge van den Raad verlosf gegeven om de *Bulla Cœna Domini* te drukken, de aanleiding tot deeze beroerten gegeven heeft.

Na dezen Nicolaus is gevolgt

JOHAN VAN STRYEN,
II Bisschop van Middelburg.

Johan van Stryen, een Zeeuw, is eerst algemeen Vikaris van Bisschop Nicolaus geweest; en daar na zijn nazaat geworden.

^a Johan van Stryen een Zeeuw / maar geen Dortenaar gelijk Valerius ^b Andreas verheerdelyk opgeeft / Meester in de Kunsten / en Licentziaat in de Godheit te Loben / is eerst Pastoor te Kouwkerke in Zeeland geweest. Daar na is hy / als Bisschop Niklaas in kragt begon af te neemen / dooz de Abdy en het Kapittel / met eenpaarige verkiezinge / aangesteld tot deszelfs Algemeenen Vikaris.

Als daar op de Stoel / dooz de dood van Bisschop Nicolaus / een korten tyd had open gestaan; is hy dooz den Katolijken Koning tot deszelfs nazaat benoemt.

Maar gemerkt dat hy dus verkoren zijnde / om de Pausselyke bevestiging te bekoomen /

* J. van Stryen.

† Nicolaus a Castro.

^a Suffidus Petri, Havenius, Valerius Andreas in Fastis Acad. &c.

^b Val. Andreas in Fastis Acad.

een getuigenis van zijnen Metropolitaan moest hebben: en dat 'er ten dien einde voor den zelve Metropolitaan een wettig onderzoek / wegens zijn geloof en goed gedrag / moest gedaan worden; heeft Lodewijk Requezens, Landboogd van de Nederlanden in de plaats van den Hartog van Alva / om zoo een getuigenis te bekoomen / den folgenden brief in de Nederlandische taal aan den Aartsbisschop Schenk geschreven:

Brief van
Lodewijk
Requezens
aan den
Aartsbif-
schop van
Utrecht.

** Hoogweerdigste, en in de Gode zeer geliefde Vriend.*

NAdien de Koning, onze genadigste en zeer goedertieren Heer, na rijpe berading, goed gevonden heeft ons toe te zenden een Koninklijk Plakkaat; by het welke hy tot het Bisdóm van Middelburg, t'hans open staande, benoemt den Eerw. Heer *Johan van Stryen*, algemeen Vikaris van den zelve Stool; zoo is het zijn pligt, de bevestiging van den Apostolischen Stool van Rome te verzoeken. Doch deze bevestiging zal hy geenszins van Rome verkrijgen; ten zy dat alvorens door U, zijnen wetigen Overste en Aartsbisschop, volgens het Dekreet der Synode van Trente, een behoorlijk onderzoek geschiede wegens zijnen persoon; welk onderzoek dan naer Rome moet gezonden worden. Maar by deze zeer hachelijke tijden is het voor hem eene zeer lastige en zorgelijke zaak, zich zelve voor u, om 't gemelde onderzoek, te koomen vertoonen; zoo als gy zelf ligtelijk zult vatten. Daarom ver-

** Dewijl ik het origineel niet konde bekoomen, heb ik den Brief uyt het Latijn moeten vertaelen. Vertaelder.*

zoeken

zoeken wy vriendelijk dat het U believe, op het spoedigste aan den Prooft en Raadsheer *Fonk* te zenden een volmagt voor den Bisschop van Antwerpen, of voor den algemeenen Vikaris des Aartsbisschops van Mechelen; ten einde het gemelde onderzoek van *Johan van Stryen*, om de minste kosten, en om 't meeste gemak, hier op een wettige wijze mag gedaan worden.

Dus doende / zult gy wel doen; en wy bevelen U aan den Almachtigen God. Te Antwerpen den 6 Augusti 1575.

UW welgenegen Vriend

LODEWYK DE REQUEZENS.

Daar'op is hy door den Paus bevestigd. en gewijdt. Als Johan van Stryen daar op den brief der Pausselijke bevestiginge had bekomen. is hy te Namen door den Bisschop van Namen Franciscus de Walonkapelle in de Minneboerskerk / op den dag van S. L. Vrouws Hemelvaart / in 't jaar 1581, tot Bisschop getwijdt.

De twijding was dus lang uitgesteld; om dat de Stad en de kerk van Middelburg in de handen van de Oranjes-gezinden was gevallen. Om de zelfde oorzaken / en om de daar opgevolgde heroerten tegen het oude Katolijke geloof / heeft hy den Bisschops-Stoel niet kunnen beklimmen. Hy heeft zich dan ten deele te Keulen / ten deele ook te Roermonde by den Bisschop Lindanus, eenigen tijd opgehouden: tot dat hem de bestiering van het nieuw gestichte Konings Kollegie te Loven opgedragen wierd: welke bediening hy tot zijne doot toe / en altijd balling blijvende / loffelijk heeft waargenomen.

Hy kan den Bisschoppelijken Stoel niet beklimmen.

Hy word de eerste President van 's Konings Kollegie te Loven.

Ondertusschen heeft hy de bedieningen / deswelke hy zelf niet konde verrigten / aan de nabuurige Kerkoversten en Priesteren aanbehooren; en hen de noodige magt daar toe gegeven.

Widus heeft hy in 't jaar 1584 Sasboldus Hy magtigt de nabuurige Kerkoversten om de kerkelijke bedieningen in zijn Bisdom te verrigten.

Vosmerus, Algemeenen Vikaris van het openstaande Bisdom van Utrecht / gemagtigt om schier alle kerkelijke bedieningen in het Bisdom van Middelburg te verrigten / en van allerhande misdaden te ontbinden. Dit heeft hy gedaan door den volgenden open brief / denwelken wy uyt een autentijk handschrift hebben getrokken / en den lezer alhier mededeelen.

Johannes van Stryen, door de genade Gods endie van den Apostolischen Stoel Bisschop van Middelburg, wenscht aan alle en iedere Christus geloovigen, dewelke dezen brief zullen zien, leezen, of hooren leezen, de eeuwige zaligheid in den Heere. Nademaal onze Allerheiligste Heer, Paus Gregorius XIII, Ons, benevens onzen Amptgenoot, met het byvoegzel *en aan ieder van hen*, enz., tot het onderstaande byzonderlijk en uytdrukkelijk heeft gemagtigt; zoo als breeder staat en begreepen is in den Brief van onzen Allerh. Vader voornoemd; dewelke deswegen by wijze van een Brevet onder de Visschers ring is afgevaardigt, en wiens inhoud alhier volgt, en dusdanig is:

Het opschrift hield aan *onze beminde zoonen Johannes verkozen tot Bisschop van Middelburg, aan Maximilianus Morillon Algemeen Vikaris van Mechelen, en aan ieder van hen*. Boven aan staat het

het volgende: Gregorius XIII Paus: dan volgt'er: *Beminde zoonen, ik wensch ul. de zaligheid en den Apostolischen zegen: de zorg van't Harders-ampt, 't welk ons van Gods wege toebetrouwt is, doet ons geduurig bezorgd en bekommerd zijn, ten einde dat het erfdeel des Heere, te weeten het geloovig volk, weder gebragt werde op den weg der zaligheid. Nadien'er dan in de Nederlanden, gelijk wy verstaan hebben, verscheidene Priesters gevonden worden, dewelke, door een yver tot de zielen gedreven zijnde, het voornemen hebben van zich met Gods hulpe naar die Steden en Landschappen der gemelde Nederlanden te begeeven, die onder de magt der Onkatolijken gestelt zijn; om aldaar de Katolijken van beide de kunnen in het regtzinnig geloof te bevestigen, hen de Sakramenten te bedienen, de heilige Offerande der Misse in 't heimelijk op te draagen, en met de grootste vrucht, die hun mogelijk zal zijn, het ampt van een goeden Harder in die plaatzen waar te nemen, daar de Goddelijke dienst om de vervolgingen der Onkatolijken in 't openbaar niet kan geoeffent worden: zoo is het dat wy, willende de noodwendigheden van de luiden in die landen woonende door onze zorgvuldige oplettendheit te hulpe koomen; Ulieden, op welker vroomigheit, voorzigtigheit, en yver voor den Christelijken Godsdienst, wy grootelijks in den Heere betrouwen, door het Apostolisch gezag van den tegenwoordigen Brief, en zoo lang als 'er de hier volgende nootzakelijkheden plaats zullen hebben, oorlof en magt geeven en vergunnen om aan de voornoemde Priesters, mits dat ze van een deugdzzaam leven en ul. wel bekend zijn, een draag-outer volgens de toelaating der kerkelijke wetten toe te staan: en om den genen, die gyl. daar toe bequaam zult kennen, de magt te geeven om alle de Sakramenten aan allerhande personen, in alle Bisdom-*

men derwelke geen Harders en hebben, en onder de magt van Onkatolijken gestelt zijn, te mogen bedien; met achterlaatinge, voor zoo verre als het noodig is, van de gewoonlijke maar niet van de noodzakelijke ceremonien; te weeten daar die ceremonien om de dwingelandy en geweldenary der Onkatolijken niet kunnen verrigt worden, en zoo lang als die geweldenary zal duuren: mitsgaders om de Biecht van alle Christus geloovigen zoo mans als vrouws personen, in wat Bisdom dat het zy, te mogen hooren; en hen van ketterye, scheuringe, en van de Bisschoppelijke en van alle andere gevallen, derwelke eeniger vrijze voor den Apostolischen Stoel opgehouden zijn en begrepen staan in de Bulle derwelke jaarlijks door de Pauzen op Witten donderdag afgelezen vord, te ontbinden: zoo nochtans, op dat het gene ter stichtinge gegeven vord niet ter ontsichtinge kome te strekken, dat gyl. al het gezeyde voor niet doet en verrigt; en ook maakt dat de genen derwelke gyl. aldus zult magtigen het voor niet doen en verrigten: vorders dat gyl. zelfs van de genen die het uyt eige beveginge willen geeven, niets en ontvangt; en ook niet toelaat dat zy ietwes ontvangen: alles op straffe van den Ban, en van de nietigheit van den tegenvordigen Brief, vvaar in de overtredders op beeter daad zullen vervallen: niet tegenstaande alle Pausselijke Dekreeten en Ordonantien, en alles vvat hier tegen zou kunnen strijden. Gegeven te Romen, by S. Pieter, onder den Visschers Ring, den 3 February 1581, in het negende jaar onzes Paussdoms.

Was ondertekent,

CÆS. GLORIERIUS.

Hierom

Hierom is dat wy Johannes van Stryen, Bisschop van Middelburg, door het gezag en de magt voornoemd; dewelke ons, als boven gemeldt staat, verleent en aanbevolen is, en dewelke wy ook op dit stuk beoeffenen; den eerwaardigen en aanzienlijken Man, Heer, en Meester, Sasboldus Vosmeer, Licentziaat inde Godheit, behoorende onder het Bisdome van Utrecht, even als of hy, hoewel nu afwezig zijnde, alhier tegenwoordig waar, van wiens deugdelijk leven, voorzigtigheid, yver voor den Katolijken Godsdienst, en zuiverheit des geloofs, wy zekere blijken hebben, tot al het onderstaande magtigen en benoemen: en hem, volgens den inhoud en het begrip des boven gemelden Briefs, en zoo lang als deze noodzakelijkheden zullen duuren, de magt geeven en vergunnen om een draag-outer, volgens de toelating der kerkelijke wetten, te gebruyken, en om alle plaatzen die geen Harders en hebben, en onder de magt der Onkatolijken gestelt zijn, te bedienen; met achterlaating, zoo verre als het noodig zal zijn, van de gewoonlijke doch niet van de noodzakelijke ceremonien; ter plaatsen daar deze ceremonien, om de dwingelandy en geweldenary der Onkatolijken, niet konnen verrigt worden; en zoo lang als die geweldenary duuren zal: mitsgaders om de Biecht van alle Christusgeloovigen, zoo mans- als vrouws personen, in wat Bisdome dat het zy, te hooren; en hen van ketterye, van kerkfscheuringe, van de Bisschoppelijke en alle andere gevallen dewelke eeniger wijze voor den Apostolischen Stoel opgehouden zijn, en jaarlijks op Witten donderdag door de Pauzen afgelezen word, te ontbinden: zoo nochtans, dat hy al het bovenstaande

Pausselijk gezag goedgekeurd en aangeno-
men. Daarom heb ik het zelve met mij-
nen gewoonlijken en gebruykelijken naam,
toenaam, en signet onderschreven en on-
tekent.

Een diergelijke magt heeft Johan van Stryen,
dooz een open bries van omtrent den zelfden
inhoud / verleent aan Michiel, Sasbouts volle
Broeder. De Bries detwelke nevens den open
Bries gezonden wierd / en den tienden Augusti
1584 upt Loben aan den boorn. Michiel ge-
schreben was / behelsde ondermeer andere
zaaken van minder belang / het volgende :

Om dat ik uwe genegendheit en de begeerte
van uwen Broeder *Sasboldus*, die waarlijk een
Godvrugtig man is, zeer gaarne wil voldoen,
zend ik u het gene gy verzogt hebt. Ik bid de
Goddelijke goedertierendheit dat deze bedie-
ning met zoo groote vrucht mag beoeffent wor-
den, als de bereidwilligheit groot is, met de-
welke ik dezelve aan u toezende: **Dan voegt**
hy 'er eenige woorden hy / raakende noch een
breeder magt van Dispensatie te geeven.

Hy smaalt
op de gie-
righeit der
Bedienaa-
ren 't B.
Hof.

Raakende de magt, zegt hy / van Dispen-
satie te geeven; dewelke, om dat de Ampte-
naars te Romen de Ampten voor geld huu-
ren, bezwaarlijk verkregen kan worden; daar
voor zal ik, zoo veel als mogelijk zal zijn,
zorg dragen.

Hy be-
moeit zich
met de ver-
schillen
over de

Van Stryen heeft zich ook bemoeit met het
verschil over de Goddelijke Genade-hulp / het
welke toen te Romen verhandelt wierd / zoo
als blijkt upt de Historie ^a der Vergaderinge

^a Histor. Congreg. de Aux. l. 1. c. 5.

oer de **Goddelyke Genade-hulpen**: want daar staat het volgende te lezen: Ondertus- Goddelyke Genade-hulpe. schen is de Bisschop van Middelburg ook op de baan gekomen: dewelke zekerlijk weetende dat 'er om het uytstel van de Pausselijke uyt- spraak, die al door *Sixtus V* beloofd was, da- gelijks nieuwe geschillen zouden rijzen, *Gregorius XIV* door een nedrigen brief heeft ge- beden de tegenwoordige krakeelen te eindigen, en de toekomende beletten.

In de beschrijvinge van Brabant door Sande- Hy krijgt rus uytgegeven/daar hy van de Abdy van Vlier- de Abdy beek te spreken heeft; leest men van onzen Johan van Vlier- van Stryen, dat als *Pieter Koels*, Abt van Vlier- beek te be- beek, van *Johan van Oostenrijk* tot den Prins van stieren: tot Oranje was overgegaan; *Johan van Stryen* Bil- nadeel van schop van Middelburg, dewelke buiten zijn Bis- de goede- dom in ballingschap leefde, in 't jaar 1578 door ren der Ab- 's Konings gezag is aangestelt tot Bewindhebber dye, en van der Abdy van Vlierbeek: tot dat hy ook, verdrie- zijn eigen tig over de menigvuldige rampen geworden, naam. van zelfs afstand van zijn bewind heeft gedaan; en dat de Abt, dewelke in de maand Novem- ber 1581 weder was gekomen, zijne bediening heeft hervat. Hy voegt 'er by/ dat gemelde Bisschop genootzaakt is geweest de schade, de- welke hy gemelde Abdy gedurende zijne Be- windhebbinge had aangedaan, en dewelke niet gering en was, aan de Staaten van Brabant te vergoeden: want dat hy de Abdy in schulden had gestoken, den inboedel had verkogt, enz.

Deze Schryver vermeldt niet of de Bisschop Hy word van Middelburg zich niet al te getrouwelijk door Ha- in die bedieninge heeft gedragen: en volgens vensius Havenfius is hy een zeer treffelijk man geweest, geprezen

die een deftig verftand had , en van een uytftleekende geleerdheit was.

Hy fterft
te Loven

Ma dat hy lange jaaren President van 's Konings Kollegie was geweest / is hy te Loven overleden op den 8 July in 't jaar 1594.

en word
aldaar be-
graven.

Hy is ook aldaar in S. Quintens kerk / regt over den hogen Outer / begraven. Op de kopere plaat van zijne zark staat 's Biffchops afbeeldzel / met de wapenen van zijn Vaders en Moeders geflagt / en daar onder het volgende Graffchrift / uytgesneden.

AAN DEN HOOGWAARDIGSTEN
HEER. JOH. VAN STRYEN,
TWEEDEN BISSCHOP VAN
MIDDELBURG,
EERSTE PRESIDENT VAN
'S KONINGS QUEEKSCHOOL
TE LOVEN,
OM HET GELOOF IN BALLING-
SCHAP GELEEFTE HEBBENDE,
EN TE LOVEN GESTORVEN DEN
8 JULY 1594.
IS DIT OPGEREGT DOOR
ZIJNE ERFGENAMEN.

De print van dezen Biffchop is noch te zien in de zaal van het gemelde Kollegie.

KAREL DE RODOAN,

III Biffchop van Middelburg.

Zijne ge-
boorte-
plaats, be-
dieningen,
enz.

" KAREL PHILIP DE RODOAN, van
Berligem / edel van geflagt / maar noch
edelder van deugd / een man van de oude
op

• Havenf. de ereft. novor. Episc. Belg.

oprechthgheit / eerst Domheer te Verdun /
 daar na Domheer / Zanger en Deken der
 Gentsche kerke ; naderhand Proost van S.
 Waltrudis kerke te Bergen in Henegoutwen / Hy word
 eerst Bis-
 schop van
 Middel-
 burg.
 en daar by wereldlyk Abt van Eynham ; is
 kort na Van Stryens dood tot deszelfs nazaat
 verkozen : en is te Alst / in 't jaar 1600 door
 den Aartsbisschop van Mechelen gewijdt als
 derde Bisschop van Middelburg. Doch ver-
 mits hy om de woede der vervolginge zijn ver-
 blijf te Middelburg niet konde houden / is hy
 na de dood van Bisschop ^b Mathias Lambertus en daar na
 Laurentianus, onder den Aartsbhartog Albertus, <sup>van Brug-
 ge.</sup>
 verplaatst / en de vierde Bisschop van Brugge
 geworden. In het regeeren van deze Kerk,
 zegt Sanderus, heeft hy een zonderlingen lof
 verdient : want hy was van een rustigen en mil- <sup>zijne ga-
 ven.</sup>
 daadigen aard : en dikwils al mildaadiger als
 zijne goederen toelieten. Hy is waarlijk, zegt
 hy / het oog voor den blinden en de voet voor
 den kreupelen geweest.

Als hy nu Bisschop van Brugge was ge-
 worden / heeft hy zich somtijden noch / door
 de nabuurige Zeeuwen verzogt zijnde / met de
 zaaken van de Middelburgsche kerke gemoeit :
 en is wat toegeebend geweest in verlosf aan de
 katolijken van Zeeland te geeven / om voor
 Onkatolijke Predikanten te trouwen ; het
 welke de Staaten van Zeeland door hunne
 plakkaaten scherpelyk geboden hadden.

Ober deze toegeebendheit in zoodanig een
 verlosf te verleenen hebben onze Priesters / de-
 welke de kerkelyke bedieningen aldaar ver-
 richtten / dikwils by Sasboldus en by deszelfs
 Vikarissen geklaagt.

^b Ant. Sanderus de viris Flandr. illustr. lib. 2. Brug. p. 220.

Zijne
dood.

Zijn Graf-
schrift.

Ooch Karel is uit de wereld en van zijnen
Staf gescheiden te Eynham / in 't jaar 1616,
en is S. Donatianus kerk / in de Kapelle van
S. Carolus Boromæus / dewelke hy had be-
ginnen te bouwen en te begiften / begraven:
hebbende hy zijn leven in gemelde Kapelle /
gelijk ook te Berdun / een jaargetijde gesticht.
In de zelve Kapelle is hem dit Grabschrift
opgerecht.

DE HEMEL, MAAR DE AARDE
NIET:
TER EERE VAN DEN GOEDEN
EN GROOTEN GODT,
KAREL PHILIPS DE RODOAN
BISSCHOP VAN DEZEN STOEL,
DOORLUCHTIG VAN GESLAGT,
MAAR DOORLUGTIGER
VAN DEUGDEN, IS TEN HOOG-
STEN TOP OPGESTEGEN.
HY IS GEWEEST KANONNIK,
ZANGER, DEKEN DER GENTSCHEN
KERKE,
DAAR NA PROOST VAN S. WAL-
DETRUDIS TE BERGEN: EN HEEFT
DEN KERKELIJKEN STAAT ON-
DER DE STAATEN VAN
VLAANDEREN INGEVOERT.
HY IS GEWEEST ABT VAN EYN-
HAM: BISSCHOP VAN MID-
DELBURG,
EN KORT DAAR OP
VAN DEZE KERK VAN BRUGGE.
NAKOMELINGEN BEWEENT
HET VERLIES VAN EEN MAN
DIE WAARLIJK EEN MAN
IS GEWEEST.

DE

DE KERK VAN MIDDELBURG

*na het veranderen van den ouden Godsdienst
en regeeringe.*

TErwylle de eerste Bisschop van Middelburg / Nicolaus a Castro / noch in 't leven was / is het zaad der nieuwe leeringen al in zijn Bisdom gezaait geweest. De eerste / die onder voorzweendzel van de nieuwe herborminge aldaar op zijn nieuwgezinds gepreekt / en kerkelijke bedieningen verrigt heeft / is geweest een leek / met naame Galen Jansen d'Eenhoorn: dewelke volgens het schryven van Boxhorn , om de gemeente tot geen last te zijn / de kost eenigen tijd in 't begin heeft gewonnen met schoenen te maaken. In de plaats van een kerk geboupte hy een kramers winkel by de Dampoort / aan de Zuidzijde van de Stad. Maar als hy genootzaakt wierd naar Noordwich in Engeland te vlugten / heeft hy van daar in 't jaar 1562 aan de Broederen en Zusters van zijne gemeenschap in Walcheren gescreven.

Als daar op de Beeldstorming was gebolgt / en het oud Katolijk geloof / door de verandering der regeeringe / uyt gemelde Stad en uyt gansch Zeeland was gebannen ; hebben de Bisschoppen / dewyl het aldaar toegens het geweld der vervolginge niet langer booz hen te harden was / deze kerk / haare Bruid / van regtgeloovige Priesteren en Bedienaaren booz zien ; dewelke zy met hunne magt derwaarts gezonden hebben.

Aldus heeft Johan van Stryen / bukten zijn Bisdom om de Geloofs-beroerten in ballingschap

Als de Bisschoppen van Middelburg noch op hunnen Bisschops-Stoel zaten , is het zaad der nieuwe hervorminge daar gezaait door Galen Jansen d'Eenhoorn.

Daar na hebben de Bisschoppen

pen, bui-
ten hun
Bisdom in
balling-
schap le-
vende,
Priesters
in hunne
plaatsen aan-
gesteld om
hunne kud-
de bedie-
nen.

schap levende / Sasboldus Vosmeer, een Delfsch
Priester / en Algemeenen Vikaris van het open-
staande Aartsbisdom van Utrecht / gemag-
tigt om de kerkelijke bedieningen / gelijk wy
reeds gezien hebben / aldaar te verrigten. Een
open-brief / denwelken hy hem ten dien einde
den 2 Januarij 1584 uyt Loben heeft toege-
zonden / hebben wy den Lezer boven al mede-
gedeelt.

De Pauße-
lijke Vika-
rissen over
Nederland
hebben die
Gemeenten
naderhand
waargeno-
men

en aan On-
Vikarissen
aanbevoe-
len.

Een diergelijke magt / gelijk wy ook al ge-
zien hebben / heeft hy omtrent den zelfden tijd
berleent aan Sasbouts volle broeder / Michiel
Vosmeer; en heeft hem ook ten dien einde
een open brief / omtrent van den zelve in-
houd / uyt Loben gezonden. Naderhand is
die last aan de Paußelijke Vikarissen over de
Vereenigde Nederlanden / als aan Sasboldus
voornoemd en dezels nazaaten / aanbevolen
gewees. Deze Vikarissen hebben gemelden last
ten deele doo; zich zelve ten deele doo; On-
der-Vikarissen, dewelke doo; hen daar toe ge-
magtigt wierden / waargenomen. Doch doo;
gaang hebben zy iemand aangesteld / dewelke
gemelde kerk / onder den naam van Onder-
Vikarissen van Zeeland / zoude bedienen; hoe-
wel dat Van Stryens nazaat / Karel Rodaan,
van zijn ampt niet volkomenlyk af en stapte.

THEODORUS DE WIT / Pastoor te Dordrecht
drecht en naderhand te Utrecht / en daar by
Algemeen Vikaris van den Utrechtschen Stoel /
en Onder-Vikaris onder den Utrechtschen Bis-
schop en Paußelijken Vikaris Philippus Rovē-
nius, heeft zich zelve ook Vikaris, voer een
zekeren tijd / van 't Bisdom van Middelburg
genoemt.

JACOBUS DE LA TORRE, die eerst Ro-
venius

venius Medehelper / en daar na ook zijn na-
zaat / onder den naam van Martsbisschop van
Efsen is geweest; heeft het bewind over dit
Bisdom van Middelburg / als hy om het oef-
senen van zijne bedieninge upt Holland ge-
bannen was / aan zich zelve behouden, ge-
lyk hy in zyn Roomsche Verhaal getuigt: ten
deele, om dat hy aldaar van kindsbeen af was
opgevoedt: ten deele om dat hy, als zyn ver-
blyf in Brabant houdende, dicht by dat Bis-
dom woonde.

RUDOLPHUS VAN HEUMEN, Licent-
ziaat in de Godheit / Pastoor te Dordrecht /
Bzitter en Deken van het Utrechtsche Ka-
pittel / en Adriaan Outhuysden / een Gorkom-
mer / Licentiaat in de Godheit / en tweede
Pastoor te Rotterdam / zyn beide Vikarissen
van Zeeland geweest: en zyn in dat ampt / on-
der de volgende Pausselijke Vikarissen opge-
volgt door JACOBUS KATS, een Gorkom-
mer / volkomen Bachelier in de Godheit / Ka-
pittelheer te Utrecht / en op dien tyd Pastoor
te Gouda.

Als Kats naar Utrecht beroepen was / is in
zyne plaats Onder-Vikaris van Zeeland ge-
worden

HUGO VAN HEUSSEN / Licentziaat in de
Godheit / Bzitter / Vikaris en Deken van
het Utrechtsche Kapittel / en Pastoor te Lei-
den.

Onder het opzigt van deze Kerkoversten hebben verscheidene Priesters upt de Holland-
sche Geestelijkheid den verlaaten alker van
Zeeland bearbeidt.

Alle kerkelijke personen / zoo wel de We-
reltlyke als de geordende Priesters / waren al

Dezelve
hebben van
tijd tot tijd
verscheide
Priesters
uyt het
Bisdom-

naar
Zeeland
gezonden.

van 't begin der beroerten af genootzaakt geweest uit Zeeland te wijken: want daar waren binniger Plakkaten tegen hen uitgegeven / als in eenig ander landschap der Vereenigde Nederlanden.

Doch^a te Middelburg / daar 't zedert langen tijd zeer weinige Katholijken / te weeten omtrent 150 / en die noch by flap / geweest waren: in de stad Tergoes / en in alle de voornaamste Eilanden van Zeeland / hebben de Utrechtsche Priesters al in 't begin met groot voordeel / hoewel met geen mindere moeite / gearbeidt. Dit ging aldus toe / dat ze ^b eerst alle drie maanden / en daar na alle ses weken / mal kander by beurten aflosten; en des noodig of dienstig zijnde / niet zonder groot gebaar en moeite van 't eene eiland naar het ander overvoeren. Waar door het ook geschied is dat sommigen / door al het werken en door de quaade lucht afgemat / daar overleden zijn: en dat anderen / een zware ziekte op hunnen hals gehaalt hebbende / genootzaakt zijn geweest weder naar huis te keeren.

Aldus heeft Martinus Regius, die te Nunen in Vlaanderen geboren was / gansch zonder reizak of buidel op en neer gereist: zijnde waarlijk een Apostolisch man geweest; van wien wy in Batavia Sacra, onder de Utrechtsche Priesters / byzonder gesproken hebben.

GODEFRIDUS VAN RUEVEREN, Licentiaat in de Godheft / heeft in 't midden der 17 eeuw te Middelburg / Tergoes / en de omleggende plaatzen bedient. In een zekeren brief maakt hy gewag van Nicolaus van Loon, een Edammer

^a In 't verhaal van de Zendinge van 't jaar 1616.

^b In 't verhaal van Philippus Rovennius van 't jaar 1638.

van geboorte / die zijn voorzaet in die bedieninge was geweest.

Nochtans heeft Middelburg / zoo wel als Tergoes / 't zedert verscheide jaaren een Priester of twee onderhouden : het welke eerst in 't heimelijk is geschiedt.

De Vaders Jesuyten hebben zich te Middelburg 't zedert verscheide jaaren neergeslagen; en hebben in dien tijd de Geloovigen van dezelve Stad / en van de andere Steden en Dorpen van Walcheren / bedient. Egter, zegt Jacobus Aartsbisschop van Esesen / hebben wy ook de armen aldaar somtijds geholpen door wereldlijke Priesters, dewelcke zich als reizigers gedroegen : op dat de Priester, dewelke zyn verblijf aldaar gemeenlijk houdt, niet bekend, en de Katolieke gemeente voor haare vryheit niet al te veel geknevelt zoude worden.

Ook heeft de Bisschop van Astorien / voornamentlijk gedreven door medelyden tot de armen / betwelke hy meende dat door eenen Priester van de Maatschappye van Jesus niet behoorlyk bedient en wierden / over 28 jaaren twee wereldlijke Priesters derwaart gezonden.

En voer eerst heeft hy 'er in 't jaar 1679 naar toe geschikt

AMANDUS VAN NISPEN, een Zoon van geboorte / afkomstig van Bergen-op-Zoom / (onder wiens Markgraaffschap de heerlijkheit van Nispen gelegen is).

MARTINUS VERRYEN, een Goutwaer / en een Godsgeleerde van Loben. Van hemmits de onkatolieke Majestraat tegens hem opgehitst was / wierd hy kort daer na verdreeven.

Och als de Jesuyten int jaar 1708 uit gansch

Ondertuschen hebben de Vaders Jesuyten zich te Middelburg neergeslagen.

Twee Priesters uyt de Geestelikeit worden derwaart gezonden, maar moeten van daar weder verhuizen.

gansch Holland gebannen waren: en de twee Jesuiten / dewelke de Katoeliken van Middelburg bedienden / met hunne Kerkmeeesteren zeer ober hoop lagen; zyn dezelve ook omtrent deezen tyd / dooz dien het kraakeel upt gebozsten en ook ter oore van de Maiesstraat gekomen was / upt de gemelde Stad gebannen.

Wie in
hunne
plaaizen
gekomen
zijn.

Zoo heeft dan Adam Damen Bisschop van Adrianopolen / met de kennisse van den Prins te Keulen / in hunne plaats en oegst gezonden

PHILIPPUS AUGIERS, een Vendermonder; die langen tyd de Hugsypriester van den Spaanschen Ambassadeur in 's Gravenhage was geweest; maar dooz de Staaten van Holland / om de beroerten die hy aldaar gestookt had / upt den Hage en upt gansch Holland was verjaagt.

Deze Augiers had te Middelburg / om 'er des te beter te schuilen / den naam van Romein aangenomen: maar na dat hy 'er eenige weinige jaaren in zyne bedieninge had gesleeten / en zich niet al te stichtelyk had gedragen; heeft hy / naar een zieken gaande / schielijk een overbal gekregen; en is aldus / buiten zyn eigen en in een ander-mans huis / ontydig en onboozziens te Middelburg overleden op den 14. van October 1713.

Die van
Middelburg en van
Terveer
hadden
gaarne andere
Priesters gehad.

De godbzuchtigsten der Stedelingen hadden wel een godsdienstiger Priester willen hebben: en wenschten dat Vader Franciscus de Wys, een Kapucyn en dooz de wandeling naaz zyne geboorte-Stad de Pater van Breda genoemd / dewelke de Katoeliken van Sluis in
Plaau

Vlaanderen op dat p^{as} bediende / hy Augiers
geboegt waar geweest.

De Katolijken van Ter-Deer / hebbende ook
een tegenzin gekreegen in den dienst der Jesu-
ten die hen uyt Middelburg quamen helpen /
wenschten den vooznoemden Pater ook tot be-
stierder te hebben; waar toe de oberigheid hun
reeds verlof had gegeven.

Doch de Wartsbisschop van Adrianopolen
heeft hun verzoek / om dat het tegen de Ver-
dragpunten streed / afgeslagen; gelijk hy zelf
in verscheide brieven / waar van wy de af-
schriften hebben / duidelyk verzekert. Zoo heeft
hy dan Niklaas Pouget , een gebooren Zweed
en een Godtgeleerde van Loben / naar Ter-
beer gezonden; dewelke aldaar de eerste Ge-
loofspreker 't zedert het verdyppen van den
Katolijken Godsdienst is geweest.

Niklaas
Pouget
naar Ter-
Veer ge-
zonden.

Maar dewyl deze zending door de bekui-
ping van eenige beryders geen voortgang en
had / is hy Philippus Augier te Middelburg
tot Amptgenoot hygeboegt.

En als hy kort daar na van Middelburg
onthoden wierd / om ergens in Hoogduytsland
te gaan arbeiden; heeft Augiers tot hulp ge-
kreegen Niklaas vander Steen, een Amster-
dammer / en een Godtgeleerde van Loben:
een Priester / gelijk ook zyn voorzaat / (Ni-
klaas Pouget) van een stichtelyk gedrag.

Doch vander Steen, geen zin hebbende om
daar langer te woonen / en weder naar zyn Va-
derlandt gekeert zynde / is naar Hornade en
Jakobs-woud buiten Leiden gezonden. Maar
dewyl hy aldaar tegen de wil van den Am-
bachtsheer / dewelke Katolijk was / de ker-
kelyke bedieningen verrigte; zyn 'er gerechts-
die

dienaars uyt den Hage gezonden / dewelke hem gebat en gebangen gezet hebben : En hoe wel hy kort daar na los gelaaten wierd / heeft hy 'er een zwaare ziekte uyt gebat / waar van hy in 't jaar 1713 in den zomer is overleden. In zyne plaats is tot hulp van gemelden Augiers gekomen

JOHAN VAN VEEN, een Hagenaar / hebbende te Romen / in het Kollegie van Urbanus, op de Godkunde gestudeert : die alreeds in zyn Vaderland zoo hier zoo daar gewerkt had; en laatst aan de Quakel in de Deenen hooft Pastoor had gestaan / enz. Na de dood van Augiers is hy hem ook in zyne post opgevolgt.

VERMAARDE MANNEN

Van Middelburg.

Onder de godsdienstige mannen en geleerden de Schynbers / dewelke Middelburg ons gelevert heeft / worden de volgende / behalven de reeds gemelde Abten en eenige anderen / wel het meest geroemt.

* JACOBUS ANTONII (of om platter te hertaalen Jakob Anteunis,) van Middelburg; Hoog-Leeraar der geestelyke Rechten; zanger van S. Gudulaas-kerk te Brussel / en Vikaris van Hendrik de Bergis Bisschop van Kamerijk : hy heeft een boek geschreeven van de voortreffelykheit der Keizerlyke magt (de præcellentia potestatis Imperatoriæ) het welke to Antwerpen in 't jaar 1502, en te Romen

in 't jaar 1503 in bieren is uytgekomen. ^b Erasmus heeft het zelve / zoo wegens den inhoud als den stijl / in zijne Brieven geprezen. Deze Jacobus heeft gebloeit in het afgaan van de vijftiende eeuw (18).

^c PAULUS, naar zijne geboorte-stad vol- Paulus van
Middel-
burg.
gens's Lands gewoonte bygenaamd van Mid-
delburg, is te Loben uitermate gaauw in de
Genees- en Wiskunde geworden: zoo verre
dat hy naar het oordeel van den grooten Julius
Cæsar Scaliger alle de Wiskonstenaars van zij-
ne eeuw, volgens het (19) voordeel van zij-
nen Landaard, verre heeft overtroffen.

Hy is eerst de Geneesheer geweest van den
Hartog van Urbino: daar na is hy door de
gunst van den zelven Hartog / en van den Kei-
zer Maximiliaan I, Bisschop geworden van Fos-
sembzone. Paderhand is hy door de Pauzen
Julius II, en Leo X, benoemt en onthouden om
Doozitter te zijn in de Kerckbergaderinge van
Lateranen. Eindelyk / na dat hy 89 jaaren
vol luister en glorie op den loopbaan zijns le-
vens gestreden had / en den Goddelijken dienst
met de vozdere ceremonien te Rome had ver-
betert / heeft hy zijne dagen geeindigt op den
15 van December in het jaar 1634. Zijne
tombe is noch op huuden te zien in de Hoog-
duytsche kerck van S. Maria dell Anima; de-
welke t'zijner eere opgerecht is geweest door
Petrus Vander Vorst, Bisschop van Acqui.
Hy heeft de volgende werken (in de Latijn-
sche taal) geschreven:

Van het onderhouden van het Paasch-feest:

^b II Boek 26 Brief.

^c Valer. Andr. Bibliot. Belg.

bestaande in 14 boeken / en opgedragen aan Paus Leo X.

Van den dag van het lijden des Heere; bestaande in 19 boeken; opgedragen aan Keizer Maximiliaan; en te Fosse Sembrazone gedrukt in het jaar 1513.

De voorgaande werken heeft hy geschreven na dat hy Bisschop was geworden: noch Geneesheer zijnde heeft hy aan de Hooge Schole van Loben een Bries geschreven

Over het vieren van het Paasch-Feeft en over den dag van het Lijden. Noch heeft hy / Geneesheer zijnde / aan Keizer Maximiliaan geschreven

Een Voorzeg-schrift (Prognosticon) 't welke te Loben gedrukt is hy Johannes Westphalus.

Een Verdediging van het Voorzeg-schrift tegen Johannes Barbus: te Urbino gedrukt in 't jaar 1484.

Een Hekel-schrift tegen een bygelooovigen Voorzegger. Doch Bisschop geworden / heeft hy niet begeert dat sommige van deze schriften zouden herdrukt worden.

NICOLAUS EVERARDI of om platter te spreken Klaas Evertsz., geboren in het eiland Walcheren / Leeraar in beide de Rechten; is te Brussel de Officiaal van Hendrik de Bergis, Bisschop van Kamerijk / en de derde Deken van de Kollegiale Kerk van S. Guido te Anderlecht geweest. Daar op is hy Raadsheer en naderhand ook President van den Hoogen Raad van Nederland te Mechelen geworden: na dat hy alvorens 18 jaaren lang President van den hoogen Raad van Holland was geweest. Hem word deze lof nagegeven; de welke

welke / hoe wel eerst van zijne vrienden en kinderen gekomen / echter in alle deelen waarachtig is: te weten dat hy ooit om eigen baat / of uyt inzicht van ydele glorie / of ten geballe van goede vrienden / hoe magtig dat ze waren / eenig antwoord gegeven heeft: dat hy nooit / om eenig geding te winnen / de woorden van eenige Wet of van eenig uytlegger der Wetten / tot bevestiging van zijn gevoelen heeft verdraapt. Hy legt te Mechelen / in O. N. Jouswyskerke / onder dit Grasschrift begraven.

De hoog beroemde *Heer Nicolaus Everardi*, te Middelburg geboren, President van den hoogen Raad, legt in dit graf begraven; het welke hem zijne huisvrouw en zijne kinderen, als aan haaren liefsten man en goedertierensten Vader, met veele traanen bestelt hebben. Hy heeft geleefd seventig jaaren, en is gestorven in het jaar na de menschwording onzes Heere 1532. op den 12. Augusti.

Hy had ook boeken uitgegeven; als *Topica Legalia* of Wettische Hoofdstellingen: en *Consilia* of Raadgevingen. Daar hy heeft hy ook kinderen nagelaten / dewelke geleerdheids halve beroemd zijn geweest. Zie *Valerius Andreas* op het 178 zydje van zijnen *Academischen Opdrwyzer*. (20)

EVERARDUS NICOLAI, anders Everd Klaasz.; de oudste zoon van den President *Nicolaus Everardi*, heeft benevens zijne broeders de *Topica Legalia* van zynen Vader na deszelfs dood in 't licht gegeven. Wy hebben geen andere geschriften van hem gezien. Wel is waar dat 'er zeker boekje door de handen der rechtgeleerden wandelt onder den naam van

Everardus Nicolai ; 't welke den tytel voert. De order om op het burgerlijk Recht te Studeeren (ordo studii juris civilis) : doch dit zal misschien het werk zijn van een anderen Everardus Nicolai, die misschien in Holland of ook in Begerland gebooren is : want Aubertus * Miræus heeft aangemerkt dat 'er twee van den zelven naam zijn geweest. Onze Everardus is te Mechelen / daaz hy President van den Raad geworden was / gestorven in het jaar 1561 / in den ouderdom van 63 jaaren. Hy was eerst Advokaat geweest in s' Gravenhage : naderhand is hy Raadsherr van Vriesland / en daar na van den hoogen Raad van Nederland te Mechelen geworden. Daaz op wierd hy President van den Raad van Vriesland : niet lang daaz na kreeg hy een plaats in den groten Raad te Mechelen ; waaz van hy eindelijk de President is geworden.

THEOBALDUS VAN HOGELANDE, ook een Middelburger / is een vermaard Filosoof en Stoffscheider of Chymist / geweest. Hy heeft een boek (in 't Latijn) uitgegeven van de moeilijkheden der stoffcheidinge ; het welke te Keulen gedrukt is in 't jaar 1594 ; en naderhand geplaatst is in het eerste deel van het Theatrum Chymicum, 't welke in 't jaar 1638. te Straatsburg is uitgekomen.

PETRUS XIMERIUS te Middelburg gebooren heeft een Spynaard tot Vader gehad ; en is omtrent het jaar 1564 een vermaard Filosoof en Godtgeleerde te Keulen geweest.

HUGO FAVOLIUS was ook een Middelburger Franciscus, zyn Vader / was van Pisa in Italie / zyne moeder uit Zeeland. Be-

* In Elogiis Belg.

halven dat hy een Poeët was / en deſtige heldendichten maakte / was hy geneeſſheer te Antwerpen ; alwaar hy ook overleden / en op het kerkhof van O. N. V. begraven is. Hy heeft eenige ſchriften nagelaten / dewelke in de Nederlaſche Boekzaal van Valerius Andreas opgetelt worden.

BARTHOLOMÆUS VAN MIDDELBURG is aldus / gelijk geloofd word / genoemd naar de Stad daar hy Gardiaan is geweest : want hy is Terbeer in Zeeland gebooren in het jaar 1485. Minnebroeder geworden zynde is hy niet alleen te Middelburg / maar ook op eenige andere plaatzen / Gardiaan en Vikaris der Minnebroeders geweest. Hy heeft het Goddelijk woord veertig jaaren en langer met een wonderlijken over gepreekt / hoewel dat hy aan beide de zyden gebroken was. Daar hy was hy van een uytſteekende ſtrengheit / ſoberheit en matigheit : en is te Utrecht / 80 jaaren oud zynde / geſtorven op den 11. April 1564. Hy legt al daar begraven in het pant van het Minnebroeders-klooster ; alwaar ook (voor de veranderinge) een graffſchrift te leezen was / 't welke Adriaan vander Burg 't zijner eere had gemaakt. Hy heeft eenige latynſche Sermoenen over de Zondagen en Feerſtdagen nagelaaten ; dewelke in drie deeltjes zyn uytgegeven.

By de bovenſtaande mannen konnen de volgende uit de Kronijk van Smallegange gevoegt worden.

TOBIAS ROELS, van Middelburg / een zeer ervaren geneeſſheer / heeft aan Carolus Cluſius een brief geſchreven over eenige plantten ;

ten ; dewelke onder de werken van den zelven Clusius is gedrukt.

ARNOLDUS HELIUS, een Middelburgsch Poëet / heeft eenige aardige gedichten in de Latijnsche taale geschreeven / dewelke voor een gedeelte door Janus Gruterus onder de *deliciae Poetarum Belgii* zyn uitgegeven.

JOHANDE BRUNE, (21) ook een Middelburger / is eerst Sekretaris van zyne vaderlijke Stad / en daar na Raadpensionaris der Heeren Staaten van Zeeland geweest. Hy heeft eenige fraaie gedichten als het Banketwerk , en aardige spreekwoorden enz. en 't licht gegeven.

A A N T E K E N I N G E N.

1. *Mittelburg* of liever *Metelburg* : in het latyn van sommigen *Metelliburgum* genaamd. Erasmus en Opmeer zullen zich , in die benaaminge , gevoegt hebben naar het gevoelen , 't welke eerst van Hugo Floriacensis te boek gezet , naderhand veele aanhangers heeft gehad : te weten dat Middelburg gesticht zoude zyn van den Roomschen Krijgsoverste , Metellus : en dat van dezen Metellus de naam van Middelburg afgedaalt zoude zyn. Doch dit hebben die Schryvers , die doch wat byzonders en heerlijks moesten te berde brengen , alleenlijk opgevat uyt de gelijkheit van de naamen *Metellus* en *Middelburg*. Zoo doende zouwen wel duizend en tien duizend naamredenen uyt kunnen vinden. Ook is dat gevoelen tegenwoordig buiten alle achting geraakt , en al door Levinus Lemnius verworpen geweest.

Wy zullen hier met korte woorden uyt Boxhornius by voegen dat de Voorsteden der Stad Middelburg tegen den inval der Vlamingen , in 't jaar 1313 , met aarde wallen zyn versterkt.

Dat haar onder andere voorrechten , die wy nu niet melden zullen , in 't jaar 1347 , toegestaan is , dat geen ambagtsheer tot Schepen van Middelburg kiesbaar

baar zoude zyn. Want de Ambachtsheeren, die hun verblyf in Walcheren hielden, zогten hunne heerlijkheden maar te verbeteren; en zoo wel de ingezetenen, als de neering, uyt de Stad te lokken.

Dat, om dat het bereiden en weeven van lakenen te Middelburg hoe langer hoe meer begon te bloeijen, Graaf Willem in 't jaar 1355. een *zeggen heeft gezeit* dat geene plaatzen in Walcheren, behalven Middelburg, Vlissingen, Terveer, Domburg, en Westkapel, weefgetouw of scheerbanken zouden mogen houden.

Dat de Koophandel daar op al sterker en sterker wierd: voornamentlijk na dat aan de vreemde kooplieden, die daar quamen handelen, door den Graaf verzekering was gegeven dat zy in gevalle van oorlog voor hun lyf noch goed niets te vreezen hadden.

Ook heeft het Stapelrecht, aan de Stad Middelburg door meer als eenen * Graaf verleend, zeer veel tot den aanwas van den koophandel geholpen.

Vooral is de koophandel hier lustig aan gewakkert, en heeft een grooten opgang gemaakt, omtrent het jaar 1495: want veele zoo Engelsche als Schotsche Koopluiden, die te Brugge gezeeten waren, en daar grooten handel dréeven, hebben Brugge verlaaten, en zich te Middelburg neergeslagen. Het grooter getal der menschen deed het getal der huizen ook vermenigvuldigen; en 't staat wel te denken dat die Engelsche en Schotsche Koopluiden met geen leege beurzen aanquamen. Althans men zag de plaatzen, die zoo lang leeg en onbetimmerd waren geweest, in 't kort vol schoone hujsen staan, en Middelburg dagelijks een nieuwe en beter gedaante krygen.

Het recht door *Karel V.* aan de Stad gegeven, dat alle wynen uyt het Westen in Walcheren koomende, eer datze elders mogten vervoert worden, te Middelburg *ter Kraene moesten koomen*, heeft die van Middelburg ook, tot het vermeerderen van den koophandel, niet weinig geholpen.

't Ging evenwel niet altyd even voor den wind: want voor eerst, in 't jaar 1524. gingen veele Koopluiden en Burgers op het platte land woonen; daar

* Willem VI, Hertog Philips, enz.

zy minder lasten te draagen, en alles beter hoop hadden, als in de Stad. Ten tweede, om dat de huizen en erven zeer belast waren met onloffelijke renten, zag men de huizen al meer en meer vervallen; en 'er geene handen aan slaan; dat bouwvallig en vervallen was, liet men bouwvallig blijven, en vervallen leggen. Hier en daar zag men leegge erven, daar wel eer prachtige huizen gestaan hadden; want, quam 'er ergens een huys af te branden, dat nu en dan al gebeurde; men liet het maar leggen: de lust tot het bouwen lag 'er toe.

Dan was 'er omtrent het jaar 1530, door het verloop van den stroom, een groote plaat gekomen voor de haven: en daar by was de haven zelf zeer lang en krom. Dit, 't zamen gevoegd, maakte de opkomst der Schepen, en 't invoeren der Koopwaren zeer moeilijk: zoo dat veele Koopluiden 't geraadzaamer vonden, hunne koopmanschappen 't Armuiden te laaden.

Maar alle deze ongemakken is de Majestraat, door haar wys beleid, te boven gekomen: de Koopluiden en Burgers, op het platte land woonende, wierden door goede en voordeelige aanbiedingen weder in de Stad gelokt. Alle erfrenten wierden losbaar verklaart, tegen den penning 16, 18 of 20. 't Ongemak van de haven wierd verholpen, door het schieten van een nieuwe haven.

En om dat die haven voor alle de in en uytvarende schepen niet breed genoeg was; is ze in 't jaar 1540 veel breeder en langer gemaakt; en door veele Schuttershoven en ledige erven tot in de Stad gebracht. Ten dien einde wierd S. Jans Kerk, met uyt-drukkelijk verlos van den Utrechtschen Kerkvoogd, gaansch en geheel afgebroken.

Tot het maaken van een nieuwe Schuttershof, wierd S. Aachtenhuys, met het Begynhof, met een diergelijk verlos onder de voet gesmeeten.

Middelburg had zoo lang geen andere werken of versterkingen gehad, als de voorgemelde aarde wallen. Maar Keizer Karel, merkende of gewaarschouwd dat menig Koopman, om dat hy zyne goederen in eene zoo onsterke Stad niet verzekerd achte, elders ging wonen, deed de Stad zoo veel als doenlijk

was,

was, en naar de wyze van die tyden, versterken.

Binnen 60. jaaren herwaarts, zegt M. *Boxhorn*, is de Stad tweemaal uytgelegt, en wel de helft vergroot: ook rondom versterkt, en met verscheidene bolwerken en scherpten verzien, die wel op den anderen *Flankeeren*.

De Stad, die zoo wel ten Koophandel gelegen is als eene Stad gelegen kan zyn, heeft het Stapelrecht van alle de wijnen, olijen, syropen, en andere natte waeren, die uyt *Westen*, 't zy uyt *Italien*, *Vrankryk*, of *Spanje*, in ons *Nederland* ter zee overgebracht worden: want alle die waeren moeten volgens de vergunning der oude *Graven* hier *ter krane* en *stapele koomen*.

De *Burggraven* van *Zeeland* koomen al te dikwils in de *Historie* dezer *Landen* te pas, en zyn al te vermaard, om hier zoo ongemeld overgeslagen te worden. Des zal men hier uyt 's *Reigersbergen*, *Boxhorn*, *S. van Leeuwen*, en andere *Schryvers*, de lyst van die *Burggraven* laten volgen.

Graaf *Dideryk*, de fesse van die naam, heeft onder andere kinderen eenen zoon gehad, met naame *Pelgrom*; die in de oude *Kronyken* vermeld staat onder den naam van *Burggraaf van Zeeland*. In eene *Kronyk**, onder vrouw *Maria van Borge* geschreeven, word gezegt dat hy de eerste *Heer van Voorn* is geweest. Daar staat ook dat uyt zyne eenige dochter, met den *Grave van Seyn* getrouwd, voortgekomen zyn de *Heeren van Voorn*.

Daar hebben wy dan 't eerste begin der *Heeren van Voorn*, die *Erfburggraven* van *Zeeland* zyn geweest, en ook den titel van *Erfburggraven* voerden.

Zy waren de *Stedehouders* van den *Graaf*, in alles daar de *Graaf* van *Zeeland* over te zeggen had. Voor al bleek hun gezag in de hooge *vierscharen*: 't welk echter merkelyk vermindert is onder *Maria van Borge*. Want die *Gravin*, die 't met haare *onderdaanen* wel meende, en mogelijk gemerkt zal hebben dat het gezag der *Burggraven* de *ingezetenen* van *Zeeland* lastig viel, of dat de *rechtspleeging* door de *sloffigheid* der zelve *Burggraven* verwaarloost wierd, heeft in 't jaar 1476. aan de *Steden* van *Zeeland* vergunt, over

By *Boxhorn* onder *Dideryk VI.*

alle feiten recht te mogen doen; zonder naer 't spannen van hooger vierschaar te wachten. Het gezag der Burggraven, dat daar door zeer gezakt was, en te mets al laager en laager daalde, is 'er eindelijk gansch onder geraakt.

Hier nevens dan de naamen van de Burggraven; zoo veele als 'er in onze Jaarboeken gevonden worden.

Pelgrom of Pelgrim van Holland, de zoon van *Dirik VI*.

Floris van Zeyn en Voorne; was Burggraaf van 't jaar 1162 tot 1203.

Dirk van Voorne, met de dochter des Graven van Kuik getrouwd. *S. Van Leeuwen* noemt hem *Hugo*; maar volgens *Boxhorn*, dien we hier liever willen volgen, is *Hugo* de broeder van den Burggraaf geweest.

Evenwel staat *Hugo*, als Burggraaf, ook by *Reigersbergen* vermeld. Misschien is *Hugo* zijnen broeder in 't Burggraaffschap gevolgt.

Jan van Voorne; by * *Boxhorn* op 't jaar 1255 aange-
getogen: hoewel hy van *S. van Leeuwen* overgeslagen word; en, zoo *Van Leeuwens* zeggen vast gaet, in 't gemelde jaar het ampt van Burggraaf niet wel bekleedt kan hebben. Want, zoo als hy schrijft, zoude *Hendrik van Voorne* vermeld staan in een Handvest van Koning *Willem*, van 't jaar 1252, en geleest hebben tot het jaar 1280. Misschien is 't jaar 1255 een drukfout by *Boxhorn*; en moet verandert worden in 1250 of 1251. Dit veranderen zal men ligt tengoe-
de houden, zoo men aanmerkt dat 'er by *S. van Leeuwen* zelfs, in de jaaren van *Hendrik*, *Aalbert*, en *Gerrit van Voorne*, een groote brabbeling is; en 'er nootzakelijk ook iets verandert moet worden. Maar daar zullen wy nu niet in treden; en de lijst, zoo goed als we kunnen, maar vorder opmaaken.

Hendrik van Voorne; volgens *S. van Leeuwen* gestorven in 't jaar 1280.

Aalbert van Voorne, *Hendriks-Zoon*.

Gerrit van Voorne, *Aalberts-Zoon* in 't jaar 1303.

Dirck van Voorne, 1317.

† *Vrouw Jenne van Voorne*, zonder oir gestorven in 't jaar 1349.

* I Deel, pag. 470.

† *Dirick van Voorne* 1317.

Vrouw

Vrouw *Machteld van Voorne*, de nicht van *Jenne* voorschreven, en ook zonder oir gestorven in 't jaar 1372.

Heer *Jan van Renesse*, van *Maelstede* 1400.

Heer *Adriaan van Kruiningen* 1433.

Heer *Jan van Kruiningen* 1459.

Heer *Adriaan van Kruiningen* 1473.

Heer *Thomas van Abeele* 1478.

Heer *Hector van Kruininge* 1498.

Hier, of hier omtrent, dient geplaatst te worden * *Wolfaert vander Maelstede* en *Van Everingen*, de Zoon van *Wolfert van Maelstede* en van *Dorothea Mauryns dr. vander Does*: aan wien *Philips van Borgonje* het ampt en den titel van 't voorn. Burggraafschap gegeven heeft. Wie van de *Philipzen*, de goede of de *Schoone*, dit ampt aan hem gegeven heeft, zoude te onderzoeken staan; maar ik zie niet dat 'er zoo veel aan gelegen is.

Heer *Joost van Kruiningen*, overleden in 't jaar 1543.

Heer *Jeronimus van Serooskerke* 1548.

Philibert van Serooskerke.

BY *Boxhorn*, op het jaar 1572, staat eene rekening van den dienst, dien de Leenmannen van Zeeland den Hartog *Karel*, in zijne oorlogen tegen Frankrijk, schuldig waren. De dienst bestond eigentlijk hier in, dat zy zeker getal van gewapende mannen, te voet of te paard, of anders een zekere somme gelds, leveren moesten. Een leen, dat jaarlijks 16 kroonen waardig was, moest eenen man te voet ten oorlog leveren. Een leen, van 32 kroonen jaarlijks, was gehouden twee mannen te voet, of een man te paard, ten zelven einde te leveren: of moest anders 32 kroonen, het stuk op 24 stuivers gerekend, in geld opbrengen. Wy zullen de lijst der Leenmannen, zoo als ze uyt de gemelde rekeninge getrokken zy met dezelfde woorden, en zonder veranderinge van taal, hier laten volgen.

* Zie *Boxhorn*. I Deel; pag. 470.

M*Ijn Heere van Ravensteyn*, ter cause van Mevrouw syn gesellinne, sal dienen met twaelf mannen van wapenen, elcken man van wapene met drie paerden; ende met vijf vechtende te peerde, ende senentwintich vechtende te voet.

Myn Heere vander Vere met derthien mannen van wapene, thien vechtende te peerde, ende neghentien vechtende te voet.

M. Joncker van Culenborch, ter cause van sijne Heerlijckheyt in Borselen, met neghen mannen van wapene, vier vechtende te peerde, ende twee vechtende te voet.

Mijn Heere d' Abt van Middelburch, ter cause van sijne Ambachten, tienden, ende van sijnen huys te Westthove met sijne toebehoorten, met een man van wapene, ende met vier vechtende te voet.

d' Heer van Cruyninghen, ende *Adriaen syn Oom*, met thien vechtende te peerde ende neghen te voet.

M. Floris de Bastaert van Borselen, ter cause van sijne Ambachten ende thienden in Noordtbevelandt, met negen vechtende te peerde, ende vijftien vechtende te voet.

Jan van Reymerswale, met achte vechtende te voet.

Mer Claes ende Willem van Reymerswale, Philips kindere, ghebroeders, met achte vechtende te voet.

Heer Jan van Ruybrock van de Werve, met drie vechtende te peerde, ende achte vechtende te voet.

Thomas van den Abeele, met drie vechtende te peerde, ende een te voet.

Guy de Baenst, met twee vechtende te peerde, ende drie te voet.

Jan van Renisse, met twee vechtende te voet.

Gerrit van Renisse, des voorfz. Ians zoone, met drie vechtende te voet.

Jan van Renisse van jonghe, met twee vecht. te voet.

De voorfeyde *Jan*, *Gerrit*, ende *Jan*, ghebroeders, sullen noch dienen 't samen met twee vechtende te peerde.

Jan van Renisse van Wulven, met twee vechtende te peerde, ende drie te voet.

Heer Jan van Renisse van Renouwen, Canonick 't Wtrecht, met een vechtende te voet.

Mer Jan van Cats, Ridder met elf vechtende te voet.

Jacob van Cats, met elve vechtende te voet.

Lieven van Cats, met elve vechtende te voet.

Antonis van Cats, met drie vechtende te peerde, ende vijf te voet.

Laurens van Cats, des voorfz. *Antonis* broeder, met drie vechtende te peerde, ende vijf te voet.

Joncker Jan, de *Bastart van Bourgoingnen*, met twee vechtende te peerde, ende drie te voet.

Jonckvrouwe Marie, des voorfz. *Antonis* dochter, met een vechtende te peerde, ende drie te voet.

Jonckvrouwe Margriete, *Floris Reiniersz.* dochter, met viere vechtende te voet.

Mer Arnout van Botlant, Ridder, met vier vechten-
de te voet.

Heer Wouter van K. Ridder, mitsgaders al fijn broe-
ders, ter caufe van heure thienden in Borfele, met een
vechtende te peerde.

Adriaen van Nieuwerwe, met vijf vechtende te voet.

Heer Michiel van Nieuwerwe, Ridder, met twee
vechtende te voet.

Jan de Beste, met een vechtende te voet.

De Stede van Westcappelle, met een vechtende te voet.

Wouter van Domburch, met vier vechtende te voet.

Adriaen van Domburch, met een vechtende te voet.

Adriaen Panraes van Schoonhoven, met een vech-
tende te voet.

Jan van de Hogerdore, met een vechtende te voet.

Jonckvrouw W. van Reymerfwale, met drie vechten-
de te voet.

Meester Jaques Cruesne, met een vechtende te voet.

Jan Pieter Wisse van Sceingen, met een vechtende te
voet.

Lieven Claesz. met twee vechtende te voet.

Joos van Halewijn, te Sluys, met drie vechtende te
voet.

Mattheus van Sceingen, oock fijn broeder, met een
vechtende te peerde, ende drie te voet.

Claes Iansz. van Wissekercke, met een vechtende te
peerde, ende vier te voet.

Cornelis Cornelisz. woonende te Antwerpen; midts-
gaders, *Ian Cornelisz. de Fonge*, *Jacob Cornelisz. te*
Vliffingen. ende *Jan Cornelisz. te Westcappel*, ghebroe-
ders, t'famen met een vechtende te voet.

De

De voorfz. *Cornelis* alleene, met twee vechtende te voet.

De voorfz. *Jan Cornelisz. de Jonge*, woonende tot *Vliffingen*, met een vechtende te voet.

De voorfz. *Jaques Cornelisz. te Vliffingen*, met een vechtende te voet.

Jan Cornelisz. te Westcappel, met een vechtende te voet.

Reinier Willemfz. vander Buttinge, woonende tot *Middelburch*, met vier vechtende te voet.

Hendrick Crabel, met vier vechtende te voet.

De stede van *Middelburch*, ter caufe van heuren *Ambachten* in *Brugdamme*, met drie vechtende te voet.

Meester Thibault Baradot, Secretaris van mijne ghenadighe Heere, ter caufe van fijne *Ambachten* in *Zuydtbevelant*, met drie vechtende te paerde, ende een te voet.

Anthonis Jansz. soone van Wiffekercke, met twee vechtende te paerde, ende vijf te voet.

Jan Olant Kempensz. woonende tot *Middelburch*, met een vechtende te voet.

Antonis, Meester Antonis Michielsz. van Eversdijck, met vijf vechtende te voet.

Meester Nicolaas vander Niffe, Doctoor in de *Medicijne*, woonende ter *Goes*, met twee vechtende te voet.

Cornelis Boudinsz. woonende ter *Vere*, met een vechtende te voet.

Adriaen vander Waerde, met een vechtende te voet.

Boudin vander Waerde, met vier vechtende te voet.

Cornelis van Sceingen, met drie vechtende te voet.

Mer Joos van Sceingen, Ridder, met drie vechtende te voet.

Willem van Sceingen, van *Heinkensant*, met een vechtende te voet.

Jan van Sceingen, fijn broeder, met een vechtende te voet.

Jan van Sceingen Pietersz. met een man van wapene, ende een vechtende te voet.

Jacob Wielant, met een vechtende te voet.

Heer Klaas Wittelesz. Priester, met een vechtende te voet.

Jan Wittelesz. zijn broeder , met een vechtende te voet.

Hubrecht Wittele , zijn broeder , met een vechtende te voet.

Jan Bollaertsz. te Reymerfwale , met een vechtende te voet.

Siegge spaans te Reymerfwale , met een vechtende te voet.

Hendrick Jansz. van Wissenkerke , met drie vechtende te voet.

Boudin Thonisz. woonende te Ziericzee , met twee vechtende te voet.

Cornelis Vrankefsz. te Ziericzee , met een vechtende te voet.

Adriaan Vrankefsz. zijn broeder , met een vechtende te voet.

Michiel Vrankefsz. oock zijn broeder , met een vechtende te voet.

Hendrick Willemsz. met een vechtende te voet.

Pankraes Pancraesz. mer een vechtende te voet.

Jacob Bartholomeesz. Cornelis Bartholomeesz. ende

Jan Willem Bartholomeesz. 't samen met drie vechtende te voet.

Jan van Treslonge, Mer Lodewijcsz. met drie vechtende te voet.

Joris van Treslonge , met drie vechtende te voet.

Raesse van Treslonge , met twee vechtende te voet.

Cornelis van Treslonge , met twee vechtende te voet.

Willem Claesz. Colinsz. woonende ter Veere , met drie vechtende te voet.

Oel Pietersz. woonende tot Ziericzee , met een vechtende te voet.

Antonis van Zoetelinckercke , met twee vechtende te peerde, ende twee te voet.

Floris Cornelisz. ende Moudin Jaques Florisz. 't samen met twee vechtende te voet.

De kinderen van Bette Thonisz. met twee vechtende te voet.

Jan Cornelisz. met sijne broeders , met drie vechtende te peerde, ende drie te voet.

Adriaen Pieter Arentsz. met een vechtende te voet.

Beooster Scheldt.

Willem Pier Mannensz. met een vechtende te voet.

Oort Jan Oirtsz. met twee vechtende te voet.

Huge Jan Bollaertsz. met een vechtende te voet.

Joost, Jan, ende Raesse van Haemstede, ghebrowsers, 'tsamen met drie vechtende te voet.

Willem Bolle, met twee vechtende te peerde, ende acht te voet.

Jan Jaquesz. van Noortgouwe, met twee vechtende te voet.

Loen van Bloys, ende *Adriaen van Bloys*, ghebrowsers, met drie vechtende te voet.

2. Kanonnikken van de Premonstreit-order: anders Norbertijnen; en van veelen, doch ten onrecht, Witte Monnikken genoemd. Ten onrecht, zeg ik; want zy zijn eigentlijk Kanonnikken, en hebben dikwils den naam van Monnikken afgeslagen: ook zijn ze van hunne eerste oprechtinge af voor Kanonnikken, en geen Monnikken, gehouden. Aldus schrijft *Petrus Abailardus*, die het zeer gelaaden had op *S. Norbertus*, en *S. Bernardus*, (*Calamit. Suar. c. 12.*) dat zijne vyanden twee nieuwerwetsche Apostelen tegens hem opgemaakt hebben: waar van de eene, te weten *S. Norbertus*, zich beroemt dat hy het leven der Kanonnikken, en de andere, te weten *Bernardus*, dat hy het leeven der Monnikken wederom heeft doen herleven. En in de Kronijk der Bisschoppen van *Verdun* word verhaalt (*in Spicilegio Dachery t. 12.*) hoe dat *Bernardus* de order der Monnikken, doch *S. Norbertus* de Kerkelijke order, uyt den modder der wereldsche ydelheit hebben opgerecht. Ook hebben wy elders verhaalt hoe vinnig dat *Rapertus*, Abt van Duyts, en *Philippus*, Abt van de Premonstreits-order, de eerste voor de Monnikken, de tweede voor de Klerken, tegen malkander geschreven hebben.

Doch om dit ook voor de ongestudeerden te zeggen, sommigen zouden kunnen denken dat *Premonstreit* anders had behooren vertaalt te worden: en zullen dien naam mogelijk niet verstaan. *Premonstre* of *Premonstreit* is dan een plaats, eertijds een wildernis, in Kampanje: daar *S. Norbertus* allereerst een Vergadering heeft opgerecht: dog over den oorsprong

sprong van dien naam, zijn de Schrijvers niet eensgezind. Sommigen vertellen ons, dat zekere *Enguerran*, zullende tegens een Leeuw gaan vechten, die het platte rond rondom verwoeft, zich onvoorziens by den Leeuw bevond; en van schrik zoude uytgeroepen hebben: *S. Jean tu me l'as de prés monstre*. *S. Jan* gy hebt my den Leeuw al dicht by getoont. Anderen haalen den naam van *pré* een weide, en *montrer*, toonen, zeggende dat de Benediktijner-Monnikken de gemelde plaats eerst gevonden en aangetoont hebben. De Vader *Le Paige* (*Bibliot. Præmonst. l. 1. c. 2.*) dewelke deze naamredenen als een fabel verwerpt, geeft een andere op; die Vader *Hugo*, in het leven van *S. Norbertus*, wederom voor een fabel uytmaakt. De eerste zegt dan dat de H. Maagd de gemelde plaats te voren heeft getoont, *Præmonstravit*, aan *S. Norbertus*, als hy 's nachts in zijn gebed zijnde veele perfoonen in 't wit gekleed zag verschijnen. De laatste zegt daar tegen dat het enkelijk by losgeval is toegekomen dat de gemelde plaats dien naam gekreegen heeft. Hier over is gemelde Vader *Hugo* wederom gehekelt geweest van eenen Vader *Gautier*, die het voor de verschijninge wel ernstelijk opnam: doch hy heeft de waarheit, voor dewelke hy met grooten lof had begonnen te kampen, niet onbeweerd gelaaten.

3. Deze *Tanchelinus* had gansch Antwerpen volgens de meeste Schryvers bynavergiftigt. Hy word beschreven als een verstandig, welspreekend, prachtig en wel lustig man; hy leerde dat het Sakrament des Outaars onnodig was ter zaligheit, en dat de Bisschoppelijke en Priesterlijke Wijdzal of orders niet meer waren als een menschelijk verachtzel. Hy ging altijd gevolgt, zoo de Historien althans verhaalen, van drie duizend menschen, dewelken alle de genen die zijne leeringe tegen stonden dood smeeten. Hy ging als een groot Heer, met kostelijke klederen; de hairlokken met zijde linten gebonden en met goude strikjes gevlochten. Hy was liefstallig van woorden, en onthaalde het volk op deffige gastmaalen om des zelfs gunst te winnen. Dan word 'er noch verhaalt dat zijne aanhangers het water, daar hy zijne handen in gewaschen had, uyttronken; en ook in reliquiflessen met

met zijn pis bewaarden. Ja hy zoude de menschen, zoo als 'er geschreven word, zoo begoochelt hebben, dat hy de vrouwen in 't gezigt van haare mannen, en de dochters voor de oogen van haare moeders, zonder eenige schaamte van weerskante, kon misbruyken. Hoe verre dat dit aangenomen moet worden, en of 'er de faam niet wat bygevoegt heeft, zal ik nu niet onderzoeken. Dit is althans zeker dat *S. Norbertus* groote moeite gehad heeft, en langen tijd bezig is geweest, om die maalgheesten r'onder te brengen.

4. *Smallegange* schrijft van deze Abdy dat dezelve, zoo als geloofd word, gesticht zoude zijn door Bisschop *Godebaldus*. Dog vermits *Godebaldus* de Reguliere Kanonnikken om hunne onstichtelijk leven ytt de Abdy verjaagt heeft, is het niet wel te gelooven dat hy dezelve daar had ingebragt: dewijl het wel te denken is dat hy, als zeer op de kerkelijke tucht staande, in een nieuw gestichte Abdy niet als vroome en deftige Kanonnikken zoude gestelt hebben: en het noit of zeer zelden gebeurt, dat een welgeschikte en deudgzame vergadering op een zoo korten tijd, en onder de regeeringe van eenen en den zelfden Bisschop, zodaanig zoude vervallen dat ze schandelijk zoude moeten verjaagt worden.

5. Ik weet niet wat ik oordeelen moet van het zeggen van *Reigersberge*; te weten dat Koning *Willem*, of *Willem II*, Graaf van Holland, behalven het bevestigen van deze Abdy, noch verscheide Nonnekloosters in Holland en Zeeland, als *Zoetendaale* in *Walcheren*, *Loosduinen* in *Holland*, en meer anderen heeft gesticht: en dat om deze reden, dat hy veele basterd-dochters hebbende, dezelve met geestelijke goederen wilde begiftigen. Althans is het de waarheit niet dat hy de Abdy te *Loosduinen* heeft gesticht. Hy mag die begiftigt hebben: maar ze was al gesticht door zijne ouders *Floris* en *Machtildis*, zoo als in *Botavia Sacra* gelezen kan worden.

6. Deze twee laatste Abten waren van de order van *Cistercie*. Staat ook te weten dat deze hervorming wel ontworpen en ten deele in 't werk is gestelt door de gemelde vier Abten: maar de volgende Pauzen hebben noch groote moeite gehad om dezelve door te dringen: hoewel dat zy het ook niet volkomenlijk

mentlijk uitgevoerd hebben. In het jaar 1256 heeft *Alexander IV* de zelfde ordonantzien raakende die hervorming uitgegeven, dewelke door *Gregorius IV* uitgegeven waren geweest. Lang daar na heeft *Eugenius IV* ook verscheide klagten uyt veelerhande gewesten gehoord, over het ontsichtelijk gedrag van verscheide Abten en Religieuzen uyt de Premonstreits-order: en heeft in jaar 1438 een Brevet aan den Generaal of Opper-Abt, en aan alle de anderé Abten, laten afgaan; en hun wel scherpeijk geboden de hervorming van hunne order ter harte te nemen. Zie *Vader Paige* in zijne Boekzaal der Premonstreit-heeren.

7. Zoo als ik de woorden van *Reigersberg* begriip, heeft de gemelde Abt zoodaanige magt maar gehad over eenige Kerken van Holland en Zeeland: *Graaf Willem*, zegt hy in den tweeden druk dien ik ter handen heb, heeft ook zeer rykelijken begaest die Abdije binnen der Steden van *Middelburch van Erve en Thiende*, (daer in stellende geleerde mannen, om Kerken te bedienen) die *Konink Willem der Abdye* gegont ende ghegheven hadde, in *Holland*, in *Zeelandt*, ende in alle zijne landen: op dat, soo wanneer eenige van die Kerken vacerende waren, den Abt dan ter tyd wezende, soude mogen daar Pastooren ende Capellaenen instellen nae syn be-
 liefte; d'welck noch op den dagh van huyden alsoo geschiet. Hy zeyt, om Kerken te bedienen (de tusschenwerping staat 'er maar verkeerd) dien *Konink Willem der Abdye* gegont had enz. Ook is 'er geen het minste bewys in de kerkelijke of wereldlijke historie van *Holland of Zeeland* dat de Abten van O. L. Vrouw, te *Middelburg*, zoo een algemeene magt zouden gehad hebben. En om andere bewyzen nu over te slaan, men heeft maar achter in de Voorberichten op *Batavia Sa-*
trade naamen van verscheide pastoryen of proeven na-
 tezien, die ter begeevinge, der Graven gestaan hebben.

8. *Reigersbergen*, schrijvende over het jaar 1515 spreekt van eenen Heer *Jan van Kapelle*, Prelaat van *Middelburg*: dewelke de Abdy zeer deed verbeteren en kostelijk betimmerde enz. Of deze *Jan van Kapelle* dezelve is geweest met *Pieter vander Kapelle*, dewelke alhier opgegeven word, als Abt geweest zynde in het jaar 1503; dat zou ik met geen vastig-

heit kunnen zeggen. Het is evenwel niet onwaarschijnlijk : en waarschijnlijker als dat 'er twee Kappellen zoo dicht achter malkander zouden geregeert hebben : en dan had men maar te zeggen dat *Reigersbergen* in den voornaam heeft gemist.

9. Deze *Maximiliaan* is volgens de getuigenis van *Reigersbergen* geweest , de Zoon van *Boudewyn* den basterd zoon van *Philips* den goeden. Hy voegt 'er by dat hy zeer over zijne geleerdheit geprezen is geweest van *Erasmus*. Of *Erasmus* elders gewag maakt van eenen *Maximiliaan van Borgonje* kan ik niet te recht zeggen ; maar onder zyne Brieven zyn 'er drie aan *Maximiliaan van Borgonje* geschreven ; de eerste in 't jaar 1527, de tweede in 't jaar 1528, de derde in 't jaar 1529. Maar in die drie brieven geeft hy hem niet eens den tytel van Abt : daar hy nochtans den eernaam van Bisschop , van Abt , van Doktor , enz. , als hy aan zodaanige luiden schrijft , niet gewoon is achter te laten. Dat meer is, in den laatsten brief noemt hy hem *adolescens*, een jongeling : hy wenscht dat hy zich zoo vroeg niet ten hove begeven had , maar noch een jaar of twee in de oeffeninge der wetenschappen had gesleeten. Hy geeft hem goeden raad hoe dat hy zich aan het Hof behoort te gedraagen. Dat alles schynt weinig op een Abt te passen. Zoo dat ik geloof dat *Erasmus* aan een neef van den Abt zal geschreven hebben. Vorders word hy van *Reigersbergen* geprezen, als een zeer wys en deugdzaam Heer : die de timmeraadjen der Abdye merkelyk heeft doen verbeteren : en die schoone Schildery door eenen *Jan van Maubeuge* heeft laten maaken, dewelke op den outaer van de Kerk der Abdye heeft gestaan : om welke schildery te zien de vermaarde *Albert Durer* , een Hoogduytsch Schilder , naar Middelburg is gereist : en zich over de schoonheit der schilderye verwondert heeft getoont.

10. Deze *Matthias van Heeswyk* word van *Reigersbergen* ook geprezen als een zeer wyzen en geleerd Prelaat. Hy word ook hooggelyk geroemt door *Kornelis Verburg* , die hem de uytlegging van *Adam Sabout* over de Brieven van *Paulus* heeft opgedragen. Ik weet wel dat men juyft altijd de grootste staat op de opdracht brieven niet kan maaken : en dat de ge-

nen,

nen, wien eenige werken opgedragen worden, door-
gaans in den opdracht te boek staan, voor de eerste
mannen van de wereld : Doch een vroom en acht-
baar man, en die voor zynen goeden naam en faam
bezorgd is, gelijk *Verburg* is geweest, zal geen by-
zondere feiten met verscheide omstandigheden ver-
zinnen en uyt zynen duim zuigen. Hy getuigt dan
dat gemelde *Matthias* allerhande zoo Heidensche als
Christene boeken met een ongelooffelijken yver en
overgroote onkosten van alle kanten verzamelt heeft :
en 'er een zoo deftige boekery van heeft gemaakt, dat
nogte het geleerde Griekenland, nochte het rijke Duits-
land, nochte het weetgierige Vrankrijk, nochte Italie
zelf, volgens zijn oordeel van beter boekeryen voor-
zien waten. Hy vbeegt 'er noch by dat dezelve Prelaat
niet eenmaal, niet andermaal, maar al dikwils, zeer
geleerde en taalkundige mannen naar de uiterste ge-
westen der wereld heeft gezonden : om, indien 'er
ergens noch eenige schriften der Ouden, die aan zij-
ne boekerye ontbraken, mogten schuilen, of eenige
nieuwe en deftige Schrijvers uytquamen, dezelve
op te koopen, en in zyne boekery te brengen.
Dan doet hy noch gelden hoe dat hy alle geleerden, en
alle liefhebbers der geleerdheit en der godvruchtigheit,
heeft begunstigt en voortgeholpen, enz. Hy is in 't
jaar 1549 eerst Abt geworden : want zijn voorzaat
Floris van Schoonhoven is overleden den 4 Maart 1549.
Deze *Floris* had veele schoone timmeradjen, zoo in de
Abbye als de kerk, laten maken: gelyk ook in het
huys Westhoven op Walcheren.

11. Noch is 'er in Walcheren een klooster van Kla-
rissen geweest, 't welke eerst te Emelissen in Noort-
beveland gesticht was : doch om het overstroomen
van Noortbeveland overgebracht is in Walcheren : al-
waar het tot de tijden van *Reigersberge* toe, zoo als
hy in zijne Kronijk getuigt, in de duinen heeft ge-
staan. De naam van dit klooster was Waterloos
werve.

12. Hy is wel zekerlijk Kanonnik van *S. Mariaas*-
kerk geweest : want voor eerst volgt 'er in de vordere
beschrijvinge van zijn leven, hoe dat hy Bisschop zijn-
de een kostelijk *Pallium* aan den Deken en het Kapit-
tel van *S. Mariaas* kerke, tot een teken van de oude

eendragtigheid en vriendschap, heeft vereert. Die oude eendragtigheid en vriendschap schijnt niet anders uytgeleit te kunnen worden, als dat hy Kanonnik in hunne Kerk was. Maar ten tweede hebben wy dien aangaande een zeker bewijs uyt een ongedrukten Brief van *Philips II*, dewelke door hem den 18 van December 1556 geschreven is, aan den *Stadhouder, President en den Raade van Holland en Utrecht*; en vorders aan den *Stadhouder van Overijssel, aan de Drossaarden, Baljuwen, Schouten, Burgermeesteren en Wethouders van de Steden en Vlekken van Utrecht, Rhenen, Wyk en Amersfoort: enz.* In dezen Brief, waar van wy een kopy met de hand geschreven ter hand hebben, staat uytdrukkelijk dat de Heeren *François Sonnius*, Leeraar in de Godtheit en Kanonnik in den Dom te Utrecht, en *Niklaas a Castro* Licentiaat in de Godtheit, en Kanonnik in *S. Mariaas* kerke te Utrecht voorschreven, aangesteld zijn tot Onder-kettermeesters; of gelijk de woorden van den Brief luiden, *dat de generaale Inquisiteurs ofte geestelijke Rechters* de voornoemde Heeren in haare plaatsen, ter begeerte des Konings, gesubdelegeert hebben. Ik weet niet of de twee gemelde Schrijvers *Havensins* en *Val. Andreas*, dewelke volgens den Heer Auteur van *S. Jans* kerke spreken, zich niet zullen vergrepen hebben, om dat *Johan a Castro* (waarschijnlijk de broeder van den Bisschop *a Castro*) Kanonnik van *S. Jans* kerke te Utrecht is geweest. Dit vind ik in een rekeninge of verklaringe, met de hand geschreve, van de penningen, dewelke de *Vijf kerken en de tweede Geestelijkheid, mitsgaers de Regeerders, Horgemeesters, Ingezetenen* (zoo edel als onedel) der *Stad, Steden, en des platten lands van Utrecht* aan de *Gouverneurs*, door expresse ordonnantie van de zelve, . . . verstrekt ende geleent hebben.

Daar staat dat *Jan a Castro*, Kanonnik van *S. Jans* Kerk op het gemelde verzoek geleent heeft 32 gulden. Ik heb gezet dat deze *Johan* waarschijnlijk de broeder van *Nicolaus* is geweest: 1. om dat zijn broeder, gelijk uyt het antwoord des Kapittels blijkt, ook den naam van *Johan* heeft gehad: ten tweede, om dat de Bisschop den last van het gemelde *Pallium* te laten maaken, en te vereeren, aan zijnen broeder had opgedragen: dewelke vervolgens te Utrecht schijnt gewoont

woont te hebben: een *Johan a Castro* te Utrecht, die het *Pallium* laat maaken: en een *Johan a Castro* te Utrecht, die aldaar op den zelve tijd Kanonnik van *S. Jans* kerk is; het zouw al iet wonderlijks zijn dat dit twee verscheide personen geweest waren. De naam *a Castro* is zoo gemeen niet als veele andere Hollandse of Utrechtsche naamen.

13. Wy hebben zoo even gezien hoedaanig dat hy gemagtigt is geweest; volgens den gemelden ongedrukten Brief was hy met *Sonnius* tot Kettermeeſter, of liever Onder-kettermeeſter, aangeſtelt over Holland, Utrecht en Over-Yſſel: en was aan alle de Amptenaaren, daar de Brief aan geſchreven was, wel ſcherpelyk geboden deze Kettermeeſteren, des verzogt zijnde, in het onderzoeken, gevangen neemen, en in hechteniſſe houden van verdagte personen, de behulpzame hand te bieden: zonder zulke gevangenen met iemand te laaten ſpreken, of brieven aan iemand te laaten ſchrijven, of van anderen te laaten ontvangen, als met kenniſſe en laſt van de voornoemde ondergemagtigde Rechters of Kettermeeſters. Vorders word aan dezelve Amptenaaren geboden geen belet of tegenſtand aan de voornoemde Kettermeeſters, nochte aan hunne Prokureurs, Notariſſen, dienaaren, huisgezin ofte byſtanders te doen of te laaten doen: maar hen met alle magt te beſchermen: en alle de genen, die hun eenig belet of ongelijk aandoen, anderen ten voorbeeld te ſtraffen: zullende anders gehouden worden voor begunſtigers en voorſtanders der Ketteren. Noch word hun bevolen de goederen van verdachte en vluchtige personen, en die van de gevangenen, op te ſchrijven; en 'er een nette liſt van te houden: en wel toe te zien dat dezelve niet overdragen en vervreemt en werden, enz. *Ruardus Tapperus* en *Michael Drutius* waren de opperſte Geloofs-onderzoekers of Kettermeeſters; dewelke behalven onzen *a Castro* en *Sonnius* noch meer andere gemagtigt hebben om hunne plaats te bekleeden, als *W. Lindanus*, *Petrus Titelmanus*, enz. Zie *P. Bor* in zijn eerſte deel der Nederlandſche Historien.

14. Ik moet alhier de vryheit nemen van den Heer Auteur eenigzins tegen te ſpreken. Hy zal 'er niet op gelet hebben dat de Pauſſelijke Bullen, gelijk

wy elders beweezen hebben, het nieuwe jaar niet en beginnen met de maand January, maar met den 13 van Maart: zoo dat het jaar 1550, volgens de rekening van de Apostolische kamer, noch geduurt heeft tot den 13 Maart voorschreven, en als het jaar 1551 volgens de gemeene rekening al had begonnen te loopen. Ik zeg, de Pausselijke Bullen: want de Brevetten, gelijk wy ter zelve plaatze aangewezen hebben, beginnen het nieuwe jaar met den 1 January.

15. Te weeten op voorwaarde dat de Abdy-heeren (om hen geen Monnikken te noemen) genoegzaam onderhoud zouden behouden: en dat de Abdy zelf, en 't gene daar toe behoorde, door den Bisschop behoorlijk zoude onderhouden worden.

16. Wy achten het de moeite niet waard deze kreupele veersjes, die in het Nederduitsch geen beter bevalligheid zouden hebben, te vertaalen. Die koude zinspeelingen op de gelijkenis van eenige naamen, als hier op *Verburg* en *Middelburg*, en op den naam van de *Valk*, daar hy quansuys de filosofy had voorgelezen, worden tegenwoordig by de rechte kenners zoo van de dicht- als redeneerkunde, doorgaans afgekeurt: hoewel dat 'er nog plaats en zijn daar de *Musen*, als noch in haare eerste onnozelheit leevende, zich aan zulke zinspeelingen of *allusiones*, naamkeeringen of *anagrammata*, jaarschriften of *Chronica*, en diergelijke kaaligheden vergaapen; en daar iemand een gedicht of een redeneering tot iemands eer zullende opstellen, allercerst gaat zoeken of hy nergens een fraaje zinspeeling, of naamkeering, of iet diergelijks, kan uytvinden. Dit brengt my in de gedagte hoe dat zeker Heer te N., zullende een lofrede doen ter eere van den Heer Hennibel, een voornaam Godtgeleerde, hem vergeleek by Hannibal: en de gansche redenvoering op die zinspeeling draaide. En dat wierd noch als een wonderlijke en zeer geestige uytvinding geprezen. Dit moest 'er eens uyt, ter gelegendheit van deze twee kreupele veersjes: zonder dat ik evenwel zoo vies op dit stuk zoude zijn als sommige Franssen, dewelke die zinspeelingen in geen geval goed en keuren.

17. Daar zyn weinig menschen, die geen klagten over de ongezondheit van de Zeeuwsche lucht gehoort hebben:

ben: men vindt ook verscheide Schryvers, daar onder ook eenige Zeeuwen, die het zelfde bevestigen. Nochtans mogèn de nieuwe Zeeuwsche Schryvers, als *Boxhorn* en *Smallegange*, van die ongezontheit niet hooren spreken. Het heugt my dat ik te Middelburg zynde, en eenige vrees voor de Zeeuwsche lucht be-
toonende, daar over al vinnig bekeeven wierd. Evenwel zyn 'er al deftige Schryvers, gelijk by *Boxhorn* gezien kan worden, die het betuigen. *Nicolaus Everardus*, een deftig Regtsgelcerde en een gebooren Middelburger, schrijft in zijne 32 Raadgeevinge dat het niet waarschijnlijk is, dat 'er in Zeeland, daar de lucht het yzer zelf bederft, eenige menschen den ouderdom van 122. jaaren zouden bereikt hebben: ja dat 'er van duizend, die daar geduurig woonen, nauwelijks een te vinden is, die zyn vyftigste jaar kan haalen. Maar, zeggende, die Heer heeft zich beter op de rechten als op de gelegenheit van zyn vaderland verstaan. En de ondervinding doet ons een menigte van Zeeuwen met gryze koppen zien, dewelke door een matig leven tot een hoogen ouderdom zyn gekomen.

Doch *Jafon Pratensis*, ook een Zeeuw, en een vermaard Geneesheer, getuigt ook dat de lucht in Zeeland te killig en te vochtig is: en raadt de Zeeuwen s' morgens, voor het open zetten van deuren en vensteren, Kruidnagelen, Wierook, Benzoin, Mastich, Jeneverbessen en diergelijke kruiderijen in haare kameren te branden.

Levinus Lemnius, ook een deftig Geneesheer, getuigt ook dat 'er de lucht door de ziltige en moerachtige dampen, en door gebrek van geboomte, al te scherp, en zoo gezond niet en is, als in de omleggende Landen. Hier op zegt *Boxhorn* dat deze oorzaak, door de menigvuldige beplantingen, genoegzaam is weggenomen. Doch voor al heeft zeker Engelsman, met naame *Kutbertus Tonstallus*, in een brief aan *Erasmus*, over de ongezontheit van de Zeeuwsche lucht geklaagt. Hy schrijft dat hy genootzaakt zijnde, zich eenigen tyd in Zeeland in het gevolg van *Philips II.* op te houden, bevonden had dat de lucht aldaar van een ongezon-
den reuk en vergiftigt was: dat hy daar door met drie van zijne dienaars in een zwaare koorts was gevallen; en dat het zelve aan een groot gedeelte van 's Konings

hoveligen wedervaren was, dat niemand uyt dat eiland onbezeerd of onbeledigd kan koomen: dat 'er het water zoo zwart is, en 'er by zwaar onweer zoo lelijk uytziet, dat de helsche vloeden, *Styx en Acheron*, niet verre van die kusten moeten leggen. Men ziet wel dat hy wat op zyn dichters wil spreken, en de zaak wat zoekt op te schikken: doch 't gene hy van zijne ziekte, en van de ziekte zijner dienaaren en der Hoveligen verhaalt, kan evenwel voor geen verdichtzel gehouden worden.

Boxhorn bekent ook dat 'er in de oude graaffelijke brieven, raakende de Steden van Zeeland, dikwils te leezen is dat haare voorrechten en handvesten vernieuwt worden, om dat de vorige brieven door de zoute en verteerende lucht van Zeeland vergaan waren.

Smallegange zou daar tegen gaarne betoonen dat de scherpe ziltigheid der Zeeuwfche lucht, geen vuile noch vergiftigde dampen kan lijden; maar het bloed geduurig zuivert; en de gezondheid, gelijk hy spreekt, valt en sterk maakt.

Wat zal men hier van oordeelen à de getuigenis van zoo veele deitige mannen, en daar onder drie geboore Zeeuwen, en twee voornaame Geneesheeren, schynt al wat te klemmen; en zal by veele meer gelden als het schrijven van twee anderen dewelke hun Vaderland daar door verkleint achtende, het gemeene geroep zoo zy best kunnen wedspreken. Ten anderen zyn 'er wel-nig in ons Holland, die van de Zeeuwfche koortzen niet weeten te spreken: en die niet eenige menschen gezien of gekent hebben, dewelke met dien gast uyt Zeeland zyn 't huis gekomen; en hem d kwils in langen tyd niet hebben kunnen afscheepen. De reden dat de scherpe ziltigheid alle vuile en rotte dampen en vochten verteert, schynt ook niet door te staan; en de geneesheeren leveren ons een gansche bende van ziekten op, dewelke uyt scherpe ziltigheden ontstaan. Evenwel is het ook waar, dat men in Zeeland juyft zoo een grooter getal van ziekten niet en ziet als elders: dat 'er ook al oude en gryze luiden gevonden worden: dat 'er duizenden van menschen naar toe reizen, en van daan koomen, die geen de minste vermaaning van eenige koortse gehad hebben. My dunkt dan dat men, om beide die gevoelens

te vereenigen, zou mogen zeggen dat de lucht in Zeeland doorgaans niet merkelyk ongezonder is als elders; maar dat ze een zekere gesteltenis heeft, om in sommige luiden, te weeten in de zodaanige dewelke ligtelyk door een zoute waterachtigheid gekrenkt worden, een koorts te ontfteeken. Ten tweede; misschien heeft het Zeeuwfche water grooter deel in die koortzen als de Zeeuwfche lucht: want men weet dat 'er op veele plaatzen brak en flegt water gevonden word. Ten derde; het is zeker, gelijk wy reeds gezeit hebben, dat die ongezonderheit veel te breed uytgemeeten word: en dit is al een gemeene manier, ook van geleerde mannen: en als 'er iemand, die eenig gezag heeft, zoo een algemeenen regel eens heeft gestelt; word die al dikwils, ook van geleerde en verftandige luiden, doch die niet al te oplettend zyn, voor een zuivere waarheit aangenomen. Dit zouw men ook ten opzigt van ons Holland, indien het de regte plaats hier was gemakke-lyk honnen waarmaaken.

18. Dit werkje, gelijk de Heer Auteur ook te kennen geeft, word al hoog van *Erasmus* opgehemelt. Hy kan zich niet genoeg verwonderen over de groote en veelerhande geleerdheit, en over zoo een algemeene wetenschap, die hy in zoo een klein werkje gevonden had. Het schijnt, zegt hy, dat gy nauwlyks een eenig boek overgeflagen hebt, daar gy niet iets hebt uyt getrokken, enz. Dit heeft hy er echter tegen dat hy fomwijlen in zaaken van minder belang, en daar het onnoodig was, een al te grooten hoop van plaatzen en getuigeniffen als op malkander stapelt. Hoe wel hy dit niet zoo zeer voor een gebrek wil aangezien hebben, als voor een loffelyke weeldrigheit van het verftand, hetwelke zich zelve den ruimen toom weet te geeven. Hy voegt 'er by dat de order van het werk, 't welke anders zeer netjes verdeelt was, door alle die getuigeniffen en door de plaatzen van zoo menige fchryvers als verduistert wierd, zoo dat de Lezer dikwils niet en wift waar dat hy was. Wat den ftyl aangaat; het is waar, *Erasmus* pryft den zelve; doch niet over deszelfs cierlykheit, verhevendheit, nettigheit enz. maar over zyne eenvoudigheit en needrigheit; tot zoo verre dat de fchryver zelfs geen cieraad en oppronkinge in zynen ftyl had gezogt; daar hy

hem gelijk in geeft; om dat de stoffe die hy verhandelde, geen opgetooiden styl vereischt. Wat zouw *Erasmus* gedaan hebben? de *Vikaris* had zyn oordeel verzogt: de Bisschop van Kameryk was *Erasmus* patroon en weldoender: zoo dat *Erasmus* den *Vikaris* ook te vriend diende te hebben. *Erasmus* geeft zyn oordeel dan: maar met zoo een lange voorreden, en na zoo veele omwegen, dat menig lezer zal oordelen dat hy liever gezwegen had. Hy wyft hem al eenige fouten aan; kon hy beleefdheits halve wel minder doen, zoo zal iemand denken, als hem ook wat wierook te geeven? Het is waer, hy wakkert hem ook aan om zyn werk te doen drukken: maar, zal men noch al denken, kon hy ook wel anders doen? De andere had hem zyn oordeel daar over gevraagd: *Erasmus* was zoo onnozel niet, of hy zag wel wat dat hy hier op antwoorden moest.

19. Volgens het voordeel van zynen landtaard: in het latyn, *pro gentis prerogativa*. Ik zie niet wat *Scaliger* hier mede heeft willen zeggen, als dat de Nederlanders in de Wiskunde, of ten minste in de Wereld beschryvinge, al sedert langer tyd uytgemunt en de kroon boven de andere volkeren gespannen hebben. Dit is althans de getuigenis van den geleerden *Baillet*, (*ja-gemens des sçavans* t. 1. pag. 339.) daar hy bekend dat de Hollanders ende Vlamingen (onder de Hollanders zal hy de Zeeuwen ook begreepen hebben) al langer al een eeuw herwaarts, op het stuk van de Aardbeschryvinge, gehouden zyn voor de meesters van de andere volkeren. En dat ze dien tytel met goed recht verdient hadden, door de destige werken van *Mercator*, *Ortelius*, *Paulus Merula*, *Petrus Bertius*, *Willem Janfonius*, *Willem Blaauw* enz. Doch hy voegt 'er by dat de beruchte *Sanfon* den lof van die vermaarde mannen verduystert zoude hebben. Hoe verre dat dit verduysteren aangenomen moet worden, laat ik een ander oordeelen. Die laater kooimt, heeft in diergelijke wetenschappen maar te bouwen op de uytvindingen van de voorgaande Schryvers.

20. Deze *Nicolaus Everardi* is eigenlijk te Grijskerke in Walcheren geboren, en was de Zoon van een slegt schipper aldaar; behalven eenige zoonen heeft hy ook een dochter, met naame *Isabella*, nagelaaten,

ten; dewelke in allerhande wetenschappen ervaren zynde, haare dagen in een klooster heeft gesleeten. Zie *Smallegange* in zyne *Kronijk van Zeland*. *Erasmus* heeft ook goede kennis met dezen *Everardi* gehouden: en heeft hem, als hy President der Staaten van Holland was, twee brieven geschreeven; waar in hy hem wydloopig verhaalt, wat al vervolgingen dat hy van eenige ongeleerde of belgzuchtige Monnikken te lyden had. Noch heeft *Erasmus* in 't jaar 1499 een brief geschreeven aan zekeren Advokaat *Everardi*; dewelke misfchien voor dezen *Nicolaus* gehouden moet worden, want die zal op dien tyd waarschijnlijk Advokaat zyn geweest: en de naam *Everardi*, voor een toenaam gebruikt, is zoo gemeen niet, dat 'er juyst op den zelfden tyd twee Advokaaten, alle beide *Everardi*, en goede vrienden van *Erasmus*, geleefd zullen hebben. Indien het dan deeze *Everardi* is, zoo staat 'er noch van hem te melden, dat hy volgens de getuigenis van *Erasmus* een groot liefhebber van *S. Hieronymus* schriften is geweest: ja dat *Erasmus*, de genegendheit hebbende om de Brieven van *S. Hieronymus* met Aantekeningen nyt te geeven, en op zyne kragten alleen niet steunende, van hem als een byzonderen kender raad heeft gevraagd, wie dat hem best in zoo een moeielijke zaak te regt zouw kunnen helpen.

21. Ik heb een *Kronijk van Reigersberg* van den tweeden druk: waar in met de penne aangetekent staat dat deze *Johan de Bruine* de Byvoegzels, dewelke by den tweeden druk van gemelden *Reigersberge* gevonden worden, gemaakt en uyt *Gouthovens* *Kronijk* by een geraapt zoude hebben. Of die Aantekenaar daar gelijk in heeft kan ik niet te recht zeggen: doch de opdracht schynt te luiden als of de Drukker zelf, te weten *Zacharias Romans*, dezen tweeden druk met die Byvoegzelen vermeerderd had. Dezelfde Aantekenaar toont zich ook verwondert dat *Jacobus Eyndius*, anders *Jacob van den Einde*, Heer van Haemstede, die een *Zeeuwfche Kronijk* in de *Latynsche* taale heeft uitgegeven, in den gemelden tweeden druk van *Reigersberg* niet opgetelt word onder de geleerde mannen van *Zeland*. Maar hy zal 'er niet op gelet hebben dat 'er voor die *Latynsche Kronijk* eenige gedichten staan; onder anderen een van *Adriannus Hofferus* in *Famulum Jacobi*

bi Eyndii: waar in verzekert word dat gemelde Heer van *Haamstede* een geboren Hollander was, hoewel dat hy op Schouwen heeft gewoont, en Heer van *Haamstede* in Zeland is geweest.

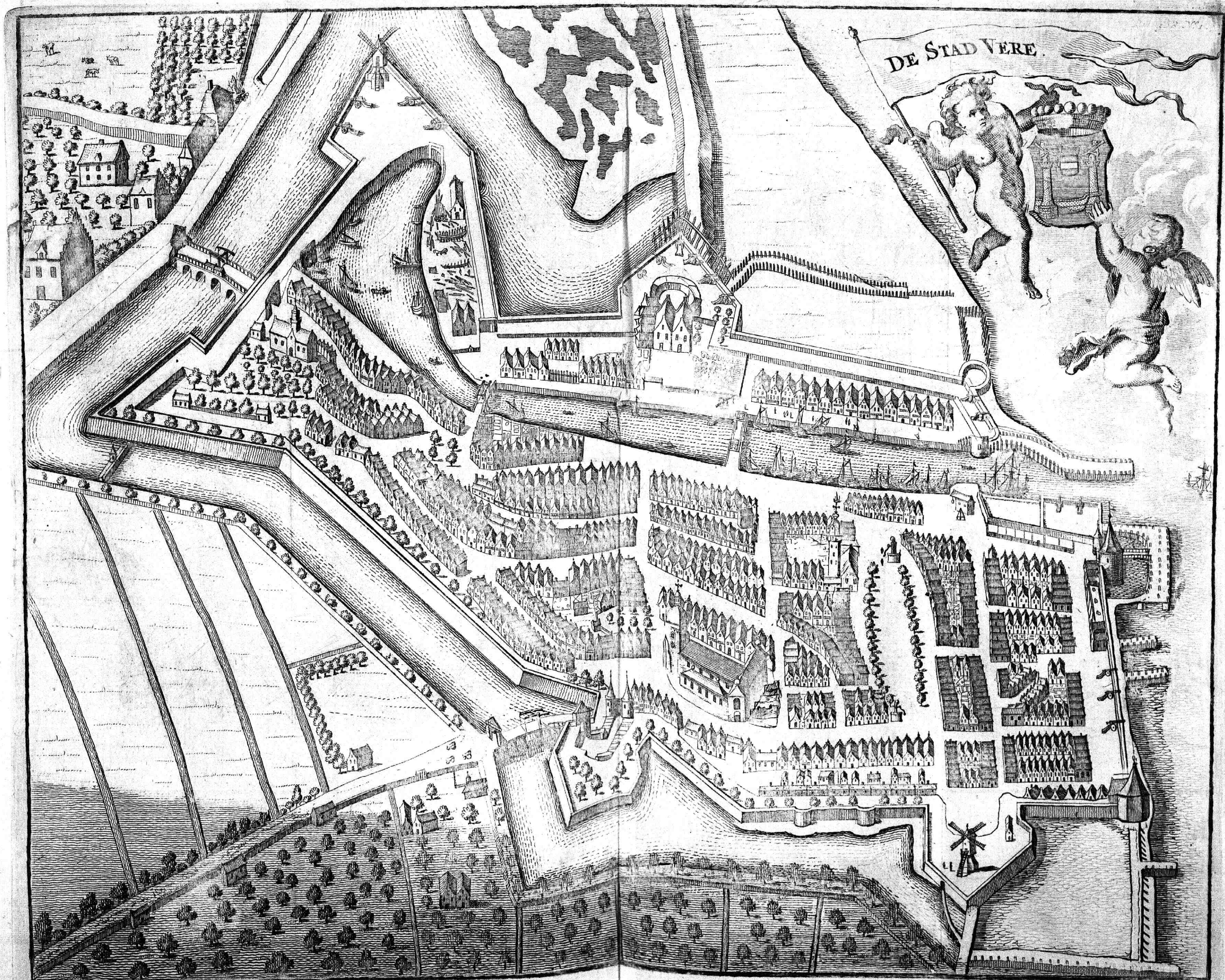
Noch kunnen by de doorluchtige Mannen van Middelburg gevoegt worden *Johan van Klatingen*: dewelke verscheide Latijnsche Brieven heeft geschreven; die in 't jaar 1508. gedrukt zijn in het Klooster Hem by *Schoonhove*. Zie de Kronijk van *Smallegange*.

Petrus Capitanens, anders *Pieter Kapitein*, een Middelburgsch Edelman en zeer beroemd Geneesheer, is de Lyf-Doktor van den Koning van Denemarken geweest; en te Koppenhage gestorven in 't jaar 1547. In de Katedraale Kerk aldaar is volgens het zeggen van den Heer *Smallegange*, het Graffschrift noch te zien, 't welke 't zyner eere daar was gestelt.

Petrus Nicolai de Middelburg, of *Pieter Klaasz.* van Middelburg, Leeraar in de Godthit en in de Roomsche Rechten, is Abt van de Premonstereit-heeren te Middelburg geweest; Zie wederom *Smallegange* en *Reigersberge*.

Matthias Martinus de Wouquier: inde Latynsche, Grieksche, Fransche, Italiaansche, en Spaansche Taalen zeer ervaren, heeft veele boeken uyt de zelve Taalen overgezet. Hy stierf in 't Jaar 1642.

Nicolaus Nicolai: Licentiaat in de Rechten, en ook in de andere wetenschappen zeer ervaren, was ook een goed Poeët en Histori-Schrijver: waar door hy, zegt *Reigersbergen*, Raad van Koning *Philips* en Sekretaris van de order des gulden Vlies is geworden.

K A M P E N

E N

V E E R.

Kampen / een plaats in Walcheren / is volgens Alting * in 't jaar 954 door Keizer Otto II. geschonken aan de Abde van Gent. Dit Kampen / zegt gemelde Heer Alting, schijnt onderscheiden van Kampen / 't welke vermeldt staat in een Handschrift der Utrechtsche Domkerke : want hoewel dat het daar ook gerekent word onder het Dekenschap van Walcheren ; zoo word het egter geboegt by Zoeterlanger-kerke / een dorpje van Noordbeveland ; met hetwelke het ook naderhand verbonken is.

Kampen al
bekend ten
tyde van
Otto II.

Door dit Kampen / zegt Alting, schijnt Kamp-veer betekent te worden ; het welke deze benaaming (van Kampbeer) onthangen zal hebben tot onderscheid van Kampen in het eiland Schouwen / (ik geloof dat hy Noordbeveland wil zeggen) 't welke eertijds een vermaarde Stad geweest zijnde t'hans door het water is ingezwoegen : of ook alzoo genoemd kan zijn om dat hier een beer of obertogt is geweest. Melis Stoke vermeldt het dikwils onder den naam / denwelken het tegenwoordig draagt / te weten van Ter Vere (1).

Is het zelve
met Kamp-
veer, en
aldus ge-
noemt tot
onderscheid
van Kam-
pen in 't
eiland
Schouwen.

WOLFERD VAN BORSELEN heeft de eerste Be-
gen oord / dien hem door de Zeeuwsche Gra-
ginselen.

* Alting Not. Germ. infer. pars. 2. pag. 105.

den

ben geschonken was / allereerst begonnen te bedijken. Ook heeft hy 'er eenige Ridders van de Duijtsche order doen koomen ; en 'er het Slot Zandenburg voor hunne veiligheid gebouwt.

De Parochi-Kerk van O. L. V. aldaar met groote af laten verrijkt.

^a Als het volk hier zeer bermenigbuldigde / is 'er in deze Polder aan den Dyk / in 't jaar 1348 / Gode ter eere en ter gedagtenisse van de H. Moeder Gods / een Parochi-Kerk gesticht. Klemens VI, die zyn verblijf te Avinion hield / heeft dezelve met groote Af laten en geestelyke gaben begunstigt (2).

^b HENDRIK VAN BORSELEN, de twee de van dien naam / onder wien Terbeer in het jaar 1458 bemuurt en noch volkrijker is geworden / heeft in 't jaar 1470 in gemelde O. L. Vrouws Kerk een Kapittel gesticht / en rphelyk begifrigt. Doch de Kanonniken hebben eerst hun verblijf in het nabuurige Dorp Zandijk / onder den Heer van Terbeer behoorrende / gehouden. En daarom hebben de Kanonniken zich genoemd Kanonniken van Terveer / of op Zand-Dyk , of van Zandenburg.

Dekens aldaar.

Alus is JOHAN VAN BORSELEN / de welke Terbeer geboren zijnde / te Loben in 't jaar 1516 Hoog Leeraar is geweest / volgens de getuigenis van Boxhorn ^c genoemd geweest Deken in Zandenburg of Terveer.

KORNELIS VAN ROMERSWAAL, ordinaris Hoog-Leeraar der Godkunde te Lo

^a Boxhorn Kronyk van Zeeland, 1 deel, p. 105.

^b Dezelve p. 217.

^c Jacobus de la Torre in zyn Roomsch Verhaal.

stimmert,
alwaar S.
Perpetuus
hoogstate-
lijk wierd
geviert.

moope Kerk / met twee hooge en twee laag-
ger torens daar op / en in ieder toren een
beguaame klok / aan de westzyde doen bou-
wen. Tot opbouwning van deze Kerk / de-
welke by Boxhorn in zijne Zeeuwsche Kro-
nikk sierlijk beschreven staat / is derwaart
ontboden geweest Adriaan Roman, een groot
konstenaar ; dewelke verscheide zeer kunst-
ge werken / zoo te Gent / als te Antwer-
pen en elders / gemaakt hebbende / een groot
ten naam had verkreegen.

De heilige Perpetuus is aldaar byzonder-
lijk gebiert geweest ; sedert dat de Graaf
van Charlois , de Stad Dinant ingenomen
hebbende / het hoofd van gemelden Heilig /
met meer andere buit-goederen / uyt de groot-
te Kerk weggenomen / en aan Hendrik van
Borselen , Heer van Terbeer / dewelke zich
met zijnen Zoon Wolfert in dit beleg zeer
mannelyk gedragen had / geschonken had :
welke Heeren daar op deze goederen in de
Kerk van Terbeer gebragt hebben (4).

De Schotten van de Kalviniaansche ge-
zindheit gebruyken thans de oude Kerk voor
hunne vergader-plaatze.

Daar zyn
van ouds
verscheide
Broeder-
schappen
gewest.

Daar zyn al van ouds verscheide Broe-
derschappen / behalven die van de Nederij-
kers / bekend geweest : te weten die van S.
Joris , van S. Barbara , en van S. Sebas-
tiaan.

Het Broederschap van de Nederijkers had
voor een wapen / een witte Velp met blaau-
we Akkelepen / met deze spreuk : Missende
Scholieren : en had tot zinspreuk : In rey-
ner jonken groeiende.

elmmert ,
alwaar S.
Perpetuus
hoogstate-
lijk wierd
geviert.

moope Kerk / met twee hooge en twee laag-
ger torengs daar op / en in ieder toren een
bequaame klok / aan de westzyde doen bou-
wen. Tot opbouwning van deze Kerk / de-
welke by Boxhorn in zijne Zeeuwsche Kro-
nyk cierlyk beschreven staat / is derwaart
ontboden geweest Adriaan Roman, een groot
konstenaar ; dewelke verscheide zeer kunst-
ge werken / zoo te Gent / als te Antwer-
pen en elders / gemaakt hebbende / een groot
ten naam had verkreegen.

De heilige Perpetuus is aldaar byzonder-
lyk gebiert geweest ; sedert dat de Graaf
van Charlois , de Stad Dinant ingenomen
hebbende / het hoofd van gemelden Heilig /
met meer andere buit-goederen / uyt de groot-
te Kerk weggenomen / en aan Hendrik van
Borselen , Heer van Cerveer / dewelke zich
met zijnen Zoon Wolfert in dit beleg zeer
mannelyk gedragen had / geschonken had :
welke Heeren daar op deze goederen in de
Kerk van Cerveer gebragt hebben (4).

De Schotten van de Kalviniaansche ge-
zindheit gebruiken thans de oude Kerk voor
hunne vergader-plaatze.

Daar zyn
van ouds
verscheide
Broeder-
schappen
gewest.

Daar zyn al van ouds verscheide Broe-
derschappen / behalven die van de Nederij-
kers / bekend geweest : te weten die van S.
Joris , van S. Barbara , en van S. Seba-
stiaan.

Het Broederschap van de Nederijkers had
voor een wapen / een witte Velp met blaau-
we Akeleyen / met deze spreuk : Missende
Scholieren : en had tot zinspreuk : In rey-
ner jonken groeiende.

Op

Op O. N. D. Hemelvaartsdag plagt een schilderij van de H. Maagd / door welke verscheide mirakelen gedaan zouden zyn / Terbeer in een plegtigen Ommeegang rond gedragen te worden. (5). In dezen Ommeegang is zelf de Keizer Sigismundus, met Willem Graaf van Holland en Zeeland / volgens het Schrijven van Reigersberge, wel-eer tegenwoordig geweest (6).

Ook een vermaarde ommeegang.

Vorders legt Terbeer aan de linker kant van de Ooster-Schelde / en heeft den tweeden rang onder de Zeeuwsche Steden. Het is tot een Markgraaffschap opgerecht door Karel V. (7) en is by testament verballen op de (8) Graven van Borsu: dan na de verandering van den Godsdienst / is het aan de Princen van Oranje gekomen.

Buiten Terbeer / zoo als Reigersberge getuigt / heeft al van ouds een Klooster gestaan van de Zusters der order van S. Franciscus, genaamd S. Klaraas Klooster. Het was door Hendrik van Borselen getimmert op een erbe / hetwelke den Centylieren / die hier van ouds veele landeryen bezeten hebben / had toebehoort.

Buiten de Stad heeft een Klooster gestaan.

Van deeze Zusters / naar den derden regel leevende / staat het volgende by Lucas * Waddingus te leezen:

De Weerdlijke Overheden van Terveer, onder 't Bisdum van Utrecht behoorende, hebben daar een huys getimmert voor de Zusters van de derde order: onder welke order zy lange jaaren godvrugtiglijk geleefd hebben. Maar in dit loopende jaar, als ze onder malkander

* Ad ann. 1478.

210 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

verdeelt waren, en de eene party onder den ouden Regel wilde blyven, de andere tot de order van *S. Clara* begeerde over te gaan; heeft de Paus toegeestaan dat die Zusters, dewelke naar den Regel der Klarissen stonden, zich door gelofte aan dien regel verbinden zouden: maar dat de anderen, die naar den derden Regel wilden leeven, ongemoeid zouden blyven: zoo nochtans dat men na het uytsterven van dezelve, geene anderen zoude aanneemen als Klarissen.

De Kanonnikken van Terbeer plagten / volgens het Schryben van Smallegange eenige tienden / of liever smalle tienden / uyt kloosteringe te trekken.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Volgens *Reigersberge* is dit Kampen, daar Kampveer zijnen naam van gekreegen heeft, een plaats van Noord-Beveland maar niet van Schouwen geweest. Ook vertoont de Kaart van Zeeland een Kampen in Noort-Beveland, leggende recht over Terveer. Waar omtrent noch aan te merken staat dat 'er van ouds van Terveer, tot aan Schouwen en Noord-Beveland, groot voorland is geweest, zoo als *Reigersberge* spreekt: zoo dat 'er maar een klein veertje tuschen beide was. Als dit veertje naderhand breeder en dieper geworden was, en de oude have van West-Schouwen op het eiland Schouwen, en van de Vliet in Noord-Beveland vergaan waren; is Terveer zeer opgekomen, en een vermaarde have van allerhande koopvaarders geworden.

Vorders schrijft hy dat het gemelde Kampen in Noord-Beveland leggende, met noch twee andere Dorpen, te weten Wissenkerke en Zwollekerke, omtrent het jaar 1170. bedijkt zijn geweest door drie Sic.

Steden onder het opper-Stift van Utrecht behooren-
de; te weeten, Kampen, Deventer en Zwol: gelijk
volgens zyn zeggen onder anderen zouden blijken uit
de wapens, dewelke de gemelde drie dorpen, voor
de laatste overstroming van Noordbeveland, naar
de voornoemde Steden gevoert hebben.

2. Dit word aldus door *Reigersberge* verhaalt, dat
binnen de Polders door *Wolfert van Borselen* bedijkt
een dyk, dwers door de Polders heen, wierd ge-
maakt, en aan dien dyk een Kerk gesticht; welke
Kerk altyd de Hoofdkerk van Kampveer, en van meer
andere Polders benoorden Terveer, is geweest; en den
naam van Zanddyk gedragen heeft.

3. Volgens *Reigersberge* zouw Terveer bemuurt zyn
in het jaar 1471: 't welke zoude geschiedt zyn om de
grootte oorlogen die de Nederlanders tegens den Graaf
van Warwijk, en voor *Eduwaard Koning* van Eng-
land, te voeren hadden. Op den zelfden tyd wierd 'er
een poort aan Terveer gemaakt; dewelke noch te-
genwoordig, zegt *Reigersberge*, de Warwijksche poort
word genoemd.

Die gansche streek daar Terveer gelegen is, met
de aangelegene zandige schorren, plagt den Grave
toe te koomen, onder de benaminge van den Zand-
dyk. Maar omtrent het jaar 1280. heeft Graaf *Floris*
V. alles verkogt aan eenen *Wolfert van Borselen*, en
aan deszelfs huysvrouw *Sibille*: wien het eindelijk
ook op hun verzoek, en met de noodige plegtighe-
den, tot een goed en onsterfelijk leen opgedragen is.
Daar op gingen zy aan 't bedijken, bepolderen, en
toebereiden van hunne heerlijkheit: zy planten lustige
boogaerden, stichten een Klooster voor de Broede-
ren van 't Duytsche Huys, en bouwden een Vesting
of Heerenhuys, Zandenburg genaamd, om 'er hun
verblyf te houden.

Dit is naer allen schyn die *Wolfert van Borselen*, en
Borborn is 'er ook voor, die de jonkheit van Graaf *Jan*,
naer 't zeggen van onze Historischryvers, zoo schen-
dig misbruikt zoude hebben; en die daaraan van de
Delvenaars, niet zonder gevaar van den Grave zelf,
met zulke een vinnigheit omgebragt wierd.

Alzoo de zeevaart en de vischnoering dagelijks

aangroeiden, en Terveer al ryker en weeliger wierd, is *Hendrik I*, Heer van Terveer, in 't jaar 1368 te rade geworden, eenen muer rondom de plaats te trekken. Sedert dien tyd is Terveer voor eene der beste grensplaatzten van Zeeland gehouden.

Dit is evenwel, zoo als althans *Boxhornius* het begrypt zoo niet te verstaan als of Terveer toen voor de eerste reize zoude bemuurt zyn geweest. Neen maar de muuren van Terveer, die na de dood van *Wolfert* den eersten neder geworpen waren, zyn wederom opgerecht in 't gemelde jaar 1368. De reden die *Boxhornius* van zyn zeggen geeft, ichynt volkomentlyk door te slaan, en geen tegenspraak te lyden. Want *Philips van Leiden*, by *Boxhornius* aangehaald, zegt uytdukkelyk: *Zoo zyn dan te berispen de vernielders van de wallen en muuren van Terveer op 't eyland Walcheren: want het is een goede grensplaats.* En 't staat aan te merken dat de voornoemde *Philips van Leiden* geleest heeft omtrent het jaar 1368; te weten als de muuren voor de tweede reize opgehaalt wierden. Waarschynelyk zal het grauw van Zeeland, dat zoo wel op *Wolfert* gebeeten was als dat van Holland, de muuren na zyne dood, uyt een soort van wraaklust, gesloopt hebben. Indien iemand evenwel 't harrewarren zegt, en dryven wilde dat de muuren, in 't jaar 1368 opgeworpen, naderhand afgeworpen zyn, die zouw misschien noch wat brabbeling kunnen maaken. Maar 't is niet waarschiynelyk dat iemand zulks bestaan zoude hebben zonder bevel van den Graaf; en de Graaf zal het niet bevolen hebben: Want dan zoude *Philips van Leiden* daar op zoo niet gesmaalt hebben.

De Heeren van Terveer zyn altyd van groot aanzien geweest. *Hendrik van Borselen*, de tweede van dien naam, was Ridder van 't gulde Vlies; en Admiraal ter Zee van den Koning van Vrankryk. In den oorlog tusschen *Ridzard Hartog* van Warwyk, en *Eduwaerd den IV*. Koning van Engeland, heeft hy zich zoo mannelijk gequeeten, en den Koning *Eduward* met zulk een yver geholpen: dat hy, zoo wel als zyne Stad Terveer, door den Koning met groote privilegien en gunsten beschonken wierd.

Ja *Hendriks Zoon*, *Wolfert de vyfde*, en na zyn vaders

ders dood ook Heer van Terveer, bestond by 't leven van zijnen vader een Konings dochter ten huwelijk te verzoeken. 't Was *Maria Stuart*, dochter van *Jakob* Koning van Schotland; die hem ook tot een vrouw toegestaan wierd. Hy kreeg ten huwelijk het Graaffschap *Bouchane*, in Schotland gelegen en won by zyne vrouw eenen zoon, met name *Karel*, die in zyne kindsheit storf.

By deze gelegendheit zyn de Schotten, die Brugge verlaten, en zich te Middelburg neergeflagen hadden, van Middelburg vertrokken, om hun verblyf Terveer te houden. In 't jaar 1555, als *Maximiliaan* Heer van Terveer was, heeft *Karel V.* de heerlijkheit van Terveer tot een Markgraaffschap verheven. Eindelyk, te weeten in 't jaar 1567, is die deftige heerlijkheit, toen al een Markgraaffschap, op het sterk aanhouden van de schuld-eyschers verkogt: en dus is Koning *Philips II*, by koop, Markgraaf van Terveer geworden.

Hoe dat de koophandel hier gebloeit heeft, kan uyt het fchryven van * *Reigersbergen*, over 't jaar 1510, afgenomen worden. Daar quamen op dat jaar uyt het Oosten zoo veele fchepen in de haven van Terveer, dat het een wonder was. Het gebeurde dikwils dat 'er 's ochtends geen een fchip in de haven lag; en dat 'er 's avonds, als 't uyt den oosten waeide, vyftig of festig zoo oostersche als overlichtsche fchepen getelt wierden.

4. *Reigersberge* zegt dat de Graaf van *Charlois*, de zoon van *Philips den Goeden*, hun behalven het hoofd van *S. Perpetuus* gefchonken heeft veele kostelyke en fraaje juweelen; als een grooten koperen Kandelaar, *fraaie juweelen van gulde koppen en diergelyke juweelen meer, dewelke noch op den dag van huiden* (dat is omtrent het jaar 1550). *in de voornoemde Kerke* gezien worden.

5. Hoe dat dit L. Vrouwen beeld, 't welke zeer kunftig en cierlijk was, gefchildert zoude zyn door een onbekend perfoon; dewelke het zelve op een Schilders zolder gefchildert en daar ter plaatze gelaaften hebbende, naderhand niet meer gezien is ge-

* 1. Deel over 't jaar 1510.

○ 2

weest,

weest, staat by *Reigersberge*, schryvende over het jaar 1346, wydloopig verhaalt.

6. Dit word aldus van *Reigersberge* verhaalt, dat Keizer *Sigismundus*, eerst in Vrankrijk geweest zynde, uyt Holland naar Engeland, in het gezelschap van *Willem VI* Graaf van Holland en Zeeland, was overgestoken; om een vrede tusschen de Koningen van Engeland en van Vrankrijk te bewerken; ten einde de Kerkvergadering van Konstants zonder eenige belemmeringe mogt voortgezet worden. Doch vermits hy zyn oogwit niet kon bereiken, moest hy onverrigter zaake uyt Engeland vertrekken. Maar dewyl de wind hem tegen was, en langer als hy begeerde ophield, wierd hem door een Zeeuwsch Ridder aangedient, wat al wonderen dat 'er van tyd tot tyd in den polder by Terveer geschieden. Daar op hebben de Keizer en Graaf *Willem* een belofte gedaan, van geen vleesch of wyn te proeven, eer dat ze een bedevaart in den gemelden polder gedaan zouden hebben. Waar op de wind zich zodaanig schikte, dat ze binnen korten tyd in Zeeland aanlanden, en hunne bedevaart volbragten.

7. De eerste Markgraaf van Terveer is geweest, *Maximiliaan van Borgonje*, zoon van *Adolf van Borgonje* en van *Anna van Bergen*: en zoons zoon van *Philips van Borgonje* en *Anna van Borselen*. Doch de nieuwe Markgraaf stelde zich zoo prachtig en overdaadig aan, dat hy tenemaal uytgeput, en het Markgraafschap met ongelooftelijke schulden bezwaart wierd.

8. *Maximiliaan van Borgonje* had het Markgraafschap by uystersten wille gemaakt aan *Maximiliaan de Heer*, zoon van *Johan* Graaf van Boffu, en van zijne zuster *Anna*. Doch op het aanhouden van de schuld-eisschers is het Markgraafschap openbaarlijk te koop gestelt. Zoo heeft dan Koning *Philips II.* het zelve gekogt voor de somme van twee-hondert twee-en-twintig duizend guldens. Doch na de verandering van de Staat-regeeringe is het wederom opgeveelt in het jaar 1581: wanneer *Willem I.* Prins van Oranje, het gemynt heeft voor 72. duizend een honderd guldens.

Z A N T D Y K

Is eertijds een vermaarde plaats / en / ge-
lyk wy reeds gemeldt hebben / een aanzienlyk
en groot dorp geweest : en het heeft buiten al-
le twyfel voór Terbeer in wezen geweest (1).

De kerk van * Zantdyk is volgens Reigers- De Kerk
berge de Moeder-kerk der kerke van Terbeer van Zan-
geweest : om welke reden de Pastoor van de dyk is eer-
lyksche rente / tot erkenning van dit Doch- tyds de
terschap / aan den Regent der gemelde kerke moeder-
op te brengen. Kerk van
de Terveer-
sche Kerk
geweest.

Dezelbe Schryber verhaalt dat in 't jaar
1365 op den derden Pinxterdag te Zantdyk een
Ommegang is gehouden / dewelke de schoon-
ste was van alle de Ommegangen die in Wal-
cheren gehouden wierden.

De begeeving van de kerke te Zantdyk / te
Oosthoek / en van meer andere kerken / de-
welke van ouds den Deken van S. Pieter
plagt toe te koomen / is door een kontrakt
obergedragen aan de Gyaven van Zeeland.

Ma dat de kerk van het gemelde dorp ver- De Kerk te
ballen was / is de luster en de welstand van Zantdyk is
het dorp volgens den zelven Schryber ook te t'hans ver-
met gegaan. vallen.

Willem , Prins van Oranje / en Koning
van Engeland / is in zijn leven Heer van Zant- Gelyk ook
dyk geweest. Ook was hy Heer van het ver- het Slot
ballen Slot Zandenburg ; waar van thans Zandena-
niet anders oberig is als een deel puin en ou- burg.
de grondsteenen.

Op het Slot Zandenburg is in het jaar Op het
* Reigersb. 1. Deel pag. 39. welke Ma-

Maximiliaans
vriend ge-
boren is.

1569 geboren Maximiliaan de Vriend (2) / een geleerd man en een geestig Poeët / gelijk zijne gedichten getuigen. Hy is geweest Sekretaris van de stad Gent; en gestorven in 't jaar 1614.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Als Heer *Wolfert van Borselen* de voorlanden, daar Terveer naderhand op gerimmert is, had doen bedyken; deed hy een dijk dwers door de Polders heen maaken, en een Kerk aan den zelve dijk bouwen, dewelke den naam behield van de Kerk te Zantdijk. Hier zullen metter tyd eenige huizen bygekomen zyn, dewelke te mets tot een dorp zyn aangegroeit.

2. Deze *Maximilianus de Vriend* is een groot vriend van *Lipsius* geweest: en heeft verscheide brieven van hem ontvangen en aan hem geschreeven. Het dient tot geen en kleinen lof van onzen *M. de Vriend*, dat de gemelde *Lipsius* zyne veerzen zeer heeft geacht en geprezen. Ja in een brief aan *Nicolaus Oudartius* telt hy hem onder de beste Poeëten van gansch Nederland: en getuigt dat hy een schoon, schrandere, en vierig verstand had; 't welke waardig was bemint en geacht te worden. *Daniel Heinsius*, dat puikje van onze Nederlandsche Dichters, heeft hem ook een Latynsch gedicht toegezonden; en, zoo ik het wel onthouden heb, spreekt hy ook met lof van zyne Dichtkunde.

A R N E M U I D E N.

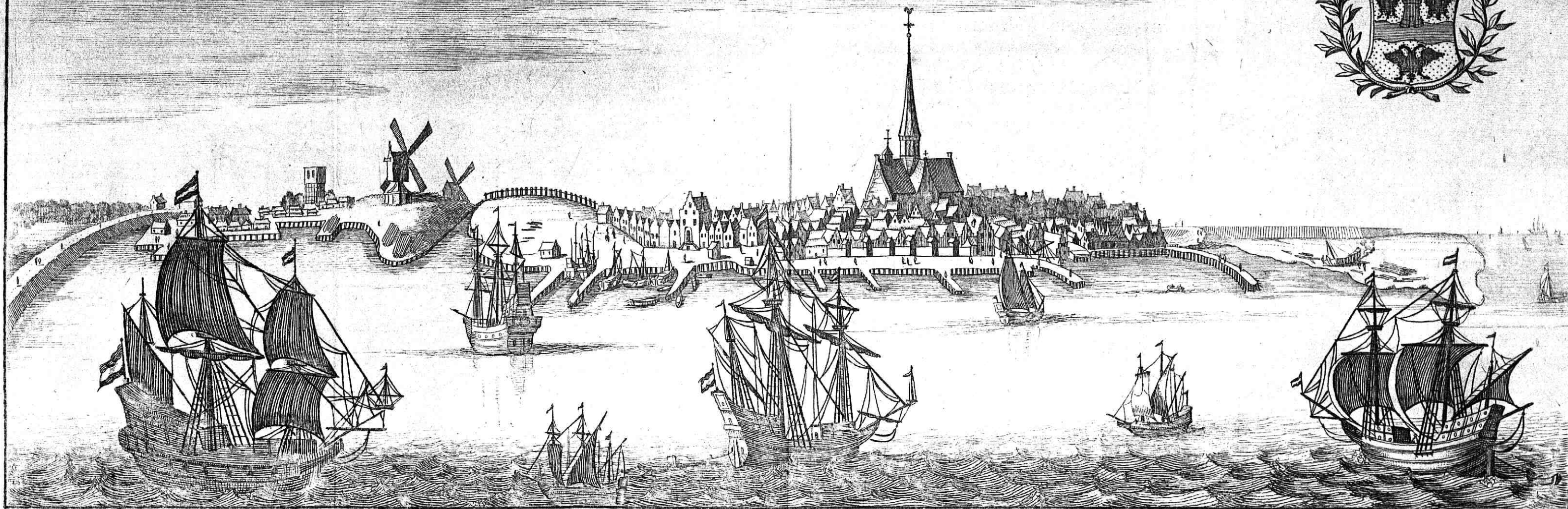
Oud en
nieuw Ar-
muiden.

Van ouds is er een oud en een nieuw Ar-
muiden geweest. Het eerste is niet alleen het
oude genoot / om dat het ouder was als het
tweede; maar ook om dat het boor zeer oud
gehouden word: als zijnde al bekend geweest

^a Cent. IV. ep. 75.

^b Cent. V. ep. 31.

LOUD ARNEMUYDEN

ARNEMUYDEN

in de dertiende eeuw. Want men vindt het al vermeld in den open brief van Johan, Hartog van Lotteringen / Braband en Limburg; waar in hy deze Stad / dewelke door Floris V Graaf van Holland en Zeeland gesticht is / toebijz verklaart.

De open - brief / dewelke hy * Boxhorn te vinden is / luidt in dezer voege.

Johan, door Gods genaade Hartog van Lotteringen, van Braband en van Limburg, wenscht allen die den tegenwoordigen Brief zullen zien de zaligheid, en dat ze de waarheit door de getuigenis van den tegenwoordigen Brief mogen verstaan. Vermits de doorlugtige man, Heer *Floris*, Graaf van Holland, onze beminde bloedverwant, het voorneemen en inzicht heeft van twee nieuwe steden in zijn landchap van Zeeland te stichten; de eene in Schouwen op een plaats dewelke Brydorp genoemd word; de andere in Walcheren by Armuiden; zoo is het dat wy, om de vriendschap en de liefde, dewelke wy byzonderlijk met hem zoeken te onderhouden; en ten einde hy zijn oogwit omtrent het voornoemde te beter mag bereiken; en de voornoemde steden des te grooter vryheit mogen genieten; aan dezelve, uyt kragte van dezen Brief, deze vryheit ten eeuwigen dage vergunnen; dat de menschen en kooplieden in dezelve tegenwoordig woonende, of na dezen zullende wonen, door ons gansche land en gebied, zoo te land als te water, met hunne goederen en koopmanschappen, hoedanig dezelve ook zijn, mogen en

* Over de Kronyk van Reigersberg, 2 deel.

moeten reizen, vry en ontheven van allerhande tol, dewelke ons zouw toebehooren. Tot een getuigenisse en eeuwige gedagtenisse van dien, verleenen wy hen den tegenwoordigen Brief, met ons eigen zegel bekrachtigd. Gegeven in het jaar onzes Heere een duizend, twee honderd, tachtig. Op S. Niklaas dag.

Arnemuiden aldus genoemd naar het reviertje de Arne.

Heeft al van ouds een zeer goede have gehad.

Daar is ook een Kerk met verscheide broederschappen.

Ook een Klooster van Reguliete Knonnikken

Arnemuide / 't welke tegenwoordig dooz de handeling Arnuide genoemd word / is een stedeke van het eiland Walcheren / leggende op het riviertje of de gracht Arne; dewelke daar een opwatering of mond / op het Heerduitsch Muide (1) / heeft gehad. En hier van heeft het stedeke zynen naam gekregen; zoo als upt Melis Stoke / schryvende over het jaar 1248, en upt meer andere plaatzen van den zelven Schryver afgenomen word. Het heeft al van over lang een zeer bequaame have gehad; waar dooz de Stad altijd neeringrijck is geweest.

Ook is er een Kerk / een groot aanzienlijck werck; dewelke gesticht is ten tyde als Arnuide de bemuurt wierd.

In deze Kerk / zoo aan deze als gene altaren / zyn verscheide Broederschappen: als het Broederschap van de Timmerluiden, van de Smits, van de Kleermaakers, van de Schoenmakers, van de Waarden, en van de dierhande Schutters.

Besalven de gemelde Kerk is te Arnuiden van ouds geweest een Klooster van Reguliete Knonnikken; hetwelke in 't jaar 1438 dooz Willem, Heer der plaatze / opgerecht en mildelijck is begiftigt / en 't Huis van 't Heilig Graf wierd genoemd. Volgens een brief / dien

in ter handen heb / was het vereenigt met het Kapittel van Sion buiten Delft.

Volgens den zelven brief is Broeder Theodoricus Theodorigi, of Diderijk Diderijkszoon, in 't jaar 1444 Overste van dit Klooster geweest.

Doch vermits dit Klooster in deszelfs eerste opkomsfe / zoo wel als Armuiden / grooten overlast van het zee-water te lijden had; is het in 't jaar 1462 overgebragt naar Hooverswaal: alwaar top van het zelve wederom te spreeken zullen hebben.

Omtrent den zelfden tijd heeft Jillis, Heer van Armuiden / dewelke de laatste uit de stamme der Heeren van Armuiden is geweest / Oud-Armuiden ook verplaatst: en heeft den burgeren geboden hunne huizen en goederen / indien ze dezelve tegen het water wilden verzekeren / over te brengen op den naastgelegen dijk: alwaar vervolgens nieuwe Armuiden is opgekomen.

Het dorp of de plaats / daar nieuwe Armuiden zich vertoonde / wierd (2) Moztier genoemd: doch de dijk / daar het op geplaatst wierd / had doen den naam van

Hetwelke om het overstroommen van 't Zee-water, met de Stad Armuiden zelf, overgebragt is op den Dijk Oosthoek.

OOSTDYK of OOSTHOEK,

Alwaar volgens Reigersberge een fraaie Kapel is getimmerd. De Middelburgers biezende dat het nieuwe Armuiden / als een gemakkelijke ree hebbende / en ten koophandel zeer wel gelegen / hunne Stad afbreuk zoude doen; hebben dezen dijk / dewelke hen ter voortzettinge van den koophandel zeer dien-

Zeeuwsche Kronyk, deel aan het 234 zydc.

stijg

stig was / in het jaar 1493 gekocht: en aldus Armuiden onder hun gebied gekreegen. De koopbrief staat by Boxhorn in het eerste deel zijner Zeeuwsche KRONIK / aan het 263 zydje (3).

De Kerk
van Ar-
muiden
onderwor-
pen aan
die van
Middel-
burg.

Daar op is de kerk van Armuiden (4) ook onderworpen geweest aan die van Middelburg: en was gehouden jaarlijks een blyk van die onderwerpinge te geeven.

Ieder burger van Armuiden / dewelke in eenig Gilde opgetekent was / moest jaarlijks / tot onderhoud van de Outaaren te Middelburg / een schatting opbrengen van ses stuivers. Daarenboven was ieder Gilde van de Armuiders by beurte gehouden / het H. Kruys in S. Maartens kerke op eigen kosten ieder jaar ten toon te stellen / en weder op te sluiten.

Dan moesten noch de drie Schutters-gilden van Armuiden / met wapenen / trommelen / sluiten en wagens / op den jaarlijkschen Ommegang te Middelburg verschijnen.

(5) Volgens het schrijven van * Reigersbergen is hier een nieuwe kerk getimmerd waar van de eerste steen gelegd is den 9 Mey 1509.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Dit zyn de woorden van *Menso Alsing*, te weeten dat *Muiden* het zelfde betekent als *Mond*: en dat *Arnemuide* zoo veel te zeggen is als *Arnemond*. Of dat zoo vast gaat, dat zouw ik niet durven verzekeren. De Heer *Alsing* beroept zich op den ouden Schryver *Melis Stoke*; uyt wiens schryven het zelve zoude blyken. Het is waar dat *Melis Stoke*, in het leven van *Willem II* en van *Jan II* gewag maakt van *Arnemuide*: maar daar staat niet by, hetwelke eenig licht omtrent de afkomst van den naam zouw konnen geeven: als dat by *Arnemude* spelt in plaats van *Armuide*, gelyk we

tegenwoordig spreken. *Boxhorn* zegt dat 'er van ouds een slot op het watertje de Arne heeft gestaan; en dat Mudén op zyn oud Hollands, Zeeuws, en Deens een slot betekent.

2. *Mortier* is volgens den Heer *Alting* een sterk slot geweest: waar van niet anders als de naam overgebleven is.

3. Die van Middelburg hebben aanstonds den koophandel van hunne Stad door eenige wetten verzekert: en aan de Armuiders het bewind van mindere koopmanschappen gelaaten: zoodaanig evenwel, dat ze daar op eerlijk konden bestaan. De vloed voor Armuiden tot Rammekens toe was een wondere en schoone diepte, daar allerhande schepen af en aanvoeren Naderhand, te weten in het begin der Nederlandsche Beroerten is Armuiden, 't welk onder den Hartog van *Alba* lelijk was gehavent, voor een Stad gerekent geweest. Na dat het eenigen tyd in een slegten staat was geweest, is het door eenige voorrechten, die de burgerye door den Prins van Oranje en de Wethouders der Stad Middelburg vergunt wierden, zoo welvaarend en dartel geworden, dat 'er allerhande moedwilligheden, tot vechtens en moordens toe, straffeloos bedreeven wierden.

Men had er een groot getal van allerhande bootsvolk: Spanjaards, Fransén, Nederlanders, doch allermeeft Oosterlingen: dewelke blaauwe byltjes droegen, opzetters op hunne hoeden hadden, en bloote degens achter aan sleepten: als willende zeggen, die 'er aan wil, kan 'er aan koomen. Zoo dat de gansche Stad dikwils over ende stond, en de burgery winkels en huizen toeklapte, latende vechten die vechten wilde.

Doch korts daar op is het water en die diepte, die het sneedje zoo neeringrijk maakten, in ondiepte en droogte, en de weeldrigheit in armoede verandert: zoo dat het tegenwoordig Armuiden, van ryk en welvaarend, neeringloos en volkeloos is geworden.

Noch staat van het oud Armuiden te weten, dat 'er tegenwoordig nauwliks twee gemeeten lands van overig zyn; daar het voorheen, gelijk de Heer *Smallegange* getuigt, te weten omtrent het jaar 1300, wel by de 32. gemeeten groot is geweest.

222 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

4. In het begin van 't jaar 1582 heeft Armuiden het zeer quaad gehad, door een vervaarlyken en geweldigen storm. Toen is de voorgevel der Kerke door het onweer ingestort, en het gansche dak opgelicht. Daar by wierd de toren dusdaanig verzwakt, dat hy noodzakelijk moest afgenomen en vernieuwt worden.

5. *Reigersberge* spreekt noch van een nieuwe Kerk te Armuide; waar van de eerste steen gelegd is den 9. Mey 1505.

N I U W E R K E R K,

Nykerk
voor hene
de Moeder
der kerke
van Ar-
muiden.

Een dorp en heerlijkheit in het eiland en het Dekenschap van Walcheren / is boozheen / zoo wel als Armuiden / het erfgoed geweest der Heeren van Armuiden; in welkers gebied nieu Armuiden is opgetimmert.

De kerk van het dorp Nieuwerkerk is booz hene de Moeder van de kerk te Armuiden geweest: en die van Armuiden / benevens hunne kapel / stonden in het geestelijke onder de zelfde kerk.

Daar is
niet over
als de
Kerkehof.

Van deze oude kerk is t'hans niet overig als het Kerkehof: het welke dooz de Regeering van Armuide jaarlijks aan de nabuurige landluiden verhuurt word om 'er hun vee te weiden (1).

Aan de overzijde van den dijk / naar S. Joosland toe / is tegenwoordig de heerlijkheit van

N I E U L A N D,

De heer-
lijkheit
Niculand.

Het welke in 't jaar 1644 bedijkt is dooz de Majestraat van Middelburg (2).

Behalven Nieuwerkerk maakt het hant schijst der Utrechtse kerke noch gewag van een

een ander dorp en heerlijkheit in het eiland en
Oekenschap van Walcheren; te weten van

N I E U W E R V E,

Zijnde al van ouds het erfgoed geweest van
een Adelijk geslacht in Zeeland: wiens bezit-
ter / de Heer Maarten de Veth, ook was Heer
van West-kapelle / enz.

Piet verre van Armuide legt

Nieuwer-
ve, en de
Heer van
Nieuwerve.

R A M M E K E N S,

Zijnde al van ober lang een zeer beilige en
gemakkelijke rée vooz de schepen: tot welkers
veiligheit de Koningin van Hongarren / en
npt naame van Karel V Landboogdes ober
de Nederlanden / in 't jaar 1547 een kasteel
of sterkte heeft gebouwt / met naame Zee-
burg (3).

Ramme-
kens een
goede rée,
daar ook
een sterke
gebouwt
is.

Npt deze habe is Karel V, na dat hy de re-
geering aan zijnen zoon had overgedaan / in
zee gestoken om naar Spanje te baaren. De
Zeeunen gebuiiken deze plaats tegenwoordig
tot een beilige reede vooz hunne Oost-indi-
sche schepen.

A A N T E K E N I N G E N.

1. De dijk, daar nieuw Armuide op gebouwt is,
behoorde van ouds tot het dorp Nieuwerkerk: en is
dat Armuide gebouwt op den ouden grond der heer-
lijkheit van Nieuwerkerk.

2. De Heeren van Middelburg hebben deze heer-
lykheit in 't jaar 1679 verkogt aan Mevrouw *Ca-
tharina Verbrugge*, weduwe van den Heer *Elfsdyk*.

3. Eigentlijk is het kasteel gemaakt op den *Blan-
kets-boek*, Zee-burg genaamd. Dit kasteel was in 't
begin

begin der Nederlandsche beroerten van het uiterste
lang, en het voornaamste Bolwerk van het eiland
Walcheren. Het Kasteel is benevens den Briel en
Vlissingen verpandt geweest aan Koninginne Eliza-
bet: en zoo lang met Engelsche benden bezet ge-
weest, tot dat de Staaten de versprekte penningen aan
Koning *Jacobus* weder opgebracht hebben. Zie *Smal-*
legange.

VLISSINGEN.

Vlissinge,
van ouds
Vlessinge,
waar gele-
gen.

Een stad in Walcheren / de vierde in rang
ouder de Zeekustsche steden / en door Karel V
tot een Markgraafschap verheben / is gele-
gen aan den uytgang van de Hond. Het is
niet al te oud: en men vindt 'er geen beschied
van voor de 13 eeuw: doch het is een zeer
roemruchtige plaats / zoo wegens haare uyt-
stekende hawe / als wegens haare scheepstun-
neraadje.

Redenen
van den
naam Vlis-
singe.

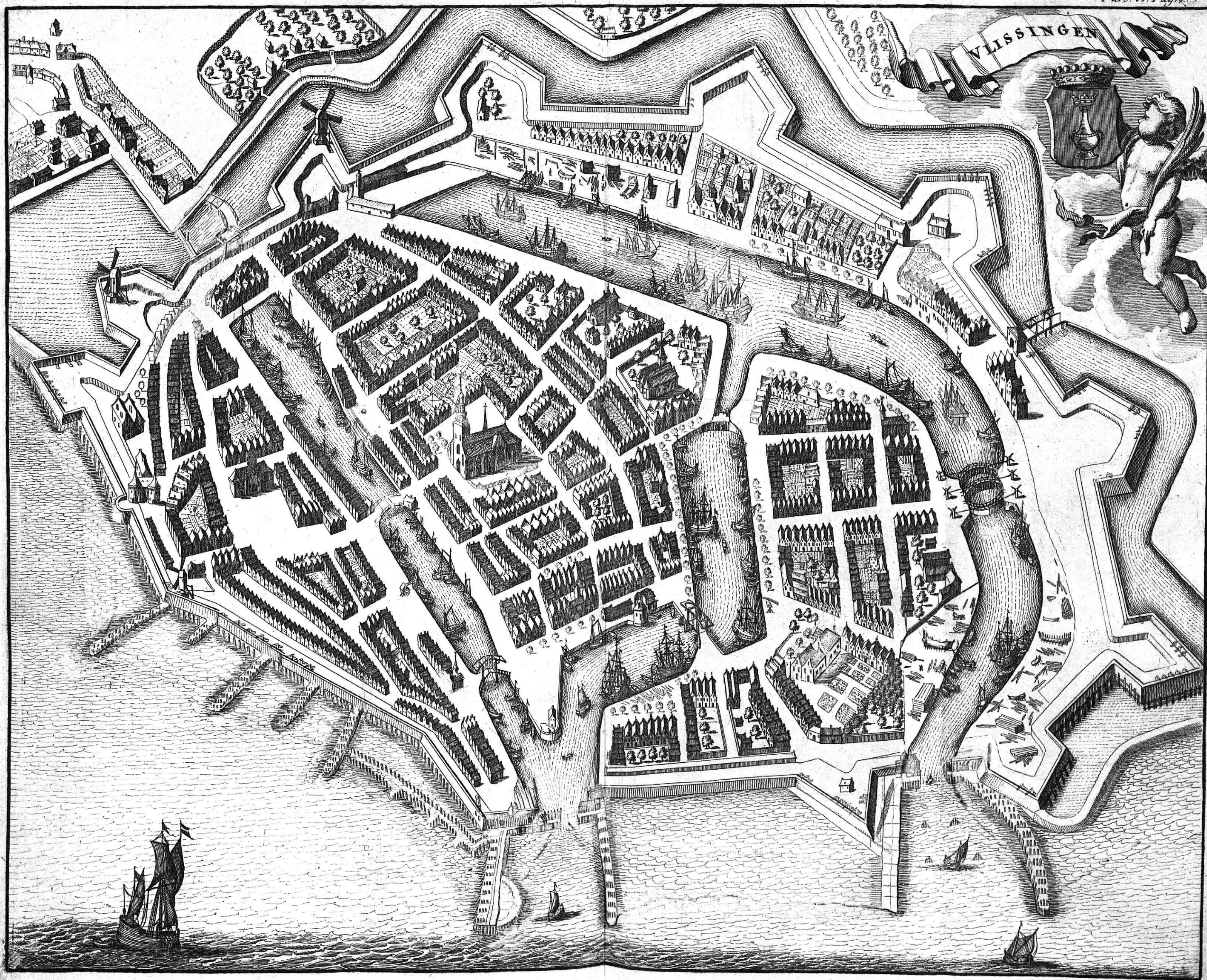
Van ouds had het den naam van Vlessin-
gen: van welke benaamingen Lemnius, die
ook een Zeelander was / deze reden heeft ge-
geven / dewelke ook vermeldt staat by Menfo-
* Alting, dat de inwoonders, zoo wel de
vrouwen als de mannen, zeer veel van de fles-
houden.

Van Alting, wien deze naamreden als al-
te los en te blaauw voorkomt / wil den
naam van Vlissingen liever afleiden van Flut-
sen, 't welke by de Hoogduitschers vlooden he-
tekent (1).

Waar-
schijnlijk
is den naam

Nochtans is het de meening van Molanus,
en van meest alle onze Schryvers / dat de
naam

* Notit. Germ. part. 2. pag. 189.

naam *Blissingen* afkomstig is van *S. Wille.* afgedaale
 broords flessen : en dat die *H. Man* / het van *S. Wil-*
Evangelie aldaar verkundigt hebbende en op lebroords
 zijn bertrek staande / dien naam aan de land- flesschen,
 zaaten heeft gelaaten. Een zekere *Abt Ho-* de welke de
næus boegt hier by in de beschrijvinge van *Ep-* inwoon-
ternach; dat als de *Man* Gods het goddelijk deis ter
 Woord aldaar verkundigde; en zijn flesje, het sluik uyge-
 welke hy vol wijn op zijre reis plagt mede te zopen heb-
 draagen, ergens aan een kant had gezet; het ben.
 zelve door iemand uytgezopen wierd. De *H. Man*
 zulks na zijne predikaatzie vernomen hebben-
 de, en zich over die guiterij verwonderende,
 had daar op gezet: Met recht zullen deze lui-
 den in het toekomende *Vlessingers* heeten, de-
 welke mijne fles zoo onbeleefdelyk uitgedron-
 ken hebben.

Versehide Katolijke Schryvers geeven een Of wel-
 berhebender reden van deze benaaminge : te kers wijn
 weeten dat de *H. Geloofspreker* / terwylle hy door god-
 daar bertoesde / een weinige wijn / 't welke delijke
 hy in zijne flessen had / door Gods wonderbaare magt ver-
 kragt heeft vermeenigbuldigt. meenig-
 vuidigt
 wierde

Althans zou dusdaanig een mirakel op dien
 heiligen *Geloofsberkunder* niet qualijk pas-
 sen; dewelke volgens de getuigens van zijnen
 tydgenoot *Alcuinus* *, om den dorst van zijne
 reisgezellen te verslaan / water uyt een zandig
 land deed voort koomen. Wy hebben de woor-
 den van *Alcuinus* onder het dorp *Heiló* opge-
 geben. Dorders hebben de *Blissingers* de
 flesse van *S. Willebroord*, dewelke hy op zij-
 ne reizen plagt te gebruiken / en aan de in-
 gezetenen aldaar ge aaten had / zoodaanig in
 waarde gehouden; dat ze dezelve in hun *Strads-*
 P wapen /

* Apud Mabillon Sec. 3. Benedict.

wapen / ter eeuwiger gedagtenisse van den heiligen Man / uitgebeeldt hebben.

De kerk van Vlissingen / dewelke al van oberlang den naam van S. Willebroords kerk heeft gedraagen / is waarschijnlijk door de Premonstreits-heeren bedient geweest. Athanas Petrus Hieronymus, oudste zoon van den President Nicolaas Everardi, Leeraar in beide de rechten / en Religieus van de Premonstreits order / is Pastoor der stad Vlissingen in Zeeland geweest; zoo als Valerius Andreas ons in zijne Fasti Academici aan het 182 zijde berzekeret.

Daar zijn
van ouds
twee Kloos-
ters ge-
weest.

Te Vlissingen zijn van ouds / zoo veel als men 'er van weet / behalven de hoofdkerk noch twee Kloosters geweest: te weten dat van de geschoride Karmelijten / en dat van de Preetheeren. Tot het bouwen van die Kloosters heeft Adriaan van Borselen eenige penningen by uitersten wille nagelaaten in het jaar 1466.

Doch op de plaats van die Kloosters is in het jaar 1594 een Stadhuis naar het fatsoen van het Antwerpsche Stadhuis gebouwt (2).

Volgens de parkemente-boeken der Utrechtsche kerke is 'er behalven Nicuw Vlissingen ook bekend geweest een

Oud-Vlissingen,
daar ook
een Paro-
chi-kerk
was.

OUD-VLISSINGEN,

Leggende bukten het Nicuw-Vlissingen. Het had ook een kerk / staande ter benoeming van den Abt van Egmond.

Onder de geleerde mannen van Vlissingen worden gerekent

GOSWINUS HENIUS, een Naarmelijt in zijn vaderlijke stad: die om zijne geleerdheit Bisschop van Hierapolis en Opbisschop te Utrecht geworden is; en van wien wy in het deel onder David van Borgonie gesproken hebben.

GASPAR LEVINI; of zoo gy liever wilt Jasper Lievensz., van Hogeland, te Dissingen gebooren/ is om zijne erbarendheit in de Rechten door Karel V in 't jaar 1530 gemaakt eerste President van den Provinciaalen Raad van Utrecht.

PETRUS CUNÆUS, ook een Dissingen/ is in 't jaar 1586 in de Hooge Schole van Leiden Leeraar in beide de Rechten geweest: staat ook vermeldt in het Dag-register der gemelde Hooge Schole van Leiden.

LUDOVICUS DE DIEU, te Dissingen gebooren; is te Leiden een Predikant onder de zoogenaamde Gereformeerden geweest (3).

ABRAHAM MELLYN; inggelijks een Godtgeleerde/ en Predikant onder de gemelde Gereformeerden. Hy heeft een vermaard Martelaars-boek van zijne gezindheit in de Nederlandsche taal uptgegeven.

ADRIANUS GUILIELMI; anders ARY WILLEMSZ., te Dissingen gebooren/ is in Dankrijk gestorven. Hy was zeer ervaren in de Arabische taal; en Isaak Casaubonus heeft hem in zijne uptgegeven brieven zeer geprezen.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Het is waar dat de Heer Alting den naam van de Vlessen niet wil afgeleidt hebben: maar of hy het beter getroffen heeft met zyn *Flussen* daar zou ik aan twyfen. *Flussen*, zegt hy, is op zyn Hoogduitsch vlieten of vlooden gezeit. Maar ik houde

my verzekerd dat hy geene Hollandsche of Zeeuw-
sche schriften zal vinden daar *Flessen* gebruikt word
voor vlieten. My dunkt ook dat niet het wapen
van de Stad zelf; het welke een fles is, en ge-
noegzaam te kennen geeft dat de naam van Vlif-
fingen hier van gekomen is, zoo smadelijk ver-
dient verworpen te worden. Emmerik, zegt
hy, heeft in haar wapen een emmer; en nochtans
is het haaren naam schuldig aan haaren ouden Heer
Embricus: Ik wil dat nu niet tegenspreken. Daar
uyt zou wel volgen dat het wapen geen zeker en
onfeilbaar teken is van de naamrede: Maar om
dat de getuigenis van een groote vergaderinge van
menschen eens onwaar bevonden is; is dat reden
genoeg om de getuigenis van een andere zeer groo-
te vergaderinge van menschen, in een zaak daar
ze geen winst of schade uyt te verwachten heeft,
aanstonds te verwerpen. My dunkt dan al we-
derom, onder verbeteringe gesproken, dat men re-
denen moet hebben dewelke krachtiger zyn als de
getuigenis van zoo een gansche Stad, eer dat men
die getuigenis zoo afkeuren mag. Het is evenwel
waar dat 'er al meer geleerden zyn, als onder an-
deren *Boxhorn*, dewelke met deze flessen lachen,
en dezelve schier zoo verre verwerpen als den naam
Ulysses, waar van sommige maal geesten den naam
van Vlifffingen afgeleidt hebben. *Vles*, zegt hy, be-
tekent by de Deenen de verandering van het was-
schende en afgaande Zee-water: en hy houdt het
voor waarschyntlyk dat de naam van Vlifffingen daar
uyt gesproten is.

De geringe beginselen van deze Stad mag men
hier uyt afneemen, dat alle die van eenige ondae-
den wettiglyk beticht en overtuigt waren, tot vol-
trekking van de steene straeten, verweezen wier-
den om ettelijke roeden van 's Heeren straeten met
steen te doen bedekken. Die de magt of middelen
niet had, moest met een steen om zyn hals
langs de voornaamste straeten gaan pronken. Dus
leest men noch in de oude keuren van Vlifffingen,
dat men een heelen of halven last steenen, tot be-
tering van misdaed, aan de Stad zal geeven; of
eenen steen zal moeten draagen. Dit zelve is ook in
an-

andere, zoo Zeeuwsche als Hollandsche Steden, onderhouden geweest.

Nieuw Vlissingen is allereerst bevolkt geweest door de ingezetenen van oud Vlissingen. Want het wierdt 'er door de hooge Overheit op toegelegd, alle neering aan oud Vlissingen te onttrekken; en naer nieuw Vlissingen over te brengen; op dat die van oud Vlissingen van zelfs naar nieuw Vlissingen met ter woon zouden trekken.

De haringvangst heeft Vlissingen voornamentlijk op de been geholpen: en op dat die neering te beter aangroeyen en niet verlopen zouw, zyn 'er van tyd tot tyd verscheide keuren gemaakt.

Vlissingen, van ouds onder de Graven gestaan hebbende, is beneffens de heerlykheden van West-Kapelle en Domburg, door *Philips van Borgonje*, in 't jaar 1452 verkoogt aan *Hendrik van Borselen*, Heer van Terveer. Echter behield *Philips* de vryheit om de gemelde heerlykheden, na't verlopen van eenige jaaren, weder te lossen. Maar onder *Maria van Borgonje* zyn de voornoemde heerlykheden, met alle de rechten daar toebehoorende, tot een eeuwig erfleen opgedragen aan *Wolfert van Borselen*.

2. De Stad Vlissingen is haaren eersten welstand en stadsrechten voornamentlijk schuldig aan Graaf *Willem III*. Deze heeft daar een nieuwe haven gemaakt; en om de ingezetenen aantewakkeren, en te vermenigvuldigen, heeft hen eenige voorrechten gegeven. Vlissingen is eerst bemuurt in het jaar 1489: waar toe die van Sluys in Vlaanderen de meeste reden gaven, dewelke veele Dorpen en opene plaatzen in Zeeland van tyd tot tyd quamen uytplunderen en afbranden.

* *Vlissingen is t'hans een van de sterkste Steden, en heeft een van de allerbequaamste havens van Zeeland, als op den uytersten boord van het land, en in den mond van de Zee gelegen; en mag overzulks met goede reden roemen op het oordeel van den grooten Keizer Karel V., die haar noemde de Koninginne en de Sleutel van Nederland...*

Vande ongemeene kloekheit, die de Vlissingers in de Spaansche beroerten getoont hebben, en hoe dat de Stad onder den Prins van *Oranje* gekomen is, willen wy niet spreken. Alle onze schryvers vertellen dat

* Zie *Smallegange* enz.

alles tot de minste omstandigheden toe.

3. *Ludovicus de Dieu* was zekerlijk een dobrgeleerd man, en volgens *Valerius Andreas* tot verwonderens toe ervaren in de Oostersche taalen. Hy heeft een Hebreeuwsche, een Arabische, en een Persiaansche Spraak-kunst geschreven: en noch een Spraak-kunst van de Hebreeuwsche, Chaldeeusche en Syrische Taal, tegen malkander vergeleken, uitgegeven. *Constantinus l'Empereur* (*Epist. Dedicat. ad Itinerar. Benjam.*) *Jacobus Crucius* (*lib. 3. Epist. Epist. 1.*) *Baillet* (in zyne *Jugemens des Savans*) en meer anderen hebben met zeer grooten lof van hem gesproken. Doch *Vader Rikaard Simon*, in zyne oordeelkundige historie des ouden Testaments geeft hem geen al te grooten lof; als of hy in zyne Aantekeningen op den Bybel meer spitsvinnigheid als bondigheid had getoont; en niet altyd binnen zyn bestek was gebleven. Hy bekent echter dat zyne Aantekeningen zeer dienstig zyn voor de genen, dewelke het op een spraak-kundige kennis der H. Schrift toeleggen: waarin hy, zegt *Vader Simon*, zeer heeft uitgemunt; hoewel dat hy somwylen wat al te veel spitsvinnigheits wil toonen.

W E S T - K A P E L.

Te West-Kapel was een kerk van S. Willebrordus.

Een byge heerlijkheit in (1) Walcheren / aan die kant van het eiland / dewelke meest zeer waart in springt / is vermaard dooz den goddeloozen dienst van Hercules en Mercurius: welker beelden dooz Willebrordus, gelyk wy boven al verhaalt hebben / afgebroken wiorden: en waar van Melis Stoke op het jaar 694 gewag heeft gemaakt. Het heeft een fraaie kerk gehad / dewelke den naam van S. Willebroords kerk heeft gedragen: ja dewelke volgens een handschrift van Cobelius boekierp dooz Willebroord zelf ingetwydt en aan de Abdye van Epternach onderwoopen is geweest. 216

Als de inwoonders van deze plaats door Ro- De in-
 bragt den Vries met de wapenen aangetast woonders
 wierden hebben dezelve volgens het verhaal door den
 van * Brouwerus, na dat ze zich met de h. vyand aan-
 kommunie gesterkt en de gebreuten van S. getast,
 Willebrordus aan hunne standdaart gebonden hebben S.
 hadden / de Vlamingen verslagen. Twee broor-da-n-
 baandels / in dezen veldslag gewonnen / zijn geroepen,
 naar Epternach gezonden. Eer gedagtenisse en daar op
 van deze groote zege is 'er te West-Kapelle op de zege be-
 het feest van S. Maartens overboeringe / op vochten.
 welken dag ze den slag gewonnen hadden / Waar over
 jaarlijks een plegtige ommegang gehouden. een jaar-
 In dezen ommegang wierd het kistje / daar lijke
 S. Willebroords gebreuten in gesloten waren / ommegang
 door gansch Walcheren omgedraagen. is gehou-
 den.

West-Kapel is volgens Reigersbergen een West-Kapel
 aal-oude stad van Zeeland; maar is al over verdron-
 lang door de Zee verslonden. In deszelfs ken: de
 plaatze is een nieuw West-Kapel opgekomen Heer van
 waar van Willem, Prins van Oranje en No- Nieuw
 ning van Engeland / by zijn leven de Heer is West-Ka-
 geweest. Paderhand is 'er de Heer Maarten de pel.
 Verh de eigenaar van geworden.

De willekeuren en handvesten / door Graaf Deszelfs
 Floris aan de ingezetenen van West-Kapelle oude hand-
 in 't jaar 1223 gegeven / zijn van den volgen- vesten.
 den inhoud: (2)

IN den name des Vaders, des Soens, ende
 des Heiligen Geest, Amen. Florens Grae-
 ve van Hollandt, ende mijn ghetrouwe vriendt
 Dierick, Heere van Voorne, ende Burchgrae-
 ve van Zeelandt. Wy maken cont alle den
 ghenen, die dese jeghenwoordighe Lettere

* Annal. Trevir. lib. 12.

sien sullen, dat wy dese Wet, of dese Chore onsen lieven Poerters van West-Kapelle, hem, ende die na hem comen zullen, ghesworen hebben ewelicke te houdene.

Soe warwart onse Poerters van West-Kapelle hem selve iof haer goet voeren binnen onsen lande, si zullen wesen in onser besclerm, ende in onse gheleide. Vasten vrede gebieden wi alle den ghenen, die comen sullen in West-Kapelle ghelijke den ingeboren.

Wie dat in West-Kapelle die een den anderen enich let of slaet, dat sal hi beteren tot vierendeel van enen manne, ende noch alse veel iof buten der Poert gesiet ware, ende hi moet beteren mines Heren genade.

Wie dat enen mensche wont binnen der Chore, hi sal beteren den Heere iij. pond ende der Poert x. schellinge.

Wie so den anderen bidde hare grijpt, of mit vuysten of mit slochen slaet, iof in gramme sinne tegens hem steket, iof warpt, iof grijpt, hi sal den Here beteren x. schellinge ende der Poert v. schellinge.

Waar soe twee Scepen mit enen Poorter vrede eyschen, wie datter hen ontfeghet, hi sal beteren den Graeve iij. pond ende der Poert x. schellinge. Es oec yemene, die beliet mit dullen worden den vrede, hi sal beteren den Graeve x. schellinge ende der Poert v. schellinge. Daeren boven al dat hi misdoet, als die Chore wiset. Soe wie die Chore in die voerlegen pointe eerst breest, wort hi daer of van drie Scepen verwonnen, hi sal beteren alse vredebrekere.

Wie soe Scepen, die den vrede eyschen, leelichede mit worden doet, betogen dat die Sce-

Scepenen, ende hi daer of bedregen wart, elken Scepenen sal hi gelden 1. pond. Es dat sake dat in enigen van desen voersgheden Scepenen die Chore wort te broken, iof datter eenich ghewont worde, die mildaet die daer gesiet, salmen beteren vierseet.

Alle die ghene, die woenen binnen deser Chore, zullen behoeren tot eenen gerechte, ende elckerlijc is den anderen scoudich te doene Scependoem.

Soe wat Poertre Scependoem hebben wille van sinen Poertre, hi salne eysschen ter viersearne. Is dat sake dat hi niet tegenworden en is, ende hi binnen Walgheren es, men salne dagen inden eersten dingedaghe te rechte te staene. Coemt hi, ende negeen recht doenne wille, iof coemt hi niet, soe salmene bannen, ende nemmermeer inbans laten worden, eer hi den clagere Scependoem heeft gedaen.

Soe wie hi Scependoeme in West-Kapelle verbannen wort, ende binnen Walcheren van yemene onthouden word, word des die onthoudere van drien Scepenen van West-Kapelle bedragen, hi salt beteren den Graeve x. pont ende die Poert. 1. pond ende die scout sal hi gelden, die die sculdich es.

Soe wat Poertre van West-Kapelle uter Poert gaet ghewapender hant om stridelicke zaken, zonder gemeenen raet van Scepenen ende van Poerters, wort hi van iij. Scepenen daer of bedragen, hine sal niet wederkeren in die Poert, eer hi des Graeve genade bejaget heeft, ende der Poert ghehouden heeft een pond.

Soe wie dat buten West-Kapelle woent, hi ne mach neghene Poertre van West-Kapelle

234. OUDHEDEN EN GESTICHTEN

verwinnen mit Scepenen van buten, noch mit des Graeve mannen, het wort hen geoorloeft mit desen brieve.

Soe wie binnen West-Kapellen wapine dragen bi nachte, hen si bi gemeenen rade der Poert, hi salt beteren noch alse vele, iof hise dages hadde gedragen.

Drie wittachtige manne mogen orconde dragen van roeve tot enen ponde, es die roef meere, soe salt enden mit Scependoem.

Soe wie in West-Kapelle huses noch hof en heeft, ende zine name niet gescreven en es inden Stocbrief, diene sal ghiene orconde seggen.

Soe wie in West-Kapelle yemant slaet ter aerden, ende daer of bedraghen wort, hi sale beteren den Graeve i. pond ende der Poert x schellinge.

Soe wie den anderen binnen West-Kapelle alse quetsset, soe dat die misdaet min draghen te geldene, danne te vierendele van enen doeden man, die salt beteren den Graeve iij. pond ende der Poert x. schellinge.

Wie soe binnen Walgheren wonnen is, ende riden wille doer die Poert van West-Kapelle mit gewapender hant, hi sal hebben enen Poertter te geleede; heeft hys niet, die rechte ende die Scepenen zullen hant an hem slaen, ende eyschen hem van des Graeve rechte iij. pond ende i. pond vander Poert.

Negeen Poerttre van West-Kapelle ne mach ghifte geven van lande sonder voer Scepenen van West-Kapelle.

Niemant van buten ne mach ghifte geven van lande enen poertter van West-Kapelle zonder voer Scepenen van buten.

Soe wat Poerter van West-Kapelle in syn huus ontfanghen enich mans hernasch van buten, hi salt beteren den Graeve x. schellinge ende der poert v. schellinge.

Soe wat Poerter hi hernasch leent yemene van buten binnen der Poert mede te vechtene, hi salt beteren den Graeve i. pond ende der Poert x. schellinge.

Soe wat Poerter weskyns have onder hen heeft, hi moet hen zeker doen voer Scepenen van West-Kapelle.

Soo wie van buten vecht jegens enen Poerter binnen West-Kapelle, die rechter ende die Scepenen zullen daer toe komen, ende eyschen vrede van dien van buten, ende dat hi setto enen Poerter te borge alse sulck recht te doene, als Scepenen wisen. Wil hi des niet doen, soe sal hy rechte mitten Scepenen ter vierscarne gaen, ende doen die klokke slaen mit gemeenen raede, dat men den ghenen daer toe bedwinge, dat hi gelde des Graeve recht enter Poert.

Soe wie dat die clocke slaet sonder gemeenen raet, hi salt beteren den Graeve iij. pond ende der Poert i. pond.

Soe wie dat toten clockeslage niet ne comt, hi salt beteren den Graeve x. schellinge ende der Poert v. schellinge. Es dat zake dat die voersz. misdadige ontgaet buter Poert, men salne dagen ter vier scarne op ten derden dach te recht te stane, ende te settene enen sekere borge binnen der Poert van ziere misdaet. Coemt hi niet binnen desen dagen, men salne bannen, ende in den banne houden tote des Graven comste, ende die Graeve sal dat eerst berechten.

Es dat sake dat liede van buten vechten binnen

236 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

nen West-Kapelle, die rechrer, en die Scepe-
ne zullen daer toe comen, ende eyschen hun
des Graeve recht, enter Poert; willen si dat
ontseggen, die Rechter ende die Scepenen zul-
len gaen ter vierscarne, ende dagen die voorz.
vechters optenderden dach henende dien Poer-
ters te rechte te stane; komen si niet, men sal-
se bannen, ende hare namen zalmen scrieven in
brieven, ende houden tote des Grave comste.

Alle misdaet die gesciet binnen West-Kapel-
le, als die Graeve es tuschen Borneffe ende Hei-
dyns Zee, dat salmen beteren twisecat.

Soe wie wonnen es in West-Kapelle, ende
enen anderen waerliken here kiest, dan den
Graeve, wort hi daer of verwonnen van drie
Scepen, hi salt beteren den Graeve x. pond
der Poert i. pond ende dat sel die Grave selve
wisen.

Alle misdaet die geschiet binnen West-Ka-
pelle, die salmen noch alse veel beteren als of
se gesciede buten West-Kapelle.

Neghiene misdaet, die gesciet binnen West-
Kapelle, salmen hoeger gelde dan viercarte.

Es dat sake dat enich Poerter van West-Ka-
pelle twist hevet omme stand jegens yemene van
buten, dat sal die Graeve en den mit ziere waer-
heide, ende die waerheide sal hi nemen bi Sce-
penen van West-Kapelle.

Onse Poerters van West-Kapelle en sal nie-
mant arresteren, noch panden binnen der greef-
scepe, sonder om haers selvers misdaet.

Omme dat dese Chore vaste ende gestade bli-
ven sal, soe hebben wi desen brief besegelt mit
onsen segele. Dese Chore was gegeven in den
Jare ons Heren cc. cc. ende xxiii. [*Dit schijnt in*

in den Brief, dien wy volgen, verschreven, en op het eynde ghebracht te moeten werden.]

Soe waer strijdt of vechten in West-Kapelle riset, die daer toe comt ghewapender hant, sondert gemeenen raet, hi sal beteren den Graeve x. schellinge ende der Poert v. schellinge.

Soe wie enen Poerter van West-Kapelle ghewapender hant te sinen huse zoekt, ende daer jegens strijt, hi salt hen beteren x. pond den Graeve vi. pond ende der Poert i. pond.

Soe wie in West-Kapelle te eens anders huse gewapender hant gesocht wert die soekere sal beteren den beleghe v. pond den waert v. pond den Graeve vi. pond ende der Poert i. pond.

Soe wie coemt gewapender hant in die hulpe des soekers, hi sal gelden den Here iij. pond ende der Poert x. schellinge ende die scade die van buten int huys geschiet, die salmen gelden twiescat, ende van binnen wtwart eenlcatte, alsoe als Scepen cont es.

Soe wie van buten enen Poerter van West-Kapelle te banne heeft, van wat scoude dates, die ban ende die schout mogen niet merren totte diere wilen dat die claghere in die vierscare te West-Kapelle mit sinen Scouteter ende mit sinen Scepenen den ban verniewet, danne sal die rechtere vanden Poert ende die Scepenen vanden goede des Ballincs doen gelden ban ende scout.

Soe wilke tijt die Scoutate in gebanre vierscarne Scepenen bi haren eede maent, wie soe jegens haren eede spreekt ende Scepenen dat be-toegen, wort hi daer of van iij. Scepenen be-dragen, hi salt beteren den Scepenen x. pond den Graeve iij. pond ende der Poert x. schellinge.

Soe

Soe wie enen Scepen in ghebante vierfcarne leelichede doet mit worden buten der maninge, betoeghet hi dat den Scepenen ende die ander van iij. Scepenen verwonnen wort, hi salt beteren den Scepenen iij. pond ende der Graeve 1. pond ende der Poert x. schellinge.

Es oec dat sake, dat een Scepen in gebanre vierfcarne enen Poerter leelichede mit woirden doet, ende die Poerter dat betoecht, wort die Scepen van iij. Scepenen verwonnen, hi salt beteren den voernoemden Poerter 1. pond den Graeve x. schellinge ende der Poert v. schellingen.

Soe wie dat in gebanre vierfcarne jegens enen Scepen buten ziere scout die Chore brake, wort hi van iij. Scepenen verwonnen hi salt beteren den Scepenen x. pond den Graeve 1. pond en der Poert x. schellingen.

Es oec dat sake dat een Scepen in gebanre vierfcarne teghens yemene die Chore brake buten siere scout, hi salt beteren den ghenen v. pond den Graeve 1. pond ende der Poert x. schellingen.

Es oec dat sake dat een poerter den anderen leelichede doet mit worden, wart hi des verwonnen, hi salt beteren den ghenen x. schellinge den Graeve x. schellingen ende der Poert x. schellinge.

Es dat sake dat een poerter den anderen leelichede doet mit worden, wart hi des verwonnen, hi salt beteren den ghenen x. schellinge den Graeve x. schellinge ende der Poert x. schellinge.

Es dat sake dat een vechten tuschen enen Scepen ende enen anderengevalt, soo wat misdade dat den ghenen gesciet, die dat vechten be-

beroert, dat ne salmen anders niet beteren dan iof het buter vierscarne gesciet ware.

Soe wie dat enen Scepen doet slaet, hi salne vierseat ghelden.

Alle mildaet, die ghesiet binnen gebanre vierscarne, die salmen beteren vierseat, alsoe alst bescreven es tuschen den Scepenen ende den anderen.

Soe wie binnen West-Kapelle wijn vercoept, en dien valschet, hi salt beteren den Graeve ij pond ende der Poert 1. pond.

Een Poerter van West-Kapelle ne mach den anderen niet beroepen te campe, noch niemant van buten en mach enen Poerter van West-Kapelle beroepen te campe.

Es dat sake dat yemene van buten vecht jegens enen Poerter van West-Kapelle buten Poert, men salne daghen ter vierscarne opten derden dach te rechte te staene; coemt hi, soe moet hi setten enen Poerter te borge van ziere mildaet; coemt hi niet, men salne bannen, ende houden inden ban voer den Graeve.

Es dat sake dat yemant van buten enen Poerter beklaget, die Poerter es hem scoudich te doene Scependoem. Es dat sake dat hi hen gien Scependoem doen ne wille, men salne bannen ende daer wt ne sal hi niet comen, eer hi hun Scependoem heft gedaen.

Es dat sake dat die voerscreven man van buten van enighen Poerter wert beklacht, hi es hen alre eerst schoudich te doenne Scependoem.

Alle die saken die gesien binnen der Chore van West-Kapelle, die die Rechter ende die Scepenen niet berechten en moghen, coemter klaghe of voor den Graeve, soe salt die Grae-

ve en den mit ziere waerheden , ende die
waerheit sal hi nemen mit Scepenen van West-
Kapel.

A A N T E K E N I N G E N .

West-Kapel is van ouds een neeringryke plaats ge-
weelt ; zoo dat 'er vóór de Nederlandſche Beroer-
ten 26. Haringbuizen van West-Kapel afvoeren. Doch
ten tyde van die beroerten zyn de inwoonders , zich
daar niet veilig genoeg achtende , voor een groot ge-
deelte verloopen. Doch allermeeft heeft de plaats
te lyden gehad van de Zee ; dewelke haare duinen
te mets zodaanig afgeknabbelt en weggelpoelt heeft,
dat de inwoonders meermalen landwaart in heb-
ben moeten wyken. West-Kapel legt tegenwoordig
zoo vervallen dat het naar geen Stad meer en gelijkt.
De Kerk van oud West-Kapel is volgens *Reigersberg*
al in 't jaar 1470. landwaart in gebragt. Doch de-
zelfde Kerk , hoewel zoo verre naar binnen getrokken,
ſtond ten tyde van *Reigersbergen* , vorder als een
myle in de Zee.

Vorders heeft 'er te West-Kapel van ouds een Tem-
pel van *Hercules* , en by West-Kapel een ſlot der Ro-
meinen geſtaan ; van dewelke noch ten tyde van *Go-
ropius Becanus* : gelijk hy zelf getuigt , overblyſelen
gezien wierden.

Te West Kapelle is geboren *Mathæus Galenius* , Lee-
raar in de Godheit en Kantzelier der Hooge Schole
van Douay. Hy is te Dilingen in Zwaben na het
vertrek van *Willem Lindanus* beroepen , om aldaar
het leermeesterschap der H. Schrifteen te bekleeden.
Van daar wedergekeerd , en Hoogſchoolleeraar in de God-
heit geworden , is hy een van de eerſten geweest , die
de gronden heeft gelegd van de hooge ſchoolle te
Douay. Behalven een ongemeene geleerdheit had hy
een grooten yver ; en heeft den katechiſmus alle zon-
dagen en heilige-dagen , zonder daar iets voor te ge-
nieten en uyt eige beweginge , vyf jaaren uytgelegd.
Hy heeft ook verſcheide werkjes inde Latynſche taal
nagelaaten : als *van de Kloosterlijke Ondbeden* , van de
Kloosterlijke Beloften : van de Offerande der H. Miſſe :

het leven van S. Willebrordus : Aanmerkingen over een Christen en Katolijk Priester : van de offerhande der H. Misfe : Van de danseryen onzer eeuw. Gebeden en Meditatien onder de Mis : Vermaningen by wyze van een Catechismus opgesteld : enz.

2. Deze keuren van West-Kapelle staan by Smallegange in 't Latyn : die van West-Kapelle in het oud nederduitsch. En dewyl hy getuigt , en het ook de waarheit is , dat de Duitsche keure van West-Kapelle genoegzaam een vertaaling is van de Latynsche keure van West-Kapel , hebben wy geoordeelt dat het den Lezer aangenaamer zoude zyn den eigen en ouden brief van den Graaf als onze vertaaling van den Latynschen Brief te hebben.

O O S T - K A P E L

(1) Wordt een ambacht genoemd in een brief van Willem I , Graaf van Holland. Het heeft zijnen ouden naam noch behouden / en is gelegen in het Noorden van Walcheren / aan de duinen. Het heeft een groote kerk / met een hoogen en dikken tooren. Het plagt de stad Middelburg toe te behooren : maar is in 't jaar 1679 in eigendom verheben op den Heer Willem le Sage , Heer van Oost-Kapel / Symerswale / Rodpke / enz. Welke Heer aldaar een prachtig en deftig huis heeft getimmerd / met heerlijke tuinen en hoven / en met lustige geboomten : zoo dat het wel voor een Vorstelyk huis zou mogen gerekent worden. Dit huis staat by Smallegange af gebeeldt op het 667 zydje.

Heeren en kostelijke gebouwen van Oost-Kapel.

O O S T - S O U B U R G ,

Of gelijk in het handschrift der Utrechtsehe Domkerke staat Oester-Solborch , is een bzaaf

Kerk van O. L. V. te Oost-Solborch.

Q

dozp

dorp in het eiland en Oekenschap van Walcheren. Het legt half wegen Middelburg en Dinslaken: begripende ook de oude Heerlijkheid Abbeele / dewelke onder die van Oost-Soeburg al overlang is geraakt. Dit dorp komt tegenwoordig toe den Heer Alexander de Meunk, Burgemeester van Middelburg: hebbende een groote kerk / met een hoogen / dikken en spitzen tooren. In deze kerk wierd O. L. Vrouw van ouds zeer hoogstateijlyk gebiert: en haar beed stond in den tooren uptgehouden. Adriaan van Borselen, Heer van Brugden / van Dubeland en van meer andere heerlijkheden / heeft by testament 20. Nobels jaars lijks nagelaaten voor een lampe / op dat dezelve ter eere van gemelde O. L. V. altyd zoude branden.

Stichtingen
van A-
driaan van
Borselen.

Hy heeft meer andere giften gemaakt aan de kerk van West-Soeborg / dewelke hy zijne moeder noemt; misschien om dat hy daar doopden Doop herboren was. Hy is te Brugge overleden in 't jaar 1461.

Wy zullen zijn testament / of ten minste het grootste gedeelte daar van / en voor zoo veel het zijne vordere stichtingen behelst / hier by voegen: waar omtrent te berigten staat dat David van Borgonye, Bisschop van Utrecht / tot eersten uptboerder van het zelve is aangesteld: en dat het zelve (behalven de voorzeden van den Notaris) in de moederlijke taal beschreven is / om dat van Borselen in de Latijnsche taal onbedreven was.

* In den naame des Heeren Amen. In het jaar na deszelfs geboorte 1466, den 14 der

maand July, onder de uure der Vesperen, of daar omtrent, in het . . . jaar des Pausdoms van den heiligsten Vader in Christus onzen Heer den Paus Paulus II. in de tegenwoordigheid van my openbaar Notaris, en van de onderstaande getuigen, heeft de edele Heer *Adriaan van Borsselen*, Heer van Brugdamme en Duveland, Ridder, zijn verstand hebbende, en wel by zijn zinnen zijnde, geenzins in zijne krachten verzwakt, met volkomen overleg, overweegende dat 'er niets zekerder is als de dood, en niets onzekerder als de uure des doods, ter eere van den Almagtigen Godt en van de hoogverheve Maagd *Maria*, voor de zaligheid zijner ziele en voor de vergiffenisse van alle zijne zonden, zijn testament naar de gemeene wijze in onze spraak, om dat hy de Latijnsche taal niet en verstaat, geschikt en opgesteld: als volgt.

Ik *Adriaan van Borsselen*, Ridder, Heer van Brugdamme, van Duiveland &c. machtig mynre redene, ende wel bedacht mynre vyf sinnen, hebbe gemackt ende geordonneert myn testament ende myn uysterste wille in die eere Godts, synre gebenedyde moeder *Maryen*, ende alle Gods heyligen, in verlatenisse van alle myne sonden, ende hem aller, daar ick 't voor begeere, ende in kennisse van desen bevele ick in den eersten myne siele, als sy uyt den lichame sceyden sal, Godt van Hemelryke, synre gebenedyde moeder, ende alle Gods heyligen, begerende myn doode lichaam begraven te hebben in mynre moeder der heiliger kerken van *Westerzouburch* voor den hoogen altaer. Item geve ik mynre moeder der heyliger kerken van *Westerzouburch* voerst mit mynen dooden lich-

244 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

haem tot haer timmeragie . . . ponden grooten Vlaems payments eens voor al. Item geve ick mynre moeder der heylicher kerken noch x. schell. grooten s' jaers erflycke renten om die stratendaer mede te doen houden van den huse van *Westerzouburg* tot *Middelburch* toe. Ende dese renten van x. schell. grooten voornoemt bewyse ick den Kerckmeesters t'ontfangen op myn uytgors by Ooster *Duvelant*. Item sette ick eenen dertichsten, ende daar toe geve ick den Priester xvi. schell. grooten. Item sette ick enen veertichste, daar ick den Priester toe geve een pont grooten. Item stelle ick myne beganckenisse op *Anna van Bourgoengen* myne huysvrouwe mit een stike silvers wegende xx. mark. Ende sette ick tot mynder uytvaert te deelen den armen in broode twee seven broots. Item tot mynen sevendaghe ook mede te deelen den armen in broode twe seven. Item sette ik myn jaergetyde euwelyk duerende te *Westerfoubburch* in der kerken vierwerf des jaars te doene, te wetene myn rechte jaergetyde van mynen sterfdach, ende elck vierendeel jaers dair ane volgende oock myn jaergetyde, op een nobel gegelyk onderlinge te deylen. Dies begeere ik dat sy sullen singen tot elk van den voorsz jaergetyden des avonts vigilie mit negen lessen en ten grafte gaen, ende lesen aldair, *Miserere mei Deus, cum consuetis*, ende des anderen dages een singende misse van *requiem*, ende na der misse *commendationes animarum* lesen. Ende dese voer genoemde nobelen vierwerf des jaars sullen sy ontfangen by den H. Geestmeesters der voorsz kercke. Item voort geve ick t'elcken mynen voorgenoemden jaergetyden den H. Geestmeesters in der voorsz. kercken eenen nobel of viii. schell.

schell. groot dair voor , omme den armen in broode te deylen over myn siele. Item noch geve ick den H. Geestmeesters xiiii. nobelen , ende acht schell. grooten voor den nobel s' jaars , om dair mede te cledene xiiii. arme personen , elck mit enen nieuwen tabbert , gevoedert mit niuw laken , ende dat opten dach als men myn eerste jaargetyde doen sal. Item op dat die voersz heilige Geestmeesters geen verlies en soudē hebben ende te naerstelycker dese voersz punten van mynen jaergetyden vervolgen soudē , so geve ick den voersz. Heyligen Geestmeesters vier nobelen jaarlyks , dies sullen sy tot elcken van mynen voorgenoemden jaergetyden besorgen alsulken waslicht , als men gemeenlyck besocht tot den jaergetyden van *Florens* van *Borsselen* in der kerken voorgenoemt. Ende dat daer over blyft van den voersz vier nobilen geve ick den Heyl. Geest in der Kerken voersz. Ende dese voornoemde penningen ter somme van xxv. nobelen , ofte viii. schell. grooten voor den nobel , bewyse ick den voersz Heyligen Geestmeesters te ontfangen op een uytgors leggende by de Oosterschelde in Zelant genaemt *Mallant*. Item soo sette ick myn eeuwige jaersanck in der voersz kercken van *Westerzouburch* gedaen te worden by den Parochie Pape van der voersz kercken , als costumelyck is , tot mynen grafftede te gaen ende te lesen *Miserere mei Deus , cum consuetis*. Ende daer toe geve ick den voergeneemden Prochi-pape twe gemeten lants liggende binnen der Parochie van *Westerzouburch* , die welcke hem bewysen sullen myn Testamentoirs binnen den jare na mynre doot. Item besette ick myn eerste jaer getyde gedaen te worden binnen *Middelburch* in elck van den

vier Parochi Kercken, ende voort meer in alle kercken, die in mynen Ambachten gestaen syn, te weten *sinte Laurens*, *Brugdamme*, *Oostzouburch*, *Oudvlissinge*, *Westcappelle*, *Domburch*, *Coudekercke*, *Nieuwekercke*, *Gleeverskercke*, *Zoutelande*, *Werendich*, *Biggenkercke*, *Scripkercke*, *Melisserkercke*, *Sinte Marienkercke*, *Buttinge*, ende in *Duvelant*, ter *Ouderkercke*, ter *Nywerkercke*, in *Oostlant*, in *St. Jans Lant*, ende ter *Capellen*, ende een ygelick van den voorlz kerken twe schell. grooten, ende dat betaelt te worden by mynen Testamenteurs. Item geve ick tot onser Vrouwen love in der kercken van *Westerzouburch*, om dat dagelycks te doen ewelick geduyrende, twe gemeten lants op die Kerckmeesters der Kercken voorlz, ende des sullen s'jaerlijcx geven ende uytrecken enen nobel, ofte acht schellingen groten dair voir. Welcke twee gemeten lants op de Kerkmeesters der kercken voorlz ic bewyse in de parochie van *Westerzouburch*, ende die te bewysen by mynen testamenteurs, ende dat binnen den jare. Item welande dat ic in dit myn testament niet en bewyse, waer sy gelegen syn, die sette ick in handen myn testamentoeren, die te bewysen binnen s'jaers nae myn sterfdach. Item geve ick *sinte Martens* altaer in der kercke van *Westerzouburg* x i i. gulden. Item *sinte Niclays* omme den armen daer mede te styven x i i. gulden. Item geve ick elcken altaer in der voorgenomder kercke i v. gulden. Item geve ick *Heer Bussengier* mynen Parochy-pape te *Westerzouburch*, enen nobel. Item geve ick *Heer Henrick Jansoen* mynen Capellane in der kercken residerende x x. gulden. Item geve ick elcken Priester in der Kercken voorlz

die misse celebreert opten dach mynre uyt-
 vaert vi. gulden. Item geve ick elcken gil-
 de in der kercken voornoemt omme myn
 uytvaert te doene elck bysonder, ende te of-
 feren als costumelyck is, boven syn recht
 enen nobel. Item geve ick Mr. *Willem* myn
 Vrou moeders Capellaen een pont groot
 Vlaems. Item geve ic onser Vrouwen gilde
 in *Westmonster* boven syn recht enen nobel.
 Item geve ick alle glden, daer men bevin-
 den sal dat ick in bin, boven syn recht enen
 nobel. Item geve ick dat *Hevlich Cruys gilde*
 boven syn recht enen nobel. Item begere ick
 dat elck van desen voersz gilden sal doen
 myn uytvaert. Item geve ic den Duytschen
 huyse in *Middelburch* een Bourgoensch schildt.
 Item geve ick den minnebroederen in *Mid-*
delburch tot hare timmeragie een pont groot.
 Item geve ick Broeder *Adriaen* van *Vlake*
 mynen Biechtvader twe pont grooten. Item
 geve ick der selver ordene in *Zierickzee* tot
 hare timmeragie enen nobel. Item geve ick
 den Augustynen in *Middelburch* tot hare tim-
 meragie enen nobel. Item geve ick onser
 Vrouwen broeders in *Nieu-Vlissinge* tot hare
 timmeragie een pont groot. Item geve ick
 de Jacopynen in *Zierickzee* tot hare timme-
 ragie enen nobel. Item geve ick den Suste-
 ren int bagyn hoff tot *Middelburch* xii. gul-
 den. Item geve ick om bedinge te doen dat
 bagyn hoff acht pont wassche. Item geve ick
 den Sulteren van *St. Aechten* in *Middelburch* xii.
 gulden. Item geve ick elcken *Clauserfche* in
Middelburch ses gulden. Item geve ick den
 galthuys in *Middelburch* xx. gulden. Item ge-
 ve ick den armen gevangen in *Middelburch* xii.

gulden. Item geve ick den siecken buyten der *Noortpoort* van *Middelburch* xii. gulden. Item geve ick den armen huysfitteren in *Middelburch* enen halven nobel. Item geve ick der kercken van *Sinte Laurens* buyten *Middelburch* tot haer timmeragie drie pont groot. Item geve ick myn prochi-paep inder selver kereke enen nobel. Item geve ick elcken Capellaen in der kercken aldaer mit eender missen van *requiem* aldaer gedaen 24. gulden. Item geve ick elcken altaer in der kercken voersz vier gulden. Item geve ick onser Vrouwen gilde boven xx. Ryns gulden. Item geve ick onser Vrouwen in *Oesterzouburch* twintich nobelen eens voor al omme te houden bernende een lampe ten ewigen dagen voor onser Vrouwen beelt opten thoren. Item geve ick onser Vrouwen tot *Aerdenburch* oock twintich nobelen eens voor al om daer te barnen een ewige lampe. Item geve ick onser Vrouwen te *Halle* oock xx. nobelen eens voor al omme daer te barnen een ewige lampe. Item geve ick tot onser Vrouwen love in *Duvelant*, te weten ter *Ouderkercke*, ter *Nywerkercke*, ende in dat *Oostlant*, elck iv. schellingen grooten s'jaers, ende des sullen sy lesen an onser Vrouwen hoff over myn siele, *Miserere mei Deus, cum consuetis*. Ende dese voersz iv. schellingen grooten s'jaers bewyse ick elcker kercken besonder op een gemeentlants, dat elck van den Kerckmeesters kiezen sal binnen haerder parochie binnen den jare. Item geve ick ter Capelleri te *Vianen* in *Duvelant* tot haerder timmeragie ende die ornamenten een pont grooten Vlaems. Item geve ick dat *Cathuyser Klooster* buyten *Utrecht*, geheten dat *Nieuwe-Licht*, ende dat *Cathuyser Klooster* buyten

ten Brugge, item dat *Cathuyser* Klooster buyten *Zierickzee* genaamt *Sion*, elck vier pont grooten s'jaers Vlaems payements, euwelick geduyrende tot eender pitantien wyns. Ende des sullen sy alle drie voornoemde cloosteren, en elck bysonder, alle dage lesen *Miserere mei Deus*, ende *De profundis, cum consuetis*, naer hare maeltyt, ende elck bysonder doen jaerlycks vier jaergetyden mit vigilien ende negen lessen des avonts, ende des morgens singende misse van *Requiem*, ende deelen als dan den armen over myn siele in brode acht scell. grooten jaerlinckx. Ende dese voersz xii. pont bewyse ick den voersz drie cloosteren te ontfangen jaerlycks op myn uytgors by Ooster *Duvelant*. Item geve ick Vrouwe *Anna* van *Bourgonen* mynre huysvrouwe, als wy by onsen tyden te samen gebracht ende vercregen hebben, behoudelyck dat hare hylivoorwaarde ende alle andere giften, daer sy van my seecker betooch af sal mogen wysen, by desen mynen testament onvermindert sullen blyven ende ongequetst. &c. &c.

WESTER-SOEBURG,

De kerk
van West-
er-soe-
burg.

Of geliyk in het handschryft der *Utrechtsche* kerke staat / *Westerfolburch*, is een boornaam dorp van het eiland en het dekenschap van *Walcheren*; en paalt aan het boornoemde dorp (*Oostsoeburg*). Het heeft een groot en aanzienlijk kasteel / ook *Westersoeburg* genoemd / en met breede en diepe grachten omringt; het welke vooz dezen *Philips Marnix*, Heer van *S. Aldegonde*, heeft toebehooft; maar nu in eigen dom bezeten word door den Heer *Isak van Pere*,

Burgermeester van Blissingen; aan wien de heerlijkheit van het dorp in 't jaar 1679 ook is opgedragen.

Daar is van ouds een kollegiale kerk geweest / dewelke door gemelden Adriaan van Borssele en door des zelfs huyshoudto Anna gesticht wierd in 't jaar 1454; op dat daar dat gelijks de kerkelijke getijden zouden opgezeit worden

Met dewelke de Kerk van Sommeldyk vereenigt was.

Pastoor, Kapellaan en Altaren aldaar.

Volgens het handschrift der Utrechtsche kerk / is de kerk van Sommeldijk vereenigt geweest met het kapittel van Westsoeburg. In 't jaar 1466 was de Heer Bussingier Pastoor in de kerk van Westersoeburg. Behalven den Pastoor was 'er noch een kapellaan. Uit het voornoemde Testament zijn 'er ook twee outers van gemelde kerk bekend; te weten S. Maartens- en S. Niklaas-outer.

Als de zelve vervallen was, hoedaanig weder vertimmerd?

Als de kerk van Westersoeburg verballen was en verbeterd moest worden; heeft Georgius van Egmond, Bisschop van Utrecht / aanden Deken / het kapittel / mitsgaders aanden Schout / Schepenen en Kerkmeeesters / door den volgenden brief verlos gegeven om tot dien einde eenige goederen der zelve kerk te verkoopen.

Georgius enz. Aan de eerwaardige en in Christus beminde den Deken en het Kapittel, mitsgaders den Schout, de Schepenen en de Kerkmeeesters van de Parochie van Westersoeburg, onder de gerechtigheit van Walcheren, in ons Biddom gelegen, de eeuwige zaligheid. Wy verleen U L. door den inhoud dezes, een vrye magt en recht om tot vertimmering en verbetering der zolderinge van den Torens, en do

de Klokken der Kerke te Westersoeburg , en tot het draagen van andere lasten , eenige erven en stukken lands tot de voornoemde Kerke behorende , dewelke wegens het opbrengen van zwaare schattingen , wegens het verbeteren der dyken , en wegens het betaalen van andere lasten , aan groote ongelden onderworpen en de gemelde Kerke niet zeer profytig zyn , volgens den inhoud en de wyze der Keizerlyke brieven , dien aangaande verkregen , by openbaare opveiling , aan zulke personen als het best pas geeft , 't zy kerkelyke 't zy wereldsche , en zoo als het tot grooter profyt van gemelde Kerke zal kunnen geschieden , te verkoopen of te vervreemden , en om den grond en den eigendom der zelven op een ander te mogen overdragen en overschryven. En zoodanige verkooping , vervreemding en overdraging , als ze op zoo een wyze gedaan zullen zyn , keuren wy goed , bevestigen wy , en bekrachtigen wy , door ons eigen gezag en in Godsnaame , voornu gelyk als dan , en als dan gelyk nu. Welverstaande nochtans , dat de gelden daar uyt voortkomende tot het voorschreven en tot geen ander gebruyk zullen aangeleit worden : en dat de andere , die 'er overschieten zullen , besteedt werden tot het koopen van landeryen die aan zoodanige ongelden niet onderhevig zyn , of van losse renten ; naardat gy het voor de gemelde Kerke profytiger zult oordeelen. Waar van wy begeeren dat gy ons , of onzen Algemeenen Vikaris , binnen het jaar , van de dagtekening dezes briefs af te rekenen , van uwent wege wettige rekening en blyk zult geeven : En wy verklaren dat gy-lieden daar toe verplicht zult zyn ,
door

door de getuigenis van deezen brief enz. Den 7. September in 't jaar 1547.

Hyt Wester-soeburg is gesproten PHILIPS DE HONT: dooz wien het kollegie der kungshoederen te Loben allereerst gesticht is geweest. Van deze stichting is naderhand overgebragt op het Lupfische Queekschool. Hy is gestorven den 12 Maart 1493; en te Loben in S. Jakobs kerke begraven*.

W E L Z I N G E.

Is booz hene een vermaard dozp van het eiland en het dekenfchap van Walcheren geweest. Doch het heeft naderhand zoo veel aanftoots van het zee-water geleden / dat 'er nauwlijfs eenige tekenen van overgebleven zijn.

A A N T E K E N I N G.

Het plagt te leggen op den weg van Armuiden naar Middelburg. Volgens de getuigenis van *Smallegange*, is het zodaanig vergaan dat men zyn oude plaats niet zoude konnen aanwyzen. Dit Ambacht is zeer vermindert door dien de Middelburgers, genootzaakt zynde een nieuwe have te maaken, dezelve door de landen van dit ambacht heen gedolven hebben.

R Y T H E M,

Te Rythem is een Kapellany geweest, ter vergelykinge van den Abt van Middelburg.

Een groot en bequaam dozp van het eiland en het dekenfchap van Walcheren / hebbende een deftige kerk met een zeer hoogen toren.

In des zelfs Parochi-kerk is booz dezen een Kapellany gesticht geweest aan het Altaar

* Fasti academ.

van

van de H. Maagd Maria. Deze Kapellamp stond ter vergevinge der Abten van Middelburg; zoo als blijkt uit een brief van Johan van Westkapelle, Abt van Middelburg / de welke onder Middelburg is opgegeven.

K O U D E K E R K E.

Daar zijn meer dorpen / zoo binnen als buiten Zeeland / dewelke den naam van Koudkerk draagen.

De Heerlijkheit van dit Koudkerk / in Walcheren gelegen / komt volgens Boxhorn de Majestraat van Vlissingen toe.

JOHAN VAN STRYEN / tweede Bisschop van Middelburg / en nazaat van Nicolaus a Castro, was te voren Pastoor van dit Koudkerk / of van Koudkerk in het eiland Schouwen geweest. Volgens het ongedrukte Domregister (Cathedraticum) had de Bisschop van Utrecht twee deelen in de inkomsten van deze kerk.

W E R E N D Y K E

Is een dorp en heerlijkheit van het eiland en het dekenschap van Walcheren : niet verre van het dorp

Z O U T E L A N D E,

Het welke in het handschrift der Utrechtsche kerke gemeldt staat onder den naam van Salsia Terra. Dit is een dorp van Walcheren by het strand zuid-westwaart gelegen / en by Melis Stokke vermeld op het jaar 1294. Het is volgens den

den zelven Boxhorn een heerlijkheit van de
Blissingers.

A A N T E K E N I N G.

Zouteland is naar het schryven van den Heer *Smallegange* van ouds een goede en neeringryke plaats geweest, wanneer het verder van de Zee en dieper in het land was gelegen. Het staet volgens den zelven schryver te vreezen dat de zee noch 't avond of morgen dit ambacht ook zal verzwelgen. Een oud adelijk geslagt, noch tegenwoordig den naam van Zoutland voerende, en uyt het bloed der eersten Graven van Holland gesproten, schynt zynen naam van deze heerlijkheit ontleent te hebben; voerende een Barensteel van azuur op de borst van den Hollandschen Leeuw.

H O G E L A N D E,

Hogelande,
deszelfs
Kerken ei-
genaars.

In het handschrift der Utrechtse kerk vermeld onder den naam van *Alta Terra*, is een verballen dorp in het eiland *Walcheren*: niet zeer weinige huizen: en daar niet als een deel verballe muuren van de kerk / die 'er van ouds gestaan heeft / gezien worden. Het had eer- tijds zijne Heeren / die ook den naam van *Hogelande* voerden: 'thans is het onder verscheide eigenaars verdeelt.

Biggenker-
ke waar
van aldus
genoemd.

B I G G E N K E R K E,

Een dorp van het eiland en het dekenschap van *Walcheren* / is aldus niet genoemd naer de *biggen*; dewelke / zoo het zeggen is / daar van ouds in groot getal aangequeekt wierden / en noch heden daags aangequeekt worden. maar naar *Biggo*, den Stichter en Heer van deze plaatze. Van
de

de oude Heeren van Biggenkerke / die over lang upthefstonden zijn / is het op andere Heeren gehoomen: en word tegenwoordig bezeten door **Weyland Anna van Blyenburg**, weduwe van wijle den Heer Fannius.

ZANTVOORDE,

Te Zantvoorde is voor henen een huis van de Ridders der duitche order geweest.

Een dorp en aloude heerlijkheit van het eiland Walcheren: alwaar al zederd het jaar 1249 / geijst reeds onder **Middelburg** gezegt is / een klooster is geweest van de Ridders der Duitse order: en ook een kerk tot dezelve order behorende / en gesticht op het erbe van **Niklaas van Putten**, Doofter van **Middelburg**. Deeze kerk / dewelke door den gemelden van Putten en zijne Woudt aan de gemelde order geschonken was / is door **Graaf Floris**, Keizer **Willems Zoon**, en meer anderen begiftigt geweest. By dit dorp is gelegen de heerlijkheit van

BUTTINGEN,

Het welke / zoo wel als Zantvoorde / onder verscheide Heeren is verdeelt.

GAPINGE

Is een dorp en heerlijkheit gelegen in het eiland en het delenschap van Walcheren: in wiens Parochi-kerk van ouds is geweest een **Wijk** van de **H. Maagd Maria**: dewelke in 't jaar 1529 bezeten wierd door **Richardus Anselmi**.

De vergeeving der kerken van Buttinge en Gapinge stond van ouds aan de **Graaven van Zeeland**.

KROM.

Krommen-
hoek, ker-
ken, en
Vikary al-
daar.

K R O M M E N H O E K,

Een dorp en heerlijkheit in het eiland en het dekenschap van Walcheren / paalt aan de heerlijkheit van Biggenkerke; en behoort te genwoordig met Biggenkerke dezelve Me-
bzouw toe.

In des zelfs Parochi-kerk was eertijds een Vikary van de H. Maagd Maria: dewelke / vol-
gens het handschrift der Utrechtsche kerk / in 't jaar 1529 bezeten wierd door den Heer Otto van Polanen.

M E L I S K E R K E

Meliskerke.

Is ook een dorp en heerlijkheit in het eiland en het dekenschap van Walcheren. Het grootste gedeelte van het zelbe is in 't jaar 1674 verheben op Vrouw Maria Elizabet van Arkel: het overige is in 't jaar 1680 verheben op den Heer Johan Pieter van den Brande, Heer van Kle-
verskerke / Burgeincester der stad Middel-
burg / enz.

S. M A R Y E K E R K

Was aldus genoemd / om dat de kerk van het dorp hooz henen is toegewijdt aan de H. Maagd Maria.

S. J A N S K E R K

Is ook aldus genoemd naar den Patroon / tot wiens gedagtenisse de kerk ingewijdt is ge-
weest. Volgens het handschrift der Utrechtsche
kerk

kerke is de Heer Otto van Polanen, de nazaat van den Heer Adriaan Symonfz. alhier Pas-
toor geweest in het jaar 1529.

SERBOUDYNSKERKE,

In een handschrift van den Heer Lap van Wa-
veren word deze plaats genoemd Ecclesia Baldui-
ni, of S. Boudewijns kerk: om dat de kerk ter
gedagtenisse van den H. Boudewijn gewijd was
geweest. Dit dorp en heerlijkheit komt (hoor
een gedeelte) de Heeren van Blissingen toe.

S. AEGTEN KERK

Is aldus genoemd naar S. Agatha, Maagd
en Martelaresse / aan dewelke de kerk van
dit dorp hoor dezen toegewijd is geweest.

POPKENSBURG

Hier staat een oud en Ridderlijk huys of kas-
teel / ook Popkensburg genaamd / zijnde in
't jaar 1353 gesticht door Heer Klaas van Bor-
felen:

Dit dorp is al van ouds / en ook tegen-
woordig noch / bekend geweest onder den
naam van S. Laurens: zijnde aldus genoemd/
om dat S. Laurens kerk aldaar door Klaas van
Borfelen gesticht is in 't jaar 1353. Als deze
kerk van ouderdom verbiel / is 'er volgens
Smallegange in 't jaar 1644 een nieuwe op de
muuren van de oude getimmerd. De kerk is
eerst door den Deken en het Kapittel van S.
Peters kerk / en naderhand door de Staten
van Zeeland / vergeeven geweest.

258 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

In 't jaar 1466 is de Heer Klaas Symensz. en in 't jaar 1529 Matthæus Pieterz de nazaat van Heer Otto Pastoor van deze kerk geweest. In dezelve kerk / aan O. L. Vrouwe outaar / is booz-henen een broederschap van O. L. Vrouw geweest. De eigendom van het dorp en van het slot is van de Van Borselen op de Van Tuylen, van dezen op de Fourmenois, en van de Fourmenois op de Kourten overgegaan. En / zoo als Smallegange getuigt / is Johan Boudaan Kourten, Schepen der stad Middelburg en Bewindhebber der Oost-Indische Maatschappye / tegenwoordig de bezitter van het huys en de Ambachtsheerlijkheit van Popkensburg en S. Laurens.

Behalven dit dorp spreekt Smallegange in zijne kronijk van een ander dorp / hetwelke naamshalve van het eerste niet veel verschelt; te weten

P O P P E N D A M M E

Waar van het grootste gedeelte verheeven staat op Jonker Johan Hieronymus Huissen, Heer van oud en nieuw Bosmeer / oud Burgermeester van Middelburg: het andere op Vrouw Petronella Maria van Kromstryen

In het handschrift der Utrechtse kerk wordt ook getwaagt van

S E R P O P P E K E R K E,

Het welke / gelijk te gelooven staat / zijne benaaming heeft ontvangen van eenen Heer (1) Poppo, die het dorp of de kerk gesticht zal hebben: waar van de eigendom / behalven het
gene

gene de Bliffingers toekoomt / in't jaar 1680
is opgedragen aan den Heer Hendrik Velters.

Verscheide kerken en heerlijkheden in Zeeland hebben haare benaaming gekreegen van den eersten stichter der zelven. Alzoo is Biggenkerk / gelijk wy reeds gezien hebben / al dus genoemd naar Biggo: Seerpoppengerke naar Poppo, Meliskerke naar Melis, Allartkerke naar Allart, enz.

Veele kerken en heerlijkheden hebben hunne benaaming van den eersten stichter ontfangen.

De grootte der Edelluiden is dikwils de oorzaak geweest van het bouwen van nieuwe kerken. De zucht om op de eerste plaats te zitten / en om de voorrang in het offerdeel der Misfe of in de omdeeling van den Peis te hebben / heeft meenigmaal gelegendheit tot onlusten en tot het stichten van nieuwe kerken gegeven: gelijk breeder onder Vriesland is betweten.

A A N T E K E N I N G.

1. Deze naamen *Poppo*, *Biggo*, en diergelijke meer, worden voor Deensche of Noorweegsche naamen gehouden: zoo als de Heer *Gargon* in zyn *Walcherische Arcadia*, op het 20 zydje, ook schynt te gevoelen. Echter is her de waarheit ook dat *Poppo*, *Occo*, enz. ook gemeen zyn geweest onder de Vriessen, gelijk in de Vriessche historie van *Ubbó Emmius* gezien kan worden. En wy hebben ook in onze Aantekeningen op de Voorberigten van *Batavia Sacra* van eenige Vriessche Poppoos gewag gemaakt.

S C H E L L A C H

Een oud dorp in het opland en Oekenschap van Walcheren / was van ouds een heerlijkheit der Van Borselen. Het is van Maximiliaan van Bourgouje by koop overgegaan

op de Majestraat van Middelburg; dewelke het zelve in 't jaar 1680 wederom heeft verkogt aan Hendrik Boudaan Kourten. Het kerkhof is met lustige breen van boomen beplant.

KLEVERSKERKE

Ook upt den boedel van Maximiliaan van Bourgonje, is insgelijks gekogt door de stad Middelburg. Naderhand is het door gemelde stad verkogt aan den Heer Johan Pieterz. Van den Brande.

De kerk van Schellach en van Klebergkerke wierd eertijds vergeben door de Gaden van Zeeland.

ALARDESKINTSKERKE,

Volgens het handschrift der Utrechtsche kerke Allardkerke is een Alardi Ecclesia, dat is Allaartskerk: een doorp onder de- in het epland en Velschap van Walcheren/ welke de het had een oude kerk; onder dewelke dena- kapel van buurige kapelle van Brigdam van ouds heeft Brigdam van ouds heeft behoort.

B R I G D A M M E

of

B R U G D A M M E,

Te Brigdam was eertijds een kapel van S. Brigitta.

Of gelijk in het gemelde handboek der Utrechtsche kerke by verkorting geschreeven staat (1) Bridam; is een doorp en heerlijkheit van Walcheren; een klein half murtje van Middelburg gelegen: heeft eertijds de Heeren Van Borielen, naderhand de stad Middelburg toebehoort:

behoort: eindelijk is 'er Kornelius Lampsius Heer van geworden. Van ouds was hier maar een kapel / zijnde Sinte Brigitta toegewijdt. Van deze Patronesse willen sommigen dat de naam Brigdamme zoude afgedaalt zijn: hoewel dat anderen die benaaming van Brugge en Dam afleiden: hetwelke zo upt het oude wapen / te weten een dam met een brugge / willen betwijzen.

Na dat deze kapel langen tijd onder S. Al- Die naderhand een Parochiekerk is geworden. lards kerke had gestaan / heeft Theodoricus Bisschop van Utrecht in 't jaar 1245, op het verzoek der Kanonikiken van S. Pieters te Middelburg en van hunnen Deken Elias, aan der geloobigen van Brigdam en aan hunnen kerkregent berlof gegeven om een nieuwe kerke te bouwen: en heeft aan deze nieuwe kerke een doopplaats en het recht der begraaffnisse vergunt (2).

Otto, Theodoricus nazaat / heeft de vergunning van zijnen voorzaat in een Synode bevestigd en goedgekeurt. De Pastoor en Begeerver van deze kerk was de Deken van Middelburg.

De Pastoor of eerste Regent van gemelde kerke was de voornoemde Deken van S. Pieters kerke met het Kapittel. De zelve had ook het recht van Patroonschap over gemelde kerke. Dit alles blijkt upt den volgenden open brief van beide de gezeide Bisschoppen.

^a Otto by Gods Genade Bisschop van Utrecht wenscht aan alle Christus geloovigen, zoo die tegenwoordig in het leven zijn als die na dezen zullen koomen, en dewelke den tegenwoordigen brief zullen zien, de eeuwige zaligheid in den Heere. Wy bekennen en verklaa-

R 3

ren

^a Matth. Anal. t. v. 1.

ren door dit tegenwoordig geschrift dat wy een brief van onzen Voorzaat, zaliger gedagtenisse, *Theodoricus* Bisschop van Utrecht; en van Otto gelukkiger gedagtenisse, Domprooft te Utrecht, met hunne wettige zegels, in 't jaar 1245. gezien hebben: welke brief, niet geschrapt, noch te vergaan, nochte in eenigen deele bedorven zijnde, van den volgenden inhoud was:

THeodoricus, by Gods Genade Bisschop van Utrecht, wenscht aan alle de inwoonders van Walcheren, zoo geestelijke als wereldsche, de zaligheid in den Heere.

WY maaken ul. altemaal door de getuigenis van dezen brief bekend, dat wy op het verzoek van onze goede vrienden *Elias* den Deken, en de Kanonnikken van S. Pieter, aan Heer *Willem*, en aan de Parochiaanen van Brugdamme, verlof gegeven hebben om een nieuwe kerk binnen de paalen van hunne Parochie te bouwen; eensdeels tot vermeerdering van den goddelijken dienst aldaar; anderdeels om voor de noodzakelijkheid der Parochiaanen op een vaderlijke wijze te zorgen. Wy begeeren dan, en wy willen het zorgvuldig onderhouden hebben, dat de voornoemde Deken en Kanonnikken in deze nieuwgebouwde kerke een Priester naar haar goeddunken zullen aanstellen; en dat de Priester, aldus door hen aangesteld, de tiende aan de Oost-zijde zal ontvangen tot de helft van de tiende toe, dewelke voor dezen getrokken wierd door de twee Priesters die de Mis in 't gemeen in de oude kerk plagten te leezen. Daarenboven zullen de inkomsten van de landeryen

deryen der oude kerke, en een zekere tiende by Alardes kindrskerke gelegen, in gelijke deelen tusschen de Priesters der voornoemde kerken gedeelt worden. Daarenboven in de voornoemde streek, dewelke zich aan de Oost-zijde uytstrekt tot de helft der gansche tiende toe, en dewelke gelijk gezegt is den nieuwen Priester geheel zal toekoomen, zal de kosten van de nieuwe kerk voor zijn deel genieten een tiende van 140 maaten. Ook hebben wy verlof aan alle de Parochiaanen gegeven dat ieder, die in de oude kerk wil blijven, zulks naar zijn welgevallen zal mogen doen; en die naar de nieuwe zal willen overgaan, ook vry zal mogen overgaan. Daar by hebben wy aan de voornoemde kerk een doopplaats met het recht der begraaffnisse vergunt.

Otto by Gods Genade Domprooft te Utrecht, wenscht aan allen die zich in Walcheren bevinden, zoogeestelijke als wereldsche, de zaligheid in den Heere. Wy maaken ul. allen bekend dat de Heer *Theodoricus* goeder gedagtenisse, Bisschop van Utrecht, op ons verzoek en het verzoek der Kanonniken van S. Pieters die het recht van Patroonschap en van een Pastoor aan te stellen hebben, aan Heer *Willem* en aan de Parochiaanen te Brugdamme magt heeft gegeven om een nieuwe kerk binnen de paalen van hunne Parochie te bouwen, zoo tot vermeerdering van den goddelijken dienst aldaar, als om voor de nootzakelijkheid der Parochiaanen op een vaderlijke wijze te zorgen: door welke oorzaak hy bewogen zijnde voor een vaste wet heeft willen onderhouden hebben, dat de Deken en Kanonniken

voornoemd in deze nieuwgebouwde kerk een Priester naar hun welgevallen zullen aanstellen: en dat de Priester door hen aangesteld de tiende aan de Oost-zijde zal trekken tot de helft van de tiende toe, dewelke voor dezen getrokken wierd door twee Priesters, die de Mis in de oude kerke in 't gemeen plagten te leezen. Daarenboven dat de inkomsten van de landeryen der oude kerke, en zekere tiende by Alardes kindtskerke gelegen, in gelijke deelen tuschen de Priesters der voornoemde kerken gedeelt zullen worden. En vorders dat in de voornoemde streek, dewelke zich aan de Oost-zijde uytstrekt tot de helft der gansche tiende toe, die den Priester der nieuwe kerke zal toekomen, de koste der nieuwe kerke een tiende zal trekken van 50 maaten. Ook heeft hy verlos aan alle Parochiaanen gegeven dat ieder, die in de oude kerk zouw willen blijven, aldaar volgens zijne begeerte zal mogen blijven: en dat die zal willen overgaan tot de nieuwe kerk, vry zal mogen overgaan. Daar by heeft hy ook een Doopplaats en het recht van begraaftenisse aan gemelde kerke verleent. Ook is 'er ten overstaan van de partyen der gemelde kerken in een volle Kerkvergaderinge overwogen of de Bisschop, de nootzakelijkheid in acht genomen zijnde, gerechtigd is om met de toestemminge van den Aartsdiaken, van den voornaamsten Pastoor, en van den Pastoor, magt te geeven tot het opbouwen van een nieuwe kerk; en daar is uytgewezen dat hy 'er toe gerechtigd is: en is dit vonnis door de Kerkvergadering goedgekeurt. Dit zijn de getuigen van deze zaak: Otto Domproost te Utrecht: Reimbout Domdeken: Wigherus Deken van S.

S. Pieters kerke: *Aarnout* Kanonnik van S. Pieters kerke: *Willem*, *Wouter*, *Gerolf*, *Simon*, *Lambrecht*, Priesters in Walcheren. Dit alles is geschiedt in het jaar na de menschwording onze Heere 1205. Tot oorkonde van dit voorvalle hebben wy den tegenwoordigen brief, die daar op beschreeven is, door ons zegel bekrachtigt; willende en volkomenlijk gebiedende dat deszelfs volkomen inhoud van alle menschen onverbrekelyk zal onderhouden worden. Gegeven in het jaar onzes Heere 1245. op S. *Mauritius* dag.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Behalven dat het somwyl Brigdamme, Brugdamme en Bredamme genoemd word, vindt men ook Predamme en Brudgamme gespeld. Doch in de meeste Schryvers en opdragten, zegt de Heer *Gargon*, vindt men Brigdamme, *mogelyk om dat de Kerk en plaats aan S. Brigitta was toegewydt*. Of wel licht, zegt hy, heeft het dien naam om dat *Berig*, Koning der Gotten, hier uit *Scania* over quam. Of van *Briga*, een burgt een kasteel. Het is waar dat de Schryvers der middelste eeuwen, die niet te vies op de zuiverheit der Latynsche taale waren, het celtische woord Bruk of Brug doorgaans uytgedrukt hebben door *Brica*, *Briga*, *Brigia*, *Briva*, *Bria*. Ook meent de Heer *Alting*, op het 20 zydje van zijn tweede deel, dat *Brica* wel genomen is geweest voor *Bruch* of *Broek*, te weeten een broekachtig en moerassig land. Deze heerlijkheit heeft van ouds langen tyd een stamnaam gegeven aan eenen tak der van *Borselen*.

2. Daar is noch een vervallen muur of overblyfzel van een verwoeste Kerk; dewelke of in belegeringe van Middelburg, of in de beeldstorminge, of door ouderdom vernielt is: Het zyn de woorden van Heer *Gargon*; die 'er by voegt dat het gebouw van byzondere groote, konst, en overharde steenen gesticht is geweest.

D O M B U R C H

Domburch
eerst een
kasteel:
daar na een
stad; ein-
delijk een
vryheit.

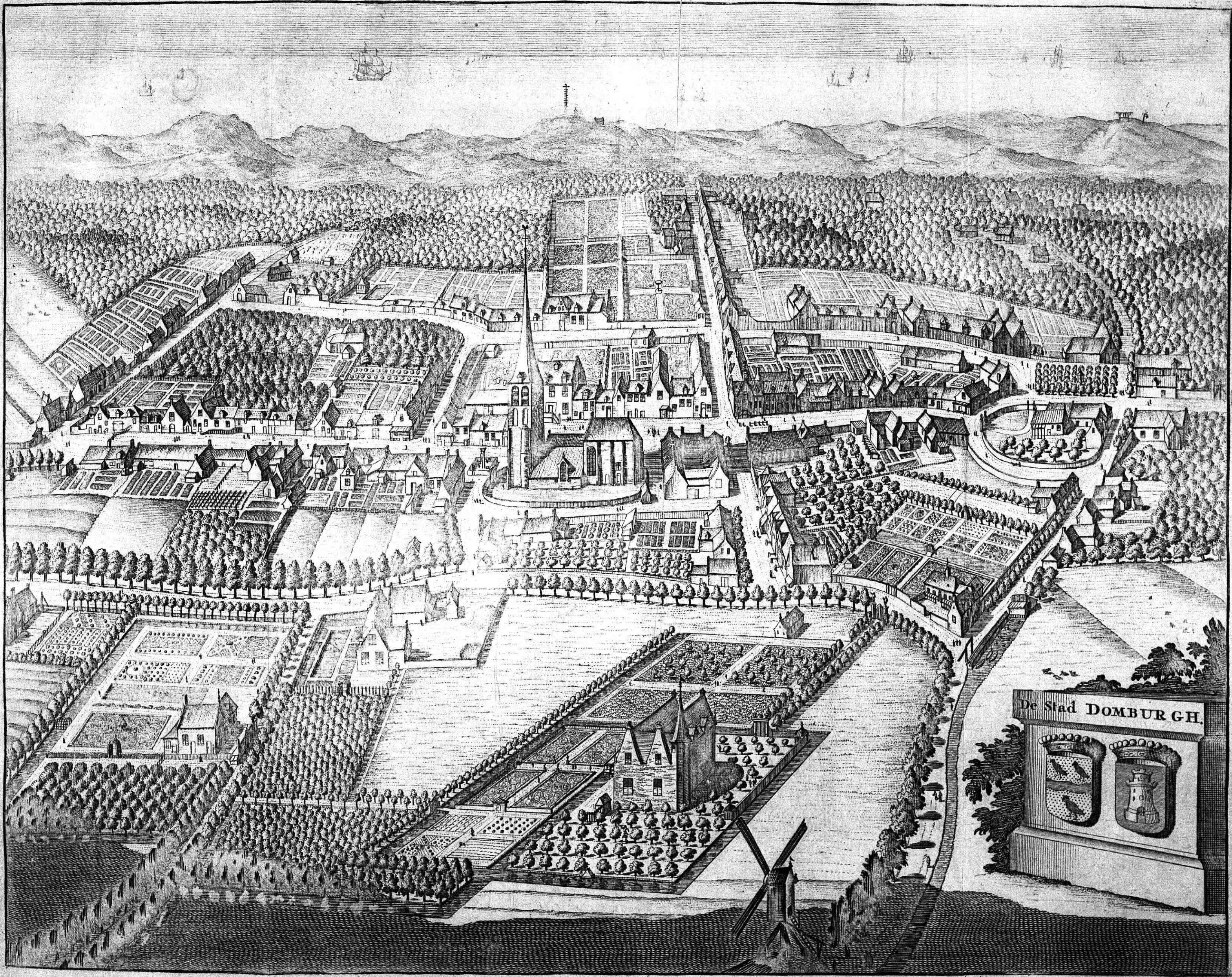
Is eerst een burcht / daar na een stad ge-
weest: en legt aan de duinen / waar van het
ook zijnen naam heeft gekregen. Het heeft /
zoo wel als Westkapel / zeer onde en vers-
cheide heuren en boozrechten gehad; dewel-
ke / als meerendeels in de Nederduytsche taal
by Smallegange * te vinden / door ons al-
hier niet opgelevert worden: te meer / de-
wijl dezelve byna in alles obereenkommen met
de heuren van West-kapel / dewelke door
Graaf Floris aan die plaats gegeven zijn. Ge-
genwoozdig is het een vrye plaats, hebbende
stads rechten. De Prins van Oranje was
in zijn leven ook Heer van Domburch: na
des zelfs dood is de Hoogedele Heer Johan
Kau, Raadsheer te Middelburg / eigenaar
van de plaats geworden.

* Kronijk van Zeeland, 1 deel, 5 Boek, op het 632,
633 zijde enz.

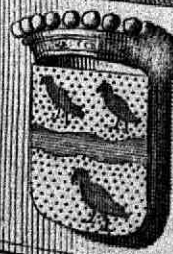
A A N T E K E N I N G.

Domburg word onder de oudste Steden van Wal-
cheren gerekent; hoewel het noit, voor zoo veel be-
kend is, bemuurd of bewalt is geweest.

In de handvesten door Graaf *Floris* aan de Dombur-
gers gegeven in 't jaar 1223 word Domburg een
poorte, en de inwoonders poorters, genoemd. Nu
het is bekend dat Poort volgens de taal van die tyden
een stad betekende. De hooge ouderdom van deeze
plaats blykt uyt de overblyfzelen van zekeren Tem-
pel der Godinne *Nebalennia*, dewelke dicht by Dom-
burg aan de voeten der duinen gevonden zyn in 't
jaar 1647. De plaats, daar deze steenen gevonden
zyn, zoude thans volgens *Smallegange* wel 200 roe-
den in de zee leggen. Naderhand zyn daar de grond-
ste-

De Stad DOMBURGH.

steen en van een geheele straat, met tweedwers straat-
ten door dezelve loopende, gevonden. Niet lang ge-
leden zyn 'er aan strand noch gevonden twee oude
steen en, die noch niet aan land zyn gebragt.

Van de oudheden, in de duinen van Domburg ge-
vonden, en van de Godinne *Nebalennia*, is zoo veel
geschreeven, en alles wat daar omtrent gezet en ge-
giet kan worden, is van verscheide Schryvers zoo
wydloopig en bondig verhandelt en uytgepluist, dat
ik misschien best zoude doen, met myne aanmerkin-
gen hier t' huis te houden. En, had ik 'er noch nieu-
we aanmerkingen over te geeven, dan mogt ik noch
met eere voor den dag koomen. Maar de stoffe is
genoegzaam afgehandelt; en daar is weinig meer in
te doen; als andere Schryvers schier van woord tot
woord na te schryven. Omdat het nochtans zoo wel
te passe koomt; en het menig Leezer niet lusten zouw,
alle die Schryvers op te zoeken; zal ik de vryheit nee-
men, van die oudheden zoo wat op te helderen. Om
evenwel geen enkeld uyt schryver te zyn, en den Lee-
zer des te meer voldoeninge te geeven, zal ik die
kraam hier en daar noch wat trachten op te schikken;
en als het te passe koomt, het zeggen van den eenen
Schryver tegen dat van den anderen Schryver op te
weegen.

De zaak is dan aldus gelegen *: Alzoo het op 't einde
van 't jaar 1646 langen tyd uyt den oosten stormde,
en de zee golven slag op slag tegen de duinen van
Domburg aankliffen, wierden dezelve duinen gewel-
dig afgegeeten, en het zand door de gulzige zee ver-
slonden. Dit duurde zoo lang, tot dat men einde-
lijk op den 5 January 1647 verscheide steenen van den
Roomschen tyd. met opschriften en beeltenissen van
heidensche goden daar op, aan den voet der duinen
zag leggen. Daar op wierden die steenen, om in ze-
kere bewaringe te blyven, binnen Domburg gebragt;
daer ze van verscheide Liefhebbers bezigtigt zyn, en
noch van tyd tot tyd bezigtigt worden.

Die steenen, hoewel onder de voet gevallen, en
sedert zoo langen tyd onder het duinzand begraven,

* Sponius, Miscellan. eruditæ Antiq. Sect. 3. n. 90. Rei-
nesius in Suppl. Gruteri. Vredius Antiq. Flandr. Boxborn,
Smallegange, enz.

lagen egter zodaanig geschikt , dat men niet anders oordeelen kon , of daar had een tempel of heidenische kapel met verscheide outaaren gestaan. 't Zal den Leezer , hoop ik , niet onaangenaam zyn , dat ik hier een beschryving van die steenen , en van de beeltenissen daar op staande , uit den Heer † *Smallegange* laat volgen. Om de minste moeite , en om te minder behaalt te worden , zal ik de eigene woorden van dien Schryver , zonder eenige verandering in den styl of de spellinge te maaken , opgeeven.

† Pag. 82. enz.

D'Eerste steen heeft *Jupiters* beeltenis , met eenen Arend op eenen bol staande aan sijnen rechter voet ; wat hy in zijn rechter hand heeft gehad , kan men niet wel weten : in de linkker hand is een spies. Ter zijden vertoont sich een blixem in een krans van eikenloof , boven een kolom als een altaar gestelt. Diergelijken krans met een blixem kan men by *Goltzius* sien. Dat den Eiken-boom aan Jupiter toegewijd was , vind men veelsins by de Schrijvers : gelijk by *du Choul* , van den Godtsdienst der Oude Romeinen , pag. 281. En dat de bolle of kloot ook aan Jupiter word toegeschreven , als des weerelds bestierder , is in 't gemeen bekend. In 't opschrift meen ik , dat voor **FACTI** , gelijk daar noch gesien word , **FACTITIUS** gestaan heeft , waar mede die regel bequamenlijk kon vol zijn ; en dus moet dat in 't lang gelezen worden *Jovi Optimo Maximo Texquisius Factitius* , *votum solvit lubens meritoque* : want de 4. onderste letteren **V. S. L. M** in alle dese steenen , dese vier laatste woorden beteekenen.

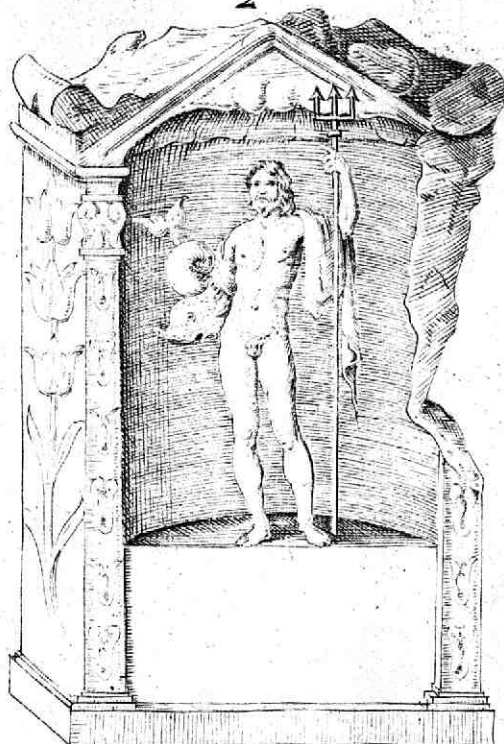
De tweede Steen vertoont het beeld van *Neptunus* , eenen dolphijn in zijn rechter hand houdende , en eenen drie-tand of vork in de linkker. Even soodanige gestalte vind men mede by *Goltzius*. Aan *Neptunus* wierd van de Grieken en Romeinen de heerschappy over de zee toegeschreven ; en hy wierd van alle de volkeren ontrent de zee wonende , en van alle die de zee moesten bevaren , in hooge eeregehouden , gelijk allesins , ja zelfs d'ongeleerde menschen , licht weten. Dese Steen is 4 hout-voeten hoog , en 2 en een half voeten breed : het beeld 2.

voet

I

2

3

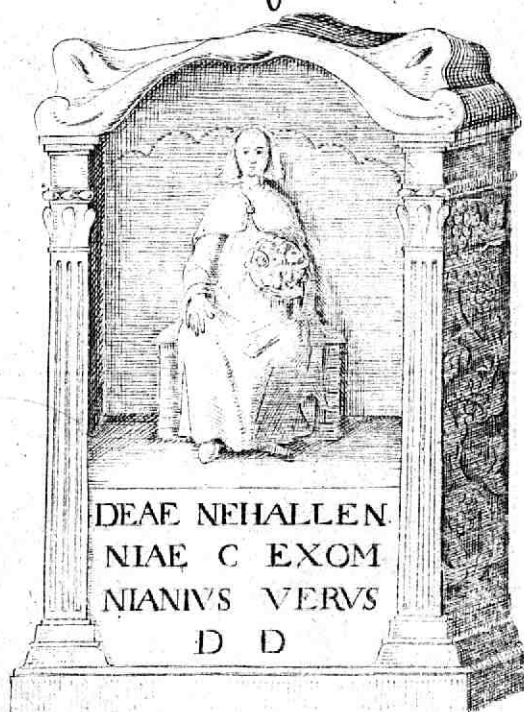
4

5

6

7

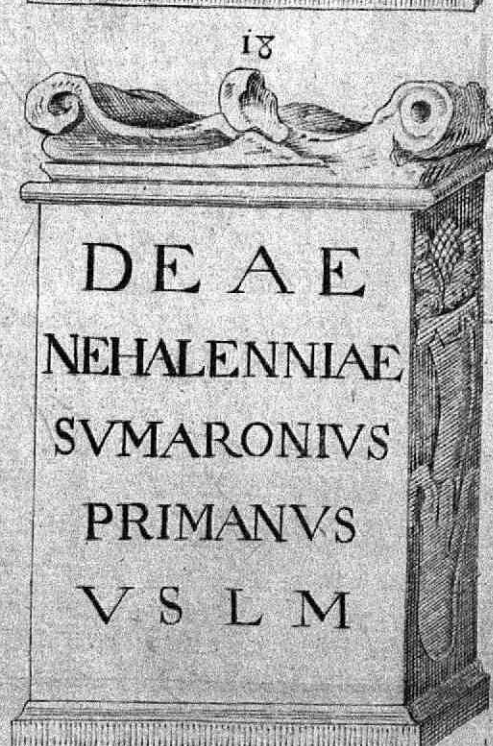
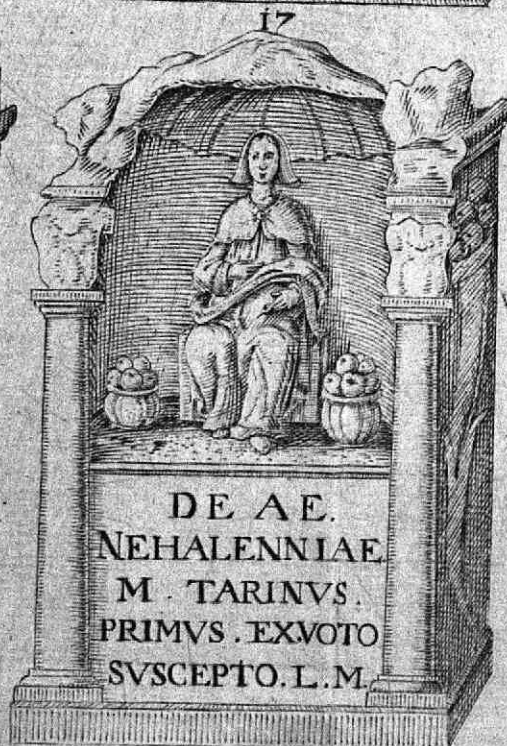

8

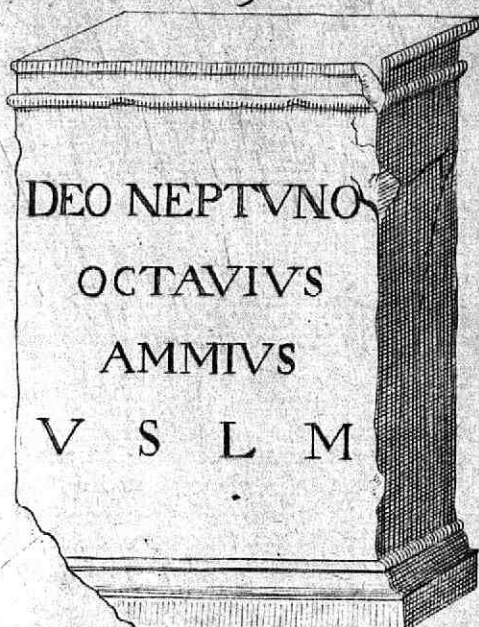

9

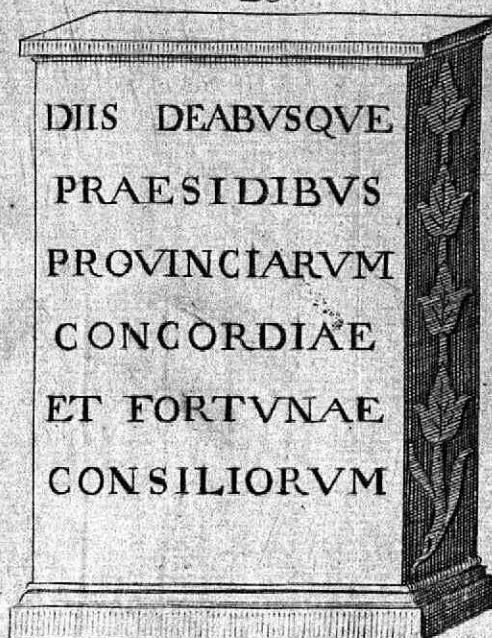

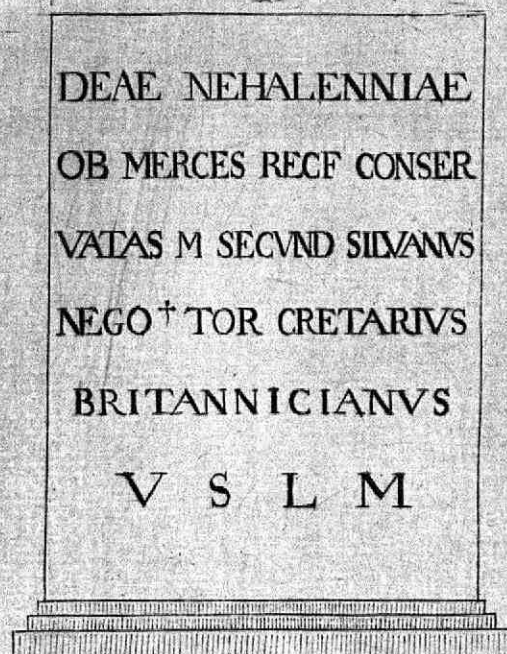
19

20

21

22

23

24

1 arg

3 arg

4 arg

5 arg

6 arg

7 arg

8 arg

9 a

10 a

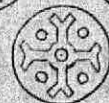
11 a

12 a

13 a

D. fe

voet hoog, en de holte 7 en een half duim diep. Het opschrift daar van is geheel vergaan.

De derde, voor soo veel men kan afnemen, is mede van *Neptunus*, het roer van een schip aan de linker hand hebbende, daar een dolphijn is omgeslingert. By de rechter voet staat een Zee-vogel, die seer menigvuldig aan dese stranden zijn. Van het opschrift was niets meer te sien, behalven een N. onder aan de rechter zijde. De Steen is 3. voeten hoog; 1. voet, en 8. duim breed, en 8. duim dik: het beeld is een voet, en 3. duim lank.

De vierde is van de Godin *Nehalennia*, sittende, met een mandeken vol vruchten op haar schoot: aan de rechterhand sit een hond; en aan de linker is noch een korf vol Appelen, Peeren, en andere vruchten. Het opschrift daar van is klaar te lesen. Aan beide zijden liet men eenig Loofwerk, van bladeren en vruchten: Boven op zijn ook Appelen, Peeren, Keersen, Pruimen, enz.

De vijfde, is een staande beeld van *Nehalennia*, hebbende haren linker voet op het roer van een Schip, waar op schijnt geschreven geweest te zijn, *Dea Nehalenniae*; voorts weet men uit d'andere letteren weinig te gissen.

De sesde vertoont *Nehalennia* wederom sittende, met een korf vol vruchten op haar linkerhand; aan wederzijden heeft men Wijngaart-rankken vol bladeren en druiven. Het opschrift is daar van volkomen: *Dea Nehalenniae Cajus Exomnianus Verus donat dedicatque.*

De zevende Steen heeft ook een beeld van *Nehalennia*, gelijk de vierde, behalven dat dese geene vruchten op haar schoot houd. Aan de rechter zijde vertoont sich een Hercules, met een Leeuwenhuid en zijn knods, gelijk men noch sien kan by *Goltzius*. Aan de linker zijde vind men mede de figuur van eenigen Godt; doch daar van is niet sekerste oordeelen. Dese Steen is 3. voet en 4. duim hoog; 2. voet breed; 1. voet en 2. duim dik: het beeld heeft in de hoogte 1. voet en 2. duim; en de holte is 7 en een half duim diep. Het opschrift daar van is genoegzaam te lesen.

In de achtste Steen, schijnt tot *Nehalennia*, die eenen

eenen hond by haar heeft, een Priestersche van Gallien te naderen, met een dochterken haar op te dragen. Aan beide zijden liet men een Kerk-dienaar op een Kolom staande, waar onder eenig loofgewas is: maar men weet geen opschrift daar aan te vinden.

De negende heeft de beeltenis van een sittende *Nebalennia*, met een hond, appelen in de schoot, en een korfken met vruchten ter linker zijde nevens haar: een wijngaart met bladeren opklimmende achter haar op de steen uitgehouwen. Op de rechter zijde een Hercules; op de linker een Neptunus. Van het opschrift kan men niet anders lesen, als *Nebalen*. Dese Steen is 4. voeten hoog, 2 voeten breed; en 11. duimen dik. Het beeld heeft de hoogte van een voet; en de diepte van de holligheid is 4. duim.

De tiende verbeeld een staande *Nebalennia*, met een korf vruchten op haar linker knie, die voet rustende op het voetstal van een kolom, of misschien op de voorsteven van een Schip, gelijk de vijfde figuur. Aan beide zijden is ter rechter een Neptuin, en ter linker een Hercules. Aan 't opschrift zijn vele letteren uitgegaan. De Steen is 3 en een half voeten hoog, 1. voeten 10. duim breed, en 10. duimen dik. Het beeld is 1. voet, 9. duim lank; de holte 3. duim diep.

In de elfde Steen is, een sittende *Nebalennia*, met twee Victorien nevens haar, foodanige als men dikwils by *Goltzius* liet. Ter rechter zijde heeft sy een hond, en ter linker een korfje met vruchten. Aan de buitenste zijde staat een *Neptunus*, met zijnen drie-tand in de rechter hand; aan de linker zijde een Hercules. Dese Steen is 3. voet en 9. duim hoog; 2. voet en 3. duim breed; 1. voet en 3. duim dik: het Beeld heeft 2. voeten in de hoogte; en de holte is 6. duim diep. Het opschrift staat noch schier heel ongeschonden, en is gemakkelijk te lesen.

In de twaalfde Steen, liet men *Nebalennia* staande, met eenen hond nevens haar. Aan de rechter zijde twee Beelden, het bovenste Neptuin met eenen dolphijn en zijnen drietand; onder 't welk wederom een Neptuin staat, met het roer van een schip en eenen dolphijn daar om gellingert. Aan de linker zijde is een derde figuur van Neptuin, water
uit

uit een kruik gietende : daar onder vind men de gedaante van een vrouw , met beide handen haar kleed wat opheffende , met een lankwerpige kruik aan haar rechter voet. Dese Steen is 4 en een half voet hoog , 2. voet en 10. duim breed ; het beeld is 2. voet en 11. duim in de lengte ; en de holligheid is 10. duimen diep. Het opschrift is klaar.

De dertiende Steen heeft het beeld van *Nebalennia* sittende , met een mandeken vol vruchten op haar schoot ; en aan beide zijden van buiten is eenen Hoorn des overvloeds. Dese Steen is 2. voet en 9. duim lank ; 2. voeten breed , en 1. voet dik : het beeld heeft in de hoogte een voet en 3. duim ; en de holte is van 4. duim.

De veertiende Steen heeft het beeld van de Godin mede sittende als voren ; aan beide zijden eenen boom met heel groote bladeren. Het opschrift is in zijn geheel , en heeft geen verklaring noodig.

De vijftiende Steen is als de twee voorgaande , maar aan de rechterhand van *Nebalennia* siet men een windhond. Aan wederzijden staat een Hoorn des overvloeds.

De zestiende Steen verbeeld wederom een sittende *Nebalennia* , met een korfken vol vruchten aan haar linker voet. Het opschrift is meest uitgegeten ; maar men kan noch sien dat 'er *Nebalennia* gestaan heeft. Aan de linker zijde staat een *Nepertunus* op een Kolom , met een kruik in de rechter , en den drie-tand in de linker hand. Dese Steen is 4. voeten hoog , 2 en een half voet breed , 13. duim dik : het beeld heeft 2. voet in de hoogte ; en de holte is 7 en een half duim diep.

De zeventiende Steen vertoont ons *Nebalennia* noch geseten zijnde , maar nevens beide hare voeten staet een korfken met vruchten : van buiten op de zijden staan Hoornen des overvloeds. Het opschrift is meest in zijn geheel , en dusdanig ; *Dea Nebalennia N. Mintarinus Primus , ex voto suscepto L. M. verduitt , Aen de Godin Nebalennia heiligt dit N. Mintarinus de eerste , volgens gedaane belofte , vrywillig , en verschuldigt , of uit verdienste.*

De achtiende , is een van voren effene Steen , als

een

een Altaar ; aan wederzijden een Hoorn des overvloeds. Sy is 3. voet hoog , 1. voet en 10. duim breed , en 10. duim dik.

De negentiende Steen , is een altaar , witter van aart als d'andere Steenen , en gelijk krytachtig : soo dat sy lichtelijk kan afbreken. Het opschrift is met groote letteren , DEO NEPTVNO C. OCTAVIVS AMMIVS V. S. L. M. Aan de Godt Neptuin , &c Dese Altaar is 3. voeten hoog ; en in 't vierkant 2 en een half voet breed.

De twintigste Steen is een Altaar , met een opschrift waar van 't onderste vergaan is. Aan beide zijde heeft men eenen boom met breede bladeren. En de woorden van dit opschrift geven te kennen , dat desen Altaar gestelt is , aan de Goden en Godinnen , voorstanders der Landschappen , tot eendracht en geluk van de raadslagen.

d'Eenentwintigste Steen schijnt als een halve Kolom te wesen , die gestelt was , voor dat de Koopmanschappen ter Zee wel bewaart waren NEGOTOR , dat is , *Negotiorum gestor* , Uitvoerder van saken. Gelijk men siet by *Gruterus* , in *vocum abbreviatarum interpretatione*.

De twee-en-twintigste is een Hooft , 't welk men mag gissen van Neptunus te wesen. Dusdanige vind men vele by *Goltzius* : en *Hadrianus Junius* getuigt ons , dat 'er ook diergelijken gevonden is aan d'uitwatering van den Rhijn.

De 23 Steen is noch de beeltenis van een sittende *Nehalennia* , waar aan men schier niets heeft te sien ; daarom is die hier van ter zijden gestelt , waar sich een Jagers knecht vertoont gaande met een stok , en een gevangen haas op de schouder aan een andere stok dragende. Dese geloof ik van de Jagers aan *Nehalennia* toege-eigent geweest te zijn , terwijl de Maan en Diana voor een en de selve gaat. Dese Steen is roodachtig , en twee voeten hoog : het beeld heeft 13. duim in de lengte.

24. Zijn twee bakjes van heel roode steen , met een kruik daar in 't midden van Samische aard , van buiten schier aschgrauw van verw , van binnen geheel wit als krijt , gelijk men in een breuk daar van kon sien. *Robert Stephanus* , sprekende van 't Eiland

Samos , feit ; Daar wierden voortreffelijke vaten gemaakt , van krijt tot steen gebakken , die sy Samische noemden. Dufdanige wierden in den Godtsdienst gebruikt , gelijk Cicero met dese woorden betuigt : Daar is een gesprek van Lelius , 't welk wy alle in handen hebben , hoe aangenaam de Kelken der Priesteren zijn by d'onsterlijke Goden , en de kruiken van Samos , gelijk hy schrijft. Op dese kruik staat een hert , dat van de honden vervolgt word , tot vernoegen van Nehalennia , die de Maan en Diaan is.

Ik heb doenmaals daar ook een schier rond kopje gezien , bruin , van gebakken steen , naauwlijks als mijn twee vuisten groot , in wiens gat van boven men maar ontrent drie vingers te gelijk steken kon : dit wierd my gesegt , onder een van de voorschreven Altaren staande , gevonden te zijn ; waar in men gelooven mogt , dat voormaals den asche van eenig doot lichaam gebrand bewaart was geworden. Het lampje , dat ik daar bekomen had , was klein en slecht , van graauw-roodachtige gebakken steen. Achter aan had het een op een neer slaande oortje : voren een teutje , als een kleine pink , waar in boven een klein rond gaatje : te midden wat lankwerpig , en naauwlijks een halve rijksdaalder breed , was boven ook een gaatje , vry wat grooter als voren.

Ses silvere Medaillekens heb ik daar gekocht , alle van eenderley groote , ontrent seven stuivers in silver waardig. Drie van de selvige waren Burgemeesterlijke munten ; de twee hadden yder een hooft ; het een met dikke krollen ; en onder hare halsen was een blixem : het derde , vertoonde het gebouw van een Huis , met het byschrift ; *Tribunal Scribonii*. Van de drie andere was , een van de Keiser *Vitellius* ; een van *Faustina Augusta* ; en een *Divo Severo Pio* , als hier No. 5. afgebeeld is.

De Medalien , hier in 't koper gesneden , geven ons stoffe om van yder iets aan te teekenen.

1. Is een silveren Pennink van de Keiser *Vitellius* , geslagen op het 69. Jaar na Christi geboorte ; gelijk *Occo* ons aanwijst , de selve Medalie voortbrengende , met het selfde opschrift. Aan d'andere zijde twee t'saamgevoegde rechterhanden , eendracht beteeknende , met dese woorden , *fides exercituum* , Getrouwheit der Heirlegeren.

2. Is een groote koperen Pennink, met de beeltenis van den Keiser *Trajanus*, van 't jaar 106. na Christij geboorte, gelijk de selve *Occo* vertoont, dese Medalie stellende op dat jaar, fol. 136. Aan d'andere zijde is een staande Vrouw, met een hoorn des overvloeds in den linkker arm, in de rechterhand drie koren-aren houdende, boven een vat met Koren-aren vervult, achter haar zijnde de voorsteven van een Schip met dit omschrift *S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI, S. C.* *Den Raad en het Volk van Rome aan den seer goeden Vorst, volgens het besluit des Raads.* Het kon wel zijn, dat dese de Haven der Franken gebruikt, en daarom zijnen Pennink ter gedachtenis hier gelaten heeft. De voorsteven van een schip beteekent het geluk van de Zeevloot; en de Vrouw met Koren-aren en den hoorn des overvloeds, de vruchtbaarheid des Lands, en den overloed van alles onder zijne regering.

3. Is een silver Penninkje van den Keiser *Septimius Severus*, die in dese Landen geweest is, als blijkt by een Marmorsteen ten tijden van *Gerardus Noviomagus* by Leiden gevonden, met dit opschrift; *Imp. Caes. Septimius Severus Aug. & M. Antoninus Caes. Coh. xv. Vol. Armamentarium vetustate conlapsum restituerunt sub Val. Pudente Leg. Aug. Pr. pr. curante Cecil. Batonte Praefecto. Gens Batavorum amici & fratres Romani Imperii.* Dat is; *De Keiser Septimius Severus Augustus: en Marcus Antoninus Caesar, van de vryziende Krygs-bende der Volgen, hebben het Wapenbuis door oudheit vervallen hermaakt, onder Valerius Pudens, Overste der byswachten, Cecilius Batontus, Overste, dat besorgende. Het volk der Batavieren, Vrienden en Broederen des Roomschen Rijks.* Siet hier van *Hadrianus Junius* in zijne beschryving van Batavien. Dese munt is van het jaar onses Heeren 194. of daar ontrent, gelijk *Occo* heeft aangeteekent. Aan d'andere zyde is de gedaante van een staande Krygsman, hebbende een Victorie op de rechter hand, een spies in de linker, met dit opschrift: *Marti Victori*, dat is; *Aan Mars den overwinnaar.*

4. Is noch een silver Penninkje van *Severus*, geslagen ontrent het jaar onses heils 201. Het selfde is ook te sien by *Occo*, met dit eigen opschrift aan weder

der zyden, *Severus Pius Augustus*; en *Parthicus Maximus*, *Tribunitia potestatis nonum*. Het zege-teecken, met de gevangenen, geven sijne overwinning te kennen, behaalt, en tegens de Parthers, waarom hy *Parthicus Maximus* genoemd is; en tegens Clodius Albinus by Lyons in Gallien, waar Albinus geslagen en dootgebleven is, wiens hoofd na Romen gesonden, op een kruis wierd gestelt.

5. Is een derde van *Severus*, na sijn doot geslagen, by sijne Sonen *Antonius Caracalla* en *Septimius Geta*, van welke hy onder de Goden gestelt wierd; 't welk te kennen gegeven word, door den brandstapel op d'andere zyde te sien. Welk bedryf van iemand te vergoden wydloopig beschreven is van *Herodianus*, in sijn leven. *Cuspinianus* schryft, dat hy gestorven is op het jaar onses Heeren 214.

6. Dese Medalie is van *Antonius Caracalla*, Soon van *Severus*, die *Germanicus* genoemd was, na dat hy Germanien sich had onderworpen. Voor de vierdemaal is hy Borgemeester geweest op het jaar 216. wanneer lichtelijk dese Pennink geslagen is, gelijk men aan d'andere zyde kan sien. Na sijn vierde Borgemeesterschap, heeft hy noch tot het jaar onses Heeren 221. geleefd.

7. Is een silveren Pennink van den Keiser *Maximinus*, die mede *Germanicus* genoemd wierd, en uit de Nederlanden in Hoog-duitschland getrokken met het Roomsche Leger, gelijk *Occo* seit, *Heeft hy de vyanden over de drie of vier hondert mylen Lands afgewonnen; en indien de Duitschers niet door Rivieren en Moerrassen in de Boffchen gevloden waren, hy son geheel Duitschland onder de heerschappy van Romen gebragt hebben. Een Man soo groot van lichaam, dat hy in swaarte, dikte, en groote oogen, alle andere te boven ging, hebbende acht voeten en half in de lengte. Occo brengt desen selfden Pennink voort, met het selfde opschrift, op het jaar na de geboorte onses Heilands 236. Aan d'ander zyde vertoont sich het beeld der Voorsienigheid, met een stokje in de rechter hand, eenen hoorn des overvloeds in den linker arm, en een Globe aan haar voet.*

8. Is een silvere Medalie van de Keiser *Postumus*; dien sommige willen uit de Franken gesproten te

zyn; en als bykans geheel Gallien van Gallienus was afgeweken, heeft hy voor de Roomfche Republyk de heerschappye by de Franken aangevaart, welke *Occo* fchryft doenmaals ontrent defe Landen gewoont te hebben, met defe woorden van *Postumus* handelende: *Als Saloninus omgebragt was, dien Gallienus hem op te voeden bevolen had, heeft hy de heerschappye by die van Gallien aangevaart. Daar was groote liefde tot hem by het Gallifche volk: want de Duitfchen afgekeert zynde, heeft hy 't Roomfche Rijk in de voorgaande gerufte verfekerheit herstelt. Defen heeft de Keifer Valerius tot Overften aan d'Overrhijne Landpalen, en Opperhoofd van Gallien gemaakt; een man, daar hy boven andere verhaast over ftond, en die met recht de plaats van Vorst waardig was. De Franken voormaals Sicambren, wederhant Menapien genoemd, waren aan die plaats gefeten, daar de Rbyn in de Zee vloeeyt, defe heeft hy tot fich genomen, en 't gebied by haartien jaren behouden; dit deel wierd toen het Belgifch Gallien geheeten, waar de Franken in dien tyt woonden. Occo vertoont ons gants de zelfde Pennink, op het jaar des Heeren 263, of 264. met het zelfde opfchrift, dus in 't lang: *Imperator Cassius Postumus Pius Felix Augustus*, en aan d'andere zyde; *Pontifex Maximus Tribunitia potestatis, Consul tertium, Pater Patrie*. Het beeld is daar een Krygsman al gaande, in de rechter hand een spies voerende, en op de flinker fchouder eenigen roof dragende.*

9. Is een koper Penninkje, mede van *Postumus*, met een Kroon van fpitfepunten, gelijk de voorgaande, en het zelfde opfchrift. Aan d'andere zyde is een beeld van *Esculapius*, hebbende een bakje in de rechter hand, daar men een slang na liet opspringen. Het opfchrift is; *Salus Exercituum*, dat is; *De gefondheit der Heirlegeren*. Even eens fulken Pennink heeft *Occo*, met het zelfde opfchrift. Dat *Esculapius* by de Romeinen geloofd wierd eenen Godt der Gefontheit te welen, en voor een teeken daar van gehouden was, is yder een bekend.

10. Is een Pennink van *Victorinus* geflagen, dien *Postumus* medehulper in de heerschappye heeft gemaakt, ter eeren van *Postumus*, die door laft van *Servilius Lollianus*, by de Gallen en Franken ook we-

wederspanning geworden , gedoot is ; van wien *Trebellius Pollio* dusdanig schryft : Door deses wederspanningheit is *Postumus* , de dapperste man van alle , in Gallien gedood , wanneer sy door de wulpsheit van *Gallienus* twyffelachtig hangende , by 't Roomsche Rijk weder in den ouden staat had herstelt. De selfde vervolgt ook dus ter eeren van *Postumus* : verscheide Steden van Gallien , als mede noch eenige leger-plaetsen , had *Postumus* in seven Jare op den barbaerschen grond gebouwt , die , *Postumus* omgebracht zynde , door een haestig invallen der Duitschen , uitgeplundert en verbrand wierden , &c. Op d'andere zyde van desen pennink is een altaar voor *Postumus* opgericht , als die onder de Goden gestelt was.

11. Is een pennink van den Keiser *Victorinus* , van wien men by *Trebellius* dusdanig leest : „ *Postumus* „ oud wordende , als hy sag , dat hy door groot ge- „ weld van *Gallienus* gesocht wierd , en dat de by- „ stand der krygslieden hem niet alleen , maar ook „ die van eenig ander Vorst noodig was , heeft *Victorin* , een verstandig krygsman , tot het deelge- „ nootschap in 't Rijk geroepen , met wien hy me- „ de tegens *Gallienus* geslagen geeft. En als sy groo- „ te bystanden der Duitschen gebruikende , den oor- „ loog lang hadden doen slepen , zyn sy overwon- „ nen. *Lollianus* toen ook verslagen zynde , soo is „ *Victorin* alleenig in de heerschappye gebleven. Hier verstaa ik niet by de Duitschen , die aan gene zy- de des Rhyns in Hoog-Duitsland woonden ; maar de Francken , hier in Neder-Duitschland , die aan *Postumus* en *Victorin* groote hulp toegebracht hebben , voor den Staat van Romen tegen *Gallienus* strydende. Dese pennink is van het jaar 267. Het opschrift aan d'eerste zijde : *Imperator Caesar Victorinus Pius Felix Augustus* ; aan d'andere zyde : *Salus Augusti* , en daar staat de Godin *Gefontheit* hebbende een spies in de linker hand , met de rechter een bakje toereikkende , aan een slang die van den altaar opspringt.

12. Is van *Tetricus* , na *Victorin* , Voorzitter over het Belgisch Gallien , en Nederland , en navolger van *Postumus* en van *Victorin* in het Keiserrijk ; van wien dus *Trebellius* : *Victorin* , met zijn soen , omgebracht zynde , soo heeft syne Moeder *Victoria* of *Victoria*

ina, den Raedsheer des Roomschen Volks *Tetricus*, bez Voorfitterschap in Galliën bekleedende, tot de bestiering des Rijks aan te veerden opgehitst; om dat hy, gelijk vele seggen, haar Swager was; deed hem *Augustus* noemen, en heeft aen zijnen soon den naam van *Cesar* gegeven. Dese penninks is van 't jaar 268. met dit opschrift: *Imperator Caesar Tetricus Pius Foelix Augustus*. Aan d'andere zyde; *Fides militum*, De figuur is met een statigen rok bekleede vrouw, staande tusschen twee veldteekenen.

13. Is van den selfden *Tetricus*, met het opschrift aan d'eerste zyde als voren; aan d'andere *Pax Augusti*, waar by het beeld des Vredes, in de linkker hand een spies voerende, met de rechter eenen olijftak aanbiedende. De selfde Medalie siet men ook by *Occo*, op het jaar onses Heeren 268. Van desen *Tetricus* schryft *Trebellius* in deser voegen: *Als Tetricus* veele saken gelukkig uitgevoert, en lang geheerscht had, van *Aurelianus* overwonnen, als by d'onbeschaemtheit en wuile begeerlijkheit sijner krijgsknechten niet langer verdragen kon, heeft by sich vrijwillig aen den statigsten en gestrengsten Vorst overgegeven. De begeerlijkheit sijner krijgsknechten, die hy niet kon verdragen, meen ik die der Francken geweest te zyn, die, of schoon sy *Postumus* en *Victorin* tegen *Gallienus* hadden geholpen, by *Tetricus* tegens *Aurelianus* na hare vryheit hebben beginnen te trachten; en in dien tyt is de naam der *Francken* eerst gehoord, na dat *Postumus* met de *Francken* tegen *Gallienus* gevochten had. Dus verre de Heer *smallegange*.

Dat *Hercules* hier te lande geviert is geweest, is vry zeker, en elders beweezen. Van *Neptunus* zal het niemand ook ontkennen; en niemand zal 'er tegen hebben, dat de Zeeuwen aan de zee woonende, geduurig op de zee dobberende en zweevende, van de zee bestaande, in 't kort als van beroep en van aard onvert zaagde zeeschuimers, en rechte *Neptunus* kinderen, *Neptunus* voor een van hun voor-naamste en beste goden zullen gehouden hebben. Maar waar dat deeze *Nehalennia* van daan gehaalt is, of wat voor eene godtheit datze onder dien naam aangeroepen hebben, dat heeft meer zwarigheits in. Iemand

mand zoude misschien denken, nademaal geen Latijnsche of Grieksche Schrijvers deeze *Nebalennia* gekent hebben, en men zoo veel moeite heeft om haar ergens t'huys te brengen, dat men haar zoo wijd en breed niet behoeft op te zoeken; en dat het onnoodig is, om de betekenis van haaren naam uyt te vinden, zijn hoofd aan stukken te studeeren: dat 'er by de Duytschers, ja by de Nederlanders zelf, meer andere * vrouwluyden om deeze of geene begaafdheden als Godinnen ge-eert zijn geweest; dewelke in 't land gebooren zijnde, ook inlandsche naamen gedraagen hebben. Neen, dat voldoet de geleerden niet: *Nebalennia* moet al een andere, en veel hooger, godheit zijn.

Th. Reinesius, met zoo een Duytschen of Nederduytschen naam niet gediend, staat 'er krachtig op dat de naam *Nebellenia* afkomstig is van 't Hebreuwsche of Chaldeeuwsche naamwoord *Nehar*, 't welk een vloed betekent. Maar *Ol. Vredius* staat 'er immers zoo krachtig op, en houdt het voor een zekere waarheit, dat *Nebalennia* oorspronkelijk een Grieksche naam is, en afkomstig, is van *νέα σελήνη*: 't welk de *nieuwe maan* betekent. Deeze gissing, daar de Heer *Smallegange* zijn zegel ook aan hangt, zal volgens den Heer † *Alting* hier op steunen, dat de nieuwe Maan haare kracht zoo oogzienlijk toont in 't ebben en vlooden van de zee; dat ze zeer ligt kon aangezien worden voor de Koninginne van den Oceaan. En; of iemand zeggen wilde dat men ze dan niet *Nebalennia* maar *Neselennia* genoemd zoude hebben, daar weeten de voorstanders van dat gevoelen ook uyt te koomen. Het geschiedt dikwils, zeggen ze, dat de Grieksche S verandert word in een H.

Dat de S, en de H of de harde uytblazing, in de Grieksche woorden dikwils in malkander verandert worden, of malkanders plaats bekleeden, is de waarheit, en kan door verscheidene voorbeelden bewee-

* Zie Menso Alting part. 1. pag. 1, item pag. 87. & 101, 102.

† Part. 1. Vide *Nehalennia*.

zen worden. De Griekſche woorden * εἰς, ἑπτα, ἡμῖν, ἅλς, enz. wierden van de Latiniften verandert in *ſe*, *ſex*, *ſeptem*, *ſemi*, *ſal*, enz. En de † Grieken zelf zeiden zonder onderscheid ὤς, en οὗς: ὕας, ενουὰς: ὕαινα, en οὕαινα. ὀνία, en ουνία, enz.

Zoo ſchijnt deeze giffing dan zich vry wel op te doen: en daar zijn wel naamredenen, die 'er vry wat ſchraalder uytzien, en de monſtering echter tot noch toe uytgeſtaan hebben.

Doch de Heer *Alting*, die in diergelijke zaaken wel voor een van de eerſte baazen gehouden mag worden, en by de kenders gehouden word, kan 'er evenwel geen ja op zeggen. Dat hier buyten Domburg een tempel van *Nebalennia* heeft geſtaan, en dat deeze *Nebalennia* geen andere godtheit is als de nieuwe Maan, daar is hy zoo ſterk voor als iemand: maar hy wil van geen vreemden of Griekſchen naam hooren ſpreken. *Hel*, zegt hy, is op zijn oud Duytſch licht of ſchijn te zeggen; en *nebel* is niet anders te zeggen als 't nieuwe licht, of de nieuwe Maan. Hy voegt 'er by dat de Hoogduyſchers tegen de nieuwe Maan noch tegenwoordig zeggen *neu ſchein*, en tegen de oude Maan, *Alt ſchein*.

Ik moet het bekennen; dat is alzoó wel uytgevonden als, *νέα σελήνη*: en als 't op een ſtemmen zouw moeten gaan; zouw ik niet weeten welke uytlegginge dat ik de beſte zouw keuren. Maar, welk gevoelen dat de prijs mag krijgen; de nieuwe Maan kan 'er niet by verliezen, en blijft altijd aan de eere; en 't zal haar waarſchijnlijk zoo veel niet ſcheelen, of ze onder een Duytſchen, of een Griekſchen naam, ge-eert is geweest.

Ik heb dan zoo veel tegen die uytleggingen niet: maar ik zouw evenwel gerufter of beter voldaan zijn; indien ik in zoo veele beelteniſſen van *Nebalennia*, als 'er by *Ol. Vredius* en den Heer *Smallegange* vertoont worden, eenig teken zag, daar men de

* Vide Scapul. de Vet. Pronunc. Linguae Gr.

† Vide Scapulæ Lexicon.

nieuwe Maan aan kende. Ik ken *Jupiter* aan den Arend; *Neptunus* aan den Dolphijn en de drietand; *Hercules* aan de knodze: maar ik zie het minste ken- teken niet van een nieuwe Maan. Een Hond; een schoot vol appelen; een mande of benne vol alder- hande vrugten; wijngaard-ranken, en wat'er vor- der by *Nebalennia* afgebeeld staat, schijnen niet zeer op de nieuwe Maan te passen. Men kan 'er wel iets op verzinnen; ik bekent: maar indien men de nieuwe Maan, of ten minsten de Maan, ergens in de oude Opschriften zoo afgebeeld vond; of indien de uytleggingen, die de gemelde tekenen of byvoeg- zels aan de Maan toepassen, zoo verre niet gezocht moesten worden: dan zouw men zijne hand onder de uytlegging van *Vredius*, of die van den Heer *Al- ting*, met minder schroom durven zetten.

Ik zal ze echter geenzins afkeuren: en ik wil ze ook voor zeer waarschijnlijk aanneemen: zoda- nig nochtans dat ik noch eenigzins blijf dutten over het zeggen van *Tacitus*. Deze Schrijver *, daar hy van de zeden der Duytsche volkeren handelt, zegt 'er van, dat ze zeer genegen waren tot het eeren van vrouwluyden: zodaanig dat ze sommige maag- den, onder ken gebooren en noch leevende, als Godinnen aangebeden hebben. En dit deden zy niet uyt vleyerye, of uyt een malie liefde: maar zy meenden 't in der daad dat 'er iet goddelijks in stak, en dat het regte Godinnen waren. Dit dee- den zy voornamentlijk, als ze iet byzonders in zul- ke maagden zagen uytmunten: en de Heer *Alting* zelf telt eenigen van die gewaande Godinnen op; dewelke in 't land gebooren zijnde, ook geen an- dere als inlandsche naamen gevoert hebben: als *Hludana*, *Aurinia*, *Velleda*, *Gauna*, *Lewa* of *Lewa*, *Baduenha*, *Tanfana*. *Baduenha* zouw misschien moe- ten uytgezontert worden, indien het zeggen van † *Cluverus* vast ging: te weten dat de naam *Baduenha* afkomstig is van het Arabiſſche woord *Bedon*, 't welk 't begin of 't aarvang betekent. En om dat *Tanfa- na*, volgens hem, ook 't aarvang te zeggen is: wil hy van *Baduenha* en *Tanfana* maar eene godheit ge- maakt hebben.

* Cap. 8.

† Germ. ant. lib. 1. cap. 26.

Laat ons hier een weinigje van onzen weg afwijken; de zaak verdient het wel: ik zegge, afwijken: indien het afwijken is; 't eene door 't andere op te helderen. *Baduenha*, in Duytsland voor een Godinne ge-eerd, en waarschijnlijk daar gebooren, zouw geen naam kunnen gekregen hebben, of men had de Arabissche taal te hulpe moeten neemen? En de Duytschers, met jaagen, byeenkomsten en gasteryen te houden, of met 't oorlogen altijd bezet, zullen in 't geeven van naamen veel op Arabien, en de Arabissche Goden, gedacht hebben. Gelijk dan de Heer * *Alting* aan alle de andere naamen van de voorgemelde Godinnen een Duytsche oorspronkelijkheit geeft, kan 'er voor den naam *Baduenha* gemakkelijk ook een Duytsche oorspronkelijkheit opgezocht worden: *Tanfana* is volgens hem te zeggen 't *aanfang*; *Aurinia* kan genomen worden voor *Alruintie*, dat een gauw wijfje betekent. *Velleda*, is zoo veel te zeggen als Veel-weet. *Gawna*, is volgens hem niet anders te zeggen als *Gauw*. *Lewa*, anders *Liouwe* of *Lowe*, zoo als hy 't verstaat, is te zeggen wijs of vroed. En hier van, zegt hy vorder, is de maand *Januarius* de Loumaand genoemd geweest: om dat de Vroedschap in die maand verkoren wierd. Ook heeft het *Meyer* in zijn keurig Woordenboekje al aangemerkt dat *Louw* wet of inzettinge betekent. Zoo wil ik dan ook veel liever gelooven dat *Baduenha* niet alleen een Duytsche maagd is geweest, maar ook een Duytschen naam gedragen heeft. En, al was 'er geen naamrede van te vinden, zouw ik my daarom niet behoeven gevangen te geeven: ik had maar te zeggen, dat 'er noch tegenwoordig naamen genoeg zijn, die men niet t huys weet te brengen. Om dat het evenwel de slender geworden is; de oude naamen ergens t huys te brengen; waarom mag *Baduenha* zoo wel niet afgeleidt worden van *baat*, als *Leva* van *Louw*, of *Gauna* van *gauw*? de rechte naam van *Baduenha*, gelijk de Heer *Alting* wel bewyft, is *Pada*, of *Bada*. Gelijk de voorgemelde godinnen haare naamen verkreegen hebben van haare gauwigheit, wysheit, enz. waarom mag men niet zeggen dat *Bada*, of *Baduenha*, zoo genoemd is; om dat ze zoo

* *Vide Nchalcennia.*

veel

veel baats, of nuttigheits, aan 't gemeene best heeft gedaan? Of wil iemand liever zeggen dat *Bada*, of *Baduenba*, niet anders te zeggen is als *Batava*, of een Batavische Maagd; ik zal 'er niets tegen zeggen. Daar zyn meer voorbeelden van, dat de naam van een gansch volk, of van een *burgery*, in een eigen naam verandert is; als *Franco*, of *Francus*, of *Franciscus*, *Romanus*, *Gallus*, enz.

Om dan weder tot de zaak te koomen; de uytleggingen van *Vredius* en van den Heer *Alting* mogen zoo waarschynelyk zyn als men wil; ik moet evenwel bekennen dat ik als een soort van een bekooringe gevoel, om *Nebalennia* zoo wel onder de ingeboore maagden en inlandsche naamen te plaatzen, als *Aurinia*, *Velleda*, *Gauna*, enz. De plaats van *Tacitus*, zoo veele andere godinnen, in 't land gebooren, de oneenigheid van de andere Schryvers om den naam van *Nebalennia* uyt te leggen; de moeyelykheit om de manden met appelen, en de andere tekenen of versierzels, aan de nieuwe Maan toe te passen; dat alles, zeg ik, 't zamengevoegd, en tegen de waarschynelykheit en de redenen van de andere uytleggingen in de schale gelegd, zoude misschien zoo veel ligter niet weegen. En wat den naam aangaat, ik had maar te zeggen dat het de eigen naam van een byzondere Maagd is geweest; en dat men veelerhande naamen by de oude Historischryvers zal vinden; welker betekenis, door den tyd en de verandering der taale, vergeeten is.

Indien dit doorging; zouw men vervolgens mogen zeggen dat deeze *Nebalennia* een wakkere Bazin is geweest; dewelke den koophandel, door het schip betekend, in Zeeland opgewakkert heeft; en die waarschynelyk door denzelven koophandel, en ook door het voortzetten van den akkerbouw, een overvloed van alderhande gewas en vrugten bezorgt; en meenig mensch den mond zal open gehouden hebben. Dit zyn maar gissingen, zal iemand zeggen. Ik zeg het ook, en ik verkoopze niet hooger: maar de andere uytleggingen, zyn die zekerder?

Meer andere naamredenen, die ook niet onwaarschynelyk voorkoomen, kan de Leezer in 't *Walcherische Arcadia* opzoeken. En, indien het zeker is dat *Neptunus* wyf, de zeegodinne *Amfitrite*, by de Got-
ten

284 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

onder den naam van *Nekhelinne* of *Nehalenne* bekend is geweest ; zouw ik in geen twyfel staan , om de nieuwe Maan , en alles wat 'er noch bygebragt is , van de hand te wyzen. Men heeft 'er den eigen en zelfsten naam geen Godtheit , die den Zeeuwen : zoo eigen kan zyn , als de godin van de groote zee : alles past 'er op. Wy hebben elders getoont dat de Cimbren , al lang voor *Severus* , en *Caracalla* hier aangekomen zyn , en huisgehouden hebben. En men weet dat volgens *Meyerus* , een goed Historischryver , de Cimbren ook de Vlaamsche kusten zoo vroeg in bezit gehad hebben. En zoo men al *Severus* en *Caracalla* voor de Stichters van den tempel houden wil ; daar steekt zoo veel zwaarigheid niet in : de Romeinen hebben wel meer de Goden aanbeden , die zy in de overwonne landschappen vonden.

W E S T H O V E N

Westhove
van ouds
een lust-
huys der
Abten van
Middelb.

Is van ouds een lusthuys en het vertrek der Abten van Middelburg geweest / en koomt tegenwoordig de Boreelen toe. Het is met wijsde en diepe grachten omringt / en heeft noch een dikken toren en zwaare muuren.

G R I J P S K E R K E ,

Grypsker-
ke voor
dezen een
heerlijk-
heit der
Heeren van
Grypsker-
ke.

Een dorp in het eiland en het Dekenschap van Walcheren / was van ouds een heerlijkheit van het edel geslagt der Grypskerken. Het is in 't jaar 1670 voor een gedeelte verheven op Jonker Jan van Huissen. Het ander gedeelte is in 't jaar 1674 opgedraagen aan Jonkvrouwe Elizabeth Maria van Arkel.

Dit dorp is de geboorte-plaats van Nicolaus Everardi van Middelburg / Regtsgeleerde / Deken van de Kollegiale kerk te Anderlecht / President van den hoogen Raad van Zeeland / en naderhand van Mechelen : al
waer

waar hy ook gestorven / en in O. L. Vrouwekerke aldaar begraven is in 't jaar 1532. Zijn zoon Nicolaus heeft hem ter eere een grafschijf opgesteld / alwaar hy zijn Vaders leven in 't kort beschrijft.

Piet verre van Gijpkerke legt

M U N N I K K E N H O F,

Een groot en heerlijk lusthuys / hebbende een moopen toren / en eertijds het vertrekt van den Abt en de Premonstreat-heeren van Middelburg / 't welk voorezen in eigendom toebehoort heeft aan het geslacht van Moucheron. Naderhand zijn 'er de Heeren van Roubergen eigenaars van geworden. Tegenwoordig word het bezeten door den Heer Jillis van Rykegem Raadsheer van Middelburg.

Munnikenhof een ander lusthuis van de Abten en Religieuzen van Middelb.

S E R O O S K E R K E,

Een aanzienlijk dorp en oude heerlijkheit in het eiland en het Dekenschap van Walcheren / is voorezen bezeten geweest door het adelijk geslacht van de Tuylen, die 'er langen tijd den naam van gedragen hebben. Doch in 't jaar 1684 is het by koop overgetekent op den Heer en Meester Abraham Bisschop / Philips-zoon, Water-baljuw van Zeeland; dewelke aldaar een lustig huys heeft staan met veel landerijen / en met deftige boomgaarden en sierlijke plantaadjen.

Serooskerke een oud en braaf dorp : de oude en nieuwe Heeren van het zelve.

A A N T E K E N I N G.

Wy hebben al meer dorpen gehad die met een Ser beginnen ; als Serpoppekerk , Serboudinskerk enz.

enz. In Zuidbeveland legt ook Seraarskerk. Dit Ser is een verkorting van s'Heere, s'Heer Poppekerk; s'Heer Boudewyns kerk, 's Heer-Arends-kerk: enz. Wat Seroos-kerke belangt, dat willen sommigen aldus uytleggen als of het was s'Heer-Joos-kerke: maar in de Lysten van Zeelands Dekenschappen, gelijk de meergemelde Heer Gargon getuigt, word het Arnouds-kerke genoemd, van s'Heer Arnouds-kerke is Seroos-kerke gemaakt.

Tusschen de dorpen Gijpskerke en Serooskerke stond voór dezen het vermaarde Nonneklooster

Z O E T E N D A L E,

Zoetendale, een Nonneklooster van de Premonstredit-order, gesticht door Koning Willem.

Een Nonneklooster in Walcheren; het welke / zoo als Reigersbergen in zijne Koningst * getuigt / door Koning Willem, Graaf van Holland en Zeeland / is gesticht. Volgens † Miræus waren de Nonnen van de Premonstredit-order: en het klooster was een afzetzel van de vermaarde Michiels-abdy te Antwerpen. Het is buiten twiffel Zoetendale genoemd om de lustige en weelige landschouwe daar het in gelegen is. De woorden van Miræus luiden aldus. Het Nonne-klooster, Zoetendale genoemd, en van ouds in Walcheren gelegen hebbende, is een dochter van S. Michiels-abdy. In gemelde Abdy van S. Michiel word een handschrift van dit Nonneklooster bewaart / alwaar de landerpen en inkomsten des kloosters opgeschreven staan.

Oversten van deze Nonnen.

In het zelfde handschrift staan de naamen van de Oversten en van de Priorinnen dezer

* Tweede deel aan hee 85 zijde.

† Chron. Belg.

Nonnen / mitsgaders van alle de Nonnen des
welke zich in 't jaar 1476 in het klooster be-
bonden.

O V E R S T E N

De Heer Jacob Jansz.	1476
Pieter Klaasz.	1504
Jan van Heusden.	1570
Dionysius Feyte.	1578
Petrus Malcotius.	1599

P R I O R I N N E N .

Drouw Margareta.	1476
Stuurtje Simons van Poppendam.	1571
Catalina Jacobs.	1580
Lijsbet Jacobs.	1521
Regina de Weerdt.	1600.

Hier volgen de naamen der Nonnen / de Nonnen
welke zich aldaar bevonden in het jaar 1476, van het
onder den Overste Jacob Jansz. als Priorin jaar 1476.
was Drouw Margareta, gaande in het 55 jaar
van haaren ouderdom / en in het 35 van haa-
re plegtelijke belofte.

Zuster Maria, oud 45 jaar.
Maria Willebroords, oud 67 jaar.
Lijsbet Jans, oud 52 jaar.
Anna Arents, oud 36 jaar.
Katrijn Wouters van Zirixzee / oud
46 jaar.
Geertruid Mattheusd. oud 35 jaar.
Neeltje Kornelis van Middelburg /
oud 42 jaar.
Katrijn Adriaansd. oud 39 jaar.
Lijs-

Lijsbet Klaas, oud 36 jaar.

Stuurtje Klaas, oud 22 jaar.

Jacomijntje Jacobs, oud 17 jaar.

Mary Jacobs, oud 18 jaar.

Grietje Pieters, oud 26 jaar.

Grietje Floris, oud 19 jaar.

Peternelle Jacobs, oud 17 jaar.

Jannetje Simons, oud 14 jaar.

Goeltje Gyons, oud 20 jaar.

Dolgens het zelfde handschrift zijn in dit jaar 1476 drie Abten van de Premonstreits-
oeder in dit klooster gekomen om het zelve te
Bezoeken; te weten de Heer Hubertus, Abt
(zekerlykt van S. Michiels te Antwerpen)
Mijnheer de Abt van Koudenberg; en Myn-
heer de Abt van Middelburg.

Deze Non-
nen uyt
haare
woonplaats
verjaagt
zijn naar
Antwerpen
getrokken.

Wanneer deze Nonnen / ten tijde als de
Godsdienst en regeering hier berandert wier-
den / uyt haar klooster berdreeben waren; zijn
ze naar Antwerpen vertrokken: alwaar zy
noch ten tijde van Miræus, gelijk hy zelf ge-
tuigt / woonachtig waren. Het klooster is
berandert in een zeer lustige en vermakelyke
hofftede / met zeer moye kamers / vertreke-
ken / vyvers / boomgaarden en laanen. Het
staat afgebeeld in de Itzonijk van Smallegange
aan het 672 zydje / en het behoudt noch de
oude benaaming van Zoetendale. Dit huss
heeft den Heer Johan Steengracht, Sekreta-
ris van het Kollegie der Admiraliteit in Zee-
land / in zijn leven toebehoort; en is nu op
zijne erfgenaamen overgegaan.

Niet verre van dit lusthuss / naar Ooskha-
pel toe / is gelegen het deftige lusthuss

R Y N S B U R G,

Anders genaamd het Goode-hof / en geenzing van de minste lusthuyzen van het eiland Walcheren / is eerst gebouwt doo den Heer Isaac Goudin : en word tegenwoordig bezeten doo Jacob Goudin , Isaacs zoon , Oud Burgermeester en Raad van Terbeer. Deze en meer andere hofsteden staan afgebeeld in de Zeeuwse Kzonijs van Smallegange.

W A T E R L O O S W E R V E ,

Dit Nonneklooster / anders Pooztdijk genoemd / is gelegen aan de duinen / tusschen de dorpen S. Aachten-kerke / en Gijps-kerke. Het is volgens de Zeeuwse Kzonijs in 't jaar 1297 doo Floris V gesticht op Poozdebeveland in het dorp Emelisse : maar om de woedende zee is het herwaarts overgebracht.

Waterloos-
werve, een
Nonne-
klooster
uyt Noo. d.
beveland
herwaarts
overge-
bragt.

De Zeeuwse Kzonijschrijvers drukken niet uyt van wat order dat deze Nonnen geweest zijn : maar ik gisse dat ze ook tot de Premonstreits order behoort hebben / om dat dit klooster in de papieren van S. Michiels Abdy te Antwerpen vermeld staat onder den naam van S. Niklaas Abdy te Middelburg. Dit klooster had van Graaf Floris de V verkreegen dat het 700 gemeten lands in Zeeland mocht bezitten / zonder eenige lasten of beden te betalen. Doch in 't jaar 1450 protesteerde de Dijkgraaf van de vijf Ambachten hier tegen.

Tegenwoordig is 'er noch een lusthuys van dezen naam in wezen / hebbende een grooten / hoogen / en achtkantigen toren : met grachten omringt / en met schoon geboomte beplant.

De Heer Johan Huiffen, Heer van Stabels / enz is 'er tegenwoordig de Heer en bezitter van.

De oudste van allen is de Abdy van St. Benedictus order; op het Nederduytsch genaamd s'Hemels poort.

Doch onder anderen munt alhier in oudheid upt de vermaarde Abdy van S. Benedictus order / op het Nederduytsch s'Hemels Poorte; dewelke allereerst gesticht en met verscheide voorechten en bydommen begunstigt is door den Roomschen Koning / en Graaf van Holland en Zeeland / Willem II. Welke voorechten Willem III Graaf van Henegouwen en van Holland en Zeeland / in 't jaar 1317 als hy zich te Middelburg bebond / heeft goedgekeurt. Zie * Reigersberge in het tweede deel van zijne Zeeuwsche Kronijk.

Maar dezelve is kort daar aan, als ze tot een geringen staat vervallen was, vereenigt met de Abdy van Rhijnsburg.

Deze Reigersberge heeft ons geen andere gedenkschriften van deze Abdy opgelevert: geijst ook niet gedaan heeft Boxhornius in zijne Aantekeningen op den zelven Schrijver. En ik geloof ook niet dat 'er eenige stukken / om de oudheid der Abdy / in wezen zijn gebleven.

Dit alleen heb ik 'er van gebonden dat de voornoemde Graaf Willem op het verzoek der Priorinne en der Nonnen verlof heeft gegeven om deze Abdy / als dezelve tot een soberen staat naar het tijdelijke verballen was / naar Holland te verboeren; om aldaar met de Abdy van Rhijnsburg / die van de zelfde order was / vereenigt te worden.

Wy willen den brief van Graaf Willem, dewelke ons upt de oude papieren van de gemelde Abdy van Rhijnsburg door den hoogheroemden Heer Kornelis van Alkemade medegedeelt is / alhier wel laten volgen:

* Tweede deel aan het 138 zijde.

Willem

Willem Graaf van Henegouwen Holland en Zeeland, en Heer van Vriesland, wenscht aan allen die den tegenwoordigen brief zullen zien, zaligheid en kennisse der waarheit.

Het is billijk, ende reden vereischt het, dat wy het verzoek der genen, die rechtmatige zaken eischen, ligtelijk inwilligen.

Gemerkt dan dat de Priorinnen en het konvent der abdy van 's Hemels poorte ons dikmaals gebeden hebben, dewyl haare abdy verarmt was, en zy de kost en kleeding niet en hadden, en niet en konden winnen, en ook geen opzigter van tydelijke middelen en hadden; dat wy haar op een bequaame wyze zouden helpen.

Zoo is het dat wy, door haare regtmatische gebeden bewogen, het ernstig verzoek van de Priorinne en het konvent voornoemd, om zich op ons gezag en onze toestemminge met alle haare goederen te mogen begeeven naar de Abdy en het konvent van Reizenburg, ingewilligt en door ons gezag ondersteunt hebben.

Willende en toestaande dat gemelde Abdis en het konvent van Reizenburg zullen hebben en genieten alle voorrechten, dewelke de Priorin en het konvent van de gemelde Abdy, 's Hemels poorte, hebben en genieten; eveneens of dezelve aan de Abdissē en het konvent van Reizenburg in 't byzonder verleent waren geweest.

En is de Abdis en het konvent voornoemd gehouden, naar geraade van de veelheit en de waardy der goederen, dewelke de gemelde Priorin en het konvent van 's Hemels poorte nu hebben, het getal der Nonnen, in de vol-

gende tyden , in haare kerk te vermeerderen : dervoege dat 'er in de gemelde kerke van Reizenburg altyd zoo veele Nonnen meer boven het gewoonlijk getal aangestelt worden , als 'er op de gemelde goederen gemakkelijk kunnen bestaan ; te weeten volgens de waardy der prebenden , dewelke van ouds in dezelfde kerke opgerecht zyn geweest.

En op dat deze onze vergunning ten eeuwigden dage mag duuren , hebben wy deezen brief door ons zegel doen bekrachtigen ; en aan de gemelde abdye tot bewys van de waarheit doen overleveren. Gegeeven in het jaar onzes Heere 1317. , op den 14. dag van April.

De vordere dorpen , in het Dekenschap van Walcheren opgetelt , zyn meest verdronken , of behooren tot de nabuurige eilanden.

De andere dorpen / buiten de reeds aangehaalde / dewelke onder het Dekenschap van Walcheren opgetelt worden / behooren tot Walcheren niet / maar tot de nabuurige eilanden : te weeten / tot Noord-bebeland of tot Wolfertsdijk : van welke dorpen verscheide onder de golven verdronken leggen ; andere wederom in staat zyn gebragt.

N O O R D - B E V E L A N D .

Noord-bebeland is het derde eiland van Zeeland Betwester-schelde ; en behoefde van ouds / vermaakelijkeits- en vruchtbaarkeits- halve / qualijk voór eenig der omleggende eilanden te wijken. Na dat het dikmaals door de overstromende baaven der zee geplaagt was geweest / is het eindelijk in 't jaar 1530 t'eenemaal ondergeloopen.

A A N T E K E N I N G.

Metter tyd heeft het op verscheide plaatzen wederom begiinen aan te wassen. En deze aanwas heeft eenige liefhebbers gaande gemaakt om het zelve wederom by gedeelten van het zeewater te ontlasten en te bedyken. In 't jaar 1598 is Oud-noord Beveland, in 't jaar 1616 Nieuw-noord Beveland, ververscht en bedykt. In 't jaar 1642 heeft men noch de bedyking van een anderen polder, Frederiks-polder genaamd, voltrokken. Zie *Smallegange*.

Vorders heeft Beveland, voor zoo veel het Zuid- en Noord-beveland begrypt, dien naam ontvangen, van S. Bavo; als of men S. Bavoos-land zouw zeggen. En *Otto II* heeft verscheide landeryen, in Beveland leggende, geschonken aan S. Bavoos abdye te Gent. Zie *Menzo Alting*, in zyn tweede deel op het 24 zydje.

K O R T G E N E,

In het handschrift der Utrechtsche kerke Corthem genoemd / is eerst volgens de Koning van Reigersberge (1) een kasteel geweest / en in 't jaar 1413 met muuren omringt. In het jaar 1478, op den 28 Maart / is het door Maria van Borgonje, en haaren echtgenoot Maximiliaan van Oostenrijk, onder zekere voorwaarden verkogt aan Floris van Borselen, hasterd zoone van den Gzabe van Oostervant / Heere van Kortgene. De koopbrief staat by Boxhorn te lezen in het eerste deel van zijne Zeewtsche Koning / op het 428 zydje.

In 't jaar 1495 is zeer godvruchtiglijk overleden Margareta van Haessel, de moeder van den gemelden Floris. Zy heeft in de kerke van Kortgene ter eeuwiger gedagtenisse ingestelt en genoegzaam begiftigt een Kollegie van acht

Kortgene

eerst een
kasteel daar
na een stedeke.

In de kerke

al daar een

kollegie

gesticht

van 8 Priester.

Priesters (2); dewelken aldaar ten eeuwigen dage de Seven getijden zouden zingen met drie zingende Miffen. Zie Reigersberge in het tweede deel van zijne Zeeuwsche Kzonijs / op het 340 zydje.

Kortgene is naderhand / te weeten in 't jaar 1582 (3), dooz het overstromen van de zee blank gezet. Daar naa is de Heer van Odijk Passant / Heer van Kortgene geworden; onder wien wederom een begin is gemaakt van het stedeken op te bouwen.

In het jaar 1518 was Floris van Egmond Heer van Kortgene (5).

Volgens Adriaan Hofferus is deeze plaats haare afkomst schuldig aan het geslacht der Van Borselen (5). Johan Reigersberge, Schryver van de Zeeuwsche Kzonijs / die hy dooz de eerste reize te Antwerpen liet drukken in 't jaar 1551, was te Kortgene geboren.

In een brief van Keizer Otto II, van het jaar 974, word gewag gemaakt van een plaats Cortagosura, als in Sebeland gelegen zynde. De gelijkemits van den naam / zegt de Heer Alting in het tweede deel van zijn Nederduytsland / noodigt ons zeer om het zelve vooz Kortgene te neemen (6).

A A N T E K E N I N G E N.

1. Reigersberge schynt zoo te spreken, als of de Heer *Philips van Borselen*, eerst het stedeken Kortgene getimmerd hebbende, kort daar na ook een kasteel in het zelve stedeken had gebouwt. Deze *Philips* had eerst het dorp Emelisse tot een stad willen maaken: maar dewyl hy zyn oogwit daar in niet konde bereiken, heeft hy verlof van Graaf *Willem VI* gekregen om een stedeken te bouwen op een schoone schor, aan Noordbeveland aangewassen, daar Kortgene

nu gelegen is. Hy deed aarde uyt die schorre delven, en die aarde tot steenen bakken; van deze steenen wierden de poorten en vesten van het stedeke opgemaakt.

2. De zelfde *Philips van Borselen*, na dat hy den inwoonderen geld geïchoten had om Kortgene, 't welke by ongeluk afgebrandt was, weder op te trekken, heeft daar kort daar op een kasteelen een Parochiekerk doen bouwen. *Reigersberge* voegt 'er by dat daar dagelyks de seven getyden gezongen wierden: en dat hy de kerk mildelyk begiftigde. Doch van Jonkvrouw *Margareta van Haassel* zegt hy, dat zede Kerk van Kortgene ter eeuwiger gedagtenisse begiftigt had; op dat aldaar ten eeuwigen dage de seven getyden met 8 Priesters zouden gezongen worden: *en dat alle dagen met drie zingende Missen*. Zoo dat die getyden al voor haaren tyd gezongen wierden; doch zy zal het getal der Priesteren tot acht toe vermeerderd, en de inkomste voor drie Missen daags gesticht hebben. *Reigersberge* voegt 'er noch by dat zy verscheidene proeven en aalmissen voor arme luiden gegeven en gesticht zoude hebben.

3. Eerst was 'er een schrikkelijke vloed geweest in 't jaar 1530. Waar door, zoo als *Reigersberge* en anderen getuigen, in Brabant, Vlaanderen, Holland en Zeeland wel 404 Parochien onderliepen. Doch Holland en Zeeland hadden de grootste schade. Wat land dat 'er toen al onder liep, wat al menschen, beesten, en hoven dat 'er verdrongen, wat al ryke en welgestelde luiden dat 'er tot den bedelzak vervielen, is volgens *Reigersberge* met geen penne te beschryven. Als Kortgene echter met meer andere plaatzen wederom bedykt was, is 'er in 't jaar 1532. wederom een schrikkelijke storm ontstaan; waar door meest de landen, en daar onder Kortgene, weder onder de zee begraven wierden. *Deze landen*, zegt *Reigersberge* spreekende van Kats en Kortgene, *zyn blyven dryven, gelyk men wel zien mag*.

4. Het is geweest *Willem III*, Prins van Oranje, en naderhand Koning van Engeland, dewelke Kortgene en de landen onder Kortgene gelegen, die nu wederom merkelyk aangewassen waren, heeft geschonken aan *Willem van Nassou*, Heer van Odyk.

296 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

De landeryen van Kortgene bestaan wederom in 4. polders, en wasschen dagelyks noch aan. Zie *Smallegange*.

5. *Adriaan Hofferus* spreekt aldus:

*Cortgena Borsalicæ primordia debeo genti,
Parvulaque e mediis urbs mea prodit aquis.* enz.

6. Dit zoude al eenigen schyn hebben: maar hier tegen schynt te sryden dat Kortgene eerst getimmerd of volbouwt is in 't jaar 1413. Dat is omtrent vyfde halve eeuw na den gemelden Brief van *Otto II.* En men kan niet zeggen dat 'er eerst een dorp of plaats geweest is, dewelke den naam aan het stedeke gegeven heeft: want voor eerst spreekt *Reigersberge* van geen dorp of vlek of gehucht, 't welke daar tevore gestaan zoude hebben. Ten tweede, zegt hy uitdrukkelijk dat het Kortgene genoemd wierd, *om dat 'er een kleine vergadering in was, en om die korte jegenheit: Boshorn* meent dat jegenheit een drukfout is, en dat men eigenheit moet lezen. Door eigenheit, gelijk hy bewyst, wierden eertyds verstaan eigene heerlijke goederen: zoo dat Kortgene zoo veelgezeit is als een korte of kleine heerlijkheit. Zoo schynt dan die naam eerst opgekomen te zyn by het bouwen van de stad.

K A M P E

Was hooz dezen een stad in Noord-heland gelegen; doch is naderhand hooz de zee vergaan. De toren is noch op hupden in wezen in een polder / die naderhand wederom bedijkt zijnde den naam heeft behouden van Kamperland.

A A N T E K E N I N G.

Wy hebben elders al te kennen gegeven dat de drie dorpen, Kampe, Wissekerke, en Zwollekerke, volgens het schryven van *Reigersberge*, omtrent het jaar 1170 bedijkt wierden door de drie steden Kampen, De-

Deventer en Zwol : gelijk onder anderen ook be-
merkt kan worden uyt de wapens , dewelke de drie
genoemde dorpen naar deze steden plagten te voeren.

Z O E T E L I N G S K E R K E

Was eertijds een groot dorp / en de heerlijk-
heit van een adelyk geslagt in Zeeland. Het
is tegenwoordig voor een gedeelte weder bin-
nen gedijkt / en onder verscheide Heeren ge-
deelt.

A A N T E K E N I N G.

Smallegange zegt maar dat de schorren , in groote
menigte aanwassende , hoop geeven dat het metter
tyd weder bedykt zal worden.

W I S S E K E R K E

Is een vermaarde en oude heerlijkheit in Wissekerke
Noordhebeland : welker Heeren voor dezen
magtige Edelluiden in Zeeland zijn geweest. een oude heerlijkheit, deszelfs Heeren.

De stamboom van deze Heeren staat by
Smallegang aangehaald op het 754 zijde van
zijne Zeelandische Koning. Onder dezelve zijn
deze wel de vermaardste : Jillis van Wissen-
kerke, zoon van Antonis van Wissenkerke,
Heer van Koutwerbe en van Oltfende / Wal-
jouw van Middelburg. Deze Jillis was Leeraar
in de Rechten / en heeft de kapel te Vosmeer
gesticht.

Simon van Wissekerke Hendriks zoon / Lee-
raar in beide de Rechten / en Deken van S.
Pieters te Middelburg.

De Wissekerke was ook geboren Guilelmus
Ægidii, of Willem Jillisz. dewelke in 't jaar

298 OUDHEDEN EN GESTICHTEN

1494 een boek heeft uytgegeven van den omloop des Hemels.

Het is tegenwoordig een nieuw dorp / paa-
lende aan Geersdijk / met een fraaie kerke en
een bequaame haven.

Ten Zuidwesten van Wiffenkerke heb-
ben wy

G E E R S D Y K E,

't Welk op nieuw bedijkt is in 't jaar 1668.
Beide die dorpen zijn t'hans onder verscheide
Heeren verdeelt / als Johan Huiffen, Willem
van Lier, Johan Reigersberge, en noch meer
anderen.

Reigersberge schrijft in zijne Kronijk dat de
Templieren van ouds eenige landerpen te
Geersdijk bezeten hebben.

W E L L E of W E L L I S en K O N I N X H E M

Ook Ambachtshcerlijkheden in het zelfde
eiland gelegen : waar van Koning Willem
het grootste gedeelte in zijn leeven heeft be-
zeten.

In de parochi-kerke van Wellis is volgens
het handschrift der Utrechtsche kerke boozdezen
een kapel geweest van de H. Maagd Maria :
dewelke in 't jaar 1529 bezeten wierd dooz
Heer Antonis Hendriksz. den nazaat van Pie-
ter Hendriksz. Ook heeft hier eertpds een oud
kasteel gestaan.

A A N-

A A N T E K E N I N G.

Reigersberge schryft in zyne Kronyk , daar hy van de opkomst van Kortgene handelt , dat die van Kortgene , eer het zelve voltimmerd was en een kerk had , de Parochi-kerk van het dorp Welle voor haare parochi-kerk gebruykten.

E M E L I S S E ,

Een heerlijkheit in den zelsden oord gelegen ; Emelisse heeft voór het grootste gedeelte Willem III , deszelfs Prins van Oranje en Koning van Engeland / Parochi-kerk en Pastoor. in zijn leven toebehoort.

Daar is een Parochi-kerk / in dewelke voór dezen Pastoor is geweest Johan Adriaansz. Hille , upt Geersdijk. Deze Johan , zijnde * Pastoor over een gedeelte van de Parochi-kerke te Emelisse in Noord-beveland , heeft in 't jaar 1529 twee beurzen gesticht in het Kollegie van het *Kastrum*.

Volgens het gemelde handschrift is in deze Parochi-kerk van ouds een Kapellang of altydduurende Vikary van O. N. Vrouwe geweest : waar van in 't jaar 1597 bezitter was Heer Johan Julliszoon , de nazaat van Pieter van . . .

Te Emelisse / gelijk wy reeds gezegt hebben / heeft van ouds een Nonnen abdy ^{Abdy aldaar.} bestaan / Noorddijk genoemd / en gesticht in 't jaar 1297. Doch dezelve is naderhand / om de onstuimigheid van de zee / overgeboert naar Waterloos-terwe / aan de duinen in het eiland Walcheren.

* Balli Acad.

K A T S

Is boor dezen een zeer groote en oude heerlijkheit geweest / en heeft ook Heeren gehad die Heeren van Kats genoemd wierden. Deze Heeren bindtmen bermeld by Melis Stoke op het jaar 1300, en in verscheide plaatsen van de Zeeuwfche Koningh.

Kats/ dat ook wederom bedijkt is / is een redelijk dorp met een kerk en haven. De Heeren Kolster, Watervliet, en Johan Vosberge, hebben tegentwoordig elk een gedeelte in de heerlijkheit van Kats.

A A N T E K E N I N G.

Kats is voor dezen en stad geweest, en zoude volgens den Heer *Smallegange* gebouwt zyn door zekeren Heer Kats, die zyne afkomst van de oude Katten rekende. Het was van ouds ook een baronny, en de oude Heeren wierden vry-Heeren van Kats genoemd, zynde van de magtigste Heeren van Holland en Zeeland.

H O E K E

Een oude heerlijkheit in 't zelfde eiland word door de wandeling 's Gravenhoeke genoemd.

V L I E T E.

Vliet voor-
heen een
vermaard
dorp.

In het handschrift der Utrechtsche kerke staat
Offliet: en is een oude en vermaarde heer-
lijk

lykheit: alwaar van ouds / volgens Reigersberge, behalven een kasteel ook een groote kapel heeft gestaan / gelykende naar een Parochi-kerk. Tegenwoordig legt het met Weele onder het zeewater gedoken.

Het voornaamste dorp van dit eiland is althans

K O L I J N S - P L A T E

Hebbende / behalve veele en deftige huizen / ook een bequaame haven / die recht over de haven van Zirixzee gelegen is.

Achter deze dorpen en het Oekenschap van Walcheren word in het handschrift der Utrechtsche kerke / 't welke daar in gevolgt word door * Boxhorn, opgetelt

W O L F E R S D I J K

Staande in de oude brieven bekend onder den naam van Wolfaartsdika. Het was voor dezen een van de Bevelandsche eilanden / en de vierde of de laatste Bewesterschelde; leggende naast aan Walcheren. Volgens Melis Stoke is het in den grooten waterbloed van 't jaar 1231, als gansch Zeeland onder liep / alleen met Walcheren droog gebleven.

Daar heeft van ouds een kasteel en een stede De Piet, deke gestaan met naame De Piet (1): wiens verballen muuren volgens Reigersberge noch gezien zijn geweest in 't jaar 1517.

Boxhorn, volgende daar in de Kronijk van Reigerberge, heeft daar omtrent noch een an-

* In zyne Zeeuwfche Kron. pag. 92, 93, 94.

der doorp met een slot geplaatst/ Muiden, of Termuiden genoemd. Van het geboelen van Smallegange is waarschijnlijker/ dewelke op het 757 zijde van zyne Kroonijk Piet en Termuiden voer dezelve plaats houdt: Zoo dat de Piet twee naamen gehad zal hebben (2).

A A N T E K E N I N G E N.

1. *Reigersberge* schryft dat het schoone dorp Piet, gelijk hy het noemt, door het zeewater overstroomt is in 't jaar 1377. en dat het toen ook buiten gedykt is, en noit wederom is bedykt. Hy voegt 'er by dat 'er na die overstrooming een hooge staal daar omtrent is gebleven: waar uyt men naderhand moer of darring plagt te delven: welke darring tot aschen verbrand, met zout water gemengt en dus opgezoden zynde wit zout uytleverde. Van deze zoutmaakinge word by *Reigersberge* op veele plaatsen van zyne Kronyk, by *Levinus Lemnius* (*de occultis miraculis*) en by meer anderen gewag gemaakt. Doch *Reigersberge* voegt 'er by dat dit uyt delven van die hooge staalen, volgens luiden die 'er kennis van hadden, de oorzaak is geweest dat Zeeland naderhand zoo dikwils is overstroomt: om dat de zee dagelyks op het land stormende, niets en vond daar ze op kon breeken, of haare kragt verliezen.

2. De Heer *Smallegange* tracht ook te bewyzen dat de Piet geen dorp maar enkelyk een sterk huis of kasteel is geweest: zeggende dat 'er in de Rekenkamer van Zeeland te Middelburg een kaartje hangt, alwaar recht over het eiland Walcheren een verheven gebouw word gezien, daar by geschreven staat, Muiden. enz.

Hier staat ook aan te merken dat de polder, daar de Piet gestaan heeft, en gansch het westergedaelte van Wolfertsdyk, met de schorren die onlangs uyt het ambacht van Wellkerke ingedykt zyn, de Piet word genoemd.

S A B B I N G E

Is volgens Alting * een gedeelte van Wolfersdyk; en heeft zijne bezondere Heeren gehad / dewelke gemeldt worden in den open brief van W. J. Graaf van Holland. †

In het zelfde eiland is noch een ander dorp geweest / hebbende een kerk met een toren; te weten

H O N G E R S D Y K (1)

Wienſ aanwas noch dagelijks door nieuwe ſchorren grooter en grooter word.

Tegentwoordig is de naam en de geheugenis van het eiland Wolfersdyk / tuffchen beide de Bebelanden in leggende / byna alleenlyk (2) overgebleven in de twee dorpjes / t'oude en 't nieuwe dorp.

* Part. 2. p. 153.

† Van 't jaar 1213.

A A N T E K E N I N G E N.

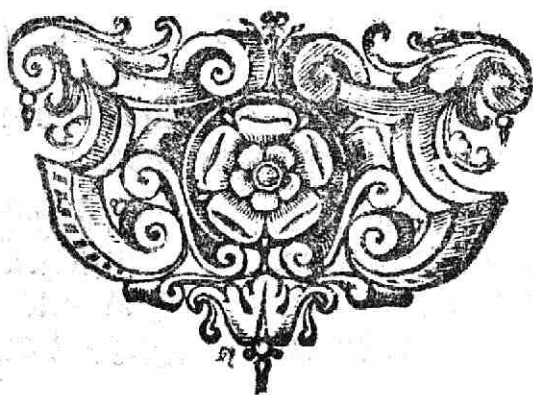
1. De polder daar deze kerk ſtond , de Hongerſche polder genoemd , is na veel afspoelens eindelyk ingebroken , en is tot nu toe dryvende gebleven. *Smallegange* ſpreekt van geen nieuwe aanwafſing.

2. Hier door zal de Heer *Alting* de dorpen Sabbinge en Ooſtkerke verſtaan hebben. Dit Ooſtkerke heeft ook een kerk en toren; Zie *Smallegange* op den 758 zydje.

Noch is 'er een ambacht van Weſtkerke op Wolfersdyk geweest; alwaar ook, gelyk de naam te kennen

304 OUDHEDEN EN GESTICHTEN &c.

nen geeft, een dorp met een kerk zal geslaan hebben. Het is ook voor een ruimen tyd onder de zee begraven. Doch naderhand is deze polder wederom ten deele bedykt, en word door de aangroeiende schorren dagelyks noch grooter.

BLAD-WYZER

Op de *Inleidinge* van de voornaamste
zaaken, in de Oudhdheden en Ge-
stichten van Zeeland begrepen.

A.

A *Dam* door *Saturnus*
afgebeeld. Zie *Sa-*
turnus.

Amazonen, volgens *J. Ma-*
gnus Noordsche Hel-
dinnen. 172

.. van *Hercules* beoor-
logd. *ibid.*

Arboriken, *Arborichi*, of
ze in Zeeland gewoont
hebben. 26, 27 enz.

.. treden in een verbond
met de Franken. 27

.. verscheide gevoelens
wegens hunne woon-
plaats. 27

.. bewijs dat ze in Zee-
land gewoont hebben.

28

.. of de naam *Arborichi*
dezelfde is met *Abotriti*.

29, 30

.. waar op dat zeggen
steunt. 33

.. zy hebben de Galliën
zoo wel bemagtigt als
de Franken. 30

Apollo, levende menschen
aan *Apollo* opgeofferd.

136

Arkel (het land van) vol-
gens *Vossius* naar *Hercu-*
les genoemd. 174

B.

B *Bachus*, levende men-
schen aan *Bachus* op-
geofferd. 136

Borselen (van) of de *Van*
Borselen afkomstig zijn
van een Hartog van
Zwaben. 16, 17

Britanje door de Englen,
Sassen, Juten vero-
verd. zie *Sassen*.

C.

C *Astor* en *Pollux* by de
Romeinen gevierd.

139, 140

Croesus afgod der Sassen.

164

.. was waarschijnlijk *Sa-*
turnus. 164

.. beeld van *Cronus*. 165

.. dat beeld gebroken, enz.
ibid.

.. zie *Saturnus*.

D.

D *Iana*, levende men-
schen aan *Diana* op-
geofferd. 135, 136

Dingsdag, waar van al-
dus genoemd. 154

Donder, als het donderde,
quamen de Noordsche

V vol-

BLAD-WYZER.

volkeren op de been, *Eosta*, Godin der Engelsen. 148

enz. 151, 152 .. is dezelfde met de Maan. *ibid.*

Duytschers, of ze voor den tijd van *Tacitus* geen Romeinsche Goden gekent hebben. 137, 138,

F.

139
Duytsche taal, veele Duytsche woorden afkomstig van het Grieksch. 61, 62, zie *Grieks*.

Fransche taal, staaltje van de oude Fransche taal. 92

.. ouder als sommigen meenen. 93

.. wierd in Vrankrijk noch verstaan ten tijde van *Karel den Grooten*.

Friga, of *Frea*, onder dien naam is *Venus* gevierd. 161

93, 94
.. veele Duytsche woorden afkomstig van 't Latijn. 78

.. somtijds als een Godt, somtijds als een Godin verbeeld. 161, 162

.. de Duytsche taal in Zeeland ingevoerd. 83

.. tempel van *Fricco*, of *Friga*. *ibid.*

.. onderscheid tusschen het oude en tegenwoordige Duytsch. 83, 84, 85; enz.

.. hoe dat ze de Godin der oorlogen was. 162
.. was de huysvrouw van *Wodan*. *ibid.*

G.

.. de taal van de Duytschers, die aan de zee woonden, was zachter als die van de andere Duytschers. 85

Gallische taal was noch in wezen tusschen de jaaren 200 en 300. 75

.. de taal van de Nederlanders was zachter als die van de Noordsche volkeren. 85, 86

.. krijgt een nieuwe krak door de aankomste der Franken. 75, 76

.. de harde taal van sommige oude Schrijvers is geen zeker bewijs dat onze taal zoo hard en stootend was. 86, 87

.. welk de taal der oude Gauloizen is geweest. 59

.. was verscheiden van de Duytsche taal. 66

E.

Engelschen, of Anglen, en Sassen, veroveren Britanje. 175, 176

Gaulen, de Gaulen, de Galliën; of de Dorischen, een Grieksch volk, de zeekusten van de Gaulen bewoont hebben. 18

.. van

- .. van ouds door inboor-
lingen bewoond. 18, 19
- Gauloizen*, volgens hun
zeggen afkomstig van
Dis, of *Pluto*. 22
- .. hoe zulks te verstaan is 22
- .. nieuwe reden van dat
zeggen. 168
- Gent*, of onze eerste Graa-
ven niet te *Gent* t'huys
en hooren. 12
- .. *Gent*, wanneer onder
de Graaven van Vlaan-
deren gekoomen. 13
- Germaanen*, zie *Duytschers*.
- Goden*, zie *Mercurius*, *Ju-
piter*, *Diana*, *Apollo*, *Her-
cules*, enz.
- .. Goden der Noordsche
menschen waren toove-
naars. 142
- .. of die volkeren de Ro-
meinsche Goden aange-
beden hebben. 142, 143,
enz.
- .. hoe de gemelde tove-
naars de Noordsche
volkeren begoochelt
hebben. 144, 145
- .. die Goden kosten mal-
kander afzetten. *ibid.*
- .. gemeenschap tusschen
de Gottische en Byzan-
tijsche Goden. 145
- Graaven*, onze eerste Graa-
ven, zie *Gent*.
- Grieksche taal*.
- .. Grieksche woorden by
de Duytschers in ge-
bruik. 62, 63
- .. konnen voor een ge-
deelte door de eerste
Geloofspreekers inge-
voert zijn. 71
- .. de Gotten, bekeerd
zijnde, hebben d'er ook
toe geholpen. 71
- .. of de Grieksche taal
voor een goed gedeelte,
oorspronkelijk is uyt de
Schytische taal. 61
- .. was in 't Oosten zeer
gemeen, tot den *Eu-
phrates* toe. 66
- .. wierd niet verstaan over
den *Euphrates*. 67, 68
- .. was gemeen in Egypt. 69
- .. maar niet in 't land-
schap Thebaïs. *ibid.*
- .. wierd te Marseilje ge-
sproken. 70
- Grieksche letters*, van ouds
by de Zwitzers in ge-
bruik. 72
- .. de Duytsche zaken, tot
den tijd van Keizer *Ru-
dolphus* toe, met Griek-
sche letteren geschree-
ven. 72, 73
- .. waren by de Franken,
of Franssen, ook in ge-
bruik. 73
- Grieken*, zie *Heracles*.
- .. sommige Grieken na 't
beleg van Troye zou-
den in de Galliën aan-
gekomen zijn. 19
- .. Grieken in Hoogduyts-
land. 20
- .. hebben volkplantingen
in de Gaulen gezonden.
71, 72
- .. hebben den Britannif-
schen Oceaan over-
heert. 72

H.

HAmers van *Jupiter*, ge-
raas daar mede ge-
maakt, als het donder-
de. 152
.. aan kant geholpen. 153,
154
Hengistus en *Horsus*, of dat
verdichte naamen zijn.
176, 177
Hercules; of *Hercules*, en
de Grieken, in Zeeland
gewoont hebben. 17
.. hy trekt tegen *Geryon*
en *Tanuscus* op. 19, 20
.. is ook by de Germaa-
nen geviert geweest. 21.
168, 169
.. van de kinderen, die
hy by verscheide vrouw-
luiden in de Gaulen
zoude gewonnen heb-
ben. 21, 22, 23
.. verscheidene *Hercules*-
sen. 169
.. zijne reis door Galliën
is volgens *Livius* een
verdichtzel. 170
.. of de *Hercules* van de
Duytschers ook een
Duytscher was. 71, 72,
73
.. van zijnen Oorlog te-
gen de Amazonen. 172
.. standbeeld van *Hercu-*
les in Zwaben. 173
.. de Allemannische *Her-*
les. 173
.. 't land van Arkel vol-
gens *Vossius* naar hem
genoemd. 174
Hesus, is een naam van

Mars. 154
Holland, de Saxen daar ge-
plaatst, zie *Sassen*.
.. volk uyt Holland, Zee-
land, enz. naar Saxen
getrokken, zie *Zeeland*.
.. zie *Sassen*.
Hunellen, zoo wierden de
Henegouwers gen. 52
Hunnen uyt Vlaanderen
enz. verdreeven. 38
Hunnen, of ze in Zeeland
en de omleggende lan-
den, gewoont hebben.
48. 50. 52
.. beschrijving van dat
woeste volk. 48
.. uyt wat landschap af-
komstig? 48, 49
.. Hunnen in Westfalen,
enz. 52, 53
.. de Hunnen, die hier
gewoont hebben, waren
een ander slag van Hun-
nen. 52, 54
.. Hunnen in Schandina-
navie. 54, 55

I.

I*Rmenscul*, van sommi-
ge Schrijvers voor
Mercurius gehouden.
156
.. andere uytleggingen
van dien naam. 156, 157
.. beschrijving van dat af-
godenbeeld. 157
.. nieuwe naamrede. 158
159
Irmus, een afgod der Sat-
sen. *ibid.*
Jupiter, levende men-
schen aan *Jupiter* op-
geof-

BLAD-WYZER.

- geofferd. 135
 .. Hamers van *Jupiter*,
 zie *Hamers*.
 .. hy is gevierd onder den
 naam van *Tor* of *Tara-*
nes. 159
 .. hoe dat hy afgebeeld
 wierd. 160
 .. *Jupiter* voor de Zon
 genomen. 160, 161

K.

- K** *Leeding* der oude
 Zeeuwen. 115, 116
 .. kleeding der vrouwen.
 118

L.

- L** *Latijnsche taal*, van ouds
 in 't Noorden en 't
 Westen gemeen. 73, 74
 .. ook in Zeeland gespro-
 ken. 75, 77, 78
 .. word door de Franken,
 naa 't veroveren van de
 Gaulen, zeer mishan-
 delt. 76
 .. was niet gemeen onder
 de boeren, enz. 76, 77
 .. veel Duytsche woor-
 den van de Latijnsche
 taal afkomstig, zie
Duytsche taal.
 .. wiêrd doorgaans in
 Vrankrijk verstaan ten
 tijde van *S. Bernardus*.
 93
Lestines, *Liptines*, de Sy-
 node van *Lestines* is
 geen verdichte Synode.
 150

Lydericus eerste Forestier
 van Vlaanderen. 32, 33,
 34

M.

M *Aan*, de Maan by de
 Duytschers aange-
 beden. 147, 148

.. prachtige tempel van de
 Maan te Lunenburg.
 148

.. bygeloovigheden om-
 trent de zwijmende
 Maan gepleegd. 141,
 149, 150

.. ook door de Christe-
 nen. 150

.. en waarschijnlijk ook
 door de Zeeuwen. 150,
 151

Mars by de Duytschers
 enz. gevierd. 154

.. of hy dezelfde is met
Tuisto. 154, 155

.. of hy op zijn Duytsch
Hesus, of *Hees*, wierd
 genoemd. *ibid.*

.. was by de Tenkters de
 voornaamste der Go-
 den. 155

.. steden naar hem ge-
 noemd. 155, 156

.. tempel van *Mars*. 156

Menapiers zijn Vlamingen,
 of een gedeelte van
 Vlaanderen. 15, 16

Mercurius, of het beeld
 van *Mercurius* door *S.*
Willebrordus aan stuk-
 ken is gebroken. 127

.. *Mercurius*, volgens *Ta-*
citus by de Germaanen

B L A D W Y Z E R

door het offeren van
menschen gevierd. 127,

128

.. of *Tacitus* daar in ge-
mist heeft. 128, 129

.. of *Mercurius* de *Wodan*
der *Germaanen* of
Hoogduytchers is. 129.

132, 133

.. hy is in't eiland *Wal-*
cheren gevierd. 130

.. word vorder beweezen
dat hy in *Walcheren* is
is gevierd. 133, 134

.. of hem geen menschen
zijn geoffert. 135, 136,
137

N.

Noë door *Saturnus* af-
gebeeld, zie *Satur-*
nus.

O.

O*Botriten*, zie *Arborij-*
ken.

Odoacer, *Forestier* van
Vlaanderen, geeft aan
ieder van zijne onder-
daanen zoo veel lands,
als ze bebouwen kon-
den. 36

Odoacer, een *Hun*, stroopt
in de *Gaulen*. 51

R.

R*omeinen*, trachten de
Latijnsche taal over
al in te voeren. 74

S.

S*assen*, de *Saxen*, in *Hol-*
land, *Zeeland*, *Vlaan-*
deren, *Brabant*, enz.
geplaatst. 31

.. voor de tweede maal
verplaatst. 32

.. zy mogten niet erven,
noch testamenten maa-
ken. 33

.. zy worden van die straf
ontslagen, en mogen
naar huys keeren. 34

.. welk het *Vaderland*
van die *Sassen* was. 35

.. de *Sassen* hebben al
voor die verplaatzingen
in *Zeeland* en de aan-
grenzende landen ge-
woont. 35

.. waren meesters op het
stuk van zeeroovery. 46

.. door die *Sassen* worden
de *Zeeuwen* en *Hol-*
landers verstaan. 46, 47

.. veroveren *Britanje*.
175, 176 enz.

.. houden daar schrikke-
lijk huys. 178, 179

.. onder de *Sassen* zijn
ook de *Zeeuwen*, *Hol-*
landers, *Vriezen*, be-
griepen. 180, 181

.. hoe lang dat de zy om
dat eyland geoorlogt
hebben. 184

Saturnus, was ook een
godtheit by de *Sassen*.
163

.. wierd voornamentlijk
in't *Westen* gevierd. 164

.. was

- .. was waarschijnlijk de *Crodon* der Sassen. *ibid.*
- .. of hy in Italie geregeert heeft. 166
- .. door *Saturnus* is *Adam* afgebeeldt *ibid.*
- .. overeenkomste tusschen *Adam* en *Saturnus*. 166, 167
- .. Noë ook door *saturnus* afgebeeldt, 176
- .. overeenkomste tusschen Noë en *Saturnus*. 167, 168
- Spinnen*, of het spinnen en wol bereiden de Duytsche vrouwen tot schande gerekent wierd. 125
- staaltjes* van de oude Duytsche taal. 89, 90. 94
- suevi*, of de Zeeuwen by sommige Schrijvers zoo genoemd worden. 13, 14
- .. zy hebben zekerlijk omtrent Zeeland gewoont. 14

T.

Taal, zie *Grieksche taal*, *Latijnsche taal*, *Duytsche taal*, *Fransche taal*.

Taranes, zie *Jupiter*.

Tentates is dezelfde met den *Thoyt* der Egiptenaaren. 133

.. en met *Mercurius*. *ibid.*

Thoyt of *Thout*, Godt by de Egiptenaars. 132

.. of hy dezelfde is met den Godt *Wodan*. 132, 133

.. is waarschijnlijk de-

zelfde met *Tentates*. *ibid.*
Thor, zie *Jupiter*.

.. waar van die naam afkomstig is. 159, 160

Tongren, *Tungers*, voor een volk genomen, zijn ook

Thuringi genoemd. 29

.. hebben misschien den naam gegeven aan *Dordrecht*. *ibid.*

Toxanders, of ze in *Zee-*
land gewoont hebben.

.. *Cluverius*, die zulks beweert, wederleid. 23, 24

.. hunne woonplaatzen aangewezen. 25, 26

Turingers, zie *Tongren*.

V.

VEllen van beesten, door de Zeeuwen en Duytschers gedraagen.

115, 116

.. die vellen waren zoo slegt niet. 116, 117

Venus by de Duytschers gevierd onder den naam van *Friga*, zie *Friga*.

.. de rechte *Venus* by de Sassen gevierd. 162, 163

.. haar beeld te *Maagdenburg*, enz. 163

Vlaanderen, zie *Zeeland*, *Wasda*, *Waas*.

.. van ouds *Menapiscum* of *Mempiscum* genoemd. 16

.. de Sassen daar geplaatst, zie *Sassen*.

.. eenig volk uyt *Vlaanderen* weggezonden. 38

.. ander volk uyt *Vlaanderen*

BLADWYZER.

- Beren en de omleggen- .. volkrijk, enz. 10
 de landen naar Saxen .. volgens een oude Kaart
 getrokken. 40 was het vast aan Vlaan-
Vlamingen, zie *Menapiers*, deren. 10, 11
sassen.
 .. veel Vlaamingen, door .. wanneer van Vlaande-
 't overstromen van de *Wandaalen*, uyt Vlaande-
 zee verdreeven, trek- ren enz. verdreeven. 38
 ken naar Engeland. 42 .. of ze in deze landen
Vrouwen by de Zeeuwen gewoont hebben. 56
 van ouds in groote .. de naam van Wandaal-
 waarde gehouden. 123 len aan de Hunnen en
 .. zy mogten de geleerd- Noormannen gegeven.
 heit niet betragten. 124

W.

- W* *Aalen*, de naam van .. de naam van Waalen
 Waalen is een ver- is een verkorting van
 korting van Wandaal- Wandaalen. 58
 len. 58
Waas, 't land van Waas, .. *Wichmannus*, Graaf van 't
 of dat verstaan word land van Waas. 2
 door het beruchte *Was-* .. wanneer de oude en de
da. 3, 4 jonge *Wichmans* geleef-
 .. is langen tijd door on- hebben. 4, 5
 ze Graaven bezeeten. 6
 .. hoe dat zy het verloren .. *Wodan*, afgod; of hy de
 hebben. 6, 7 *Mercurius* der Germa-
 .. was eertijds vast aan nen was. 129. 132, 133
 Walcheren. 10, 11 .. *Wodan*, volgens *Vossius*,
 .. van ouds onder 't rech- dezelfde godtheit met
 te Vlaanderen niet be- den Egyptischen, *Thoyz*
 greepen. 11 of *Thout*. 132
 .. of onze eerste Graaven ..
 niet uyt het land van ..
 Waas gehaalt moeten ..
 worden. 12
Wasda, of het fooreest ..
Wasda, in den brief ..
 van Koning *Lodewijk*, ..
Zeeland betekent. 3, 4 ..
Walcheren al in de 11 eeu- ..
 we zeer welvarend ..

Z.

- Z* *Ee*, de Zee zoude vol- ..
 gens N. geen magt, ..
 genoeg hebben om ie- ..
 mand uyt zijn land te ..
 verdrijven. 44
Zeeuwen, of ze van ouds ..
 bekend zingeweest on- ..
 der den naam van *Sue-* ..
vi. 12, 14
 .. de Zeeuwen en nabuu- ..
 rige volkeren naar 't ..
 land der *Sassen* verzon- ..
 den.

- den. 37 *Zeeland*: of Zeeland van
 .. zie *Zeeland*. ouds met Vlaanderen
 .. of 'er geen Zeeuwen, vereenigt is geweest. 9
 om woonplaatzen te .. redenen daar voor in-
 zoeken, naar Engeland gebragt. 9, 10
 getrokken zijn. 42 .. in de 11 eeuw was 'er
 .. waren meesters op het geen groote scheiding
 stuk van zecroovery. 45, tusschen Zeeland en
 46 enz. Vlaanderen. 9, 10, 11
 .. of ze de Griekische en .. wanneer van Vlaande-
 Latijnsche taal gespro- ren afgescheiden. 12
 ken hebben: zie *Griek-* .. of *Hercules*, en de
sche taal en *Latijnsche* Grieken, in Zeeland
taal. gewoon hebben, zie
 .. oude zeeden en ge- *Hercules*.
 woonten der Zeeuwen. .. of 'er de *Toxanders* ge-
 115 enz. woont hebben, zie
 .. hunne oude kleeding. *Toxanders*.
 116 .. of 'er de *Arborichi* ge-
 .. droegen ook vellen van woont hebben, zie *Ar-*
 beesten. *ibid*. *borichen*.
 .. die vellen waren zoo .. de Saxen in Zeeland,
 segt niet. 116, 117 en de aangrenzende
 .. men wist ten platte lan- landen, geplaatst. 31
 den van geen fluweel, .. voor de tweedemaal
 satijn, enz. 119 aldus verplaatst. 32
 .. hunne spijs en drank. .. volk uyt Zeeland, Hol-
 120 land, Brabant, enz. naar
 .. hielden veel van de fles. Saxen getrokken. 40, 41
 121 .. te vooren hebben hier al
 .. over hunne sneedigheid Sassen gewoont. 45, 46
 gepreezen. 121, 122 .. of de Hunnen en Wan-
 .. de Vrouwen by hen in daalen hier gewoont
 groote waarde gehou- hebben, zie *Hunnen*,
 den. 123 *Wandaalen*.
 .. of het spinnen en wol Zon, de Zon voor een
 bereiden de vrouwen Godt by de Duyrschers
 tot schande gerekent gehouden. 146
 wierd. 125 .. ook by de Sassen. 146,
 .. of de Zeeuwen ook, 147
 onder *Hengistus*, Bri- .. beeld van de Zon te
 tanje veroverd hebben. Saltveld. 147
 175, 176

BLAD-WYZER

Van het eerste Deel.

A.

Achten, S. Achten-
kerk. 257

Abdy te Middelburg.

22, 23

.. magt van die Abdy.

ibid.

.. kostelijke boekery der
Abdy. 24

.. voorrechten der Ab-
dy. 24, 25

.. aan 't rechtsgebied der
Bisschop: ontrokken. 25

.. door *Willem II* rijke-
lijk begiftigt. 23. 26

.. voorrechten aan de Ab-
dy gegeven. 46, 47

.. de kerk van de Abdy was
ook een Parochi-kerk.

31

.. *Willem II*, en anderen,
daar begraven. 31, 32

44, 45. 49

.. deze kerk is den nieu-
wen Bisschop van Mid-
delburg toegewezen.

32. 113

.. de Abdy ten deele ver-
brand. 32

.. door de beeldstormery
lelijk geschonden. 32

.. tweede brand enz. 33

.. schade van de Abdy,
door de groote toegee-
vendheit der Abten. 49

.. de Abdy in een Raad-
huys verandert. 90

.. of ze gesticht was door
Bisschop *Godebaldus*. 192

Abt van Middelburg had
de eerste plaats onder de
Staatē van Zeeland. 24

.. zijn hoog aanzien, enz.

24

.. droeg met den Adel
het 3de deel der lasten.

ibid.

.. gematigd om de Pre-
monstreits-order te her-
vormen. 25

.. uytslag van die hervor-
ming. 192, 139

.. had het recht van be-
noemingē tot sommige
kerken van Holland en
Zeeland. 26. 47

.. had die magt niet over
alle de kerken. 193

.. lijst van de Abten. 28,
39 enz. 40, 41 enz.

.. de Nonnen van *S. Bar-
bara*, in den Haag, be-
geeven zich onder den
Abt van Middelb. 71

Alardskintskerke, *Allaarts-
kerke*, dorp met een ou-
de kerk. 260

Albad, *Albaldus*, Abt te
Middelburg. 29. 25, 36

.. zijn lof, wanneer ge-
leest heeft, enz. 36, 37

Alva (Hartog van) zijn
misnoegen tegen de
geestelijkheid. 153

.. tegen *Viglius* en *de la
Torre*.

Torre. 153
Arborichi, of die in Zee-land gewoont hebben, enz. 2. 15
 .. wat volkeren daar door betekent wierden. 15, 16
 .. of *Arborichi* dezelfde zijn met de *Armorici*. 13
 .. of de naam van Holland van hen afkomstig is. 15
Armuiden, Arnemuiden, die van Armuiden moesten het H. Kruys te Middelb. ten toon stellen, enz. 101
 .. moesten met wagens, wapenen, en trommelen; op de Jaarmarkt van Middelb. verschijnen. 101
 .. Ouden Nieuw Armuiden. 216, 217
 .. naamrede. 218
 .. kerk, kloosters, enz. *ibid.*
 .. Oud Armuiden verplaatst. 219
 .. zie *Oostdijk*.
 .. de kerk van Armuiden aan die van Middelburg onderworpen. 220
 .. welvaaren en verval van Armuiden. 221
Arnoldus, Abt van Middelburg. 29 45
 .. *Arnoldus, Allertszoon*, Abt te Middelburg. 53
Arnoldus Helius, vermaard Middelburger. 180
Augustinus, Eremiten van

S. Augustinus te Middelburg. 108
 .. gewijde hostie in dat klooster bewaard. *ibid.*

B.

BAduenba, Godin van de Duytschers. 281
 .. of ze dezelfde is met *Tanfana*. 281, 282
 .. of het een Arabische naam is. *ibid.*
Barbaraas (S.) konvent in den Haag begeeft zich onder de Abten van Middelburg. 71
Bartholomæus a Middelburg, geleerd Middelburger. 179
Becanus, of *Vander Beek*, (*Adrianus*) Pastoor van Monster. 90
 .. zijne kloeke marteldood. 91, 92
Bijgenkerke, dorp van Walcheren. 254
 .. naamrede. 254, 255
Borselen (*Wolfert van*) bedijkt de landen rondom Terveer. 211
 .. is de beruchte *Van Borselen*, die door de Delfenaars omgebragt is. 211
Borselen (*Hendrik van*) Admiraal van den Koning van Vrankrijk. 212
 .. zijne diensten aan Koning *Edewaart* beweezen. *ibid.*
Borselen (*Wolfert de Vijfde*) trouwt een Koningsdochter. 213
Brig-

BLAD-WYZER.

Brigdamme, *Brugdamme*,
dorp enz. 602

.. naamrede. 260, 261. 265

.. begeevers der Pastorye.
260. 265. enz.

Brune (Johan de) vermaard
Middelburger. 180. 203

Bullen, loode *bullen*, de
form van die *bullen*
door wien veranderd. 65

Burg *graven* van Zeeland
opgeteld. 183, 184

.. hun gezag verminderd.
183, 184

Buttinge, dorp van Wal-
cheren. 255

C.

Castro (Nicolaus a)
zie *Castro*.

D.

De *Ekens* van Zeeland, hun
gezag, getal, enz. 11, 12

Dieu (Ludovicus de) ge-
leerd Vlissingen. 227

.. oordeel van *P. Simon*
over *L. de Dieu*. 230

Domburch, eerst een burgh
daar naa een stad. 266

.. is echter nooit bemuurd
geweest. 266

.. Tempel van *Nehalennia*
by *Domburg* gevonden.
266. 267

.. zie *Nehalennia*

Domprooft, van *Utrecht*
had het bewind over de
Zeeuwsche kerken. 11

Duytsche Heeren te Mid-
delburg, hunne kerk,

Kommandeurs, enz.
105, 106, 107

E.

EEd, die door de Abten
van Middelburg ge-
daan wierd. 65, 66

Emelisse, heerlijkheit, enz.
299

.. Nonneklooster aldaar.
299

Erf-burg-graven van Zee-
land. 163

Everardus Nicolai, geleerd
Middelburger. 177

F.

FLorentius, Abt te Mid-
delburg. 29

.. is de tweede, of de der-
de, Abt geweest 41. 43

Florentius, *Aarnoutszoon*,
Abt te Middelb. 30. 62

Fredericus (Sint) werkt
tegen de ongebonden-
heden in Zeeland. 8

.. door die van Walche-
ren om 't leven gebragt.

9

Franciscus (Sint) Broeders
van de derde order enz.

te Middelb. 107

.. worden hervormt. 107

G.

Galinius, (Mattheus)
geleerd man, te West-
kapelle geboren. 240

Gapinge, dorp van Wal-
cheren. 255

Geersdyke, dorp enz. 298

Gryps-

BLAD-WYZER.

Grypskerke, een dorp in 't
eiland Walcheren. 284

H.

H*emelspoorte*, Abdy op
Walcheren. 290

.. vereenigd met de Abdy
van Rhynsburg in Hol-
land. 290, 291

Henricus, Abt te Middel-
burg. 29

Hercules, by de Zeeuwen
ge-cert. 5. 7. 278

Hervorming, van de Pre-
monstreit-order, zie
Premonstrat-order.

Hoeks, oude Heerlijkheit.
300

Hollanders, en Zeeuwen
hebben langen tyd in de
Wereld-Beschryvinge
uytgemunt. 202

Hongersdyk, dorp enz. 303

Hoogelande, vervallen dorp
van Walcheren. 254

Hugo Bose, Abt te Middel-
burg. 30. 53

Hugo Favolius, geleerd
Middelburger. 178

I.

I*acobs Antonii*, vermaard
Middelburger. 174

.. zyn geschrift door *Eras-
mus* geprezen. 175

.. bedenking op dat pry-
zen. 201

Jacobus de Insula, Abt te
Middelburg. 29. 50

S. Janskerke. 256

Johan van 'sGravezande,
Abt te Middelb. 30. 63

.. de eed, dien hy doen
moest. 65, 66

.. hy huldigt *Karel den
Stouten*. 67

.. en den Aarthartog *Ma-
ximiliaan*. 68, 69

Johan Dankaarts, Abt te
Middelb. 30. 69

Johan van Westkapel, Abt
te Middelb. 30. 70

Johan van Stryen, tweede
Bisschop van Middelb.
89. 154

.. hy kan zynen stoel niet
beklimmen. 156

.. word *President* van 's
Koningskollegie te Lo-
ven. 157

.. bestiert de Abdy van
Vlierbeek, tot nadeel
van de Goederen der
Abdy. 163

.. zyne dood. 90. 164

Irffel (Matthæus van) Ab-
dy-heer te Middelb. na-
derhand Abt van *S. Mi-
chiels* te Antwerpen. 92

.. schryft aan Prins *Mau-
ris* over een outaarkleed.
92. 93

K.

K*ampen*, in Walcheren,
Terveer in Noord-
beveland, enz. 205. 296

.. Kampe, Wissekerke,
Zwollekerke, door wie
gesticht. 206.

.. heeft niet op 't eyland
Walcheren gestaan. 210

.. Kampen, Wissekerke,
Zwollekerke, door drie
ste-

BLAD-WYZER.

- steden bedykt, enz. 210, 211.
Kanonnikken, te Middelb. zie *Middelburg*.
Karel Philips de Rodoon, derde Bisschop van Middelburg. 90. 164
 .. word bisschop van Brugge. 90. 165
Kats, dorp enz. 300
 .. was voor deezen een stad. 300
Kauchen, of 'er *Kauchen* in Zeeland gewoont hebben. 2. 14, 15
Kerken, de grootsheit der Edelluiden heeft plaats gegeven tot het stichten van nieuwe kerken. 259
Kettermeesters, Opper- en Onder- kettermeesters. 196, 197
 .. hoe dat alle Amptenaaren hen de hand moesten leenen. 197
Kolijnsplate, deftig dorp. 301
Kommandeurs van de Duytsche order te Middelburg. 107
Kornelis Vander Goes, Abt te Middelb. 30. 81
Kortgene, eerst oen kasteel, daar naa een stedeke. 293
 .. Kollegie van 8 Priesters in de kerk gesticht. 293, 294
 .. Kortgene verdronken, en weder bedijkt. 294, 295
 .. of het in zekeren brief *Cartagofura* is genaamd. 294. 296
Koudekerke, dorp op 't eyland Walcheren. 253
Krommenhoek, dorp op 't eyland Walcheren. 256
- ## L.
- Lacopius (Jacobus)* Onderpastoor te Monster. 90
 .. zijn kloeke marteldood 91, 92
Laurens, S. *Laurens*, zie *Popkenbrug*. 257
Leenmannen van Zeeland: wat dienften dat zy den Grave schuldig waren. 185
 .. lijst van de Leenmannen. 186
Lucht, Zeeuwsche lucht van veele misprezen. 199
 .. van anderen verdedigd. 199, 200
- ## M.
- Maagden*, sommige maagden by de oude Duytschers voor Godinnen ge-eerd. 281, 282
Madekinus, Abt te Middelburg. 29. 40
Mary, S. *Marykerk*. 256
Matthens van Heeswijk, Abt te Middelburg. 84
 .. zijn yver voor de geleerdheit. 194, 195
Mattiaci zijn de Zeeuwen niet. 2. 14
Maubenge (Johan) konstig schilder, enz. 80, 81
Maximiliaan van Borgonje, Abt

B L A D - W Y Z E R.

- Abt te Middelb. 75
- .. zijne geleerdheit van *Erasmus* gepreezen. 80
- Melis kerke*, dorp op Walcheren. 256
- Mercurius* by de Zeeuwen ge-eerd. 5.7
- Mertvorst* (*Thomas*) Kanonnik te Middelburg word naar de Synode van Utrecht gezonden. 100
- Middelburg* (Bisdom van) wat plaatzen daar onder behoorden. 13
- .. naamrede, enz. 22. 34, 35. 180
- .. was al welvaarende in de 10 eeuw. 22. 35
- .. Kanonnikken uyt Middelburg verdreeven. 22
- .. Kanonnikken van *S. Norbertus* order in hunne plaats gestelt. *ibid.*
- .. zie *Abdy* van Middelburg, enz.
- .. Middelb. met graften en Wallen omringd. 50
- .. die van Middelburg begaeven zich tot den koophandel. 58
- .. krijgen nieuwe voorrechten, enz. 67
- .. bouwen een deftig stadhuys. *ibid.*
- Middelburg*, *S. Pieters* kerk te Middelb. 95
- .. eenigen tijd door de Ridder van de Duytsche order bediend. *ibid.*
- .. wierd Oost-, en ook Noord-Munster genoend, *ibid.*
- .. Kapittel aldaar opgericht. 95, 96
- .. Dekens van dat Kapittel. 97, 98
- .. *S. Maartens* kerk, of Westmunster, wanneer alhier gebouwd. 98
- .. Kapittel in die kerk *ibid.*
- .. word afgebroken. 100
- .. stuk van 't H. Kruys aldaar van ouds bewaard. 101
- .. Gilden en Broederschappen te Middelb. 101, 102
- .. de Schutters van *S. Sebastiaans* handboog met groote voorrechten begunstigd. 102
- .. Rederijkers gilde aldaar. 104, 105
- .. kloosters te Middelb. 105, 106, enz.
- .. dat van de Duytsche order. 105
- .. zie *Kommandeurs*.
- .. dat van de Tempeliers, zie *templieren*.
- .. dat van de Tertiariissen, enz. 107
- .. van de Eremiten van *S. Augustinus*, zie *Augustiner Monnikken*.
- .. Nonnekloosters te Middelb. 108, 109
- .. dat van *S. Agatha*. 108
- .. school voor de armen jonkheit. 109
- .. Theologissche school. *ibid.*
- .. Gasthuys, Weeshuys. *ibid.*
- .. zie *Nicolaus a Castro*. *Mid-*

BLAD-WYZER.

- Middelburg*, kerk van Middelburg naa de verandering. 167
 .. de nieuwe leering door wien ingevoerd. *ibid.*
 .. Katolijke Priesters, die de kerk van Middelburg geholpen hebben. 167, 168
 .. Jesuiten te Middelburg. 171
 .. vermaarde mannen van Middelb. 174
Middelburg, de voorsteden versterkt. 180
 .. vootrechten aan de stad gegeven. 180, 181
 .. 't stapelrecht. 181
 .. opgang van den koop-handel. *ibid.*
 .. voorspoed, en tegen-spoed. 181, 182
 .. nieuwe haven. 182
Munnikenhof, het luthof der Abten van Middelb. 285
- N.
- Naamen Pappo*, Biggo, enz. zijn Deentche of Noorweegsche naamen. 259
 .. zijn ook Vriessche naamen. *ibid.*
Nebalennia, tempel van *Nebalennia* by Domburg gevonden. 266, 267
 .. beschrijving van de steenen en beeltenissen, die daar opgegraven zijn. 268, 269, enz.
 .. wat voor een godtheit dat ze is geweest 278, 279, enz.
 .. is volgens sommigen de Nieuwe Maan. 279, 280
 .. of het een Grieksche of Duytsche naam is. *ibid.*
 .. 'tis niet zeker dat *Nebalennia* de Nieuwe Maan is. 280, 281. 283
 .. is misschien een inland-sche maagd geweest. 283, 284
 .. of misschien de vrouw van *Neptunus*. *ibid.*
Neptunus in Zeeland ge-vierd. 278
Nicolaus, Abt te Middelburg. 29
Nicolaus Hugoos zoon, Abt te Middelb. 30. 51
Nicolaus van Gent, Abt te Middelb. 31. 52
Nicolaus a Castro, Abt te Middelb. 31
Nicolaus van Hoogland, Abt te Middelb. 31. 52
 .. heeft geschreeven, enz. 52
Nicolaus Vander Koolster, Abt te Middelb. 30. 58
 .. loopt gevaar van zijn leven. 62
Nicolaus a Castro, 1 Bisschop van Middelb. 85
 .. word Bisschop gewijd. 85, 86
 .. hy noemt zich zelven geen Abt, maar Proost. 87
 .. zijne dood. 88
 .. beschrijving van zijn leven. 109. 110, enz.
 .. pleg-

- .. plegtigheden van zijne wijdinge. 113
- .. zijn verschil met het Domkapittel van Utrecht over het gebied. 116, 117, enz.
- .. hy woont de Provinciale Synode van Utrecht by. 138
- .. beroept een Synode van zijn Bisdom. 139
- .. vereert een *Pallium* aan *Mariaas* kerk te Utrecht. 149
- .. sterft van de roode loop. 151
- .. zijne kloekmoedigheid. 152
- .. kant zich tegen 't plakkaat van den tienden penning. 153, 154
- .. word beweezen dat hy Kanonnik van *S. Mariaas* kerk te Utrecht is geweest. 193
- .. was in zijn leven tot Onder - kettermeester aangesteld. 197
- Nicolaus Everardi*, vermaard Middelburger. 176. 202
- Nieuwerkerk*, in 't eyland Walcheren. 222
- .. de kerk van Nieuwerkerk is de moederkerk van die van Armuiden geweest. *ibid.*
- Nieuwerkerk*, onderscheiden van 't voorgaande. 222, 223
- Norbertinen*, zie *Premontreitebeeren*.

O.

- O** *Livier van Liere*, Abt te Middelb. 30
- Oostdijk*, of *Oosthoek*, daar Armuiden op geplaatst wierd. 219
- .. door de Middelburgers gekocht. 219, 220
- Oost kapel*, kerk, enz. 241
- Oost-Souburg*, tusschen Middelburg en Vlissingen. *ibid.*
- .. kerk van Oost-Souburg. 242

P.

- P** *Paulus II*, Paus, verandert de form der loode bullen. 65
- Paulus a Middelburgo*, geleerd Middelburger. 175
- Petrus van Biggerkerke*, Abt te Middelburg. 29. 46
- Petrus van Dam*. Abt te Middelb. 30. 53
- Petrus van Hoek*, Abt te Middelb. *ibid.*
- Petrus van Damme*, of *Pieter Klaasz.* Abt te Middelb. 62
- Petrus van de Kapelle*, Abt te Middelb. 79
- Petrus Ximerius*, geleerd Middelburger. 178
- Piet (de)* kasteel en stedeke. 301
- .. of het onderscheiden is van Termuiden. 301, 302
- .. is volgens N. slechts een kasteel

BLADWYZER.

kaſteel geweest.	302
• <i>Popkensbrug</i> .	257
.. anders <i>S. Laurens</i> ge- naamd.	57
<i>Poppendamme</i> .	258
<i>Premonſtreiz</i> - heeren , of <i>Norbortinen</i> , zijn geen Monnikken.	190
.. oorsprong van hunnen naam.	190, 191
.. sommige Abten gemag- tigd , om die order te hervormen.	25
.. uytſlag van die hervor- ming.	192, 193
<i>Prooſt</i> van <i>Utrecht</i> , geeft een ordonantzie uyt voor die van Zeel.	139
.. <i>Proteſt</i> tegen die ordon- nantzie.	146

R.

R <i>Ammekens</i> , een goe- de reede , enz.	223
<i>Rederijkers</i> gilde te Mid- delb.	104, 105
.. <i>Terveer</i> .	280
<i>Rhijnsburg</i> , anders 't Roo- de-hof , een Luſthuys.	289
<i>Rhijthem</i> , dorp op 't ey- land Walcheren.	252
<i>Rode-hof</i> , zie <i>Rhijnsburg</i> .	

S.

S <i>Abbinge</i> , in 't eyland <i>Wolfertsdijk</i> .	303
<i>Schellach</i> . dorp , enz.	259
<i>Serboudijnskerke</i> .	257
<i>Serooskerke</i> , dorp , enz.	285
<i>Serpoppeskerke</i> .	258
<i>Ser</i> , dorpen die met een	

<i>Ser</i> beginnen , enz.	285
	286
<i>S. Aechtenkerke</i> .	257
<i>S. Laurens</i> , zie <i>Popken- burg</i> .	
<i>Stryen</i> (<i>Johan</i>) , zie <i>Johan</i> .	

T.

T <i>Anchelinus</i> , Aartsket- ter , kooft in Wal- cheren.	8. 22, 23
.. van zijngedrag , leere , enz.	191
<i>Tanfana</i> , zie <i>Baduenba</i> .	
<i>Templieren</i> te Middelburg.	107
.. hun klooster aan de Tertiariſſen van <i>S. Fran- ciſcus</i> gegeven.	<i>ibid.</i>
<i>Terveer</i> , op 't eyland Wal- cheren.	205
.. hoe opgekomen.	205, 206, 210
.. <i>Parochi-kerk</i> , Kapit- tel.	206
.. <i>Nieuwe kerk</i> .	207
.. <i>Patroon</i> ; <i>Broeder- ſchappen</i> .	208
.. gilde der <i>Rederijkers</i> .	<i>ibid.</i>
.. <i>Nonneklooster</i> buyten <i>Terveer</i> .	209
.. <i>Terveer</i> krijgt muu- ren.	211, 212
.. beweezen dat het vroe- ger bemuurt is als in 't jaar 1368.	212
.. de landen rondom <i>Terveer</i> bedijkt.	212
.. <i>Heeren</i> van <i>Terveer</i> van groot aanzien.	212
.. de koophandel bloeit 'er , enz.	213
	21 do

BLAD-WYZER.

- .. de heerlijkheit van / vangst te bloeyen, enz. 229
- Terveer tot een Mark-
graaffchap verheeven. 213, 214
- Theobaldus van Hogelande*,
geleerd Middelburger. 178
- Tobias Raels*, geleerd Mid-
delburger. 179
- Torre (Jacob de la)* word
gevangen gezet op be-
vel van *Alva*, enz. 153

V.

- Viglius Doedius*, Abt te
Middelb. 29, 49
- Viglius Zuichemus*, de Har-
tog van *Alva* op hem
misnoegd, enz. 153
- Vlamingen* en *Holland*. enz.
hebben langen tijd in
de Wereldbeschrijvinge
uytgemunt. 102
- Vliet*, oude heerlijkheit. 310
- Vlissingen*, waar gelegen. 224
- .. naamreden. 224, 225, 228
- .. van *S. Willebroords* fief-
ten, 225, 228
- .. de kerk door de Pre-
monstreit-heeren be-
dient. 226
- .. twee kloosters te Vlif-
singen. *ibid.*
- .. Oud-Vlissingen. 226, 229
- .. geleerde Vlissingers. 226, 227
- .. geringe beginselen van
de stad. 228
- .. plagt door de haring-

- Voorn*: 't eerste begin der
Heeren van Voorn. 183
- .. waren Erf-burggraven
van Zeeland. *ibid.*
- .. hun hoog gezag: 't zel-
ve vermindert, enz. 183, 184
- Vos (Pieter de)* Kanonnik
te Middelb. en Koor-
Bisschop van Utrecht. 96

- Vrientius, Maximilianus*,
een goed Poeët. enz. 215, 216

- Vriesland* ook Zeeland ge-
noemd. 1
- Vrouwluiden* by de Hoog-
duytschers zeer ge-eerd. 281

W.

- Waleheren*, van ouds
volgens sommigen
door de *Kauchi* bewoond. 2
- .. heeft *Egibardus* tot
Landsheer gehad. 4
- .. bloedschendige huwe-
lijken van ouds aldaar
aangegaan. 7
- .. hoe van ouds genaamd. 19
- .. naamrede. 19, 20, 22
- .. *Mercurius* aldaar ge-
vierd. 5, 7, 20
- Waterlooswerve*, een Klu-
sterriften-klooster op 't ey-
land *Walcheren*. 195, 285
- Walterus*, Abt van Mid-
delburg, enz. 38

BLAD-VYZER.

Walle, Wellis, dorp, Pa- .. is t'hans een nieuw
rochi-kerk, enz. 298 dorp. 298
Welfingen, wel-eer een *Wolfertsdijk*, eyland, enz.
dorp, enz. 252 301

Werendijke: dorp op 't Ey-
land Walcheren. 253

Wester-Souburg: voornaam
dorp op Walcheren. 249

.. Kollegiale kerk. 250

Westhoven, een lufthuys
der Abten van Middelb.
284

West-kapel, vrye heerlijk-
heit, enz. 230

.. *Hercules* en *Mercurius*
daar gevierd. 230

.. de kerk door S. *Wille-*
brordus ingewijd. *ibid.*

.. de inwoonders verflaan
de Vlamingen. 231

.. Oud West-kapel ver-
dronken, Nieuw West-
kapel opgekomen. *ibid.*

.. kerk van Oud-West-
kapel. 240

.. Willekeuten, enz. 231,
232

.. welvaaren en verval
van West-kapel. 240

.. Tempel van *Hercules*,
en slot van de Romei-
nen, te West-kapel. *ibid.*

Wiggerus Gerardijns, Abt
te Middelb. 30. 57

Willem vander Does, Abt
te Middelb. 30. 54

Willem I I zoude veele
Nonnekloosters gesticht
hebben, om zijne bas-
tard-dochters daar in te
stellen. 192

Wissekerke, oude heerlijk-
heit. 297

Z.

Zandenburg, kasteel.
206. 215

Zantdijk, dorp. *ibid.*
.. daar plagten de Kanon-
nikken van Terveer te
woonen. 206

.. de kerk van Zantdijk
de moederkerk van de
kerk van Terveer. 215

.. schoone ommegang te
Zantdijk. *ibid.*

.. verval van de kerk en
het dorp. *ibid.*

Zantvoorde, dorp van Wal-
cheren. 255

.. klooster aldaar, van de
Duytsche order. *ibid.*

Zeeland, zoo is Vriesland
ook genoemd geweest. 1

.. zoo wierden ook de ey-
landen genoemd. *ibid.*

.. of die naam uyt Dene-
marken overgebracht
is. 2

.. of de Kauchen in Zee-
land gewoont hebben. 2

Zeeland door de Noor-
mannen bewoond. *ibid.*

.. of de naam van Zeeland
afkomstig is van de
Noordse Zeeuwen. 2, 3

.. oude grenspaalen van
Zeeland. 3

.. ieder eiland van Zee-
land had zijn eigen
Heer. *ibid.*

.. De-

BLAD-WYZER:

- .. Dekens van Zeeland, Zoetelingskerke, dorp, enz.
zie *Dekens*. 297
- .. de Domprooft had 'er Zoetendale, Nonnekloof-
groote landeryen. 11 ter. 286
- Zeeuwen*, certijds ook on- .. lijst van de Overften en
der den naam der Vrie- Priorinnen. 286, 287
- zen begreepen. 1 .. de Nonnen gaan te
.. of de Zeeuwen hun- Antwerpen woenen.
nen naam gekregen heb- 288
- ben van de Zeeuwen *Zoetendale*, een Maagden-
in't Noorden. 2, 3. 15 klooster, staat onder
.. lof en aard der Zeeu- den Abt van Middelh.
wen. 4, 5 87
- .. hunne fouten. 7 *Zoutelande*, dorp van Wal-
.. hadden een schrik van cheren. 253
- valsche eeden. 5 *Zuiderus*, Abt te Middelh.
.. hebben *Hercules* en 30
- Mercurius* ge-eert. 5. 7 *Zweven*, daar de Zeeuwen
.. wanneer, en door wie, volgens sommigen hun-
tot het geloof gebragt. nen naam van hebben. 2,
10, 11 3. 15
- .. stonden onder den Bis- *Zuidbeveland*, de *Provisor*
chop van Utrecht. 11 van Zuidbeveland geeft
.. mogten niet gedag- een protest uyt tegen
vaart worden buiten de ordonantzie, enz.
hun land, enz. 11, 12 146
- Zeeuwfche lucht*, zie *lucht*.

LYST

L Y S T

Van eenige Boeken, die te Leyden by Christiaan Vermey gedrukt en te bekomen zijn; raakende de Kerkelijke en Wereldlijke Oudheden dezer Landen.

B*atavia Sacra*, seu res & gesta Apostolicorum Virorum, qui fidem Christianam in has Provincias primum intulerunt. In Folio, 2 partes cum fig.

Historia Episcopatum Federati Belgii, &c. 2 vol. in Folio cum fig.

Beschrijvinge en Oudheden der stad Gouda, in Quarto met fig.

Batavia Sacra, of *Kerkelijke Historie* van Nederland, des zelfs Opkomst en Oudheden, 3 deelen, in Octavo, met fig.

Oudheden en Geschiedten van het rechte *Zuid-Holland* en *Schieland*, met deszelfs Steden en Dorpen. In Octavo, met fig.

Oudheden en Geschiedten van Rhijnland, als van de stad Leyden en der Dorpen in Rhijnland gelegen. In Octavo, met fig.

Oudheden en Geschiedten van Delfland, als van de stad Delft en 's Gravenhage, met de omleggende Dorpen. In Octavo, met fig.

Historie en Oudheden van het Bisdom van Utrecht, als van de stad Utrecht, Amersfoort, Vianen, Montfoort, Oudewater, Woerden, het Goiland, Kuilenburg, Gorkum, Heusden, Tiel, Bommel, Asperen, Leerdam, Bommerwaard, de Veluwe, de Betue, Rhenen, Wageningen, Aarnhem, Huissen, Emmerik, Schoonhoven, Gouda; en alle de Dorpen daar ondergelegen. In Octavo, 3 deelen, met fig.

Kerke-

L Y S T.

*Kerkelijke Oudheden, of Staat en Kerkregeering
van't eerste Christendom. In Octavo.*

*Oudheden en Gestichten van Kennemerland, en
Noort-Holland: als van de steden Haarlem,
Alkmaar, Amsterdam, Hoorn, Enkhuyzen,
Medenblik, Edam, &c. met alle de omleg-
gende Dorpen, 2 deelen, in Octavo, met fig.*

*Oudheden en Gestichten van Zeeland. In Oc-
tavo, 2 deelen, met fig.*

*Oudheden en Gestichten van Vriesland, 2 deelen,
met fig. Onder de Pers.*

F I N I S.